VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

VZKŘÍŠENÍ OLYMPIE

ERIKA
KNIŽNÍ KLUB

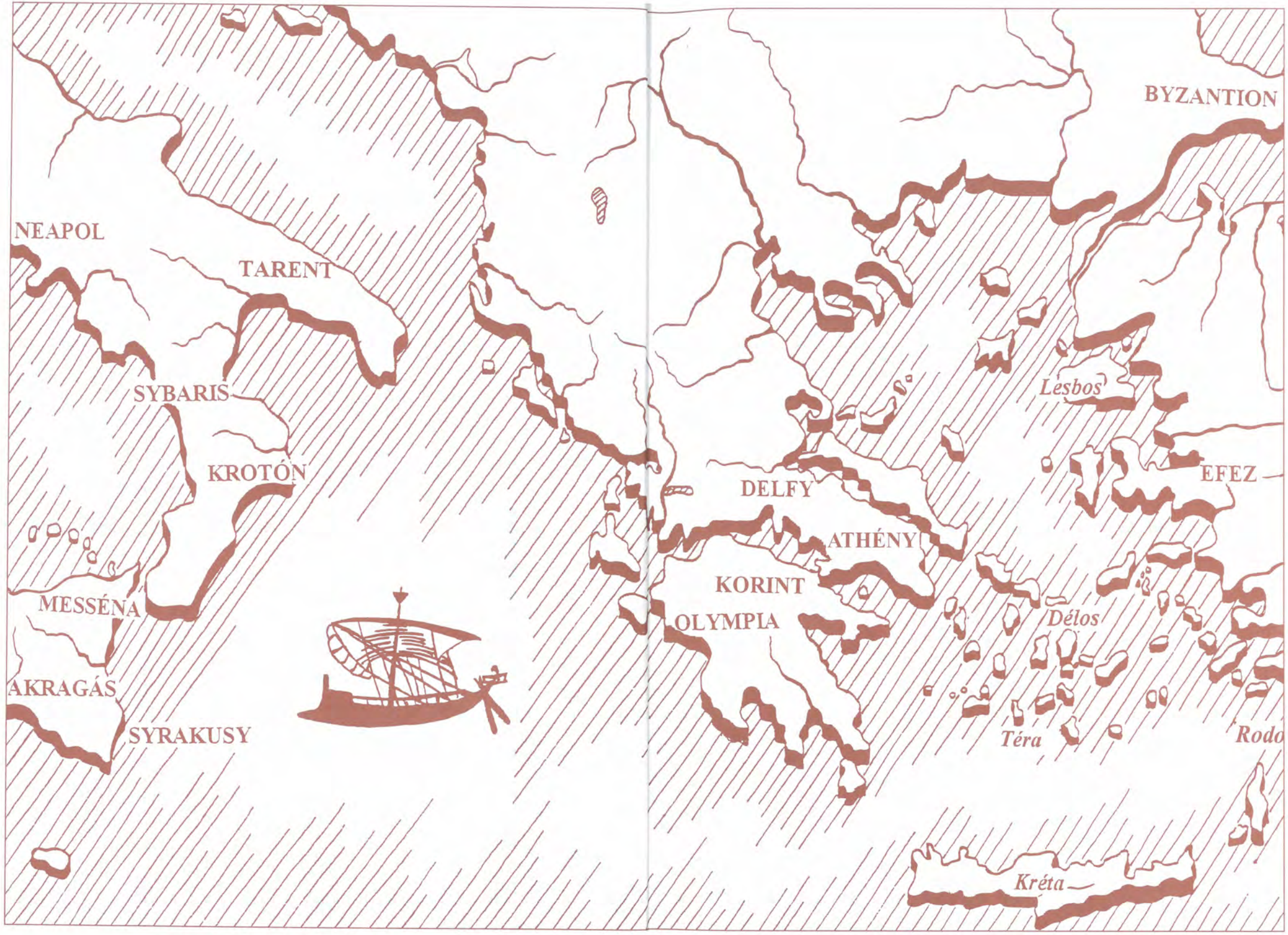
NEAPOL
TARENT
SYBARIS
KROTÓN
MESSÉNA
AKRAGÁS
SYRAKUSY
DELFY
ATHÉNY
KORINT
OLYMPIA
BYZANTION
Lesbos
EFEZ
Délos
Téra
Rodo
Kréta

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

VZKŘÍŠENÍ OLYMPIE

Erika

VOJTĚCH ZAMAROVSKÝ

VZKŘÍŠENÍ OLYMPIE

ERIKA
KNIŽNÍ KLUB

Copyright © Vojtěch Zamarovský, 1980 a 2003
Photography © Petr Zamarovský, 2001 a 2003, archiv
Illustrations © Radka Lahodná, 2001 a 2003
Design © Juraj Linzboth, 2001 a 2003
Copyright of the Czech edition © Euromedia Group, k. s., a Erika, 2003

ISBN 80-242-0932-2 (Knižní klub)
ISBN 80-7190-014-1 (Erika)

OBSAH

Úvodem 7

I. DNEŠNÍ OLYMPIE **9**

1. K OLTÁŘI OLYMPIJSKÉHO OHNĚ 10

Cesta do Olympie. Výchozí bod: Athény. Akropolis, Olympieion, stadion. „Atleti podobni bohům, bohové podobni atletům“. Exkurs do poezie a prózy. Dálnice s odbočkami na pole válečné a sportovní slávy. Zelené údolí Élidy.

2. ARCHEOLOGICKÝ PARK POD KRONOVÝM PAHORKEM 37

„Nejkrásnější místo Hellady“. Procházka po posvátné Altidě. Diův chrám a socha, jež byla divem světa. Skutečný olympijský stadion! Tři muzea. Správně umístěná akademie. „Země společná všem lidem“.

3. HISTORIE OLYMPIJSKÝCH OBJEVŮ 68

Zánik Olympie. Její znovuobjevení: cestovatelé, vojáci, archeologové. Životní plán Ernsta Curtiuse. „Nic tady nelze získat, pouze slávu…“ Konečně systematické vykopávky! Stoleté jubileum. Na Olympii svítí opět slunce.

II. ANTICKÉ OLYMPIJSKÉ HRY **88**

4. KULT TĚLA A DUCHA 89

Sport a hry: nejstarší památky. Kréta, Théra, Mykény. Homérští hrdinové a první výskyt slova „atlet“. Spurt k metám klasického Řecka. Gymnastika plus muzika plus gramatika. „Nadešel čas vyjít ven a v závodech vyzkoušet sílu“. Ideál kalokagathie.

6

VZKŘÍŠENÍ OLYMPIE

5. ZROD A VÝVOJ OLYMPIJSKÝCH HER 112

Dávných počátků časy: mýty a fakta. Ekecheiria čili všeobecný posvátný mír. Olympijský program. Organizace a pravidla her. Závodníci, delegáti, diváci. Přísaha Diovi a věnec z Héraklovy olivy. „Hry ze všech nejslavnější".

6. SOUTĚŽNÍ DISCIPLÍNY – PRAVIDLA A PRAXE 142

Úspěch předpokládá trénink. Sprinteři a vytrvalci na olympijské dráze. Box, zápas, pankration. „Kdo je mistrem ve všem, soutěží v pětiboji". Závody na vozech a koních. Paleta mimoolympijských sportů. Výkony a rekordy.

7. OLYMPIJSKÁ SLÁVA 179

Pocty vítězům: morální i materiální. „Oslaveni verši, zvěčněni v bronzu". Legendární atleti. Amatéři, nebo profesionálové? Pozoruhodné (a zčásti aktuální) poznámky kritiků. Vrchol slávy a ústup ze slávy. Poslední hry v Olympii.

III. OHEŇ Z OLYMPIE **211**

8. OBNOVENÍ OLYMPIJSKÝCH HER 212

Předehra na neolympijské půdě. Pierre de Coubertin – „Muž, který dokázal zahýbat světem". Pařížský kongres 1894. První olympijské hry nového věku skutečností! Těžkosti růstu, ale hlavně růst. Olympijská pochodeň na cestě světadíly.

9. OTÁZKY NA NEJSTARŠÍM STADIONU 232

Od tradicí k dnešku. Internacionalizace her, demokratizace olympijského hnutí. Znovu amatérismus a profesionalismus. Spory nejen kolem ceremoniálu. Problémy, které antika neznala. – Olympia a její odkaz dnešku.

HISTORICKÝ PŘEHLED **245**

ANTICKÉ OLYMPIJSKÉ HRY 245
NOVODOBÉ OLYMPIJSKÉ HRY 253

LITERATURA **256**

ÚVODEM

Už dávno jsem se chtěl podělit se čtenářem o jedinečný zážitek, kterým je návštěva Olympie. Projít se s ním po rodišti a jevišti her, jež byly největší sportovní událostí starověkého světa, sestoupit v doprovodu antických autorů a moderních badatelů do hlubin věků, v nichž tyto hry vznikly, sledovat jejich vývoj v průběhu více než tisícileté jejich historie, vyvolat si v duchu atmosféru jejich prostředí a bojů. Ale nejen to: společně se zamyslet nad původem a účelem olympijských her, nad příčinami jejich rozmachu a slávy i zániku, nad potřebou a smyslem jejich obnovení v našem novém světě. A využít k tomuto zamyšlení prastarý a dnes opět novotou svítící stadion v Olympii, kde se lépe než jinde spojuje minulost s přítomností a jistě i s budoucností.

Dvakrát se mi už tato příležitost naskytla: na cestě *Za sedmi divy světa* (1960), jejíž jedna trasa vedla k Diově soše v Olympii, a na stránkách knihy *Řecký zázrak* (1972). V obou případech jsem se musel zabývat Olympií a olympijskými hrami jen stručně. Nyní mám tedy možnost pohovořit si o nich podle chuti a vůle; navíc nejen z pozice poutníka starověkem, ale i sportovce (třebaže bývalého).

Olympie je dnes jedno z nejznámějších míst na světě, přinejmenším podle jména. Nevědí o ní snad jen lidé zcela odříznutí od civilizace. Přitom to není tak dávno, co se skrývala pod příkrovem zčernalého bahna a v pološeru zapomnění. Lidé z našeho kontinentu objevili Ameriku a Austrálii, pronikli do temného buše Afriky a na sněhové pláně Antarktidy, našli Babylón a Ninive a egyptské Théby, ale o Olympii věděli jen tolik, že kdysi existovala. Muselo se čekat až do 19. století, než přišli archeologové, aby ji vyhledali a vynesli znovu na povrch země. Vykopali z ní už jen nevelké pozůstatky, avšak překvapující nádherou a hýřící uměleckými poklady. Nakonec ji přetvořili v památník sportovní slávy, jenž nemá na světě obdoby, a v jeden z nejkrásnějších parků pod sluncem.

Vzkříšení Olympie patří mezi velké výkony lidského umu a rukou. Ještě větší a záslužnější je však nepochybně to, co po něm následovalo: vzkříšení olympijských her. Tyto hry se staly opět nejvýznamnější sportovní událostí světa, který se od jejich někdejšího zániku k nepoznání změnil, a přesně tak jako kdysi bojují na nich nejlepší z nejlepších o čest vítěze. Přerostly původní řecký rámec a patří dnes podobně jako ostatní vymoženosti Řeků mnohým národům; otevřené jsou všem. A do třetice: to největší a nejcennější je vzkříšení olympijských ideálů. Zatím ovšem zůstávají mnohé z nich jen

ideály. Například hned první, který jim vložil do vínku podle souhlasné tradice jejich legendární zakladatel: Řekové kvůli olympijským hrám odkládali své války, my jsme kvůli válkám třikrát odložili olympijské hry... Přesto není pochyb, že už dnes jsou tyto hry významným prostředkem k mezinárodnímu dorozumění a k zlepšení politického ovzduší na naší planetě.

Samozřejmě bychom rádi viděli Olympii vzkříšenou nejen ve stavbách, olympijské hry vzkříšené nejen ve sportovní náplni, olympijské ideály vzkříšené v plném rozsahu. Je možné vztyčit zřícené sloupy olympijských chrámů a obnovit tamější sportovní zařízení; už se tak zčásti stalo. Stejně je možné splnit i další přání. Vyžaduje to sice mnohem víc úsilí než rekonstrukce zničených staveb; jednou se to však jistě stane. Co bylo v tomto směru dosud dosaženo, opravňuje k optimismu.

Příchod novověku byl ve znamení velikého hnutí, jež vedlo k znovuobjevení antických ideálů prověřených věky, k tvůrčímu využívání antických vzorů. Jeho jméno je renesance. Skoro lze říci, že toto hnutí bylo dovršeno teprve vzkříšením toho, co kdysi zaniklo pod troskami Olympie.

Tato kniha je oslavou Olympie, jejích her, jejích ideálů. Není však nekritickým velebením. Snažil jsem se pohlížet na věci objektivně, nezastírat nedostatky a záporné jevy, přistupovat k hodnocení z hlediska minulosti i současnosti. Přitom jsem se nemohl omezit pouze na Olympii, vždyť nebyla izolovaným ostrovem v řeckém světě. Pokusil jsem se ji zobrazit v celkových společenských souvislostech, vidět v ní někdejší spojení sportu s uměním, zachytit v jejích ideálech jednotu kultury těla a ducha. Právě pro tento přístup, při němž jsem neustále měřil dosažené dosažitelným, jsem musel dospět k oslavě – pravda, nelyrickou řečí literatury faktu.

Knihu jsem rozdělil na tři části. První se zabývá dnešní Olympií a historií jejího objevení, druhá antickými olympijskými hrami ve světě poznatků moderní vědy, třetí obnovením olympijských her a některými jejich problémy. Do první části jsem zařadil úvodní kapitolu, jež má usnadnit orientaci v prostoru i času; do druhé části kapitolu o počátcích sportu v řeckém i neřeckém světě, neboť každá historie má svou předhistorii. Chtěl jsem se tak vyhnout tomu, aby se čtenář (není-li náhodou specializovaným archeologem nebo klasickým filologem) ocitl v Olympii z ničeho nic jako parašutista shozený v noci do neznáma.

Nyní však už jen jedno přání: kdo přijme tuto knihu jako pozvánku do Olympie, ať má při jejím čtení takové potěšení, jaké jsem já měl při jejím psaní. Pracoval jsem na ní pod sluncem Hellady, v muzeích a knihovnách tří kontinentů, nakonec mezi suvenýry z cest a stadionů. A s ještě větší radostí než na kterékoli jiné knize.

V. Z.

I.

DNEŠNÍ OLYMPIE

Zeus z Artemísia. Bronzová socha v nadživotní velikosti z období okolo roku 46 před n. l.(Národní archeologické muzeum v Athénách)

1. KAPITOLA

K OLTÁŘI OLYMPIJSKÉHO OHNĚ

Olympie leží na západním Peloponésu, v kraji zvaném před tisíciletími i dnes Élis, v údolí mezi pahorkem Kroniem a řekou Alfeiem, asi dvacet kilometrů od břehů Iónského moře. Najdeme ji na každé mapě Řecka, ačkoli nemá ani tisíc obyvatel; to proto, že velikost a význam jsou dva rozdílné pojmy. V turistických příručkách je označena stejným počtem hvězdiček jako Akropolis.

Můžeme se do ní dostat z Athén vlakem, autem i letadlem; méně normálně i lodí nebo pěšky. Přímou linií je to 180 kilometrů, po zemi a po moři téměř dvakrát tolik. Každá z těchto cest má svůj půvab a stojí za to. Například letadlem via Androvida: poskytuje nám pohled na zemi Řeků, který byl kdysi výsadou jejich bohů. Nebo vlakem přes Patras a Pyrgos: od Korintu vede po břehu třpytného zálivu, jehož obzor lemuje legendární Parnas, a pak sestupuje do země jako ze sna o zlatém věku. Rozhodneme-li se pro auto, uděláme snad nejlépe: vystoupíme, kde chceme, na Isthmu u rozhraní dvou moří, v bájné Argolidě u hradů homérských hrdinů, v blažené Arkádii a kdekoli jinde. Můžeme však tyto cesty též kombinovat, třeba při druhé návštěvě. Kdo byl v Olympii, zpravidla se tam vrací.

Do Olympie se přichází hned poprvé na známé místo. Nepotkáme tam snad člověka, jenž se tam dostal náhodou. Každý se na ni připravil; historik ovšem jinak než řadový turista nebo zájemce o minulost a současnost sportu. Avšak i ten, kdo si ji doslovně nastudoval, si před cestou do ní docela rád své poznatky občerství. A hlavně si je zařadí do širších souvislostí.

Nejlepší příležitost k tomu dávají Athény. Jsou přece – dnes jako v antice – „Helladou v Helladě".

„Nosit sovy do Athén" znamená mezi jiným opakovat, co je všeobecně známo. V našem případě tedy, že Athény jsou hlavním městem Řecka, že mají přes tři miliony obyvatel, že leží v půlkruhu modravých hor nad modravým mořem, že jsou výstavné a rušné a příjemné pro život lidí, že je zdobí stavby, jež pamatují tisíciletí a jsou i v troskách klenoty architektury. Že jsou nejstarším velkoměstem na půdě Evropy, že jejich občané přinesli už před věky neocenitelný vklad do světové kultury a civilizace... A samozřejmě i to, že se v nich konaly roku 1896 první novověké olympijské hry.

Při první návštěvě překvapí Athény moderním vzhledem. Lidé v nich bydlí už víc než čtyři tisíce let, ale jejich budovy mají věkový průměr méně než čtyřicet let. Po rozkvětu v dlouhých staletích před naším le-

Athény. Akropolis

topočtem se jejich růst v byzantských dobách zastavil; za turecké okupace zmizely téměř z povrchu země, a když se počátkem 19. století z ní osvobodily, měly pouze dva tisíce obyvatel. První novořecký král Oton pozval tehdy mnichovského architekta Klenze, aby vypracoval plán jejich výstavby. Na jeho rýsovacím prkně vzniklo pak v duchu antických tradic město s rovnými a k sobě kolmými ulicemi, prostornými náměstími a příštími parky. Plán se jen pomalu měnil ve skutečnost, přičemž němečtí a dánští architekti vnesli do Athén tzv. novořecký sloh. Jejich řečtí nástupci zvolili novou cestu: vtiskli městu ráz účelnými stavbami, jejichž hlavní ozdobou se stala zdůrazněná prostota a tlumená barevnost. Nenajdeme tedy v Athénách honosnost baroka, ozdobnost secese, chlubivou reprezentativnost bank a pojišťoven; avšak ani činžáky v podobě kasáren a brlohy chudiny. Křivolaké uličky se starými a památkově chráněnými domky zbyly jen v malebné čtvrti Plaka pod svahem Akropole. Jinak je tu téměř všechno nové nebo obnovené. S výjimkou těch několika staveb z dob před zrodem našeho kalendáře, jež dělají z Athén Athény.

Těchto staveb není v Athénách mnoho, například ve srovnání s Římem, a to je pro příchozího rovněž překvapením. Ve skutečnosti jsou soustředěny, nebo spíš rozptýleny na ploše asi dvakrát půl kilometru. Nedivme se: za výstavbou Athén se táhne jako stín jejich soustavné ničení cizími nájezdníky. Už před 2500 léty je zbourali a spálili Peršané, před 2000 lety je vyplenil římský vojevůdce Sulla, zhruba před 1750 léty je zpustošili germánští Herulové; po křižácích a jiných válečnících dovršili dílo jejich zkázy Turci. Pomníky a sochy, jimiž vyzdobili Athéňané své město, zmizely ještě důkladněji než stavby. Odvlékali a ničili je dobyvatelé, odváželi je obdivovatelé a sběratelé. Ale i to málo, co se po tom všem zachovalo, je něco jedinečného. Právě proto jsou Athény, dnes jako kdysi, „město nepodobné jiným“.

První místo mezi památníky a pamětníky dávné athénské slávy, nebo spíš místo mimo pořadí, zaujímá nesporně Akropolis. Převyšuje všechno kolem, a to v doslovném i přeneseném smyslu. Náměstí z římských dob pod jejím severním svahem láká sotva setinu jejích návštěvníků, ačkoli sloupy Hadriánovy knihovny a reliéfy na mramorové Věži větrů by byly jinde magnetem turistů. Zčásti to platí také o Agoře, hlavním náměstí starověkých Athén, o němž máme zprávy již z dob kolem roku 600 před n. l. a ještě z dob kolem roku 600 n. l. Rozprostírá se

K OLTÁŘI OLYMPIJSKÉHO OHNĚ

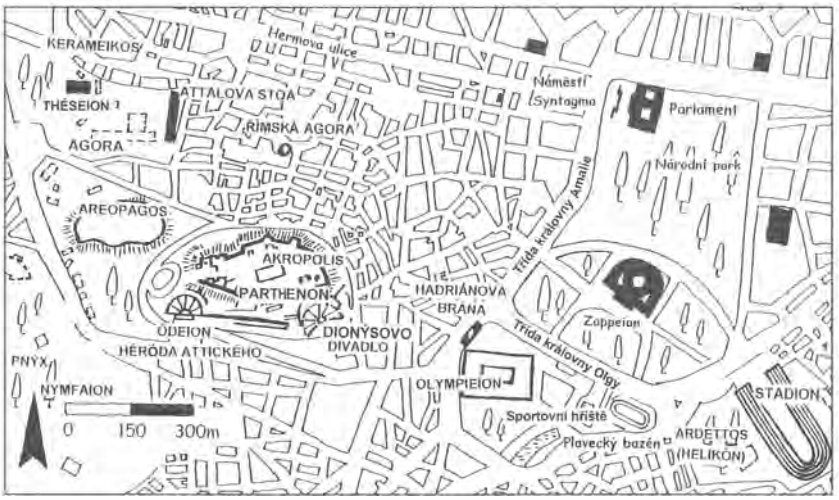

Athény. Střed města s Agorou, Akropolí, Olympieiem a stadionem

o něco dále na západ a dnes je zbořeništěm, jehož pustotu osvěžují cypřiše a oleandry. Zbytky jeho staveb nám sahají většinou jen po kolena a ze soch vystupují nad hlavu člověka pouze tři torza Gigantů. Přitom je známo, že je zdobily čtyři chrámy, budovy státní rady, lidového soudu a vrchního velitelství vojska, oltáře bohů a sochy významných občanů, že je lemovalo šest krytých kolonád, že bylo vydlážděno mramorem a že jeho volná prostranství stínily platany. Dvě stavby jsou ukázkou toho, v jaké nádheře se náměstí skvělo: na východní straně jedna z obnovených krytých kolonád, Attalova stoa, a na západní vyvýšenině Théseion, nejlépe zachovaný chrám starého Řecka. Obě stavby jsou z mramoru. První svítí novotou, druhá měkkou zlatistou patinou věků.

Akropolis je vládkyní Athén: skála se strmými svahy porostlá smrky a agáve, ve stopadesátimetrové výši srovnaná v plošinu, na které stojí stavby, jež nemají na světě obdoby. K jejímu úpatí vedou cesty z kterékoli strany; k jejím stavbám se jinak než hlavní bránou dostane pouze horolezec. Tato brána, Propylaje, je vzorem monumentality. Její sloupoví z pentelského mramoru je vytvořené v dórském slohu a postavené podle plánů architekta Mnésikla v letech 437 – 432 před n. l. Brána má dvě křídla, v severním byla athénská státní obrazárna a v jižním svatyně půvabných bohyň Hór. Před touto svatyní, na skalním výběžku, stojí nevelký iónský chrám

Héfaisteion (bývalý Théseion) v Athénách

Moderní rekonstrukce Attalovy stoy na Agoře v Athénách

bohyně Athény Níké čili Vítězné. Je rovněž z pentelského mramoru, pochází z let 427 – 424 před n. l. a jeho architektem byl spolutvůrce Parthenónu Kallikratés. Necelých sto kroků za Propylajemi se po levé ruce objeví Erechtheion se Síní dívek (kor) a sloupy v podobě ženských postav (karyatid). Je to skupina svatyň v iónském slohu, ztvárněná do jednolitého mramorového celku; jmenuje se podle Erechthea, prvního athénského krále, který položil život při obraně svého města. Postaven byl v letech 421 – 406 před n. l. podle plánů architekta Filoktéta pro kult nejstarších bohů. U jeho západní zdi roste oliva, kterou tam podle mýtů poprvé zasadila bohyně Athéna, dcera nejvyššího boha Dia a ochránkyně Athén.

Athéně byl zasvěcen největší a nejslavnější chrám na Akropoli, který nazvali staří básníci Parthenón (podle jejího příjmení Parthenos, „Panenská"). Normálně ho Athéňané nazývali prostě „chrám", neboť tak vynikal nad ostatními, že ho nemuseli odlišovat jménem. Postavili ho pod vedením Feidia, největšího athénského umělce, a podle plánů Kallikrata a Iktína v letech 447 – 432 před n. l. K jeho výstavbě použili opět bělostného mramoru z pentelských lomů. Dali mu půdorys 69,5 x 30,9 metru a olemovali ho 46 dórskými sloupy, jež byly vysoké 10,4 metru a na čelní i zadní straně zdvojené. Velikost tohoto chrámu, samu o sobě úctyhodnou, překonávala však jeho výzdoba. Tvořilo ji 92 čtvercových desek (metop) s vysokým reliéfem, 160 metrů vlysu s nízkým reliéfem a přes 40 štítových soch v nadživotních rozměrech. Chrámovou sochu Athény zhotovil Feidiás ze zlata a slonoviny; ve svatyni ji vztyčil roku 438 před n. l. Téhož roku, na Athénin svátek, byl chrám též zasvěcen. Obřad vykonal hlavní organizátor jeho výstavby, největší athénský státník Periklés.

To jsou ovšem jen suché údaje o čtyřech nejvýznamnějších stavbách na Akropoli, které tam dodnes

stojí. Všechny čtyři jsou těžce poškozeny; z více než stovky jiných menších staveb a pomníků, jež byly mezi nimi rozsety jako šperky, zbylo ještě méně nebo nezbylo nic. Propylaje proměnili Turci ve sklad munice, jejíž výbuch je roku 1640 zničil. Chrám Athény Níké zbourali, aby na jeho místě postavili čtyři kanóny (naštěstí trosky neodvezli, takže mohl být po osvobození Řecka z původních částí obnoven). Erechtheion si dal nějaký paša přestavět v harém pro své dámy a příslušně jej zmodernizoval; jen s velkým úsilím se ho podařilo vrátit do původního stavu. Parthenón byl dvě tisíciletí hlavním athénským chrámem; prvních tisíc let Panenské Athény, druhých Panny Marie. V 16. století ho Turci změnili v mešitu a vylepšili minaretem, v 17. století ho povýšili na sklad střelného prachu. Za války s Benátčany roku

Chrám bohyně Athény Níké na Akropoli

Karyatidy na portále Erechtheia, Akropolis

1687 ho zasáhla zbloudilá koule dělostřelců hraběte Königsmarka a výbuch ho proměnil v trosky. Tím však jeho zkáza neskončila. V letech 1802 – 1803 odvezl z něho lord Elgin přes 200 beden reliéfní výzdoby (i s jednou karyatidou z Erechtheia) do Skotska, načež byl parlamentem donucen prodat je Britskému muzeu.

Dojem z návštěvy Akropole je nepopsatelný: z pohledu na její stavby, z přehledu dějin její výstavby i ničení, z celkové atmosféry. Mnozí se jej pokusili zachytit slovem i obrazem, všechny verše a barvy jsou však tváří v tvář skutečnosti nevýstižné a mdlé. Velkolepost se tu pojí s krásou a krása s majestátem věků na nejvyšší možné úrovni. Šest set let po výstavbě Parthenónu napsal Plútarchos: „Jak tyto stavby rostly do výšky, udivujíce svou velikostí a nenapodobitelnou krásou svých tvarů, řemeslníci se snažili povznést svou práci na výkon umělecký. Nejúžasnější byla přitom rychlost práce.“ (Parthenón postavili za patnáct let, Propylaje za pět, chrám Athény Níké za tři roky.) „Vzbuzují tím větší obdiv, že vznikly v krátkém čase na dlouhé věky. Pokud jde o krásu, vyvolávaly už hned tenkrát dojem vznešené starobylosti, a přesto si dosud zachovaly půvabnou svěžest a novost prvního dne. Jakási mladost na nich kvete navzdory staletím a poutá k nim pohled, jako by z nich vyzařoval duch věčnosti a nestárnoucí duše.“ Tato obdivná slova jsou prostým konstatováním faktu, a ačkoli od jejich napsání uplynulo už třikrát šest set let, platí dodnes.

Akropolis je vždy plná lidí, Řeků i Neřeků ze všech končin světa. Ačkoli ji lze projít z jednoho konce na druhý za čtvrt hodiny (celá její plocha neměří ani tři hektary), nikdo zde nepospíchá; ani turista z akce „tři státy za dva dny“. Člověk by tu chtěl nejraději zastavit čas... A když si prohlédne muzeum tamějších nálezů a osvěží se ve stínu některého

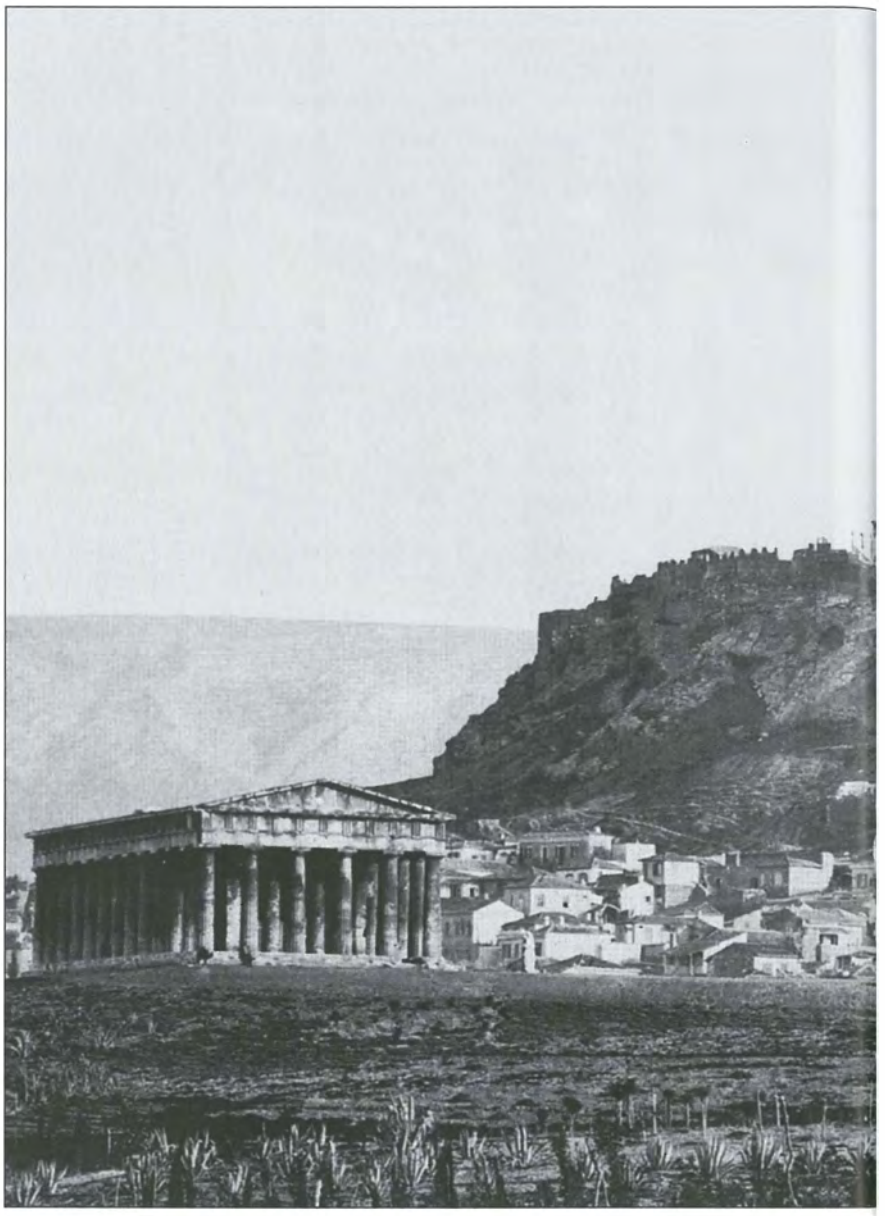

Pohled na Akropoli
v Athénách

z nemnohých stromů, znovu se vrací k jejím stavbám, obchází je po vyhlazených kamenech a mramorovém štěrku, opět a opět se zastavuje a žasne v němém údivu. Nakonec přece jen zamíří k vyhlídkové terase na východním konci akropolské skály. Je na jejím nejzazším výběžku a vlaje nad ní modrá vlajka s bílým křížem Hellénů.

Dole se táhne donedohledna bělostné Athénino město. Za uličkami a střechami Plaky, směrem k zalesněnému kuželu Lykabéttu, je velké čtvercové prostranství: hlavní náměstí Syntagma. Nad ním se zdvíhá okrová budova parlamentu, bývalého královského paláce. Stromoví vpravo je Národní park. A ještě dále na východ, kde doufáme spatřit na obzoru jasnou hladinu moře, vystupují z údolí někdejší říčky Ilissa sloupy antického chrámu.

Je to Olympieion, chrám Dia

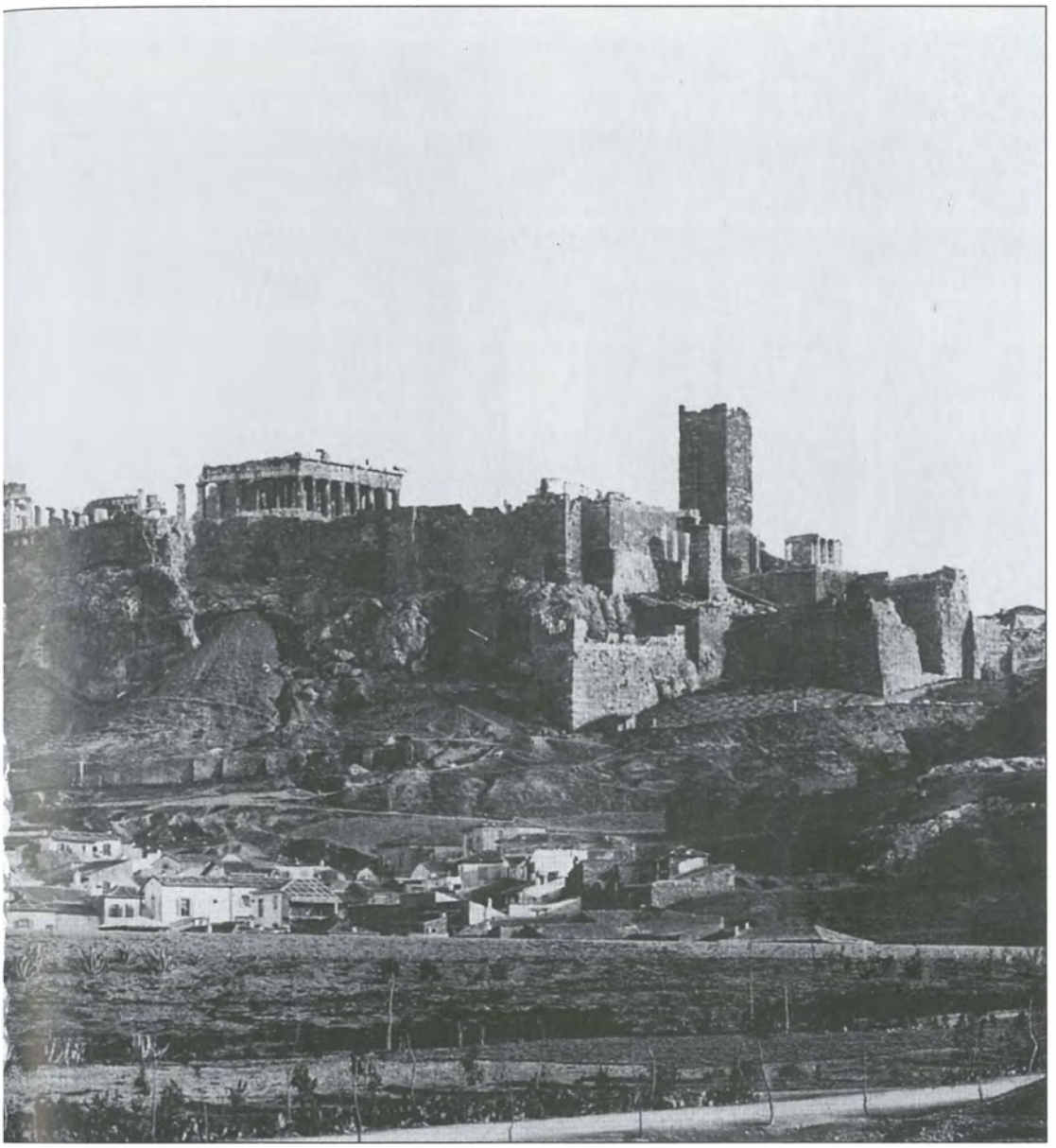

Olympského. Za ním prosvítá ze zeleně svahu Ardetta bílá podkova athénského stadionu.

Z Akropole na stadion vede jedna z nejkrásnějších promenád, jež vůbec existují. Jmenuje se cesta Dionýsia Areopagita a dostaneme se na ni, když po sestupu z Propylají odbočíme vlevo.

Nepříliš pravidelné schody, avšak z mramorových sloupů a kvádrů antických staveb, nás přivedou nejdřív k ódeiu Héróda Attického, divadla pro hudební a dramatická představení z roku 161 n. l., které dodnes slouží (po nevelké rekonstrukci) svému účelu. Za řídkým borovým hájem a hustě zaparkovanými auty se nám otevře pohled na dva pahorky: jeden z nich, Múseion, byl zasvěcen Múzám, a druhý,

Parthenón, Athény. Fotografie zachycuje stav z konce 19. století.

Pnýx, byl sídlem athénského lidového sněmu. Pozůstatky jeho sedadel a kolonád pamatují doby, kdy v něm řečnili Themistoklés a Periklés, kdy v něm zasedali s rovným hlasovacím právem všichni athénští občané, kdy Athény byly po Solónových a Kleisthenových reformách z konce 6. století před n. l. prvním státem, který své zřízení s hrdostí nazval demokracií.

Cesta Dionýsia Areopagita se vine kolem jižního svahu Akropole a její asfalt lemují akáty, agáve, cypřiše a zlaté hrozny mimóz. Nad nimi se zpočátku táhnou zbytky kolonády, kterou dal postavit pergamský král Eumenés II. (otec Attala II., stavebníka východní kolonády na Agoře). Za nimi jsou roztroušeny pozůstatky svatyň boha lékařství Asklépia a jeho dcery Hygie, bohyně lásky a krásy Afrodíty, bohyně úrody Démétry a kromě jiných i mytického athénského krále Aigea, jehož jméno zní dodnes v názvu Egejského moře. Když sestoupíme tak nízko, že nám hradby začnou překrývat Parthenón, který nad tím vším trůní v jasném lesku, můžeme si na chvíli odpočinout na mramorových křeslech Dionýsova divadla. Pocházejí ze 4. století před n. l., kdy bylo toto divadlo podruhé zrekonstruováno. Existovalo už dvě stě let předtím a je to nejstarší divadlo na světě. Dlouhou dobu bylo i největší; do jeho polokruhového hlediště, jež vystupovalo až k svahům Akropole, se vešlo 30 000 diváků. Jeho jeviště má ještě původní dlažbu: zde měly premiéru Aischylovy, Sofoklovy a Eurípidovy tragédie, Aristofanovy komedie... Hry vzniklé před čtyřiadvaceti stoletími, jež se dožily dnešní doby a televizní obrazovky!

Za Dionýsovým divadlem, kde se podle Periklova zákona hradilo chudým občanům vstupné ze státní pokladny, si uděláme odbočku k Lýsikratovu pomníku. Stojí v malém parku, má tvar štíhlé nevysoké rotundy a připomíná vítězství pěveckého sboru vedeného athénským občanem Lýsikratem na oslavách Dionýsova svátku roku 335 před n. l. Je to jediný ze sta podobných i mnohem umělečtějších pomníků starověkých Athén, který se zachoval na původním místě. Naproti němu, za třídou

královny Amalie změněnou v řeku automobilů, se tyčí brána císaře Hadriána, jednoho z mála římských vládců s přátelským vztahem k Řekům. Na její bližší straně si můžeme přečíst, že „Tady končí staré město Théseovo", na opačné je nápis „Tady začíná nové město Hadriánovo". Když jí projdeme, jsme na posvátné půdě Olympieia.

Olympieion byl největší athénský chrám a podle tradice nejstarší chrám pod sluncem. Založil jej prý Deukalión, když se s manželkou Pyrrhou zachránil před potopou světa. Jeho skutečné základy položili však synové athénského vládce Peisistrata kolem roku 515 před n. l., a to na místě staršího Diova chrámu. Dokončit jej dal až Hadrián roku 132 n. l.; jeho stavba tedy trvala včetně přestávek šest a půl století. Livius jej nazval „jediným chrámem v rozměrech hodných velikosti boha": stál na umělé terase, jejíž půdorys měřil 106 x 40 metrů, zdobilo jej 104 korintských sloupů vysokých 17,5 metru a celý byl z pentelského mramoru. Třináct jeho sloupů se zachovalo ve skupině v jihovýchodním rohu a připadáme si mezi nimi jako v kamenném lese obrů, dva další stojí osaměle na západní straně, jeden leží na zemi jako rozřezaný strom. Na východní straně přiléhají k jeho areálu tenisové kurty, plavecký stadion a běžecké dráhy. Není snad sportoviště, jež by se mohlo pochlubit majestátnější scenérií.

Od chrámu Dia Olympského je to k olympskému stadionu ještě slušný kousek cesty. Třikrát nám musí padnout zelená, než se dostaneme na jeho vstupní rampu. Kdybychom stadion neznali z fotografií, byli bychom jeho tvarem překvapeni. Není oválný jako obvyklý stadion, ale z jedné strany otevřený; svým půdorysem skutečně připomíná podkovu. Přitom je poměrně úzký, takže se na něm nedají hrát například fotbalové zápasy. Omlouvá jej však to, že svůj tvar dostal v době, kdy o fotbalu nebylo ještě ani slechu. Pro lehkoatletické závody však docela dobře vyhovuje; pro ty byl také postaven. Stejně jako závodníci si ho chválí i diváci. Vejde se jich do jeho čtyřiceti šesti řad 60 000, snad i o něco víc, a ze všech míst mají dokonalý výhled. Chválí si jej i pořadatelé, neboť vzhledem k tomu, že je rozdělen na šedesát sekcí, dostanou se na něj lidé bez tlačenice a vyprázdnit jej mohou za necelých deset minut. Za ideální jej považují dokonce hasiči: není na

Dionýsovo divadlo pod Akropolí

něm ani kousek dřeva. Celý je z mramoru, a to pentelského – jako Parthenón.

Oficiálně se však tento stadion nejmenuje „olympijský“, ačkoli byl postaven pro první novověké olympijské hry, ale „panathénajský“. Přesně řečeno byl pouze znovu postaven, neboť tam stál už před dvěma tisíciletími. Jméno dostal podle her, které se na něm konaly každý čtvrtý rok jako součást Velkých panathénají, celoathénských oslav Athéniných narozenin, resp. jako součást Malých panathénají, slavených každoročně koncem července. První zprávy o těchto hrách máme z druhé poloviny 6. století před n. l., kdy je zreformoval Peisistratos; slavily se však takříkajíc od nepaměti. Stadionem se původně nazývala pouze běžecká dráha, jež měřila jeden stadion (anebo správněji „jedno stadion“, tj. v antických mírách 177,6 metru). Diváci seděli původně jen na travnatých svazích nad běžeckou dráhou v údolí. Kamenné lavice dal pro ně postavit až v letech 331 – 330 před n. l. athénský státník a řečník (a hlavně finančník) Lykúrgos. O půl tisíciletí později, v letech 140 – 144 n. l., dal tyto lavice přestavět z pentelského mramoru jiný athénský státník a řečník (a hlavně boháč) Hérodés Attický, který dal vybudovat také ódeion pod Akropolí. Tehdy dostal stadion svůj dnešní půdorys: závodní pole široké 33,5 metru a dlouhé 204,1 metru, ohrazené dvojitou kamennou zdí s téměř třímetrovým průchodem. Hlediště tvořily bloky lavic ve 47 řadách nad sebou, jež byly na jihozápadní straně ztvárněny do polooblouku a asi v poloviční výši rozděleny podélným průchodem. Vešlo se do něho 60 000 diváků, stejně jako dnes. Když padlo rozhodnutí, že po 1500leté přestávce budou olympijské hry obnoveny, dal tento mezitím úplně zničený stadion znovu vybudovat alexandrijský Řek (a opět finančník a boháč) Jorgos Averof – podobně jako Lykúrgos a Hérodés Attický – na vlastní náklady.

Nechť se tomuto stadionu vytýká cokoli (vlastně jen to, že se nehodí na fotbal, a nejnověji ještě to, že při dnešní technice běhu má pomalé zatáčky), člověk se smyslem pro tradici je rád, že stojí tak, a ne jinak. Je to obnovený velechrám antické-

Kavalkáda na severní straně Parthenónu

ho kultu tělesné zdatnosti, podmínky harmonického rozvoje lidské osobnosti.

Vyhlídka z horních sedadel stadionu je jedinečná: vlevo Akropolis s Parthenónem, vpravo Lykabéttos s bílou kaplí svatého Jiří na vrcholu, uprostřed park s budovou Zappeia v novoklasickém slohu, postavenou pro šermířské soutěže prvních novověkých olympijských her. Přímo pod námi, na obrátce běžecké dráhy, stojí dva sloupy s hlavou rychlonohého posla bohů a ochránce atletů Herma, jež se tu našly z dob Héróda Attického nebo ještě starších. Proti nim vpravo je ústí tunelu, kterým vcházejí a před tisíciletími vcházeli na stadion závodníci. Že jsme ve 21. století, připomínají jen stožáry a sloupy s reflektory.

U východu ze stadionu, před malým olivovým sadem, stojí socha Jorga Averofa v redingotu podle tehdejší módy; na podpěrné zdi je bronzová plaketa jeho architekta Anastasia Metaxa. Zlatými písmeny jsou na mramorové desce před branou vytesána jména šestnácti mužů. Baron Pierre de Coubertin je tam uveden dvakrát: jednou před Dimitriem Vikelem, řeckým předsedou prvního Mezinárodního olympijského výboru, jako „vzkřísitel her", a podruhé za ním jako generální tajemník. A mezi jmény ruského generála Butovského, švédského generála Balcka, belgického hraběte de Bouisies, italského hraběte Lucchesi Palliho, vévody d'Andria Caraffy, lorda Ampthilla atd. je i jméno jednoho středoškolského učitele z Čech, jemuž byl z rozpaků nad bezvýznamným postavením v této aristokratické společnosti přidělen aspoň titul „rady", Jiřího Gutha–Jarkovského.

Prostranství před stadionem zdobí podle starých athénských zvyklostí pomníky a sochy. Připomínají většinou hrdiny národně osvobozovacích bojů z minulého století; jedna socha však souvisí s olympijskými hrami. Je to bronzový *Atlet s diskem* od Konstantina Dimitriada, který za něj dostal roku 1924 od Mezinárodního olympijského výboru zlatou medaili. Jistěže sem patří, ačkoli nereprezentuje vrchol toho, co Řekové v sochařství dokázali. Srovnáváme jej v duchu s Myrónovým *Diskobolem*, který je o čtyřiadvacet století starší; toho bychom tu viděli raději. Jenže jeho originál neexistuje. Zachovaly se jen jeho pozdější kopie, z nichž nejlepší je snad v Národním muzeu v Římě. Polykleitův *Doryforos*, „Atlet nesoucí oštěp", který by se tu stejně dobře vyjímal, je zas v Národním muzeu v Neapoli (a v jiné verzi v jiných sbírkách), Lýsippův *Apoxyomenos*, „Atlet čistící se škrabadlem", je v jediné antické kopii ve Vatikánském muzeu. Apollóniův *Odpočívající boxer*, na rozdíl od předchozích soch originál, je rovněž v Římě... Skutečně málo sochařských veleděl starých Řeků zůstalo v Řecku. Vždyť i reliéf *Umírajícího bojovníka* nad hrobem neznámého vojáka na náměstí Syntagma, kde drží ve dne v noci čestnou stráž příslušníci řecké armády v tradičních uniformách evzonů, je pouze kopií. Jeho originál z počátku 5. století před n. l., který pochází z chrámu bohyně Afaie na Aigíně, má dnes svůj domov v Mnichově.

Navzdory staletému ničení a vykrádání řeckých uměleckých pokladů se jich v Athénách stále ještě dost najde: v Akropolském muzeu, v Attalově stoe, ve sbírkách na starém pohřebišti Kerameiku. Nejvýznamnější jsou soustředěny v Národním archeologickém muzeu na třídě 28. října, jehož návštěvu si nesmí dát ujít žádný návštěvník Athén. Ze stadionu je to dost daleko. Musíme se nejdříve dostat na náměstí Syntagma, a to nejlépe přes Národní park, v jehož místech bylo kdysi gymnázium Lykeion, kde měl svou filozofickou školu Aristotelés. Pak si můžeme zvolit dvě cesty: přímou po Stadionové třídě k barevné fontáně na náměstí Omonia, nebo o něco delší po Venizelově třídě. Tato druhá je zajímavější: vede kolem Schliemannova domu a mramorových budov Akademie, Univerzity a Bibliotéky, jež vypadají jako přemístěné ze starověkých Athén. Na

vysokých iónských sloupech se tu tyčí Feidiova *Athéna* a Leócharův *Apollón* v Drossosově kopii, z podstavců za korunami pomerančovníků sledují náš krok dávní i nedávní učenci odlití z bronzu. Z náměstí Omonia je to už k muzeu asi čtvrt hodiny. Stojí hned za Polytechnikou a stranou od rušné třídy, na terase uprostřed palmového sadu.

Národní archeologické muzeum je sbírkou kamenných a kovových ilustrací k dějinám starověkého Řecka. Kámen je tu převážně mramor, kov bronz nebo zlato, a pokud je jejich materiálem hlína, má podobu keramických výrobků pokrytých skvělými malbami. Nejstarší exponáty pocházejí ze šerého dávnověku, kdy ještě v Řecku nežili Řekové,

Tzv. Rampinův jezdec. Torzo nejstarší známé řecké jezdecké sochy, mramor z období okolo roku 550 před n. l. Hlava jezdce je dnes v Louvru, na snímku je její odlitek se zbytkem těla (Akropolské muzeum).

tj. z dob před 2. tisíciletím před n. l.; nejmladší z prvních století n. l. V jejich uspořádání se odráží dělení řeckých dějin na hlavní epochy: krétskomykénskou (asi 2700 – 1100 před n. l.), ranou a archaickou (asi 1100 – 500 před n. l.), klasickou (asi 500 – 338 před n. l.), helénistickou (338 – 146 před n. l.) a řecko-římskou (146 před n. l. – 395 n. l.), po které následuje doba byzantská. Přitom se omezují na nálezy z posledních sto padesáti let, kdy je Řekové po opětovném získání samostatnosti zakázali odvážet. Chybějí mezi nimi ovšem i památky z jižní Itálie a Sicílie, ze severní Afriky a Malé Asie, z černomořského pobřeží a jiných částí řeckého světa, který už dnes není řecký.

Při vstupu do první síně nás oslní lesk zlata: jsou tu nálezy z Mykén, sídla krále Agamemnona, který byl podle Homéra vrchním velitelem řeckých vojsk v trojské válce. Z vitrín na nás hledí zlaté masky mykénských vládců, které pokrývaly jejich tvář v hrobě, mezi nimi i tzv. Agamemnonova maska. Kolem nich se třpytí zlaté koruny a čelenky, zlaté náramky a prsteny, zlaté růžice a kříže, zlaté poháry, včetně tzv. Nestorova kalichu, vesměs vynikající díla zlatotepců a klenotníků. Třináct a půl kilogramu váží tento poklad, který vykopal a muzeu daroval objevitel Tróje Heinrich Schliemann. Přitom materiální hodnota těchto exponátů je ve srovnání s jejich hodnotou uměleckou, a zejména historickou bezvýznamná. Je to přece poklad z dob, jež se do jeho objevení odkazovaly do mýtů! Doplňují jej pozdější nálezy z Mykén, Tírynthu, Pylu, Vafia a jiných měst, které vynesli z hlubin věků Řekové i Neřekové. Kromě zlata, zbraní se skvělými intarziemi a opět zlata jsou tu i nenápadné hliněné tabulky. Pocházejí z 15. – 13. století před n. l. a pokrývají je texty v krétsko-mykénském písmu: nejstarší doklady písma z Evropy! Stěny zdobí malby přenesené z Héraklova hradu Tírynthu, mezi nimiž nás upoutají zejména *Ženy na voze*. Jsou ve stejném stylu jako *Býk s akrobatem a Dámy na stadionu* z Mínóova paláce v Knóssu na Krétě. Jejich barvy za pětatřicet století nevybledly...

Po stranách mykénské síně jsou nálezy z předřeckých dějin Řecka: kamenné zbraně a idoly z Thessalie, které pocházejí z poloviny 4. tisíciletí před n. l., a skvělé mramorové sošky z Kyklad, které budí svou zkratkovitou prostotou a přísnou stylizací dojem, že jsou výtvory

dnešních umělců, a ne jejich předchůdců z 3. tisíciletí před n. l. Síním s archaickými díly dominují velké mramorové sochy *Kúroů* a *Kor* („mladíků“ a „dívek“) ve strnulém postoji a s úsměvem na tváři. Tento úsměv ze 6. století před n. l. je první, se kterým se v sochařství setkáváme, ačkoli z Egypta a Mezopotámie známe sochy o tisíciletí starší. Má jej i *Kúros z Pirea* z doby kolem roku 530 před n. l., nejstarší známá řecká bronzová socha, a také tzv. *Rampinův jezdec* z doby kolem roku 550 před n. l., nejstarší známá jezdecká socha vůbec (jejíž torzo, doplněné o odlitek z Louvru, je v Akropolském muzeu). Má jej dokonce i těžkooděnec na Aristionově stéle z konce 6. století před n. l., kde vyjadřuje smutek nad ztrátou života a zároveň hrdost nad splněním povinnosti vojáka. Právem postavili Řekové kopii tohoto díla, vytvořeného sochařem Aristoklem, k mohyle svých předků padlých roku 490 před n. l. v bitvě u Marathónu.

V síních s exponáty z klasické a helénistické doby raději zapomeňme na čas vyměřený k jejich prohlídce. První sochařské veledílo, jež nás tu uvítá, je nadživotní *Zeus z Artemísia*, bronzový originál z doby kolem roku 460 před n. l., vylovený z moře u mysu Artemísia na Euboi v roce 1928. Nejvyšší bůh Řeků (podle starší interpretace bůh moře Poseidón) je tu zobrazen ve vrcholném momentu vypětí, když hází blesk (resp. jako Poseidón trojzubec). Nevíme, zda máme víc obdivovat mistrovsky ztvárněné tělo nebo soustředěný výraz tváře, dokonalé zpracování každého detailu či působivost celku. Rozhodně je to socha, jež důstojně reprezentuje Řecko ve vstupní hale OSN v New Yorku, kde stojí v kopii pod modelem první družice. Téměř stejný obdiv si zasluhují bronzové sochy *Eféba z Antikythéry* a *Eféba z Marathónu*, originály z počátku druhé poloviny 4. století před n. l., nalezené rovněž v moři. Z mramorů patří asi první místo psychologicky jemně propracované *Hlavě Hygie* z doby kolem roku 350 před n. l.; možná však o něco mladší *Hlavě Ariadny*.

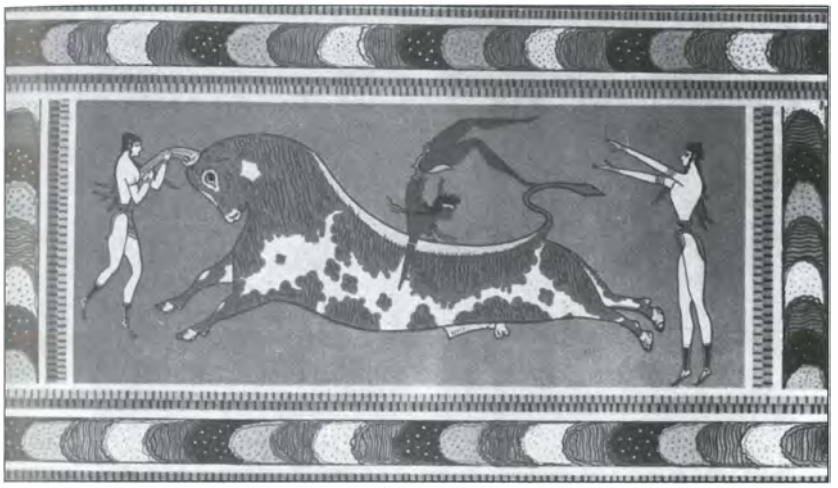

Býk s akrobatem, malba z mínojského paláce v Knóssu na Krétě

S výjimkou přesvědčivé realistické hlavy boxera *Satyra z Élidy*, objevené v Olympii, tvůrce ani jednoho z těchto děl neznáme. Ani desítek dalších: zřejmě to byly „průměrné práce průměrných umělců“. Ale to platí i o takových sochách, jako je *Afrodíta z Mélu* nebo *Níké Samothrácká*, jež jsou chloubou Louvru...

Z reliéfů v těchto síních je největší a nejznámější panel z Eleusíny, pocházející z let 430 – 420 před n. l. a od umělce z Feidiovy školy, jež zobrazuje *Démétru a Koru s mladým Triptolemem* (synem elusínského krále, který dostal od těchto dvou bohyň pro lidstvo obilí). Jako ohlas slavného Myrónova sousoší *Athény*

a Marsya je tu plastická reprodukce na tzv. Finlayově váze z 1. století před n. l. Po nesčetných výjevech z mýtů nás snad nejvíc zaujmou reliéfy na podstavcích dvou ztracených soch z doby kolem roku 510 a 490 před n. l., objevené v Themistoklově hradbě na Kerameiku. Jsou na nich krásně zachyceny sportovní scény, ještě se zbytky polychromie. Na čelní straně staršího podstavce vidíme dva zápasníky, skokana a oštěpaře; na levé straně dvě tříčlenná družstva při míčové hře, na pravé straně odpočívající atlety při hře s kočkou a psem. Na mladším podstavci je po stranách průvod válečných vozů a těžkooděnců, na čelní straně pak výjev ze zahájení zápasu v pozemním hokeji. Na jiném reliéfu, vystupujícím z velké bílé náhrobní stély a pocházejícím z doby kolem roku 350 před n. l. je *Mladík s míčem*. Přehazuje si jej ze stehna na stehno jako dnešní fotbalista při tréninku.

Mladík s míčem. Reliéf na mramorové náhrobní desce zobrazuje atleta z období okolo roku 350 před n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

Za síněmi s náhrobními pomníky, sarkofágy, drobnou plastikou (opět a opět šperky) se dostaneme na schodiště, za nímž je téměř celé poschodí vyhrazeno keramice. Jsou tu stovky amfor, krátérů, rhytonů a jiných druhů váz, číší, misek, pohárů atd., až nás přechází zrak. Přes všechnu různorodost mají však jedno společné: dokonalost tvarů a vynikající povrchovou malbu pod lesklou glazurou. Nejstarší mají geometrickou výzdobu, mladší figurální. Výzdoba těchto mladších je zpočátku černofigurová, později červenofigurová. Na geometrických vázách jsou většinou výjevy z pohřbů a pohřebních her, na figurálních ze života, mýtů a sportu. Velikostí a uměleckou úrovní malby vynikají zejména panathénajské amfory, které dostávali jako odměnu vítězové panathénajských her. Na jedné jejich straně je vždy bohyně Athéna, na druhé výjev z disciplíny, ve které závodník zvítězil. Zvláštní oddělení tu patří nálezům z Théry, mezi nimiž jsou nástěnné malby, jež se napohled nedají od krétských rozeznat. Zaujme nás z nich především velká freska *Boxujících chlapců* asi z poloviny 16. století před n. l., z doby krátce před výbuchem této ostrovní sopky.

Když po prohlídce téměř čtyřiceti síní tohoto muzea sestoupíme do atria v přízemí, abychom si ve stínu jeho sloupoví utřídili dojmy a zážitky, najednou si uvědomíme, že nejméně polovina námětů řeckých soch, reliéfů a vázových maleb je z oblasti sportu. Tady i v ostatních sbírkách řeckého umění: v Římě, Paříži, Londýně, Berlíně, Petrohradu i všude jinde včetně dalekého New Yorku. U námětů z mytologie, jež tvoří převládající část druhé poloviny, jsou pak postavy bohů a hrdinů postavami sportovců. Anebo, chceme-li použít spíš řeckého než z angličtiny převzatého výrazu, atletů.

Skutečně: Řekové zobrazovali bohy jako atlety a atlety jako bohy. Není to přehnané, a když se pokusíme ověřit si to v literatuře, zjistíme, že to dokonce ani není původní myšlenka. Vyslovil to už před půlstoletím olympijský archeolog (nikoli sportovec) Arnst Buschor.

Zatím jsme si v Athénách všímali vlastně jen architektury a děl výtvar-

Níké Samothrácká (Louvre)

ných umělců. Bylo by tedy načase, abychom si v rámci přípravy na Olympii osvěžili i jiné památky z dob starého Řecka, a to památky trvalejší než kámen a kov. Ty, jež upředli z rytmu slov básníci, jež uložili do knih filozofové, jež zaznamenali autoři cestopisů a příruček věnovaných speciálně sportu. Navíc i ty, jež se z oněch dávných dob udržely v Řecku jako tradice.

Kdo měří antický svět dnešními zkušenostmi, může být návrhem na tento exkurs překvapen. Vždyť kdy už se v dnešní poezii setká s poezií atletických závodů a sportovních her? Všichni novověcí básníci dohromady nevytvořili o nich tolik veršů, a rozhodně ne takových, jako jediný Pindaros. Jak lhostejní jsou dnešní dramatici k dramatičnosti bojů na hřištích a v bazénech, na antuce a na žíněnce! Jediné, na co si v této souvislosti nemusíme stěžovat, je množství a pohotovost reportáží. Jaká však bývá jejich jazyková úroveň, jaký minislovník stačí k zaplnění sportovní strany dnešních novin!

V poezii starých Řeků jsou atle-

tické soutěže a sportovní hry trvale přítomným a neustále obměňovaným tématem; a tam, kde nejsou tématem, jsou aspoň zdrojem přirovnání a metafor. Homér, nejstarší básník Řecka a Evropy, věnuje například v *Íliadě* popisu her, jež uspořádal hrdina Achilleus na počest svého padlého druha Patrokla, celkem 640 veršů (ve 23. zpěvu); v *Odyssei* věnuje popisu her na blaženém ostrově Fajáků 150 veršů (v osmém zpěvu). Na prvních soutěžili „nejlepší muži" z celého vojska, především králové a královští synové, a to o vysoce hodnotné ceny: v závodech na vozech, v boxu, zápasu, běhu, šermu kopím, hodu diskem, hodu oštěpem a ve střelbě z luku na cíl (byl jím pták přivázaný stuhou na vysoký stožár). Na druhých z těchto her se soutěžilo v běhu, skoku, zápasu, hodu diskem a boxu. Odysseus se jich zúčastnil, aby dokázal, že „není nějakým kupcem, jenž mořem se plaví, pouze na zboží myslí a na zlodějský zisk, leč s atletem nic společného nemá". Sofoklés opisuje téměř stovkou veršů v *Élektře* závody na vozech v Delfách, na kterých prý zahynul Orestés, Agamemnonův syn a mstitel jeho smrti. Čtyři knihy *Epiníkií* napsal Pindaros na oslavu vítězů na olympijských a jiných hrách; dnes už neznámý počet básní na stejné téma složil jeho předchůdce Simónidés a současník Bakchylidés. Atletické soutěže nechybějí snad v žádném příběhu z mýtů. Héraklés a Théseus vystupují jako zápasníci, Perseus jako diskař, Polydeukés jako boxer, Apollón závodí s Hermem v běhu atd. Zmínka tohoto druhu, pro změnu o plavání, nechybí ani v Músaiově zpracování milostného příběhu *Héró a Leandros* z 5. století n. l., „posledním květu staré řecké poezie".

Přečtěme si na ukázku, jak popisuje Homér někdy v 9. století před n. l. (nebo snad později, snad však také dřív) závody v běhu. „Stanuli v řadě, dráhu a cíl jim Achilleus určil. Na dané znamení vyrazil hrdina Aiás, hned za ním Odysseus slavný. Hnal se tak těsně za ním, jako je tkalcovská hůlka u prsou ženy se štíhlým pasem, když osnovou provléká útek. Stejně mu Odysseus byl blízko a šlapal do jeho stop, než je stihl prach z paty zakrýt, a horkým mu dechem hřál zátylek hlavy. Běžel čím dál tím rychleji, mocně hnán touhou vyhrát, a všichni Achajci křičeli a každý ho hlasitě pobízel, aby doběhl první." Nebo boxerský zápas: „Když byli hotovi k boji, do středu hlediště vešli, pohlédli tváří v tvář, do výšky zvedli své ruce a vrhli se vpřed. V té chvíli se srazily jejich těžké pěsti, ozval se strašlivý skřípot skrání a brzy jim ze všech údů stékaly krůpěje lesklého potu. Najednou Epeios vyskočil, a jak na něj soupeř hleděl, prudkou ránu mu zasadil do tváře. Ten se pak nemohl udržet na nohou, stočil se k zemi a staré údy mu klesly. Jak se vymrští ryba, když Boreás hladinu čeří u břehu plného řas a černá ji přikryje vlna, tak se i raněný zdvihl. Statečný Epeios ho však uchopil za ruku, aby už přestal. Jeho druhové přišli ho odnést; nohy jen těžce za sebou vlekl, z úst plival hustou krev a hlava mu padala na stranu. Poté ho složili, úplně bez ducha, do svého středu."

Tak by se dalo pokračovat, uveďme však už jen několik Sofoklových veršů, které jsou přímo vzorem sportovní reportáže. Představme si pláň mezi zálivem u města Krísy a skálami Parnasu, tisíce diváků, pískem vysypanou závodní dráhu a lesklý bronzový sloup na otáčce naproti startu, deset skvělých čtyřspřeží s vozky v dlouhých bílých řízách. „Kde místo soudcové losem jim určili, tam v řadě stanuli. Jakmile zazněl roh, vzkřikli na koně, potřásli opratěmi a vyrazili vpřed. Zadunělna dráze hřmot vozů hrčivých, zdvihl se prach a ve chvíli byli všichni v jednom houfu. Nikdo z nich nešetřil bodce, každý se snažil předjet vůz před sebou i frkající koně. Pěna z úst koní stříkala vozkům do tváře i na jejich záda, prudce se točila letící kola... Zprvu jel každý vůz rovně, při sedmém oběhu cílového sloupu se však splašili koně Ainiána a čely vrazili do vozu Barčana, takže ho převrhli. Vozy ženoucí se za ním se už nestačily vyhnout a došlo k prud-

ké hromadné srážce. S třeskem se lámaly osy i kola, řidiči padali z korby, koně se zmítali v písku – a celé závodní pole se ve chvíli změnilo v hromadu trosek."

Moderní člověk, který zná antické filozofy ze spisů moderních filozofů a jimi vybraných citátů, zpravidla ani netuší, kolik místa se v jejich dílech věnuje atletice a sportu. Platón se v sedmé knize *O zákonech* zabývá například zanedbáváním levé ruky při takových disciplínách, jako je hod diskem a oštěpem. Na jiném místě dává Sókratovi do úst kritiku běhů na dlouhých tratích, „neboť znetvořují tělo, jelikož běžci dostávají silná lýtka a slabá ramena". Aristotelés vyhradil v osmé knize *Politiky* zvláštní kapitolu tělesné výchově. Píše, že „tělo je třeba cvičit dřív než rozumovou schopnost", což je na filozofa dosti pozoruhodný názor. Staví se však proti přehnanému tréninku mladých lidí, „neboť to působí škodu, jak přesvědčivě dokazuje také skutečnost, že v seznamu olympijských vítězů najdeme jen asi dvě nebo tři jména takových, kteří zvítězili jako muži i jako chlapci, protože nepřirozeným výcvikem v mládí vyčerpali svou sílu". V seznamu jeho spisů, jež tvoří největší soubor, jaký kdy filozof napsal (podle antických zpráv celkem 14 842 stran o 30 řádcích), jsou i tři speciální knihy o atletice a hrách. V jedné z nich, známé pod názvem *Olympijská vítězství*, zrevidoval seznam vítězů na olympijských hrách a dovedl jej do své doby, tj. do poslední třetiny 4. století před n. l. Mimochodem: první takový seznam vyhotovil rovněž filozof, a to sofista Hippiás z Élidy kolem roku 400 před n. l. Aristotelův seznam doplnil asi o sto let později alexandrijský učenec a zakladatel dnešního našeho kalendáře Eratosthenés z Kyrény. Do poloviny 2. století n. l. jej pak dovedl v knize *Olympiády* spisovatel Flegón z Trall.

Řečtí spisovatelé se ve sportu taktéž vyznali. Plútarchos uvádí například při zmínce o zápase dokonce několik chvatů, jejichž význam se nepodařilo přesně zjistit. Samozřejmě se v něm vyznali i autoři lékařských spisů; mezi nimi na prvním místě Galénos, největší lékařská autorita Evropy až do novověku, který začal svou praxi roku 163 n. l. jako „sportovní lékař" v maloasijském Pergamu. Totéž platí o autorech odborných spisů o tělesných cvičeních, o přípravě zápasníků, o výcviku závodních koní atd., z nichž známe většinou jen názvy, v lepším případě zlomky nebo citáty. Úplně se z tohoto druhu literatury zachoval jen nevelký spisek *O gymnastice* od athénského spisovatele Filostrata z 2. – 3. století n. l., který obsahuje důležité a z jiných pramenů neznámé informace o jednotlivých sportovních disciplínách a metodách tréninku. Filostratův zájem o sport se odráží i v jiných jeho dílech, například v *Životopisu Apollónia z Tyanny* (novopýthagorského filozofa), a zejména v knize *Obrazy*, kde mu do estetiky proniká atletika.

Z ostatních knih sepsaných alfabetou uveďme už jen jednu: Pausaniovo *Putování po Helladě*. O jejím autorovi víme jen tolik, že to byl Řek z Malé Asie, možná z Lýdie, že žil ve 2. století n. l. a že určitě procestoval kus světa. V jeho době bylo Řecko už tři sta let pod římskou nadvládou. Rozhodl se tedy popsat památky jeho slavnější minulosti, pokud ještě stály, a udělal to tak, že se stal předchůdcem všech „bedekrů", polyglotů" a jiných turistických příruček. Někteří kritikové mu vytýkají, že si neosedlal Pégasa, nýbrž se trmácel na káře tažené Rosinantou; jsme mu však za to vděčni. Krok za krokem, s otevřenýma očima, vyzbrojen maximem tehdejších vědomostí prošel celé Řecko a přesně zaznamenal, co viděl a co se dozvěděl. Je pravda, že jeho popisy nevynikají barevností; bez nich by však pro nás byla velká část řeckých trosek labyrintem, záhadou bez klíče k pochopení. Z deseti knih svého díla věnoval dvě Élidě a z 53 kapitol těchto dvou knih věnoval 44 přímo Olympii. Napsal je, soudě podle dvou narážek, asi roku 174 n. l. Budeme je mít neustále u sebe: teprve v jejich světle uvidíme Olympii, jak vypadala v prvních stoletích našeho letopočtu a staletí předtím.

Neměli bychom se však omezit jen na díla (nebo pasáže) se sportovní, resp. přímo olympijskou tematikou. Čím širší bude náš záběr, tím lépe pochopíme, proč se stalo Řecko rodnou zemí sportu a sportovních soutěží, proč se tyto soutěže vyvinuly ve hry, jež se konaly bez přestávky přes tisíc let... Vždyť s kým lépe pronikneme k srdci tehdejších lidí než s básníky, s kým lépe odkryjeme jejich myšlenky než s filozofy, odkud se víc dozvíme o společenských touhách a cestách (i překážkách) při jejich uskutečňování než ze spisů politických vůdců? Kdo nám víc řekne o jejich slavných i neslavných a všedních dnech než jejich historikové?

Ale neměli bychom se omezit ani na prameny ze starého Řecka, nechť jsou jakkoli vydatné. Hodně z něho se udrželo a žije dodnes v novém Řecku. Vidíme to na tvářích lidí, z nichž mnozí by mohli stát jako model tvůrcům parthenónských reliéfů, slyšíme to v jejich řeči, která je jen dnešním vývojovým stadiem homérské řečtiny, čteme to v jejich písmu, které je stejné jako na nápisech z trosek Olympie, cítíme to v jejich psychickém založení. Antické tradice jsou zde živější, než si obvykle myslíme, a často nám pomáhají pochopit, co se skrývá za návějem věků. Na tom nic nemění ani fakt, že řeckou vlajku vidíme při novověkých olympijských hrách už dlouhá léta pouze v čele slavnostních průvodů a jen zřídkakdy na stožárech vítězů.

Cesta k tomuto „pochopení zevnitř“ je lákavá, avšak zároveň plná závalů a výmolů; navíc i závor, které se otevřou jedině na heslo v řecké řeči. Avšak po návštěvě Athén, kde jsme se mohli trochu zorientovat, je ihned průchodnější.

Co se týče cesty, kterou máme před sebou nyní, ta je v doslovném i přeneseném smyslu asfaltová. Jediná závora na ní je u budky, kde se vybírá poplatek za použití dálnice. Lístek, který dostaneme, je vstupenkou na scénu, kde stojí kulisy nejdramatičtějších výjevů z řeckých dějin a mýtů. Anebo, chceme-li, vstupním povolením do kraje, kde skutečnost vypadá jako obraz z bájí a báje se zdají pravdou.

Ještě na půdě Athén, na výpadové silnici na Peloponés, nám to nedá, abychom se nezastavili u kostela svatého Tryfóna. Ničím nevyniká. Stojí však na místě někdejšího háje héróa Akadéma, podle něhož dostala jméno filozofická škola, kterou tu kolem roku 387 před n. l. založil Platón. Tato Akademie existovala přes devět set let, čímž se nemůže pochlubit žádná jiná akademie ani univerzita; teprve roku 529 n. l. ji zrušil, spolu s Aristotelovým Lykeiem, císař Justinián. Olivy, které tu rostou, jsou potomkyně posvátných oliv, z nichž se lisoval olej do amfor pro vítěze panathénajských her. Pahorek Kolónos vpravo, dnes jedna z athénských čtvrtí, byl v mytických dobách hájem bohyň pomsty Erínyí. V něm se nešťastný Oidipús, kdysi slavný thébský král, rozloučil se světem a sestoupil do Hádovy podsvětní říše.

Po dvou nebo třech kilometrech, za mostem přes říčku Kéfísos, jejíž bůh si jako jediný dodnes hoví na východním štítě Parthenónu, musíme opět zastavit. Je tu klášter Dafni, jehož poutnickou tradici obnovil autokempink a podzimní vinařský festival. Jeho chrám pochází z 5. století n. l. a už před Turky byl vypleněn křižáky; přesto si zachoval velkou část mozaikové výzdoby z byzantského „zlatého věku“, tj. z 11. století. Nádvoří i okolí je tu porostlé vavřínem, a to nikoli náhodou. Změnila se v něj nymfa Dafné, aby unikla milostným návrhům boha Apollóna. Bůh lásky Erós vystřelil totiž na ni šíp, jenž zabíjel lásku, aby se tak pomstil Apollónovi, že si tropil posměch z jeho zlatého luku. Raději se tedy stala stromem než milenkou nejkrásnějšího z bohů. Apollón se musel spokojit s jejími větvemi, jimiž si pak věnčil hlavu. Podle jeho vzoru dostávali vavřínový věnec i vítězové her, jež se k jeho poctě konaly v Delfách.

Když nás silnice vynese velkým obloukem na nevelkou vyvýšeninu,

objeví se před námi záliv, který odděluje pevninu od ostrova Salamíny. Jeho bledé vody jsou náhrobkem nad dobyvatelskými plány perského krále Xerxa, který vtrhl s obrovskou armádou do severního Řecka, Thermopylami se převalil přes mrtvoly krále Leónida a jeho Sparťanů a srovnal se zemí Athény. Do tohoto zálivu vmanévroval na podzim 480 před n. l. athénský vojevůdce a státník Themistoklés tisíc Xerxových korábů, aby je chytil do pasti; v něm potom rozhodl v čele tří set lodí jednu z nejdůležitějších bitev Řecka a Evropy. „Co do počtu barbar zvítězit mohl," píše účastník této bitvy, dramatik Aischylos. „Útok začala athénská loď, jež srazila celý vrch nepřátelské lodi, hned nato každá mířila přídí do jiné. Zpočátku veliké perské loďstvo jim čelilo. Když se však v průlivu stěsnalo, nemohly si jeho koráby pro množství navzájem pomáhat, ba samy do sebe vrážely bronzové zobáky a lámaly si vesla. Helénské lodě důvtipně na ně v půlkruhu zevšad útočily: trupy korábů se převracely do vln a moře se ztrácelo očím, jak je pokryly vraky lodí a těla mrtvých. Všechny břehy a skály byly plny padlých, a barbarské lodě, jež po tom všem zbyly, v zmatku prchaly pryč." Zastavily se až v Asii, kde je Řekové po vítězné bitvě u Plataj roku 479 před n. l. poslali rovněž ke dnu.

Na pahorek, kde měl Xerxés svůj hlavní stan se zlatým trůnem, vystoupit nemůžeme; je to vojenské pásmo. A zatímco přemýšlíme, proč jsou strategicky významná místa z dob korábů hnaných veslaři strategicky důležitá i v dobách atomových ponorek, vynoří se před námi pět vysokých sloupů. Nejsou to však pozůstatky eleusínské svatyně, nýbrž komíny tamějších hliníkových hutí. Svatyně se skrývá za jezery zasvěcenými bohyni plodnosti země Démétře a její dceři Koře (Persefoně). Je v troskách a tvoří impozantní komplex. V největší budově o rozměrech 54 x 52 metrů, zvané Telestérion, se konala tajemná mystéria, tj. obřady pro zasvěcence, jež sestávaly z recitálů a dramatických představení o Démétřině životě. Zasvěcenci věřili, že po smrti ožijí v jiném člověku, jako zrno ožívá v novém zrnu, kdežto nezasvěcenci budou ležet navěky v podsvětním bahnu. Konec těmto obřadům i svatyni přineslo až vítězství jiných představ o posmrtném životě, které se dostaly do Hellady z Judeje.

Zatím jsme urazili z Athén jen dvacet kilometrů. Po dalších dvaceti se před námi ukáže odbočka do Megary, bílého městečka na svazích dvou protilehlých kopců. Ani se nám nechce věřit, že mu vděčí za zrod takové město jako Istanbul čili Cařihrad, jež se předtím jmenovalo Konstantinopolis a původně Byzan-

Cesta z Athén do Olympie. Za Isthmem si lze vybrat dvě trasy: severní kolem Korintského zálivu nebo jižní přes Peloponés

tion i prý podle Megařana Byzanta, který je založil v polovině 7. století před n. l.... Nyní bychom mohli pokračovat už bez zastávky na Isthmos čili Korintskou šíji; pravda, kdybychom nechtěli občas vychutnat vyhlídku na Sarónský záliv, jež připomíná sestřih vybraných záběrů z turistickopropagačního filmu. Přitom tu má téměř každý kout svůj příběh: tuto cestu zapsal do mýtů hrdina Théseus, a to už předtím, než se stal athénským králem.

Kousek za Megarou je skalní útes zvaný Kali Skala, kde žil lupič Skeirón, který shazoval své oběti kopancem do moře. Pokusil se tak zahubit i Thésea, ale než ho stačil kopnout, přeletěl přes jeho záda; o další se pak postaraly masožravé obětí s obzvláštní ukrutností. Přivazoval je na vrcholky dvou proti sobě ohnutých borovic, jež předtím zakopal do země; když je uvolnil, prudce se vymrštily a nešťastníka roztrhly. Théseus ho po těžkém zápase přemohl a naložil s ním stejně. Tohoto vítězství si obzvlášť cenil: na jeho paměť založil na Isthmu hry, jež se svým věhlasem blížily hrám v Delfách a Olympii.

Isthmijské hry se konaly na druhé straně Korintské šíje, u pobřežní vesničky Isthmie. Stál tam odnepaměti Poseidónův chrám, po požáru roku 475 před n. l. obnovený a dnes téměř úplně zmizelý. U jeho jihovýchodního rohu začínal starý stadion, z něhož se našel kamenný práh se stopami po startovacím zařízení.

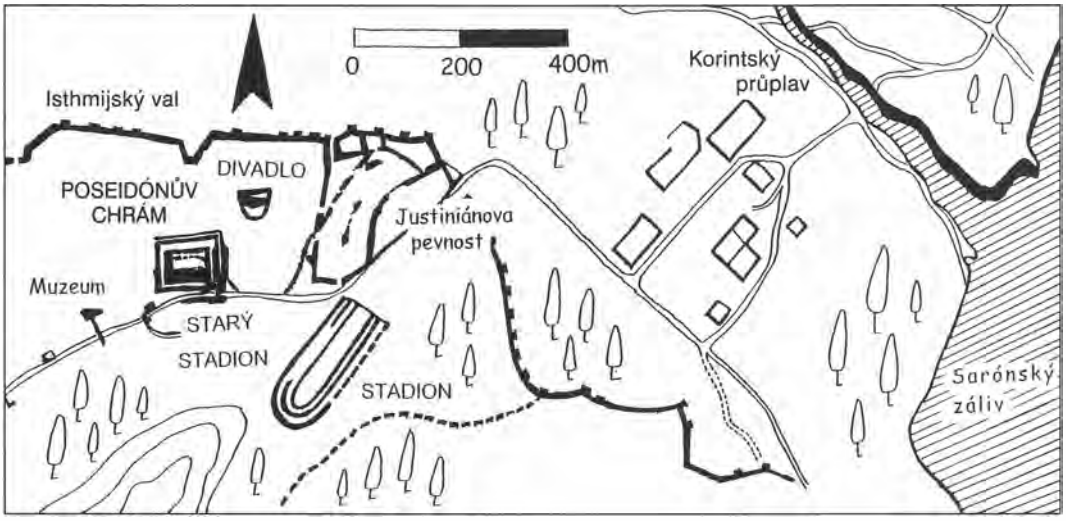

Isthmia, dějiště celořeckých her (třetích v pořadí)

želvy (které tam však už vyhynuly). U Eleusíny zabil Théseus obra Kerkyóna, který nutil kolemjdoucí, aby s ním zápasili na život a na smrt. U Kéfísu na hranicích Attiky zabil pak lupiče Damasta. Tento Damastés, známější pod přezdívkou Prokrústés čili Napínač, zval pocestné, aby si odpočinuli na jeho loži. Když jim přečnívaly nohy, usekl jim je, a když byly krátké, bez ohledu na kosti a klouby je natáhl na příslušnou délku. Théseus ho na toto jeho příslovečné lůžko hodil, a jelikož mu přečnívala hlava, zkrátil mu ji mečem. Na Isthmu narazil na lupiče Sínida, který se zbavoval svých

Nový stadion, podle Pausania s mramorovými sedadly, stál v nehluboké proláklině poblíž pobřeží; odkryta je z něho celá běžecká dráha dlouhá 181,2 metru a část hlediště. Tento stadion byl kromě her svědkem dvou významných událostí. Roku 336 před n. l. se tu dal vyhlásit Alexandr Makedonský za vrchního velitele řeckých vojsk proti Persii a roku 196 před n. l. tu vyhlásil římský konsul Flamininus nezávislost řeckých států na makedonských vládcích. Roku 63 n. l. vyhlásil v Isthmii Nero dokonce „svobodu Řecka". Bralo se to však tak vážně, jako jeho pěvecké vystoupení v ta-

Ruiny svatyně
v Korintském zálivu

mějším divadle. A mělo to také stejný historický význam.

Korintskou šíji, širokou šest a čtvrt kilometru, protíná kanál, který vypadá jako vyříznutý nožem geologa. Prokopán byl v letech 1882 až 1893 téměř přesně podle linie, kterou navrhli Neronovi inženýři. Místy sleduje dlážděný průvlak (diolkos), po němž se už koncem 7. století před n. l. převážely na mohutných podvozcích lodě a náklady ze Sarónského do Korintského zálivu a naopak. Zkracuje cestu z Pirea do Neapole o polovinu, tj. ze 185 na 95 námořních mil, a vytváří z Peloponésu skutečný ostrov, jak to odpovídá jeho řeckému názvu (*Pelopos nésos*, „Pelopův ostrov"). Překlenut je železným mostem, který vede do Korintu.

Korint je živé a čilé město, jež od dob svého založení před více než třemi tisíciletími nejednou přežilo svou smrt; vždyť také se za jeho zakladatele považuje král Sísyfos, který smrt přelstil. Dnešní Korint je „nejnovější": vznikl na místě předchozího, který zničilo roku 1928 zemětřesení. „Nový Korint", asi pět kilometrů za dnešním, zničili roku 395 Visigóti: založil ho Caesar, aby odčinil zničení „Starého Korintu", římskými legiemi. Tento původní Korint dal roku 146 před n. l. srovnat se zemí konzul Mummius, aby tak potrestal Řeky za povstání na obranu své nezávislosti. „Chceme respektovat Římany jako přátele, ne však poslouchat jako pány!" vyhlásil tehdy na korintském sněmu stratég (vrchní velitel) Achajského svazu Kritoláos; zaplatil za to životem ve ztracené bitvě. Jeho nástupce Diaios v bitvě u Isthmu znovu podlehl a římský senát určil Korintu stejný osud jako svému úhlavnímu nepříteli Kartágu. Přes čtvrt milionu lidí odvlekl z něho Mummius do otroctví, a když město vyloupil, zničil ho důkladněji než atomová bomba. Ušetřil jedině Apollónův chrám, jeden z nejstarších v Řecku, a sedm jeho sloupů tu dodnes vstoje truchlí nad tehdejší hrůzou. Jinak z města, jež bylo „chloubou Dórů" a „Paříží antiky", zbylo jen moře trosek, které už bezmála sto let odkrývají archeologové, a ještě nejsou u konce... Zničení Korintu znamenalo konec nezávislosti starověkého Řecka. Nikoli však jeho smrt: zachránila ho jeho kulturní

Korint. Apollónův chrám

převaha, která je v tragických chvílích dějin obrovským plus. „Přemožené Řecko přemohlo vítěze surového," konstatoval Říman Horatius, a právem se jeho další dějinná epocha nenazývá římsko-řecká, nýbrž řecko-římská.

Třicet kilometrů za Korintem, směrem do vnitrozemí, nás zastaví řetěz natažený přes silnici, jehož se tu používá místo železničních závor. Na malém nádraží mezi vinohrady je nápis v alfabetě, pod kterým nemusí být přepis do latinky: Nemea. Zde zabil Héraklés podle mýtů strašlivého lva, jenž hubil lidi i dobytek a terorizoval celý kraj. Byl prý dvakrát větší než jiní lvi a měl neprůstřelnou kůži. Když tedy šípy nic nezmohl, omráčil ho Héraklés kyjem a po úmorném zápase ho zahnal do jeho doupěte v jeskyni, kde ho zardousil holýma rukama. Na paměť svého vítězství založil pak hry, a Nemea se stala po Olympii, Delfách a Isthmii čtvrtým místem, kam si přicházeli změřit síly atleti z celého Řecka. Stadion, na němž soutěžili, byl v údolí pod lesnatým kopcem, kde žil „nemejský lev". Dnes je z něho odkryta velká část náspů i s běžeckou dráhou a vstupním tunelem. Asi půl kilometru na severozápad vystupují z neobdělané kamenité půdy základy rozlehlých budov, mezi nimi jedné o rozměrech

86 x 20 metrů, jež sloužila účastníkům her asi jako ubytovna. Posledním pozůstatkem slávy tohoto místa, kterou už udržuje jen granátově rudé víno „Héraklova krev“, jsou rozvaliny Diova chrámu s podzemní kryptou z archaických dob. Tři šedé dórské sloupy z místního vápence stojí tam však dodnes.

Nepatrné zbytky sportovišť a malá muzea v Nemeji a Isthmii nám vnucují otázku: neměli jsme se před Olympií vypravit raději do Delf? Beztak se říká, že kdo může strávit pouze dva dny v Řecku, má ten druhý (po Athénách) věnovat Delfám. Tam kladli staří Řekové střed světa, tam soustředili jedinečné poklady umění, tam postavili Apollónovi svatyni v jedné z nejnádhernějších přírodních scenérií na světě. Tamější stadion v borovém háji nad chrámem s věštírnou, která už nefunguje, je nejlépe zachovaný antický stadion na evropské půdě...

Také tam se ovšem podíváme, slavily se tam přece nejvýznamnější hry po olympijských. Zatím však pokračujme Argolidou do hor Arkádie, za kterými už leží zelené údolí Élidy.

Křižovatka dvou moří, kterou je Korint, bude i křižovatkou naší cesty. Místo pobřežní dálnice směrem k Patrasu si zvolíme silnici přes hory do Argu. Do jednoho z nejstarších měst Řecka, do hlavního města „kyklopského kraje“ s troskami Mykén a Tírintu, do města očividně spokojeného, že má své dny slávy už za sebou.

„Zlatem bohaté Mykény“, jejichž poklady jsme obdivovali v Athénách, se skrývají ve skalnatém zákoutí v půli cesty mezi Nemejí a Argem; odbočuje se k nim alejí eukalyptů s kůrou podobnou maskáčům. Nezdvíhají se hrdě do výšky, ale splývají v kamenném mimikry s pustými svahy okolních kopců. Už svou polohou potvrzují představu o místě, kde se odehrávaly nejdramatičtější scény attických tragédií. Zde vládl král Átreus, který v boji o trůn zavraždil syny svého bratra Thyesta a připravil mu z jejich údů příšernou hostinu. Zde vládl Átreův syn Agamemnón, jehož po vítězném návratu z Tróje zavraždil Aigisthos, svůdce jeho manželky Klytaimnéstry. Zde vrazil Orestés, Agamemnonův a Klytaimnéstřin syn, meč do hrudi své zrádné matky i vraha svého otce... Už počátek Mykén byl podle mýtů v neblahém znamení: založil je hrdina Perseus, když zabil na stadionu v Argu nešťastně hozeným diskem svého děda Akrisia. Vždy to však byl hrad mocnější než jiné. Jeho vládci Eurystheovi, jinak slabochovi, musel sloužit dokonce největší silák Héraklés.

Jak se zdá, všechny tyto pověsti Mykénám nevadí; právě naopak.

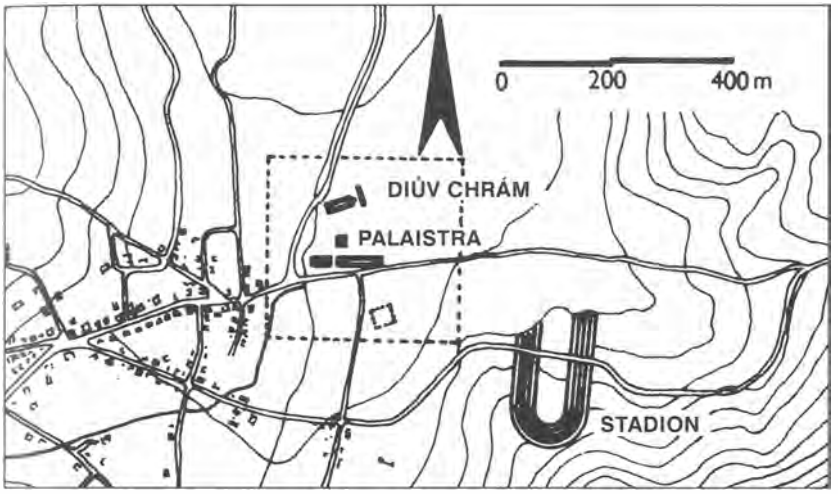

Nemea, dějiště celořeckých her (čtvrtých v pořadí)

Neustále jsou přeplněny lidmi, kteří obdivují jejich kyklopské hradby z obrovských hrubě otesaných bloků ze 16. – 14. století před n. l., jejich „Lví bránu“ s prvním monumentálním reliéfem na půdě Evropy, jejich akropoli s nevelkými zbytky staveb, jež padly poprvé za oběť Dórům ve 12. století před n. l., a podruhé, definitivně, Argejcům za války se Spartou roku 486 před n. l. Nejvíc návštěvníků se vždy tísní u „kamenného kruhu“, kde Schliemann objevil hroby tamějších vládců, jejichž těla byla doslovně obložena zlatem. Už je tomu hodně přes sto let, kdy sem přišel s Homérovou *Íliadou* a Eurípidovou *Élektrou* v ruce (1874), ale jeho jméno tu zní stále ještě ve všech výslovnostech. Stejně jako pod hradem, v obrovských kupolovitých hrobkách, nadměrných i pro jeskynní příbytky Kyklópů. Největší z nich, tradičně zvaná „Átreova pokladnice“, se klene nad kruhovou základnou o průměru 14,5 metru do výše 13,2 metru. Tu žasne i člověk, jenž viděl kupoli římského Pantheonu, která je ovšem o patnáct století mladší.

Hrad Tíryns leží asi pět kilometrů za Argem, a hlídá tam jakoby ze zálohy poslední výběžek Argolského zálivu. „Leží“ je správný výraz, ačkoli při našich představách o hradě nezvyklý. Choulí se tam na nízké skále uprostřed pomerančových sadů a ze silnice ho málem není vidět, neboť ho překrývá budova tamější trestnice. Přitom je to asi nejmocnější opevněný hrad na světě: místy měří jeho hradby až sedmnáct metrů. Ne na výšku, nýbrž na šířku, a na přímořské straně jsou v nich kasematy, jejichž zdi neprostřelí největší dnešní lodní dělo (podle příslušných odborníků). Jak praví mýty, tyto hradby postavili jednoocí obři Kyklópové, které sem povolal král Proitos z Malé Asie. Ve svém nitru skrývají pozůstatky paláce, v němž sídlil sám Héraklés... Podle výzkumů, které tu zahájil opět Schliemann, je Tíryns o něco mladší než

„Lví brána“ v Mykénách

Vchod do Atreovy hrobky v Mykénách

Mykény. Jinak však ve všem sledoval jejich osud, včetně zničení Dóry a Argejci.

Stavby z dob dávné slávy Argu, když se jeho jménem označoval celý Peloponés, zmizely pod moderní zástavbou. Jejich nevelké zbytky se našly jen na vrcholu Larissy, na jeho druhé akropoli jejich odkrytí brání byzantská (a pak francká a benátská a turecká) pevnost. Pausaniás viděl v Argu osmnáct chrámů, dnes je vidět jen několik zdí z jednoho. Zachovaly se však mýty a báje: o tom, že tu měli hrad už králové Pelasgů, předřeckých obyvatel Řecka; že sem uprchl král Danaos, potomek argejské kněžky Ió a nejvyššího boha Dia, když ho porazil a vyhnal z Lybie jeho bratr Aigyptos; že se tu narodil Diův syn Perseus, který dodnes září s manželkou Andromedou na hvězdnatém nebi; že se odsud vypravil král Adrástos do nešťastné války „sedmi proti Thébám", které věnoval Aischylos jednu ze svých nejslavnějších tragédií; že tu vládl král Diomédés, který se nebál bohů ani věšteb a na trojské pláni zahnal na útěk i boha války Area; že tu vlastně vznikla první lidská sídla, když bůh argejské řeky Ínachos svedl do moře vody z potopy světa... Archeologové tu zjistili stopy po řeckých usedlících z období od počátku 19. století před n. l. až do počátku 19. století n. l. Pokrýval je prach a popel, ve který proměnila Argos roku 1822 vojska, jež přišla na pomoc Turkům z Aigyptovy země.

Po výjezdu z Argu nabývá krajina před námi docela odlišný ráz. Nenacházíme tu hrady, jež byly svědky výbuchů nezkrotných vášní a krvavých bojů o trůn mezi bratry, nejsou tu doupata ukrutných mytických loupežníků, neprojíždíme tu kolem plání, z nichž byla každá druhá dějištěm historické bitvy. Pravda, i tady se bojovalo: u Mantineie se například srazila roku 362 před n. l. vojska spartsko-athénské koalice s vojsky Thébanů v bitvě, jež skončila pro obrovské ztráty technickým knokautem obou stran, ačkoli se jedna i druhá prohlásily vítězem. Přesto tu však bylo těch polí cti a slávy méně než v ostatním Řecku. Bylo tu, a dodnes je, také méně polí zbrázděných pluhem.

Tento kraj se jmenuje Arkádie. Je hornatý, skalnatý, tvrdý a přitom nikoli drsný, chudý a „starý jako Luna“. Jestliže nás v Attice a Megaridě okouzlovalo moře, tu nás okouzlují hory; a to jsme zvyklí měřit jejich krásu Tatrami. Pohoří jako Kylléné a Erymanthos nebo Menalón začínají několik desítek kilometrů od mořské hladiny a převyšují ji o více než 2000 metrů, jejich údolí jsou zbrázděna řekami a říčkami nebo pokryta zrcadly jezer. Cypřiše a palmy tu ustupují bukovým a dubovým stráním, nad nimi se zdvíhají jehličnaté svahy a nakonec skály s řídkou trávou, louky oživují bílá stáda ovcí a koz. Vesnice a vesničky jsou tu malebné a rozseté po úbočích jako na okrasu kraje, silnice vytesané do skal a přenesené přes rokle kamennými mosty lemují průzračné studánky. Vzduch je tu prosluněný a čistý, smog tu nahrazuje pryskyřičná vůně, na nebi nehlučí letadla, ale tiše krouží orli. Do zidealizované Arkádie kladli bukoličtí básníci děj svých pastýřských zpěvů; dodnes tu lze slyšet pastýřskou píšťalu a cítit venkovskou pohodu. Je to kraj s náladou Ravelovy nebo Saint-Saënsovy symfonie *Dafnis a Chloé*, jen občasná bouře tu hřmí jako Beethoven.

Neidealizujme si Arkádii: život mezi kamením nebývá idylický. Avšak chudoba, která tu má domov, byla spolu s těžkou prostupností hor spojencem jejího lidu. Pomohla mu odvrátit vpád Dórů a vždy odrazovala nepřátele, kteří toužili po kořisti. Tak se stalo, že se tu jako v jediné oblasti Peloponésu udrželo původní řecké obyvatelstvo z mykénských (nebo předmykénských) dob, které nepodlehlo dorizaci, a že toto obyvatelstvo si zachovalo až do klasické doby předstátní kmenovou organizaci. Dnes už Arkáďany od ostatních Řeků téměř nerozeznáme; lpějí však pevněji na starých tradicích a při svém způsobu života si neosvojili takové civilizační vymoženosti, jako jsou neurózy a stresy. Příliš tu neplatí ani klasikovo „krade se, kradlo se a krásti se bude“. Jediné, na co si musíme dávat v Arkádii pozor, jsou zatáčky. A na poučku, že z kopce je třeba zařadit ten rychlostní stupeň, který bychom zařadili do kopce. Avšak i hřbitovy pod cypřiši tu mají svůj půvab.

Silnice totiž stoupá hned od Argu v prudkých serpentinách, které vypadají v zpětném zrcátku jako smyčky Hydry, jež tu zbyly z dob, kdy ji dole u Lerny zabil a rozsekal Héraklés. Tak pokračuje, místy s výhledem na propasti po stranách a bez výhledu vpřed, až do Tripolisu, hlavního města Arkádie a jednoho z mála řeckých měst bez antických památek (vzniklo teprve ve 14. století n. l.). Tak se točí Mantineie přes Vitinu až do Langadie, jejíž domky se šplhají po svahu vhodném pro obrovský slalom (kdyby tu ovšem padal sníh). Za odbočkou do Tropeie, kde se rozpadají trosky hradu prvního barona Moreje, jak se jmenoval Peloponés za benátské okupace, klesá potom v stejně prudkých serpentinách až k řece Alfeiu. Chvíli ji sleduje...

Najednou se před námi objeví, přímo v předním skle, obraz známý z fotografií a prospektů: stadion! Za ním hustá zeleň, ze které prosvítají dórské sloupy. Potom ještě iónské.

Když přejedeme stotřináctý most, počítáno od Argu, vystoupíme.

Jsme v Olympii.

2. KAPITOLA

ARCHEOLOGICKÝ PARK POD KRONOVÝM PAHORKEM

Je málo míst na světě, jež zapsala historie a tradice tak hluboce do povědomí lidstva, jako je tento tichý kout mezi svahy Kronova pahorku a meandry řeky Alfeia, který se jmenuje Olympie.

Pro staré Řeky byla Olympie posvátným územím a jedním z nejvýznamnějších středisek společných setkání. Zde se scházeli každé čtyři roky na festivalu tělesné zdatnosti, kde nejlepší z nejlepších soutěžili o olivový věnec a titul olympionika, což byla nejvyšší pocta, jaké mohl podle nich smrtelník dosáhnout. Sem přicházeli v tisících a desetitisících, často po týdnech a měsících cesty, aby se mohli zúčastnit přehlídky síly a krásy lidského těla jako diváci. A jelikož kult těla spojovali Řekové s kultem umu a ducha, přicházeli sem spolu se sportovními nadšenci básníci a hudebníci, aby se pochlubili svým uměním, filozofové a politici, aby vysvětlovali a hájili své názory, malíři a sochaři, aby vystavovali svá díla a inspirovali se vzory. A scházeli se zde zástupcové metropolí, tj. mateřských obcí, se zástupci osad, jež založili jejich předkové, i oficiální delegace různých řeckých států, aby při příležitosti her projednávali otázky vzájemných vztahů a uzavírali dohody o míru a přátelství. Olympie tak byla místem, kde se upevňovalo vědomí sounáležitosti Řeků, ať je oddělovaly hory i moře a rozdílné zájmy, a olympijské sportovní slavnosti byly zároveň největší kulturní a společenskou událostí řeckého světa.

Olympijské hry se konaly podle souhlasných řeckých údajů poprvé roku 776 před n. l. a naposledy roku 393 n. l., tj. celkem 293krát. Od prvních do posledních uplynulo 1169 let, což je úctyhodná doba; delší než dodnes uplynula například od usazení se Maďarů v Evropě. Byly to první hry celořeckého charakteru, měly největší prestiž ze všech her, jež podle jejich vzoru vznikly později, jimi začínal a označoval se řecký kalendář. Olympie byla nejen jejich dějištěm, ale i rodištěm, a v Olympii se zrodil i jejich hlavní předpoklad: všeobecný posvátný mír mezi všemi řeckými státy po čas jejich přípravy a konání. Na olympijské půdě, „bližší nebi než zemi“, neměly místo lidské spory. Ani na jedněch hrách tu nevytasil Řek na Řeka meč, ať už účastník soutěží nebo divák, a nepřítel neprolil krev nepřítele. Po celou dlouhou dobu, co byla Olympie Olympií, se přes její území jen dvakrát přehnalo vojsko (roku 420 před n. l. spartské a élidské, roku 364 před n. l. arkadské). Přešlo ji však bez pohromy a nezbavilo ji povahy ostrova míru.

Olympii považovali Řekové za doménu nejvyššího boha Dia; podle jeho sídla, nadoblačného Olympu,

dostala též jméno. Její jádro tvořil posvátný okrsek Altis, jenž byl vyzdoben chrámy, oltáři, sochami bohů a olympijských vítězů, pamětními deskami a úschovnami pokladů. Za ohradní zdí tohoto okrsku byla sportovní zařízení: stadion, hipodrom, tělocvičny, bazén. Na prostranstvích mezi nimi stály budovy správy her, ubytovny pro závodníky a vybrané hosty, lázně a obytné domy. Trvalé bydliště mělo tu jen několik desítek lidí: kněží a chrámoví služebníci, dozorcové, zřízenci, někdy i sochaři pracující na dlouhodobých zakázkách. Za her však ožívalo celé její okolí a Olympie se změnila ve stanové velkoměsto.

Dnes je Olympie doménou vědců a turistů. Její někdejší posvátný okrsek i jeho okolí se sportovními zařízeními leží v troskách; v údolí za Kronovým pahorkem vyrostla však nedávno opět lidská sídla. Těžko říci, co je tato nová Olympie: na město je příliš malá, na vesnici zas příliš městská. Tvoří ji vlastně dvě dlouhé ulice s nevysokými domy, jejichž přízemí jsou proměněna v obchody a restaurace; z nich se pak rozvětvují uličky s domky a hotely, za kterými se prostírají louky a háje. Má svou obecní radu a poštu, jsou v ní směnárny různých bank a lze v ní kdekoli parkovat. Má i policejní stanici, jež je však v podstatě informační kanceláří. Od běžných turistických středisek se odlišuje tím, že jsou v ní tři muzea. A potom snad tím, že její obyvatelé se chovají k návštěvníkům z cizích zemí ještě více než jinde v Řecku jako k hostům a přátelům.

„Nejkrásnějším místem Hellady" nazval Olympii roku 338 n. l. athénský řečník Lýsiás. Turistické prospekty a příručky to po něm opakují, někdy i bez uvedení pramene. Lze o tom diskutovat, neboť takhle i jinak krásných míst je v Řecku na každý prst deset. Málokteré však vyzařuje takovou atmosférou klidu a míru, málokteré působí takovým dojmem pohody, málokteré uchvacuje takovou poetičností. Je tu všechno, co se pojí s představou pozemského ráje: zelené pahorky s vysokým modrým nebem, stříbrná řeka v údolí, obzor lemovaný cypřiši a túje mi, palouky pod platany a majestátními duby, měkký šum oliv a zpěv slavíků, barva a vůně vavřínů, myrt, oleandrů, mimóz i květů, jež nemají v naší řeči jméno... A tento obraz, stejně nádherný v záři slunce jako ve svitu měsíce, není kýč, nýbrž realita.

Jeden superlativ však rozhodně Olympii patří, a to bez debaty. Je to nejkrásnější archeologický park na světě.

Olympie. Cesta do Altidy

Zatímco chrámy Akropole se tyčí na skále vévodící Athénám a svatyně v Delfách stojí na horské terase nad údolím s miliony oliv, Olympie se s pozůstatky svých staveb skrývá ve stinném háji. Jak se zdá, skrývala se v něm odjakživa. Nasvědčuje tomu jméno jejího posvátného okrsku Altis, jež je odvozeno ze slova alsos, což ve staré i nové řečtině znamená „háj".

Do Altidy se dostaneme z nové Olympie kolem starého muzea mostem přes říčku Kladeos, jež je (není-li zrovna vyschlá) posledním přítokem Alfeia na jeho cestě k moři. Zabloudit nemůžeme, neboť v cestě nám stojí zalesněný pahorek, který nese dnes jako kdysi jméno Diova otce Krona. Za loukou pod

jeho jihozápadním svahem je nenápadný drátěný plot s brankou, kde se prodávají vstupenky. Bez slevy nás vyjde jedna asi na dva dolary, podle kursu drachmy; za tu sumu zde lze poobědvat. Ihned však zjistíme, že její protihodnota je vyšší. Vlastně nesrovnatelná.

Nejdřív se před námi otevře dlouhá kolonáda dříků dórských sloupů, které vypadají jako skosené nějakým obrem na výši okolního šáchoru a trávy. Za nimi, na temném pozadí borovic se bělají vysoké bílé iónské sloupy s krásnými hlavicemi. Láká nás to, abychom se zastavili, vychutnali jejich půvab a zkoumali jejich původ; odložíme to však na později a projdeme se mezi nimi jako po promenádě. Prohlídku Olympie není totiž dobré začít od jejího dnešního náhodného vchodu. Kdo chce vidět víc než trosky, kdo chce proniknout nad ně a pod ně, kdo si chce představit zdejší stavby v původním stavu, zvolí si jiný postup. Takový, který mu umožní orientovat se místně i časově, aby místo dojmu labyrintu nabyl představu plánu. Potřebné popisy a údaje si pak najde v archeologické literatuře a z antických autorů hlavně u Pausania.

Posvátný okrsek Altis tvoří nepravidelný čtyřúhelník pod jižním úbočím Kronova pahorku, jenž měří podle zbytků ohradní zdi, přerušené kdysi pěti bránami, asi 220 x 150 metrů. Na mýtině u místa, kde se protínají jeho úhlopříčky, byl jeho ideový střed: oltář Olympijského Dia. Měl tvar komolého kužele, stál na podstavci z otesaných kamenných kvádrů a vždy byl pokryt popelem z obětí, jež se tu přinášely jako na jediném ze zdejších oltářů každodenně. Zhruba jedenáct metrů měřil jeho průměr u země, šest a půl metru byl vysoký, ale kosti obětovaných zvířat ho občas zvyšovaly až na deset metrů. Tento střed Altidy, vytyčený prý samotným Héraklem, je též nejvhodnějším východiskem k její prohlídce.

Když se odsud podíváme na západ, uvidíme malou vyvýšeninu s náznakem kamenné ohrady, jež je po obvodu osázena smrky. Kdysi to bylo jedno z nejposvátnějších míst na této posvátné půdě: podle tradice skrývalo hrob krále Pelopa, který se pokládal vedle Hérakla (i jiných hérů) za zakladatele olympijských her. Výzkum ukázal, že tu byl skutečně hrob, avšak jen symbolický, a že pocházel možná až z 11. – 10. století před n. l. V 6. století před n. l. byl nově upraven a jeho původní kruhová ohrada byla nahrazena pětiúhelníkovou, v 5. století před n. l. dostal pak místo staré dřevěné brány kamenné propylaje. Podle Pausania uctívali tu Éliďané Pelopa „o tolik víc než jiné héróy, oč víc uctívali Dia než jiné bohy".

Severně od Pelopeia vystupuje z úpatí Kronova pahorku kamenná terasa se zbytky dórských sloupů; tři na vzdálenější straně a jeden na bližší se však tyčí v celé své výši. Jsou to pozůstatky chrámu Diovy manželky Héry, nejstaršího známé-

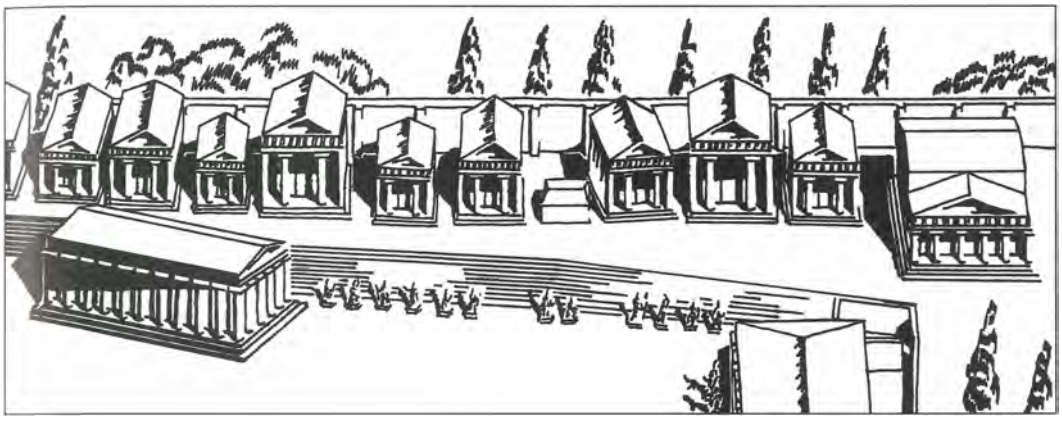

Olympie. Terasa s pokladnicemi v podobě kaplí pod Kronovým pahorkem. V popředí vlevo chrám Matky bohů, pod terasou „pokutové sochy", vpravo dole kolonáda Echa (rekonstrukce)

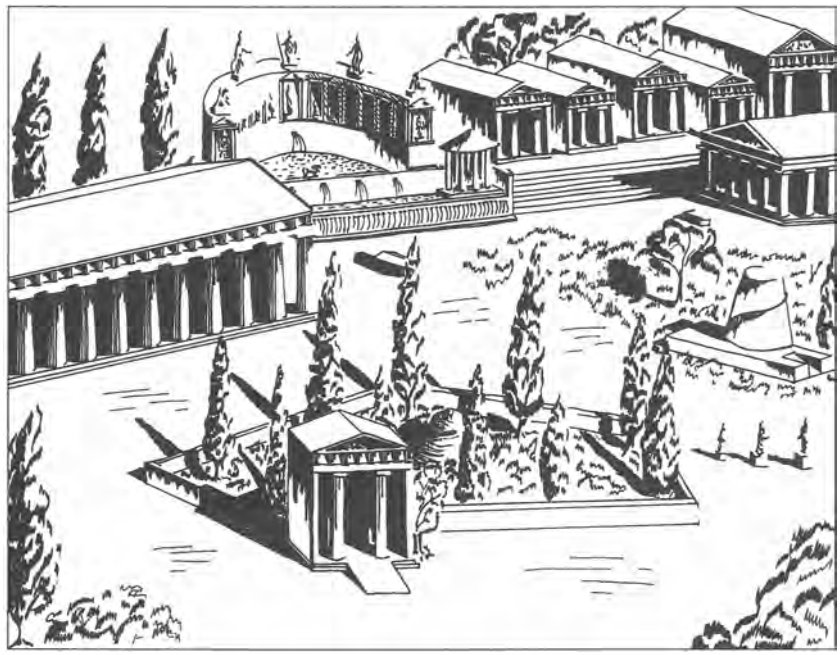

Střed Altidy. V popředí Pelopův hrob, vpravo Diův oltář, za ním chrám Matky bohů, vlevo Héřin chrám. V pozadí Nymfaion a terasa s pokladnicemi (rekonstrukce)

ho chrámu na řecké půdě. Kdo jej dal postavit, není bezpečně známo; podle některých pramenů prý občané z nedalekého Skillúntu. Jeho základy pocházejí z konce 7. století před n. l., pod nimi se však našly stopy nejméně dvou chrámů ještě starších. Spodní část chrámu byla z vápence, horní původně z cihel. Na rozdíl od pozdějších chrámů byl poměrně dlouhý a úzký (zhruba 50x19 metrů). Na čelní i zadní straně měl šest sloupů, na podélných stranách po šestnácti. Tyto sloupy byly původně dřevěné, postupně je však nahrazovali kamennými, zhotovenými podle stylu v době výměny, a tak poskytují, ačkoli jsou dost ohlodány zuben času, pěkný příklad vývoje dórského sloupu od archaické doby do klasické. Chrám byl kdysi přeplněn poklady; Pausaniás věnoval jejich popisu čtyři kapitoly... Dozorce, který tu není jen dozorcem, se snaží uhodnout, proč jsme se tu tak zamysleli. „Ano, tady se našel, podstavec je ještě na původním místě, roku 1877 Práxitelův

Trosky Héřina chrámu v Olympii

Hermés s malým Dionýsem. Vlastně jen Hermés, Dionýsovu hlavičku vykopali až o dva roky později. A na těchto dvou podstavcích stály sochy Dia a Héry. Zatím se z nich našla jen *Hlava Héry*."

Na východ od Héřina chrámu v řídké trávě prosvítají pozůstatky chrámu Matky bohů čili Métróa. Postaven byl v dórském slohu počátkem 4. století před n. l. na počest bohyně Rheie, matky Dia a Héry (a jejich sourozenců Poseidóna, Háda, Démétry a Hestie). V římských dobách byl změněn v chrám císaře Augusta, jehož socha je jediným významným nálezem z jeho trosek. Nad ním je opět terasa, na které jsou zbytky zdí malých chrámů, nebo spíš kaplí. Byly to „pokladnice" některých řeckých států, které si je zde daly postavit na úschovu věnovacích darů. Pocházely většinou ze 6. a 5. století před n. l., stálo jich zde celkem dvanáct a svým původem připomínají někdejší rozlehlost řeckého světa. První zleva, tj. od západu, patřila nedalekému Sikyónu, kdysi slavnému městu s proslulou malířskou školou a dnes opuštěnému poli trosek. Druhá Syrakúsám, třetí Epidamnu (dnešní albánské Dračí), čtvrtá Byzantiu, pátá příslovečně přejemnělé Sybaridě v jižní Itálii, šestá severoafrické Kyréně; komu patřily další dvě, nevíme. Devátou si dali postavit občané ze sicilského Selinúntu, desátou z jihoitalského Metapontia, což jsou města, jež dodnes nesou svá tehdejší jména. Jedenáctá, megarská, byla podle antických zpráv nejbohatší. Poslední, dvanáctá, jež patřila sicilské Gele, byla nejvýstavnější a ze všech nejstarší (z dob kolem roku 600 před n. l.). Z místa, kde stála, sestoupíme pak k vyrovnané řadě podstavců pro sochy a zamíříme na jihozápad. Kupí se tam zříceniny největší a nejslavnější stavby v olympijské Altidě – Diova chrámu.

Zříceniny tohoto chrámu vypadají neuvěřitelně: jako by byly dílem rozzuřených Gigantů, kteří se tu chtěli Diovi pomstít za to, že je bleskem srazil z Olympu. Jsou však výsledkem dvou zemětřesení (v letech 522 a 551 n. l.), jež dokonala, co

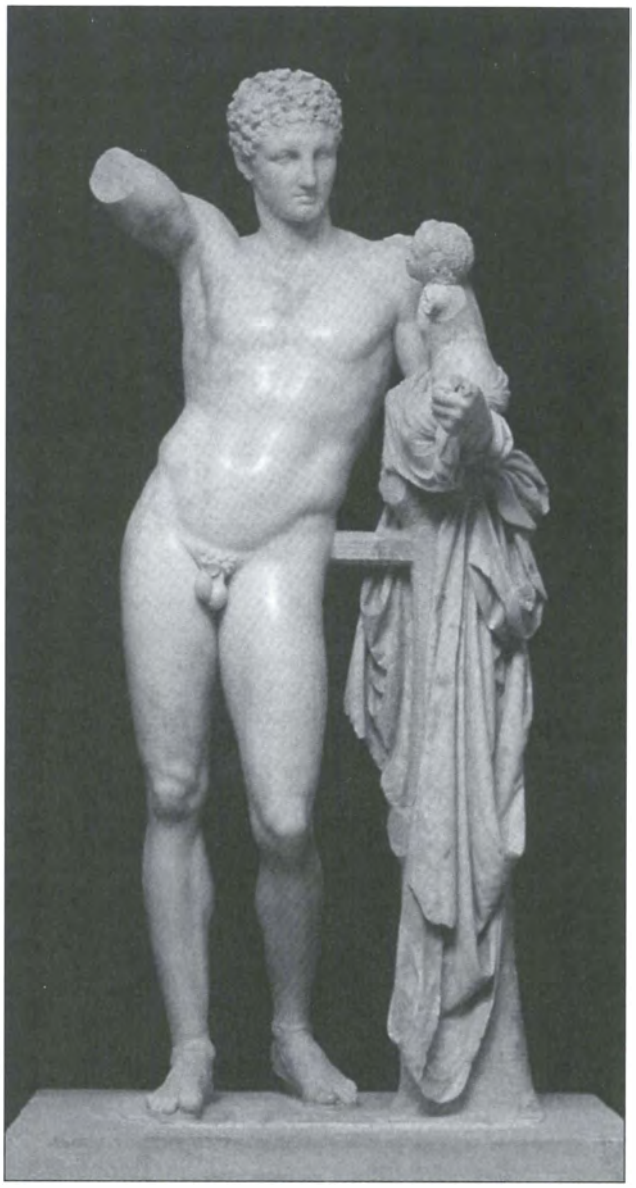

Hermés s malým Dionýsem. Mramorová socha v mírně nadživotní velikosti od Práxitela z období okolo roku 340 před n. l. Našla se v Héřině chrámu, kde ji viděl stát ještě Pausaniás (Archeologické muzeum v Olympii).

předtím nestačili zničit lidé. V chrámu zůstal na svém místě jen podstavec, jehož mohutnými bloky, uloženými do čtyř stupňů, nepohnula ani třesoucí se země. Jinak jsou jeho zdi rozmetány na všechny světové strany a sloupy pokáceny. Některé leží jako rozřezané kamenné kmeny po jeho stranách v myrtovém porostu a kapradí; jejich bubny s ozdobným žlábkováním váží šest až osm tun, takže by je dnešní normální autojeřáb nezdvihl. Půdorys

Model Olympie. Uprostřed Diův chrám, v pozadí Héřin chrám a Filippeion

chrámu měřil 64,1 x 27,7 metru a byl tedy jen o málo menší než Parthenón. Na čelní a zadní straně měl šest sloupů, na postranních po třinácti, dva další stály před lodí a dva za ní. Tyto sloupy byly vysoké 10,4 metru, tj. jako parthenónské. Měly však značně větší průměr (2,25 metru dole a 1,78 metru nahoře) a zdůrazňovaly tak přísnou monumentalitu, která vyplývala už z dórského řádu stavby.

Chrám postavili Éliďané v letech 468 – 456 před n. l., a to prý z válečné kořisti získané po vítězství nad svým odvěkým nepřítelem Písou; jeho architektem byl élidský rodák Libón. Ke stavbě použili místního vápence, plného otisků mušliček z devonských moří, jež působí v jeho struktuře jako ornamenty. Nižší hodnotu materiálu ve srovnání s mramorem vynahradili však skvělou výzdobou. Na východním štítě dali zobrazit výjev z přípravy k závodům na vozech mezi píským králem Oinomaem a Pelopem o ruku královské dcery Hippodameie, v němž Oinomaos zahynul a Pelops získal manželku i trůn. S touto scénou, vyjadřující nehybné napětí, efektně kontrastovala výzdoba západního štítu plná vzruchu a dramatičnosti, jež zobrazovala boj Kentaurů s Lapithy. Na každém štítu bylo jedenadvacet postav v nadživotní velikosti, nad východním na čelní straně se vznášela pozlacená socha bohyně vítězství Níké. Nároží střechy byla vyzdobena pozlacenými trojnožkami a její okraje chrliči vody v podobě lvích hlav, na přední i zadní straně lodi bylo dvanáct metop s výjevy z dvanácti Héraklových prací. Pausaniás zaznamenal jména tvůrců obou štítů, ale podle dnešních poznatků ne zcela věrohodně. Východní byl prý dílem Paióniovým, západní Alkamenovým.

Velká část této sochařské výzdoby štítů a metop se naštěstí zachova-

Pozůstatky Diova chrámu v Olympii. Vápencové sloupy, vysoké deset metrů a na základně široké v průměru dva a čtvrt metru, leží rozložené na kusy tak, jak zůstaly po zemětřesení v 6. století n. l. (dnešní stav).

la, třebaže v torzovém stavu; setkáme se s ní v Olympijském muzeu. Do nenávratna se však bohužel propadla kolosální kultovní socha Dia, kterou ze zlata a slonoviny vytvořil pro tento chrám Feidiás. Socha, kterou si starověk tak vysoce cenil, že ji prohlásil za jeden ze sedmi divů světa...

Po odpočinku ve stínu nějakého dubu anebo platanu u Diova chrámu, potřebném nikoli kvůli únavě, ale pro strávení dojmů, můžeme pokračovat v prohlídce Altidy po větším okruhu. U severozápadního rohu někdejší ohradní zdi upoutá naši pozornost kamenný kruh, zdvojený patkami iónských sloupů. Je to pozůstatek Filippeia, okrouhlé stavby o průměru 18 metrů a kdysi lemované osmnácti sloupy. Její základy položil makedonský král Filip II. po bitvě u Chairóneie roku 338 před n. l., dokončit ji dal jeho syn Alexandr Veliký. Podle antických zpráv stálo v ní pět zlatých a slonovinových soch příslušníků makedonské královské rodiny, jejichž tvůrcem byl Leócharés. Dnes v ní leží několik zlámaných sloupů: takřka jako symbol zašlé slávy nejmocnějších vládců někdejšího Řecka.

Několik kroků severně od tohoto kruhu se pod výběžkem Kronova pahorku ztrácejí šedé a dosti nepřehledné zdi budovy, jež tu zbyly po přestavbách od archaických do římských dob. Jmenovala se Prataneion, „Úřadovna představených“, a byla sídlem správců Olympie. Podobně jako ve stejnojmenných bu-

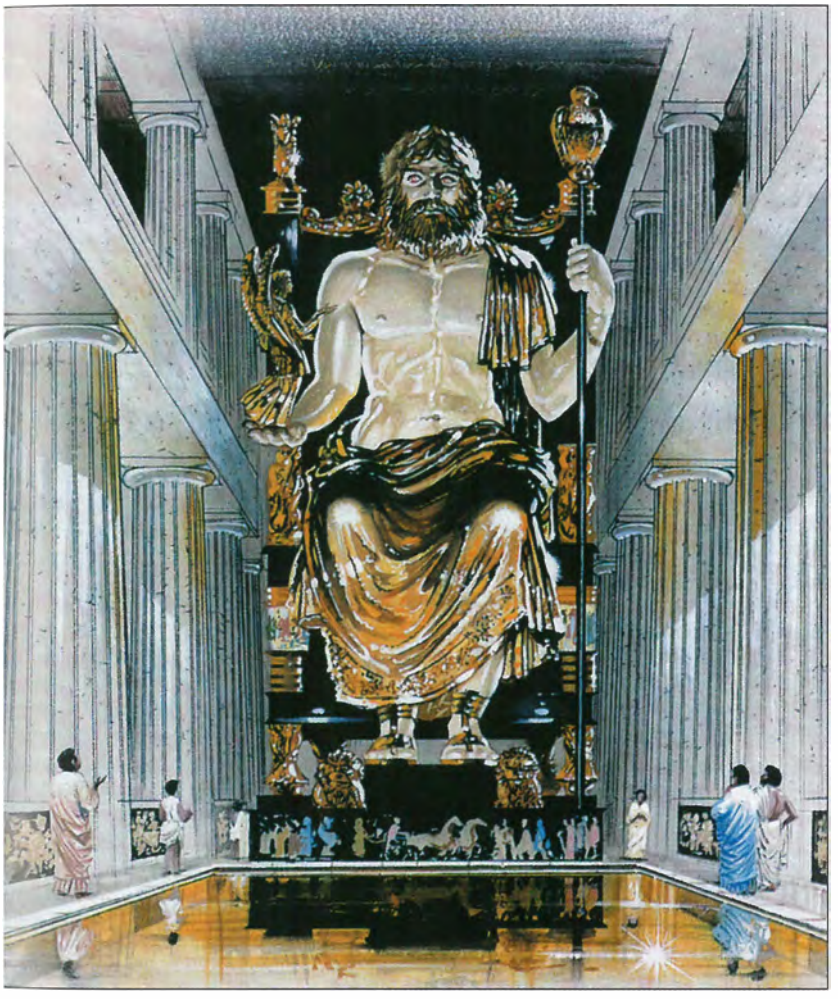

Feidiova kolosální socha Dia v Olympii

dovách řeckých měst, udržoval se v jedné z jejích místností věčný oheň bohyně domácího a státního krbu Hestie. Největší síň, zvaná podle této bohyně *hestiatorion*, byla zde určena pro slavnostní bankety oficiálních hostů a vítězů olympijských her (její název se udržel dodnes v podobě *estiatorio* a znamená novořecky „restaurace"). Svědčí o dobrých znalostech mnohých návštěvníků Olympie, když si právě tady rozbalují balíčky s přineseným jídlem. „Proč bychom jim v tom bránili?" říká jeden z nástupců starověkých prytanů. „Vždyť jíst na tomto místě se považovalo v Řecku po staletí za nejvyšší poctu!"

Když se znovu vrátíme k Héřině chrámu, všimneme si za ním dobře

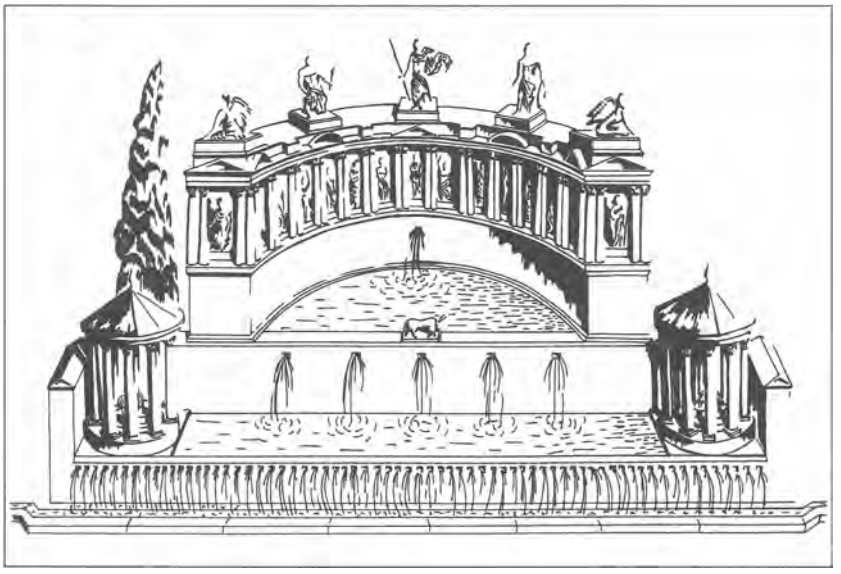

Olympie, Nymfaion Hérόda Attického. Fontána z poloviny 2. století n. l., poslední významná stavba v Olympii (rekonstrukce)

zachovaných zbytků půlkruhové stavby, podobné parkové fontáně. Byla to opravdu fontána zasvěcená nymfám a skládala se ze dvou nádrží na vodu: dolní obdélníkové a horní půlkruhové. U dolní stály po stranách dvě malé rotundy s korintskými sloupy, horní zdobilo dvojité korintské sloupoví se šestnácti sochami, nad ním se tyčily tři další sochy. Postavit ji dal roku 160 n. l. nám už známý Héródés Attický, a to nejen pro ozdobu, ale i z velice praktických důvodů. Vyřešil tak dávný nedostatek vody v Altidě, neboť do ní svedl kanalizací dlouhou čtyři kilometry prameny z lesů a strání. Mezi střídmými dórskými stavbami Héraia a Métróa působila snad svou mramorovou honosností cize. Byla to však už stavba z římských dob.

Poslední významná stavba, jejíž pozůstatky nám zbývají na naší okružní procházce Altidou k prohlídce, tvořila (a tvoří) její východní hranici. V délce sto metrů se tu táhla deset metrů široká kolonáda, zvaná stoa Echa čili Ozvěny, ve které se prý každé slovo sedmkrát opakovalo. Na přední straně, otevřené do Altidy, měla třiačtyřicet dórských sloupů, uprostřed ji přehrazovalo dalších jedenadvacet. Zadní stěnu měla vyzdobenu obrazy a ří-

kalo se jí proto též Poikilé, tj. „Barevná" nebo „Pestrá". Byla postavena asi v polovině 4. století před n. l., snad na místě starší a menší. Velitel alexandrijského loďstva Kallikratés dal před ní později vztyčit dva čtyřiadvacetimetrové iónské sloupy se sochami krále Ptolemaia II. a jeho manželky Arsinoy; z jednoho se tam zachovala mramorová hlavice. Jinak z kolonády zbyly jen nevysoké pozůstatky sloupů nebo stopy po nich a několik zvětralých pamětních desek. Zmizela i její ozdobná dlažba; na jejím místě rostou nyní

Pozůstatky kolonády Echa

plané hrušně a akáty. Dodnes je však aspoň zčásti místem odpočinku – při posezení pod košatou korunou jednoho z Diových dubů.

Jihovýchodně od Altidy se kupí a pak mizí do ztracena trosky budov z pozdějších dob, mezi nimiž se podařilo identifikovat tzv. východní lázně a tzv. Neronův dům. Jižně od ohradní zdi a za ní stojící římské brány jsou pozůstatky Búleutéria, sídla „rady Éliďanů“, jež byla nejvyšším pořadatelským a řídícím orgánem her. Kamenné základy ukazují, že je tvořily dvě paralelní podlouhlé budovy ukončené poloobloukovými. Severnější pocházela z přelomu 6. a 5. století před n. l., jižní byla si o sto let mladší. Mezi nimi stála čtvercová hala o rozměrech asi 12,5 x 25,5 metru, kde skládali účastníci her slavnostní olympijskou přísahu, a to před sochou Dia Horkia („Mstitele křivých přísah), ze

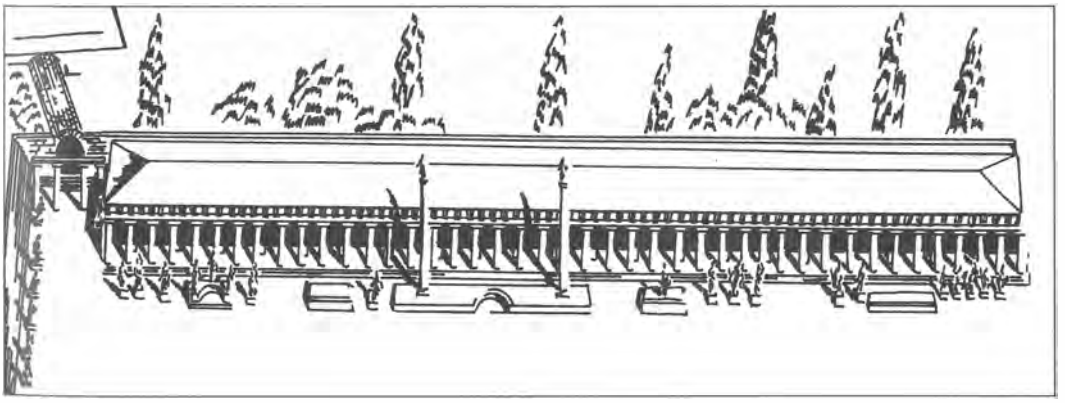

Olympie, kolonáda (stoa) Echa. Vlevo krytý vchod na stadion, v popředí sloupy se sochami Ptolemaia II. a jeho manželky Arsinoy (rekonstrukce)

které se tu zachoval podstavec. „Ze všech Diových soch byla nejvíce vytvořena tak, aby naháněla strach nepoctivým lidem," píše Pausaniás. „Před ní je kovová destička s verši, jež mají zastrašit křivopřísežníky."

Podél ohradní zdi směrem na západ dostaneme se přes zbytky tzv. jižní kolonády a jižních lázní k pozůstatkům nejrozlehlejší budovy v Olympii. Jmenovala se Leónidaion, avšak nikoli po hrdinném obránci Thermopyl, nýbrž po architektovi Leónidovi z Naxu, který ji na vlastní náklady postavil (kolem roku 330 před n. l.) a věnoval Diovi. Měřila 80 x 74 metrů, měla dvě poschodí a osmdesát místností. Lemovalo ji 38 iónských sloupů, dalších 49 dórských sloupů lemovalo její nádvoří s bazénem a parkem přímo barokního typu. Sloužila za ubytovnu pro oficiální hosty, od přelomu letopočtu pro římské úředníky. „Byl to největší *first class hotel* ve starém Řecku," říká průvodce. „A za ubytování se v něm neplatilo."

Vnější strana Altidy se příliš neodlišuje od vnitřní s posvátnější půdou; dnes tu chybí z velké části dokonce i zeď, jež je oddělovala. Tam i tady je stejný trávník zpestřený barvami květů, tam i tady jsou stejné mýtiny vyhřívající se na slunci a odpočívající ve stínu, všude leží pokácené sloupy jako mrtví vojáci na poli slávy porostlém vavříny. Rovněž trosky budov, jež se táhnou až k břehům Kladea a pak dále na sever, jsou si dost podobny, ačkoli nepocházejí z chrámů, nýbrž z obytných domů, lázní, hostinců a jiných světských staveb s nepříliš posvátným určením. Přes své množství nepůsobí jednotvárně; naopak, umocňují jím celkový podmanivý dojem. Lze to vidět na tvářích lidí, jichž tu potkáváme stovky, lze to slyšet v útržcích jejich slov a v tónu jejich řeči, cítíme to sami v sobě.

Pouze jediná partie v tomto archeologickém parku, v komplexu zvaném Theokoleón, jenž byl sídlem kněží, je jakási jiná. Vypadá jako pozdní příchozí: zdi má z plochých pálených cihel a sloupy ozdobeny rostlinnými ornamenty, zdvíhá se až ke korunám staletých dubů. Symboly na jejím kamenném zábradlí dokazují, že nebyla zasvěcena žádnému z antických bohů.

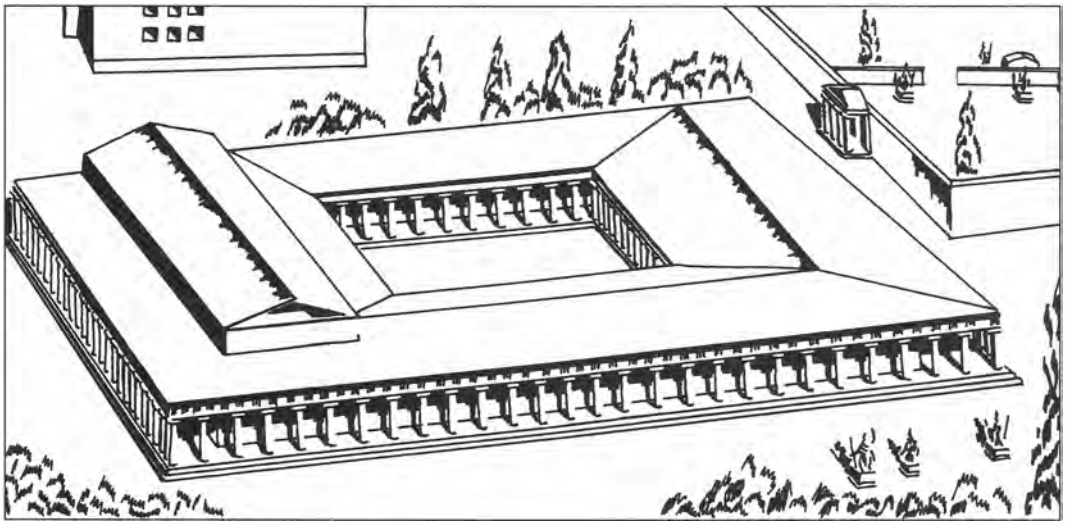

Olympie, Leónidaion. Budova pro významné hosty na olympijských hrách. V pozadí Feidiova dílna, vpravo ohradní zeď Altidy (rekonstrukce)

Odevždy se vědělo, že to byl byzantský chrám. Pocházel tudíž z dob, když už byla stará Olympie mrtvá, a archeologové mu nevěnovali celkem pozornost. Pochopitelně: vždyť na jejich krumpáče čekaly tolikeré poklady! Z helénistické doby, z klasické, archaické, dokonce předhistorické...

Nakonec přišel na řadu i tento objekt, ale až roku 1954. A rok poté se zjistilo, že to byl původně ateliér,

kde Feidiás vytvořil sochu Olympijského Dia, jež byla divem světa.

Už podruhé jsme se tu v Olympii dostali k Feidiovi a jeho Diově soše. Bylo to dílo, jež kladl svět antiky do jedné řady s největšími výtvory lidské dovednosti a lidských rukou: s egyptskými pyramidami, které budí svou kolosálností úžas i v dnešním člověku, s visutými zahradami královny Semiramidy v Babylónu, které uchvacovaly krásou a technickou důmyslností stavby, s chrámem bohyně Artemidy z Efezu, který překonával ostatní rozměry a výzdobou, s mauzoleem krále Maussólla v Halikarnássu, které dalo jméno všem mauzoleím, s třicet nebo čtyřicet metrů vysokou sochou boha Hélia na Rhodu, kterou nakonec země neunesla, s majákem na ostrově Faru u Alexandrie, nejvyšším ze všech, které kdy lidé postavili. Byl to pro antiku čtvrtý ze sedmi divů světa a „jediný, jehož tvůrcem byl jediný člověk".

„Ze soch vytvořených lidskou rukou není velkolepější a obdivuhodnější," napsal Říman Valerius Maximus v 1. století n. l. „Mnoho soch se chválí, přede všemi však Zeus v Olympii, vyhotovený Feidiem ze zlata a slonoviny," zaznamenal Valeriův mladší současník Plinius, jeden z nejinformovanějších římských spisovatelů. „Kdo z lidí stane před touto sochou," napsal přibližně ve stejné době řecký řečník a filozof Dión Chrýsostomos, „třebaže hluboce sklíčen, zapomene na vše, co je v životě lidském hrozné a truchlivé." Podle Filóna Byzantského ze sklonku antiky bylo to „nesmrtelné dílo z dávných dob Hellady, jemuž podobné už nikdy nezrodil věk příští", a Feidiás jím „vysoce zvítězil nad samým Olympem".

Feidia pokládali Řekové za největšího sochaře a umělce vůbec. Věříme jim, ačkoli se o tom nemůže-

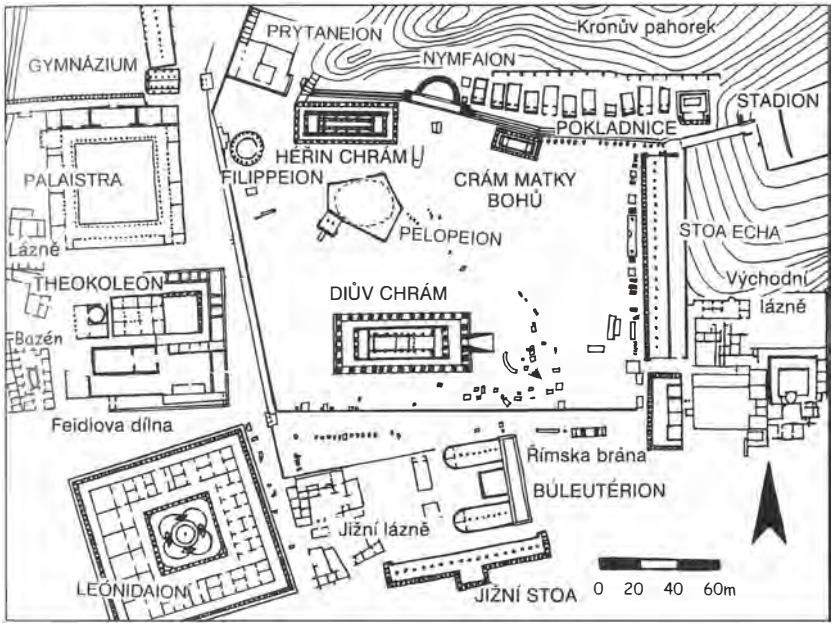

Olympie. Posvátný okrsek Altis s okolím

me přesvědčit, neboť žádné jeho dílo se v nesporném originále nezachovalo a kopie jeho děl se mají k originálům přinejmenším jako kočičí zlato ke skutečnému. Jak je známo, byl uměleckým vedoucím výstavby Parthenónu, a není pochyb, že se neomezil na všeobecné pokyny, a „pomoc kritikou", ale sám se též chopil dláta. Nejpravděpodobnější je jeho účast na sochařské výzdobě chrámových štítů, ze které unikl zkáze jen nepatrný zlomek. Lze

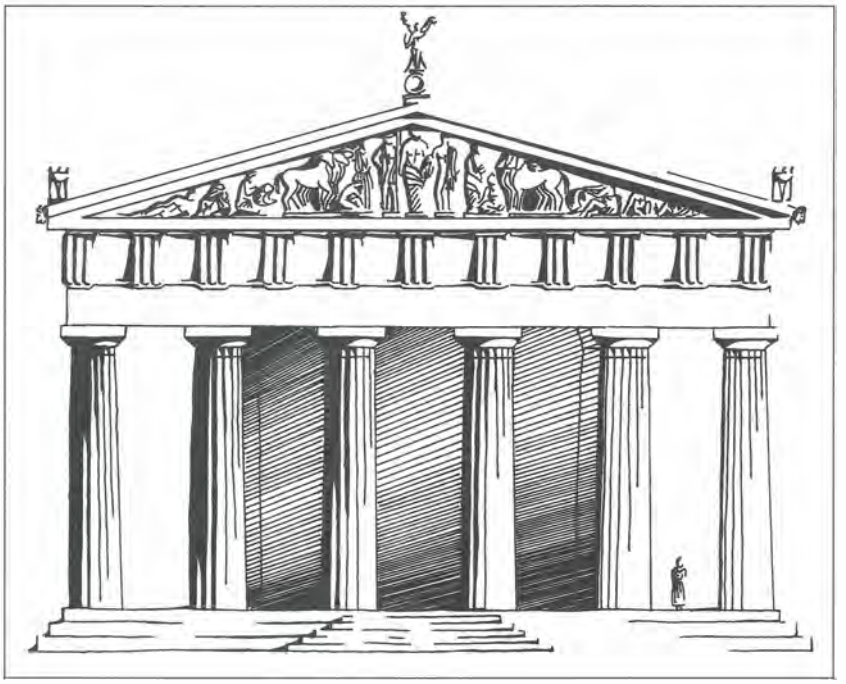

Diův chrám v Olympii. Východní průčelí podle popisů a nálezů (rekonstrukce)

ji předpokládat i u parthenónského vlysu, jehož větší část je od Elginových dob v Londýně a menší na původním místě; snad také u některých metop. Kromě toho vyzdobil Akropolis třemi sochami Athény: *Athénou Promachos* („Ve zbroji"), která symbolizovala vojenskou moc Athén, *Athénou Lémnijskou*, kterou dali postavit athénští osadníci z Lémnu, a *Athénou Parthenos* („Panenskou"), kultovní sochou v Parthenónu. Všechny se ztratily; z první nemáme ani starověkou kopii, z druhé jen kopii hlavy, ze třetí slabé napodobeniny. Přitom *Athéna Parthenos* překonávala obě předchozí i materiální hodnotou a podle zpráv též uměleckou úrovní. Na rozdíl od nich nebyla z bronzu, nýbrž ze zlata a slonoviny. Měřila 12 metrů a použité zlato vážilo (podle nejednotných antických údajů) 1048 – 1152 kilogramů. Ze slonoviny měla odkryté části těla; ze zlata roucho, jež se dalo po částech oddělit a nahradit pozlaceným bronzem, takže sloužilo jako rezerva státního pokladu.

Když Athéňané pověřili Feidia výzdobou Akropole, byl už umělcem velkého jména. Měl za sebou několik soch pro chrámy v Thébách a Platajích, pomník marathónského vítězství v Delfách i další díla, z nichž se zachovala jen torzovitá kopie *Amazonky* pro Artemidin chrám v Efezu. Koncem čtyřicátých let 5. století před n. l. zhotovil pro Akropolis sochy vojevůdce Xanthippa, Periklova otce, a básníka Anakreonta z Teu; později k nim připojil sochu *Apollóna hubícího kobylky*. Oddaně sloužil rodným Athénám (narodil se tam krátce po roce 500 před n. l.), a to podle některých zpráv i jako řadový voják ve válkách s Peršany; hlavně jim však sloužil svým uměním. Byl přesvědčeným přívržencem demokracie a oddaným Periklovým přítelem. Právě to se mu stalo osudným, a jak se teprve nedávno ukázalo, stalo se to i příčinou jeho odchodu do Olympie.

Někdy roku 432 před n. l., když se už práce na Parthenónu chýlily ke konci, dostal Feidiás předvolání před athénský areopag. Byl to soud pro náboženské záležitosti, který ponechali demokraté po ústavních reformách v rukou aristokratů, neboť neměl při známé náboženské snášenlivosti Řeků valný význam. Aristokraté si však z něho vytvořili baštu, ze které podnikali útoky proti

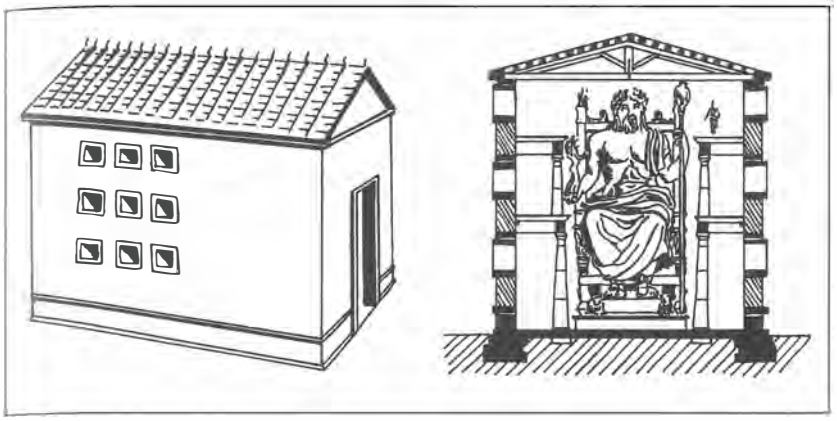

Feidiova dílna v Olympii, přestavěná v 5. století n. l. na byzantský chrám. Vlevo budova, vpravo její průřez s Diovou sochou (rekonstrukce)

demokracii. Snažili se zasáhnout především Perikla, ale ztroskotali na jeho bezúhonnosti. Objevili tedy nový způsob, jak ho zdiskreditovat: začali likvidovat jeho přátele. Tak přišel na řadu i Feidiás. Obvinili ho ze svatokrádeže, neboť prý nevyúčtoval odpadky ze slonoviny a zpronevěřil zlato určené na Athéninu sochu v Parthenónu. Když se to nedokázalo, odsoudili ho pro bezbožnost, neboť prý dal na Athéninině štítu Théseovi Periklovu podobu a sebe samého tam zobrazil jako legendárního Daidala, čímž údajně znesvětil památku hérójů. Marně se bránil, že Théseus má tvář zakrytou rukou s mečem, takže v ní nelze nikoho poznat, že Daidalos musí mít v ruce kladivo, jelikož byl sochař atd. Prohlásili to pouze za zvlášť rafinovaný prostředek, kterým zakryl svůj zločin. Jaký trest mu uložili, nevíme. Podle historika Efora ze 4. století před n. l. ho prý uvrhli do vězení, kde zemřel. Podle Diodóra z 1. století před n. l. uprchl neznámo kam. Podle jiných zpráv byl dokonce popraven.

Ačkoli tři rozdílné zprávy k zmatku jistě stačí, objevila se na počátku 20. století další. Našel se neznámý

Feidiův ateliér po přestavbě na byzantský chrám

zlomek z Filochóra, athénského historika ze 4. – 3. století před n. l., ve kterém stálo, že Feidiovi pomohl Periklés k záchraně. Dojednal prý s Éliďany, že za něho složili kauci 40 talentů (což byla obrovská částka: dalo se za ni postavit čtyřicet válečných lodí) a odvedli si ho do Olympie. Historikové umění však většinou pochybovali, že tamější velikou a složitou Diovu sochu vytvořil Feidiás jako sedmdesátiletý stařec, a kladli ji do jeho mužného věku a působení v Athénách. Dlouhé spory vyřešil teprve roku 1955 německý archeolog Emil Kunze – ve prospěch Filochóra a Olympie.

Při výzkumu byzantského chrámu západně od Altidy našla se pod rozbitou dlažbou, ani ne příliš hlu-

Feidiova socha Dia Olympijského na élidské minci z 2. století n. l. (originál v Archeologickém muzeu ve Florencii)

boko, sochařská kladiva a dláta, železné výztuhy, úlomky černého a bílého mramoru, obsidiánu, slonoviny. Byla to tedy jasně bývalá sochařská dílna, přestavěná později na kostel. Další vykopávky odkryly kovové šablony a hliněné matrice pro palmové lístečky a liliové květy, jež zdobily podle antických zpráv roucho Diovy sochy. Navíc se mezi nimi objevily i zlomky zlatých fólií. Když nakonec konzervátoři složili úlomky černé konvičky místní výroby, zmizely pochybnosti, čí to byla dílna. Na dně konvičky bylo vyryto písmem monumentálních nápisů: ***Feidiú eimi***, „Patřím Feidiovi".

Jak vypadala tato socha? Zachovaly se její popisy od Pausania, od „otce zeměpisu" Strabóna a také od jiných autorů, našly se i élidské mince s jejím schematickým zobrazením. Zeus seděl na trůně s vysokým opěradlem, z jeho tváře vyzařovala důstojnost a vznešenost nejvyššího vládce nad bohy i lidmi. Obličej měl z matné slonoviny, roucho ze zlata, obnažené části těla rovněž ze slonoviny, trůn z cedrového dřeva, podlaha pod ním byla z kombinace černého eleusínského a bílého pentelského mramoru. Hlavu mu zdobil věnec olympijského vítěze, přes levé rameno měl přehozen chitón posázený palmovými lístečky a liliovými květy, jenž mu spadal v záhybech až ke kotníkům. V pravé ruce držel berlu vykládanou drahokamy, na které seděl posvátný orel, v levé zlatou sošku bohyně vítězství Níké.

Postranní opěradla trůnu byla ztvárněna do podoby sfing, zadní opěradlo zdobily na jedné straně sochy tří Charitek, bohyň půvabu a krásy, a na druhé straně tří Hór, bohyň pořádku v přírodě a společnosti, nohy trůnu nesly čtyři tančící Níky. Na podstavci trůnu byly po stranách výjevy z bojů mezi Kentaury a Lapithy, jež symbolizovaly vítězné boje Řeků s barbary, a scény z hrdinských činů dórského Hérakla a iónského Thésea, jež symbolizovaly jednotu Řeků. Na čelní straně podstavce byl zobrazen boj s Amazonkami, které napadly podle mýtů Athény jako nedávno Peršané, avšak Řekové je porazili a zahnali. Konečně zdobilo trůn osm vystouplých reliéfů nebo soch atletů. Byly symbolem osmi

tehdejších atletických soutěží na hrách, jež přinášely mír a upevňovaly vědomí sounáležitosti Řeků.

Socha měřila podle básníka Kallimacha, který nám jediný zanechal její rozměry v absolutních číslech, zhruba 12,5 metru; v tom je zahrnut i její přibližně metr vysoký podstavec. Sám chrám Strabónovi připadal pro ni příliš malý, třebaže si nezadal s naším trojposchoďovým domem: „Je tak vysoká, že ačkoli chrám má úctyhodnou výšku, přece máme dojem, jako by se tu umělec prohřešil proti správným proporcím. Sedící Zeus, jak ho vytvořil, sahá až ke stropu, takže je na první pohled zřejmé, že kdyby chtěl z trůnu vstát, bylo by nutné prorazit stechu.“ Pausaniás poznamenal jen tolik, že na. V chrámě byla vztyčena, jak se zdá, roku 429 před n. l., tj. ještě před jeho smrtí. Stála tam potom přes osm set let, než ji dal císař Theodosius II. převést jako pohanskou modlu do Konstantinopole, kde po ní zmizela stopa. Podle byzantského historika Zonara padla prý za oběť požáru roku 475 n. l.

Snad jsme se příliš dlouho zdrželi u této sochy. Bylo to však nejvýznamnější umělecké dílo v Olympii od nejvýznamnějšího umělce antického Řecka. Stejný čas bychom však museli věnovat pátrání po osudech jiných vynikajících soch z olympijských chrámů, oltářů, pokladnic, kolonád a volných prostranství. Přitom by bylo naše úsilí z největší části marné. Podle antických zpráv

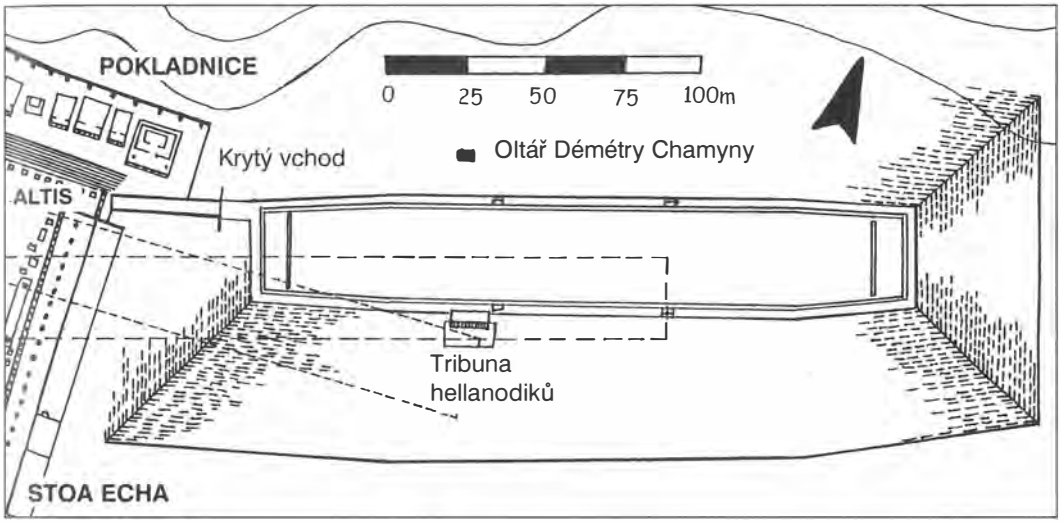

Stadion v Olympii a jeho stavební vývoj. Plnou čárou vyznačen poslední („pozdně klasický“) stadion z poloviny 4. století před n. l., přerušovanou předchozí („raně klasický“), tečkovanou nejstarší („archaický“), který zasahoval hluboko do Altidy.

„mnozí uvedli její výšku i šířku, ale nemíním s nimi souhlasit, neboť jejich údaje zůstávají daleko za tím, co lze spatřit na vlastní oči“. Avšak víc než její velikost působila na návštěvníky Diova chrámu její drahocennost. A nejvíc ze všeho svrchované Feidiovo umění. „Jistěže i ostatní díla ze sedmi divů obdivujeme,“ napsal Filón, „tomuto jedinému se však klaníme. A nevíme, kde končí náš obdiv k uměleckému dílu a začíná posvátná úcta k Diovi.“

Na soše pracoval Feidiás jen asi dva roky; pravda, se štábem pomocníků, z nichž známe podle jména cizeléra Kolótea a malíře Panaizdobilo Olympii tolik soch jako Delfy; podle Plinia bylo jich v Delfách tři tisíce. Pausaniás uvádí jména jejich nejslavnějších tvůrců: je to přímo lexikon řeckého sochařství.

Od Kalamida tu stála dvě sousoší a jedna socha neokřídlené Níké, od Pýthagora socha zápasníka Leóntiska, od Myróna sochy zápasníků Tímanthea a Filippa (a snad i dvou běžců a jednoho pětibojaře), od Polykleita socha boxera Kyniska a pětibojaře Pýthoklea, od Fradmona socha zápasníka Amerta, od Práxitela socha Herma s malým Dionýsem, od Paiónia socha okřídlené Níké, od Leóchara pět soch ve Filip-

peiu, od Lýsippa nejméně čtyři sochy, od Apella jedno sousoší... Ale dost: kromě uvedených dvou děl od Práxitela a Paiónia se všechna ztratila. A s nimi tisíce dalších...

Nyní je však už čas, abychom si prohlédli sportovní zařízení starověké Olympie. K našemu potěšení je najdeme v lepším stavu než Altidu, která nás i v troskách tak nadchla. Výjimku tvoří jen hipodrom.

Olympijský stadion se skvěje v celé své dávné slávě. Jak jsme už viděli, když jsme sem přijížděli z Arkádie, není to pouhý pozůstatek stadionu, nýbrž skutečný stadion, o němž je třeba mluvit v přítomném čase. Žlutý obdélník jeho závodní dráhy obklopují svahy s hustou zelenou trávou. Sedadla pro diváky tu nejsou a ani nebyla; jako jediný si udržel původní ráz starých stadionů. Tři z jeho svahů jsou uměle navezeny, čtvrtý vznikl nevelkou úpravou jižního úbočí Kronova pahorku. Na východě jej rámují mírně zvlněné pastviny s temnými jehlany cypřišů a jasnými kužely stříbrných topolů, na západě košaté koruny dubů; za ním se táhnou až k Alfeiu louky s vinohrady a olivovými sady. Žádná fotografie nevystihuje dojem, jakým působí ve skutečnosti: tak skvěle je zakomponovaný do krajiny, že tvoří přímo její součást a může sloužit za vzor harmonie lidského díla s přírodou.

Olympie.
Obnovený stadion

53

ARCHEOLOGICKÝ PARK POD KRONOVÝM PAHORKEM

Za svůj dnešní vzhled vděčí olympijský stadion vědcům a dělníkům, kteří jej v letech 1952 – 1961 odkryli z nánosu věků a vrátili do podoby ze sklonku antiky. Postaven byl asi v polovině 4. století před n. l., a to zčásti na ploše předchozího stadionu, který zasahoval do Altidy až pod terasu s pokladnicemi. Tento předchozí („raně klasický") stadion nebyl však v Olympii první. Při vykopávkách se našly stopy po ještě starším („archaickém"), který se táhl snad až k Diovu hlavnímu oltáři. Lokalizaci tohoto nejstaršího stadionu nelze zatím přesně určit. Není vyloučeno, že po jeho přesunu na východ byl na uvolněném místě vysázen nevelký posvátný háj s údajným hrobem Pelopovy manželky Hippodameie, o čemž máme jen literární doklady, nikoli archeologické. Dnešní stadion je podle terminologie jeho objevitelů a obnovitelů „pozdně klasický", a tedy v pořadí třetí. To znamená nejmladší – což zní dost divně, když vznikl před více než dvěma a čtvrt tisíciletími.

Na stadion se vstupuje z Altidy průchodem mezi pozůstatky kolonády Echa a terasou s pozůstatky pokladnic, pod kterou stojí šestnáct kamenných kvádrů. Tudy vstupovali i účastníci olympijských soutěží s trenéry a funkcionáři, tudy se vraceli vítězové i přemožení. Původně měl tento vchod asi jen prostou dlažbu, navíc snad vstupní bránu. Ve 2. století před n. l. byl obložen vápencovými kvádry a překlenut

Olympie. Vstupní tunel na stadion, před ním podstavce „pokutových soch"

obloukem, který byl nakonec zakryt hlínou a trávníkem. Tak vznikl tunel zvaný *Krypté* („tajný“, „neviditelný“), dlouhý téměř třicet metrů, pět metrů široký a něco přes tři metry vysoký. Na jedné straně, nebo snad na obou, dostal přiměřeně veliké propylaje, jejichž rozměry prý odpovídaly Héraklově obrovité postavě. Několik kvádrů z oblouku tohoto tunelu se našlo, a tak byl při rekonstrukčních pracích zčásti obnoven. Vypadá jako triumfální brána.

Vlastní stadion v řeckém smyslu, tj. závodní dráha, tvoří obdélník o rozměrech 212,5 x 31 metrů. Není to však přesný obdélník. Na západní straně je asi o čtvrt metru užší, na východní o čtvrt metru širší, kromě toho je po délce směrem ven malounko vyklenutý. Tato nepravidelnost je zřejmě úmyslná, podobně jako například malá odchylka od pravého úhlu u půdorysu řeckých chrámů. Má optické důvody: z obvyklého místa příchodu se právě proto jeví jako přesný obdélník nezkreslený perspektivou. Po celém obvodu závodní dráhy je kamenná strouha, kterou sleduje po vnější straně kamenná obruba; navíc je tu šestnáct nádrží na vodu. Na jižním svahu, asi sto kroků od západního, vystupují z trávy pozůstatky kamenné tribuny, kde stálo původně deset křesel pro pořadatele her a zároveň rozhodčí. Přesně proti nim, na severním svahu, jsou zbytky mramorového oltáře bohyně Démétry Chamyny, odkud přihlížela hrám její

Olympijský stadion. Startovní čára na východní straně závodní dráhy, v pozadí obnovený svah pro diváky (dnešní stav)

kněžka jako zástupkyně ženského pohlaví.

Závodní dráha je tvrdá a pružná jako na kterémkoli dnešním stadionu. V době her však bývala, jak se předpokládá, posypaná vrstvou písku. V její délce 212,5 metru je už zahrnut prostor k seřazení závodníků před startem a k doběhu za cílem. Trať měřila 192,27 metru od startu k cíli a ohraničovaly ji dva kamenné prahy. Byly z tvrdých vápencových desek, spojených podobně jako bubny sloupů v jednolitý celek, a po délce měly dva nehluboké zešikmělé žlábky pro odraz při startu. Na každé straně jich bylo čtyřiadvacet. Na východní jsou v plném počtu, na západní pět z nich schází. Nenašly se většinou na původním místě, to vzniklo pojmenování celého závodního prostranství, jež se nakonec přeneslo i na stupňovité lavice nebo sedadla pro diváky. Původně znamenalo toto slovo pouze určitou vzdálenost, podobně jako latinské *spatium* (s nímž má společný kořen *spa-*, doložený i v aiolské řečtině ve formě *spadion*), tj. „prostor", „rozměr", „délka". Stadion se stalo už v archaickém Řecku všeobecně užívanou jednotkou délkové míry. Nikoli však jednotnou, neboť délky běžeckých drah byly na stadionech různých měst různé. Pohybovalo se zhruba od 175 do 200 metrů. Například delfské měřilo 177,6 metru, isthmijské 181,2 metru, athénské 184,9 metru, aigínské 196,8 metru, mílétské 177,4 metru atd., později

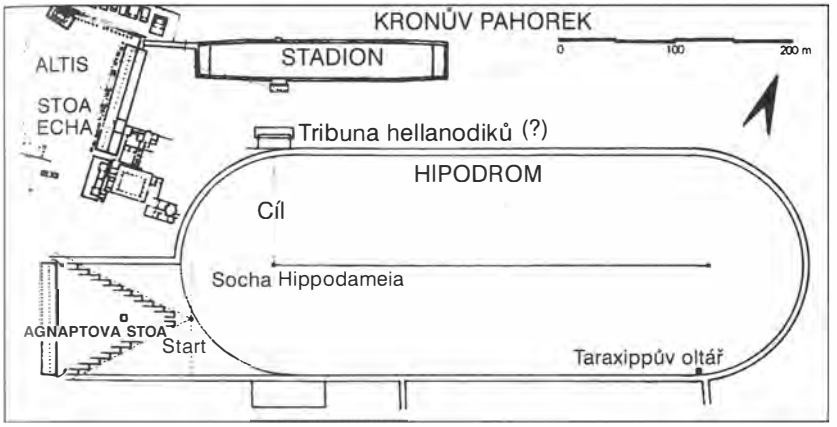

Olympijský stadion a hipodrom

však se dalo zjistit podle rozdílné vrstvy hlíny, jež se tam dostala po jejich odstranění. Na stranách, kde desky k sobě přiléhaly, byly čtvercové zářezy, do nichž se zarážely tyčky oddělující závodníky. Jsou od sebe v pravidelném odstupu jeden a čtvrt metru. Jak je známo z antických pramenů, startovalo se při tzv. jednoduchém běhu u východního prahu, tj. závodníci běželi ze vzdálenější strany stadionu směrem k Altidě. Při tzv. dvojitém běhu byl start i cíl u západního prahu. Závodní dráha nesloužila však pouze běžcům. Byla jevištěm soutěží ve všech olympijských disciplínách s výjimkou jezdeckých, jež se konaly na hipodromu.

Délka olympijské běžecké dráhy se jmenovala *stadion*. Z toho pak římské 184,9 metru a tzv. řecko-římské 178 metrů. Dělilo se na 600 stop; pouze stadion atticko-aiginské soustavy, poměrně značně rozšířené, mělo 500 stop a odpovídalo našim 164 metrům. Také zavedení olympijského stadia se připisovalo Héraklovi. Oněch 192,27 metru bylo prý sto jeho kroků.

Podle antických údajů se na olympijský stadion vešlo 40 – 45 tisíc diváků. Moderní odhady to potvrzují; zejména když berou v úvahu, že severní svah poskytoval více míst k sezení, neboť nekončil u dnešního plotu pod arkadskou silnicí. Nebyl to tedy největší stadion. Na athénský se vešlo 60 tisíc diváků, na efezský dokonce 70 tisíc. Nebyl ani nejvýstavnější. Delfský měl kamenné lavice, isthmijský a athén-

ský mramorové, pergamský se navíc mohl pochlubit zastřešením. Přesto byl nejslavnější... A nikdo nám nezakazuje, abychom se po něm pro potěšení (a obligátní snímek na památku) neproběhli. Asi jako by to udělal, kdyby se byl dožil jeho odkrytí, Richard Halliburton.

Jižně od stadionu a rovnoběžně s jeho hlavní osou stál kdysi hipodrom, kde se konaly, jak ukazuje jeho název (od *hippos*, „kůň“, a *dromos*, „cesta“, „běh“), olympijské závody koní a vozů. Tvořil jej veliký obdélník ukončený na užších stranách polooblouky, který obklopovaly, stejně jako stadion, travnaté svahy pro diváky. Závodní dráhu měl po délce rozdělenu nízkou zdí; na jejím počátku stál kamenný podstavec s bronzovou sochou Hippodameie, na konci vysoký sloup. Startovalo se na jihozápadní straně, a to ze šípovitě uspořádaných kójí; cíl byl na severozápadní straně před tribunou rozhodčích. Asi sto metrů západně od startu bylo seřadiště koní a vozů, jež uzavírala kolonáda zvaná Agnaptova stoa. U otáčky na východní straně stál okrouhlý oltář démona Taraxippa, obávaného „strašáka koní“. Jak velký byl tento hipodrom, nevíme. Staří autoři nám o něm zanechali dost zpráv, hlavně Pausaniás, nikoli však údaje o jeho rozměrech. Podle tzv. Cařihradského manuskriptu z byzantských dob měřil 610 x 320 metrů; jeden jeho okruh měřil podle nepřímých antických zpráv asi 1125 – 1200 metrů. Přesně se to už asi nedozvíme. Alfeios se při změnách řečiště a při záplavách přelil přímo přes jeho závodní dráhu, a co nepohltil do bahna, odnesl do moře. „Těžce se tu něco hledá,“ říkají jinak optimističtí olympijští archeologové, „a stěží něco najde.“

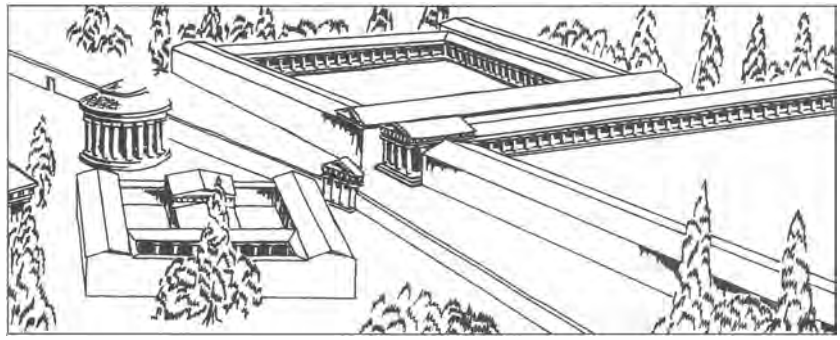

Sportovní stavby západně od Altidy. V popředí vpravo gymnázium, v pozadí palaistra. Vlevo před ohradní zdí Prytaneion, budova správy Olympie (rekonstrukce)

Při návratu ze stadionu si znovu všimneme oněch šestnácti kvádrů za tunelem, resp. pod terasou s pokladnicemi. Stojí za to na některý se posadit a na chvíli se zamyslet. Jsou to podstavce, jež tu zůstaly po dávno zmizelých bronzových sochách Olympijského Dia. „Tyto sochy pocházejí z pokut,“ čteme u Pausania, „jež byly uloženy závodníkům za to, že se dopustili na hrách podvodu, a domácí jim říkají Zánes (tj. Diové)“. Nesly nápisy ve verších, které hlásaly, že „olympijského vítězství lze dosáhnout nikoli zlatem a stříbrem, nýbrž rychlostí nohou a tělesnou zdatností“, a že „sochy jsou tu na výstrahu všem, aby nikdo nekupoval olympijské vítězství za peníze“. Podvádělo se tedy i na antických olympijských hrách: celkem byly zjištěny tři případy podplácení soupeřů při zápase, jeden případ dohody o výsledku boxerského utkání, jeden případ falešné výmluvy při opožděném nástupu k předolympijskému tréninku a jeden případ zbabělosti, kdy se zápasník polekal svého soupeře a utekl. Avšak i když poslední dva případy kvalifikujeme jako podvod, a nikoli jako pouhé porušení pravidel, není to mnoho. Ani když k počtu odhalených podvodů připočítáme třeba desetinásobek neodhalených... Vždyť kolik bylo olympijských her!

Když nás záblesk nízkého slunce vytrhne ze zamyšlení, uvědomíme si: při setmění se tento archeologický park zavírá. Vrátíme se tedy přes

Altidu opačným směrem, než jsme sem přišli, před Héřiným chrámem se zastavíme u malého restaurovaného oltáře, který jsme předtím nějak přehlédli, a chodník přes téměř zmizelou ohradní zeď nás přivede k vysokým iónským sloupům. Na začátku naší prohlídky jsme mezi nimi jen prošli, nyní si jich všimneme podrobněji. Jsou to pozůstatky budovy zvané *palaistra*; řada zkosených sloupů, jež se táhne na sever, jsou pozůstatky gymnázia. Obě tyto stavby jsou na zdejší měřítka dost mladé. Byly postaveny teprve ve 3. a 2. století před n. l. Jak ukázaly pozdější doby, výstavba sportovních zařízení jimi v Olympii skončila.

Gymnázium bylo ve starém Řecku něco zcela jiného než dnes a u nás. Jmenovala se tak budova, nebo spíše instituce, která sloužila tělesné výchově a všeobecnému vzdělávání mládeže. Původně měla pouze tělovýchovný charakter, což dokazuje též to, že název *gymnasion* pochází od slova *gymnos*, tj. „nahý“, protože žáci tam cvičili bez oděvu („bosi až po krk“). Pěstoval se tam tělocvik, běh na krátké a dlouhé tratě, skok do dálky, hod oštěpem a diskem, zápas a box. Přitom šlo především o to, aby mladí lidé získali potřebnou tělesnou zdatnost a obratnost; přihlíželo se ovšem i k jejich přípravě na vojenskou službu a účasti na sportovních soutěžích. Výcvik vedli odborní učitelé, zpravidla bývalí přední atleti. Cvičení se konala za doprovodu

Olympie. Znovuvztyčené sloupy palaistry

hudby, která se stala už v dávných dobách spolu se zpěvem předmětem výuky. Později se k těmto disciplínám připojily přednášky z filozofie, do které se zahrnovala většina společenských a přírodních věd, a potom z řečnictví, historie a různých oborů umění. Nakonec se váha vzdělávací úlohy vyrovnala tělovýchovné. Stavební vývoj gymnázií se ustálil ve 4. století před n. l. V každém bylo otevřené cvičiště lemované kolonádou, několik místností (tělocvičny, přednáškové síně, úschovny nářadí, umývárny) a každé mělo běžeckou dráhu, někdy i bazén a stinný háj. *Palaistra* (od *palé*, „zápas“) byla původně součástí gymnázia a tvořilo ji ohrazené prostranství vysypané pískem, určené zejména pro zápas a box. Postupem doby se vyvinula ve specializovanou školu pro výcvik zápasníků a boxerů. Na rozdíl od gymnázia, jež bylo veřejnou institucí, bývala palaistra zpravidla soukromým učilištěm. Stavební koncepcí se však v podstatě shodovala s gymnáziem, někdy se mu blížila i výukovou náplní.

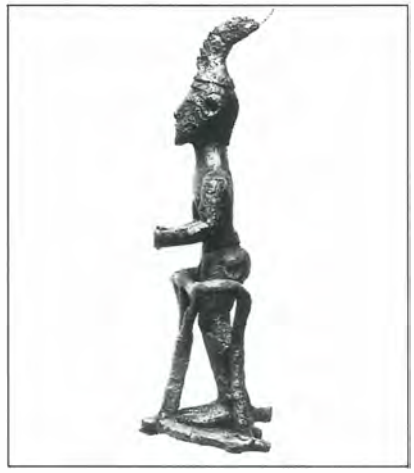

Drobné bronzové předměty z Olympie

V Olympii sloužily tyto dvě budovy hlavně k tréninku účastníků her; navíc také jako jejich ubytovny. Palaistra měla čtvercový půdorys asi 66 x 66 metrů. Sloupy s krásnými iónskými hlavicemi, jež tu dnes vidíme, jsou sestaveny z pozůstatků kolonády kolem cvičiště, které měřilo 40 x 40 metrů. Gymnázium tvořilo obdélník o úctyhodných rozměrech asi 215 x 125 metrů, cvičiště v jeho středu mělo plochu přes dva hektary. Zbylo z něho ještě méně než z palaistry. Celé západní křídlo s ubytovnami a kolonádou odnesly vody Kladea; severní kolonádu rovněž. Z jižní a východní kolonády, spojené monumentální sloupovou bránou, jsou tu dnes jen sotva znatelné zbytky. Podle odhadu tu stálo celkem 259 sloupů – bezmála tolik jako v Berniniho kolonádě na náměstí svatého Petra v Římě.

Po zbytcích dórské kolonády tohoto gymnázia jsme sem přišli, po jejích zbytcích odsud odcházíme. Váháme projít bránou ve známém drátěném plotu; věříme však, že se s tímto místem neloučíme navždy. Jako ti jeho antičtí návštěvníci, když házeli do vod Alfeia věnce z olivových a smrkových větviček, aby si na osudu vyprosili, co nám přeje muž, který tu čeká s klíčem v ruce už jen na nás: „*Kali antamosi*! Hezký návrat!“

Dosud jsme v Olympii obdivovali pouze přírodu a trosky. To „pouze“ je sice po tom, co jsme tu viděli, samozřejmě nevhodný výraz. Ale tak či onak: nespatřili jsme například ani jednu sochu. Přitom z antických pramenů víme, že jich tu byly tisíce.

Sochařská výzdoba staré Olympie padla za oběť ničitelům a času.

ARCHEOLOGICKÝ PARK POD KRONOVÝM PAHORKEM

Zachovaly se z ní jen fragmentární a náhodné ukázky, které najdeme v tamějším archeologickém muzeu. Vlastně ve dvou muzeích: v jednom hned u jejich trosek na pahorku Druva, kde byl podle Pausania údajný hrob krále Oinomaa, a v druhém za Kladeem pod západním svahem Kronova pahorku. První postavili v letech 1883 – 1885 podle plánů tehdejšího architekta při olympijských vykopávkách Friedricha Adlera a z daru athénského mecenáše Syngra. Dnešním požadavkům však už nevyhovovalo, a tak postavili nové ze státních prostředků. Jsou tu soustředěny nejrozmanitější nálezy z olympijské půdy: bronzové a terakotové sošky, trojnožky s kotlíky, pancéře, štíty, přilby, pamětní desky a sloupy, poháry, vázy, mince atd., mezi jinými i disky a činky. Samozřejmě i to jsou jen fragmentární ukázky, ačkoli inventář předmětů ve výstavních síních a depozitářích má desetitisíce položek a neustále se

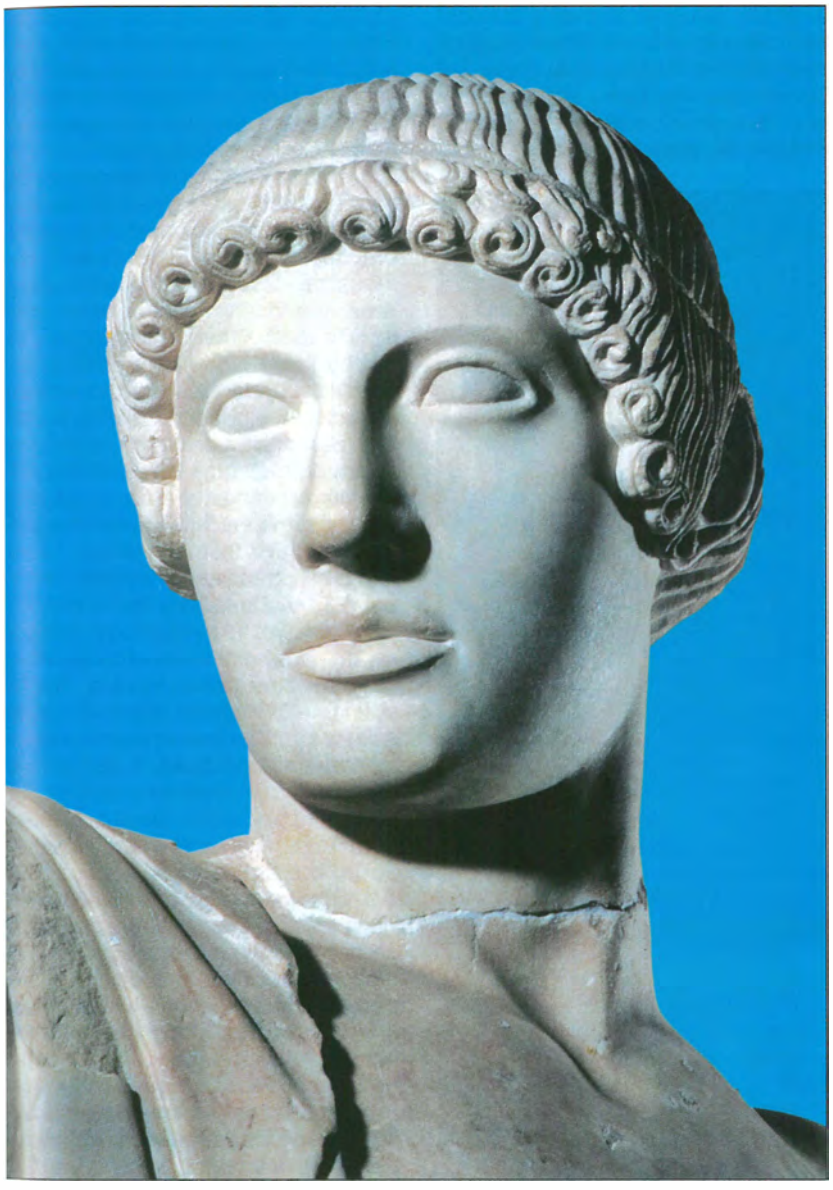

Apollón. Hlava sochy ze západního štítu Diova chrámu v Olympii. Je z mramoru a pochází z období před dokončením chrámu roku 456 před n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

zvětšuje. Avšak zdaleka ne všechno, co se v Olympii našlo, je dnes v Olympii. Například tři velké metopy z Diova chrámu jsou v Louvru.

Jelikož rozmístění olympijských exponátů je v pohybu a nějaký čas tomu tak ještě bude, zvolme si jejich prohlídku nezávisle na doporučení různých (a dnes už zastaralých) průvodcovských příruček. Přitom se omezme na nejpřísnější výběr a nechme stranou podrobnosti, jež zajímají specializované historiky. Spíš se pokusme zachytit dojem z těchto děl a dešifrovat jejich obsah. Mluvila přece k lidem zcela jiných dob a složitou řečí mýtů, jež pro ně byla sice živá a srozumitelná, ale nám je už většinou vzdálená. Hlavně se však snažme vychutnat

Socha Oinomaovy dcery Hippodameie z východní strany portálu Diova chrámu v Olympii

jejich krásu a netrapme se otázkou: „Jak je možné, že tato díla uspokojovala estetické potřeby lidí žijících v úplně odlišném společenském zřízení – a poskytují umělecký požitek i nám?“

Dominantou nového muzea je síň o rozměrech průčelí Diova chrámu, kde jsou sestaveny a vystaveny fragmenty sochařské výzdoby chrámových štítů. Jsou to trojrozměrné sochy v nadživotní velikosti z bělostného parského mramoru, zčásti velice poškozené, avšak nerestaurované. Představují jeden z vrcholů tzv. přísného slohu raně klasické doby, a to každá jednotlivě i ve svém obdivuhodně komponovaném celku. Spojují v sobě sílu a krásu, vášeň a zdrženlivost, klid a pohyb. Přitom působí jako velkolepá dramatická báseň ztvárněná v mramoru, jež vypravuje prastarý mýtus. Prastarý už v době jejich tvůrců, kteří jim dali aktuální a v jejich chápání věčně platný smysl, aby jimi oslavili zakladatele olympijských her a vítězství civilizace nad barbarstvím.

Příprava k závodům Pelopa s Oinomaem z východního štítu zobrazuje výjev z mýtu, který se zrodil pravděpodobně v Élidě. Král Oinomaos z élidské Písy, syn boha války Area, měl dceru Hippodameiu, kterou nechtěl provdat, neboť podle věštby se měl její manžel stát příčinou jeho smrti. Vyzval proto každého uchazeče o její ruku k rychlostním závodům na vozech, což byla v těch dobách obvyklá a celkem přijatelná prověrka zdatnosti. Připojil však k tomu podmínku, kterou nebojácný nápadník vždy přijal: že vítěz smí poraženého proklát oštěpem. Třináct mladých mužů tak připravil o život a jejich hlavy nabodl na kůl před bránou svého paláce, když k němu přišel Pelops. Byl to syn krále Tantala ze Sipylu v maloasijské Lýdii, známého svými věčnými mukami v podsvětí, a do Písy se dostal jako vyhnanec bloudící po světě. Hippodameia se mu zalíbila, a jelikož s její rukou mohl získat i trůn, požádal Oinomaa, aby mu ji dal. Oinomaos ho podle svého zvyku vyzval na závod. Nepochyboval, že opět zvítězí, neboť měl zázračně rychlé koně, které mu daroval sám bůh války Arés. Pelops měl však neméně rychlý vůz, dokonce s okřídlenými koly nebo koňmi, který dostal od boha moří Poseidóna. Aby si zajistil vítězství, podplatil Oinomaova vozataje Myrtila, který pak uvolnil na ose králova vozu pojistku, takže Oi-

nomaos na cílové rovině před Korintem havaroval a pádem se zabil. Podle jiné verze podplatila Myrtila Hippodameia, protože se do Pelopa na první pohled zamilovala a chtěla se konečně provdat. Ať to už bylo s tím podplácením jakkoli, Pelops zvítězil, a když Oinomaa slavnostně pohřbil, oženil se s Hippodameiou, stal se králem v Élidě a nakonec ovládl celý Peloponés. Na oslavu svého vítězství založil v Olympii hry, jak praví tento mýtus, a když zemřel, byl pohřben v samém středu posvátného háje Altidy. Způsob, kterým si Pelops zabezpečil podle převládající verze mýtu vítězství, nebyl podle našich představ rozhodně *fair*. Máme ho omluvit poukazem na to, že Oinomaovy metody byly výslovně *unfair*? Nejvyšší bůh Zeus s ním však souhlasil. Důkazem toho je i fakt, že se stal ústřední postavou na tomto štítu.

Boj Kentaurů s Lapithy ze západního štítu zachycuje vrcholný okamžik zápasu na život a na smrt, který se rozpoutal podle mýtů pocházejících z Thessalie na svatbě krále Lapithů Peirithoa. Podle jedné verze oženil se Peirithoos s dcerou krále Búta, která se jmenovala rovněž Hippodameia, podle jiné s nymfou Déidameiou. Aby dodal své svatbě lesk, pozval na ni všechny tehdejší řecké hrdiny, mezi nimi Hérakla a Thésea, a kromě nich i své divoké čtvernohé sousedy z thessalských hor, polomuže-polokoně Kentaury. Když byla hostina v nejlepším a Kentauři se opili, vrhl se jejich vůdce Eurytión na Peirithoovu manželku, aby ji unesl. Ostatní Kentauři ho následovali a zmocnili se ostatních lapithských žen. Peirithoos se s Héraklem, Théseem a přítomnými Řeky postavil na jejich obranu. Jelikož v hodovní síni neměli zbraně, házel po nich vázami a židlemi, bili je nohami z rozlámaných stolů, zápasili s nimi holýma rukama. Boj skončil porážkou Kentaurů; život si z nich zachránili jen zbabělci, kteří včas prchli. Pro Řeky byl tento mýtus symbolem jejich jednoty v boji proti barbarům. Ve výsledku tohoto boje viděli vítězství civilizovaných lidí nad divochy z hor, triumf spravedlnosti nad bezprávím. Na štítě je toto vítězství ještě jen předznamenáno: gestem boha Apollóna, ústřední postavy výjevu a jedné z nejlepších antických soch vůbec.

Autory těchto štítů neznáme, a to navzdory Pausaniovým údajům. Jestliže byl Diův chrám dokončen roku 456 před n. l., což se považuje za věrohodné, stěží mohl být jedním z nich Paiónios, neboť byl ještě příliš mladý, a rozhodně už ne Alkamenés, který byl tehdy jen chlapec. Neznáme ani autora nebo autory metop z Diova chrámu, jež zobrazují *Héraklovy práce*. Těchto prací bylo celkem dvanáct a Héraklés je musel vykonat, aby se osvobodil z podřízení mykénskému králi Eurystheovi, do něhož se dostal intri-

Sousoší
Boj Kentaurů s Lapithy
z Diova chrámu v Olympii

Metopy z Diova chrámu v Olympii. Dole Héraklés a Atlas s jablkem Hesperidek, na vedlejší straně Héraklés s Athénou a stymfálským ptákem. Mramorové metopy pocházejí z období před rokem 456 před n. l. (Archeologické muzeum v Olympii)

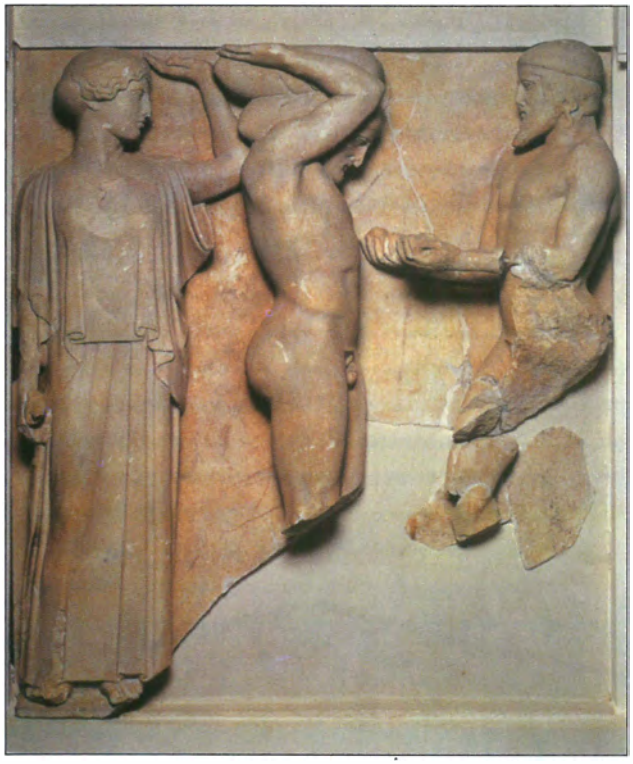

kami bohyně Héry. (Byl totiž nemanželským synem jejího manžela Dia, a tak mu Héra všemožně ztrpčovala život.) Eurystheus, jinak zbabělec a slaboch, si ho chtěl trvale udržet ve službách, a tak mu ukládal úkoly, jež se nedaly podle lidských měřítek splnit. Předně měl zabít strašného nemejského lva, o kterém jsme už slyšeli. Dále měl chytit zuřivého býka, který byl postrachem Kréty, a poté zahnat ptáky s kovovými péry, kteří pustošili kraj kolem Stymfálského jezera. Měl pak přinést z podsvětí obludného trojhlavého psa Kerbera, vyčistit dodnes příslovečný chlév élidského krále Augeia čili Augiáše, chytit nesmírně rychlou laň z kerynejských hor, ulovit obrovského divokého kance, jenž ničil erymanthský kraj, a zabít hroznou devítihlavou Hydru, jež žila v bažinách u Lerny poblíž Argu. Měl přivést z Thrákie koně krále Diomédy, kteří se živili lidským masem, a přihnat do Mykén stádo obra Géryona, které se páslo na konci světa. Měl přinést zlaté jablko ze zahrad Hesperidek, kam se mohl dostat jen jejich otec Atlás, a musel proto místo něho držet až do jeho návratu nebeskou klenbu. Konečně měl přinést Eurystheově dceři pás královny Amazonek Hippolyty, a musel proto vést s Amazonkami válku a vyhrát ji. Jak je z mýtů známo, Héraklés všechny tyto úkoly splnil a dosáhl tak osvobození z Eurystheových služeb. Navíc získal nesmrtelnou slávu a nakonec i nesmrtelnost, protože jeho otec Zeus ho vzal na nebe, kde dodnes září jako souhvězdí.

Metopy s Héraklovými činy se podařilo v troskách Diova chrámu nalézt rozbité, a to zřejmě úmyslně. V olympijském muzeu stálo za to vystavit jich pouze pět: *Héraklés a nemejský lev*, *Héraklés a Atlás*, *Héraklés čistí Augeiův chlév*, *Héraklés v zápase s krétským býkem* a *Héraklés s Athénou a stymfálským ptákem*. První tři jsou tu v originálu, na čtvrté je část Héraklova těla doplněna podle odlitku v Louvru a na páté je podobným doplňkem Athénina a Héraklova hlava. Metopy měří 1,6 x 1,5 metru a jsou z parského mramoru. To, co z nich zbývá, dosvědčuje, že uměleckou úrovní si nijak nezadají s výzdobou chrámových štítů.

Z množství soch z klasické doby, jež zdobily olympijské chrámy a volná prostranství, se zachovaly všeho všudy dvě. První a starší z nich je Okřídlená Níké, která stála kdysi před jihovýchodním rohem Diova chrámu, a to na devítimetrovém podstavci. Základ tohoto podstavce, na rozdíl od ostatních trojúhelníkových, je ještě na místě. Socha ležela v jeho okolí rozbitá na kusy a skrytá pod nánosem bahna. Jak je zřejmé z jejího dovedně sestaveného torza v muzeu (a poněkud secesní rekonstrukce Richarda Grüttnera), zobrazovala bohyni vítězství sestupující s rozepjatými křídly a vlajícím rouchem z výšin na zem. Podle nápisu na podstavci ji dali postavit Messéňané a Naupakťané na paměť vítězství nad nepřáteli v bitvě u Sfaktérie roku 425 před n. l. Těmito nepřáteli byli Sparťané, ale jejich jméno podle řeckého zvyku neuvedli, aby je

neponížili a neuzavřeli si cestu ke smíru. Na podstavci je i jméno autora sochy: Paiónia z Mendy na Chalkidice, o němž jsme už mluvili v souvislosti s Pausaniem a výzdobou východního štítu Diova chrámu. Je to jediné dílo, jež od něho známe, jinak by bylo jeho jméno, jako tolik jiných chválených antickými autory, pouze prázdným slovem. A je to obdivuhodné dílo už po technické stránce. Tato téměř třímetrová socha na vysokém podstavci a malé základně byla kupředu nakloněna, takže zabezpečení její stability (pravděpodobně vlajícím rouchem) představovalo nemalý problém. Po umělecké stránce ji lze postavit do jedné řady s torzy z Parthenónu.

Druhé dílo z klasické doby, už z jejího pozdního období, je jedním z hlavních poutačů Olympijského muzea a jednou z nejznámějších řeckých soch: Práxitelův *Hermés s malým Dionýsem*. Je to originál v mírně nadživotní velikosti, odpovídající i místem nálezu Pausaniovu popisu. Zobrazuje Herma, Diova syna a posla bohů (a boha s množstvím funkcí, mezi nimi i patrona obchodníků, zlodějů, vyslanců a atletů), jak drží jiného Diova syna, boha vína Dionýsa, kterého dostal po jeho narození načas do opatrování. Hermés je tu zpodobněn jako mladý muž v uvolněném postoji a se zasněným úsměvem. Dionýsos zdvíhá ruku k hroznu v jeho (dnes ztracené) pravici. Pozadí vytváří Hermův plášť přehozený přes kmen stromu v bohatých dekorativních záhybech. Socha je zpracovaná tak jemně a působivě, že když na ni sáhneme (což se však nemá dělat), překvapí nás chlad z mramoru, neboť jsme čekali teplo lidského těla. Pochází z doby kolem roku 340 před n. l. a vyjadřuje už jiný ideál krásy, o sto let mladší než feidiovský: méně božský a hrdinský, a o to víc lidštější. Jinak Práxitelés, Athéňan ze slavné sochařské rodiny, vytvořil za svého života (asi 390 – 330 před n. l.) podle antických zpráv přes padesát významných soch. Jeho *Afrodíta Knidská*, *Odpočívající Satyr* a *Apollón zabíjející ještěrku* se nám zachovaly v kopiích. Toto je jediná jeho socha, „kde se můžeme dotknout místa, jehož se dotkla jeho ruka“, jak se vyjádřil jeden z jejích objevitelů. Pro Řeky byla symbolem spojenectví mezi Arkádií, reprezentovanou Hermem, a Élidou, reprezentovanou Dionýsem. Pro nás je prostě veledílem.

Kromě ukázek umění klasické doby najdeme v Olympijském muzeu řadu významných děl starších. Patří k nim především kolosální *Hlava Héry* z kultovní sochy v jejím chrámě, jež pochází z dob kolem roku 600 před n. l., a potom *Hlava Athény*, která je o sto let mladší. Zdejší *Kúros z Figaleie* se rovná i dobou vzniku podobným sochám z Akropole, Delf, Pirea, Súnia. Je tu řada mramorových a bronzových

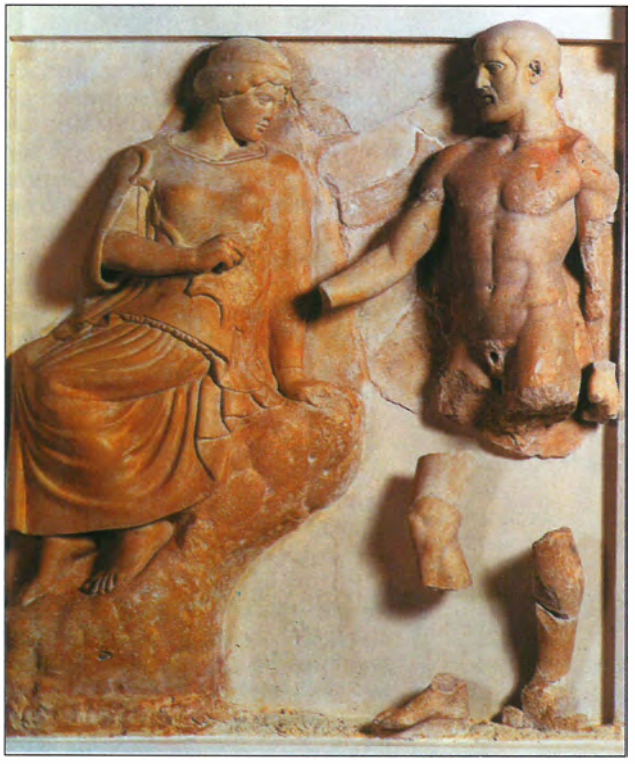

chrličů v podobě lvích hlav, litinových a hliněných sfing a gryfů, půvabně prostých figurek koní a jezdců, z nichž nejstarší pocházejí až z 8. století před n. l. Snad nejvíc nás však zaujme *Zeus unášející Ganyméda na Olymp*, velká terakotová socha se stopami pomalování z do-

Apollón s ještěrkou

by kolem roku 470 před n. l. Zobrazuje nejvyššího boha v podobě pastýře, jak si odnáší krásného syna trojského krále Tróa, kterého získal výměnou za nejlepší koně pod sluncem, aby mu sloužil na Olympu jako číšník. Je to mistrovské dílo nejen jejího autora, pravděpodobně korintského umělce, ale i restaurátorů. Sestavili ji z bezmála stovky úlomků, nejednou menších než kostka cukru, jež byly postupně nalézány při vykopávkách severovýchodně od Búleutéria od roku 1878 do roku 1938.

Stejně jako na nálezy z klasické a předklasické doby je Olympijské muzeum bohaté na nálezy soch a sošek z helénistických i pozdějších dob. Jistěže jim nebudeme věnovat při běžné prohlídce stejnou pozornost. Zasluhuje si ji však dvaapůlmetrová socha císaře Augusta z někdejšího chrámu Matky bohů, socha císaře Hadriána i jedna z četných soch jeho oblíbence Antinoa (který se v době Hadriánovy těžké nemoci dobrovolně utopil v Nilu, aby podle tehdejšího přesvědčení přidal k jeho životu čas, o který svůj život zkrátil). A zasluhují si ji zejména dvě sochy z Nymfaia, jež stály v jeho půlkruhovém sloupoví. Jedna představuje nám už známého Héróda Attického, který překonal svou velkorysostí i proslulého Maecena a dal za své peníze postavit stadion v Athénách a Delfách, ódeion na Akropoli i zdejší vodovodní systém vyúsťující do Nymfaia. Druhá je portrétní podobiznou jeho manželky Regilly jako kněžky bohyně Démétry Chamyny.

Nejsou tu však jen exponáty uměleckého charakteru. Na své si přijde numismatik ve sbírce mincí, zájemce o staré řecké zbraně, historik u vitrín s pracovními a sochařskými nástroji. Samozřejmě i zájemce o dějiny sportu: o discích, činkách a jiném nářadí ze zdejších i ostatních nálezů si však promluvíme později a podrobněji. Nyní si všimněme jen zcela výjimečných exponátů. Patří k nim například čestné mramorové sedadlo Sparťana Gorga, ochránce (v naší terminologii „honorárního konzula“) Éliďanů ve Spartě, jež se našlo při vykopávkách archaického stadionu. Jiným takovým exponátem je tzv. Bybónův kámen, hrubý neotesaný pískovcový blok o váze 149 kilogramů, který se našel u Pelopeia a pochází ze 7. století před n. l. Byl to zkušební kámen siláků a je na něm nápis: „Bybón, syn Folův, mě přehodil jednou rukou přes hlavu.“ Před posledním z těchto vybraných exponátů se neubráníme vzrušení. Mezi krásně zachovanými přilbami nejrůznějších typů, dokonce zlatými z perské kořisti, je jedna dost poškozená a zkorodovaná. Podle nápisu na jejím okraji patřila Miltiadovi, který v ní velel roku 490 před n. l. řeckému vojsku v bitvě u Marathonu.

Před odchodem ze starého i nového muzea se zastavujeme ještě u plastických barevných modelů Olympie. První pochází z roku 1930 a zhotovil jej architekt Hans Schleif. Zachycuje Altidu s okolím podle stavu na počátku našeho letopočtu a umožňuje nám ji vidět jako z helikoptéry. Druhý vytvořila Eva Mallwitzová roku 1960, a kdo si jej pečlivě prohlédne, zjistí, že není s předcházejícím docela totožný. Nejde jen o to, že je větší (v měřítku 1 : 250), takže na něm lze rozeznat i dórské sloupy s prostou krycí deskou od iónských s volutami a patkou. Tu a tam něco na něm přibylo a něco

ARCHEOLOGICKÝ PARK POD KRONOVÝM PAHORKEM

vypadá jinak. Výzkum Olympie nestojí přece na místě.

Roku 1960 jsme mohli na tomto místě kapitolu o dnešní Olympii uzavřít. Kdybychom tehdy mluvili s lidmi, kteří ji hodlali navštívit, museli bychom po všech superlativech připojit: „Jedno si však o Olympii nemyslete – že je to nějaké sportovní středisko. Nejsou tam žádné stadiony v našem smyslu, žádná tenisová ani jiná hřiště, žádné bazény. Zaplavat si může člověk až v moři, které je však vzdálené čtvrt hodiny vozem. Ani Kronův pahorek není nic pro sportovce, a už teprve ne pro horolezce, neboť jeho svahy jsou mírné a od úpatí k vrcholu měří jen sto dvacet metrů. Jediné, co tam lze provozovat, je pěší turistika."

Dnes se má věc poněkud jinak. Východně od Kronova pahorku, asi kilometr za stadionem staré Olympie, vyrostlo sportovní středisko jako ze sna. Nikoli sice pro veřejnost, nýbrž pro ty, kteří na poli sportu již něco dokázali a ještě chtějí dokázat, a to v duchu a v zájmu rozvoje olympijských tradic. Jistěže se chápou tyto tradice dosti rozdílně, jako všechny tradice, a jistěže jsou i rozdíly v názorech, co z nich odpovídá dnešku a jak je uplatňovat v dnešních podmínkách. To však neodradilo nadšence zapálené pro olympijskou myšlenku, a tak vytvořili přímo v Olympii instituci, která má pomáhat k řešení těchto otázek a současně být spojovacím článkem mezi olympijskými hrami starého a nového věku.

Tato instituce se jmenuje Mezinárodní olympijská akademie. Jejím založením se zabýval už Pierre de Coubertin, do jeho smrti (1937) však k tomu doba nedozrála. Roku 1949 vystoupil s plánem na její zřízení Joannis Ketzeas, člen Mezinárodního olympijského výboru za Řecko. O dvanáct let později, když její výstavbu a provoz zabezpečil Řecký olympijský výbor, byla pak slavnostně otevřena. Podle stanov má za úkol „střežit olympijskou ideu a šířit ji ve sportu na celém světě" a „zabývat se problémy souvisejícími se sportem a olympijskými hrami". V osnově jejího studijního programu je historie olympijských her, olympijská archeologie, sportovní a všeobecná výchova, fyziologie a psychologie sportu, sportovní lékařství, technika moderního sportu, vztah sportu a umění; zvláštní pozornost má věnovat otázkám pravidel olympijských her. V jejím čele stojí rada s antickým titulem e*foria*, volená

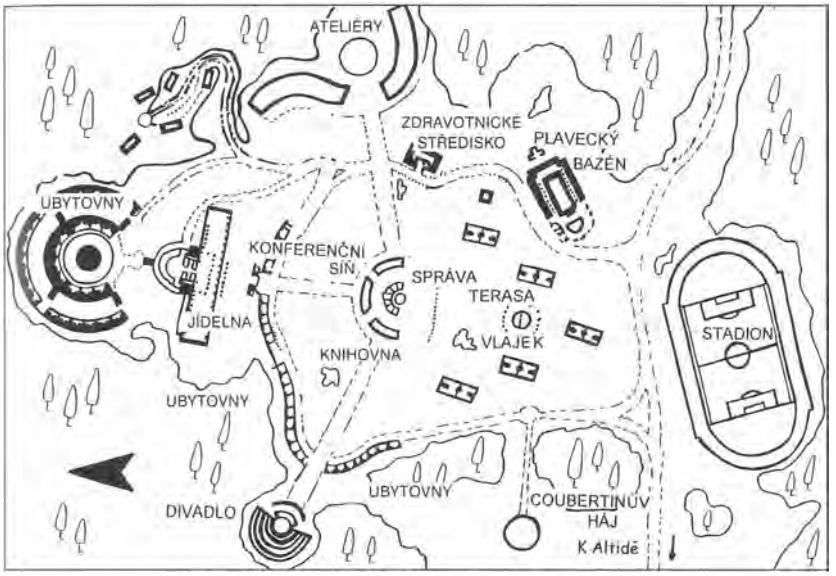

Areál Mezinárodní olympijské akademie v Olympii

Řeckým olympijským výborem na čtyři roky při každých olympijských hrách. Pracovní kolektiv této akademie tvoří vědečtí pracovníci příslušných oborů, sportovní lékaři, spisovatelé a výtvarní umělci zabývající se sportem, pracovníci z masových sdělovacích prostředků a samozřejmě významní sportovci (aktivní i bývalí), trenéři a organizátoři sportovních podniků. Akademie pořádá pravidelné konference na speciální témata a různé akce, jichž se účastní delegáti vybraní národními olympijskými výbory. Ze skromných počátků se vyvinula v uznávanou instituci, která má však svou budoucnost teprve před sebou.

O činnost a problematiku této akademie nám nyní nejde. Je ji třeba vidět v širších souvislostech, jež před nás plasticky vystoupí až po návratu ze starověkých olympijských her na dnešní. V této chvíli nám jde pouze o dokončení prohlídky Olympie. Do areálu akademie se dostaneme vcelku bez potíží, třebaže z provozních důvodů ne vždy zrovna tehdy, kdy se nám zachce. Rozhodně se tam nemá lézt přes plot, ostatně docela nízký; pro návštěvníky je tu brána. Je-li pro nás otevřená, pak nezapomínejme: vděčíme za to především těm, kteří se zasloužili, že jméno naší vlasti nejednou tak výrazně zaznělo na olympijských hrách. „*Á, Tsekoslovaki*," opakuje vrátný a připojí dvě tři jména, kterým rozumíme i v jejich řecké výslovnosti. A když řekne *n*e, nedejme se odradit; řecky to znamená „ano". *Parakalo* znamená pak „prosím", „račte".

Areál je to jako vystřižený z příručky o sportovní architektuře. Velikostí se rovná přibližně Altidě a do okolní krajiny zapadá, jako by s ní byl stvořen najednou. Jeho budovy jsou malebně rozloženy na terasách, žádná není poschoďová a vůbec už ne výšková, všechny mají na průčelí náznakové podloubí, jejich podložkou je hustý trávník a pozadím ještě hustější les. Uprostřed tohoto areálu stojí nevelká okrouhlá administrativní budova, jež je ze tří stran obklopena konferenčními síněmi, studovnami a knihovnou. Na sever od ní se táhnou ve velkém oblouku ubytovny, na terase nad nimi je společná jídelna a nad ní na lesní mýtině dvojkruh dalších ubytoven (pro 200 lidí). Na západní straně se buduje půlkruhové divadlo antického typu se stupňovitými sedadly, na východní komplex sochařských a malířských ateliérů, na křižovatce hlavních spojovacích cest pak pavilon zdravotnického střediska. Jižní části dominuje plošina se stožáry a vlajkami, po jejich stranách pět hřišť pro odbíjenou a košíkovou, plavecký bazén a o něco dále fotbalový stadion s běžeckou dráhou. A jako byl v Altidě háj s hrobem mytického zakladatele olympijských her Pelopa, tady je cypřišový a olivový háj jejich obnovitele Coubertina. Jeho hrob je v Lausanne, v Olympii je však podle jeho přání pohřbeno jeho srdce. Pod pomníkem v podobě antické stély s reliéfem Diovy hlavy a olivovým věncem olympijského vítěze.

Na začátku této kapitoly jsme se zmínili, že v Olympii jsou tři muzea. První dvě jsme už navštívili, zbývá nám tedy třetí. Je to Muzeum olympijských her nového věku, otevřené roku 1972. Vzniklo z podnětu Jorga Papastefana, který pro ně zakoupil pozemek a věnoval mu svou sbírku olympijských suvenýrů a poštovních známek. Budovu má hezkou a moderní, je též pěkně umístěno poblíž centra moderní Olympie, má dobrou klimatizaci a vlídný personál. Co však říci o jeho náplni? Jistě, je to bohatá expozice olympijské filatelie s unikátními exempláři, jsou tu velké zvětšené fotografie z počátků novověkých olympijských her, vstupenky, programy, odznaky atd., i dvě ohořelé olympijské pochodně. Popisy tu však většinou chybějí a koncepce tu chybí vůbec. Sbírky jsou navíc natolik náhodné a mezerovité, že tu schází nejméně polovina toho, co jsme tu doufali najít. Návštěva tohoto muzea je vlastně jediné zklamání v Olympii. Zejména pro toho, kdo sem nepřišel pouze za památkami starověku.

Řekli jsme, že Olympie byla jedním z nejvýznamnějších středisek spo-

lečných setkání starověkých Řeků. Tuto tradici velkého dostaveníčka si zachovala dodnes. Avšak i v tom přerostla, podobně jako hrami, hranice řeckého světa. Potkáme tu, a to nejen v jednom týdnu, ale často i v jediném dnu, a dokonce v jediné hodině, lidi ze všech pěti obydlených kontinentů.

Jestliže se posadíme na svah stadionu a zamíříme objektiv na startovní čáru, můžeme tu zachytit na jeden svitek filmu větší počet reprezentantů různých národů, než třebas před vchodem do budovy OSN v New Yorku, když tam probíhá všeobecná debata Valného shromáždění. A pravděpodobně typičtějších: blonďaté Skandinávce i optikou ověšené Japonce, italské kleriky v černých reverendách i Indy v bílých turbanech, černochy s oxfordskou angličtinou a pařížskou francouzštinou, Američany z archeologického ústavu daleké univerzity i na výletu z nedaleké letecké základny, mexické nebo brazilské sportovce při přerušení cesty z nějakého turnaje, Francouze a Angličany a Němce i příslušníky méně vzdálených národů včetně těch, s nimiž se domluvíme naší mateřštinou. Jsou mezi nimi blahobytně vypadající páni v letech i mladí lidé v dosti opotřebovaných džínsách, solidní středoškolští profesoři, účastníci zájezdů s hosteskami i se slevou, řadoví turisté... a když se některá jejich skupinka rozestaví na startovním prahu, aby absolvovala běh na délku jednoho (anebo jen na půl) stadionu, všichni svorně tleskají. Jejich „hurá“ zní jako v jedné řeči, ačkoli filolog by v tom našel desítky odstínů výslovnosti, a jejich „bravo“ rovněž.

Všichni tito lidé přišli sem zvábeni slávou tohoto místa. Některé tu snad překvapila rozlehlost a velkolepost trosek, neboť brali turistické prospekty s rezervou, jiné zas převaha uměleckých památek nad „čistě sportovními“. To však jen ty, kteří si vytvořili úsudek o starém Řecku podle dnešního světa. U Řeků sport a umění těsně souvisely, nedovedli si je bez vzájemného spojení ani představit. Stejně jako rozvoj tělesné kultury si nedovedli představit bez rozvoje duchovní kultury: rozvoje ve prospěch jednotlivce i společnosti.

Když jsme tedy při prohlídce Olympie věnovali poněkud víc pozornosti jejím uměleckým památkám, bylo to zčásti i proto, abychom si tuto souvislost připomněli. A když jsme zdůraznili úlohu Olympie a olympijských her jako spojovacího článku mezi Řeky, rozhodně jsme ji nechtěli přeceňovat. Nakonec ani instituce olympijského posvátného míru nedokázala trvale zabránit válkám. Nicméně – a bez idealizování: na olympijské půdě se ukázalo, že sport a umění jsou dva mosty na cestě, třebaže ne jediné, která vede k dorozumění.

Anebo též, jak říká Pindaros, „do země společné všem lidem“.

3. KAPITOLA

HISTORIE OLYMPIJSKÝCH OBJEVŮ

Přes tisíc let se skvěla Olympie ve slávě, asi pět set let ležela v troskách a dalších téměř tisíc let se skrývala pod bahnem sneseným dešti z Kronia a naneseným záplavami Alfeia. Zmizela z povrchu země jako Trója, jako Mínóův palác na Krétě, jako Ninive a Babylón. Na mapě Benátčana Battisty Palnese z roku 1516 neměla už ani jméno. Na jejím místě u ústí Alfeia a Kladea byla jakási značka a nápis Andilalo. Nic víc.

Z historických pramenů je známo, že olympijské hry zrušil roku 394 n. l. jako „pohanskou slavnost" císař Theodosius I. Jeho edikt se všeobecně považuje za rozsudek smrti nad Olympií. Těžké rány ji však postihly už předtím a její zkáza se dovršila až potom. První známky stagnace se v ní objevily na počátku 3. století n. l., za vlády „vojenských císařů, kdy se římská říše, jejíž nedobrovolnou součástí bylo i Řecko, dostala do hluboké krize. Archeologické nálezy ukazují, že v těchto dobách se už v Olympii nic nového nestavělo. Sochařská výzdoba ještě přibývala, ale v pomalejším tempu a ve skromnějším rozsahu. Přesto poskytovala Altis se svým okolím stále ještě vcelku stejný obraz, jaký nám z její návštěvy před dvěma nebo třemi generacemi zanechal Pausaniás. Změna v tomto obraze nastala až po roce 265 n. l., kdy do Řecka vtrhl kmen germánských Herulů a přihrnul se s ohněm a mečem přes Peloponés k Olympii.

Římské legie neměly tehdy dost síly, aby ubránily hranice říše, a víc než o vpády barbarů se staraly o nastolování a odstraňování císařů. (Vystřídalo se jich v té době za necelé půlstoletí bezmála třicet, nepočítáme-li asi šedesát vzdorocísařů. Přitom z oficiálně uznaných pouze jeden zemřel přirozenou smrtí a dva padli v boji, ostatní byli zavražděni.) Za těchto okolností si museli Řekové pomoci sami, a jelikož už dávno neměli armádu, museli se bránit od města k městu a od kraje ke kraji. Jak ale měli bránit Olympii, která nebyla nikdy opevněna? Její ohradní zeď měla jen symbolický význam a k jejímu zesílení jim chyběl materiál i čas. Nezbylo jim tedy než ponechat část Altidy osudu a opevnit aspoň její jádro. Vybudovali proto mohutnou hradbu, asi tři metry silnou a stejně vysokou, k ochraně Diova chrámu a Búleutéria. Na severní straně měřila asi 100 metrů, na jižní 80 metrů, na východní a západní asi po 120 metrech. V zoufalství a spěchu použili k její výstavbě kvádry a sloupy z budov, jež zůstaly na neohrazené straně, mezi nimi z chrámu Matky bohů, pokladnic pod Kronovým pahorkem a zčásti i z Héřina chrámu. Dovedeme si představit, s jak těžkým srdcem se rozhodli zbourat tyto skvělé stavby... Udělali

to tak, asi jako když vojevůdce vyhodí v zájmu záchrany města do povětří most, ačkoli na předmostí zůstaly ještě bojující oddíly. Anebo jako když kapitán potopí svou loď, aby zatarasil nepříteli vjezd do přístavu.

Podrobnosti o vpádu Herulů do Olympie neznáme. Snad je mohutné opevnění odradilo od přímého útoku, snad vyplenili jen neopevněnou část; jisté je jen tolik, že roku 267 n. l. z Olympie odtáhli. Z dob císaře Diokleciána (284 – 305) se zachoval záznam o opravě mramorové střechy Diova chrámu a obnově zničené východní kolonády gymnázia. Z toho by se dalo usuzovat, že se v Olympii bojovalo a že Herulové museli ustoupit. Tak nebo onak, jejich vpád měl katastrofální následky. Héřin chrám, pokladnice a chrám Matky bohů zůstaly už navždy v troskách. Ani sochy, které obránci odnesli z neopevněné části do bezpečí za hradby, se už nevrátily na bývalé místo. Olympijské hry se však navzdory tomu konaly nadále. Jistěže jim rozhárané poměry nepřály; že však měly stále ještě význam, dokazuje kromě jiného původ jejich tehdejších vítězů. Byli mezi nimi nejen Athéňané a Korinťané, ale i atleti z daleké maloasijské Sinópy a egyptské Alexandrie. A poslední známý olympijský vítěz (z 287. her roku 369 n. l.) byl Barasdatés nebo Varastadés, příslušník královského rodu z Arménie.

Krátce po zrušení olympijských her Theodosiem I. vtrhli do Olympie germánští Vizigóti pod vedením Alaricha, pozdějšího dobyvatele Říma. Jestliže ji snad na rozdíl od Říma nevyplenili, nemělo to už na její osud vliv. Roku 426 n. l. vydal císař Theodosius II. nový edikt, kterým výslovně opakoval zákaz olympijských her. Navíc připojil rozkaz, aby byly zničeny všechny pohanské chrámy, pokud už nesloužily křesťanským bohoslužbám. Horliví vykonavatelé tohoto rozkazu, z kulturně historického hlediska jednoho z nejnekulturnějších v historii, „zničili a rozmetli všechno bezbožné". Dílo jejich zkázy dovršila pak v Olympii dvě zemětřesení: roku 522 a 551.

Z 5. století máme z Olympie zprávy o malé křesťanské obci, jež se usadila v obydlích západně od Altidy a přestavěla si Feidiův ateliér v chrám v raně byzantském slohu. Její příslušníci se živili zčásti zemědělstvím, a hlavně prodejem bronzu ze soch, které vyhledávali v troskách a tavili v pecích. Zdá se, že Olympii opustili až po zemětřeseních v 6. století, provázených ničivými záplavami Alfeia. Někdy v 7. století se objevily na půdě Olympie slovanské kmeny. Kraj byl tehdy už natolik pustý, že ho opustily. Potom přikryl Olympii závoj bezdějinnosti.

Když ve 13. století obsadili kraj kolem Olympie Frankové, už si její někdejší existenci neuvědomovali a Alfeios nazvali z neznámých důvodů „Uhelnou řekou". Turci, kteří se zmocnili Peloponésu v 16. století, neměli ovšem o Olympii ani tušení. Spatřili však na jejím místě nějaké zdi, jež vyčnívaly ze ztvrdlého bahna, a tak tam nakomandovali obyvatelstvo z okolí jako do kamenolomu. Takto získaného materiálu použili pak ke stavbě tvrzí a mešit v Miraki, Lale a Pyrgu. Benátčané, kteří ovládli v 17. století Peloponés, čili podle nich Moreu, si všimli u ústí Alfeia a Kladea jen zchátralé zříceniny raně byzantského chrámu. Že to byl jediný pozůstatek staré Olympie, na který svítilo slunce, se už od nikoho nedozvěděli.

Zmizela Olympie nejen z povrchu země, ale i z paměti lidí? Jak víme – nikoli.

Samozřejmě že se o Olympii vždy vědělo. Postarali se o to ti, kteří vytvářejí pamětníky slávy nad kámen a kov trvalejší: historikové a básníci. Jenže kolik bylo lidí po pádu antiky, kteří četli knihy z antiky? V byzantské říši se jich našlo víc než v ostatní Evropě, avšak tam i tady tvořili jen tenkou vrstvu vzdělanců, většinou knihovníků a opisovačů knih v klášterech. A kolik z nich mělo zájem o hříšné pohanské slavnosti a ještě hříšnější kult těla? Slouží jim však ke cti, že přesto udržovali plamének vědomostí o antice, tedy i o Olympii,

přes celý středověk. Tak, že si jím mohli posloužit učenci a umělci, kteří zažehli ve 14. a 15. století plamen zájmu o kulturu, jež vykvetla na půdě starověkého Řecka a potom také Říma.

Učenci a umělci doby, kterou nazýváme právě pro znovuzrození zájmu o antiku renesancí, si s úžasem uvědomili velikost „předkřesťanského světa". Obraz, který si o něm utvořili, byl sice neúplný a zkreslený, ale uchvátil je stejně, jako oni jím uchvátili jiné. Na počátku tohoto hnutí stáli básníci Dante a Petrarca; první zejména *Božskou komedií*, druhý pak svým *Zpěvníkem*. Architekt Brunelleschi se odpoutal od převládajícího slohu (který nazval hanlivě „gotickým") a navázal na antickou tradici. Kolem roku 1400 se dal navíc do vykopávek a objevil v Římě množství antických soch; pod jejich vlivem začali malíři a sochaři znovu zobrazovat lidské tělo. Hříšnost tohoto počínání, tak neslučitelného se středověkými křesťanskými ideály, pardonoval až papež Sixtus IV., když roku 1471 založil sbírku antických uměleckých památek, která se stala základem dnešního Vatikánského muzea. Tím uvolnil i prostor pro tvorbu takových univerzálních géniů, jako byli Leonardo da Vinci a Michelangelo, Raffael, Tizian a jejich následovníci, kteří ozářili svět odleskem „světla antiky". Papežovo soukromé muzeum napodobovali kardinálové a králové. Postupně vznikaly podobné sbírky po celé Itálii, poté i ve Francii a jiných zemích západní Evropy. Řekové, kteří dali k renesančnímu hnutí jeden z prvních podnětů (prostřednictvím učenců působících v Římě, Florencii, Bologni i jiných italských městech), se už jeho rozvoje neúčastnili. Roku 1453 vyvrátili byzantskou říši Turci.

Zájem o antické památky, který se rozšířil od umělců a učenců na mocné tehdejšího světa, vedl i k probuzení zájmu o Olympii. Našlo se sousoší *Láokoónta*, našel se *Apollón Belvederský*, našla se *Afrodíta Vatikánská*; po památkách byla však větší poptávka, než stačila nabídka pokrýt. Učení mužové, kteří znali antické autory, s údivem četli u Plinia a Pausania, kolik soch bylo v Delfách, kolik v Olympii. První, kdo z tohoto hlediska upozornil na Olympii, byl Francouz Bernard de Montfaucon, známější pod polatinštěným jménem Montefalconius (1665 až 1741). Původně byl důstojníkem, pak se stal mnichem a věnoval se studiu antiky. Léta, jež trávil v klášterní cele, střídal s dlouhými cestami, a jak ukazuje jeho *Italský deník*, viděl téměř všechny tehdy známé antické památky na vlastní oči. Po dvacetiletém studiu napsal desetisvazkové dílo *Antika ukázaná a vysvětlená v obrazech* (1717 a násl.), které mu zabezpečilo všeobecnou vážnost. Ve Vatikánském muzeu je uložen jeho dopis z 23. června 1723, adresovaný kardinálovi Quirinimu, tehdejšímu arcibiskupovi na Kerkýře: „Co je to však proti tomu, co lze nalézt na pobřeží Moreje! Tam je stará Élis, kde se slavily olympijské hry, kde stálo nesmírné množství pomníků olympijských vítězů, soch, reliéfů, nápisů. Země tam musí být tím úplně přeplněna, a je velice důležité, že tam dosud nikdo nekopal. S nepatrnými náklady byste tu mohl dosíci nejbohatší sklizně!"

Montfauconův návrh byl však předčasný; mezi jiným proto, že s Tureckem, jež ovládlo Peloponés, nemělo smysl vyjednávat. Teprve po několika desetiletích, vyplněných objevy v Pompejích a zeslabením Turecka po vojenských porážkách, mohla tato myšlenka ožít. Chopil se jí Johann Joachim Winckelmann, zakladatel moderní archeologie, jehož *Dějiny umění starověku* (1764) vyvolaly v celé Evropě novou vlnu nadšení pro antiku. Tento rodák z německého Stendalu, původně vesnický učitel a pak knihovník u nějakého barona, dosáhl díky svým schopnostem (a ochotě změnit náboženství) místo kustoda sbírek kardinála Albaniho. Nakonec se stal inspektorem všech antických památek v Římě a jejich znalcem přímo s papežskou autoritou. Po důkladné přípravě vypracoval plán na vykopávky v Olympii a v lednu 1768 se vypravil za Marií Terezií a některými německými panovníky, aby si opatřil potřebné prostředky. Před odjez-

dem z Říma napsal příteli Heynemu do Göttingenu: „Mým úmyslem je zapůsobit na uskutečnění podniku v Élidě, abych dostal pomoc a podporu, takže bych mohl po příslušném sultánově fermanu zahájit se stovkou dělníků vykopávky na stadionu." Cesta dopadla dobře, v příručním zavazadle mu cinkaly měšce s tereziánskými tolary a s nejlepší nadějí se vracel do Říma. V nočních hodinách 8. července 1768, když usedl ve svém terstském hotelu ke stolu a začal psát: „Je zapotřebí…", zmařila jeho život i plán dýka loupežného vraha.

To však byly projekty a plány takříkajíc na mimoolympijské půdě. Dostat se na tuto půdu a prověřit si tam možnost vykopávek bylo spojeno s nesmírnými překážkami a nebezpečím života. Řecko pod tureckou okupací bylo nejnepřístupnější zemí Evropy, vládla v něm zvůle místních pašů a agů, člověk bez turbanu tam byl prostě „nevěřící pes", práva se cizinec (ale ani Řek) nikde nedovolal. Mohl se tam odvážit pouze dobrodruh nebo diplomat, ale ani diplomat si nemohl být vždy jistý. Slovo „imunita" turecký slovník neznal, zato nejeden vyslanec poznal sultánovo vězení (ve zvlášť vyhrazené věži na cařihradské hradbě; poseděl si v něm i praděd L. N. Tolstého). Nicméně se takoví odvážlivci našli.

První člověk z Evropy, o němž je známo, že vyhledal Olympii s úmyslem prohlédnout si její pozůstatky, byl Matthias Palbitzki, pomořanský Němec z okruhu učených přátel švédské královny Kristiny. Ze zájmu o antické umění riskoval cestu do Řecka a v letech 1645 – 1648 je téměř celé projel. Na jaře 1647 navštívil i ústí Alfeia a Kladea, kde vytušil někdejší dějiště olympijských her, ale spokojil se jen s jeho zběžnou prohlídkou. Na podrobnější popis se muselo pak čekat více než sto let. Podal jej v *Cestách po Řecku* britský obdivovatel antiky Richard Chandler, který přišel do Élidy se dvěma společníky (architektem a kresličem) v létě 1765. Celé týdny strávil bezvýslednými dotazy u obyvatelstva, kde najde Olympii. Putoval křížem krážem po kraji, a když se jednoho srpnového rána probudil ve svém náhodném tábořišti, spatřil v údolí pod nevysokým kopcem vyčnívat z porostu obrovskou dórskou hlavici, kterou obnažil nedávný liják. Usoudil, že pochází z Diova chrámu, jelikož z literatury věděl, že jiná podobná velká stavbě nikde v okolí neexistovala. Podle Pausaniova popisu správně též identifikoval Kronův pahorek, pláň pod ním jako bývalý stadion a vůbec celé místo jako anticku Olympii.

Kromě cestovatelů se odvažovali do Olympie i lidé s většími ambicemi: výzkumníci. Bylo jich pochopitelně málo a možnosti i prostředky měli velice omezené, někteří se tam pro nepřekonatelné překážky ani nedostali. První z těch, jež se tam dostali, byl Francouz Fourmont, kterého tam vyslala už roku 1728 vláda Ludvíka XV., tj. ještě před Winckelmannovým plánem. Kopal tam prý několik dní, ale s jakým výsledkem, není známo, neboť nic o své cestě a práci nepublikoval. Další Francouz, který přišel do Olympie, diplomat a archeolog Fauvel, vyhotovil roku 1787 její první topografický náčrt. Stadion a hipodrom umístil sice na západ od Kronova pahorku, ale správně lokalizoval Diův chrám, takže se vrátil se slávou jeho objevitele. Roku 1805 se dostal do Olympie britský plukovník Leake, který jí věnoval podrobný popis ve svých pozdějších *Cestách po Moreji* (1830). O necelý rok později tam přišli dva jeho krajané, Dodwell a Gell. Zdrželi se tam tři dny (v lednu 1806) a podnikli vykopávky na místě Diova chrámu. Objevili přitom zbytky černé a bílé mramorové dlažby, o které se při popisu Diovy sochy výslovně zmínil Pausaniás. Další Angličan, architekt a archeolog Wilkins, uveřejnil roku 1807 ve *Starožitnostech Velkého Řecka* plán Diova chrámu s poměrně správnými rozměry a se správným poměrem průčelních a postranních sloupů (6 : 13). Nové výzkumy, a hlavně měření provedl architekt Allason, který doprovázel roku 1813 na cestě do Olympie britského vyslance v Cařihradě lorda Spencera Stanhopa. To je zhruba všechno, co se o Olympii a jejím

stavu zjistilo před osvobozením Řecka.

Olympii navštívili později i jiní významní a odvážní muži, kteří poutavě a barvitě popsali, co v ní viděli: francouzský spisovatel Pouqueville, Angličan Cockerell a Collingwood, kromě jiných i lord Byron, který se zúčastnil boje Řeků za osvobození z turecké nadvlády a našel roku 1824 v obléhaném Mesolongiu smrt. Skutečnou vědeckou expedici do Olympie vyslala však až francouzská vláda roku 1829.

Okolnosti, za kterých došlo k této expedici, stojí za pozornost. Roku 1821 vzplanulo všeobecné povstání Řeků proti Turkům a jeho úspěch umožnil, že 1. ledna 1822 vyhlásilo Národní shromáždění v Epiadauru nezávislost Řecka. Boje však pokračovaly a Řekům přišli na pomoc dobrovolníci z celé Evropy. Nakonec zasáhly v jejich prospěch i vlády Ruska, Francie a Británie. Roku 1827 zničilo spojené rusko-francouzsko-britské loďstvo v bitvě u Navarina (starověkého i dnešního Pylu) turecko-egyptské loďstvo paši Ibráhíma: 27 spojeneckých lodí tu zaútočilo na 89 Ibráhímových lodí a 69 jich poslalo během několika hodin ke dnu. Po tomto debaklu bylo jasné, že turecká vláda bude nucena uznat nezávislost Řecka; po novém náporu řeckých vlastenců a vítězství ruských vojsk nad tureckými se tak nakonec i stalo (Adrianopolským mírem roku 1830). Francouzská vláda v této situaci usilovala o zabezpečení svého vlivu na Peloponésu, aby blokovala ambice britské vlády, která už předtím vyhlásila svůj protektorát nad řeckými ostrovy v Iónském moři. Vylodila proto vojsko v čele s maršálem Maisonem na západním Peloponésu a připojila k němu jak přívažek skupinu vědeckých pracovníků.

Tato „Morejská vědecká expedice“, jak se oficiálně nazývala (podle tehdejšího názvu Peloponésu), byla jakousi napodobeninou Egyptské komise, kterou vytvořil Bonaparte z téměř dvou set učenců a různých specialistů, aby ho doprovázela na válečné výpravě do Egypta roku 1798. Napodobeninou však velice skromnou: celý výzkum Olympie měli provádět čtyři kvalifikovaní pracovníci, nepočítáme-li k nim jejich vedoucího, jímž byl jmenován plukovník Bory Saint-Vincent. Nejsilnější osobností mezi nimi byl architekt Abel Blouet; dále k nim patřil sochař M. Dubois z Louvru, který měl vést vykopávky, a malíři F. Frézel a A. Duval. Kupodivu mezi nimi chyběl archeologický odborník. Vláda sice vyzvala k účasti Charlese Lenormanta z Louvru, ale ten ji z uražené ješitnosti odmítl, neboť prý nehodlá pracovat pod Duboisem, který byl v Louvru jeho podřízeným. Kromě toho se tato expedice, nebo spíš francouzská vláda, dopustila malé netaktnosti, lze-li to tak říci: nevyžádala si od řecké vlády povolení k výzkumným pracím. Od počátku též předpokládala, že všechny nalezené umělecké památky si odveze do Paříže. To bylo vlastně jediné, v čem důsledně napodobila Bonapartovy „učené civilisty“ v Egyptě.

Výzkum Olympie zahájil Dubois 10. května 1829 s několika desítkami kopáčů pod vedením dvou ženijních poddůstojníků. Spustil sondu do Diova chrámu a hned napoprvé narazil na zbytky zdí chrámové lodě. Při jejich sledování směrem na východ se dostal k někdejšímu průčelí a nalezl tam fragmenty dvou metop, z nichž jedna zobrazovala Hérakla u krále Dioméda a druhá Hérakla u obra Geryóna. To ho podnítilo k hledání dalších metop u východní strany, našel však jen kvádry vstupní rampy. Sedmnáctého května přijel do Olympie Blouet, a když zvýšil počet kopáčů bezmála na stovku, přeložil vykopávky na západní stranu. Za měsíc toho bylo odkryto tolik, že mohl vyhotovit přesný půdorys chrámu. Přitom se našly další fragmenty metop s Héraklovými činy a znovu se objevily černé mramorové desky z dlažby, na které stála kdysi Feidiova socha, navíc dva zřícené sloupy z vnitra chrámové lodě a zbytky mozaiky s vyobrazením mořského boha Tritóna. V polovině června poslal Blouet většinu kopáčů k troskám, jež vyčnívaly z malé vyvýšeniny západně od Diova chrámu, a identifikoval v nich – ke svému zklamání – raně byzantský chrám. K dalším vykopáv-

kám se už nedostal. Koncem června přijel k Borymu Saint-Vincentovi jízdní posel s rozkazem, aby Olympii opustil.

Francouzské vykopávky probíhaly za složité situace, a rozhodně to nebyla jen mimořádná vedra onoho léta 1829, jež je ztěžovala, ani mračna komárů, jež vystupovala z bažin kolem Alfeia. Celé Řecko bylo tehdy v dezolátním stavu. Zemi pokrývala spáleniště a vylidněná zbořeniště (počet Řeků se za čtyřsetleté turecké okupace snížil na necelý milion), všude se potulovaly loupežnické bandy z rozprášených zbytků turecké armády, národně osvobozovací boj ještě neskončil. Řecká vláda měla tehdy skutečně nemalé starosti; nicméně nezanedbala ani tak napohled okrajovou záležitost, jakou byly nelegální vykopávky. Prezident Kapodistrias se s imponující odvahou postavil proti spojenecké francouzské vládě a dosáhl, že svou expedici z Olympie odvolala. Odvozu nálezů nemohl za tehdejšího stavu věcí zabránit. Legalizoval jej tedy jejich darováním Louvru, kde jsou dodnes.

Výsledky své práce publikovali francouzští výzkumníci Olympie roku 1831, už ve spolupráci s Lenormantem, ve dvousvazkovém díle *Vědecká expedice na Moreji*. Přitom je doplnili ostatními poznatky a komplexním rozborem, takže daleko překročili hranice svých vlastních výzkumů. Navíc je vybavili množstvím krásných ilustrací a umělecky vyhotovených plánů. Oba svazky vyšly za jeden a čtvrt roku od Blouetova a Duboisova návratu, tj. v kratší době, než dnes obvykle trvá zpracování „předběžné zprávy" o nějakých vykopávkách (o vytištění díla takového rozsahu a takové náročnosti ani nemluvě). Pro odborníky je toto dílo dodnes zdrojem důležitých informací, ať se na okolnosti jejich získání nahlíží jakkoli. Pro veřejnost mělo v době svého vydání objevný charakter.

Před vydáním zprávy francouzské expedice se o Olympii vědělo; po jejím vydání propukl o ni zájem. Příznačný byl pro něj projekt knížete von Pückler-Muskaua, který se roku 1836 vypravil do Élidy, aby Olympii i s Kronovým pahorkem koupil. V dopise Ludwigu Rossovi, profesorovi na nově založené athénské univerzitě napsal: „Stanu-li se majitelem tohoto kusu země, vynaložím každoročně značnou sumu na systematický vyčerpávající výzkum celého teritoria a vytvořím z toho, co najdu, na místě muzeum... Staré stavby dám podle možnosti zrestaurovat a území svatyně proměním v rajskou zahradu." Rossovi však připadal tento projekt poněkud romantický a v osobě knížete neviděl záruku seriózního archeologického výzkumu vědeckými metodami. Hlavně si však nepřál, aby výzkum Olympie závisel na blahovůli soukromého mecenáše. Jestliže se k němu mělo přikročit, pak z veřejných prostředků a pod státní kontrolou. Stejného názoru byla i řecká vláda.

Byly tu ovšem i naprosto seriózní a odpovědné projekty. Nejlákavější vycházel z Louvru a francouzská vláda se snažila dosáhnout, aby její archeologové mohli pokračovat v práci, kterou zahájili a přerušili roku 1829. Řecká vláda se však k tomu stavěla chladně, a když nakonec předložil francouzský vyslanec v Athénách roku 1856 návrh na příslušnou mezistátní smlouvu, zdvořile jej odmítla. Přitom tu nešlo jen o jakési resentimenty, že Francouzi kdysi nerespektovali řeckou suverenitu a počínali si při výzkumu Olympie jako v dobyté zemi. Situace se totiž mezitím v Řecku změnila. Po dovršení národně osvobozovacího boje prohlásily se roku 1830 vlády Francie, Anglie a Ruska za „ochranné mocnosti" Řecka a přinutily Řeky, aby se vzdali republikánské formy vlády a přijali monarchii. Po dlouhých sporech, kdo má být v Řecku králem, dohodli se (bez velkého dotazování Řeků), že to nemá být exponent ani jedné z těchto tří velmocí, ale poměrně málo významný princ Otto von Wittelsbach, syn bavorského krále Ludvíka I. Nový král, řecky zvaný Othon, nastoupil na trůn roku 1832 a obklopil se pochopitelně německými dvořany a poradci. I když

jeho vláda nebyla protifrancouzská, rozhodně byla příznivěji nakloněna požadavkům a vlivům z Německa. V případě Olympie to znamenalo, že větší šance než Francouzi měli na její výzkum Němci.

Pro vědu a lidstvo je samozřejmě lhostejné, zda k tomu nebo onomu objevu dospěje Francouz nebo Němec, zda toho nebo onoho úspěchu dosáhne příslušník jednoho nebo druhého národa. Faktem však je, že národní prestiž hraje ve vědě stejnou úlohu jako třeba ve sportu, a v archeologii se vždy svádí tvrdý boj o koncese. Jestliže v boji o Olympii zvítězili Němci, bylo to hlavně proto, že měli lepší pozici na startu. Mnohem důležitější ovšem je, že na olympijském poli nezklamali a dosáhli výsledků, které překonaly všechna očekávání. Už jsme se o tom přesvědčili při prohlídce Olympie a ještě se k tomu vrátíme; nyní jen tolik, že než tam mohli zabořit své rýče, muselo protéct Alfeiem velmi mnoho vody. A nesmírné úsilí musel vynaložit muž, který si vytyčil odkrytí Olympie za svůj životní cíl.

Tento muž se jmenoval Ernst Curtius. Pocházel z vážené patricijské rodiny v Lübecku, kde se narodil 2. září 1814. Pro staré Řecko se nadchl již ve velmi mladém věku, a to pod vlivem antických básníků, které četl po večerech s otcem. Patnáctiletý napsal bratrovi Theodorovi, který tehdy (1830) studoval v Göttingenu: „Co říkáš mému plánu, že se chci úplně věnovat staré literatuře a jejímu studiu? Jakým zdrojem čisté, nádherné, božské, životní radosti je klasická literatura, jak těší a učí hluboké pronikání do vznešenosti antiky a chápání krásy jejích velkolepých památek! A jak přitažlivé a ducha povznášející jsou její pomocné disciplíny, věda o starověku v užším smyslu a dějiny národů včetně jejich vědeckých a uměleckých výtvorů! Múzy jsou však těžce přístupné dámy. Své poklady a půvaby odhalí jen tomu, kdo se tvrdou prací dostane tam, kde vydrží jejich oslňující pohled...“ Rozhodl se dostat se tam přes dvě univerzity: bonnskou a berlínskou. Studoval klasickou filologii, historii a literaturu, navíc archeologii. Získal nejen potřebné vědomosti, ale i přátele a styky. Mezi lidmi s akademickými i aristokratickými tituly.

Koncem roku 1836 odjel do Řecka. Využil příležitosti, jež se mu naskytla, když král Otto čili Othon pozval prostřednictvím filozofa F. W. Schellinga německé vědce a pedagogy do Athén. Bylo mu tehdy dvaadvacet a při své kvalifikaci se mohl ucházet o místo ve státní službě. Dal však přednost svobodnějšímu postavení a stal se vychovatelem synů Ch. A. Brandise, nově jmenovaného kabinetního rady na athénském dvoře. Znal ho už z Bonnu, kde byl profesorem dějin filozofie, a v Athénách se stal přímo členem jeho rodiny. To mu umožnilo, aby se seznámil se všemi mocnými tamějšího světa, i s těmi, kteří se měli mocnými teprve stát. Jako vychovatel se osvědčil, a tak v tomto povolání pokračoval i v Německu, kam se vrátil roku 1841. Pouze zaměstnavatele a žáka vyměnil za vznešenějšího: stal se domácím učitelem pruského korunního prince Bedřicha Viléma. Zůstal jím až do roku 1856, kdy byl jmenován profesorem na univerzitě v Göttingenu. Navzdory této kariéře nebyl kariérista; ostatně i profesorské hodnosti dosáhl až 42letý, tedy při svých schopnostech a stycích (a bezvýhradné oddanosti dynastii) rozhodně ne brzy. „Nikdy mu nenapadlo,“ napsal po pravdě jeho syn Friedrich roku 1903, „aby své postavení u císaře Viléma a jeho syna využil k osobnímu prospěchu... Upřímnou radost měl však z toho, když mohl využít důvěry, jíž se těšil, k podpoře velikých cílů vědy a umění.“ Největším z těchto jeho cílů bylo právě odkrytí Olympie.

Kdy se v Curtiusovi zrodila touha odkrýt Olympii, nevíme. Jistě však ne v tak mladém věku jako v Schliemannovi touha objevit Tróju, kterou proklamoval již jako sedmiletý chlapec. Pravděpodobně se tak stalo až v Řecku, snad po diskusích s profesorem Rossem, architektem Hansenem, malířem Langem a jinými jeho tamějšími přáteli. Není vyloučeno, že k tomu došlo teprve poté, když Olympii navštívil. Poprvé se tam vy-

pravil po ročním pobytu v Athénách, a to v náhodné společnosti hraběte Baudissina (jinak významného shakespearologa) a architekta Goméze de la Fuente (Mexičana na studijní cestě po antických památkách). Na její půdu vstoupil 15. května 1838. „Přišli jsme tam průsmykem mezi dvěma kopci; vyšší vlevo je Kronion, nižší vlevo v podobě mohyly nazývají dnes Řekové Antilalo. To je Olympie, pláň mezi Alfeiem a Kladeem, posvátná Altis. Francouzi vykopané základy olympijského chrámu leží kousek od tohoto kopce směrem k Alfeiu. Dnes nelze v Olympii udělat víc, než si prohlédnout a zapamatovat její údolí a s pomocí Pausania a vlastní fantazie ozdobit si ji někdejší krásou. Údolí je široké a půvabné, ale ničím zvláštním nevyniká. Nyní slouží jako pastvina pro dobytek, až na to, že nedávno koupil někdo kus země na vinohrad, a to právě na místě svatyně. Francouzi tu udělali jen malý začátek, avšak se skvělým úspěchem... Člověk se loučí s Olympií vlastně velice neuspokojen; celá lokalita nepůsobí nijak mimořádným dojmem. Nicméně jsem si s velikým potěšením zarecitoval na Kronově pahorku Pindarovy ódy."

V této první zprávě o Olympii (asi ve čtyřicetistránkovém dopise rodičům z léta 1838) se Curtius ještě o úmyslu zahájit v ní výzkum nezmínil. Podruhé ji navštívil na jaře 1840 se svým bývalým profesorem archeologie Karlem O. Müllerem, a v té době byl již pevně rozhodnut. „Z významných míst Hellady ani jedno nezmizelo tak k nepoznání jako Olympie," napsal později pod dojmem této návštěvy ve studii *Peloponnésos, historicko-geografický popis poloostrova* (1851 – 1852). „Vracíme se k starým plánům a přáním Winckelmannovým s tím větším zájmem, že jediné dosud podniknuté větší výkopy Francouzů byly při nejlepších nálezech přerušeny. Daleci všech přehnaných očekávání můžeme doufat, že tu lze bez velikých výdajů odkrýt důležité pozůstatky Diova chrámu, základy významných staveb a mezi nimi mnohé památky uměleckohistorické hodnoty, které ukryl Alfeios, věrný strážce tohoto posvátného místa, pod pískem a bahnem."

Více než dvanáct let Curtius čekal na správný okamžik, aby mohl své rozhodnutí proměnit v čin. Když usoudil, že vědeckou prací a službou u dvora dosáhl již dostatečného renomé, takže se jeho návrh bude brát vážně, zahájil útok. Začal jej promyšleně: na 10. ledna 1852 ohlásil veřejnou přednášku o Olympii v berlínské akademii. Zajistil si na ní účast svého žáka, prince Bedřicha Viléma, i jeho otce, krále Bedřicha Viléma IV. Přišli tedy všichni, kteří se za něco pokládali. Zajistil si však i účast Alexandra von Humboldta, a tak přišli všichni, kdo v Berlíně něco znamenali. Každý z přítomných dostal u vchodu rytinu s rekonstrukcí Diova chrámu, kterou podle jeho návrhu vyhotovil profesor akademie výtvarných umění J. H. Strack. V sále naplněném důstojností podal přehled dějin Olympie a jejích uměleckých památek, poté připojil přehled historie olympijských her a zhodnotil jejich význam. Připomněl Winckelmannův plán i slibné začátky francouzské expedice. „Nyní však valí Alfeios znovu bláto a bahno na svatou zemi umění, a ptám se s dychtivou naléhavostí: kdy se otevře její lůno, aby na tamější antická díla znovu svítilo slunce? To, co tam leží v temných hlubinách, je život našeho života!" A když v závěru poukázal na nutné oběti a s vlasteneckým patosem vyhlásil, že kdo umožní odkrýt umělecké poklady skryté v olympijské půdě, získá si nehynoucí zásluhy a slávu, král vstal a zvolal: „To mám tedy chuť postavit se sám ke dveřím s pokladničkou!"

Když však o rok později, v květnu 1853, vydal Ludwig Ross výzvu „všem přátelům antiky", aby přispěli na vykopávky v Olympii, sešlo se všeho všudy 262 tolarů v jeho pokladničce. Po tomto žalostném výsledku obrátil se Curtius na krále a na podzim 1853 mu předložil pamětní spis, který vypracoval s profesorem Karlem Ritterem a Karlem Boetticherem. Podle něho měly být olympijské vykopávky zahájeny v Di-

ově chrámu, a to za účasti jednoho archeologa, jednoho architekta, několika techniků a asi padesáti dělníků. Trvat měly předběžně tři měsíce. O králově výroku o pokladničce se samozřejmě nezmínil a uvedl jen tolik, že na měsíc práce je třeba počítat s výdajem 1200 tolarů a že dopravu účastníků a materiálu by mohl zajistit parník pruského válečného námořnictva. Král si spis přečetl, zalíbila se mu i pasáž o válečné lodi, a poslal jej ministrovi kultury s poznámkou, že má „živý osobní zájem na podniku". Pruský vyslanec v Athénách von Thile dosáhl bez potíží zásadního souhlasu řeckého krále a v únoru 1854 dostal pruský ministr zahraničních věcí von Manteuffel příkaz, aby uzavřel s řeckou vládou příslušnou smlouvu.

Všechno bylo na nejlepší cestě. Jenže krátce předtím, v říjnu 1853, vyhlásilo Turecko Rusku válku, a když se ruské loďstvo a vojsko přiblížilo po řadě vítězství k Cařihradu, zasáhla britská a francouzská vláda ve prospěch Turecka a vylodila vojska na Krymu. Vznikl z toho konflikt, při němž měli západní diplomaté v Athénách, včetně pruského, plné ruce práce, aby zabránili Řekům vstoupit do války po boku Ruska. Když „krymská válka" skončila a poměry se začaly stabilizovat, vzbouřila se řecká armáda proti nepopulárnímu králi Ottovi a svrhla ho roku 1862 z trůnu. Bylo zapotřebí nalézt Řecku nového krále (nakonec se jím stal synovec dánského krále Jiří I.) a vůbec vzniklo tolik komplikací, že Curtiusův plán byl i s návrhem smlouvy odložen *ad acta*.

Curtius se však nevzdal. Nedal se odradit ani změnou na pruském trůně, když se po smrti Bedřicha Viléma IV. roku 1862 nestal králem korunní princ, jehož byl učitelem, nýbrž princ-regent Vilém, pozdější německý císař. Nedal se odradit ani prusko-dánskou válkou (1864), která měla za následek značné oslabení německých pozic v Řecku, ani další válkou (1866), pro změnu prusko-rakouskou. Roku 1869 byl opět tak daleko, že pod projektem na vykopávky v Olympii měl všechny příslušné podpisy a razítka.

Když se už připravil na cestu do Řecka, dostal z vyšších míst pokyn, aby trochu počkal. V červnu 1870 vypukla pak válka s Francií.

„Teprve události po roce 1870," napsal později Curtiusův spolupracovník R. Weil v *Dějinách olympijských vykopávek* (1890), „vytvořily v Německu úplně jiné poměry, které poskytly nepoměrně větší finanční prostředky, takže se mohlo v tomto podniku pokročit, a to dokonce dále, než jak se předpokládalo podle plánu z roku 1869." Jinými slovy: z pěti miliard zlatých franků, které musela Francie zaplatit za to, že se dal Napoleon III. od Viléma (nebo spíš Bismarcka) porazit, zbyly nějaké drobty i na výzkum Olympie.

Věci se však přes Curtiusovo úsilí a naléhání nehýbaly z místa; hlavně pro liknavost byrokratů a pohodlnost diplomatů. Když to viděl Heinrich Schliemann, požádal po návratu z Tróje v létě 1873 řeckou vládu, aby mu udělila povolení k vykopávkám v Olympii. Za udělení koncese slíbil věnovat Řecku všechny své trojské a samozřejmě i olympijské nálezy a darovat 200 000 franků na výstavbu příslušného muzea v Athénách. Zpráva o této nabídce vyvolala v Berlíně poplach a Curtiusovi se podařilo dosáhnout, že ministr zahraničních věcí vytáhl starý návrh smlouvy z archívu, a když v něm přepsal slova „Pruské království" na „Německá říše", poslal ho do Athén. Řecká vláda nato Schliemannovu žádost zamítla (a odškodnila ho udělením koncese k vykopávkám v Mykénách). Jednání mezi zástupci obou vlád ještě nějaký čas trvalo, nakonec se přece jen o textu smlouvy dospělo k dohodě. 24. května 1874 ji v Athénách podepsali: za řeckou stranu ministr zahraničních věcí J. Delijannis a šéf archeologické správy P. Eustratiadis, za německou vyslanec E. von Wagner a císařův zvláštní zplnomocněnec Ernst Curtius.

Tato smlouva měla precedenční význam pro všechny mezistátní smlouvy o archeologických výzkumech: poprvé pevně zakotvovala

dnes všeobecně uznávanou zásadu, že nalezené památky patří státu, na jehož území se našly. Němečtí vyjednávači vyvinuli nemalé úsilí, aby získali právo na část nálezů. Curtius je v tom však nepodporoval, a to jednak ze zásadních důvodů, a jednak s ohledem na řecký zákon z roku 1834 o památkové ochraně. Víc než na předmětech mu záleželo na poznatcích; jako všem skutečným vědcům. Zastával taktéž názor, že archeologický výzkum nemá vést k ochuzování země, ve které se provádí, ale k rozmnožování společného bohatství lidstva. Jistěže si přál, aby se něco z nálezů dostalo i do jeho vlasti. Přijal však a uplatňoval zásadu, že to naprosto závisí na dobré vůli představitelů státu, kterému tyto nálezy právem vlastníka patří.

stavby skladišť a baráků... Dále se zavazuje zaplatit odškodné za všechny budovy a zemědělské kultury na (tamějších) pozemcích. Řecká vláda bude spolupůsobit všemi zákonnými prostředky, aby přiměla majitele pozemků, potřebných pro vykopávky, k jejich odprodeji, resp. aby je vyvlastnila.“ Sedmý článek zněl: „Německé říši náleží výhradní právo na zhotovení kopií a odlitků ze všech předmětů, které se najdou při vykopávkách... a spolu s Řeckým královstvím si vyhrazuje výlučné právo na publikaci vědeckých a uměleckých výsledků vykopávek.“ Tato smlouva měla platit deset let od ratifikace a k dozoru nad jejím dodržováním měl být jmenován z německé i řecké strany vládní komisař.

Olympie před započetím německých vykopávek. Vlevo Kronův vrch, v pozadí řeka Alfeios (podle kresby A. Boettichera z roku 1875)

Ocitujme si tedy pro zajímavost některá ustanovení této smlouvy. V šestém jejím článku se stanovilo: „Řecku náleží vlastnické právo na všechny výtvory starého umění a na všechny jiné předměty, jež vykopávky vynesou na světlo. Závisí výhradně na jeho vlastním uvážení, zda na paměť společně prováděných prací a na ocenění obětí přinesených německou stranou při tomto podniku poskytne Německé říši duplikáty nebo repliky uměleckých předmětů, jež budou při vykopávkách nalezeny.“ Ve čtvrtém článku se říkalo: „Německá říše přejímá všechny náklady podniku, zejména co se týče platů úředníků a mezd dělníků, vý-

Je třeba říci, že Curtius si touto smlouvou nevysloužil na mnoha místech pochvalu. Srovnávali ho s francouzskými i britskými archeology na Blízkém východě, kteří odtamtud přivezli do svých zemí, cokoli chtěli, a to bez smlouvy a placení... Srovnávali ho s Lepsiusem, jehož skvělé nálezy egyptský místokrál pruskému králi prostě daroval. Srovnávali ho s Halbersteinem, který zaplatil za mnichovské reliéfy z Afaina chrámu na Aigíně tamější obecní radě pouhých 600 tolarů. Srovnávali ho se Schliemannem, který „Priamův poklad“ z Tróje aspoň propašoval. Někteří se vraceli až k lordu Elginovi, který dostal povolení k od-

vozu „mramorů z Akropole“ zdarma, nebo k Američanovi Stephensovi, který koupil celý komplex mayských pyramid v Copánu za 50 dolarů. „Vždyť za to, co budou stát tyto vykopávky, by se dala postavit kasárna pro celý pluk granátníků!“

No nic: císař se smlouvou souhlasil a říšský sněm ji 5. prosince 1874 jednomyslně ratifikoval. A na neustále opakovanou otázku, jakou protihodnotu za své peníze může Německo v Olympii získat, Curtius trpělivě a po pravdě odpovídal: „Nic tady nelze získat – pouze slávu!“

Vykopávky v Olympii byly zahájeny dne 4. října 1875. Žádný slavnostní

Diův chrám v Olympii na počátku vykopávek roku 1876 (dobová fotografie)

výkop se nekonal, a už vůbec ho nevykonal Curtius (jak se někde píše). Ten tehdy v Olympii ani nebyl; přijel tam ostatně jen dvakrát, na sezonu 1876 – 1877 a na jaře 1880. Podobal se tak modernímu vojevůdci, který nevede útok v čele vojska s vytasenou šavlí, ale řídí ho z krytu za frontou a do terénu přichází jen v případě nutnosti. Romantické doby, kdy vedoucí vykopávek sám bral do ruky motyku a rýč, patřily v té době už minulosti. Kromě toho: měl už za sebou šedesátku.

Curtiusovým velitelským stanovištěm byla berlínská univerzita, na kterou přišel z göttingenské roku 1868. Jeho tamější štáb tvořili zpočátku dva lidé: vynikající znalec starověké architektury Friedrich Adler, kterého si sám vybral, a nějaký legační rada Busch, kterého mu z prestižních důvodů přidělilo ministerstvo zahraničních věcí. Do pole vyslal archeologa Gustava Hirschfelda a architekta Boettichera. Časem své olympijské družstvo doplnil o Wilhelma Dörpfelda, pozdějšího Schliemannova spolupracovníka a pokračovatele vykopávek v Tróji, dále o Adolfa Furtwänglera, jednoho z nejlepších znalců antických bronzů a mincí, a o několik dalších spolupracovníků (archeology Georga Treue, Karla Purgolda a Roberta Weila, architekty R. Bohna, R. Borrmanna a P. Graefa, odborníka na nápisy W. Dittenberga aj.), jejichž operační základnou se stal Německý archeologický ústav v Athénách, založený roku 1874.

Hirschfeld a Boetticher přišli do Olympie v září 1875 a nastěhovali se do domku na pahorku Druva, na jehož místě bylo později postaveno Olympijské muzeum. Čekal je už řecký komisař Dimitriadis, který zařídil s neobyčejnou rychlostí výkup pozemků a opatřil asi padesát dělníků. Výkup i nábor proběhly bez problémů, stejně jako jednání o odškodném a mzdě: „Vždyť je to pro Helladu!“ Stačily dva týdny a po předběžné prohlídce terénu a potřebné organizační přípravě zabořila první skupina dělníků rýče do olympijské půdy.

Roku 1838, když Curtius poprvé navštívil Olympii, vládla tam „dusná a nezdravá atmosféra“, „člověka se tam zmocňovala malátnost“ a „trápil

ho hmyz, jenž se zdržoval v močálech". Téměř stejnými slovy charakterizoval situaci i roku 1875 Hirschfeld. Dal proto nejdřív vykopat dva odvodňovací příkopy od Diova chrámu k Alfeiu a vypálit křoví, čímž vytvořil jakžtakž snesitelné podmínky pro práci. Poté spustil pokusné sondy v okolí chrámu a na několika vzdálenějších místech, aby zjistil přibližnou rozlohu posvátného okrsku. Na severovýchodě narazili přitom kopáči na terasu se zbytky pokladnic a na západě na pozůstatky kolonády, která patřila (jak se později ukázalo) k olympijskému gymnáziu. Když takto vymezil areál výzkumu, soustředil dělníky k Diovu chrámu, kde se mělo podle Curtiusových dispozic začít s vykopávkami.

z Mendy." Hned další den potvrdil, že tyto naděje nebyly marné. Několik kroků od podstavce se našla téměř třímetrová mramorová socha, pádem z výšky rozbitá a snad ještě dodatečně zmrzačená, ve které se dala bez potíží poznat Paióniova *Okřídlená Níké*. Další podrobné nálezy doplnily „bohatou sklizeň", kterou předpokládal v Olympii už Montfaucon, a odkopání tří až čtyřmetrové vrstvy hlíny a písku odkrylo sloupy Diova chrámu. Jejich obrovské bubny ležely v poloze, do které je svrhlo zemětřesení v 6. století n. l. a ve které leží dodnes.

První sezona vykopávek přinesla skvělý úspěch. Žel, Hirschfeld i Boetticher za něj zaplatili malárií, ze které se už nikdy úplně nevzpamato-

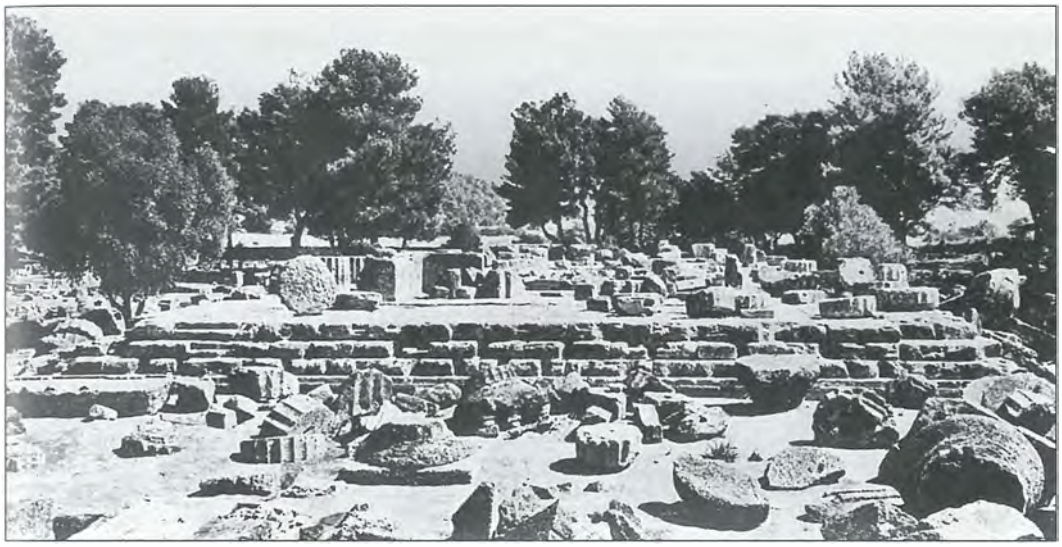

Diův chrám v Olympii po odkrytí roku 1881 (dobová fotografie)

Patnáctého prosince 1875 se objevil první velký fragment z chrámové výzdoby: horní část sochy klečícího muže. Brzy se v jeho blízkosti našly další, a jak se zjistilo, pocházely z výzdoby východního štítu s *Přípravou k závodům Pelopa s Oinomaem*. 20. prosince zaznamenal Hirschfeld do výkopového deníku: „Pamětihodný den, vzbuzuje veliké naděje!" Vskutku, asi třicet metrů od jihovýchodního rohu Diova chrámu odkryli kopáči spodní část trojhranného podstavce s nápisem: „Messéňané a Naupakťané na paměť vítězství nad nepřáteli... Zhotovil Paiónios

vali. Přesto – nebo právě proto – se na druhou sezonu (1876 – 1877) vypravil do Olympie sám Curtius. Považoval za potřebné povzbudit své muže v poli, jejichž vedení převzal mladý archeolog Weil. „V Altidě mě okázale přijali a řecký komisař mi věnoval slavnostní projev," napsal Curtius bratrovi koncem prosince 1876. „Právě v den mého příjezdu se našly dvě pozoruhodné hlavy, jedna z východního, druhá ze západního štítu. Byl to pro mne nádherný den." Postupně se vynořovaly z hlubin fragmenty, z nichž se později podařilo sestavit postavy Dia, Pelopa, Hippo-

dameie a jiných osob z východního štítu Diova chrámu. Našly se a byly identifikovány podstavce soch olympijských vítězů Kallia a Télemacha, řečníka Gorgia i jiných, o nichž se zmínil Pausaniás. Při sondáži severně od Diova chrámu narazili kopáči na Nymfaion Héróda Attického, na západě odkryli zdi byzantského chrámu, které byly evidentně předbyzantské... Druhého května 1877 vykopali z třímetrového písku bubny dórských sloupů, o nichž bylo podle místa nálezu ihned jasné, že pocházejí z Héřina chrámu. Krátce nato, 7. května, došlo k jednomu z nejvýznamnějších objevů v celých olympijských vykopávkách: Práxitelova *Herma s malým Dionýsem*, resp. jeho podstatné části. Ležel na břiše tektovi Bohnovi přidělil jako asistenta Dörpfelda. Prvním velkým objevem této sezony byla socha Apollóna ze západního štítu Diova chrámu; našla se ve vzdálenosti čtyřiceti metrů od místa, kde původně stála. Kopáči odkryli téměř celý Héřin chrám, resp. co z něho zbývalo, západně od něho našli pozůstatky Filippeia a za ohradní zdí Altidy trosky palaistry (které Treu považoval tehdy za trosky gymnázia). Na jihu narazili na hradby z počátku druhé poloviny 3. století n. l., které měly chránit jádro Altidy před vpádem Herulů, a na severovýchodě zbytky chrámu Matky bohů. Mezi tímto chrámem a postupně odkrývanými základy pokladnic se objevily podstavce pokutových soch a za nimi zbytky

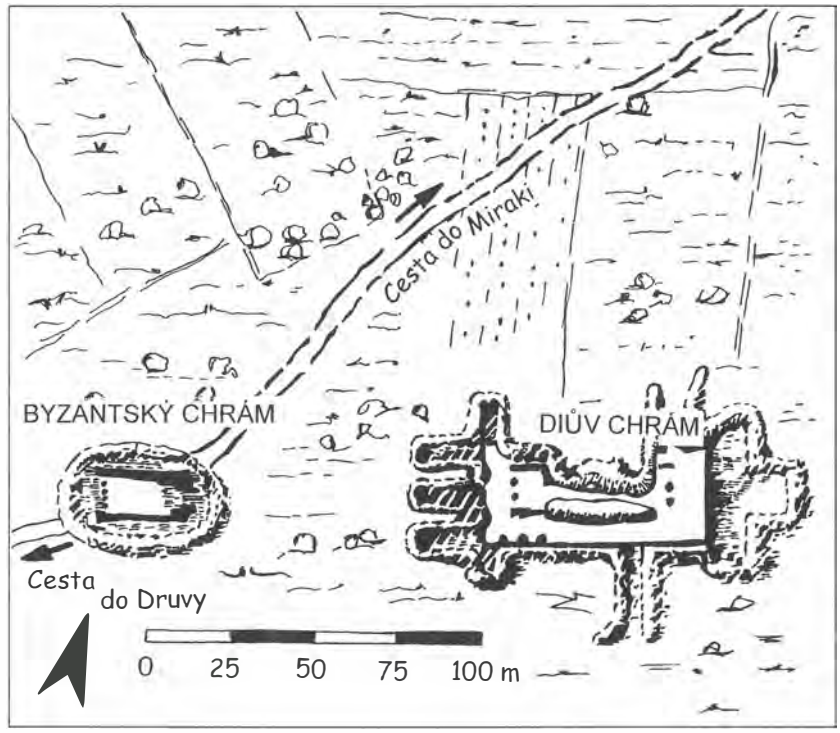

Vykopávky v Olympii. Stav po francouzských výkopech roku 1829

přesně na místě, kde ho viděl stát Pausaniás.

Výsledky prvních dvou sezon překonaly nejsmělejší naděje. Na třetí (1877 – 1878) dostal Curtius zvýšenou dotaci, takže mohl zvýšit počet dělníků v Olympii na dvě stě. Vedením vykopávek pověřil Treue z berlínského Antikvaria, novému archi- zřícené klenby. Byl to důležitý nález: vědělo se o ní, že překrývala vchod na stadion. Tím se definitivně potvrdila Curtiusova domněnka, že stadion ležel východně od Altidy.

Vedoucím vykopávek ve čtvrté sezoně (1878 – 1879) se stal místo Treue, který rovněž onemocněl, Adolf Furtwängler; funkci prvního ar-

chitekta převzal Dörpfeld. Počet dělníků zvýšil na dvě stě padesát a k odvozu vykopané hlíny nasadil devatenáct párů koní. Severozápadně od Héřina chrámu odkryli kopáči zbytky Prytaneia a jihovýchodně od Diova chrámu pozůstatky rozlehlé budovy Leónidaia. Jedenáctého prosince 1878 objevili u ohradní zdi poblíž palaistry archaickou vápencovou hlavu v nadživotní velikosti, o které se usoudilo, že je to *hlava Héry* z její kultovní sochy. Přesně na protější straně, při zjišťování polohy stadionu, našli při prosévání hlíny první terakotové úlomky, z nichž byla po mnohaletém doplňování sestavena socha *Dia unášejícího Ganyméda*. Při hledání hipodromu narazili pak asi v třímetrové hloubce na trosky kolonády Echa čili Ozvěny. O hipodromu se podařilo zjistit jen tolik, že jej pravděpodobně už před věky odnesly vody Alfeia. Toto zklamání však nahradil jiný nález: zbytků vstupní brány a pětiúhelníkové ohrady kolem malé vyvýšeniny, místa, jež tradice označovala za „Pelopův hrob"!

Na sklonku této sezony se dostalo pracovníkům v Olympii pocty, které si vysoce vážili. 14. května 1879 se k nim dostavil král Jiří I., s uznáním se vyslovil o vykopávkách a rozhodl, že nálezy z Olympie mají zůstat v Olympii (což platí dodnes). Byla to první návštěva hlavy státu na archeologickém poli vůbec; zároveň však naznačovala, že výzkum Olympie se začíná považovat za ukončený. Curtiusova návštěva na sklonku páté sezony (1879 – 1880) to potvrdila. Vedoucí vykopávek Karl Purgold zvýšil tedy stav dělníků bezmála na pět set a k odvozu hlíny zajistil padesát párů koní, aby odkryli, co bylo ještě možno odkrýt. Podařilo se vykopat větší i menší zlomky asi stovky sloupů gymnázia a určit jeho rozměry, identifikovat Theokoleón („příbytek kněží") a nalézt velké množství drobných sošek. („Terakotových zvířat téměř 200, přes 20 fragmentů figur lidí, bronzových zvířat dokonce 650 za jediný týden...," stojí ve výkopovém deníku.) Krátce před ukončením vykopávek našla se na neočekávaném místě, severně od Prytaneia, krásná bronzová hlava, o které se později zjistilo, že pochází z pomníku slavného boxera Satyra z druhé poloviny 4. století před n. l. Dörpfeld zatím vytrvale hledal Diův hlavní oltář. Našel však jen nepříliš přesvědčivé stopy po jeho odstraněném podstavci. Přesto si byl jeho lokalizací jist: „Půda je tu všude černá a skrznaskrz přesycena zbytky zuhelnatělých kostí."

Šestá sezona začala na podzim 1880, a jelikož měla být poslední, byla vyplněna z největší části zajišťo-

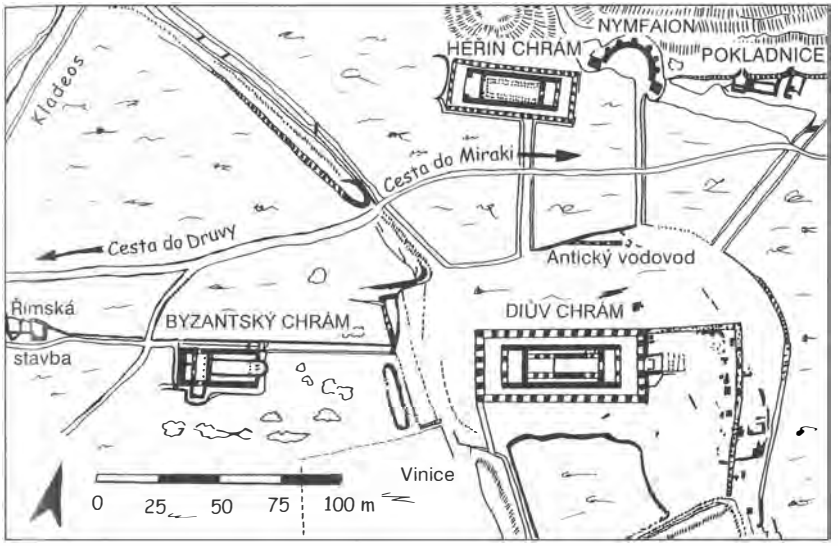

Vykopávky po dvou sezonách německých výkopů roku 1887. Poloha stadionu a jiných sportovních staveb nebyla tehdy ještě známa (podle A. Blouet a F. Adlera).

váním terénu, konzervováním nálezů, inventarizací apod. Dne 21. března 1881 byly pak vykopávky oficiálně ukončeny. Po daru athénského bankéře Syngra vypracoval ještě Adler plán Olympijského muzea, pro jehož umístění byl vyhlédnut pahorek Druva. Jeho stavba (pod Dörpfeldovým vedením) trvala dva roky a instalace exponátů včetně rekonstrukce štítů si vyžádala rok. Nakonec král Jiří I. dne 18. května 1887 muzeum slavnostně otevřel – ale to už půdu zkypřenou krumpáči a rýči archeologů pokrývala hustá tráva, ze které vyrůstaly mladé topoly a duby...

Vnucuje se otázka: proč skončily vykopávky v Olympii za šest let, když měly podle řecko-německé smlouvy trvat deset let (a mohly být se souhlasem obou stran prodlouženy)? Vždyť je provázel úspěch za úspěchem! „Když uvážíme, že v Efesu se dvanáct let hledalo, než se našly nepatrné pozůstatky Artemidina chrámu, pak my jsme měli neobyčejné štěstí," napsal Curtius. „Celý posvátný háj, veliký jako berlínský zábavní park, známe dnes lépe než náměstí v Pompejích, a antika k nám promlouvá množstvím nově objevených památek." Nebylo snad v Olympii už co zkoumat? Nebo se stavěly do cesty dalšího výzkumu nepřekonatelné překážky?

Rozhodně tam bylo ještě co zkoumat a také výzkum byl spojen s nemalými potížemi. V Olympii měla tehdy domovské právo malárie, lidi tam trápily ve dne v noci miliardy komárů, práce vyžadovala brodit se v bahnu, hlavní objekty pokrýval tří až pětimetrový krunýř spečeného bláta a písku. Němečtí archeologové však odhodlaně opouštěli své poklidné pracovny na univerzitách a v muzeích a brali na sebe riziko, že padnou za oběť horečkám a vyčerpání. Každý, kdo nevydržel nebo podlehl, byl ihned nahrazen jiným. Řečtí dělníci vytrvale pracovali: překonávali vedra, podřizovali se nezvyklé disciplíně, projevovali iniciativu. Přes všechny potíže probíhaly tamější vykopávky úplně jinak než například v Tróji, kde si Schliemann musel vytvořit proti zlodějům mezi kopáči a nájezdům loupežníků vlastní četnický sbor, kde turecký komisař zabavil z nějakého rozmaru Dörpfeldovi tužky a papír, kde se musely zlaté diadémy a poháry předhistorických králů tajně ze země propašovat, aby si je místní paša nedal přetavit na šperky podle svého vkusu. Olympie se stala přímo vzorem vědeckého archeologického výzkumu a zároveň nezištnosti. Obětavost německých i řeckých pracovníků korunovalo v ní štěstí spojené s úspěchem. Proč byla tedy předčasně opuštěna? Před odkrytím stadionu, před výzkumem gymnázia a palaistry, před pokusem o vztyčení sloupů Diova chrámu?

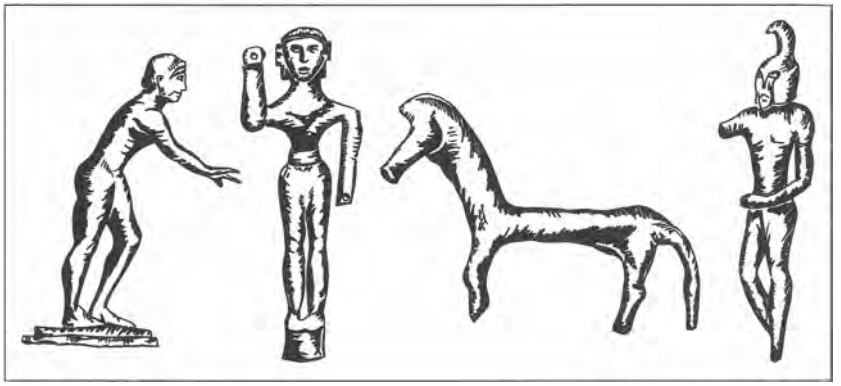

Drobné bronzové sošky z nálezů v Olympii. Zleva doprava: startující běžec z počátku 5. století před n. l., vozataj z počátku 8. století před n. l., kůň asi z poloviny 8. století před n. l., válečník s přilbou asi z konce 8. století před n. l. (originály v Archeologickém muzeu v Olympii)

Fakt je, že výzkum Olympie stál německou říšskou pokladnu veliké peníze: zhruba 100 000 marek za sezonu. Byl to sice pakatel ve srovnání s tím, co stálo například Bismarckovo zvýšení mírového stavu armády roku 1874 na 400 000 (a později na 468 000) mužů, ale armáda

byla „nutnost“, kdežto vykopávky nějakých starých ruin... „A co za ty obrovské investice Německo dostalo? Několik sádrových odlitků!“ Nesmýšleli tak v Německu všichni, a je třeba konstatovat, že tak nesmýšlela ani většina říšského sněmu, ačkoli v něm začínala nabývat převahu skupina, kterou víc než nejstarší kulturní půda Evropy zajímala jihozápadní Afrika, Togo, Kamerun. Díky Curtiusově vlivu nesmýšlel tak ani císař. Rozhodující slovo měl však tehdy Bismarck. A ten nebyl olympijským vykopávkám příznivě nakloněn. Právě naopak.

Záporný vztah k vykopávkám v Olympii projevil Bismarck už roku 1874, když odmítl parafovat návrh smlouvy s řeckou vládou (své iniciálky k němu připojil pouze ministr zahraničních věcí von Bülow). Řecká vláda se tím cítila dotčena a Curtius s Wagnerem museli vyvinout nemalé úsilí, aby to dali do pořádku. Potom se Bismarck o Olympii nestaral, neboť prestiž Německa mohli podle něho zabezpečit jedině vojáci, nikoli vědci. Svůj zájem o ni projevil až roku 1880. Říšský sněm odhlasoval tehdy Curtiusovi na nejbližší výkopovou sezonu 90 000 marek. Bylo to sice méně, než Curtius žádal a potřeboval, avšak Bismarck tyto peníze na zasedání spolkové rady zabavil. Dokonce se to ani nenamáhal nějak zdůvodnit. „Nyní nemáme nic,“ stěžuje si Curtius bratrovi v dopise z 2. února 1880, „a musíme v dubnu nebo v květnu skončit. Dělám samozřejmě všechno možné. Také korunní princ u Bismarcka intervenoval, ale marně. ‚S tím lze velmi těžce něco dělat‘, odpověděl mu, ačkoli nic těžkého tu neexistuje. Zdá se, že mu nějak přeskočilo v hlavě, naše smlouva je prý nevýhodná... Odvahu o tom s ním mluvit nemá nyní nikdo.“

Tentokrát zachránil věc císař Vilém. Rozhodl, že „Olympii nelze nechat padnout, a vytloukl“ (doslovně tak, *herausgeschlagen*, píše Curtius) „na tento rok ještě 80 000 marek“. Proti „železnému kancléři“ nakonec nic nezmohl. Když na veřejnost pronikly zprávy, že „Olympie je před likvidací“, dostal Curtius neočekávanou pomoc. Neznámá dárkyně mu dala doručit na Štědrý den 1880 obálku, ve které bylo 20 000 marek. Umožnilo mu to prodloužit práce o dva měsíce – do prvního jarního dne 1881.

Curtius a Adler se pak soustředili na zpracování materiálů z olympijských výzkumů. Vydali je s příspěvky spolupracovníků z terénu ve velkolepém díle *Olympia, výsledky vykopávek podniknutých Německou říší*. Rozsah tohoto díla odpovídá jeho významu: má pět set svazků textu, čtyři svazky plánů a jednu fóliovou mapu. Vyšlo v letech 1890 až 1897 a je dodnes nejbohatším zdrojem informací o Olympii od dob Pauseniova *Putování po Helladě*.

Ačkoli vykopávky v Olympii byly na jaře 1881 oficiálně prohlášeny za ukončené, nikdo nepochyboval, že se v nich bude pokračovat. Roku 1890 padla jejich hlavní překážka: Bismarck se pro spory s císařem (nyní už Vilémem II.) vzdal úřadu. Curtius však nemohl vyvinout potřebné úsilí k jejich obnovení. Bylo mu už 75 let a trpěl těžkou oční chorobou. Když v červnu 1896 zemřel, byla sice Olympie středem většího zájmu než kdykoli předtím, avšak nikdo v ní nekopal. Na to se muselo čekat přes půl století...

Docela opuštěná však Olympie mezitím nezůstala. Roku 1906 se do ní vrátil Dörpfeld a s malou skupinou kopáčů se pustil do výzkumu Héřina chrámu a Pelopovy svatyně. V práci pak pokračoval i v letech 1921 až 1923 a 1927 – 1929. Přitom dospěl k mimořádně cenným objevům, které osvětlily počátky nejstarších olympijských staveb, a zejména k bohatým nálezům prastaré keramiky. Z těchto nálezů patří k nejdůležitějším drobné hliněné idoly bohyň a sošky koní (některých snad původně s jezdci nebo s vozy), které datoval do doby kolem roku 1800 před n. l. To znamená do předmykénské doby, čímž posunul předhistorii Olympie o tisíc let před první olympijské hry... Toto datování se u většiny jeho nálezů dnes snižuje,

ale jejich neobyčejné stáří je přesto nepochybné. Dokazuje, že Olympie byla posvátným místem dávno předtím, než se o ní zachovaly první zprávy v historické tradici. Ba dokonce v mýtech!

K novým systematickým olympijským vykopávkám došlo až roku 1937, a to za podstatně změněných poměrů. V té době se už desetkrát konaly olympijské hry, na jejichž obnovení měly Curtiusovy úspěchy v Olympii nemalý podíl, a roku 1936 byl místem jejich konání Berlín. Rozhodnutí o jejich uspořádání v Berlíně padlo roku 1931 na kongresu Mezinárodního olympijského výboru v Barceloně. Mezitím však zavlála nad Německem vlajka s hákovým křížem a protifašisticky smýšlející členové výboru, podporovaní velkou částí sportovní veřejnosti, se snažili hry přemístit. Německá vláda však přistoupila na všechny předložené požadavky, a tak je zachránila pro Berlín. Tamější mocipáni spatřovali v hrách příležitost k manifestaci síly „třetí říše", a ačkoli olympijská idea byla jejich ideologii přímo protikladná, poskytli hrám okázalou podporu. Němečtí archeologové a někteří funkcionáři sportovních organizací využili situace a upoutali pozornost na rodiště her. Významnou úlohu hrála přitom myšlenka, aby hry byly zahájeny zapálením ohně, přeneseného štafetou z Olympie. Tak se nakonec dosáhlo, že do rozpočtu na olympijské hry, nebo spíš na jeho okraj, se dostala i položka na olympijské výzkumy. Zůstala však vázaná až do konce her, neboť představitelé režimu se obávali jejich neúspěchu. Když hry proběhly vcelku hladce a němečtí sportovci získali prvenství v počtu medailí, byla uvolněna. Němečtí archeologové mohli tedy do Olympie.

Na podzim 1936, krátce po berlínských hrách, vypravil se do Olympie A. von Gerkan z Německého archeologického ústavu na předběžnou prohlídku. Řecká vláda, respektující zásadu, že jednou vydaná koncese se rezervuje jejímu nositeli, smlouvu s německou vládou obnovila. Vlastní vykopávky se začaly potom na jaře 1937 pod vedením E. Hampeho a U. Jantzena. Byly zpočátku opatrné a omezovaly se na oblast severně od vchodu na stadion. Provázelo je však štěstí. Na nevelkém prostoru se našlo množství sošek, nástrojů, zbraní a jiných předmětů; mezi nimi zejména kamenná skokanská činka s věnovacím nápisem Sparťana Akmatida, vítěze v pětiboji na 70. olympijských hrách roku 500 před n. l.,

Odkrývání olympijského stadionu v Olympii. Příčná sonda přes nánosy bahna od svahů pro diváky po závodní dráhu (1940). Na následující straně tribuna pro rozhodčí po odkrytí při vykopávkách v letech 1952-1961 (dobové fotografie)

a o něco mladší bronzová soška startujícího běžce. Curtiusovská koncepčnost a velkorysost se vrátila do Olympie až na podzim 1937, když se ujal vedení vykopávek Emil Kunze, jehož architektem byl do roku 1942 Johannes H. Schleif a od roku 1956 Alfred Mallwitz.

Kunzeho olympijské družstvo pracovalo za nesrovnatelně příznivějších podmínek než jeho předchůdci z Hirschfeldových a Furtwänglerových dob. Z Olympie se definitivně odstěhovala malárie, bažinatá půda se změnila v květnaté louky a z někdejších stromečků vyrostly statné duby a platany; archeologické pole bylo spojeno se světem novou silnicí. Jedinou překážku tu představovaly zástupy turistů, jejichž zájem archeology ovšem zároveň těšil. Řečtí kopáči zabořili rýče nejdřív tam, kde přestali kopat jejich dědové: na terase s pokladnicemi, na kolonádě Echa, v gymnáziu a palaistře, v Leónidaiu. Velikou jejich skupinu poslal pak Kunze k břehům napůl vyschlého Kladea, aby odkryli trosky tamějších obytných budov a lázní. Další pověřil stejným úkolem na protilehlé záplavové hranici Alfeia. Znovu zazvonily krumpáče v Diově a Héřině chrámu, v chrámu Matky bohů, v Pelopově svatyni a v jejich okolí. Znovu vystupovaly ze země sošky a fragmenty soch, bronzové kotlíky, mince, keramické výrobky, disky, činky. Hlavní úlohu však viděl Kunze v odkrytí a restaurování olympijského stadionu.

Práce probíhaly úspěšně a rychle, přitom s příslovečnou německou důkladností; při dílčích rekonstrukcích navíc s řeckým vkusem, což je vynikající kombinace. Oč však bylo podnebí v Olympii příznivější, o to zlověstnější mraky se stahovaly nad Evropou. Necelé dva roky po berlínské olympiádě vyšlehl z nich blesk: v březnu 1938 obsadila vojska hitlerovského Německa Rakousko, v říjnu po „mnichovské dohodě" část Československa, v březnu 1939 si podřídila jeho zmrzačený zbytek,

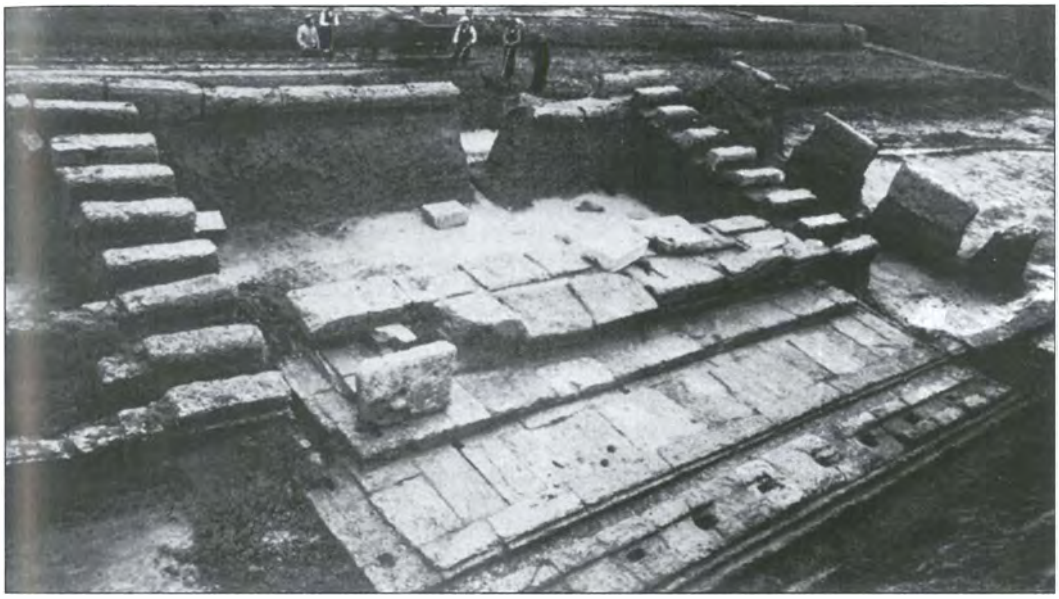

v září vtrhla do Polska. Následovala nejstrašnější válečná vichřice v dějinách Evropy a posléze i světa, jejíž průběh a výsledek není nutné tady popisovat; stačí připomenout, že se nevyhnula ani Řecku. Po slavném „*Ochi*! Ne!", kterým odpověděla řecká vláda na Mussoliniho ultimátum, vtrhla do Řecka dne 28. října 1940 vojska fašistické Itálie. Početně slabší Řekové je však odrazili a za dva týdny zahnali za hranice Albánie. Šestého dubna 1941 přepadla potom Řecko hitlerovská vojska. Armá-

da se statečně bránila a vláda nekapitulovala (ministerský předseda Korisis se místo podepsání kapitulace zastřelil a jeho nástupce Tsuderos pokračoval v boji ze zahraničí), ale němečtí fašisté dokázali nakonec to, co nedokázali italští, a na čtyři roky nastolili v Řecku své panství. Ke cti německých archeologů v Olympii je třeba říci, že své krajany v uniformách nijak srdečně neuvítali a nabídnutou pomoc vojenského velitele v Pyrgu s díky odmítli. Vykopávky raději omezili a roku 1942 zastavili. Neumožnili ani nic z olympijských pokladů odvézt do Německa.

Po porážce hitlerovského Německa muselo uplynout celých sedm let, než dozrál čas, aby se vykopávky v Olympii obnovily. Nositelem koncese zaniklé německé říše se stala Německá spolková republika, jejíž archeologové nastoupili pak do práce se stejnou vervou a nezištností, jež charakterizují výzkum Olympie už od Curtiusových dob. Navíc dostali k dispozici dostatečné finanční prostředky. Staronovým vedoucím vykopávek se stal Emil Kunze z mnichovské univerzity. Roku 1952 začal tedy tam, kde roku 1942 přestal. Jeho kopáči odkryli celou kolonádu Echa, všechny pozůstatky Leónidaia a kromě jiného zbytky dvou rozlehlých budov z římských dob. Nakonec se prokopali až k základům dávno známé raně byzantské baziliky, takže v ní mohli poznat – podle stavební koncepce a nálezů – někdejší Feidiův ateliér.

Ústřední Kunzeho zájem patřil však i nadále olympijskému stadionu. Jeho odkrytí představovalo obrovský úkol: odkopat až pětimetrovou vrstvu ztvrdlého bahna z plochy bezmála 40 000 čtverečních metrů. Přitom nešlo o pouhé odkopání. Bylo třeba přesně odlišit dodatečný nános od původního terénu, ačkoli se oba skládaly z hlíny, ve svazích pro diváky bylo třeba odlišit jednotlivé vrstvy, navíc bylo třeba prozkoumat každou hrst země, zda v ní nejsou mince nebo jiné předměty ztracené dávnými návštěvníky. Již v letech 1939 – 1941 dal Kunze prokopat široký příčný příkop od severního svahu k jižnímu, přičemž narazil na základy tribuny pro rozhodčí a nakonec se dostal až k povrchu závodní dráhy. V průřezu stadionu zjistil celkem pět vrstev, jež dokumentovaly, jak byl během své sedmisetleté existence zvětšován a upravován. Nálezy překvapovaly. Kromě obvyklých drobných předmětů byly mezi nimi celé pancéře a štíty. A bylo jich tolik, že pro ně musel dát postavit nové skladiště.

Poválečný výzkum stadionu začal odkrýváním závodní dráhy, potom přišly na řadu svahy pro diváky. K odstranění nánosů bylo poprvé v dějinách archeologie použito buldozerů a skrejprů: 200 000 kubických metrů zeminy bylo nutné přemístit k jižnímu svahu a pak rozvézt na obnovu ostatních svahů. Postupovalo se přitom tak pozorně, že se podařilo odkrýt nejen ty části startovních prahů, jež zůstaly na původním místě, ale i odlišnou vrstvu hlíny a písku, jež zaplnila místa, z nichž byly ve starověku odstraněny. Našla se téměř celá kamenná obruba závodní dráhy, velká část vodovodního zařízení s kamennými nádržkami na vodu, dolní část oltáře Démétry Chamyny. Našly se dokonce stopy po předchozí („raně klasické“) závodní dráze... Do listopadu 1960 práce natolik pokročily, že výzkumníci Olympie si mohli vytvořit o stadionu lepší představu z reálu než z jeho popisu u Pausania.

Vyvrcholením prací na stadionu byla jeho rekonstrukce do stavu, v jakém existoval po úpravách a zvětšeních v posledním stadiu svého vývoje, tj. ve 2. století n. l. Představovalo to neobyčejně složitý technický problém. Bylo třeba srovnat a upravit závodní dráhu, bylo třeba obnovit svahy pro diváky a zabezpečit je před sesuvem, kromě toho bylo nutné celou oblast stadionu odvodnit a zajistit před pronikáním spodní vody. Ruku k dílu tu přiložili vedle dělníků i dobrovolníci z řad sportovců. Dne 22. června 1961, při příležitosti zasedání Mezinárodního olympijského výboru v Athénách, byl pak staronový olympijský stadion slavnostně otevřen. Od těch dob je přístupný veřejnosti a není člověka se zájmem

o antiku a sport, který by jeho návštěvu nepociťoval jako jeden z největších zážitků v životě.

Výsledky svých výzkumů zpracovali olympijští archeologové v množství publikací, z nichž mají základní význam *Zprávy o vykopávkách v Olympii* (Berlín 1937 a n., dosud devět svazků) a *Olympijské výzkumy* (Berlín 1944 a n., sedm svazků a atlas). Jsou v nich práce E. Kunzeho, J. H. Scheifa, A. Jantzena, A. Mallwitze a jiných pracovníků z terénu; k nim se připojují díla dalších autorů, například W. Dörpfelda, G. Rodenwaldta, E. Buschora, E. Kirstena a W. Kraikera. Samozřejmě nejen německých, neboť Olympií se odedávna zabývají vědci a badatelé mnoha národů, zejména Američané C. M. Bowra a W. B. Dinsmoor, Italové L. Laurenzi a L. Moretti, Angličané E. N. Gardiner a H. A. Harris, Francouzi P. A. Amandry a J. Delorme, z Řeků J. D. Kontis, M. Andronikos a K. Paleologos, máme-li uvést jen nejznámější. (Přínos naší vědy je tu, jako vůbec ve výzkumu starověkého Řecka, bohužel jen nepatrný a zdaleka neodpovídá vskutku širokému zájmu naší veřejnosti o antiku.)

V říjnu 1975 oslavili němečtí archeologové se svými řeckými a zahraničními kolegy stoleté jubileum vykopávek v Olympii. Skvělá bilance jejich práce, jež má na řecké půdě jediný protějšek ve vykopávkách francouzských archeologů v Delfách, byla však pouze mezibilancí. Pracují v Olympii dodnes a stále úspěšně.

Díky archeologům, jejichž posláním a povoláním je vynášet z hlubin země památky dávných věků, svítí dnes na Olympii opět slunce. Svítí ovšem jen na její trosky a pozůstatky, avšak i to připadá jako zázrak. Vždyť ještě před pouhými dvěma stoletími nikdo bezpečně nevěděl, ani kde vlastně stála...

Vzkříšení Olympie je výkon hodný všech superlativů. Vyrval z bezdějinné noci jedno z nejpamátnějších míst Řecka a přetvořil je v jeden z nejkrásnějších parků na světě. Obohatil nás o poznatky, bez kterých bychom byli nevědomější, a o umělecké poklady, bez kterých by bylo lidstvo chudší. Navíc podnítil vzkříšení olympijských her, a to už nejen v troskách jejich dávné slávy, ale v plném lesku a světovém měřítku. Na oltáři u Héřina chrámu, postaveném už lidmi našeho věku, se zapaluje každé čtyři roky slunečními paprsky oheň, který přenáší štafeta, dnes už s pomocí letadla a laseru, do dalekých měst, jež se stávají načas novověkou Olympií. Symbolizuje jejich spojení se starověkou Olympií zářivou silou olympijské myšlenky. Dosud už olympijský oheň vzplanul ve čtyřech kontinentech, vzplane jednou i v pátém, a vzplane ještě mnohokrát.

O spojitosti mezi vzkříšením Olympie a vzkříšením olympijských her si ještě promluvíme; zatím zůstaňme na půdě staré Olympie. Proč se stala střediskem nejslavnějších sportovních her antického Řecka? Jak tyto hry vznikly, jak se vyvíjely, jakými prošly proměnami? Jaká byla jejich náplň a organizace? Kdo se jich směl zúčastnit, v kterých disciplínách se soutěžilo a podle jakých pravidel, co bylo odměnou vítězů? Jakou měly společenskou funkci, jakou historickou úlohu? Jakými zkušenostmi mohou posloužit olympijským hrám dneška?

Jsou tu stovky otázek. Na některé máme přesné odpovědi, na některé je teprve hledáme. Historii olympijských her však známe navzdory všem chybějícím stránkám v jejich letopisech dost dobře. Přinejmenším jako půdorys a někdejší vzhled hlavních olympijských staveb. To znamená, vzpomeneme-li si na procházku Altidou, že dokonce velmi dobře.

Je to historie plná dramatických vzruchů a přitom majestátní jako tok velké řeky. Historie chlapských bojů bez zbraně v ruce a přes výjimky, jež potvrzují pravidlo, naplněná duchem čestného soutěžení. Historie bojů o věnec vítěze, v nichž si byli všichni účastníci rovni. Historie, s jakou se mezi všemi starověkými národy setkáváme jedině u Řeků.

II.

ANTICKÉ OLYMPIJSKÉ HRY

Kolosální hlava Héry
z Héřina chrámu
v Olympii,
okolo roku 600 před n. l.

4. KAPITOLA

KULT TĚLA A DUCHA

S historií olympijských her je to jako s každou historií: její výklad nelze začít od začátku. Olympijské hry nespadly přece z nebe jako meteor, a teprve už ne ve své definitivní podobě, ani se nevynořily ze dne na den z hlubin jako sopečný ostrov. Před nimi musely existovat nějaké jiné hry, jejichž obsahem byly sportovní soutěže, a před těmito soutěžemi musely existovat sportovní disciplíny, jež měly určitá pravidla. Archeologové i literární památky potvrzují, že tomu tak skutečně bylo. Olympijské hry měly svou předhistorii. A měl ji i sport.

Řekové vystoupili na jeviště dějin dřív než kterýkoli jiný evropský národ; přesto však o staletí později než Sumerové a Egypťané, než Babylóňané, Asyřané, Chetité a mnohé východní národy včetně Číňanů. O všech těchto jejich předchůdcích (i většině současníků) víme z výtvarných a písemných památek, že pěstovali některé druhy činnosti, kterou dnes nazýváme sportem, a že v nich pořádali soutěže. Sami pro ně neměli souhrnné pojmenování. (Ostatně slovo „sport“ je zcela nedávného původu. Pochází z angličtiny, kam se dostalo z francouzského *desporter*, „oddávat se zábavě“, a poprvé je doloženo v textu z poloviny 15. století ve smyslu „bavit se“. V 16. století nabylo pak významu „hrát hry“, zejména v přírodě.) Neměli ve svém jazyku ani přesné ekvivalenty řeckých výrazů *agón*, „zápas“, „závod“, nebo *athlón* „boj o cenu“. Na podstatě věci to ovšem nic nemění. Rozhodně to však mnoho napovídá.

První sport, o němž se z předřeckých pramenů dozvídáme, je zápas. Nejstarší známý doklad o něm pochází z 26. století před n. l. z Mezopotámie. Je to bronzová soška z vykopávek v chrámu sumerské bohyně Ninty v Chafádží (jižně od Bagdádu), jež zobrazuje dva zápasníky v podřepu a držící se za pás. O zápase máme i nejstarší písemnou zmínku: v babylónsko-asyrském eposu o Gilgamešovi. Kanonizovaný text tohoto eposu pochází z konce 8. století před n. l., ale jeho kořeny sahají až k sumerským předlohám z 3. tisíciletí před n. l., a uvedená zmínka se zachovala na starobabylónské tabulce ze 16. – 18. století před n. l. Urucký král Gilgameš, pátý panovník po legendární potopě světa, se podle ní střetl na náměstí svého města se stepním mužem Enkiduem, který mu chtěl zabránit ve výkonu práva vybrat si na svátek bohyně lásky Inanny (Ištary) nevěstu podle své vůle. „Chytili se za pás jako zápasníci, v kolenách poklekli,“ opakuje se tam třikrát. To je všechno, nicméně však dost, abychom se dozvěděli, že v této propastné hloubi věku se už zápasi-

lo a že zápas začínal přesně jako na oné sošce, tj. uchopením za pás a poklesnutím do podřepu. Jinak známe z mezopotamských pramenů ještě dvě tabulky s boxery, jež pocházejí z 22. – 21. století před n. l., a kromě toho jen vyobrazení a popisy lovů na lvy, což byl výhradně královský sport.

Zápas je také nejstarší známý sport z Egypta. První doklad o něm máme z počátku 25. století před n. l. z hrobky královského hodnostáře Ptahhotepa u Sakkáry (jižně od Káhiry). Představuje ho reliéf se skupinou zápasníků v různých fázích boje, kromě jiného při přehazování jednoho druhým přes rameno jako u juda. Vyobrazení zápasníků se zachovala i z pozdějších dob, například z 19. století před n. l. na nástěnné malbě v hrobce krajského náčelníka Amenemheta u Bání Hasanu (ve středním Egyptě). Z téhož pohřebiště a z téže doby pochází nástěnná malba, na které je poprvé zobrazena hra s míčem. Hrají ji dvě dvojice, přičemž házející hráči sedí druhým na zádech jako na koni. Nejvíc sportovních výjevů známe z lovů na lvy, resp. na gazely, antilopy, hrochy a ptáky. Lovilo se většinou na vozech tažených koňmi a v nilských houštinách též na člunech, střílelo se z luku. Není pochyb, že jízda a střelba byly předmětem tréninku a že se v nich soutěžilo. Nejstarší doklad o takové soutěži (nebo spíš exhibici) pochází z druhé poloviny 15. století před

Vlevo: Hliněná tabulka s boxery asi z 22.-21. století před n. l., pocházející asi z Urúku. Vpravo: Bronzová nádoba s podstavcem se zápasníky z 26. století před n. l., nalezená v Chafádží nedaleko Bagdádu.

Sport ve starém Egyptě. Vlevo: Zápasníci, reliéf v hrobce královského hodnostáře Ptahhotepa u Sakkáry z 25. století před n. l. Vpravo: Boxeři, reliéf v hrobce hodnostáře Cherúfa v Šéch Abd-el-Kurne z konce 14. století před n. l. (podle originálů na původních místech)

n. l. z chrámu boha Amona v Karnaku. Je to žulový reliéf zobrazující krále Amenhotepa II., jak z pádícího vozu zasahuje a prostřeluje obdélníkový měděný terč. Z pozdějších dob známe malby žen provádějících akrobatické cviky a mužů zdvíhajících břemena. Zdá se však, že spíš než o sportovní soutěžení tu šlo o něco na způsob pouťové atrakce. Se sportem neměl mnoho společného ani „královský běh", který byl součástí slavnosti třicetiletého jubilea vlády. (Podle prastarých představ závisel blahobyt země na králově fyzické zdatnosti a král ji musel na této slavnosti dokázat během, jinak přišel o trůn a pravděpodobně také o život.) První doklady o takovém běhu pocházejí z počátku 27. století před n. l. a ze Sakkáry. Jsou to panely s reliéfy krále Džosera, stavebníka první egyptské pyramidy.

Z ostatních východních národů zanechali pro dějiny sportu nejpozoruhodnější památky Chetité, jejichž stát byl po staletí třetí velmocí mezi Egyptem a Babylónem, a Urartejci, vzdálení předkové dnešních Arménů. Zajímavé jsou již chetitské reliéfy asi z 18. – 17. století před n. l., jež zdobí stěny skalní svatyně Yazilikaya u jejich někdejšího hlavního města Chattuše (asi 150 km východně od Ankary). Zobrazují bohy se zaťatými pěstmi a v pozici připomínající boxery, když zazní gong. Z poloviny 14. století před n. l. se zachovala chetitská příručka pro výcvik a trénink koní, kterou sestavil expert ze sousedního království Mitanců (a poprvé rozluštil roku 1930 Bedřich Hrozný). Mluví se v ní o kvalifikačních závodech; koně, kteří splnili určité limity, byli zařazeni do válečné vozby. V chetitských pramenech se vyskytují kromě toho poněkud nejasné zmínky o „závodech s rybami", jichž se zúčastňovali veslaři na člunech nebo plavci. V písemných památkách Urartejců se zachovaly nepříliš podrobné, ale tím významnější zmínky o čtyřech druzích sportovních soutěží: o střelbě z luku na pevný cíl a na vypuštěného ptáka, o závodech na vozech s koňským spřežením a o skocích na koních do dálky. Zprávy o těchto soutěžích pocházejí z počátku 1. tisíciletí před n. l. a některé z nich jsou už téměř současné s řeckými olympijskými hrami.

To je zhruba všechno, co víme o sportu a sportovních soutěžích u národů, které vyrazily před Řeky ze startovní čáry dějin. Když k tomu připojíme ještě zlomkovité zprávy o hrách na počest bohů Melkarta a Baala ve Foiníkii, na nichž se závodilo v běhu a lukostřelbě, dále o pozdějších lukostřeleckých a jezdeckých závodech v Persii, o soutěžích ve střelbě z luku do bubnů v Indii a o hrách původně spíš bojového než sportovního charakteru u Etrusků, z nichž se vyvinuly hry v římských cirkusech, jsme s doklady o předhistorii sportu v této části světa u konce. Z daleké a mnohem starší Číny známe lukostřelbu a zápas, ze stejně daleké a mnohem mladší Ameriky míčové hry Mayů a Aztéků. Ale to jen pro úplnost.

Řekové tedy nebyli první, kdo pěstovali sport; tak jako nebyli první, kdo se zabývali například matematikou, fyzikou, astronomií, geografií, medicínou atd. Avšak národy, jež se zabývaly těmito obory před nimi, dospěly pouze k dílčím a empirickým poznatkům, třebaže nejednou pozoruhodným. Řekové tyto poznatky (původní i převzaté) nejenže rozhojnili, ale navíc je systematicky zpracovali a teoreticky zevšeobecnili, a tak z nich jako první vytvořili *v ě d u*. Přitom dosáhli takové úrovně, že po zániku antiky potřebovalo lidstvo víc než tisíc let, než si je znovu osvojilo a překonalo. Podobně tomu bylo také u sportu.

Řecký sport se kvalitativně odlišoval od sportu jiných národů. Společnou měl s ním jen přirozenou touhu po manifestaci tělesné zdatnosti a obratnosti, spojenou s přirozenou soutěživostí. Zatímco u těchto národů existovaly jen ojedinělé sportovní disciplíny, Řekové rozmnožili tyto disciplíny a vytvořili z nich bohatě rozvětvený a navzájem skloubený systém. Zatímco u východních národů se pěstoval sport pouze ve velmi malém rozsa-

hu a u Etrusků a Římanů jen v nevelkém, u Řeků dosáhl masového rozšíření. Stal se podstatnou a neoddělitelnou součástí jejich života.

A snad největší rozdíl: Řekové jako jediný starověký národ formulovali úlohu sportu v životě jednotlivce i společnosti a vytyčili si ideál *kalokagathie*, tj. harmonického rozvoje těla a ducha. Ideál, jemuž podřídili také sportovní závody a soutěže. Mezi nimi i olympijské hry. Počátky sportu a her na řecké půdě sahají do dob jejího předřeckého osídlení. Nejstarší doklady o nich máme z „krásné a úrodné země uprostřed temného moře", jak praví Homér, „jež se jmenuje Kréta".

Je to nádherný ostrov: se skalnatými horami vystupujícími přímo od moře do výšky tatranských štítů, s modrými zálivy a slunnými údolími, s palmovými a olivovými háji, s malebnými přístavy a tichými vesničkami, s hrdým a svobodymilovným lidem. Každá cesta nás tam dovede k něčemu, od čehož není v Evropě staršího. Přes sto dvacet paláců, některých v rozloze celého města, odkryli na něm archeologové; paláců z dob, kdy v Evropě nestál ještě jediný cihlový dům, paláců s koupelnami, s nádherně vymalovanými síněmi, se stěnami odpruženými pro případné zemětřesení. Mají tam domov prastaré a dodnes živé báje: o tom, jak Zeus proměněný v býka unesl sem z Foiníkie svoji milenku Európu, o králi Mínóovi a jeho labyrintu, o obludném polobýku-poločlověku Mínótaurovi, o Daidalovi a Íkarovi, o Théseovi a Ariadně. Přitom je to ostrov záhad. Dodnes se nepodařilo rozluštit jeho nejstarší písma (hieroglyfické a tzv. lineární „A"), jež pocházejí z první poloviny 2. tisíciletí před n. l. Texty v jeho nejmladšímu písmu (lineárním „B"), rozluštěném roku 1952 Angličany M. Ventrisem a J. Chadwickem, jsou sice ve starobylé řečtině, ale obsahují jen hospodářské záznamy a nic neříkají o politických a kulturních dějinách. Není ani známo, jakého původu byl nejstarší tamější lid.

Téměř všechno, co o staré Krétě víme, vyplývá pouze z interpretace jejích archeologických památek. Jsou němé, ale prozrazují mnoho. Například u žádného krétského paláce se nenašly hradby, ani u největšího z nich, u „Mínóova paláce" v Knóssu (dnes na jižním předměstí hlavního města Iraklia). Krétští vládcové svá sídla neopevňovali, cítili se tedy bezpečni před vnějšími i vnitřními nepřáteli. Ve většině paláců se našla obrovská skladiště na olivový olej, obilí a vlnu; tyto výrobky tvořily zřejmě základ bohatství mocných a obživy lidu. Pozůstatky přístavů svědčí o velkém námořním loďstvu a obchodě; stopy po Kréťanech v celém východním Středomoří to potvrzují. Krétské umění odráží život v míru a pohodě, převládají v něm přírodní motivy a výjevy ze společenského života. Mezi jeho nesčetnými výtvory (nástěnnými a sarkofágovými malbami v dodnes svěžích barvách, reliéfy, rytinami atd.) byl nalezen jeden jediný fragment vázy s válečným námětem, a to také bez ukrutností, jež jsou přímo všudypřítomné na uměleckých památkách z Egypta a Mezopotámie. Na zachovaných obrazech se páni v prostých bederních rouškách procházejí po parcích nebo přihlížejí hrám. Dámy v rafinovaných toaletách, s namalovanými rty, podbarvenýma očima a efektními účesy se mezi sebou družně baví nebo sedí ve společnosti pánů na tribuně při hrách. Pohoda vyzařuje i z jednoho mála výjevů, na kterém jsou postavy z lidu: ze steatitové vázy s řezbou zobrazující *Návrat ženců*. Kráčejí v průvodu s vidlemi na rameno, ve vyrovnaném kroku a z plného hrdla zpívají; vedou je předzpěváci s lyrou a taktovkou v rozjařené náladě. (Mimochodem, tato scéna ze 17. – 16. století před n. l. je první v dějinách umění, jež zachycuje lidský zpěv a smích.) Vykopávky na Krétě odkryly první známé tribuny pro diváky, zčásti s kamennými lavicemi. U nevelkého paláce v Mallii se našla první známá a dobře zachovaná „aréna".

Život starých Kréťanů se samozřejmě neskládal pouze z procházek, zábav a her; nás však na tomto místě zajímají právě jejich hry.

Přitom nám přijdou na mysl především proslulé „býčí hry“, které zobrazuje například známá malba *Býka s akrobatem* z knósského paláce z let 1550 – 1500 před n. l. (dnes v Archeologickém muzeu v Irakliu). Vidíme na ní řítícího se býka, kterého by lépe nenamaloval Goya ani Picasso, a akrobata při přeskoku přes jeho záda. Podle některých interpretací jde tu o tři akrobaty, podle jiných o tři fáze přeskoku jedním akrobatem. Tak nebo onak, je tu schematicky (a přitom umělecky) předveden celý cvik: v první fázi vyskakuje akrobat a chytá se za býčí rohy, ve druhé provádí přemet přes býčí hřbet, ve třetí je už za býkem v měkkém doskoku. Tento cvik vyžadoval skutečně obratnost, pohotovost, přesný výpočet rychlosti zvířete i momentu odrazu, a hlavně odvahu. Přemet na létající hrazdě připadá v porovnání s ním jako kondiční trénink. Britský archeolog Arthur Evans, který „Mínóův palác“ v Knóssu objevil a v letech 1900 až 1930 vykopal, dotázal se po odkrytí tohoto obrazu nejslavnějšího španělského toreadora, co o tom soudí. „Je to nemožné,“ odpověděl mu. „Člověk, který by se pokusil uchopit běžícího býka za rohy, a navíc by chtěl provést nad jeho zády *salto mortale*, neměl by šanci na přežití. Útočící býk sehne hlavu vždy stranou, a tak by ho buď odhodil a rozdupal, nebo by ho nabral na rohy a probodl. *No es posible*.“ Navzdory této expertize nemáme důvod o existenci býčích her na Krétě pochybovat. Zachovala se o nich spousta dokladů ze všech odvětví krétského umění.

Býčí hry starých Kréťanů byly zřejmě kultovního původu; ostatně kult býka jako symbolu plodnosti je na Krétě téměř všudypřítomný. Neměly však nic společného s různými východními kulty býka, ani se známým egyptským kultem býka Hapiho (Apida), který si žil pokojně se svým harémem krav ve „svaté stáji“ chrámu boha Ptaha v Mennoferu (Memfidě) a svým bučením a funěním tam věštil. Neměly a nemají nic společného ani se španělskými býčími zápasy, jež jsou podle převládajícího názoru dědictvím po Maurech a mají svůj původ v zápasech s divokými zvířaty v římských cirkusech. Španělské býčí zápasy jsou krvavé, proti býku stojí pikadoři s píkami a matador s mečem, a jejich cílem je usmrcení býka. Krétské hry byly nekrvavé, přinejmenším pro býka. Známe však vyobrazení, kdy člověk při nich dopadl nedobře (doslovně dopadl, a to pod zadní nohy býka, jak to zachycuje krásná rytina na pečetním prstenu z Kréty, nalezeném při vykopávkách v maloasijské Smyrně). Je ovšem možné, že k těmto hrám se používalo zkrocených nebo aspoň cvičených býků. Nálezy několi-

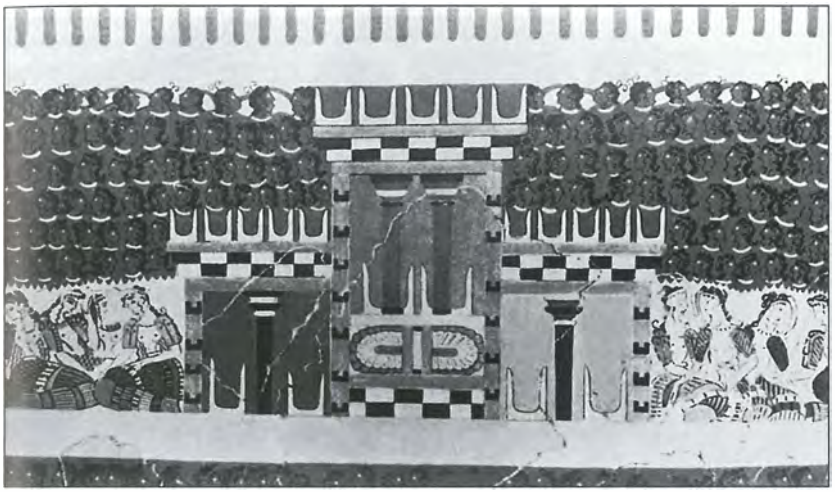

Býčí zápasy na Krétě. Publikum na tribuně. Nástěnná malba Mínóova paláce v Knóssu z roku 1550 až 1500 před n. l. (Archeologické muzeum v Heráklejonu)

ka býčích rohů v Knóssu ukazují, že měly obroušeny špičky. Co se týče „akrobatů“, lze podle jejich oděvu, účesu a tzv. posvátného uzlu soudit, že pocházeli z privilegované společenské kasty. Publikum na hrách tvořili podle vyobrazení příslušníci všech tříd krétské společnosti.

Sportovní nebo akrobatické prvky obsahoval i krétský tanec, který byl součástí her a slavností. Představovaly je hlavně vysoké skoky s přinožením ze strany a přemety, jež známe z rytin na gemách už ze druhé čtvrtiny 2. tisíciletí před n. l. a z pozdějších dob také z pečetních prstenů a vázových maleb. Tyto prvky se dodnes vyskytují v krétských lidových tancích, například

Box a zápas na Krétě. Reliéf na rhytonu asi z poloviny 16. století před n. l., nalezeném v Aja Triadě (originál v Archeologickém muzeu v Herákleionu)

v *brimniane* a *pidikte*, kde se udržely v nepřerušené kontinuitě z pokolení na pokolení. (Doklady o nich máme i z dob, kdy ještě nebyly odkryty starokrétské památky, jež by je mohly inspirovat.) Zní to neuvěřitelně, avšak něco podobného lze pozorovat i u tělesného vzhledu typických Kréťanů. Jsou poměrně vysocí, mají nezvykle široká ramena a velmi štíhlý pás. Přesně jako před třemi i více tisíciletími.

Nejstarší sport v celosvětovém měřítku, zápas, máme doložený na krétských výtvarných památkách z konce první poloviny 2. tisíciletí před n. l., a to současně s boxem. Zdá se, že box a zápas tvořily součást tamějších her, neboť výjevy z nich nacházíme často spojeny s vyobrazeními přemetů na býcích. Přitom je možné, že tu šlo jednak o „čistý“ box a „čistý“ zápas, a jednak o jejich kombinaci, kterou nazvali Řekové později *pankration* („všeboj“, jak zní termín zavedený M. Tyršem). Snad nejinformativnější je v tomto ohledu steatitový rhyton z let 1550 – 1500 před n. l., sestavený z množství úlomků nalezených v Aja Triadě. Jsou na něm čtyři pásy s výjevy z her: v prvním shora pravděpodobně box a zápas (postavy jsou značně poškozeny), ve druhém býčí hry s akrobatem nabodnutým na rohy, ve třetím box, ve čtvrtém pravděpodobně kombinovaný box a zápas (nebo podle jiné interpretace trénink boxerů a zápasníků). Boxeři měli na hlavách přilby s chrániči spánků a brady. Bojovali v palcových rukavicích s řemínky na zápěstí, ve vysoké měkké obuvi a opásáni pouze symbolickou rouškou s chráničem přirození. Při kombinovaném boxu a zápasu, resp. při tréninku, bojovali bez ochranných přileb, ačkoli podle vyobrazení útočili na sebe způsobem, který nápadně připomíná karate.

O pravidlech těchto disciplín nic nevíme. O soutěžících pak jen tolik, že to byli podle vzhledu skuteční chlapi: s mocnými rameny a pažemi, s hrudníky a stehny vymodelovanými od svalů, a přitom spíš podobní tanečníkům než kulturistům.

O dávném a rozšířeném boxu na ostrovech Egejského moře přinesly nedávno přesvědčivý důkaz objevy na Théře. Tento sopečný ostrov někdy v 15. století před n. l. doslova vybuchl a z větší části se propadl do moře. Důsledky jeho výbuchu se projevily až na Krétě, která je od něho vzdálena přes sto kilometrů, a daly pravděpodobně podnět ke vzniku řeckého mýtu o potopě světa, resp. o Deukaliónovi a Pyrrze (a snad i k Platónově báji o zkáze Atlantidy). Výzkumy řeckých archeologů pod vedením Spyridia Marinata tam vedly kromě jiného k odkrytí nástěnných maleb velice podobných krétským, mezi nimi jedné s *Boxujícími chlapci*. Setkali jsme se s ní už v Národním archeologickém muzeu v Athénách: dva chlapci bojují v boxerských rukavicích (avšak pouze na pravé ruce), bosi a v atletické nahotě, odlišení jen barvou bederní stuhy (modrou a černou). Jejich boj je spíš technický než urputný, nacvičují boční úder do tváře. Jde tu zcela nepochybně o trénink a z tělesného vzhledu partnerů lze soudit, že výcvik v tomto chlapském sportu začínal už v chlapeckém věku.

Box a zápas, resp. jejich kombinace, patřily odedávna k rozšířeným a oblíbeným sportům také na řecké pevnině. Je otázkou, zda Řekové mykénské doby, jejichž hlavními reprezentanty byli Achajci, převzali tyto sporty od předřeckých Kréťanů. Proti kladné odpovědi lze namítnout, že není důvodu, proč by na ně nepřišli i sami. Naproti tomu je téměř jisté, že býčí hry a přemety od nich převzali, avšak pěstovali je asi jen na Krétě. Jinak je tato otázka součástí složitého problému, zvaného „vztahy mezi Krétou a Mykénami", a věda tu neřekla ještě poslední slovo. Zdá se, že do konce první poloviny 2. tisíciletí před n. l. víc ovlivňovala Kréta pevninské Řecko, a od té doby pak naopak pevninské Řecko Krétu. Je možné, že po katastrofě, která postihla Krétu v souvislosti s výbuchem Théry, Achajci jejího ochromení využili. Zatímco předtím byly mykénské hrady opěrnými body Kréťanů na pevnině, potom se dostala Kréta do područí Achajců z pevniny.

Řekové na pevnině přispěli k rozvoji sportu dvěma disciplínami, o kterých nemáme z Kréty doklady: závody v běhu a na vozech tažených koňmi. První vyobrazení závodů v běhu známe z mykénské vázy asi z 13. století před n. l., jež se našla jako import při vykopávkách na Kypru. Čtyři muži tu běží za sebou

Boxující chlapci. Nástěnná malba z Théry z období okolo roku 1550 před n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

v nevelkých odstupech, mají atletické postavy a kromě ozdobné pokrývky hlavy jsou nazí. Vedle nich zápasí dva páry boxerů v palcových rukavicích, jinak jsou rovněž nazí. Jejich postavy jsou silně stylizované, avšak boxeři vypadají stejně jako běžci, takže by se dali při těchto disciplínách vyměnit. Vyobrazení závodů na vozech jsou ještě starší. První pocházejí asi z poloviny 16. století před n. l. a jsou na náhrobních deskách nalezených v Mykénách, další zdobí vázy ze 14. a 13. století před n. l. z pevniny i egejských ostrovů.

Závody v běhu a na vozech se od předchozích druhů sportu v něčem odlišují, a to nikoli bezvýznamně: jsou výrazem soutěživosti, která se u Řeků už v pradávných dobách vody na vozech nejpopulárnějšími disciplínami olympijských her.

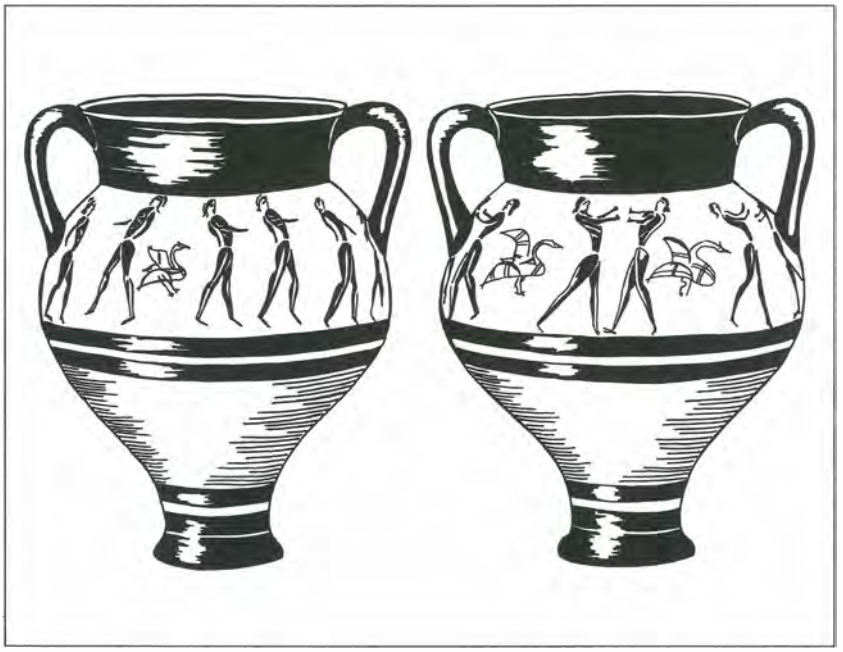

Boxeři a běžci. Malba na mykénské váze asi z 13. století před n. l., nalezená na Kypru (originál v Archeologickém muzeu v Nikósii)

O hrách a sportovních soutěžích v mykénské době máme však mnohem bohatší informace z literatury než z výtvarných památek. Už jsme se o nich zmínili: pocházejí z Homérovy *Íliady* a *Odyssey*e, nejstarších a největších básní Řecka a Evropy.

O Homérovi a jeho básnících vznikla obrovská literatura (podle neúplného seznamu přes 200 000 prací), která odpovídá jejich významu a složitosti jejich problematiky. Přitom zdaleka všechno nevyřešila a mnozí stejně autoritativní autoři dospěli k nestejným a navzájem si

mohutně rozvinula a dodnes tvoří jeden z hlavních rysů jejich povahy. Přemety na býcích jsou v podstatě exhibicí. Box a zápas mají původ v rivalitě soupeřů nebo nepřátel, kteří se snažili jeden druhého fyzicky zdolat. Skutečné soutěžení *sportovního* charakteru, kde jde od počátku pouze o vítězství, a s ním spojenou slávu, začíná až těmito závody. Není proto jen náhoda, že závody v běhu se staly hlavními a zá-

odporujícím názorům. Dodnes je otázkou, kdy Homér žil (a pro některé, zda vůbec žil) a kdy vytvořil své básně. Otázkou je, zda byl tvůrcem obou eposů, nebo jen *Íliady*, zda jeho dílo známe v podobě, ve které je vytvořil, nebo v pozdější a pozměněné formě, co je v něm výplod básnické fantazie a co popis skutečnosti. Bezpečně víme jen tolik, a to i podle jeho vlastního svědectví (v 486. verši druhého zpěvu

Íliady), že nežil v době trojské války, jejímž hrdinům postavil svým dílem nesmrtelný pomník, a že mnohé popisované kraje, stavby, zbraně, šperky atd. neznal z vlastní zkušenosti. Za těchto okolností se musíme otázat: „Odpovídají Homérovy popisy her a sportovních soutěží mykénské době, do které spadá děj jeho básní, nebo jsou to popisy z pozdější doby přenesené do minulosti?“

Rozhodující většina vědců dnes o Homérově existenci nepochybuje a ve shodě s antickou tradicí ho považuje za pěvce, který se živil tím, že přednášel své verše lidu na náměstích a vládcům v hodovních síních. Kladou ho převážně do 9. století před n. l., tak jako nejstarší řečtí dějepisci Hérodotos a Thúkýdidés. Nechybějí však ani názory, že žil už ve 12. – 11. století před n. l., resp. až v 7. – 6. století před n. l. Kde se narodil a kde zemřel, nevíme. Známé řecké distichon mu připisuje sedm rodišť: „Smyrna, Chios, Kolofón, Ithaka, Pylos, Argos a Athény tvrdí, že jsou Homéra vlastí.“ Zdá se, že Smyrna není mezi nimi bezdůvodně na prvním místě. Chios byl pak podle antických zpráv místem jeho smrti. Většina badatelů ho pokládá za tvůrce obou eposů, neboť jsou stylově i koncepčně jednotné, a spojeny jsou nejen společným námětem, ale i jednotnou životní filozofií. Navíc odrážejí stejné vývojové stadium řecké společnosti. Vcelku souhlasně se též připouští, že časem se dostaly do Homérova textu různé vsuvky a doplňky. Od první známé redakce za Peisistrata (asi počátkem druhé poloviny 6. století před n. l.) se však *Ílias* a *Odysseia* zachovaly v prakticky nezměněném znění dodnes. O trojské válce rovněž není pochyb. Podle dovršitele Schliemanových objevů, amerického archeologa C. W. Blegena, došlo k ní asi ve druhé polovině 13. století před n. l. Tuto válku, podobně jako události před ní a po ní, popisuje ovšem Homér nikoli jako historik, nýbrž jako básník, tj. operuje historickými fakty podle uměleckého záměru a uměleckých pravidel. Třebas jako Shakespeare v *Jindřiších* a *Richardech* nebo jako Tolstoj ve *Vojně a míru*.

Měl však Homér o mykénské době takové zprávy, že se můžeme na jeho popisy reálií spolehnout? V době, kdy žil, byly už mykénské hrady v troskách, ve které je změnil vpád Dórů. Přitom je popsal, jak ukázaly archeologické výzkumy, do detailu přesně, i s jejich leskem zlata a vnitřním zařízením, a o dórském vpádu se nezmínil. V jeho době se už zbraní mykénského typu nepoužívalo. Popsal je však věrně, o čemž se můžeme přesvědčit z odkrytých vyobrazení štítů, z nálezů dýk s uměleckými intarziemi, ze zbytků přileb. Tato věrnost a přesnost byla přijatelně vysvětlena filologickým bádáním: rozbor jazyka *Íliady* a *Odysseie* ukázal, že jsou v něm archaické tvary, které lze klást až do mykénských dob. Zdá se tedy, že Homér využil některých výtvorů tehdejší lidové poezie a včlenil je do svého díla. Spolu s nimi převzal i autentické popisy různých stránek života. Včetně té jeho součásti, kterou tvořily závody a hry.

Proti těmto dedukcím lze mít samozřejmě námitky; téměř jako proti všem, jež souvisejí s „homérskou otázkou“. Je však rozhodně pravděpodobnější, že Homérovy popisy her a sportovních soutěží patří do mykénské doby, a nikoli do „doby temna“ po dórském vpádu. Jestliže tedy bereme Homéra doslova, pěstovali tehdy Řekové kromě disciplín, jež známe s výtvarných památek, ještě hod diskem, hod oštěpem, boj s oštěpem, skok do dálky a střelbu z luku do cíle. Ve všech těchto disciplínách také soutěžili. Jaksi „mimo soutěž“ mluví Homér navíc o plavání a hře s míčem. O býčích hrách se však nezmiňuje. Dokonce na místě, kde se mu přímo vnucují ke srovnání, uvádí příklad „muže obratného v jezdeckém umění, který s jistotou z koně na koně skáče“.

První hry, které Homér podrobně popisuje, jsou hry na počest padlého hrdiny Patrokla, jež uspořádal podle 23. zpěvu *Íliady* před Trójou jeho přítel Achilleus. Z toho mnozí badatelé vyvozují, že sportovní hry a soutěže Řeků mají původ v po-

hřebních slavnostech. Snad je to pravda a jsou pro to i jiné nepřímé důkazy, například malby se sportovními výjevy na pohřebních vázách. Je třeba však konstatovat, že druhé velké hry, o kterých píše Homér v *Odyssei*, se nekonaly při pohřbu, ale čistě pro potěšení účastníků a diváků, „když si již sdostatek okřáli srdce hostinou řádnou, jakož i lyrou, jež dobrou je družkou".

V Homérově popisu druhých těchto her, ve 164. verši osmého zpěvu *Odysseie*, se setkáváme poprvé se slovem *athlétés*. Je zajímavé, v jaké souvislosti. Faják Euryalos vyslovuje pochybnost, zda Odysseus je atlet, a nikoli jen nějaký kupec, který se po moři plaví kvůli zisku. Strašně ho tím urazí: „Nemluvils, cizinče, slušně – jsi člověk, jak se zdá, drzý!... A rozum tvůj nestojí za nic!"

To také patří k informacím o sportu v mykénské době. A říká to víc o jeho společenském hodnocení než jakkoli dlouhá studie.

Mykénské Řecko s kyklopskými hrady a hrdiny homérských zpěvů podlehlo ve 12. století před n. l. útoku Dórů. Jeho pád měl za následek zhroucení politické organizace země, hospodářský rozvrat a hluboký kulturní úpadek; všechno se vrátilo o celý věk nazpět. Dokonce i to, že uměli psát, Řekové na staletí zapomněli.

Dórové byli skupinou řeckých kmenů, která se při stěhování z předchozích sídlišť, snad v jihoruských oblastech, opozdila a ve všem kromě výzbroje zaostala. Cestu na jih nastoupili poslední a do Řecka vpadli jako smršť. Nad Achajci zvítězili díky své převaze v počtu a zbraních (železných proti bronzovým), pro oslabení Achajců válkami (proti sobě navzájem a proti Tróji), a navíc proto, že byli jednolitou rodovou společností lidu ve zbrani, kdežto Achajci byli už společností rozleptanou rozpory. Na dobytou zemi hleděli jako na svou kořist a zároveň jako na příští sídlo. Při svém vpádu mnoho zničili, avšak materiální základnu života v podstatě zachovali. V obyvatelstvu viděli nepřátele, ale i příbuzné. Nevyhubili je, ačkoli mu způsobili těžké ztráty, a pokud se jim neubránilo nebo před nimi neprchlo, vnutili mu svou nadvládu. O plody svého vítězství nad Achajci museli však nepochybně ještě dlouho bojovat. Z nepřímých a neúplných zpráv víme, že Řecko se tehdy dostalo na dvě stě nebo tři sta let do víru krvavých válek. Jejich historicky nejvýznamnějším výsledkem bylo zformování řeckých kmenů, starousedlých i nových, do tří hlavních skupin: dórské, iónské a aiolské. Prostor, který si jejich příslušníci tehdy vydobyli nebo uhájili, udrželi si pak bez větších změn do konce antiky.

Když po dórském vpádu a bojích o místo na slunci začali psát Řekové novou kapitolu dějin, byli v zuboženém stavu. Měli však schopnost a sílu, aby se vzchopili; pomohly jim k tomu i změny, jimiž prošla za válek jejich společnost, a získané zkušenosti. Změny se týkaly především hospodářské základny jejich života; týkaly se však též politických institucí, kultury, idejí a ideálů, způsobu života. Z jejich zkušeností byla snad nejcennější víra v možnost utvářet si vlastní osud, v nutnost usilovat o pokrok. Vzestup, kterého za těchto okolností dosáhli, dějiny nikdy a nikde předtím nepoznaly. Jejich cesta z doby temna na výsluní klasické doby připomíná terénní běh neznámou houštÍ. Přitom ji absolvovali, nehledě k občasnému zabloudění a zdržení se spory, rychlostí sprintera. Za několik století předstihli Egypťany, Babylóňany, Asyřany i jiné národy, které před nimi měly víc než tisíciletý náskok, a stali se nejvyspělejším národem starověku.

Konec válek všech proti všem umožnil rozvoj výroby, a tím i lepší uspokojování potřeb lidí, zvyšování jejich životní úrovně a v důsledku toho též jejich počtu. Do popředí vystoupila výroba s používáním otroků, kteří se rekrutovali z válečných zajatců a zchudlých svobodných rolníků. Otrokářský způsob výroby se začal v Řecku vyvíjet už v mykénské době. Známe tabulky

s lineárním písmem „B“ (z Kréty i Peloponésu), kde se mluví o deseti, dvaceti, a v jednom případě dokonce o čtyřech stech otrocích na zemědělských hospodářstvích. Dórové pravděpodobně tento způsob výroby při svém vpádu zničili nebo narušili. Brzy však zjistili, že je výhodný, jsou-li sami otrokáři, a všemožně jej proto rozšiřovali. Mocní z ostatních kmenů je následovali. Byli to zejména náčelníci a příslušníci jejich družin, kteří zbohatli ve válkách zabíráním půdy a zajatců, a kromě nich statkáři a majitelé dílen vyrábějících pro trh. Otrokářský způsob výroby se postupně upevňoval a sílil, až nakonec převládl. Vrcholného rozmachu dosáhl pak v době, kterou historikové nazvali klasickou.

Nechť to zní jakkoli protismyslně, otrokářský výrobní způsob představoval z historického hlediska pokrok. Otevřel větší prostor pro růst výrobních sil, umožnil rozšíření dělby práce a zvýšení její produktivity, poskytl společnosti větší množství výrobků. Otroctví existovalo téměř v celém starověkém světě. V Řecku (a Římě) se však značně odlišovalo od otroctví na Východě, zejména v Egyptě a Mezopotámii. V těchto zemích se utvářelo za jiných podmínek. Zemědělská výroba vyžadovala rozsáhlé zavodňovací práce, jež bylo možné provádět jedině kooperací velkých mas lidu pod ústředním vedením. Přitom půda patřila z největší části státu, reprezentovanému panovníkem, a lidové masy k ní byly připoutány. V podobném postavení byly i masy obdělávající půdu chrámů a velmožů, navíc i mnozí řemeslníci. Souhrn nejrůznějších tíživých břemen a zbavení všech politických práv vedly k tomu, že tito lidé byli fakticky zotročeni. Po právní stránce byly mezi nimi značné rozdíly (například mezi válečnými zajatci s vypáleným otrockým znamením a rolníky s pouhou pracovní povinnosti), avšak despotický charakter vlády tamějších panovníků, kteří si zabezpečovali moc i nábožensky a prohlašovali se za bohy nebo jejich zástupce, tyto rozdíly do velké míry stíral. V Řecku mělo zavodňování rovněž jistý význam. Stačí však srovnat jeho krátké a nehluboké říčky s Eufratem a Tigridem nebo Nilem a je zřejmé, proč poměry se tam vyvinuly jinak. Nikdy se tam nemusely spojit statisíce rukou, aby si vynutily na řece život, a nemusela tam vzniknout ani ústřední státní moc, aby jejich práci řídila. A kromě toho: po vpádu Dórů nebylo Řecko přes půl tisíciletí ohroženo vnějším nepřítelem, proti kterému by se muselo spojit pod jednotným vedením. Na rozdíl od Egypta, Babylónie, Asýrie atd. nevedlo ani dobyvatelské války. „Antický“ otrokářský systém v Řecku (i v Římě) musel být proto v mnoha ohledech jiný než „orientální“.

S rozvojem hospodářské základny v Řecku a s jejími proměnami se rozvíjely a měnily i politické instituce. Vznikl stát jako orgán k zabezpečování společných potřeb svých příslušníků podle zájmů těch, kteří stáli v jeho čele. Ve skutečnosti vzniklo těchto států mnoho, neboť Řekové nepotřebovali a netoužili žít ve velkém státě s ústřední vládou. Už v mykénském Řecku existovalo množství drobných království; v klasické době převyšoval pak počet samostatných řeckých států dokonce počet dnešních členů OSN. Byly to městské státy, řecky zvané *polis* („obec“, „pospolitost občanů“) a z dnešního hlediska ministáty. Sparta s největším územím měřila 8250 čtverečních kilometrů, Athény 1650, Korint 800; na ostrově Keu, menším než náš nejmenší okres, byly čtyři státy. Množství těchto států odpovídala pestrost jejich vnitřního zřízení. Aristotelés napočítal v Řecku 158 různých státních ústav, a víme bezpečně, že je nespočítal všechny. Původní královskou vládu vystřídala většinou aristokratická („vláda vznešených“, tj. urozených a bohatých), tu pak obvykle tyranie („samozvaná samovláda“, zpravidla diktátorská) nebo oligarchie (vláda „malého počtu předáků“) a nejvyspělejší státy dospěly k demokracii, „vládě lidu“, přičemž za lid se považovala pouze plnoprávná část svobodného obyvatelstva. Tyto změny se ovšem netýkaly základních funk-

cí státu, pouze modifikovaly jejich výkon. Neprobíhaly ani všude stejně, ani podle nějakého schématu, a po kroku vpřed následoval nejednou krok zpět. Ve Spartě se například udrželo království, v Korintu nastoupila po tyranii opět aristokracie, Athény prošly různými státními formami a jako první si už na sklonku předklasické doby daly demokratickou ústavu. Záleželo vždy na dosaženém stavu výrobních sil a výrobních vztahů, na výsledcích politických bojů a na mocenských poměrech uvnitř každého státu, na pochopení celostátních zájmů vládnoucími.

Přestože ekonomický a politický vývoj Řecka byl značně nerovnoměrný, jako celek Řecko rychle zesílilo. Přitom vzrůst obyvatelstva předstihl vzrůst zemědělské výroby. Tento rozpor nedokázal vyřešit ani dovoz potravin, nakupovaných v zámoří za vývoz řemeslnických a uměleckých výrobků. Mnozí neviděli jiné východisko než sešikovat vojsko a odstranit „těsnost půdy" (jak to tehdy nazývali) na úkor sousedů. Vznikaly z toho bratrovražedné války, jež končily většinou nerozhodně. Druhé východisko bylo svéráznější, a hlavně účinnější: část obyvatelstva se z přelidněného státu vystěhovala a našla si domov jinde. Vystěhovalci se rekrutovali zejména z rolníků a řemeslníků, kteří při prohlubování majetkové nerovnosti přišli na mizinu. K nim se připojili ambiciózní muži, kteří doufali, že v dalekých zemích dosáhnou víc než doma, a často též političtí odpůrci momentálních vládců. Výpravy organizoval a financoval zpravidla stát. K zakládání osad se vybíralo obvykle nezalidněné nebo řídce zalidněné pobřeží s úrodnou půdou a vhodným přístavem, o které se nemuselo bojovat. Nové osady udržovaly s mateřskými obcemi (metropolemi) úzké styky, politicky byly však na nich nezávislé a měly vlastní vlády i zákony. Když zesílily, zakládaly rovněž osady; někdy jen obchodní, ale i z těch se často vyvinuly samostatné městské státy. Tento proces, zvaný „velká kolonizace", začal v první polovině 8. století před n. l. a trval přes 200 let. Na jeho konci představovala řecká města, jak řekl Cicero, „bohaté lemování na velkém kusu látky barbarských oblastí".

„Velká kolonizace" dovršila migrační pohyb řeckého obyvatelstva, který začal už v mykénské době. Dórové vytlačili Achajce z jejich dávných sídel (s výjimkou severozápadního Peloponésu a dalekého Kypru) a obsadili další území. Na evropské pevnině si vybudovali hlavní střediska ve Spartě a Korintu, na maloasijském pobřeží v Halikarnassu. Iónové, kteří si Attiku s Athénami proti Dórům ubránili, osídlili kromě menších egejských ostrovů střední část maloasijského pobřeží, kde založili Efes a Mílét. Severně od nich se usadili Aiolci, kteří si vytvořili centrum na Lesbu a později znovu vybudovali Tróju. Kvetoucími městy, postavenými většinou na panenské půdě, pokryli Řekové nakonec pobřeží všech dosažitelných moří: Egejského a Iónského, Černého i Jaderského, blízkého Marmarského i dalekého Azovského, navíc Lvího zálivu a Velké Syrty. Pronikli do dnešní Sýrie a Egypta, z jižní Itálie a Sicílie si vytvořili stejnou součást své vlasti jako z pobřežního Turecka. Jejich nejsevernější osadou se stala Tanais u ústí Donu, nejjižnější Euhesperidés v Libyi, nejvýchodnější Fásis pod Kavkazem a nejzápadnější Mainaké u Málagy. Bezmála čtyři hodiny potřeboval Héliův sluneční vůz, než se dostal z jednoho konce řeckého světa na druhý!

Tento svět Řeků poskytoval neobyčejně mnohotvárný obraz. Byly v něm kraje s chudými pastevci i bohatá přístavní města, žili v něm od světa odříznutí horalové a světaznalí námořníci; zatímco jedni jeho obyvatelé se brodili sněhem, jiní dýchali horký vzduch pouště. Sparta byla vojenským táborem, ve kterém vládla disciplína, Korint měl pověst rozmařilého města s tisíci služebnic bohyně Afrodíty, Théby za sedmi branami si zakládaly na pevném řádu věcí, Athéňané si nejvíc cenili svobodu a účast na veřejném životě. Boióťané byli uvážliví a Rhoďané prý chlubiví, Thessalci ne-

zkrotní a Abdéřané úzkoprsí, Sicilané nadmíru temperamentní, Sparťané upjatí a lakonicky úseční, Athéňanům se připisovala mnohomluvnost. Ve Spartě se na společných hostinách podávala polévka z volské krve s octem, obyvatelé Sybaridy se proslavili takovým požitkářstvím, že se na to dodnes nezapomnělo. Na Lesbu a Krétě byly ženy svobodné a nepříliš prudérní, ve Spartě příslovečně věrné (a pyšné na to, že jediné rodí *m u ž* e). Když k tomu připojíme další rozdíly, od rozmanitosti státních forem až po takové maličkosti, že téměř každé město mělo jiné míry a váhy, musí nám připadat tento svět jako přepestrá mozaika. Nebo lépe řečeno, pro jeho neustálé změny, jako fantastická hra kaleidoskopu.

Při veškeré této mnohotvárnosti a rozmanitosti byl to však jeden svět, který spojovala pevná pouta. Řekové si uvědomovali společný původ a vzájemné příbuzenství, ačkoli někteří přišli do nové vlasti počátkem a jiní koncem 2. tisíciletí před n. l., a později ji mnozí opustili. Mluvili společným jazykem, jemuž bez ohledu na kmenové a nářeční rozdíly všichni rozuměli, časem se sjednotili i na spisovném jazyku, kterým se stala klasická attičtina. Psali společným písmem, které si po zániku krétskomykénského vytvořili asi v 9. století před n. l. na základě foinické a aramejské abecedy (a kterým píší dodnes). Měli společnou kulturu; původně zaostalejší Dórové přispěli k jejímu vzestupu nemenším vkladem než Iónové a Aiolci, kteří ji rozvíjeli z mykénských tradic. Uctívali stejné bohy a měli stejné náboženské představy, stejně byli též tolerantní vůči jiným náboženstvím. Mnoho společného měli také v psychickém založení. Byli zvědaví a kritičtí, vynalézaví a podnikaví, milovali umění a kladli na něj shodné estetické požadavky, lpěli na tradicích a přitom hledali lepší alternativy k danému stavu. Jako svobodní lidé považovali za své právo spolurozhodovat o věcech své obce, považovali též za svou povinnost bojovat za její zájmy. Měli v podstatě stejné zvyklosti a v závislosti na ekonomických a politických podmínkách také stejný způsob života. Společně se nazývali *Hellénes* čili „Helléni“ (název „Řekové“ pochází z latinského *Graeci* a odvozuje se od nevelkého kmene Graiků, s ním přišli Římané jako s prvním do styku). Nazývají se tak dodnes.

To ovšem zdaleka není všechno, co Řeky charakterizovalo a zároveň odlišovalo od Neřeků, tj. „barbarů“. (*Barbaros* znamenalo původně pouze „cizinec“, „člověk jiného jazyka“; hanlivý význam dostalo až po vpádu Peršanů do Řecka.) Umožňuje to však pochopit jejich cestu vpřed pod raným sluncem dějin i rozdílné výsledky, ke kterým na ní ve srovnání s jinými národy dospěli. Jejich hospodářský vzestup byl v důsledku pokrokovějších výrobních vztahů rychlejší. Výroba v Egyptě a Mezopotámii byla při neměnně se opakujících záplavách a neměnných výrobních vztazích v podstatě prostou reprodukcí, kdežto v Řecku se vyvinula ve značně rozšířenou reprodukci. Přitom charakter výroby spolu se staletou bezpečností před vnějšími nepřáteli si v Řecku nevynutil vznik ústřední vlády s despotickou mocí, která by bránila obyvatelstvu v účasti na veřejném životě. Za těchto okolností se tam vyvinuly i pokrokovější formy společenského života. V malých řeckých státech se člověk cítil, a také byl, větší součástí celku. Přehlednost a jednoduchost těchto států umožňovaly dokonce tyranům vládnout bez náboženského donucení, zatímco vládcové milionových mas v orientálních říších se bez něho neobešli. Například v Egyptě velmoži považovali za privilegium, jestliže směli krále pozdravit políbením nohou, a ne pouze země před jeho nohama. Řekové se i k bohům modlili vstoje.

A tu jsme u toho, proč byl tento dlouhý exkurs o Řecku po dórském vpádu na tomto místě potřebný, ačkoli v něm zatím nepadlo jediné slovo o sportu. Museli jsme si ujasnit, jak a proč Řekové při tehdejších historických závodech jiné národy předběhli, co jim umožnilo dospět

k odlišnému a historicky pokrokovějšímu zřízení. Kromě uvedených příčin byly tu zajisté i mnohé jiné. Rozhodující úlohu v jejich celkovém působení měl však právě rychlejší a všestrannější ekonomický rozvoj řecké společnosti, který podnítil i její civilizační a kulturní vzestup. Rozdíly v tomto vývoji, v jeho tempu a úrovni, se promítly do všech oblastí života. Včetně těch, jež život nepodmiňují, ale jen obohacují.

Snad nejlépe se to odráží v oficiálním a všeobecně uznávaném světovém názoru. Jestliže život Egypťana záležel v putování k smrti a do věčné Usirovy říše, jak učili egyptští kněží, pak sport byl zbytečný a péče o tělo se scvrkávala na zabezpečení řádné mumifikace. Jestliže všechno, co se stalo a stane, bylo napsáno ve hvězdách, jak učili babylónští kněží, pak žádné soutěže, včetně sportovních, neměly smysl. Jestliže byl celý národ zbídačen robotní povinností, jestliže se směl shromažďovat jedině k bohoslužbám a k holdování vládcům, jestliže smysl života neměl vidět v životě, ale v přípravě na smrt nebo ve službě bohům, pak v tomto národě nebylo místo pro sport. Nebo jej bylo jen docela málo.

Jenže to nebyl případ Řeků; právě naopak. Proto též už na začátku vzestupu, ještě před klasickou dobou, vznikla u nich řada sportovních odvětví a soutěží a nakonec i celořeckých her, z nichž první se zrodily, jak známo, v Olympii.

Že sport je tak starý jako lidstvo, je samozřejmě fráze; objevil se a začal se šířit až za určitých společenských podmínek. Vždy byl na nich závislý, nesl a nese specifické znaky společnosti, ve které vznikl a dále se rozvíjel, stal se jedním z charakteristických rysů jejího zřízení. Téměř jako umění.

V Řecku byl sport podle převládajícího názoru zpočátku hlavně věcí králů a aristokratů, kteří měli čas a energii, aby se mohli kromě vlády a války věnovat i jiným činnostem pro vlastní potěšení. Zní to přijatelně a nasvědčují tomu i Homérovy básně. Na hrách k Patroklově poctě v *Íliadě* soutěžili pouze králové, královští synové a vůdcové vojsk; her u Fajáků v *Odyssei* se zúčastnili přední muži a mladíci z královy společnosti. Není však pochyb, že sport se vyvíjel také po lidové linii. V prvním případě souvisely jeho disciplíny s válkou a bojovým výcvikem, ve druhém s pracovním procesem, který byl životní náplní pastevců a rolníků. Zdá se, že tato lidová linie je starší, neboť lid tu byl dříve než králové a aristokraté, a stále jen nepracoval. Rozvoj otrokářského zřízení v Řecku, který umožňoval svobodné části obyvatelstva zbavit se těžké práce, a ponechával jí více volného času, vytvořil pak pro sport nový prostor, dříve a jinde nevídaný.

Když jsme se opět dostali k otrokářskému zřízení, musíme zdůraznit: ano, bylo základem antického Řecka a nesmí se na to nikdy zapomínat. Právě tak je třeba ovšem zdůraznit jeho protipól: osobní a politickou svobodu občanů. V Egyptě a Babylónii (i v ostatních despotických říších Východu) byly nejen lidové masy, ale i nejvyšší hodnostáři poddanými vládce, který jim mohl rozkazovat jako otrokům. Odpor proti němu, a někdy už nesouhlas s rozkazem v jeho jménu, se rovnal vzpouře. Vládce v těchto říších stál nad zákony a masy poddaných neměly na jejich tvorbu a obsah vliv; vůči poddaným měl jedině práva a poddaní měli vůči němu jedině povinnosti. V Řecku se mohli občané účastnit správy veřejných věcí jako členové zákonodárných a jiných orgánů, měli právo svobodně projevit svůj názor a za vzpouru se považoval jen pokus o násilnou změnu stávajícího zřízení. Zákony tam vázaly řadové občany i vládce; za závažné se uznávaly, pouze když byly v souladu s ústavou. Povinnosti občanů vůči státu určovaly zákony a obyčeje. Ve veřejném i soukromém životě platilo, že je dovolené vše, co není zakázáno, a že svoboda jednoho občana končí tam, kde začíná omezovat svobodu druhého. Existovaly tu po-

chopitelně rozdíly podle toho, jak pokrokovou měl ten nebo onen stát ústavu a jak se její ustanovení uplatňovala v praxi. Avšak i nejzaostalejší řecký stát stál z tohoto hlediska výš než kterákoli jiná říše se svými nebetyčnými pyramidami a věžovými chrámy. Vždyť egyptština a babylónština (a všechny ostatní starověké jazyky s výjimkou latiny) neměly ani výraz pro řecký pojem *polítés*, „občan"!

Za těchto okolností není divu, že život v Řecku se vyvíjel jinak a na jiné úrovni než v ostatních tehdejších zemích a že Řekové dospěli i k jiným představám o jeho náplni a smyslu. K charakteristice jejich života je však třeba připojit ještě něco, čím se odlišovali nejen od svých sousedů. Netrpěli hladem a nedostatkem. Zemědělská výroba a obchod se zámořím jim zabezpečovaly potřebné potraviny, lidem v nouzi se poskytovala organizovaná pomoc, z přelidněné půdy nacházeli východisko v „domově jinde". Měli poměrně malé materiální potřeby, které se daly snadno uspokojit. Bydleli a šatili se prostě, jedli střídmě (a zdravě), podnebí jim ve většině krajů ušetřilo velkou část společenské práce vynakládané jinde na vodohospodářské stavby, opatřování topiva na zimu atd. Nemuseli těžce a dlouho pracovat. Svobodní přenášeli hlavní břemeno práce na otroky, kteří žili sice v podstatně horších podmínkách, ale přinejmenším nikoli o hladu. Nepotřebovali se pachtit za majetkem, jestliže sami nechtěli. Veřejné mínění nepřálo přepychu, boháčům ukládal stát „čestné povinnosti" spojené s velkými výdaji. Neznali existenční nejistotu ani takové neurotizující komplexy pozdějších společností, jako například strach z pekla nebo obavu ze selhání v prudkém životním tempu. Dokonce války, které mezi sebou neustále vedli, představovaly menší zlo, neboť v nich bojovali jen muži proti mužům. Nebyly spojeny s takovými ukrutnostmi vůči nebojujícímu obyvatelstvu jako v orientálních zemích, ani s takovým všeobecným ničením jako dnes. To nemá být idealizování: život Řeků nebyl lehký, ani bez problémů. Byl však bohatší a svobodnější než jinde v těch dobách, a hlavně lidštější.

Co se týče představ Řeků o náplni a smyslu života, na to by dala odpověď asi jen knihovna s díly a o dílech jejich filozofů, se sebranými spisy jejich básníků, politiků, historiků atd., a s knihami o jejich mytologii a náboženství. Jestliže vyloučíme extrémní názory a vybereme si to nejhlavnější, v čem se při rozmanitosti a protikladnosti shodují, můžeme snad říci: toužili žít plným životem, a to na tomto světě, blaho jednotlivce spojovali s blahem státu, jejich ctižádostí bylo vynikat nad jinými. Cizí jim byl ideál „industriální společnosti", kde je všechno zaměřeno na práci a výrobu, i ideál „spotřební společnosti". Práci považovali za nutnou podmínku k zabezpečování existenčních potřeb člověka a spíš než na množství spotřebních předmětů jim záleželo na volném čase, který pokládali za hlavní předpoklad umožňující vyšší činnost člověka, jeho seberealizaci a společenské uplatnění. Někteří, vlastně jen Sparťané a zčásti Makedonci, spatřovali ideál ve „vojenské společnosti"; většina Řeků ho však odmítala. Ti, kteří dospěli nejdále, především Athéňané, si vytyčili ideál společnosti, v níž by všichni svobodní žili co nejsvobodněji, kde by kvetly všechny obory umění a vědy, kde by měli tvůrcové nejširší pole pro tvorbu a občané (v mnohých případech i všichni obyvatelé) stejnou možnost podílet se na výsledcích této tvorby, kde by se harmonicky rozvíjely všechny schopnosti jednotlivců ve prospěch celku. Můžeme to nazvat ideálem „kulturní společnosti".

Řekům bylo odjakživa jasné, že své představy o smyslu a náplni života, stejně jako o účelu státu, mohou uskutečnit jen tehdy, budou-li mít k tomu potřebné tělesné i duševní předpoklady. Tělesné kladli na první místo, protože byly podmínkou duševních. Člověk musel mít určitou tělesnou zdatnost, aby mohl pracovat, aby se mohl věnovat vyšší činnosti, aby mohl plnit ve-

řejné povinnosti; v mnoha případech musel mít dokonce značnou tělesnou zdatnost. Přitom si uvědomovali význam zpětného působení duševních schopností na tělesné a důležitost jejich vyváženého rozvoje. Není známo, že by měli heslo „V zdravém těle zdravý duch" (toto *Mens sana in corpore sano* se objevuje poprvé až ve 2. století n. l. ve čtvrté knize *Satir* římského básníka Iuvenala), ale řídili se jím. Projevovalo se to v jejich každodenním životě. Nejvýrazněji snad ve výchově mladých občanů.

"Jelikož celá obec má jeden účel, je zřejmé, že také výchova má být jen jedna a stejná pro všechny a že péče o ni musí být věcí veřejnou, nikoli soukromou... Nesmíme se totiž domnívat, že občan patří pouze sobě; musíme vědět, že všichni náleží obci, neboť každý je částí obce, a tak péče o každou jednotlivou část musí být v souladu s péčí o celek." Tato slova pocházejí sice až od Aristotela (z osmé knihy *Politiky*), ale vyjadřují všeobecné přesvědčení Řeků, které se začalo vyhraňovat už při vzniku jejich městských států. Původně se systematická výchova omezovala jen na mladíky z nejvyšších tříd společnosti. Postupně se rozšiřovala na syny zámožných a nakonec i ostatních občanů. Přitom dostala veřejný charakter, a to i ve státech vzdálených demokratickému zřízení. Z celkově podřízeného postavení ženy vyplývalo, že se tato výchova nevztahovala na dívky. Až na výjimky se o ni musely postarat soukromě, pravda, jestliže chtěly a měly k tomu prostředky. Veřejný charakter výchovy zajišťoval, aby sloužila tělesnému a duševnímu rozvoji mladých mužů, z nichž se měli stát uvědomělí a oddaní občané státu, ochotní obětovat za jeho zájmy dokonce i život.

Výchova mladých mužů měla zpočátku dva obory: „gymnastiku" a „muziku". Pod gymnastikou, které patřilo prvenství, se rozuměla tělesná cvičení, atletické disciplíny a základy branné výchovy; počítaly se k ní i sportovní hry. Atletické disciplíny tvořil běh, skok do dálky, hod diskem a oštěpem, zápas a box. Tělesná cvičení měla za účel posilování svalů a zvyšování obratnosti, hlavní složkou branné přípravy byl šerm, sportovní hry byly převážně míčové. Pod muzikou rozuměli Řekové všechny obory umění, které stály pod ochranou Múz. Své Múzy mělo sice i hvězdářství a dějepisectví, ale při výchově mladých lidí šlo zejména o výuku hry na lyru a píšťalu, zpěvu a sborového tance. Hudba hrála významnou úlohu i na cvičišti, podobně jako u gymnastiky v našem smyslu; s jejím doprovodem se prováděly hlavně posilovací cviky a běhy. Když se po 9. – 8. století před n. l. rozšířila v Řecku opět znalost písma, obohatil se výchovný program o „gramatiku", tj. o vyučování čtení a psaní. To nakonec vyústilo ve vzdělávání se ve všech oborech vědomostí, jejichž syntézou se stala filozofie. Jednotné osnovy pro tuto výchovu a výuku neexistovaly. Gymnastické disciplíny se pěstovaly v podstatě stejně, v muzických a všeobecně vzdělávacích se však vyskytovaly často rozdíly. Mnohé z nich vyplývaly pouze z krajových zvláštností a místních tradic, jiné byly zásadního rázu. Určující význam mělo přitom to, co Aristotelés nazval „účelem obce", tj. politické cíle vlády.

Nejvýznamnější instituce, kterou si Řekové k výchově a vzdělávání mládeže vytvořili, se jmenovala *gymnasion* čili „gymnázium". Už jsme se při prohlídce Olympie o ní zmínili, i o původu jejího jména. Byla to veřejná škola, vydržovaná ze státních prostředků; školné se v ní neplatilo. Přístupná byla zásadně všem občanům, resp. jejich synům. V jejím čele stál představený s titulem *gymnasiarchos*; vyučovací program zajišťovali kvalifikovaní učitelé z povolání, technický provoz zřízenci. O tělesnou výchovu jednotlivých skupin chlapců se staral *paidotribés* ("cvičitel"), o přípravu vyspělých cvičenců na závody *gymnastés* ("trenér"). K nim se řadil *aleiptés* ("olejovač"), který natíral cvičence olejem a postupně převzal i úlohu maséra, případně ranhojiče. Hře na kitharu a lyru vyučoval *kitharistés*,

na píšťalu (flétnu) *aulétés*; do jejich pracovní náplně patřila též výuka zpěvu a tance. Učitel čtení a psaní se jmenoval *grammatikos*, učitel jiných předmětů zpravidla *didaskalos* (až později *paidagógos*, „pedagog“, což byl původně jen průvodce chlapce do školy, zpravidla otrok). Učitelský sbor se skládal z několika členů, podle potřeby a možnosti, přičemž někteří se věnovali speciálně poetice, rétorice, kreslení, resp. jiným předmětům. Nejvyšší všeobecné vzdělání poskytovali filozofové, z nichž mnozí byli tvůrčími mysliteli a badateli v různých oborech přírodních a společenských věd. Kromě gymnázií existovaly i jiné druhy škol. Ojediněle též veřejné školy se sportovišti pro děvčata.

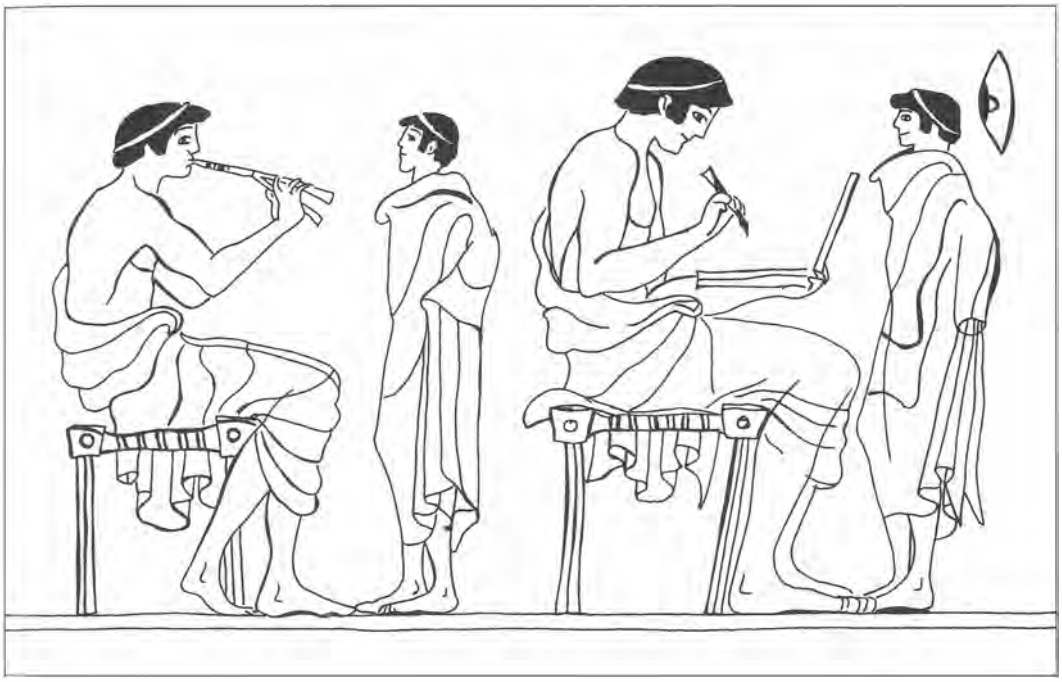

Řecké gymnázium, vyučování. Podle vázové malby od Dúrida z doby kolem roku 480 před n. l. (originál ve Státním muzeu v Berlíně)

Výstavba a provoz škol se řadily mezi základní úlohy řeckého státu, a to téměř bez výjimky. Větší města měla několik gymnázií; Athény například už v 6. století před n. l. tři, později k nim přibyla další. (Jedno z nich bylo v Akadémově háji a vznikla z něho Platónova Akademie, druhé v háji Apollóna Lykeia a vzniklo z něho Aristotelovo Lykeion; v předměstském gymnáziu Kynosargu, přístupném i neplnoprávným občanům, působil zakladatel kynické filozofie Antisthenés.) Ale ani nevelká města se nespokojovala s jedním gymnáziem. Tak v maloasijské Priéně s 5000 obyvateli byla dvě gymnázia, v ještě menší boiótské Mykalesse tři. O jiných školách (kromě pozdějších zápasnických, řečnických a lékařských) máme jen málo zpráv. Z Hérodota však víme, že v jedné z nich, na Chiu, zahynulo při nějakém neštěstí 119 dětí; musely být tedy dost velké. Nejstarší doklady o gymnáziu, resp. o škole tohoto typu, pocházejí z 8. století před n. l., a to z ostrova Théry. Jsou to nevelké zbytky jeho zdí a neslušné čmáranice žáků na stěně opodál. Poslední známé antické gymnázium postavili Athéňané ve 4. století n. l. na Agoře.

Tato široká a důkladná péče Řeků o tělesnou a duševní výchovu mládeže byla ve starověku něčím ojedinělým. V Egyptě, Babylónii, Persii atd. se ve školách vychovávali pouze vybraní jednotlivci pro službu ve státní a chrámové administrativě; o lidové masy se nikdo nestaral. Vědomosti vědeckého nebo po-

lovědeckého charakteru byly tam monopolem kněží, kteří je skrývali v obalu mystiky a pod rouškou tajemství. Znalost psaní a čtení představovala v těchto zemích vysokou odbornou specializaci, kdežto v Řecku se pokládala za něco docela běžného. Úrovně řeckého školství nedosáhli ani Římané, u nichž bylo vzdělání v podstatě soukromou věcí a učitelé byli většinou Řekové (v bohatých rodinách zpravidla jako otroci). Výchova k tělesné zdatnosti se tam omezovala na vojenský výcvik, zatímco v Řecku – a jedině v Řecku – se stala základem vzdělávací přípravy mladých lidí na život. Příslušníci jiných národů tento způsob výchovy, a vůbec řecký zápal pro sport, ani nechápali. S výjimkou nejvzdělanějších, kteří viděli v Řecku vzor. Ale ani ti ne vždy.

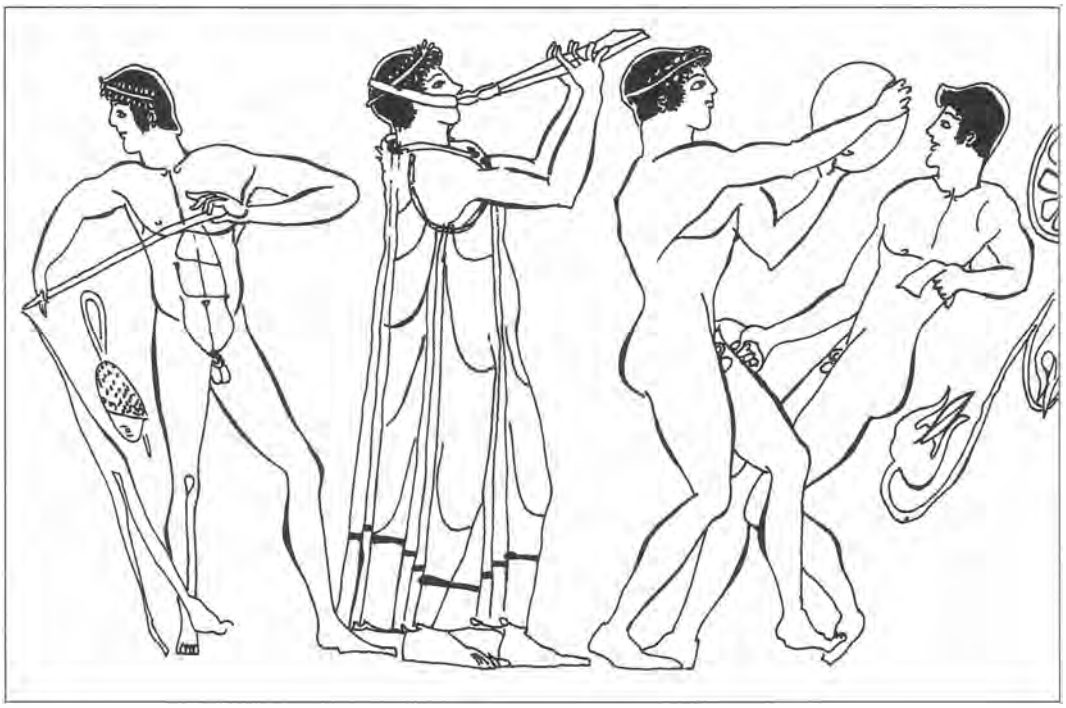

Sport v řeckém gymnáziu. Podle antické vázové malby z doby kolem roku 420 před n. l. (originál v Národním muzeu v Kodani)

Snad nejlepší ilustraci tohoto rozdílu mezi Řeky a Neřeky podal Lúkiános ze Samosaty „Voltaire antiky" z 2. století n. l., v povídce *Anacharsis čili O tělesných cvičeních*. Měl k jejímu napsání i jiné předpoklady než svůj nevšední talent. Dokonale znal neřecký způsob nazírání na věci, protože pocházel z kraje na dalekém horním Eufratu, a přitom byl nadšeným milovníkem sportu, což dokázal čtyřmi návštěvami olympijských her. Povídka by stála za citování celá, uveďme z ní však alespoň ukázku.

Anacharsis, skýthský král a mudrc, přijel jako přítel Řeků do Athén, a tamější mudrc a vládce Solón ho zavedl do gymnázia Lykeia. „Jak se to chovají ti vaši mladíci, Solóne? Vždyť se tu perou, podrážejí si nohy, vykrucují si ruce, škrtí se, válejí se po zemi jako prasata! Ale když se před chvílí svlékli, dobře jsem si toho všiml, docela přátelsky se navzájem natírali olejem a čistili se škrabadlem. A najednou, bůhví co to do nich vjelo, sehnou čela a srazí se jako dva berani. Hele, koukni se tamhle! Jeden druhého zvedl a pak ho shodil na zem, teď si už i na něho lehl, hlavu mu cpe do špíny, chce mu zlomit vaz... A tady ti dva! Celí jsou umounění od písku, a místo toho, aby se běželi umýt, dávají si do nosu pěstí. Uvidíš, že jeden z těch chudáků co nevidět vy-

plivne zuby! Proč nezasáhne ten úředník a neodtrhne je od sebe? Myslím, že je to úředník, má přece červený plášť. No ne! Ještě je popichuje!" Anacharsis se diví chlapcům, jak o překot utíkají, ačkoli je nikdo nehoní, diví se těm, co zahazují nějaký talíř nebo kotouč a pak ho hledají a znovu zahazují. Nejvíc ho však přece jen pohoršují zápasníci. „Rád bych tedy věděl, k čemu je to dobré, Solóne! Mně to připadá jako bláznovství... Jestliže u nás někdo někoho uhodí nebo shodí na zem, tak ho potrestáme, i když to viděli jen dva svědkové nebo pouze jeden. Ale ať je mi jakkoli líto těch zápasníků, ještě víc se musím pozastavit nad diváky. Jak mohou lidé, a to v takovém množství, zanechat své práce a obchodů, aby mařili čas přihlížením k takovým hloupostem? To mi opravdu nejde do hlavy!"

Solón odpovídá Anacharsiovi na otázky a námitky, vysvětluje mu význam tělesných cvičení a chlapského zápolení, mluví o radosti z měření sil a vítězství v závodech, připomíná i potřebu tělesné zdatnosti pro vojáky v poli, používá celé své výřečnosti i proslulé moudrosti. Všechno však marně. Anacharsis nic neuznal, nic nepochopil. Byl přece, jak sám řekl podle Lúkiána na vysvětlenou, pouze barbar. Jiným slovem: Neřek.

Řekli jsme, že Řeky odjakživa charakterizovala soutěživost a touha po vyniknutí. Je těžké říci, kde se to v nich vzalo a proč. Už *Ílias* a *Odysseia* mluví o těchto vlastnostech jako o něčem, co je v nich zakořeněné a od nich neodmyslitelné. „Být nejlepší v činech i slovech" bylo ideálem hrdiny Achillea, který dal přednost krátkému životu ve slávě před dlouhým životem v průměrnosti. „Převýšit všechny muže" si přál král Agamemnón, „smělostí a chytrostí první" chtěl být král Odysseus. „Abych se skvěle držel a vynikal nad jiné" bylo touhou hrdiny Glauka, a kdo nepatřil k hrdinům ani králům, chtěl být alespoň „řádný muž, jenž nedá se zahanbit jiným". Nebyly to však jen ideály a touhy ze sfér poezie, setkáváme se s nimi u Řeků v praxi všedních i svátečních dnů během celých dějin. Bez ohledu na to, zda měl nebo neměl pravdu Platón, když řekl, že příklady svých hrdinů „Homér vychoval Helladu".

Duch soutěživosti se projevoval v každé oblasti řeckého života. Soutěžili básníci: první jejich známý závod se konal na prvních historicky doložených pohřebních hrách, jež se pořádaly na počest chalkidského krále Archidamanta, a zvítězil v něm Hésiodos, autor *Práce a dní* a *Původu bohů*. Soutěžili sochaři: když se Efezané rozhodli vyzdobit Artemidin chrám sochou Amazonky, vypsali konkurs, v němž zvítězil nad Krésilem, Fradmonem, a dokonce Feidiem Polykleitos z Argu. Soutěžili řečníci: ze „závodů v chvalozpěvech" mezi Ísokratem, Naukritem, Theodektem a Theopompem, které vyhlásila po smrti halikarnasského krále Maussólla jeho manželka Artemísia, odnesl si první cenu Ísokratův žák Theopompos. Vojevůdci a politikové představovali své soupeření o moc rovněž jako určitý druh soutěže. Když Themistoklés povolal v zájmu soustředění sil proti Peršanům svého vypovězeného odpůrce Aristeida z vyhnanství, uvítal ho v hlavním stanu na Salamíně slovy: „Vždyť naším údělem je navzájem soutěžit, kdo z nás víc prospěje obci!"

Příslovečni byli v tomto směru zejména malíři váz a hrnčíři. V mnichovském Antikváriu je amfora z konce 6. století před n. l., kterou zdobí malba *Únosu dívky* (snad mladé Heleny Théseem a Peirithoem). Pod ní je signatura „Namaloval Euthymidés, syn Poliův" a za ní dovětek „jak by nikdy nenamaloval Eufronios". Oba tito malíři byli přátelé a jako umělec byl asi Eufronios lepší; jeho *Krásný Leagros* a *První vlaštovka* patří k nejpůvabnějším vázovým malbám (ačkoli u Leagra se mu vytýká, že krok koně nenamaloval správně). Hésiodos poznamenal už v 7. století před n. l., že „hrnčíř závidí hrčíři", což platilo nejen o výdělku, ale i slávě dílny. Víme, že hrnčíři si doslovně přetahovali malí-

ře. Tak Epiktétos Starší vystřídal deset dílen, Oltos šest, Psiáx nejméně pět atd. a ani Dúris nepracoval vždy jen u Pýthóna. Tato soutěž nebo konkurence se neomezovala na umělce stejného oboru. Když roku 485 před n. l. zvítězil na nemejských hrách Pýtheás z Aigíny, požádali jeho příbuzní Pindara, aby na něho složil oslavnou báseň. Řekl si o honorář 3000 drachem, což nebylo málo (dalo se za to koupit asi 250 centů ječmene nebo 750 ovcí). Pýtheovi příbuzní namítli, že za tolik peněz si mohou objednat už sochu. „Sochy stojí na podstavcích a vidí je jen málokdo, navíc je ničí čas," odpověděl Pindaros. „Báseň čas neničí a šíří slávu opěvovaného všude, kde zní lidský hlas."

Soutěžení proniklo i do oblasti, kde bychom to nečekali: do náboženských slavností a s nimi spojených dramatických představení, z nichž se vyvinulo divadlo. V Athénách se od pradávna slavily každoročně čtyři svátky boha Dionýsa, při kterých se hodovalo, pilo a veselilo. Součástí hlavního z těchto svátků, tzv. Velkých dionýsií, se časem stala představení tragédií a komedií. Roku 534 před n. l. bylo jejich pořádání upraveno zákonem a dostaly charakter soutěže autorů o nejlepší hru. Kdo se chtěl této soutěže zúčastnit, předložil hru prvnímu archontovi, tj. hlavě athénského státu, který ji posoudil (zejména z ideového hlediska). Jestliže vyhovovala, určily státní orgány *chorégа* („vedoucího sboru"), jehož povinností bylo vycvičit sbor a financovat představení. Soutěžili tři vybraní autoři komedií, každý s novou hrou, a tři vybraní autoři tragédií, každý s novou tetralogií (třemi tragédiemi spojenými námětem a jedním tzv. satyrským dramatem). Před představením zvolilo lidové shromáždění losem deset soudců, ti pak zvolili pro každou hru ze svých řad pět rozhodčích. Vítězný autor, chorég a první herec (*prótagonistés*) dostali břečťanové věnce; autor navíc honorář a peněžní cenu. Honorář býval slušný, ale patřilo se jej utratit na hostinu pro účinkující a přátele. Z peněžní ceny mohl autor vyžít do příští soutěže.

Jaká byla úroveň těchto soutěží, můžeme posoudit podle půl stovky zachovaných her jejich účastníků: Aischylovy, Sofoklovy a Eurípidovy tragédie patří dodnes k vrcholům světové dramatické tvorby, Aristofanovy komedie rovněž. Nejvíc vítězství, čtyřiadvacet, dosáhl Sofoklés; Eurípidés dostal za *Médeiu* roku 431 před n. l. pouze třetí cenu(!). Vysoké peněžní odměny a veřejné pocty, které povzbuzovaly umělce, byly však jen jednou stránkou péče athénského státu o rozvoj dramatického umění. Druhou byla péče o zpřístupnění jeho výtvorů nejširším masám lidu. Představení trvala čtyři dny za sebou a diváky mohli být i neobčané, mezi nimi i otroci. Vstupné se původně neplatilo; když bylo zavedeno, poskytoval na ně stát chudým občanům příspěvek ve formě náhrady ušlého výdělku. Divadelní představení se konala ovšem i mimo rámec soutěží na Dionýsových svátcích a to nejen v Athénách, nýbrž (s výjimkou Sparty) v celém řeckém světě. Za svůj vrcholný rozkvět, který dosáhla dramatická tvorba attickou tragédií a komedií, vděčí však v rozhodující míře těmto soutěžím.

Řecká soutěživost a touha po vyniknutí měla pochopitelně i záporné stránky; jako téměř každá lidská vlastnost. Vedla občas k přehnanému soupeření a k nešťastným konfrontacím, podněcovala samolibost, chlubivost, závist. Navzdory tomu byly její výsledné účinky kladné. Byla ostnem, který poháněl Řeky, aby nezakrněli v sterilním sebeuspokojení, aby usilovali překonat dosažené dosažitelným. Upevňovala demokratickou zásadu, ze které vycházela, tj. že každý svobodný člověk má právo změřit se s jiným jako rovný s rovným. Významně přispěla také k individualizaci člověka v rámci pospolitosti, k jeho vymanění se z anonymity, k uvědomění si lidské hodnoty. V kulturní oblasti byl prostor pro soutěživost otevřený všem talentům, v politické byl v některých státech širší a v jiných užší, v ekonomické byl pro rozdílnost výchozích pozic relativně nejužší. Avšak i tam, kde se pro ni vyskytovaly ne-

příznivé podmínky, v té nebo oné formě existovala: jako protiklad k svázanosti a strnulé nehybnosti v sousedních despotických říších, kde mohl mít vyšší ambice jen člověk z nejvyšších vrstev.

Nic však neposkytovalo pro soutěživost a touhu po vyniknutí tak bezhraničný prostor jako tělovýchova a sport. Tu vůbec nezáleželo na urozeném původu, ani na politickém vlivu, ani na bohatství. Záleželo na tom, kdo doběhl první, kdo koho přemohl v zápase, kdo dále skočil nebo hodil diskem a oštěpem. Jistěže i tu byl ve výhodě zámožný mladík, který mohl trávit více času na cvičišti. To však neznamenalo, že nemohl podlehnout nosiči z přístavu nebo tesaři, který se tam dostal až po práci. Pravidla byla pro všechny stejná a atletická nahota odstraňovala i vnější insignie společenského postavení a majetku. Výjimky se omezovaly pouze na závody vozů a koní, kde šlo nejen o sport, ale i reprezentaci v obou slova smyslech. Tyto disciplíny byly a zůstaly výsadou těch, „co na to měli", tj. předchůdců dnešních lordů se stájemi závodních koní nebo sponzorů závodních automobilů Formule jedna.

Pro rozvoj tělovýchovy a sportu si vytvořila řecká společnost všestranně příznivé podmínky, a to ve velké míře už v předklasické době. V klasické je dále zlepšila a po staletí si je pak udržela. Jak víme, každé řecké město mělo gymnázium, ne-li dvě nebo několik, a v každém z nich působili profesionální cvičitelé a trenéři. Navíc existovala ve většině měst i jiná sportovní zařízení (stadiony), jež byly přístupné všem občanům, a soukromá učiliště, zejména zápasnická (palaistry). Kromě těchto materiálních a personálních předpokladů působily na rozvoj tělovýchovy a sportu i mocné faktory ideové. Vyplývaly z „veřejného mínění", resp. z toho, co se řecky nazývalo *éthos*, tj. „mravně závazná norma", „světový názor". Patřilo k němu společenské přesvědčení, že správný občan má cvičit a sportovat, a to mladý bezpodmínečně a starší podle možnosti. A patřilo k němu i vysoké společenské hodnocení těch, kteří dosáhli vítězství, když „nadešel čas jít ven a v závodech vyzkoušet sílu", jak praví ústy krále Alkinoa Homér.

Příprava závodníků k soutěžím se považovala za důležitý úkol gymnázií i jiných sportovních zařízení. Těchto soutěží čili her bylo mnoho: konaly se každoročně v každém gymnáziu, konaly se při výročních slavnostech v každém městě, konaly se v celořeckém měřítku, a to už od předklasické doby. Talenty se pečlivě sledovaly a jejich rozvoj se všestranně podporoval. Mladý muž, který vynikl v některé disciplíně, měl i v případě naprosté chudoby téměř vždy jisté, že se ho ujme veřejný činitel nebo soukromý mecenáš a zabezpečí mu dokonalý výcvik pod vedením zkušeného trenéra. Také v tom lze spatřovat jeden z projevů soutěživosti a touhy po vyniknutí: závodník, který vybojoval vítězství v jiném městě, nebo dokonce na celořeckých hrách, byl chloubou rodného města a spolutvůrcem jeho prestiže. To však neznamenalo, že gymnázia přitom ztrácela ze zřetele svou hlavní úlohu, tj. sloužit všem občanům jako tělovýchovná a vzdělávací zařízení. Z pramenů víme, že jimi procházela velká část mládeže a že v nich trávili velkou část volného času příslušníci všech vrstev svobodného obyvatelstva. Vyhýbali se jim jen ti, jimž se řecky říkalo *idiótés*, tj. občané duševně nebo tělesně nezpůsobilí, resp. svévolně odmítající účastnit se veřejného života v obci.

Toto zapojení soutěživosti a touhy po vyniknutí do systému výchovy, ve které se navíc spojovala péče o rozvoj těla i ducha, představuje nevšední jev ve světových kulturních dějinách. Dlouhá staletí před počátkem našeho letopočtu Řekové pochopili, že zanedbáváním lidského těla se celá společnost oslabuje a zanedbáváním lidského mozku že se ohlupuje. Udělali proto vše, aby se opak stal skutečností.

Kult těla a ducha se spojoval v Řecku poprvé v jednotu; poprvé též na-

byl masového charakteru. Tělovýchova a sport se tam staly integrální součástí kultury, jednou z jejích složek vedle umění, vědy a vzdělanosti. Rovněž poprvé na naší planetě.

V literatuře se setkáváme s tvrzením, že cílem řeckého kultu těla, resp. tělovýchovy vůbec, byla „sportovní sláva", „věnec vítězství na hrách". Nechybějí však ani tvrzení opačná. Například významný klasický filolog, který nám zpřístupnil překlady do češtiny velkou část řecké literatury, napsal, že „sportovní sláva byla do značné míry jen neplodnou hrou". V prvním případě jde o pohled takříkajíc ze stadionu a je v něm kus pravdy; přinejmenším v tom smyslu, že onen věnec a ona sláva byly pro rozvoj tělovýchovy mohutnou vzpruhou. Ve druhém případě se setkáváme s názorem ze starosvětské pracovny, který nevystihuje podstatu věci. Nemusely to být ani vrcholné výkony a vítězství, jež zakládaly sportovní slávu: už každodenní život na cvičišti měl oplodňující vliv na všechna odvětví řeckého umění, na řecký systém tělovýchovy a vzdělávání, na zvyšování zdatnosti a zdraví mladých i starších lidí. Konečně ani „hra pro hru", která regeneruje fyzické a intelektuální síly, ba působí pouze potěšení a radost, není neplodná.

Tato tvrzení (a různé jejich varianty) nevyjadřují však řecký názor na tělovýchovu a sport, ale názor jejich autorů na řeckou tělovýchovu a sport, což nelze zaměňovat. Řekové především neoddělovali kult těla a ducha, a tudíž pro ně nevytyčovali rozdílné cíle. Chápali je v jednotě; přeceňování nebo podceňování jednoho na úkor druhého hodnotili jako nežádoucí úchylku. Přitom tento společný cíl e*xpressis verbis* nikde nedefinovali. Nikde se nenašla ani žádná jejich definice „ideálního sportovce". Své představy nám však nezatajili; naopak. Formulovali je v květnaté řeči básníků, v uvážených zevšeobecněních filozofů a politiků, v jednoduchých větách autorů odborných spisů. Ve vzácné shodě odvozovali tento cíl od toho, co bylo podle Aristotela „účelem obce", jak jsme už o tom mluvili. Vytvořili si pro něj zvláštní slovo – *kalokagathia*.

Co znamená to slovo, které klasičtí filologové kdysi už zapomněli a sportovci nedovedli ještě nedávno ani pořádně vyslovit? Je to složenina dvou výrazů: *kalos* znamená „krásný" a *agathos* v základním významu „dobrý" (k uprostřed je zbytek spojky *kai*, „a"). Obě tato slova měla však ve staré řečtině řadu dalších významů. Slova *kalos* se používalo například i k vyjádření obdivu a na nápisech ve smyslu „Ať žije!". *Agathos* znamenalo dobrý „vůbec", ale i „dobrý rodem", „šlechetný", „ušlechtilý"; tvar *agath*e byl oslovením ve smyslu „Můj nejmilejší!". Ve spojení dostala tato slova nový specifický význam. Jestliže se tedy řekne, že cílem výchovy byla „krása a dobrota", pak to naprosto nevystihuje smysl a význam kalokagathie. Je to jedno z těch stovek řeckých slov, pro která nemají moderní jazyky přesný ekvivalent, a překlad tu působí jako pohled na matnici při nezaostřeném objektivu.

„Je těžké, ne-li nemožné, zrekonstruovat tento pojem nebo ideál dnes, jelikož jeho obsah je produktem celé kultury a způsobu života. Představuje to podobný problém, jako když chceme vysvětlit středověký ideál ‚rytíře' nebo zachytit všechny znaky a odstíny pojmu ‚gentleman'," napsal M. Andronikos z Aristotelovy univerzity v Soluni ve studii o úloze sportu v systému řecké výchovy (1976). Připodobnil jej k modernímu řeckému ideálu *pali-kari*e, jehož hlavní atributy, fyzická a morální statečnost spojená s velkomyslností, jsou spojovacím článkem ke staré řecké kalokagathii. V našich pojmech se mu asi nejvíc blíží „junák" nebo „junáctví", ale spíš v chorvatském nebo srbském chápání, kde se už zčásti překrývá s „hrdinou" a „hrdinstvím". S nevelkým zjednodušením lze říci, že podle smyslu znamená kalokagathia krásu spojenou s duševní ušlechtilostí ve vyvážené jednotě. V nejširším chápání jde tu o harmonický rozvoj těla a ducha, jak jsme už

uvedli. V nejpřesnějším smyslu jde o soulad fyzické zdatnosti a krásy s morální statečností a ušlechtilostí, jenž staví člověka na přední místo ve společnosti sobě rovných.

Původně byla kalokagathia zřejmě aristokratickým ideálem; později se stala, hlavně vlivem demokratických Athén, ideálem svobodných občanů vůbec. Přitom se tělesná krása chápala jako chlapská krása sportovce (nikoli milovníka z operety nebo drsňáka z kovbojky) a duševní ušlechtilost jako souhrn občanských ctností, jež „tvoří a zdobí muže". Představovala dosažitelný ideál: krásné a zdatné tělo se dalo vypěstovat gymnastikou a atletikou, duch se dal zdokonalit vzděláváním se v umění a vědách a osvojováním si obecně platných etických principů. Vyžadovala, aby člověk na sobě pracoval, a společnost mu v tom pomáhala. Byla tedy cílem výchovy na gymnáziích a ovládala stadiony celého Řecka. Anebo – nezapomeneme-li na Spartu, kde byla výchova zaměřena pouze na statečnost ve vojenském smyslu – téměř celého Řecka.

Kalokagathia jedinečně spojovala ideál jednotlivce a společnosti. Nejcennější na ní snad bylo, že na rozdíl od náboženských ideálů, zejména orientálních, neodvracela člověka od života, ale obracela ho k životu. K životu uprostřed a v prospěch společnosti, k životu, který stál za to, aby se žil... A stěží lze vynechat na tomto místě poznámku, že jeden z prvních, kdo se po pádu antického Řecka pokusil uvést tento ideál programově do tělovýchovné praxe, byl Miroslav Tyrš. Dávno před Coubertinovým narozením, dávno před Curtiusovými vykopávkami v Olympii, dávno před prvními olympijskými hrami nového věku...

Je-li heslem novověkých olympijských her známé CITIUS, ALTIUS, FORTIUS, „Rychleji, výše, silněji", pak heslo starověkých olympijských her mohlo znít ΚΑΛΟΚΑ–ΓΑΘΙΑ. Potlačení kalokagathie, a vůbec úpadek kultu těla a oslabení kultu ducha, bylo už příznakem konce slávy antického Řecka. Dokud však vládla v mysli Řeků jako Zeus na Olympu a vedla jejich konání, byli velikým národem před tváří dějin.

Tolik tedy k předhistorii olympijských her a vůbec sportu, k podmínkám jejich vzniku a rozvoje.

Ale zajímavější je jejich historie.

5. KAPITOLA

ZROD A VÝVOJ OLYMPIJSKÝCH HER

První olympijské hry se konaly podle souhlasných zpráv řeckých historiků roku 776 před n. l.; staly se též výchozím bodem řeckého kalendáře. Dnešní historikové tento údaj přijímají a považují jej vcelku za hodnověrný. Pouze nejkritičtější připomínají, že není doložen jinak než tradicí a že jako začátek řeckého kalendáře se ujal poměrně pozdě (někdy na přelomu 4. a 3. století před n. l., kdy ho zavedl pro celořecké dějiny historik Tímaios ze sicilského Tauromenia místo různých letopočtů v jednotlivých státech). Tradice je však v tomto případě jednoznačná a datování podle olympiád tvoří souvislou a nepřetržitou řadu. Lze tedy říci, že řecký kalendář začíná historicky pravděpodobnějším datem než římský „založením Říma“ nebo náš „narozením Krista“.

Olympijské hry roku 776 před n. l. byly však ve skutečnosti pouze první „oficiální“ nebo „započítané“ hry. Jimi začíná seznam *olympioniků*, tj. v řeckém smyslu olympijských vítězů (nikoli pouhých účastníků her), a současně první *olympiáda*, tj. v původním chápání čtyřleté období mezi jednotlivými hrami, používané jako jednotka datování (uvedením pořadového čísla her, jména vítěze v běhu na jedno stadion a příslušného roku konání her). Podle řeckých historiků i archeologických nálezů pořádaly se v Olympii dávno předtím slavnosti a závody, jež měly zpočátku pouze lokální význam. Časem pak přerostly rámec Élidy, přitahovaly účastníky ze širokého dalekého okolí a nakonec z celého Řecka. Olympie se stala dějištěm celořeckých her právě proto, že už byla známá jako kultovní a sportovní středisko; nikoli naopak. Odkdy však byla takovým střediskem, je těžké říci. Nejstarší nálezy z oblasti mezi Altidou a severozápadním svahem Kronia ukazují, že na její půdě sídlili lidé snad už v polovině 3. tisíciletí před n. l. a že tam uctívali pradávnou „bohyni-matku“, vzdálenou předchůdkyni bohyň Héry a Matky bohů. K přeměně tohoto sídliště v kultovní středisko, kde se při slavnostních setkáních konaly různé závody, došlo až po příchodu Řeků do Řecka. Podle převládajících názorů stalo se to ve vrcholné mykénské době, podle nejopatrnějších (například soudobého řeckého archeologa N. Jaluria) až na jejím sklonku. To znamená nejméně půl tisíciletí před prvními historicky uznávanými olympijskými hrami.

Olympie a její hry mají tedy dlouhou předhistorii; tak dlouhou, že fakta z ní se ztrácejí v mýtech, ze kterých lze hůř než z jiných vylousknout historické jádro. Ne že by byly mlhavé a nesrozumitelné, velice si však protiřečí. Podle nejznámějších a nejrozšířenějších měly olympijské

hry víc než půl tuctu zakladatelů, při dobré vůli našel by se jich i tucet. O jednom z nich jsme už mluvili při prohlídce reliéfů z východního štítu Diova chrámu. Byl to Pelops, syn krále Tantala a vítěz nad píským králem Oinomaem, pozdější dobyvatel a vládce Peloponésu. V souvislosti s ním stojí za zmínku, že jeho manželka Hippodameia, Oinomaova dcera, založila podle élidských pověstí rovněž olympijské závody, a to pro dívky a ženy. Jmenovaly se *héraie*, na počest Diovy manželky Héry, a závodilo se na nich v běhu na délku stadia zkráceného o šestinu, tj. na 500 stop (160,5 metru). Konaly se každý čtvrtý rok a vždy mimo rámec vlastních olympijských her.

Za zakladatele olympijských her se považoval vedle Pelopa nejčastěji Héraklés, syn nejvyššího boha Dia a tírynthské královny Alkmény. Podle jedné verze je založil na paměť svého vítězství nad élidským králem Augeiem čili Augiášem, když se mu pomstil za to, že mu nezaplatil slíbenou odměnu za vyčištění jeho příslovečně špinavého chléva. Podle jiné je založil po návratu Argonautů z Kolchidy, kde pomohli získat lásonovi zlaté rouno. „Tehdy jim Héraklés poradil," píše Diodóros, „aby se pro případ nepředvídané náhody přísahou zavázali, že kdyby některý z nich potřeboval pomoc, ostatní mu ji poskytnou. Dohodli se, že si najdou nejkrásnější místo v Helladě na bojové hry a lidové slavnosti a že ho zasvětí Diovi Olympskému. Přísahou se zavázali k věčnému přátelství a uspořádáním her pověřili Hérakla. Pro tato slavnostní shromáždění vybral pak Héraklés kraj u řeky Alfeia v zemi élidské, zasvětil ho nejvyššímu z bohů a nazval ho podle jeho jména Olympií. Vyhlásil tam závody na koních a bojové hry, určil ceny vítězům a rozeslal nedotknutelné posly, aby ve všech městech oznámili, že se tam budou konat hry. A ačkoli už na výpravě Argonautů dosáhl nemalé slávy, leskem olympijských slavností ji ještě zvýšil." Podle další verze, známé z Pindara, založil Héraklés olympijské hry k poctě svého otce Dia a k uctění památky krále Pelopa, který byl jeho pradědem z matčiny strany. Stanovil též pravidla atletických závodů i závodů na vozech a určil ceny vítězům: věnce z větviček „stříbrně šedé olivy, kterou sám přinesl do Olympie od stinných pramenů Istru, aby zdobily kadeře vítězů a byly památkou na slavné hry".

Hérakla uvádí jako zakladatele olympijských her i Pausaniás. Nikoli však toho, o kterém jsme právě mluvili, nýbrž jeho jmenovce z Kréty. Byl to prý jeden z Kúrétů, horských démonů, kteří se zrodili z dešťových kapek, a se svými čtyřmi bratry se zasloužil o záchranu samého Dia. Když se totiž Zeus narodil, chtěl ho jeho otec Kronos pozřít, aby si tak zajistil, že ho nezbaví vlády. Měl všechny důvody se svých dětí bát, neboť sám kdysi rovněž připravil o moc svého otce Úrana. Snědl už pět starších Diových sourozenců (Hestii, Démétru, Héru, Poseidóna a Háda), ale tentokrát ho jeho manželka Rheia přelstila. Porodila Dia tajně v hluboké jeskyni na krétské hoře Dikté a Kronovi dala místo něho podlouhlý kámen zabalený do plen. Kronos jej bez zkoumání obsahu pozřel a bylo vše v pořádku. Malého Dia přenesly pak nymfy Adrásteia a Ídaia na horu Ídu a věnovaly mu všestrannou péči. Kúréti ho střežili před divou zvěří, a kdykoli se rozplakal, tloukli meči o štíty a s pokřikem tancovali, aby ho Kronos neslyšel. Na Ídě potom Zeus šťastně vyrostl, a když dospěl, učinil přesně to, čeho se Kronos obával. Povstal proti němu, osvobodil z jeho útrob své sourozence, kteří v nich jako božské bytosti žili i nadále, po strašlivém desetiletém boji ho přemohl a stal se nejvyšším bohem. Kúréti se poté vypravili do Olympie, kde Zeus dosáhl konečného vítězství, a Héraklés, který byl nejstarší, uspořádal tam se svými bratry na jeho počest závody. „Ídskému Héraklovi náleží tedy sláva, že založil hry a dal jim jméno Olympie."

Spojení mýtu o Diově narození se založením olympijských her připadá nám zajisté divné. Není však

Athénská červenofigurová amfora, znázorňující Hérakla (z období okolo roku 490 před n. l.)

vyloučeno, že „na tom něco je". Pausaniás se odvolává na „ty Éliďany, kteří povídají o nejstarších událostech", a dnešní badatelé v tom spatřují ohlas vzpomínek na dávné styky mezi Olympií a Krétou. Archeologické nálezy nasvědčují, že krétské lodě připlouvaly k břehům Élidy a po Alfeiu, který byl pro ně tehdy splavný, pronikaly až pod svahy Kronova pahorku. Tyto styky se datují do mykénských dob, do nichž klade Homér vládu králů Nélea na Pylu a Pelia v Iólku. Tyto dva krále, z nichž prvý byl otcem starého válečníka Nestora z trojské války a druhý nepřítelem vůdce Argonautů lásona, považují některé élidské pověsti za další zakladatele olympijských her. Jiné k nim připojují ještě krále Písu, údajného zakladatele města Písy v bezprostředním sousedství Olympie, které Éliďané později zničili. Založení Olympie se však připisovalo nejen králům a hrdinům, ale i samotnému Diovi. Právě na půdě Olympie přemohl prý v boji o nejvyšší moc svého otce Krona a na paměť tohoto vítězství určil tam konání her.

Podle Strabóna založil olympijské hry Héraklův potomek Oxylos, který přivedl do Élidy Dóry a stal se v ní s jejich pomocí králem. Původně prý vládl v Aitólii, ale když nešťastně hozeným diskem zabil svého bratra, musel podle tehdejších zvyklostí opustit vlast a odebrat se do vyhnanství. Vůdcem Dórů se stal na základě věštby, která jim doporučovala, aby si postavili v čelo své výpravy „trojokého". Potkali ho totiž, jak jel na oslu, který byl na jedno oko slepý, a tak v přesvědčení, že věštba mínila jeho, požádali ho o pomoc, a slíbili mu za to élidský trůn. Je to pochopitelně jen pověst, ale badatelé v tom vidí vzdálený odraz skutečnosti, že po dórském vpádu došlo k reorganizaci her, které se odedávna v Olympii slavily. Nebo spíš k jejich „znovuzaložení".

O Oxylovi není pochyb, že je postavou z mýtů a bájí. O jeho pravnukovi Ífitovi, králi v Élidě, se už takové pochyby vyskytují – a to je krok, jenž vede na historickou půdu. Dnes převládá ve vědě názor, že jeho existenci je třeba pokládat za nedokázanou; podobně jako například existenci jeho současníka Lykúrga, vládce a zákonodárce ve Spartě. Řecká historická tradice trvá však houževnatě na tom, že oba tito mužové žili, a Ífita prohlašuje za zakladatele nebo obnovitele olympijských her. Nikoli už mytických, ale historických: těch, jež se konaly poprvé roku 776 před n. l. a potom více než jedenáct století až do roku 393 n. l.

Podnět k uspořádání her dostal prý Ífitos z delfské věštírny. S bolestí v mysli i srdci sledoval krvavé boje všech proti všem, které od dórského vpádu soužily Řecko a hrozily Řekům, že se navzájem vyhubí. Když se k táhnoucím vojskům připojil jako černý stín mor, rozhodl se jednat. Vypravil posly do Delf, aby se v tamější věštírně dotázali boha Apollóna, co by se dalo proti tomu dělat a co by měl udělat on sám. Tak aspoň tvrdí všichni řečtí autoři, kteří se zabývali Olympií. Nejstručněji to napsal Pausaniás: „Když už byla celá Hellada téměř vyhubená pro kmenové rozbroje a morovou nákazu, napadlo Ífitovi, aby poprosil boha v Delfách o ukončení těchto pohrom. A jak je známo, Pýthia nařídila, aby Ífitos s Éliďany obnovil olympijské hry."

"Věštírna", „Pýthia" – to nezní zrovna seriozně. Avšak jen nám; ve starém Řecku (a vůbec ve starověkém světě) měly věštby velikou autoritu a věštírna v Delfách byla ze všech nejautoritativnější. Podle přesvědčení tehdejších lidí promlouval ústy Pýthie sám bůh Apollón, který za příslušnou odměnu oznamoval žadatelům vůli svého otce Dia. Pýthia, obvykle starší žena s extatickými sklony, seděla na trojnožce nad skalní rozsedlinou, ze které vystupovaly omamné výpary, a vydávala nesouvislé výkřiky; ty pak kněží zpracovávali v odpovědi. Co tedy oznámil Apollón ústy Pýthie, záviselo na kněžích. Jejich výroky měly pak vzhledem k uznávané vševědoucnosti boha všeobecnou váž-

nost a při odpovědích panovníkům i politický dosah. Na otázky tohoto druhu odpovídali delfští kněží často se znalostí věci, protože měli možnost získávat informace od poutníků ze všech řeckých krajů. Přitom sledovali a zpravidla hájili celořecké zájmy. (Jestliže byli v rozpacích, formulovali odpovědi dvojznačně nebo nesrozumitelně, aby vina za nedobrou radu nepadla na věštírnu, ale na ty, kteří si věštby nesprávně vyložili. Vzpomínka na to se dodnes udržuje v úsloví „Mluví jako Pýthie".) Ve vážných případech si dali na odpovědích velice záležet, zejména ve starších dobách. Delfská věštírna se tak vyvinula v jakýsi nadstátní orgán, který ovlivňoval politiku řeckých států v zájmu jejich dorozumění a spolupráce.

Když tedy nařídila delfská věštírna Ífitovi, aby obnovil olympijské hry, sledovala tím svrchovaný celospolečenský zájem, tj. nastolení míru v řeckém světě. Šlo jí o mír, tak jako Ífitovi, a závody v Olympii měly být prostředkem, jak jej dosáhnout. To znamená, že všeobecné nadšení pro sportovní soutěže a dávné tradice Olympie byly dva faktory, které měly umožnit Řekům, aby přerušili nekonečné boje, aby se setkali beze zbraně v ruce a dohodli se na řešení svých sporů, aby změřili síly jinak než na válečném poli. Toto podřízení sportu úsilí o mír neznamenalo jeho podcenění; právě naopak. Delfští kněží správně pochopili, že sport je obrovskou silou, kterou je možné a nutné dát do služeb míru, a využili jí. Přitom si uvědomovali, že tato síla nezabrání natrvalo válkám, a to ani ve spojení s autoritou boha, jehož jménem vystupovali. Jelikož však každý den nebo týden nebo měsíc, který si mír vydobude na válce, má cenu mnoha životů, uložili Ífitovi, aby dosáhl zastavení bojů aspoň během her.

Hry mohl Ífitos bez potíží obnovit. Jak ale mohl donutit bojující strany, aby odložily zbraně? Sám na to sílu neměl, jeho země byla nepříliš lidnatá a vojensky slabá. Ve světě, kde se slovo panovníka vážilo podle počtu těžkooděnců, musel znít jeho hlas jako volání do větru. Spojil se tedy se spartským Lykúrgem, nejmocnějším mužem, nejmocnějšího řeckého státu těch dob, a podle pozdějších zpráv, i s králem Kleosthenem ze sousední Písy. Uzavřel s nimi smlouvu o všeobecném posvátném míru během olympijských her a s poukazem na rozkaz delfské věštírny ji prohlásil za závaznou pro všechny Řeky. Kdo by ji porušil, měl se co obávat nejen Dia a Apollóna, ale i pozemské moci jejich garantů. Poté rozeslal posly do všech řeckých měst, aby je seznámili s jejím obsahem a pozvali jejich zástupce na hry do Olympie.

Ekecheiria čili „zdržení se rukou (od zbraní)" se jmenovala řecky tato instituce všeobecného posvátného míru během olympijských her. Smlouva o ní byla prý sepsána ve starobylém písmu na disku, který byl uložen v olympijském chrámu bohyně Héry. O existenci tohoto disku máme mnoho svědectví, mezi nimi od Aristotela a Plútarcha. Ještě Pausaniás jej tam viděl ležet na stole ze zlata a slonoviny, na kterém se při zahájení her vystavovaly věnce určené vítězům, a poznamenal, že text smlouvy „není sepsán ve vodorovných řádcích, ale písmena běží na disku v kruhu". Zda to byl skutečně původní „Ífitův disk", je pochybné; už proto, že sama existence Ífita a Lykúrga (resp. Kleosthena, o němž se zmiňuje až Flegón z Trall) není historicky dokázána. Avšak existence ekecheirie, nechť byl její původ jakýkoli, je historický fakt.

Text smlouvy o ekecheirii se nezachoval; ani žádný antický spis, který by se jí podrobně zabýval. Její ustanovení lze však poměrně snadno zrekonstruovat ze zpráv a narážek v dílech nejrůznějšího druhu, jež svědčí o tom, že byla všeobecně známá. Zabezpečovala především neutralitu a nedotknutelnost Olympie. Na její půdu (podle některých interpretací dokonce na půdu Élidy) nesměl vstoupit voják se zbraní v ruce a v době her ani ozbrojený jednotlivec. Za druhé zabezpečovala účastníkům olympijských her, závodníkům i oficiálním delegacím a divákům, svobodnou

a nerušenou cestu do Olympie a zpět, a to i přes území znepřátelených států. A za třetí, co bylo z jejich ustanovení nejzávažnější: zakazovala v době olympijských her všechny války a jiné násilné činy, včetně poprav zločinců. Sankce na porušení těchto ustanovení odkazovala do náboženské sféry a zavazovala všechny Řeky.

Někteří historikové, například M. I. Finley z Cambridgeské univerzity, omezují zákaz válek ekecheirií pouze na bojové akce, které by ohrozily průběh olympijských her. Podle převládajícího názoru, zastávaného například V. S. Sergejevem v *Dějinách starověkého Řecka* (Moskva 1948) a nejnověji tlumočeného K. Paleologem z Mezinárodní olympijské akademie, platil však tento zákaz všeobecně a vztahoval se na všechny nepřátelské činy. Zachovala se například zpráva o oloupení Athéňana Frynóna, jedoucího na hry do Olympie, vojáky makedonského krále Filipa II.; král musel nahradit způsobenou škodu a zaplatit vysokou pokutu. S jistými rozpory v názorech se setkáváme také u otázky časového rozsahu ekecheirie. Zdá se, že původně trvala měsíc (snad zčásti před hrami a zčásti po hrách) a později byla prodloužena až na tři měsíce, aby se mohli dostat do Olympie i návštěvníci z nejvzdálenějších krajů řeckého světa.

Antická i moderní literatura shodně konstatuje, že ekecheirii uznávaly a respektovaly všechny řecké státy. Pochopitelně se vyskytly i případy jejího porušení; byly však velmi vzácné. Známý je zejména případ Sparty, která ji porušila roku 420 před n. l. útokem na město Lepreón. Éliďané ji za to vyloučili z tehdejších her, což vedlo ke komplikacím, jež měly za následek vojenský vpád Sparťanů do Olympie. Roku 364 před n. l., za války s Élidou, obsadili Olympii Arkaďané a uspořádali tam hry; Éliďané prohlásili pak tyto hry za nulitní a vyškrtli je z oficiálního seznamu. Později došlo k porušení ekecheirie, nikoli však olympijské neutrality, za bojů mezi nástupci Alexandra Velikého a za římských občanských válek po Caesarově zavraždění, které se přenesly do Řecka. Jinak vtrhl do Olympie roku 84 před n. l. římský vojevůdce Sulla, který ovšem jako Neřek ekecheirii nerespektoval, a potom po roce 265 n. l. germánský kmen Herulů. Kromě Frynónova oloupení se zachovaly ještě zprávy o několika přepadeních olympijských poutníků piráty a lupiči, což však byly násilnosti takříkajíc soukromé, nikoli jménem státu. To je z více než tisícileté historie olympijských her všechno.

Ekecheirii považovali Řekové vždy za základ a předpoklad olympijských her. Zachovávali ji, nehledě k právě uvedeným výjimečným porušením, z vlastní vůle; jistěže též s ohledem na náboženské sankce, ale hlavně proto, že měli společný zájem, aby se tyto hry konaly. A nepochybně také proto, že ekecheiria vedla k přerušení a odkladu válek, že zabezpečovala ne-li už mír, tak aspoň příměří.

Je třeba litovat, že při obnovení olympijských her roku 1896 se na tuto jedinečnou instituci, kterou byla ekecheirie, mohlo pouze vzpomínat.

Začátky olympijských her byly skromné; jako začátky všeho, co se později stalo velkým. Tak to alespoň vyplývá ze všech zpráv, jejichž nejsystematičtější přehled nám zanechali Strabón a Pausaniás. Mnohé z těchto zpráv, zejména z nejstarších dob, si dnes už nemůžeme prověřit. To však neznamená, že jim musíme a priori nevěřit. O olympijských hrách vedli Řekové vždy přesné záznamy a mezi lidmi, kteří jejich spolehlivost kdysi kontrolovali, byly i takové osobnosti jako Aristotelés a Aratosthenés.

První olympijské hry roku 776 před n. l. měly podle souhlasných tvrzení pouze jednu disciplínu, a to závod v běhu na délku jednoho stadia (192,27 metru), a trvaly pouze jeden den. Stejný program mělo i též dalších dvanáct her. Teprve na 14. hrách roku 724 před n. l. přibyl k tehdejšímu „jednoduchému běhu“

zvanému *dromos* (nebo *stadion*), „dvojitý běh“ čili *diaulos*. Byl to závod na délku dvou stadií (384,5 metru) s obrátkou, o které nemáme bližší informace. Na následujících 15. hrách roku 720 před n. l. byl zaveden „dlouhý běh“, řecky *dolichos*, a to pravděpodobně na délku sedmi stadií; později byl prodloužen na dvanáct a potom na dvacet čtyři stadií (4615 metrů), takže se stal náročným závodem vytrvalců. (Jen kvůli přesnosti: Pausaniás se o jeho zavedení nezmiňuje, ale zřejmě jen nedopatřením.) Tento program se udržel beze změny ještě na dvou hrách. To znamená, že sportovní náplň prvních sedmnácti olympijských her tvořily výhradně běžecké disciplíny.

Čtyřspřeží před startem. Černofigurová malba na amfoře z období okolo roku 540 před n. l. (Státní antické sbírky, Mnichov)

Na 18. olympijských hrách roku 708 před n. l. došlo k významné reformě: jejich program se rozšířil o zápas čili *palé* a o pětiboj čili *pentathlón*. Zápas se přibližně podobal našemu „řeckořímskému“; zvítězil ten, kdo třikrát shodil soupeře na zem tak, že se jí dotkl kolenem, nebo ho donutil, aby se vzdal. Zápasilo se vylučovacím systémem a soupeři se od prvního do posledního kola určovali losem. Pětiboj se skládal ze skoku do dálky, z běhu na jedno stadion, z hodu diskem, hodu oštěpem a ze zápasu. Pro svou mnohostrannost se hodnotil jako „všechny závody vespolek“ a těšil se všeobecné oblibě. Na 23. hrách roku 688 před n. l. byl zaveden box, řecky *pygmé*, stejně tvrdý a chlapský sport jako dnes. Boxeři používali místo dnešních (a krétsko-mykénských) rukavic řemeny kolem kloubů a zápěstí; jinak způsob jejich soutěže byl stejný jako u zápasu. Obohacení her o tyto disciplíny mělo za následek, že se prodloužily na dva dny.

Do 25. her roku 680 před n. l. se skládaly olympijské soutěže pouze z atletických („gymnických“) disciplín. Na těchto hrách byla zavedena první z disciplín jezdeckých („hippických“), rychlostní závod na dvoukolových vozech s koňským

čtyřspřežím. Jmenoval se *tethrippon* a konal se na hipodromu v jižním sousedství stadionu. Jeho délku přesně neznáme; podle jedné zmínky u Pindara absolvovalo se při něm dvanáct okruhů, tj. přibližně 13,5 kilometru. Na 33. hrách roku 648 před n. l. byl k němu připojen rychlostní závod jezdců na koních (*hipposkelétion* anebo *kelés*). Trať této „nejklasičtější dostihové disciplíny" měřila v Olympii pravděpodobně 6,25 kilometru; jisté to však není. Současně byl zaveden *pankration* („všeboj"), tj. v podstatě kombinace zápasu a boxu. Dovolovaly se při něm téměř všechny chvaty a údery, možné v boji muže proti muži beze zbraně, ale na rozdíl od boxerů bojovali pankratisté holýma rukama. Pankration se dlouho považoval za nejtěžší a nejnebezpečnější olympijský sport. V římských dobách, když se začalo používat tzv. tvrdých řemenů, připadlo v tomto ohledu prvenství boxu.

Knokaut při pankratiu. Černofigurová malba na panathénajské amfoře z období okolo roku 520 před n. l. (Louvre, Paříž)

Od 37. olympijských her roku 632 před n. l. se mohli soutěží účastnit kromě dospělých mužů i dorostenci ("chlapci"). Nejdřív byl pro ně zaveden závod v běhu na jedno stadion a zápas, na 38. hrách i pětiboj (ihned však zrušený), na 41. hrách roku 616 před n. l. box a konečně na 145. hrách roku 200 před n. l. pankration. Pro dospělé muže, kteří už prošli vojenským výcvikem, byl na 65. hrách roku 520 před n. l. připojen ještě *hoplítodromos*, „běh těžkooděnců" (se štítem a přilbou, ale bez meče) na délku dvou nebo čtyř stadií, tj. 384,5 resp. 769 metrů. Tím vývoj atletických disciplín na olympijských hrách skončil. Nehledě k jedné zrušené, bylo jich pro muže i dorostence celkem dvanáct, v klasické době jedenáct.

Další disciplíny, o které se olympijský program rozšířil, byly výhradně jezdecké. Na 70. hrách roku 500 před n. l. zavedli Éliďané závod čtyřkolových vozů s párem mulů, tzv. *apéné*, a na dalších hrách i závod klusáků, tzv. *kalpé*. Obě tyto soutě-

Od 37. olympijských her roku 632 před n. l. se mohli soutěží účastnit kromě dospělých mužů i dorostenci ("chlapci"). Nejdřív byl pro ně zaveden závod v běhu na jedno stadion a zápas, na 38. hrách i pětiboj (ihned však zrušený), na 41. hrách roku 616 před n. l. box že však na 84. hrách zrušili. Na 93. hrách roku 408 před n. l. připojili závod vozů s koňským dvojspřežím, řecky *synóris*, který dosáhl rychle popularity. Na 99. hrách roku 384 před n. l. zavedli závod vozů s dvojspřežím hříbat a na 131. hrách roku 256 před n. l. ještě rychlostní jezdecký závod na hříbatech. O délce trati, kterou bylo nutno při těchto závodech absolvovat, nemáme zprávy. Hippické disciplíny se odlišovaly od gymnických důležitou okolností: za soutěžícího se nepo-

Zakázaný chvat při pankratiu (útok na oko), vpravo rozhodčí. Červenofigurová malba na misce z období okolo roku 490 před n. l. (Britské muzeum, Londýn)

važoval jezdec nebo vozataj, nýbrž majitel koně, resp. spřežení, který též dostal v případě vítězství cenu. Z celkového počtu osmi disciplín tohoto druhu se jich trvale udrželo šestnáct.

V řeckých pramenech z klasické doby se uvádí celkem „osmnáct olympijských soutěží", a to po odečtení těch, jež byly po krátkém trvání zrušeny. Zatím jsme jich uvedli, nehledě k později připojenému pankratiu dorostenců, jedenáct plus šest. Zbývající osmnáctou byla soutěž trubačů a hlasatelů o právo ohlašovat nastoupené závodníky a vítěze, která se konala od 96. her roku 396 před n. l. A když jsme už u čísel a přehledů: jestliže nebereme v úvahu zrušené soutěže a z pětibojařských bereme každou zvlášť, měly olympijské hry ve svém konečném stadiu celkem 23. disciplín: devět lehkoatletických, sedm zápasnických, šest jezdeckých a jednu mimosportovní. Zařazování nových disciplín a přibývání závodníků mělo za následek i prodlužování her. Nakonec se jejich trvání ustálilo na pěti dnech.

Vývoj olympijského programu zaznamenali řečtí autoři velmi podrobně. Na otázku, proč došlo k zavedení té či oné disciplíny, resp.

k jejímu zrušení, nezanechali však uspokojivé odpovědi. Pausaniás například píše, že „Ífitos sice závody obnovil, ale lidé už zapomněli na staré uspořádání a jen ponenáhlu se na ně rozpomínali. Když se na něco rozpomněli, připojili to k závodům." Ke zrušení pětiboje dorostenců poznamenává pouze, že „Éliďanům se znelíbilo, aby jej chlapci podstupovali", a ke zrušení závodů čtyřkolových vozů s muly došlo prý proto, že „nepocházel ani z dávných dob, ani nebyl pěkný na pohled". Na některé z těchto otázek si ovšem dovedeme odpovědět i sami. Například ze sportovního hlediska: zrušení pětiboje dorostenců si zřejmě vynutila skutečnost, že tato mnohostranná disciplína si vyžadovala dlouhý trénink, na který dorostenci věkem nestačili. Anebo ze společenského, resp. politického hlediska: rozšíření soutěží o jezdecké disciplíny bylo nepochybně výrazem tendence k „popanštění her", prostředkem k manifestaci bohatství a moci ze strany těch, kteří si mohli účast na těchto závodech dovolit. Jak si však vysvětlíme, že závod čtyřspřeží byl zaveden téměř o tři století dřív než závod dvojspřeží? Proč byl zařazen box do olympijských soutěží tak pozdě, když měl v řeckém světě více než tisíciletou tradici?

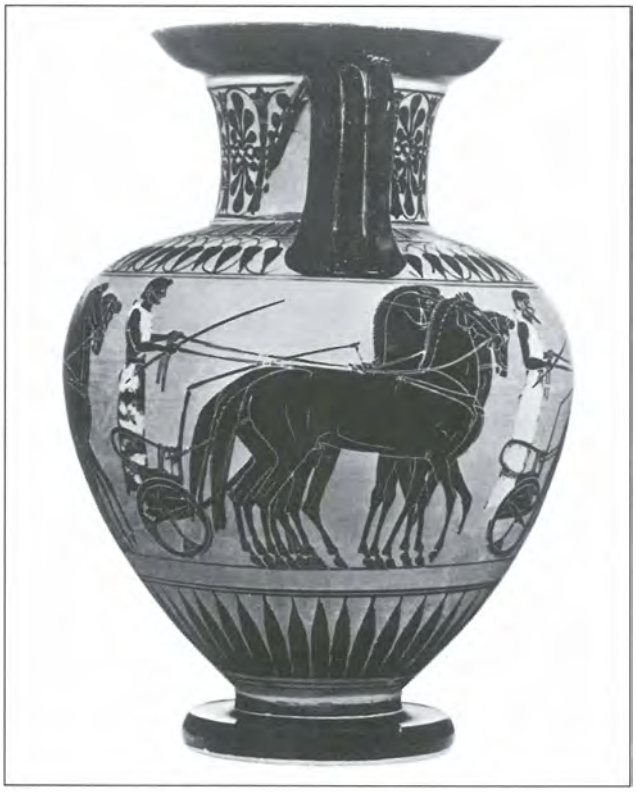

Amfora s čtyřspřežím. Černofigurová malba z období okolo roku 510 před n. l. (Státní antické sbírky, Mnichov)

Antičtí autoři nám navíc zůstali dlužni odpovědi na otázku, kterou si položí i nepříliš zvědavý člověk: jak vlastně probíhaly olympijské hry? Nebo konkrétněji: v jakém pořadí se konaly jednotlivé soutěže? Moderní historikové se pokusili tento dluh splatit, ale zatím se jim to beze zbytku nepodařilo. Z množství materiálu, který mají k dispozici, zrekonstruovali průběh her v klasické době, tj. po reformě provedené při 77. hrách roku 472 před n. l., kdy byl „olympijský svátek" definitivně prodloužen na pět dní, a zjistili též některé změny v jejich programu v helénistické a římské době. Vcelku spolehlivý obraz získali však pouze o ceremoniálu, který tvořil náplň prvního a posledního dne her. Co se týče pořadí jednotlivých soutěží, dospěli k značně rozdílným názorům, a jak sami uvádějí, nejednou jen hypotetickým. Vyberme si z nich nejreprezentativnější a (abychom se neztratili v labyrintu starých sporů), nejnovější. Z posledních několika let.

Už citovaný K. Paleologos předpokládá ve studii uvedené v kolektivní práci řeckých historiků *Olympijské hry* (Athény, 1976), že soutěže začínaly druhého dne po zahajovacích obřadech, a to závody dorostenců v běhu, boxu a pankratiu. Třetího dne pokračovaly jezdeckými závody na hipodromu a pak pětibojem na stadionu. Čtvrtého dne, po ranních obětech, se konaly běžecké závody mužů (v pořadí dromos, diaulos, dolichos), odpoledne boje zápasníků, boxerů a pankratistů. Soutěže pak končily podvečerním během těžkooděnců. Pátý den byl věnován rozdělování cen vítězům a závěrečným obřadům.

Tento program převládal podle K. Paleologa hlavně ve 4. století před n. l., kdy se už soutěže ode-

hrávaly na novém (dnes obnoveném) stadionu a přilehlém hipodromu východně od Altidy.

Th. J. Karajorgová uvádí v publikaci *Stará Olympie* (Athény 1975), že první soutěžní disciplínou byl závod vozů se čtyřspřežím, po kterém následovaly další jezdecké závody. Tyto závody vyplnily dopoledne druhého dne, odpoledne se konal pětiboj. Dopoledne třetího dne bylo věnováno obětem, odpoledne pak závodům ve všech běžeckých disciplínách od nejkratší po nejdelší. Čtvrtý den patřil zápasníkům, boxerům a pankratistům, na závěr se potom konal běh těžkooděnců. Muži i dorostenci soutěžili ve stejných disciplínách ve stejném dni. Toto pořadí předpokládá autorka (pracovnice Řecké archeologické správy) bez velkých změn pro časové rozpětí více než půl tisíciletí, od roku 472 před n. l. do 2. století n. l.

Britský historik amerického původu M. I. Finley, dnes jeden z nejvýznamnějších znalců antických pramenů, shrnul ve spolupráci s holandským odborníkem na antické nápisy H. W. Pleketem výsledky studia této otázky v práci *Olympijské hry, prvních tisíc let* (Londýn 1974). Podle nich se soutěže začínaly druhého dne po zahájení her závodem vozů se čtyřspřežím, který poskytoval nejefektnější podívanou, po něm následovaly ostatní jezdecké závody na hipodromu. Tyto soutěže skončily v poledne, odpoledne se konaly závody ve třech disciplínách pětiboje na stadionu (v hodu diskem, skoku do dálky a hodu oštěpem). Třetího dne dopoledne se shromáždili účastníci her k slavnostním obětem. V bojích pokračovali až do odpoledne, a to dorostenci v běhu, zápasu a boxu. Čtvrtého dne dopoledne se konaly závody mužů v běhu (dromos, diaulos, dolichos). Odpoledne patřilo jednak soutěžím v zápasu, boxu a pankratiu, které se pořádaly v Altidě, a jednak dokončení pětibojařských soutěží z druhého dne (běhu a zápasu) na stadionu. Poslední disciplínou toho dne a celých her byl tradiční běh těžkooděnců na stadionu. Pátého dne se hry rozdělením cen vítězům a příslušnými obřady skončily. Tento průběh považují M. I. Finley a H. W. Pleket za pravděpodobný zejména v klasické době, tj. po reformě z roku 472 před n. l. V dalších stoletích došlo v něm podle jejich názoru ke změnám, které však nelze ze zachovaného materiálu bezpečně zjistit.

Vyskytují se ovšem i jiné názory. Například Georg von Hannover tvrdí v publikaci *Olympie a Mezinárodní olympijská akademie* (1971), že hry prý trvaly šest dní, přičemž druhý den po obřadech byl vyhrazen dorostencům, třetí jezdeckým závodům a pětiboji, čtvrtý obětem a odpočinku, pátý byl pak „hlavním sportovním dnem" a šestý den rozdělováním cen a oslav. V některých publikacích se udržuje i staré a překonané tvrzení, že olympijské hry trvaly sedm dní, z nichž na druhý den připadly běžecké závody, na třetí den soutěže v pětiboji, na čtvrtý zápas, box a pankration, na pátý opět běžecké závody, na šestý jezdecké soutěže a běh těžkooděnců (tak uvádí i *Slovník antické kultury*, Praha 1974). To zajisté stačí. Podrobnější přehled, třeba nevyčerpávající, by asi vyčerpal čtenáře.

Celá otázka pořadí jednotlivých soutěží na antických olympijských hrách není snad ani tak důležitá, jak by se zdálo podle úsilí, které jí věnovali (a věnují) badatelé. Na moderních olympiádách je toto pořadí bezvýznamné, mnohé soutěže probíhají navíc současně. Mnohem důležitější je, že známe, a to celkem spolehlivě, sportovní náplň olympijských her, jejich organizaci a pravidla. A hlavně obsah jednotlivých disciplín, přípravu na ně, jejich techniku a praxi.

Dnešního člověka překvapuje, že z celkové doby, jež byla určena na olympijské hry, připadla pouze polovina na sportovní soutěže. Druhá polovina byla vyhrazena různým obřadům. Olympijské hry byly totiž v pojetí starých Řeků náboženskými slavnostmi k poctě nejvyššího boha Dia. Tento jejich náboženský cha-

rakter nemusíme považovat za nic zvláštního, neboť všechny veřejné slavnosti ve starověku byly tak či onak spojeny s náboženským kultem a konaly se na počest toho či onoho boha. Nesmíme jej jen ztrácet ze zřetele.

Pořádání olympijských her bylo věcí Éliďanů, resp. jejich vlády; nikoli tedy nějakého „mezistátního" nebo „celořeckého" olympijského výboru (a už vůbec nebyly organizovány „společně více státy", jak se někde tvrdí). O čest a právo být jejich pořadateli museli Éliďané dlouho zápasit se sousedními Písany, jejichž králové nebyli sice potomky zakladatele her Ífita, ale měli dobře vycvičené vojsko. Podle historické tradice využili Písané v polovině 8. století před n. l. oslabení Élidy, k němuž došlo po neúspěšné válce k Arkaďany, a zmocnili se načas kontroly nad Olympií. Na sklonku 7. století před n. l. ji ve spojenectví s Arkaďany a Argejci opět ovládli. Není bezpečně známo, kolik her tehdy Písané uspořádali (podle Pausania osmé a dvacáté čtvrté, podle Strabóna dvacáté šesté, ale jistě i další). Je možné, že právě oni na ně zavedli, snad vlivem Argejců, závody vozů a jezdců. Nakonec Éliďané s pomocí Sparťanů Písu roku 570 před n. l. porazili, a aby od ní měli pokoj, zničili ji tak, že někteří historikové dnes pochybují, zda vůbec existovala. Od té doby zůstala správa Olympie a her trvale v rukou Éliďanů; pouze neuznané 104. hry roku 364 před n. l. uspořádali Arkaďané. Ve své funkci organizátorů olympijských her se Éliďané rozhodně osvědčili.

Dokud byla Élis královstvím, pořádal a řídil hry král. Po zrušení monarchie, o němž nic bližšího nevíme, přešla tato funkce spolu s ostatními na vládu, kterou vytvořili nejbohatší a politicky vcelku umírnění élidští aristokraté. Na 49. hrách roku 584 před n. l. se poprvé objevili v Olympii místo krále v purpurovém rouše dva zvláštní funkcionáři, zvaní *hellanodikové*. Později se jejich počet zvýšil na devět, pak na dvanáct a po válce s Arkaďany roku 364 před n. l. klesl na osm. Na 108. hrách roku 348 před n. l. jich bylo deset a tento počet se už asi nezměnil, neboť ještě po půl tisíciletí jej uvádí Pausaniás i Filostratos. Podle doslovného překladu titulu byli „helénskými soudci", avšak jejich funkce na hrách se neomezovala na soudcování. Tvořili orgán, pověřený élidskou vládou pořádáním her, a ve sféře své kompetence měli téměř absolutní moc.

Kompetence hellanodiků byla široká. Rozhodovali už o připuštění nebo nepřipuštění přihlášených závodníků na hry, a to podle osobních a sportovních předpokladů, které si prověřovali v prvním případě získanými údaji a ve druhém vlastními poznatky při předolympijském soustředění. Určovali, kteří závodníci se mohou účastnit her jako dorostenci a které je třeba zařadit mezi muže, přičemž přihlíželi zejména k tělesné vyspělosti. Zahajovali olympijský průvod, účastnili se olympijské přísahy atd. a byli strážci posvátného míru, který zabezpečovali v Olympii prostřednictvím zvláštních orgánů. Pochopitelně byli i rozhodčími v jednotlivých disciplínách, vyhlašovali výsledky a předávali ceny vítězům. Měli právo trestat závodníky, kteří porušili pravidla, i jiné účastníky her. Přitom mohli ukládat peněžité pokuty, nařizovat tělesné tresty a v případě vážných prohřešení vylučovat z her. Jejich povinností bylo rozhodovat spravedlivě a na odborné úrovni. Rozhodnutí, jež vyhlásili, byla konečná a nezměnitelná.

Hellanodikové však neměli vliv na obsah her, ani na soutěžní pravidla; byli jen výkonným orgánem. O sportovní náplni her, pořadí závodů a pravidlech jednotlivých disciplín rozhodovala komise tzv. *nomofylaků*, „dozorců nad zákony", podřízená élidské vládě. Těžiště její působnosti spadalo do období příprav na hry; do jejich průběhu nezasahovala, pouze jej pozorovala. K hlavním úkolům jejích členů patřila instruktáž hellanodiků, jak mají při výkonu své funkce postupovat. Tato instruktáž trvala deset měsíců a byla zavedena, jak se zdá, na 75. hrách roku 480 před n. l. Byla proto tak dlouhá a podrobná, neboť pravi-

dla her a většiny disciplín nebyla sepsána a opírala se pouze o obyčej (*nomos* znamená nejen zákon, ale též i „obyčej", „zvyklost", kterou je třeba zachovávat). Hellanodikové je museli dokonale ovládat, aby podle nich mohli rozhodovat, správně je interpretovat a podle potřeby dále rozvíjet. Nomofylakové připouštěli na hry jen disciplíny, které byly známy a rozšířeny v celém řeckém světě. Přitom ne všechny, aby se hry příliš neprodloužily a nestaly se pro svůj rozsah nezvládnutelnými.

Funkce hellanodiků byla původně doživotní a dědičná. Reforma z roku 480 před n. l., která zvýšila jejich počet ze dvou na devět, omezila jejich působnost na jedny hry a zavedla jejich volbu. Proto se též stala potřebnou instruktáž, která by hellanodiky připravila k rozhodování ve všech disciplínách, ačkoli v praxi tři z nich působili při lehkoatletických soutěžích, tři při jezdeckých a tři při zápasnických. (Pozdější desátý, s titulem *athlothetés*, byl jako věkem nejstarší jejich představitelem, nikoli však představeným.) Kandidovat na tuto funkci mohli všichni élidští občané. Mohli však být zvoleni i bez kandidátky a návrh na jejich zvolení mohl podat kterýkoli élidský občan.

Nejvyšším orgánem olympijských her byla „rada Éliďanů", tj. élidská vláda, která sídlila během her v Olympii (v Búleutériu jižně od Altidy). K ní se mohli odvolat závodníci proti rozhodnutí hellanodiků; neměla však právo zrušit oficiálně vyhlášené výsledky, mohla nejvýš hellanodiky potrestat. Zachovaly se zprávy o několika odvoláních; vždy dopadla v neprospěch odvolávajících se a pouze jednou, na 96. hrách roku 396 před n. l., uložila rada hellanodikům peněžní pokutu. (Šlo tu o spor mezi Eupolemem z Élidy a Leóntem z Ambrakie o vítězství v běhu na jedno stadion, když dva hellanodikové uznali za vítěze Eupolema a jeden Leónta. Rada potvrdila vítězství Eupolema, pro kterého se vyslovila většina, ale potrestala hellanodiky za nejednotné rozhodnutí.) Antické prameny souhlasně vyzdvihují nestrannost a nepodplatitelnost hellanodiků. Pindaros označil jejich rozhodnutí epitetem, jež bychom asi nejvýstižněji přeložili výrazem *fair*.

Z orgánů podřízených hellanodikům lze uvést na prvním místě *alytarchy*, „strážce pořádku", kteří měli na starost veřejnou bezpečnost a výkon uložených trestů. Vzhledem k tomu, že do Olympie nesměl nikdo vstoupit se zbraní v ruce, skládal se jejich sbor pouze z „nosičů biče" (*mastigoforů*) a „nosičů hole" (*rabdúchů*). Tato výzbroj zřejmě dostačovala, neboť potrestat svobodného Řeka holí nebo bičem se považovalo za největší potupu a nikde jinde s výjimkou Olympie se podle práva nedovolovalo. Kromě toho měli hellanodikové k dispozici ještě „pomocné rozhodčí", kteří jim asistovali při přípravě a během her, a „zapisovatele", kteří vedli seznamy závodníků a vítězů. Na hrách existovala i zdravotní služba lékařů a ranhojičů; zda však podléhala hellanodikům, není z pramenů jasné. Velitele bezpečnostního sboru a pomocné pracovníky jmenovali sami hellanodikové; sami je též platili. Výdaje na jejich službu představovaly vedle nákupu oleje pro atlety největší položku nákladů na hry.

Aparát, který vytvořili Řekové ke zvládnutí sportovní stránky olympijských her, byl tedy velice jednoduchý, a jak ukázala praxe, fungoval dobře. Totéž platilo o zabezpečení sportovních i jiných zařízení technickou službou, jež podléhala *prytanům*, „správcům (Olympie)". Co se týče náboženské stránky, bylo tomu jinak; alespoň pokud jde o jednoduchost a nenákladnost. Vypořádat se s jejími požadavky vyžadovalo vynaložit velké prostředky na oběti, jež se proměnily v popel, a vydržovat velké množství lidí. Už sbor olympijských kněží, který si volil každý měsíc jiného velekněze, byl dosti početný. Kromě něho tu působili všelijací pomocníci kněží, připravovatelé obětí, udržovatelé ohně, kráječi masa, nalévači vína, nosiči dřeva, očišťovatelé oltářů a soch, chrámoví klíčníci, vykládači zvyklostí, předčitatelé ranních a večerních modliteb, pištci, věštci a bůhvíkdo

ještě. Někteří byli tak důležití, že jejich tituly měly v jednom slově až dvaadvacet písmen.

Zdá se, že těchto služebníků bohů bylo mnohonásobně více než vlastních organizátorů her. Bez nich se však olympijský svátek neobešel. Naštěstí do soutěží a závodů nezasahovali.

Přípravy k olympijským hrám začínaly v Élidě, hlavním městě élidského kraje, které leželo asi čtyřicet kilometrů severozápadně od Olympie. To, co z něho dnes zbývá, vykopali rakouští archeologové. Vesnice, jež u Élidy vznikla, si dala jméno Nea Ilis, „Nová Élis".

Prvním úkolem v rámci příprav ke hrám bylo určení jejich data. Kupodivu to nebyl úkol jednoduchý, ačkoli se hry konaly pravidelně každé čtyři roky. Řecký kalendář, podle kterého se určovala data náboženských slavností, měl totiž lunární měsíce po 29 a 30 dnech, a tak v případě pevného stanovení data se mohlo stát, že by hry připadly na nevhodnou dobu, například na období podzimních mořských bouří nebo jarních rolnických prací. Navíc tu byl náboženský požadavek, aby se hlavní den olympijského svátku (tj. třetí, resp. čtvrtý den) kryl s úplňkem měsíce. Vyžadovalo to tedy komplikovaný výpočet, při němž se musel vzít v úvahu rozdíl mezi lunárním a solárním rokem (11 a 1/8 dne) a interval měsíčních fází. Otázkou však je, na který úplněk měsíce měl tento hlavní den připadnout. Podle převládajícího názoru dnešních řeckých badatelů (například K. Paleologa v už uvedené práci *Olympijské hry* z roku 1976) tu šlo o první úplněk po letním slunovratu, a tak se hry konaly přibližně mezi naším 11. a 16. červencem. Podle jiných to měl být druhý nebo třetí úplněk, a měly se tedy konat už v srpnu nebo září (jak se uvádí i v *Encyklopedii antiky*, Praha 1973). Starověcí řečtí autoři nás tu nechávají beze zpráv. Stížnostmi na vedra, jimiž jako diváci trpěli, dávají však za pravdu spíš dnešním svým potomkům.

Po stanovení data her rozeslala élidská vláda do řeckých měst poselstva, aby oficiálně oznámila „dobrou zvěst" o blížícím se návratu olympijského svátku. Poselstva se vydala na cestu krátce po Novém roce, který začínal v Élidě v den podzimní rovnodennosti. Vedli je hodnostáři zvaní *spondoforové*, „hlasatelé posvátného míru", volení z předních élidských občanů. Při výkonu svého poslání měli všeobecně uznávané privilegium nedotknutelnosti a právo vyžadovat od kohokoli pomoc. Poselstva byla tři: jedno se vypravilo středním Řeckem do měst v severním Černomoří, druhé přes egejské ostrovy do maloasijského Řecka, třetí do řeckých měst v Itálii, na Sicílii, v severní Africe a západním Středomoří. Na náměstí každého města oznámil spondoforos vládě a lidu datum konání her, pozval na ně závodníky i diváky, tradiční formulí uvedl podmínky účasti na soutěžích a vyhlásil dobu trvání posvátného míru. Antické prameny zaznamenávají, že poselstva navštívila všechna řecká města, což byl při tehdejších dopravních prostředcích a rozlehlosti řeckého světa obdivuhodný výkon. Skutečně hodný olympijského věnce, odznaku spondoforovy hodnosti.

Soutěžící se měli dostavit do Élidy měsíc před zahájením her, aby tam trénovali před očima hellanodiků. Trénink se konal v gymnáziu, které připadalo už Pausaniovi „pozoruhodně starobylé" a stálo na prostranství zvaném Xystos („Vypleté"), kde prý sám Héraklés vytrhal bodláky, aby tam mohl cvičit. Bylo největší budovou města, průčelím hledělo na hlavní náměstí a po straně sousedilo se sídlem hellanodiků. Zdobily je sochy bohů a hrdinů, z nichž největší představovala Hérakla jako „pomocníka závodníků". Kromě jiných tam stála vedle sochy boha lásky Eróta i socha jeho protivníka Anteróta, který měl během tréninku a her pomáhat závodníkům k pohlavní zdrženlivosti. Podle Pausania se dělilo na tři okrsky, oddělené zdmi a platany. V jednom z nich trénovali lehcí atleti, ve druhém zápasníci a boxeři, ve třetím dorosten-

ci. V gymnáziu soutěžící také bydleli. Zdá se, že každý okrsek měl svou ubytovnu, kde spali na zemi a pouze na ovčích kůžích, a svou jídelnu, kde se společně stravovali. Denní režim předepsaný hellanodiky byl tvrdý a jeho porušení mohlo mít za následek rozkaz k odchodu domů. Účelem tohoto soustředění a tréninku byla až ve druhé řadě finální příprava závodníků. V první řadě tu šlo o prověrku jejich výkonnosti a morálky, podle které hellanodikové rozhodli, kdo se smí nebo nesmí zúčastnit her.

Předolympijské soustředění v Élidě bylo povinné jen pro účastníky atletických soutěží, nikoli pro startující v jezdeckých disciplínách, neboť v těch soutěžil majitel koně nebo spřežení, který nemusel být na hrách ani osobně přítomný. Soustředění se mohli zúčastnit jen závodníci, kteří vyhovovali podmínkám připuštění ke hrám. Tyto podmínky byly podle antických autorů celkem čtyři, z toho tři osobní a jedna všeobecná. Za prvé, závodník musel být Řek a svobodný člověk příslušný do některého města. Neřekům, tj. barbarům, a otrokům, byla účast na závodech zakázána; ženám rovněž. Za druhé, nesměl se provinit hrdelním nebo jiným těžkým zločinem a nesměla na něm spočívat veřejná klatba. Za třetí, musel se deset měsíců na hry připravovat a úspěšně absolvovat měsíční trénink v Élidě. (Podle interpretace některých zmínek antických autorů stačilo absolvovat tento trénink jen jednou, a nebyl tedy povinný pro atlety, kteří se už olympijských her zúčastnili.) A za čtvrté, nezávisle na osobě závodníka platilo, že nesměl být občanem státu, který byl pro porušení ekecheirie vyloučen z her. Prověřit si splnění těchto podmínek bylo povinností a právem hellanodiků. Mohli k tomu použít všech prostředků, které zákon nezakazoval, a jejich rozhodnutí bylo jako vždy konečné.

Uvedené podmínky si zasluhují komentář v rozsahu disertační práce, omezme se však jen na několik poznámek. Především je třeba zdůraznit, že naprosto neodpovídá pravdě tvrzení v jedné z nedávných knih o hrdinech antických olympiád, podle kterého byl prý „hlavní podmínkou přístupu na závodiště urozený původ“, přinejmenším „ve starším období her“. Taková podmínka nikdy neexistovala, a už vůbec ne jako hlavní. Olympijských her se mohli zúčastnit všichni svobodní Řekové bez rozdílu, králové a vládcové stejně jako muži od pluhu nebo pastevci. Jiná je otázka, zda si to mohli dovolit; jestliže šlo o závodníky bez prostředků a s nadějí na vítězství, zabezpečovala jim účast na hrách zpravidla domovská obec ze svých prostředků. Pro všechny také platila stejná pravidla a závodů se zúčastňovali jako rovní s rovnými.

Podmínka, že závodník musel být Řek, je zcela pochopitelná. Olympijské hry byly řeckým svátkem, konaly se na počest nejvyššího řeckého boha, vyplývaly z řecké soutěživosti a obliby sportu. Spatřovat v tom projev jakéhosi „řeckého nacionalismu“, což je velmi novověký a ve starověku neznámý pojem, nebo „řecké povýšenosti nad barbary“, jak se občas také píše, je třeba považovat v nejlepším případě za omyl. Neřekům byly řecké svátky cizí, tím víc ve formě sportovních soutěží, které většinou ani neznali. Když však o ně projevili zájem, jak se stávalo v helénistické a římské době, Řekové jim účast na nich umožňovali. Formálně setrvávali na původní podmínce, ale její obsah interpretovali volněji. Přibližně tak, jak to vyslovil Ísokratés ve svém slavném *Panégyriku* z roku 380 před n. l., určeném celořeckému shromáždění v Olympii: „Jméno Hellénů patří spíš těm, kteří se s námi dělí o naši kulturu, než těm, se kterými se dělíme o společnou krev.“

První „Neřek“, který se ucházel o účast na olympijských hrách, byl makedonský král Alexandros I. roku 496 před n. l. Mnozí tehdy hleděli na Makedonce spatra a nepokládali je za skutečné Řeky, neboť žili po staletí v izolaci, byli kulturně poněkud zaostalejší a mluvili dosti odlišným nářečím s thrácko-illýrskými prvky. Alexandros I. se však odvolal na svůj původ od Hérakla a dokázal, že

zakladatel jeho dynastie Perdikkás pocházel z Argu. Hellanodikové to uznali, a tak nastoupil na 71. hrách závod v běhu. (Dosáhl tím, co chtěl, tj. veřejné zrovnoprávnění s ostatními Řeky. Mimochodem, závod nevyhrál.) Někdy stačily hellanodikům i slabší argumenty. Diotímos z foinického Sídónu například uvedl, že jedním z jeho předků byl Kadmos, o kterém už Homér praví, že pocházel z Foiníkie; v jeho prospěch mluvila i jeho brilantní řečtina a jeho řecké jméno. V pozdějších dobách se však mnozí nemohli už vykázat ani řeckým jménem, ale pouze řecko-egyptským (Sárapión, Anúbion, Ísidóros) nebo římským. První římské jméno se vyskytuje v seznamu olympijských vítězů na 177. hrách roku 72 před n. l.; o jeho nositeli, Gaiu Iuliovi Bassovi, je však známo jen tolik, že vyhrál dolichos. Další Říman, který se zúčastnil olympijských závodů, byl císař Tiberius (na 194. hrách roku 4 před n. l., když ještě nebyl císařem); zvítězil v tethrippu. Pocházel ovšem z Caesarova rodu, který odvozoval svůj původ od vůdce trojských usedlíků v Itálii Aineia, syna bohyně Afrodíty. Jinak se Římané považovali za potomky Trójanů, což jako mytologický argument stačilo, a navíc se s Řeky „dělili o kulturu“ (i když někdy hlavně odvážením jejich uměleckých výtvorů). Poslední známý vítěz v Olympii, na 287. hrách roku 369 n. l., byl Armén.

Požadavek, aby závodník byl osobně svobodný člověk, vyplýval ze samé podstaty antického zřízení. Hellanodikové na něm od počátku do konce důsledně trvali a není znám případ, že by k některé soutěži připustili otroka. Naproti tomu se nevyžadovalo, aby závodník pocházel z osobně svobodných rodičů nebo aby nikdy v životě nebyl otrokem (například jestliže se jím stal jako válečný zajatec a později byl vykoupen.) Přinejmenším žádný antický autor to na rozdíl od některých současných netvrdí. Každý závodník musel být však občanem některého města; jméno tohoto města se spolu s jeho jménem uvádělo v seznamech a oznamovalo se při startu i při vítězství. Bývalo to zpravidla jeho rodné město, ale mohlo to být i jiné město. Například Ergotelés z Knóssu, kterého političtí odpůrcové vypověděli, se zúčastnil 77. a 79. her roku 472 a 464 před n. l. jako občan Himery (a na obou zvítězil v diaulu). Svou příslušnost mohl i změnit. Tak Astylos z Krotónu zvítězil na 73. a 74. hrách roku 488 a 484 před n. l. v jednoduchém a dvojitém běhu jako Krotóňan a na následujících 75. hrách roku 480 před n. l. jako Syrakúsan (v Krotónu se mu za tento přestup pomstili přeměnou jeho domu ve vězení). Ze spisů řeckých autorů vyplývá, že účast na hrách nebyla soukromou věcí závodníka: rozhodovalo se o ní politicky, tj. jako o každé věci veřejného zájmu, a v případě potřeby se financovala z veřejných prostředků. Lze tedy říci, vyhneme-li se slovu „reprezentant“, že závodník vystupoval na olympijských hrách za svoji osobu i za svoje město, resp. za svůj stát. Výjimku netvořili až do římských dob ani panovníci.

Co se týče vyloučení žen z účasti na olympijských hrách, ještě se k němu vrátíme. Zatím jen tolik, že nesměly soutěžit pouze v atletických disciplínách. V jezdeckých ano, neboť tam soutěžil majitel koně nebo spřežení, a tak nic nepřekáželo, aby tímto majitelem byla žena, případně nedospělá nebo právnická osoba. Pokud je známo, jako první žena se těchto závodů zúčastnila Kyniska ze Sparty, dcera (podle některých sestra) krále Agesiláa II., a to na 96. a 97. hrách roku 396 a 392 před n. l., kdy také její čtyřspřeží zvítězilo. Po ní následovalo několik dalších, ale vítězství dosáhly jen dvě (jedna Éliďanka a dvakrát jedna Makedonka). Na 68. hrách roku 508 před n. l. zvítězilo čtyřspřeží dvou chlapců z Korintu, na 75. hrách roku 480 před n. l. kůň města Argu, roku 472 před n. l. na 77. hrách státní čtyřspřeží Théb. Vymyká se to trochu našim představám o olympijských hrách. Rovněž fakt, že jezdec nebo vozataj, tj. skutečný závodník, býval většinou anonymní.

Je tu však ještě jedna vážná otázka: vztahovalo se vyloučení z olympijských her také na příslušníky

měst nebo států, které se provinily proti celořeckým zájmům? Například na Thébany, kteří byli spojenci Peršanů, když Athéňané bojovali proti nim u Marathónu a Sparťané v Thermopylách, když se ostatní Řekové spojili proti nim na obranu vlasti a svobody v bitvě u Salamíny? Není pochyb, že mnozí naléhali na jejich vyloučení, a není se jim co divit. Odpověď hellanodiků si můžeme jen domyslet: „Zda pro věci, jež nás rozdělují, nemáme společně uctívat Dia? Úlohou olympijských her je přece smiřovat nesmířené!" Jejich rozhodnutí známe naproti tomu přesně. Připustili Thébany na hry, a to i v kritickém roce 480 před n. l., a Thébané [Dia]tondás a Arsilochos zvítězili na nich v závodě vozů se čtyřspřežím.

Úloha hellanodiků při prověřování osobních podmínek k účasti na hrách, a vlastně už na předolympijském tréninku, nebyla snadná. Vžijme se do jejich situace: neexistovaly průkazy totožnosti, osvědčení o domovské příslušnosti a státním občanství, výpisy z trestního rejstříku a podobné dnes běžné doklady. Museli se proto spokojit údaji, které uvedli sami závodníci, a nejvýš průvodním dopisem představitelů jejich města. Mohli se však přitom spoléhat na dvojí: na přísahu o správnosti údajů, jejíž věrohodnost zabezpečovaly přísné náboženské sankce, a pak na dávnou všelidskou zkušenost, že lež má krátké nohy (obvykle). Například boxer Apollónios z Alexandrie se dostavil roku 93 n. l. k předolympijskému tréninku na 218. hry opožděně a na omluvu uvedl, že ho zdržely nepříznivé větry u Kyklad. Hellanodikové to uznali, ale šli za věcí dále. Nakonec zjistili (u jeho krajana a soupeře Hérakleida), že se nezdržel pro větry u Kyklad, ale pro účast na hrách někde v lónii, kam byl zlákán nadějí na vysokou peněžní odměnu za vítězství. Vyloučili ho tedy z her, a navíc mu uložili pokutu; prý se z toho pomátl. Horší následky mělo odhalení nesprávného údaje o domovské příslušnosti, který uvedl na 90. hrách roku 420 před n. l. Sparťan Lichás. Sparta byla tehdy pro porušení ekecheirie vyloučena z her, a tak Lichás (jinak vysoký státní hodnostář a králův příbuzný) se přihlásil k závodům se čtyřspřežím jako thébský občan. Při udělování ceny byl poznán a hellanodikové ho za podvod odsoudili k zbičování; do seznamu vítězů uvedli místo něho „thébský lid". Potupný trest, který musel Lichás podstoupit, stal se pak bezprostřední příčinou známého vpádu Sparťanů do Olympie na podzim roku 420 před n. l.

S přísnými požadavky, které kladli Éliďané na závodníky a z nich zejména na atlety, kontrastovala volnost vůči pasívním účastníkům olympijských her, tj. divákům všech kategorií. Platilo tu jediné, ačkoli důležité omezení: nesměly být mezi nimi ženy. Důvod nám starověcí autoři neprozradili a novověcí přes nemalé úsilí nevypátrali. Jistě lze snadno říci, že toto vyloučení žen z řad diváků mělo svůj původ v celkově podřízeném postavení ženy v antické společnosti. Skutečností však je, že jindy se ženám přístup do Olympie nezakazoval, dokonce si tam každé čtyři roky pořádaly závody v běhu (už uvedené héraie). Ostatní hry, lokální i celořecké, mohly navštěvovat podle libovůle. Přitom ani v Olympii, jak výslovně říká například Pausaniás, „svobodným dívkám se v podívané na hry nebránilo". Tím padá i argument, ostatně dost slabý, že ženy nesměly na hry proto, že muži tam závodili a zápasili nazí. Jedna žena přesto mohla být na hrách přítomna, ba vlastně musela: kněžka bohyně Démétry Chamyny, která byla zvolena zvlášť na každou olympiádu. Měla vyhrazené křeslo u oltáře své bohyně na severním svahu stadionu, naproti tribuně hellanodiků.

Ženy, které by porušily zákaz a přišly na hry, měly být podle élidského zákona potrestány smrtí. Není však znám případ, že by tento trest někdy některou postihl. „U silnice do Olympie, ještě před řekou Elfeiem, je útes strmé skály zvané Typaion," píše Pausaniás. „Éliďané mají zákon, že se odtud mají svrhnout ženy, pokud by se tajně vkradly k olympijským závodům, anebo

by ve dnech jim zapovězených překročily Alfeios. Žádnou prý nikdy nechytili kromě jediné: Kallipateiry. Tato žena, které předtím zemřel manžel, se přestrojila ve všem za muže a jako cvičitel přivedla k závodům do Olympie svého syna. Když potom Peisirrhodos zvítězil, přeskočila ohradu, v níž je vyhrazeno místo pro cvičitele, a přitom se obnažila. Tak bylo odhaleno, že je žena, ale unikla trestu pro úctu k jejímu otci, bratrům i synovi; ti všichni totiž získali olympijské vítězství. Éliďané pak vydali pro příští časy zákon, že cvičitelé musí přijít k závodům nazí. Stalo se to na 94. hrách roku 404 před n. l.

Trenéři museli být tedy během soutěže svých cvičenců na vyhrazeném místě a nazí; kromě toho se na ně nevztahoval žádný zákaz ani rozkaz. Nic neomezovalo samozřejmě ani členy oficiálních delegací jednotlivých měst nebo států, tzv. *theórií* (od *theóreó*, „pozorovat"), ani řadové diváky. Na rozdíl od Delf se nenašel v Olympii ani nápis, který by zakazoval přinést si na stadion víno. Diváky mohli být i cizinci, dokonce také otroci. Nikdo však nesměl vstoupit na olympijskou půdu se zbraní v ruce.

Mimochodem – vstupné se na olympijských hrách neplatilo.

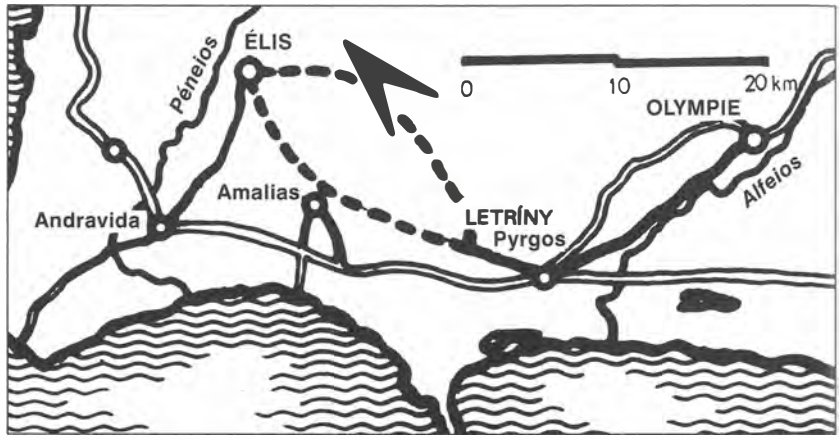

Cesta slavnostního průvodu z Élidy do Olympie. Přerušovaná čára označuje část trasy, kterou přesně neznáme. Cesta měřila 57,5 kilometru.

Když skončil předolympijský trénink, shromáždili hellanodikové vybrané závodníky v élidském gymnáziu a vyzvali je, aby se připravili na cestu do Olympie. Formuli této výzvy zaznamenal Filostratos (v *Životopise Apollónia z Tyany*): „Jestliže jste cvičili tolik, kolik vyžadují olympijské hry, a nespáchali jste nic zločinného ani podlého, pak pojďte a soutěžte s odvahou! Nejste-li však tak vycvičení, jak jsme řekli, pak odejděte odsud, kam je vám libo!"

Formality spojené se zahájením a průběhem olympijských her známe až z poměrně pozdních zpráv. Není však pochyb, že v podstatě se ustálily již v předklasické době. Den před zahájením her vypravil se z Élidy do Olympie slavnostní průvod. Vedl po „Svaté cestě" a v jeho čele kráčeli hellanodikové, za nimi čelnové élidské vlády s kněžími a hodnostáři, potom závodníci a posléze trenéři a jiní průvodci závodníků. Uzavírali ho pak místní občané a příchozí z široka daleka. Přesnou jeho trasu neznáme, ani místo jeho první zastávky u pramene Piera, kde se konal pod vedením kněží očistný obřad spojený s oběťmi. Vpodvečer dorazil průvod do osady Letrin (na místě dnešního Pyrgu), kde přenocoval, a za svítání pokračoval dále do Olympie. Cesta, kterou jeho účastníci absolvovali, měřila podle antických pramenů 300 stadií, tj. 57,5 kilometru. Je možné, že kněží a hodnostáři na ní použili aspoň zčásti vozů; závodníci šli však určitě pěšky. Nakráčeli se tedy dost, a to mnohé z nich čekal hned

příštího dne start. Rozhodně se však na tomto pochodu po tvrdém měsíčním tréninku psychicky uvolnili.

Olympie se zatím změnila na hlavní město řeckého světa. V celém jejím okolí vyrostly pestrobarevné stany, kde našli na týden obydlí muži, kteří nelitovali často mnoha týdnů cesty po moři i po zemi, aby mohli být svědky největšího měření sil nejlepších atletů a jezdců. Stany oficiálních delegací a panovníků stály na vyhrazeném místě poblíž Altidy, kde je stínily vysoké platany; ostatní tam, kam se vešly. Mezi nimi byly roztroušeny krámy pekařů a řezníků, s ohništi zakopanými do země, prodavačů vína a ovoce, holičů a kadeřníků, obchodníků s látkami a kořením a vůbec vším možným. Ve zvláštní uličce byly soustředěny stany směnárníků, kteří snad jediní znali vzájemný kurs nesčetných mincí řeckých i neřeckých států. Na loukách u Alfeia a Kladea měly své místo ohrady a stany pro závodní koně, které vodili ošetřovatelé pod dohledem vozatajů a jezdců každé ráno koupat. V ohradách a klecích opodál čekala na kupce a svůj konec obětní zvířata, na mýtinách parkovaly cestovní vozy přikryté plachtami. U příjezdových cest, na dnes už neznámém místě, stála jako tvrze srubová skladiště, kde musel každý, kdo chtěl vstoupit na olympijskou půdu, odevzdat proti potvrzení dýku a meč. V helénistické a římské době vyplnily okolí Altidy kamenné a cihlové budovy, jež bychom mohli nazvat pro jejich komfort hotely. Většina návštěvníků bydlela však i nadále ve stanech, které se táhly do přilehlých i vzdálených údolí. Velkoměstem byla Olympie nejen pro množství lidí, obchodů, strážníků a ruchu. Už zdaleka ji připomínala také modravým dýmem, který stoupal ze stovek oltářů a dalších stovek táborových ohňů, kde si připravovali její obyvatelé jídlo. A když vánek snesl tento kouř k zemi, nikdo v tom neviděl útok na čistotu ovzduší. Pokládalo se to naopak za projev přízně Dia Apomyia, „Odháněče much", jehož kult tam prý zavedl už Héraklés.

Jak se blížil slavnostní průvod z Letrin k Olympii, houstly řady těch, kteří jej přišli pozdravit. Podle zpráv očitých svědků vítali jej spíš důstojně než bouřlivě a z každého města tam byl někdo na výzvědách, zda se k závodům kvalifikovali i jeho krajané. Poslední úsek Svaté cesty vedl po břehu Alfeia, u ústí Kladea zabočil pak na sever k mostu, který stál přibližně proti jihozápadní bráně Altidy. Za touto bránou, jež se podle Pausania jmenovala „Vchod průvodu", dostali závodníci rozkaz k rozchodu do ubytoven. Původně bydleli asi ve stanech podél ohradní zdi, později v palaistře a gymnáziu, jejichž troskami jsme začali i skončili naši prohlídku Olympie. Hellanodikové a hodnostáři se odebrali do svého sídla v Búleutériu jižně od Altidy, kněží do Theokolea za západní ohradní zdí. To všechno, včetně odpočinku a občerstvení, nesmělo trvat déle, než Héliův sluneční vůz vystoupil na nejvyšší bod poledního nebe. Na všechny aktivní účastníky olympijského svátku čekaly povinnosti. Bezstarostné sváteční dny měli před sebou jen diváci.

První povinností bylo podle nepsaných zákonů a obyčejů obětovat bohům; těmito oběťmi se oficiálně zahajovaly v Řecku (i všude jinde ve starověkém světě) všechny veřejné slavnosti. Očekávali bychom, že první oběť patřila Diovi, a někteří dnešní znalci řeckého náboženství to také tvrdí. Pausaniás však výslovně píše: „Jako první obětují Hestii, až jako druhému Olympijskému Diovi." Vykompenzovávali to však dvěma oběťmi: jednou na oltáři v Diově chrámu, druhou na Diově hlavním oltáři uprostřed Altidy. Poté přišli na řadu další bohové a bohyně, zejména Héra, Poseidón, Artemis, Athéna, Héfaistos, Apollón a Hermés, dále héróové jako Héraklés, Pelops, Kastór a Polydeukés atd., a konečně polobohové a démoni, jako třeba Pán a Taraxippos. Mnohým z nich se přinášely oběti na několika oltářích, kde byli uctíváni pod různými příjmeními. Některé z těchto obřadů známe dost podrobně. Diovi se například přinášela zápalná oběť na hlavním oltáři výhradně na

polínkách ze stříbrného topolu, kadidlo se spalovalo s pšenicí smíchanou s medem, nymfám se nesměla provádět úlitba vínem – ale to snad stačí. Ostatně už Pausaniás nechtěl nudit čtenáře podrobnostmi. „Co je stanoveno odříkat při obětování nebo jaké hymny se přitom zpívají, to se mi nezdálo vhodné v tomto vyprávění uvádět."

Po obětování Diovi se shromáždili závodníci ve čtvercové hale mezi budovami Búleutéria, aby složili olympijskou přísahu. Konala se před sochou Dia Horkia, „Mstitele křivých přísah", jejíž popis nám zanechal Pausaniás. Od něho známe i průběh tohoto aktu. „Bylo stanoveno, aby vedle ní přísahali nad obětovaným vepřem zápasníci, jejich otcové, bratři i cvičitelé, že se při olympijské soutěži nedopustí klamu. Závodníci navíc přísahají, že se po deset nepřetržitých měsíců poctivě cvičili. Přísahu skládají také ti, kdož vybírají chlapce a koně k závodům" (tj. pomáhají hellanodikům určit, zda některý dorostenec nepatří pro tělesnou vyspělost už mezi muže, resp. zda některé hříbě se nemá zařadit pro svůj věk už mezi koně), „že budou posuzovat všechno spravedlivě a bez odměny a že zachovají v tajnosti všechno, co schvalují nebo zamítají." Přísaha tedy zavazovala i trenéry a příbuzné závodníků, což svědčí o její starobylosti a vážnosti. Do jejího složení mohl závodník účast na hrách odříci. Potom se už jeho odchod z Olympie nebo útěk před soupeřem bez boje hodnotil jako porušení přísahy a trestal se vysokou pokutou, kterou muselo zaplatit v případě nedobytnosti jeho domovské město.

Kde skládali přísahu závodníci v starších dobách, kdy ještě nestála pro ni určená hala, nevíme; předpokládá se, že u hlavního Diova oltáře. Nic nevíme ani o přísaze účastníků jezdeckých závodů. Pausaniův popis se vztahuje jen na soutěžící v atletických disciplínách a jiný se nezachoval. Hellanodikové na rozdíl od tvrzení některých dnešních autorů přísahu při této příležitosti neskládali; museli ji složit už tehdy, kdy se ujali svého úřadu. Akt přísahy probíhal při vší své slavnostnosti a formálnosti rychle. Vedl se o něm protokol a ihned po ukončení byl vyhotoven oficiální seznam závodníků. U každého se uvádělo kromě vlastního jména i jméno otce a jméno domovského města; u nich pak stál název disciplíny, ve které závodník startoval. Tento seznam, sepsaný na bílé vápencové desce, vystavili pak hellanodikové před bránou Búleutéria.

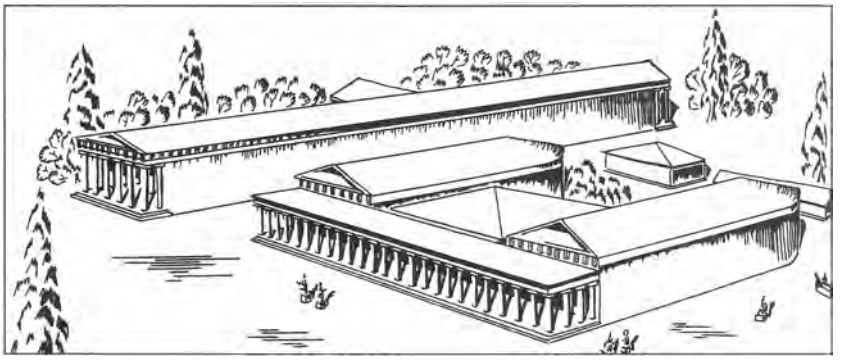

Búleutérion, olympijská radnice. V jedné z budov sídlila rada Élidanů, ve druhé sbor hellanodiků (organizátorů a rozhodčích), ve čtvercové budově uprostřed skládali závodníci přísahu. Vlevo tzv. Jižní stoa (rekonstrukce)

Vystavením desky se seznamem závodníků program prvního dne olympijského svátku ve starších dobách končil. Od roku 396 před n. l. se však hned po přísaze konala soutěž trubačů a hlasatelů o právo asistovat hellanodikům při hrách, a hlavně oznamovat jména závodníků a vítězů. Místem této soutěže byl jeden z oltářů u vchodu na stadion a hodnotila se v ní síla a jasnost hlasu. Zdá se, že se považovala za jednu disciplínu, neboť známe jen jediný případ (a to právě z 96. her, na kterých byla zavedena), že dostal

zvláštní cenu trubač i hlasatel. Vlastní sportovní soutěže začínaly druhého dne ráno.

O těchto sportovních soutěžích, jejich pravidlech, technice, přípravě na ně, jejich průběhu atd. si ještě promluvíme; vzhledem k tomu, že nás z celých olympijských slavností zajímají nejvíc, věnujeme jim zvláštní kapitolu. Zatím si jen připomeňme, že z pěti dnů slavností připadla na ně pouze polovina. Druhá polovina patřila tradičním obřadům a obětem. Stanovený program však nevyplňoval celé dny od rána do noci. Soutěže končily předtím, než se prodloužily podvečerní stíny, oběti se konaly na různých oltářích současně a bývaly krátké. Jedině hekatomba Éliďanů, tj. oběť sta volů na Diově oltáři v Altidě, tvořila výjimku. Přinášela se v hlavní den olympijského svátku, kdy stál měsíc na nebi v úplňku, a trvala i s příslušným procesím dvě až tři hodiny. Návštěvníci Olympie měli tedy dost volného času. Dokonce i ti, kteří „museli být u všeho".

Volný čas byl součástí programu olympijských her. Z hlediska jejich účelu měl primární význam: umožňoval Řekům z dalekých i blízkých krajů, aby se v klidu a pohodě setkali, aby upevnili stará přátelství a navázali nová, aby prodiskutovali vzájemné spory a hledali cesty k jejich řešení, aby si upevnili vědomí etnické a kulturní sounáležitosti. Občané různých měst, zejména znepřátelených, měli možnost vysvětlit si rozdílná stanoviska a tak usnadnit vzájemné dorozumění. Velitelé lodí a námořníci si mohli vyměnit zkušenosti z cest a zeměpisné znalosti. Obchodníci měli příležitost dojednat smlouvy, na kterých nejednou velice záleželo (například o dodávkách obilí do krajů postižených neúrodou). Přítomnost panovníků a oficiálních delegací vlád umožňovala projednávat nejzávažnější politické otázky a uzavírat mezistátní dohody; neutrální půda Olympie vytvářela k tomu optimální podmínky. Avšak kromě vážných jednání v slavnostních chitónech a družných besed u táborových ohňů poskytoval volný čas návštěvníkům her i možnost kulturního vyžití.

Na oficiální program olympijských her se nikdy nedostaly soutěže v přednesu básní, ve zpěvu s doprovodem lyry, v tanečních a dramatických představeních, ve výtvarném umění. Po této stránce byly tedy méně pestré než kterékoli jiné celořecké hry, ale Éliďané v tom nespatřovali žádný nedostatek. Po staletích zařadili sice na okraj her soutěž trubačů a hlasatelů, jinak však tvrdě a důsledně trvali na jejich čistě sportovním charakteru. Jenže sport souvisel v Řecku vždy s uměním, a tak umění proniklo na olympijské hry spolu s jejich návštěvníky. Jeho reprezentanty nebyli jen potulní pěvci bez jména, kteří tam přišli kvůli výdělku a podívané. Kulturní atmosféru her určovali umělci a vědci, jejichž jména stojí dodnes v učebnicích. Empedoklés tam předčítal své básně a Hérodotos kapitolu z díla, jež mu vyneslo titul „otec historie". Oinopidés tam vystavoval své astronomické výpočty a Aeitión své obrazy. Přednášeli tam sofisté Hippiás a Gorgiás, o svých názorech tam přesvědčovali posluchače řečníci Démosthenés i Ísokratés. Návštěvníci si tam mohli promluvit s mudrci Thalétem a Eurípidem, s filozofy Sókratem a Platónem i s mnohými jinými; ze spisovatelů z pozdějších dob též s Plútarchem a Lúkiánem, z filozofů s Apollóniem z Tyany. A procházka Altidou byla zároveň prohlídkou jedné z nejskvostnějších sochařských galerií antického světa.

Řekli jsme, že na hry přicházeli závodníci a diváci z blízkých i dalekých krajů řeckého světa; z dalekých ovšem až později. Vítězové pocházeli v raném období her většinou z Élidy, Sparty a jiných měst nebo krajů na Peloponésu. Na 21. hrách roku 696 před n. l. se objevil první vítěz z Athén a na 23. hrách roku 688 před n. l. první vítěz z maloasijské Smyrny, na 27. hrách roku 672 před n. l. z jihoitalského Krotónu, na 33. hrách roku 648 před n. l. ze sicilských Syrakús, na 74. hrách roku 484 před n. l. z africké Kyrény. Údaje o počtu závodníků se ze žádných her nezachovaly a různé jejich

odhady se rozcházejí o více než sto procent. S výhradou značné nepřesnosti lze nanejvýš říci, že v době největšího rozmachu her mohlo jich být ve všech disciplínách celkem asi 500 – 600. Počet diváků se pro starší doby nedá ani přibližně odhadnout, v klasické a helénistické dosahoval asi 40 až 45 tisíc. Je to ovšem jen odhad podle nepřímých údajů, ale plocha svahů a náspů kolem stadionu, resp. výpočet na jejím podkladě, potvrzují jeho reálnost. Někteří autoři přesto tvrdí (mezi nimi M. I. Finley a H. W. Pleket), že nejpřesnější údaj najdeme u Lúkiána: „Hrozně veliké množství."

Místa na stadionu, nebo lépe na svazích po jeho stranách, obsazovali diváci podle zpráv antických autorů už v podvečer nebo v noci. Spát se jim tam mohlo konečně dobře, soudě podle dneška. Tamější trávník je s výjimkou dob velkého sucha jako na hřišti prosperujícího fotbalového klubu, vzduch voní pryskyřicí, za přikrývku stačí hvězdnaté nebe, kolem úplňku nikdy nehrozí déšť. Přes den to bylo horší. Slunce od rána pražilo, modrá obloha brzy zbělela od žáru a jen málokdy ji zastínil mrak, teplota v poledne vystoupila na třicet pět i více stupňů (opět podle dneška), vánek tam našel cestu až večer. Diváci se mohli občerstvit jen jakžtakž chladnou vodou, kterou si přinesli v hliněných amforách. Teprve Héródés Attický dal zřídit přímo na stadionu cisterny s přívodem vody z pramenů v okolí. Sami se museli postarat také o jídlo. Brali si s sebou obvykle kus sýra a chleba, hrst oliv, fíků a ořechů, jako žvýkačka jim posloužila plástev medu. Kromě vedra je trápili komáři a mouchy, mnozí si stěžovali i na tlačenici a povyk. Podobně tomu bylo na hipodromu, tam je však navíc pálil v očích zvířený písek. Spisovatel Ailiános zaznamenal ještě ve 3. století n. l., že jakýsi mlynář z ostrova Chiu poslal na hry líného chasníka, aby se tam naučil vážit si práce v potu tváře a hluku mlýnice. Filozofovi Diogenovi (tomu, co bydlel v Athénách na náměstí v sudu) se připisuje výrok: „Jestliže bych chtěl potrestat nadmíru neposlušného otroka, neposlal bych ho válet mlýnské kameny, nýbrž smažit se na olympijských hrách."

Všechny soutěžní disciplíny začínaly slavnostním nástupem účastníků. Na stadion přicházeli z Altidy v průvodu vedeném hellanodiky, a to vstupní chodbou překlenutou ve 2. století před n. l. krytým obloukem. Hellanodikové poté vložili tabulky se jmény nastoupených do amfory nebo do přilby a před očima diváků provedli losování. Tak se určovalo u běhů pořadí na startovní čáře, u hodů a skoků pořadí pokusů, u boxu a zápasu pořadí dvojic v prvním vylučovacím kole. Podobně se postupovalo i na hipodromu. Soutěžící se seřadili u východní strany stoy a po losování zaujali místa v startovních kójích. Když byli všichni připraveni, ozval se signál trubače. Hlasatel přečetl jména závodníků a jejich domovských měst; na hipodromu jména těch, v jejichž jménu nastoupili. Po novém signálu trubače stačil už pokyn hellanodiků – a olympijské boje mohly začít.

O vítězi rozhodli hellanodikové ihned po závodě. Jeho jméno se jménem jeho otce a domovského města oznámili prostřednictvím hlasatele na čtyři strany a na znak vítězství mu podali zelenou palmovou ratolest a štůček červených stuh, kterou si ovázal kolem hlavy a ruky nebo nohy. Pro atlety to byl jen prozatímní odznak, odměna je teprve čekala. Pro vozataje a jezdce tím všechno skončilo, odměnu a poctu náležející vítězi dostali jejich páni. Na rozdíl od našich zvyklostí uznávalo se na antických hrách pouze první místo; druhé, třetí a další se neklasifikovalo. Pouze ten účastník olympijských soutěží, který doběhl první, který skočil a hodil nejdále, který porazil všechny soupeře, byl *olympioníkés*, tj. „olympijský vítěz".

Nejvyšší odměnou a poctou, které v Olympii vítězný závodník dosáhl, byl věnec z posvátné olivy zvaný *kotinos*. Podle tradice byl upleten vždy z jedné větvičky ustřižené zlatými nůžkami ze stromu, jenž rostl u západního průčelí Diova chrámu. Tento strom se jmenoval *Kallistefanos* („Dárce krásných věnců") a vy-

rostl prý z plodu olivy, kterou zasadil na Kronově pahorku Héraklés. Věnec měl stříbrošedé listy, jakoby pokryté patinou věků, a uděloval se po ukončení všech soutěží, a to v poledne posledního dne her. Vítězové se seřadili před Diovým chrámem spolu s trenéry a příbuznými, na dané znamení vstoupil každý jednotlivě po rampě posypané květy do chrámové předsíně. Věncem ho tam korunoval *athlothetés*, tj. nejstarší z hellanodiků.

Olivový věnec pro vítěze zavedl prý zakladatel her Ífios. První, koho jím korunoval, byl podle Flegóna z Trall Messéňan Daiklés, vítěz 7. her roku 752 před n. l. Původně jej dostával vítěz asi hned po závodě. Stuhy a palmové ratolesti máme doložen až od konce 6. století před n. l. (na vázových malbách). Jména vítězů se zaznamenávala od nejstarších dob na mramorovou desku, kterou měl v úschově olympijský velekněz. Jménem vítěze v běhu na jedno stadion, což byla do 14. her roku 724 před n. l. jediná disciplína, se označovala, jak víme, celá olympiáda. Prvním takovým vítězem byl Koroibos z Élidy; posledním, jehož jméno se zachovalo, Dionýsios z Alexandrie na 262. hrách roku 269 n. l. Později udělili Éliďané vítězům ještě jedno privilegium: mohli si dát postavit v Altidě sochu.

Ověnčením vítězů a příslušnými děkovnými oběťmi olympijské hry formálně skončily. Élidská vláda uspořádala poté v prytaneiu slavnostní oběd na počest vítězů. Zúčastnili se ho její členové, hellanodikové, prytanové, vedoucí oficiálních delegací a samozřejmě olympionikové, přičemž každý z nich měl právo přizvat otce a trenéra. Večer se konala slavnost na rozloučenou a – podle Pindara v desáté z jeho *Olympijských ód* – „půvabná tvář Iuny zářila do noci lahodným světlem, kraj zněl písněmi, jásotem, výkřiky radosti hodujících". Ráno hodili ti, kteří se sem chtěli vrátit, do vod Alfeia

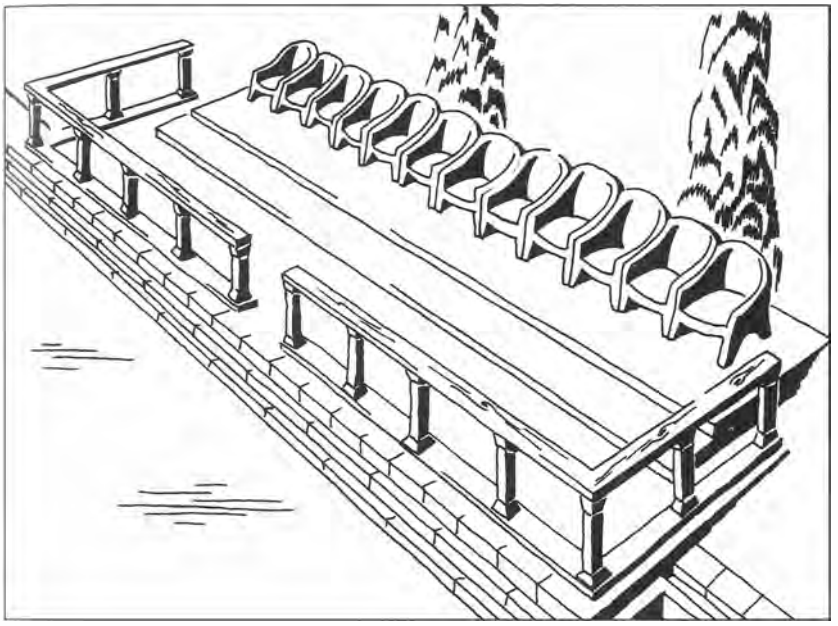

Tribuna s čestnými křesly hellanodiků na jižní straně olympijského stadionu (rekonstrukce)

věnce z větviček zelených stromů a sbalili stany. Když zmizel za zatáčkou v údolí poslední vůz, vtáhly do Olympie čtyři roky ticha...

Vítězní závodníci si odnášeli domů své věnce a slávu. Tyto věnce ze staré olivy, jaké si mohl oplést kdokoli kdekoli, byly jedinou odměnou, kterou mohli v Olympii získat. Kromě nich a práva dát si postavit sochu nedostali nic. To znamená zejména nic v materiálním smyslu: žádnou vzácnou amforu, žádnou

bronzovou trojnožku, žádnou truhlici s měšci zlata... Tak se to všude píše, třebaže jinými slovy, v knihách antických a moderních autorů. A je to nad všechny pochybnosti pravda. Jenže to není pravda celá.

Olympijské vítězství a s ním spojená sláva zabezpečovaly totiž výhody a odměny, které se daly docela dobře přepočítat na drachmy, míny, stratéry a jiné peněžní jednotky. K nim se připojovaly veřejné pocty: už návrat olympionika do domovského města se rovnal podle Cicerona římskému triumfu, tj. slavnostnímu návratu vítězného vojevůdce z významné války do Říma. Věnec z Olympie byl v mnohých případech poukázkou k zaopatření ze státních prostředků na celý život.

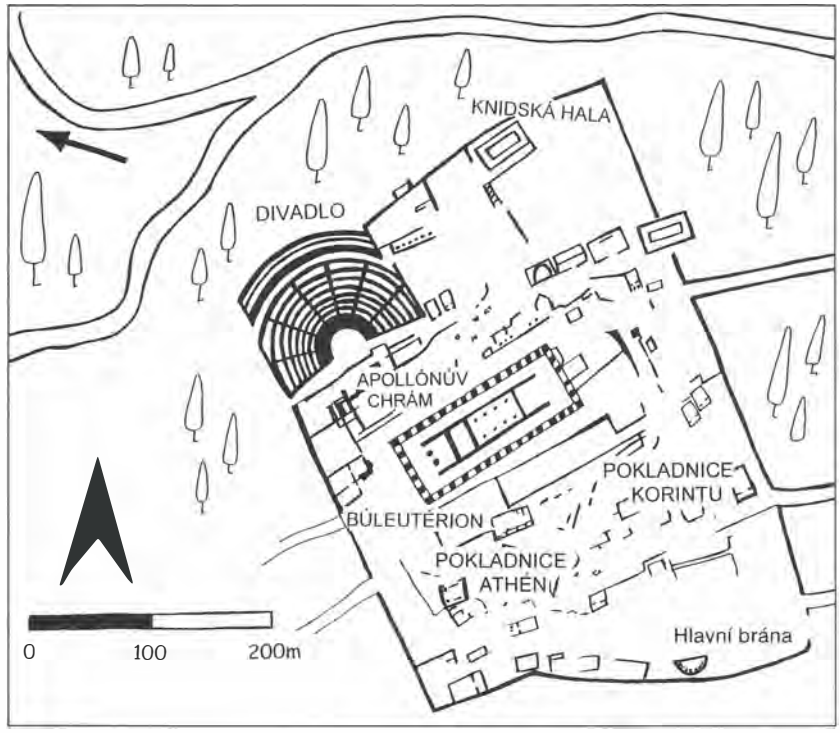

Delfy. Apollónova svatyně s hlavními stavbami. Vlevo nahoře stadion pýthijských her; gymnázium leželo asi půl kilometru jihovýchodně od hlavní brány.

Také o tom si ještě promluvíme, a opět bez idealizování. Po kapitole o olympijských a neolympijských disciplínách.

Podle vzoru olympijských her vznikly na počátku 6. století před n. l. tři další celořecké hry: v Delfách, Isthmii a Nemeji. První z nich se konaly každé čtyři roky, další dvoje každé dva roky. Ačkoli v Řecku neexistovala v těch dobách žádná ústřední autorita, brzy se dospělo k takovému uspořádání her, že na každý rok připadly aspoň jedny a časově se nepřekrývaly. Spolu s hrami v Olympii tvořily tedy cyklus, řecky zvaný *periodos* („koloběh"), který poskytoval příležitost ke každoročnímu pravidelnému setkání Řeků na sportovních podnicích. Přes hojnou návštěvnost ze strany závodníků i diváků se nevyrovnaly však olympijským hrám, třebaže mohly nabídnout návštěvníkům pestřejší program.

Nejvýznamnější z těchto her byly pýthijské v Delfách, které se konaly na počest boha Apollóna, syna nejvyššího boha Dia, boha slunečního jasu, ochránce života a pořádku, vůdce Múz. Pýthijské se jmenovaly podle starého názvu Delf, odvozeného od draka Pýthóna, kterého tam Apollón zabil ze msty za to, že pronásledoval jeho matku Létu a bránil jí, aby ho (i se sestrou Arte-

midou) porodila. Založil je prý sám Apollón, a to na paměť tohoto svého činu. Podle mýtů byly tedy starší než olympijské, ale jako celořecké hry se datují teprve od roku 582 před n. l., kdy je zreorganizoval sikyónský vládce Kleisthenés. Na rozdíl od Ifita není u Kleisthena sporu, že byl historickou osobností. Vládl přes třicet let, do dějin svého města se zapsal ústavními reformami a úspěšnými válkami, roku 572 před n. l. zvítězil na 52. olympijských hrách v závodě vozů se čtyřspřežím. Před reorganizací se slavily pýthijské hry údajně v osmiletých odstupech a měly pouze jednu soutěžní disciplínu, jež nebyla sportovní, nýbrž hudební. Kleisthenés zavedl jejich čtyřletou periodicitu a jejich datum určil na konec léta třetího roku každé olympiády. Náplní, kterou jim dal, vytvořil z nich programově nejbohatší hry v Řecku.

Pýthijské hry charakterizovalo úzké spojení umění a sportu; umělecké soutěže měly však převahu. Úlohu olympijských hellanodiků zastávali na nich delfští kněží (*hieromnémoni*, „vykonavatelé posvátných úkonů"), vrchní dozor nad nimi měla delfská amfiktyónie, tj. konfederace států na ochranu tamější Apollónovy svatyně. Umělecké soutěže se skládaly ze hry na píšťalu a lyru (resp. na kitharu), zpěvu s doprovodem píšťaly, sborového zpěvu, přednesu básní a dramatických představení; sportovní ze všech atletických disciplín zavedených na olympijských hrách, a navíc ze dvojitého a dlouhého běhu dorostenců. Podle tradice stanovil tento program už Kleisthenés, ale přinejmenším u dramatických představení je třeba o tom pochybovat. V pozdějších dobách došlo ke zrušení některých soutěží a k zavedení závodů čtyřspřeží. Odměnou vítěze byl vavřínový věnec z posvátného Apollónova stromu. Pro umělce představoval nejvyšší poctu, jaké mohl na celořeckém kolbišti dosáhnout.

Prostředí, ve kterém se konaly pýthijské hry, bylo a je dokonalým protikladem Olympie. Při příjezdu z Athén (přes Théby je to asi dvě stě kilometrů) vypadají Delfy jako horské sídlo draků proměněné v příby-

Athénská pokladnice v Delfách

tek bohů a pak zlostně rozmetané. Působí tak divoce, že bychom se tam nedivili ani zjevení Pýthóna, a zároveň tak kouzelně, že bychom byli ochotni uvěřit na chvíli mýtu, podle něhož vztyčil sloupy svého chrámu sám Apollón. Tento chrám tvořil střed svatyně: stál na terase, nad kterou strmí do výšky narůžovělé skalnaté výběžky Parnasu a pod kterou se táhne hluboké údolí s mořem oliv a zrcadlem Korintského zálivu. Postaven byl asi v polovině 7. století před n. l. na místě známém už z mykénských dob; za sto let padl za oběť požáru a za dalších dvě stě zemětřesení, ale v letech 370 – 340 před n. l. byl obnoven v původní velikosti. Dnes z něho zbývá jen podsada, ze které lze vyčíst někdejší půdorys (60 x 24 metrů), a šest zvětralých a zčásti znovu vztyčených dórských sloupů (z osmatřiceti, jež ho kdysi lemovaly). Kolem jsou roztroušeny rozvaliny pokladnic více než dvaceti měst; rekonstruovaná je z nich jen athénská. Mezi nimi se klikatí Svatá cesta s průchody ke zbytkům kaplí a kapliček, pomníků, oltářů a občas i k bezhlavým a bezrukým sochám. Na jihovýchodě, za Kastalským pramenem s dnes už neposvátnou vodou, vystupuje z údolí Mramorová terasa, někdejší okrsek bohyně Athény Pronaie. Nad ní se tyčí tři dórské sloupy se zbytkem architrávu z půvabné okrouhlé stavby asi z poloviny 4. století před n. l. O jejím účelu víme však méně než o původu vánku, který tu sídlí s cikádami v korunách mandlovníků.

Delfy byly snad ještě větší a cennější galerií soch pod širým nebem než Olympie. Podle Plinia jich tam stály tři tisíce; pravda, před návštěvou uměnímilovného Nerona, „který okradl Apollóna o pět set kovových soch bohů a stejný počet soch lidí“, jak píše Pausaniás. Přitom nevíme, zda Plinius do toho započítal i výtvory jiného druhu, například trojnožky věnované do Delf syrakúským vládcem Gelónem po vítězství nad Kartaginci u Himery roku 480 před n. l., které byly z čistého zlata a vážily 50 talentů, tj. 1855 kilogramů. Nepatrné zbytky těchto uměleckých pokladů jsou dnes v Delfském muzeu a povyšují je na jedno z nejvýznamnějších v Řecku. Patří k nim kolosální sochy *Kleobia a Bitóna* z doby kolem roku 590 před n. l. od Polyméda z Argu (zobrazující syny Héřiny kněžky Kydippy, které nechali bohové zemřít v rozkvětu mládí, čímž prý splnili její prosbu, aby jim poskytli nejlepší dar), dále skvělé reliéfy z pokladnic Sikyónu, Sifnu, Athén atd., torza prvních známých karyatid, *Sfinx Naxijských* z roku 560 před n. l.; z mladších zejména znamenité sochy atleta Agia od Lýsippa a *Neznámého filozofa* od neznámého umělce. K nim se řadí vynikající bronzy z archaických až římských dob, sarkofágy s bohatou reliéfní výzdobou, vázy s geometrickou i figurální výzdobou a kromě jiného nejstarší známé notové záznamy melodií (*Hymnů na Apollóna* z 2. století n. l.). Prvenství si však udržuje zbytek bronzového pomníku z doby kolem roku 475 před n. l., který dal postavit na paměť vítězství

Na předchozí straně: Delfy. Pozůstatky Apollónova chrámu

Kleobis a Bitón (Archeologické muzeum, Delfy)

svého čtyřspřeží na pýthijských hrách vládce sicilské Gely Polyzalos. Je to proslulý *Vozataj delfský*, socha v přísném klasickém slohu, která mistrovsky zachycuje dohasínající vnitřní napětí jezdce po závodě a jeho ukázněně potlačovanou radost z vítězství. Dnes hodnotíme toto dílo neznámého sochaře jako veledílo. V starověkých Delfách však zřejmě zcela zanikalo, takže si ho většina návštěvníků nevšimla. Mezi nimi ani Pausaniás.

Pýthijské hry v Delfách měly tři jeviště. Hudební a dramatické soutěže se konaly v divadle, které stálo a stojí severozápadně od Apollónova chrámu. Bylo postaveno ve 4. století před n. l. a zhruba po půl tisíciletí znovu přestavěno. Jeho sedadla pro 5000 diváků jsou dobře zachovaná a z jejich nejvyšší řady (pětatřicáté) je jedna z nejlepších vyhlídek na celou svatyni. K atletickým soutěžím sloužil stadion vybudovaný na umělé terase v úbočí skalní stěny vysoko nad svatyní; atleti museli trénovat až v poměrně vzdáleném gymnáziu na Mramorové terase. Stadion pochází z 5. století před n. l. a původně byl bez sedadel, pořídit je dal až koncem první poloviny 2. století n. l. Héródés Attický. Sedadla jsou z bílého parnaského vápence ve dvanácti řadách nad sebou, a zejména na severní straně, kryté zpevňovací zdí, jsou naprosto bezvadná. Na jihovýchodní straně stojí zbytky někdejší vstupní brány. Z nich pochází též

Stadion v Delfách. Jeden z nejzachovalejších antických stadionů

známý kámen s nápisem, kterým se zakazuje přinášet na stadion víno. Závodní dráha, narůžovělá jako tenisový kurt a místy zarostlá trávou, je široká 25 – 28 metrů. Vzdálenost mezi startem a cílem, tj. „pýthijské stadion“, měřila 177,6 metru. Před postavením tohoto stadionu konaly se atletické závody na přímořské pláni u Krísy, jihozápadně od svatyně. Na téže pláni byl i hipodrom pro závody jezdců a vozatajů.

Delfský stadion je nejlépe zachovaný ze všech antických stadionů; jinak mu v tomto směru konkuruje jen stadion v maloasijské Afrodísiadě (v dnešním jihozápadním Turecku). Na rozdíl od olympijského nemusel být od základu obnoven. Stačilo ho jen odkrýt a vyspravit, o což se zasloužili, stejně jako o odkrytí ostatních delfských památek, francouzští archeologové v letech 1860 až 1939 (pod vedením P. Foucarta, a později zejména Théophilla Homolla, který tu sehrál podobnou úlohu jako Curtius v Olympii). Je skutečně nádherný a představuje takřka nedostižný vzor sportovní architektury, jeho okolí je přímo pohádkové. Nemá však tu přitažlivost jako olympijský, ani si na něm tak neposedíme. Přes den jsou jeho sedadla rozpálená a ze spár mezi nimi vylézají občas malí hadi (jedovaté poznáme podle zelené barvy), což vadí někdy i nadšeným serpentologům. Nikdy ani neznamenal tolik návštěvníků jako olympijský: vešlo se do něho pouze 7000 diváků. Slá-

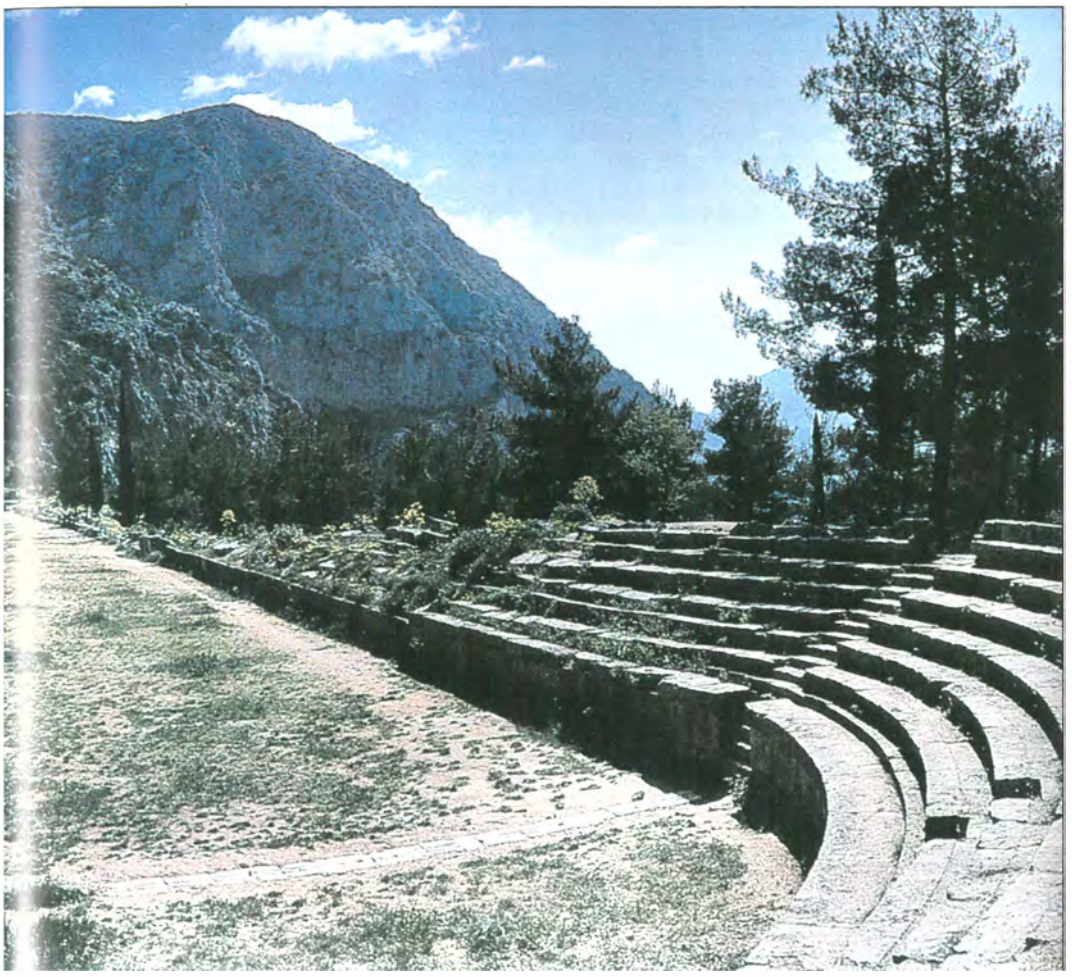

va Delf se nezakládala na jejich hrách, nýbrž na jejich věštírně.

Jeviště isthmijských a nemejských her jsme už navštívili na cestě z Athén do Olympie. Stačí tedy říci, že isthmijské hry se konaly na počest boha Poseidóna a že podle Athéňanů je založil Théseus, kdežto podle Korinťanů Sísyfos. Z místních her se vyvinuly v celořecké v letech 582 – 570 před n. l., kdy je zreorganizovali potomci korintského vládce Kypsela. Korinťané je pořádali každý druhý a čtvrtý rok, a to koncem dubna a počátkem května. V době, kdy jejich město leželo v troskách po zničení Římany, převzali tuto úlohu vládcové z nedalekého Sikyónu. Měly stejnou sportovní náplň jako olympijské hry; navíc se na nich soutěžilo v hudbě, recitaci a jako na jediných řeckých hrách i v malířství (vystavenými obrazy). Odměnou vítěze byl původně věnec z celerových listů, za římských dob z větví pinie, jejichž věčná zeleň symbolizovala věčně se vlnící zelenavé vody mořské říše boha Poseidóna.

Nemejské hry založil prý Hérakles na paměť svého vítězství nad tamějším obludným lvem. Podle jiné verze je poprvé uspořádal argejský král Adrástos, vůdce výpravy „sedmi proti Thébám“, aby tak uctil památku nešťastně zahynulého Ofelta, syna nemejského krále Lykúrga. Kdo byl jejich historickým zakladatelem nebo reorganizátorem z her místního charakteru, není známo. Jako celořecké hry se konaly na počest nejvyššího boha Dia, a to poprvé roku 573 před n. l.; od té doby pak každého lichého roku olympijského čtyřletí vždy počátkem léta. Řídil je sbor hodnostářů, kteří se jmenovali podle olympijských hellanodikové. Původně se na nich soutěžilo v atletických a jezdeckých disciplínách, jejichž rozsah byl o něco menší než v Olympii. V helénistické a římské době se jejich program rozšířil ještě o hudební a dramatické soutěže. Vítěz dostával v starších dobách celerový věnec, v pozdějších dobách věnec dubový z ratolestí Diova posvátného stromu.

Obojí tyto hry stály co do významu za olympijskými, dokonce za pýthijskými. To však neznamená, že se jich nezúčastňovali proslulí závodníci a tisícihlavé zástupy diváků, nebo že jejich vítěze neopěvovali věhlasní básníci. Po dobu jejich trvání byl také vyhlašován posvátný mír podobný olympijské ekecheirii, který se vztahoval na jejich okolí i na cestu účastníků tam i nazpět. Kromě toho existovaly ovšem i hry místního nebo krajového významu, a to rozhodně nejen athénské panathénaje nebo spartské karneje. Ze zpráv víme o více než třech stovkách takových her. Přitom v helénistické době byla většina z nich otevřena všem závodníkům a asi dvacet jich mělo přímo celořecký charakter. Dnes jsme na podobné množství sportovních podniků zvyklí, ale ještě v minulém století se to zdálo neuvěřitelné. Tento fakt svědčí o obrovském rozšíření a obrovské oblibě sportu v celém řeckém světě. Tím víc pak vyniká sláva a prestiž, kterou si vydobyly a v této soutěži udržely olympijské hry.

Prvenství olympijských her bylo a zůstalo nesporné. Lze ho doložit takříkajíc statisticky. Známe z nich přes osm set vítězů, zatímco ze všech ostatních her celkem jen asi tři sta, pokud to nebyli zároveň vítězové v Olympii. Nebo i jinak: v římské době si některá města vymohla císařské privilegium, aby se jejich hry směly nazývat „jakoby olympijské“ nebo „rovné olympijským“. Dejme však slovo básníkovi.

„Tak je,“ čteme hned v první Pindarově *Olympijské ódě*. „Voda je nejpřednější. Zlato září jak oheň planoucí za noci nad všechny pozemské statky. Chceš-li však o hrách zpívat, srdce, pak místo slunce nehledej hvězdu, jež by víc zářila éterem a hřála přes den. Oslav olympijské boje, výkvět všech her!“

Na protější straně:
Sfinga z ostrova Naxos

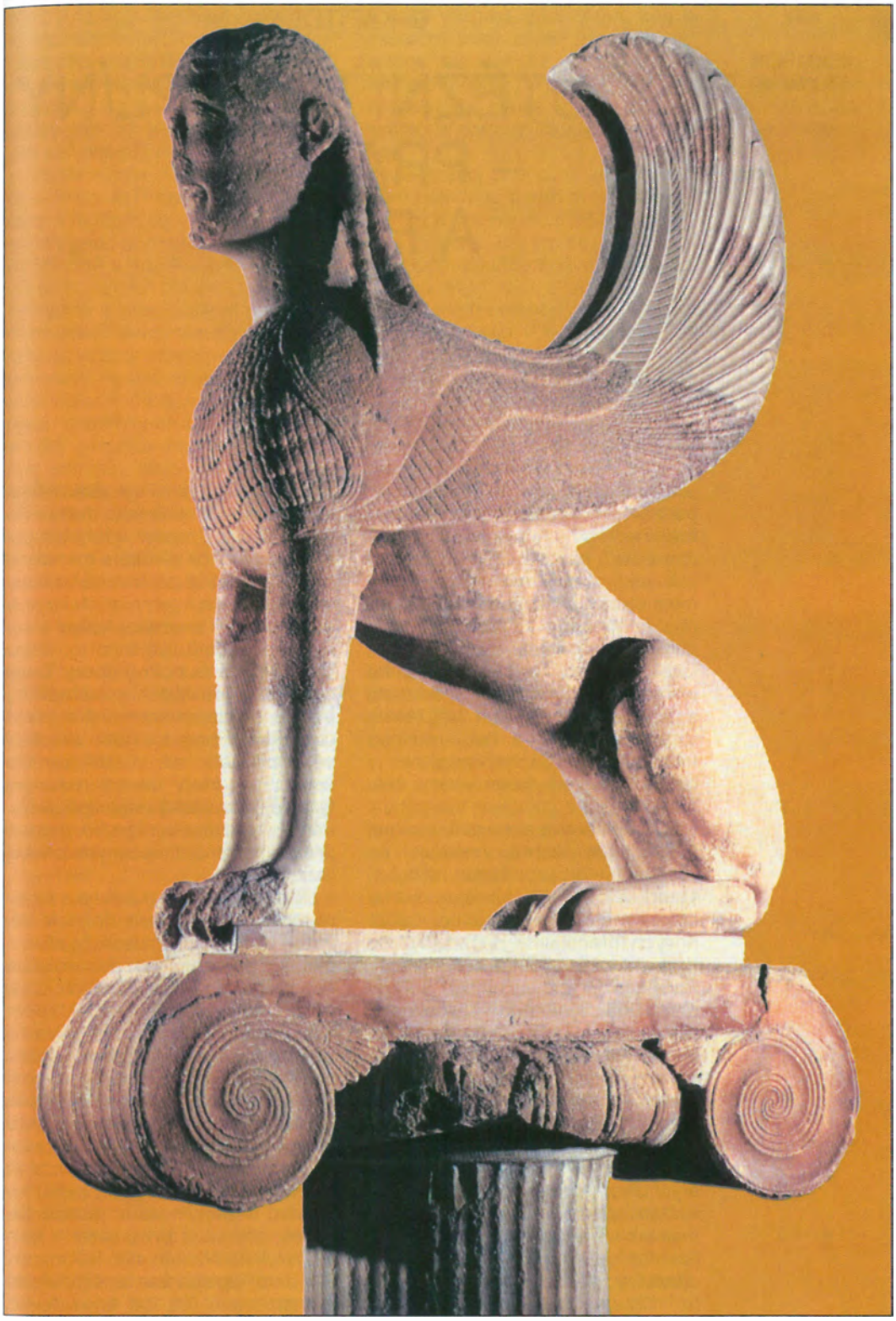

6. KAPITOLA

SOUTĚŽNÍ DISCIPLÍNY – PRAVIDLA A PRAXE

„Je nemožné, aby ti někdo slovy popsal potěšení, jaké tam pociťujeme," řekl podle Kúkiána Solón Anacharsiovi o hrách v Olympii, „a jaké bys také měl, kdybys sám seděl mezi diváky a na vlastní oči se kochal pohledem na tuto skvělou podívanou, na odvahu a vytrvalost atletů, na krásné tvary jejich těl, na sílu jejich svalů, na jejich obratnost a dovednost, na jejich houževnatost, neúnavnost a neuhasitelnou touhu po vítězství. Nepřestal bys je chválit, nadšeně na ně volat a tleskat jim."

Tato Solónova slova jsou sice jen fiktivní, ale dobře vystihují, co všechno se od soutěžícího na hrách vyžadovalo. Přitom tu nejde o anachronismus, tj. o přenášení Lúkiánových představ a požadavků do dob o více než půl tisíciletí starších. Počátkem 6. století před n. l., kdy došlo k údajné Anacharsiově návštěvě Athén, byla už atletika v Řecku na takové úrovni, že do bojů o olympijský věnec mohli zasáhnout pouze vyspělí závodníci, kteří prošli dlouhým a tvrdým tréninkem. Samozřejmě existovali i tehdy, tak jako existují dnes, běžečtí a zápasničtí a jiní „fenoménové", máme-li použít výrazu sportovní žurnalistiky, kteří měli takové tělesné předpoklady, že jim stačila nevelká odborná pomoc. „Boxer od pluhu" Glaukos z Karystu, vítěz na 65. olympijských hrách roku 520 před n. l., byl však v Řecku stejnou výjimkou jako třeba v Římě L. Q. Cincinnatus, který byl povolán do funkce diktátora rovněž od pluhu. Z atletiky pěstované v masovém měřítku na gymnáziích i z méně masových závodů s koňmi a vozy se postupně vyčlenilo to, čemu dnes říkáme vrcholový sport. Tento sport předpokládal systematický trénink a odborného trenéra: nikoli už pouhého poradce nebo skupinového cvičitele, ale kvalifikovaného specialistu, který dovedl rozvinout fyzické i psychické vlastnosti svěřeného závodníka tak, že ho „naplnil jako amforu drahocenným olejem mistrovství".

V literatuře se setkáváme s tvrzeními, že v nejstarších dobách trénink a trenéři neexistovali, že závodníci se spoléhali na své vrozené schopnosti a na rady starších. Jako příklad se uvádějí verše z 23. zpěvu *Íliady*, kde se popisuje příprava na závody s vozy na pohřebních hrách na Patroklovu počest. Starý král Nestór radí svému synovi: „Zajisté, Antilochu, jsi mladý, a přece tě pojal v lásku Poseidón i Zeus, od nich znáš umění jezdit, a proto tě učit již potřeba není... Avšak, milý synu, seber teď veškerý rozum, jestliže nechceš, aby snad první cesta ti neušla z rukou. Není to síla, leč rozum, čím drvoštěp stává se lepším, stejně tak rozumem řídí loď kormidelník,

když jí na třpytném moři zmítají větry. Vozataj rovněž jen rozumem druhého převýšit může." Jsou to zajisté skvělé a moudré verše, jistě též říkají pravdu. Starší i nepříliš mladší památky nás však ohledně „potřeby učit se" poučují o jiném.

Vzpomeňme si na nástěnné malby z Kréty a Théry a na mykénské vázy z egejských ostrovů. Nevyžadovaly snad přemety nad býčími zády dlouhý a trpělivý trénink? Není obraz boxujících chlapců dokladem, že výcvik v boxu začínal už v mladém věku? Nezobrazují některé výjevy na vázách přímo postupné fáze tréninku? Anebo příklad z jiné kulturní oblasti: nezachovala se přece mezi chetitskými památkami doslovně příručka pro trénink koní? Pro trénink, který končil závody s kvalifikačními limity? Jestliže interpretujeme památky z krétsko-mykénské doby správně, musíme dospět k zjištění, že současně s exhibičním a soutěžním sportem existoval i trénink. A existoval-li trénink, museli existovat i trenéři. Třebaže ne hned jako specialisté, pro které byla tato činnost povoláním.

Nejstarší písemné doklady o tréninku a trenérech máme z počátku klasické doby; z pozdějších dob pak nepřeberné množství. Představují trenéry jako všeobecně uznávané a vysoce vážené učitele a pomocníky úspěšných závodníků, jako jejich *tektóny*, tj. „tvůrce", „tesaře", „stavitele". Z necelých devadesáti veršů osmé *Olympijské ódy*, které věnoval Pindaros Alkimedontovi z Aigíny, vítězi v zápasu dorostenců na 80. hrách roku 460 před n. l., připadá celá pětina na oslavu jeho trenéra Melésia. Dokonce je z nich zřejmé, že mnozí na tohoto trenéra žárlili. „Není na světě věci, z níž měli by radost všichni. Jestliže oslavím písní Melésia, Alkimedontova cvičitele, který zvítězil kdysi v zápasech mladých mužů, ať kámen závisti svůj cíl nestrefí. Slávu si dobyl též v Nemeji, vítězství dosáhl také na pankratiu mužů. Kdo má nadání a už něco umí, může s užitkem učit. Není však moudré, nechat se učit od toho, kdo se sám předtím nenaučil: učitel bez zkušeností nemívá u žáků vážnost. Jedině ten, kdo je skutečný mistr, může úspěšně vést a lépe než jiný ukázat cestu vpřed těm, kdož touží po slávě získané na hrách. Nyní přinesl žák Alkimedón svému učiteli dar: třicátý vítězný věnec."

Závodníci oceňovali zásluhy trenérů nejednou přímo manifestačně. Přitom s tím nečekali na konec aktivní činnosti, kdy jim potřebu projevit vděčnost připomněl až život. Například Kratínos z Aigíny, vítěz v zápase dorostenců na 127. hrách roku 272 před n. l., si vymohl na hellanodicích, aby mu dovolili postavit v Altidě vedle své sochy i sochu trenéra. Obě tyto sochy tam viděl stát ještě Pausaniás, který tento případ zaznamenal. Z jiných pramenů víme, že podobně se odvděčili trenérům též jiní závodníci. Zásluhy trenérů se těšily ovšem i veřejnému uznání. Jedním z nejvýznamnějších projevů takového uznání bylo jejich oficiální pozvání na slavnostní oběd, který podávala élidská vláda pro vítěze olympijských her v Prytaneiu. Neúspěch závodníka byl pochopitelně i neúspěchem trenéra. Nezachovala se však zpráva, že by byl proto (třeba „ze zdravotních důvodů") propuštěn.

Zkušenosti mnoha generací atletů i trenérů vedly k postupnému zlepšování metodiky a techniky tréninku, až dosáhl úrovně, kterou lze i z dnešního hlediska nazvat vědeckou. Za zakladatele vědeckého tréninku se pokládá atlet a filozof Ikkos z Tarentu, vítěz v pětiboji na 84. olympijských hrách roku 444 před n. l. Toto poměrně pozdní datum nás nemusí mýlit: za zakladatele vědeckého lékařství se pokládá až Hippokratés z Kou, Ikkův mladší současník, ačkoli lékaři existovali v Řecku už staletí předtím. „Slova ‚vědecký trénink' je třeba brát doslova," píší M. I. Finley a H. W. Pleket v už uvedené práci (*Olympijské hry, prvních tisíc let*, 1974), „neboť mezi tréninkem prováděným profesionálně a rozvojem lékařství existovala těsná, často neuvědomělá spojitost, která byla nevyhnutelným důsledkem ústředního postavení, jež zaujímalo ve městě gymnázium." Pro

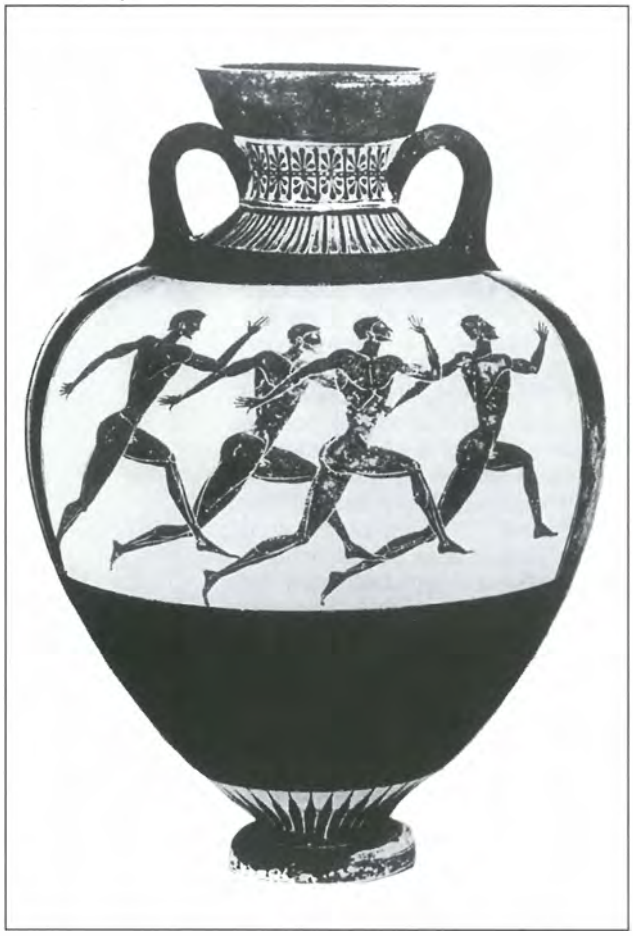

Běžci na krátké trati. Černofigurová malba na panathénajské amfoře z let 480 – 470 před n. l. (Bádenské muzeum v Karlsruhe)

společný vztah ke zdraví a síle (a navíc kráse) považoval Aristotelés gymnastiku a medicínu dokonce za „sesterská umění".

Ikkovi z Tarentu se připisovalo především zavedení přísně regulované životosprávy atletů, spojené s dietou, a přesně rozvrženého čtyřdenního tréninkového cyklu. Tato životospráva vyvolává v nás podle antických zpráv představu režimu řeholníka. „Být mistrem je těžké," konstatuje Pindaros v deváté *Olympijské ódě*; o „prolitém potu", „dřině a strastech atleta" mluví v první *Isthmijské ódě*. „Zadarmo se slávy nedosáhne, a kdo po ní touží, musí překonat přemnoho útrap," říká Solónovými ústy Lúkiános. „Chceš zvítězit v olympijských hrách?" píše v *Rukojeti* filozof Epiktétos počátkem našeho letopočtu. „Ale uvaž, co předchází i co následuje, a teprve potom se ujmi svého díla! Musíš dbát kázně, jíst podle přísných předpisů, zdržovat se sladkostí, cvičit se i proti své vůli v určitou hodinu, v horku, mrazu, nesmíš pít studenou vodu ani víno, jak tě napadne, jako lékaři se musíš svěřit svému cvičiteli. Musíš se dát od svého soupeře pokopat, leckdy si vymkneš nohu a vyvrtneš kotník, nalokáš se prachu, nejednou se musíš dát vyšlehat a po tom všem – podlehneš! To všechno uvaž..." Trénovalo se za ranní rosy i v odpoledním dusnu, v absolutním soustředění a bezodmluvné poslušnosti, při vyměřené stravě a sexuální abstinenci. Pro porušení disciplíny měl trenér právo potrestat svěřence prutem.

Strava lehkých atletů, připravujících se na hry, se skládala podle Ikkových instrukcí převážně z měkkého sýra, mléka, pšeničného chleba a sušených fíků. O denních dávkách, a tudíž o její hodnotě v joulech a obsahu proteinu nemáme zprávy. Pokud jde o vitaminy, ovoce byla v Řecku vždy taková hojnost, že se o něm v souvislosti s jídlem ani zvlášť nemluvilo. První se prý zřekl masa ve prospěch sýra Dromeos ze Stymfálie, dvojnásobný vítěz v dlouhém běhu na 74. a 75. olympijských hrách v letech 484 a 488 před n. l. Charmis ze Sparty, vítěz v běhu na jedno stadion na 28. hrách roku 668 před n. l., se prý živil během tréninku pouze (nebo hlavně) sušenými fíky. Zápasníci a boxeři měli však ve svém jídelníčku pečené maso a podle vzoru legendárního siláka Milóna z Krotónu ho spořádali docela slušné množství. Že nikdo z atletů nekouřil a nepil těžký alkohol, nemusíme ani připomínat. (Kouření je až pomsta amerických Indiánů za jejich podmanění Evropany a těžký alkohol teprve středověká vymoženost Arabů hlavně pro Nearaby.) Všichni ovšem dbali, zejména při předolympijském tréninku, o vydatný spánek. Jak je patrné, na hry se připravovali nejen tréninkem ve svých disciplínách, ale i péčí o celkovou fyzickou a psychickou kondici.

Na následující straně: Hlava vítězného atleta z konce 5. století před n. l. (Louvre, Paříž)

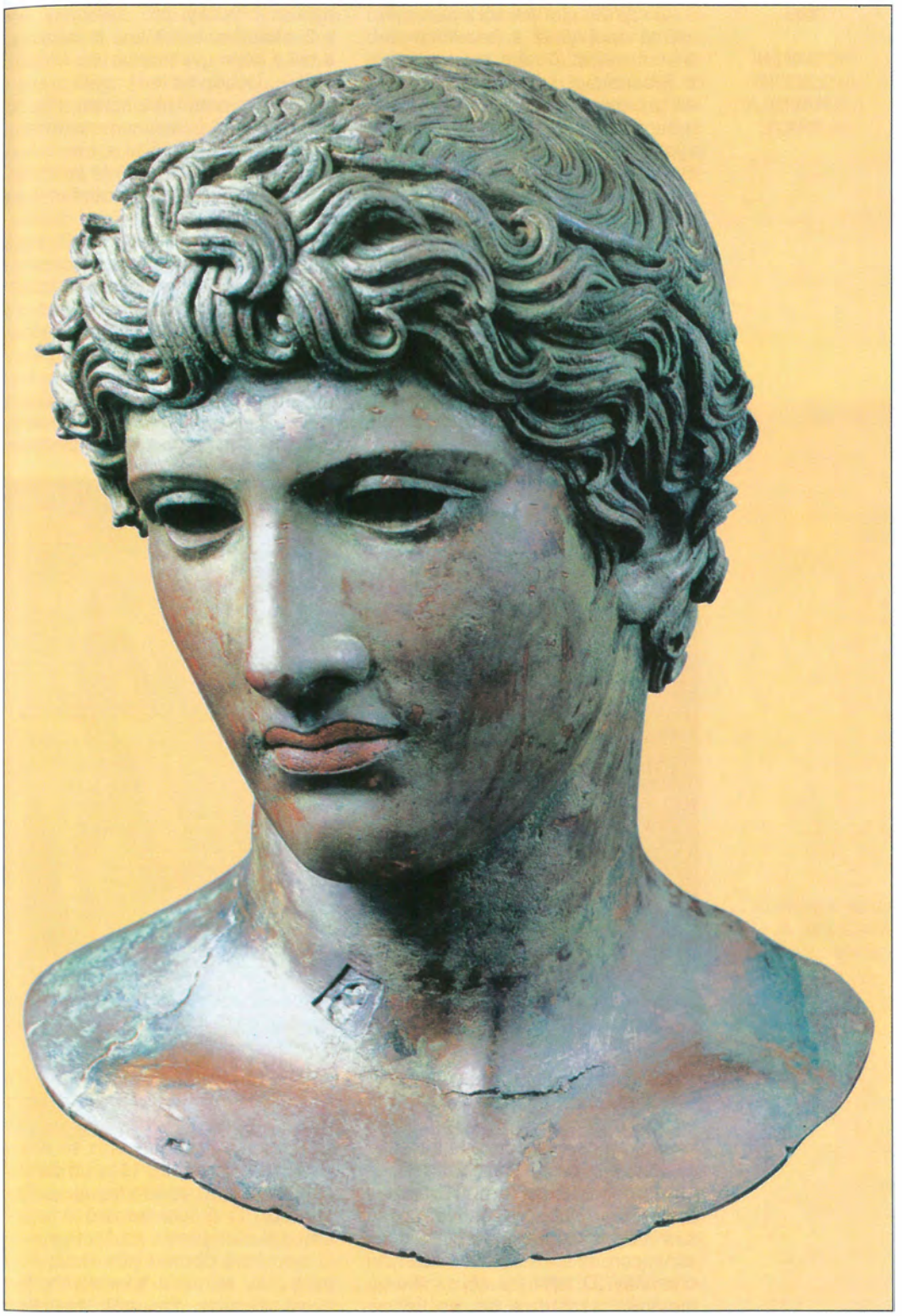

O čtyřdenním tréninkovém cyklu máme zprávy až z pozdních dob a podrobnosti o něm známe teprve z Filostratova spisu O *gymnastice* asi z přelomu 2. a 3. století n. l. Při tréninku lehkoatletických disciplín vyplňovaly celý první den přípravné cviky rychlostně-silového charakteru, přičemž se kladl zvláštní důraz na obratnost a výbušnost. Druhého dne měl účastník tréninku vypnout své síly na maximum svalového a volního úsilí. Třetího dne byla tréninková dávka o něco nižší a pozornost se soustřeďovala na tříbení jednotlivých prvků, například startu, odrazu a švihu. Čtvrtý den byl odlehčovací, trénink se však nepřerušoval a úroveň výkonů nesměla klesnout pod průměr. Poté se to všechno opakovalo: bez přestávky a tak dlouho, jak uznal trenér za vhodné. O tréninku boxerů nám zanechal poměrně podrobné informace Platón v osmé knize *Zákonů*; jinak opět až Filostratos. K nácviku úderů používali pověšených pytlů s obilím nebo pískem a při cvičných zápasech si chránili uši koženými chránítky. O tréninku zápasníků víme méně; zachoval se jen úryvek nějaké příručky pro samouky asi z 2. století n. l. Její text je nejasný, a tak z něho uveďme pouze několik řádků: „Uchop ho tedy zdola pravou rukou. Dej poté ruku kolem, kde tě on zdola drží, a nastav mu ze strany levou nohu. Vyměň si s ním místo a nasaď mu obchvat. Poté se obrať. Přidrž ho pevně (přišlápnutého?) za nohu."

Ikkovu sochu viděl stát v Olympii ještě Pausaniás; charakterizoval ho jako „nejlepšího cvičitele své doby". O jeho tělovýchovných spisech se nezmínil a o filozofických nezaznamenal nic ani takový svědomitý autor jako Diogenés Laertský. Podrobnosti o jeho životě i o všech jeho dílech zmizely do nenávratna, jak musíme bohužel konstatovat u mnoha řeckých autorů. Zmizela i celá odborná literatura, a to zřejmě pro nezájem křesťanských knihovníků o sport; Filostratův spis se našel čirou náhodou (roku 1844 při čištění nějakého zasypaného kanálu u Cařihradu). O úrovni trenérů a jejich práce si však přesto můžeme vytvořit poměrně dobrou představu z jiných děl, zejména lékařských. Vyplývá z nich, že měli rozsáhlé

vědomosti z anatomie, fyziologie svalstva a psychoterapie, že se vyznali v otázkách hygieny a už uvedené diety, že kdykoli mohli zastat práci odborného maséra a v případě sportovních úrazů i ranhojiče nebo chirurga. Dovedli určovat náplň tréninku i tréninkové dávky podle individuálních vlastností a schopností svěřených atletů, a bylo-li to třeba, shodili ze sebe chitón a cvik jim prakticky ukázali. S mistrovstvím, které si osvojili v dobách, kdy ještě sami (a nejednou úspěšně) bojovali o věnec vítěze.

K odbornosti trenérů náleželo znát nejen tělo, ale i duši svých svěřenců. Mnozí poznali i jejich srdce, a to nejen podle počtu tepů při tréninkovém zatížení. Známý je případ pankratisty Promacha z Pellény, kterému se v Élidě natolik stýskalo po milé, že trénoval jako bezduchý a nejraději by z přípravného soustředění utekl. Když to zpozoroval jeho trenér, slíbil mu, že mu ji přivede, jestliže bude řádně trénovat. Za několik dní se vrátil, a ačkoli se s ní vůbec nesetkal, řekl mu, že mu vzkazuje: „Neodepřu ti lásku, vrátíš-li se z Olympie jako vítěz." Jak to s tou láskou dopadlo, nevíme; trenérova slova však Promacha natolik povzbudila, že skutečně vyhrál (na 94. hrách roku 404 před n. l.). To je ovšem jen malá historka na ukázku, jak ji zaznamenal Filostratos. Jiné dosvědčují, že trenéři dovedli závodníky přesvědčit, že talent je sice důležitý, nikoli však rozhodující, a že vítězství se dosahuje nejen silou svalů, ale i pevností vůle. A že k vítězství je třeba mít i odvahu riskovat prohru.

Vysoká úroveň tréninku, a trenérů patří mezi překvapení z hlubin řeckých dějin; hlavně proto, že badatelé si jí povšimli teprve zcela nedávno. „Trenérův výcvik byl pro úspěch atleta často rozhodující," zdůrazňuje historik sportu Heinz Schöbel v práci *Olympie a její hry* (Berlín – Lipsko 1967). „Tréninkové metody a dietní předpisy, jež se vy-

Dvě panathénajské amfory s běžci. Na protější straně vytrvalci, na této sprinter předbíhající unaveného soupeře. Obě malby pocházejí asi z poloviny 4. století před n. l. (První je v Městském muzeu v Bologni, druhá v Britském muzeu v Londýně.)

vinuly už v dávných dobách se zvláštním zřetelem k olympijským hrám, je třeba hodnotit jako velkolepou vymoženost antického sportu. Přitom jejich cílem nebyl jen úspěšný závodník, ale i harmonicky vyvinutý člověk." K tomuto cíli vedl trenér závodníky s podporou státu a celé společnosti.

„Kůň a jezdec jedno jsou," říkalo se v antice o Kentaurech. Podobnou jednotu jako u těchto mytologických bytostí tvořil ve vrcholovém sportu ve starém Řecku *athlétés* a *gymnastés*, závodník a trenér.

Nemáme doklad, že by Řekové poctili lehkou atletiku titulem „královna sportu"; uznávali ji však za ni. Zahrnovali do ní s výjimkou hodu diskem všechny disciplíny, které do ní zahrnujeme dnes (pokud je ovšem pěstovali). Za její základ považovali, stejně jako my, běh.

Ve vysokém hodnocení běhu se shodovali všichni řečtí autoři. „Rychlonohý" je nejčastější epiteton, jež udává Homér Achilleovi. „Lehkost a rychlost nohou" vyzdvihuje jako jednu z nejcennějších vlastností muže například filozof Xenofanés z Kolofónu v 6. století před n. l. právě tak jako jeho řecký filozofický odpůrce Platón ve 4. století před n. l. Nejstarší zachovaný řecký zákoník, jehož dvanáct desek stojí dodnes na místě nálezu v Gortýně na Krétě, připisuje běhu dokonce takovou důležitost, že podle něho rozděluje občany: skupinu s plnými právy nazývá *dromeis*, „běžci", a druhou skupinu *apodromoi*, „nezúčastňují se běhu", tj. příliš mladí a příliš staří, kteří mají menší povinnosti i práva. Běh byl vždy hlavním předmětem vojenského i atletického výcviku, a to nejen pro potřeby praxe. Ze spisů nejrůznějšího druhu vyplývá, že Řekové si od pradávna uvědomovali jeho význam pro rozvoj tělesné zdatnosti. Přitom zdůrazňovali, že posiluje nejen nohy, ale též břišní a hrudní svaly, a navíc i takové vnitřní orgány jako jsou plíce a srdce. V jeho pěstování viděli také důležitý výchovný prostředek k rozvoji volních vlastností, zejména houževnatosti a vytrvalosti.

Běh na vzdálenost jednoho stadia, tj. 192,27 metru, byl původně jedinou soutěžní disciplínou olympijských her. Považoval se i později za hlavní závod, a jménem jeho vítěze se proto označovala celá olympiáda. Jak jsme si už řekli, nazýval se *dromos*, resp. *stadion* (v nezkráceném znění *stadiodromos*) a běhal se jako náš sprint. Běžci dělali dlouhé vysoké kroky, tělo měli mírně předkloněné, pomáhali si prudkými rytmickými švihy paží až do výšky hlavy a dlaně měli přitom otevřené. Přesně stejným způsobem se běhal i „dvojitý běh" čili *diaulos*, který byl zaveden na 14. hrách roku 724 před n. l. Víme to nejen z popisů, ale i z vyobrazení na množství vázových maleb, které dokonale zachycují běžecký styl i jeho výbušnost. „Dlouhý běh" čili *dolichos*, resp. *dolichodromos*, byl zaveden ihned poté roku 720 před n. l. na 15. hrách. Jeho délka byla v různých dobách různá, ale nikdy neklesla pod sedm stadií

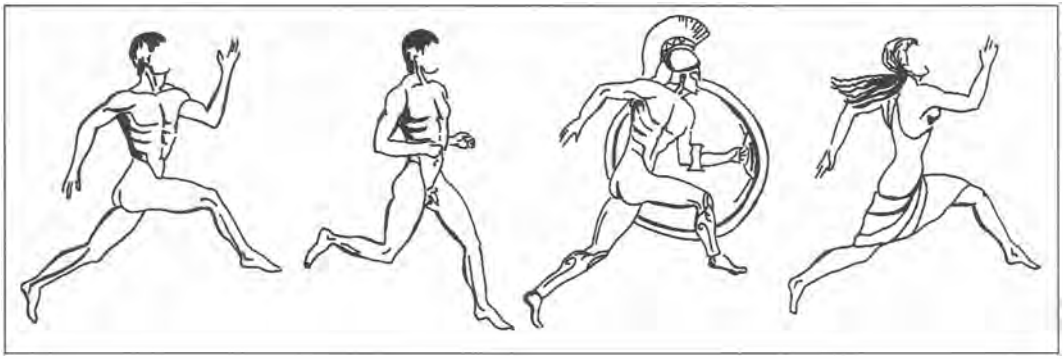

Běh na krátké a dlouhé trati, běh těžkooděnců a běh dívek (schéma podle vázových maleb z 5. století před n. l.)

z dob jeho počátku a nepřevýšila dvacet čtyři (1356 a 4615 metrů). Při tomto vytrvalostním běhu měli závodníci tělo vzpřímené, hruď vypnutou, kroky kratší a nižší, švihy pažemi mírnější a ruce sevřené v pěsti. Na styl se kladly u běhů přísné požadavky; navíc se žádalo, aby pohled na běžce působil esteticky. „Závodník musel v každém okamžiku vypadat tak," napsal roku 1933 polský spisovatel Jan Parandowski v *Olympijském disku*, „že kdyby najednou zkameněl, vynikla by celá krása jeho postavy a pohybu i půvab tváře, v níž se nesměla zračit nejmenší stopa po křeči." Rozhodovala přesto rychlost.

V Olympii nebyl nikdy zaveden běh na střední trati, tj. na vzdálenost

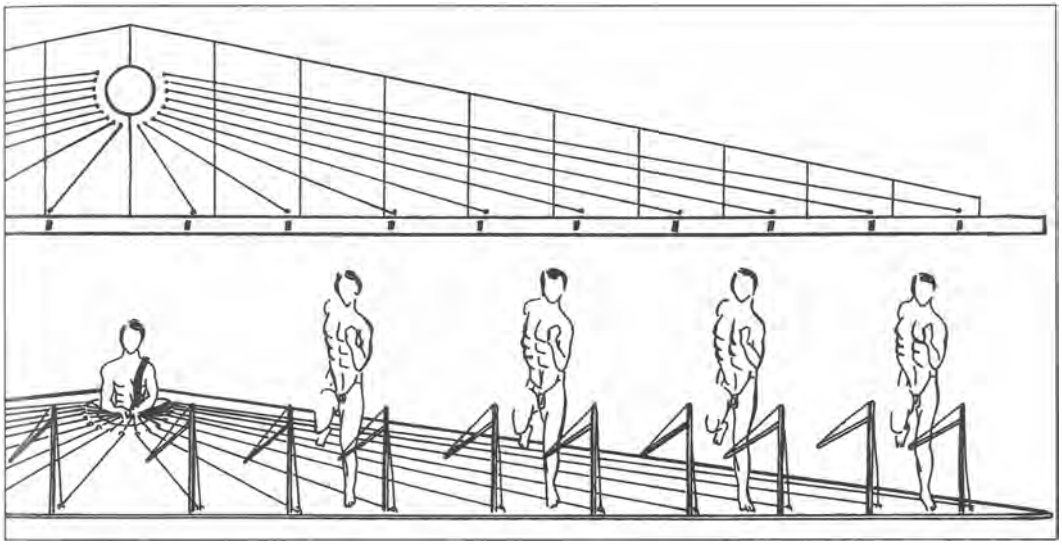

Startovní zařízení pro běžce v Isthmii (schéma podle antických popisů a vykopávek)

čtyř stadií (769 metrů), který se jmenoval *hippios*. Název dostal pravděpodobně podle shodné délky závodní dráhy pro jezdce na koních a patřil k oblíbeným disciplínám na isthmijských, nemejských a panathénajských hrách. Na vázových malbách ho poznáme podle toho, že běžci jsou při něm v mírném předklonu, hlavu mají na rozdíl od sprinterů vzpřímenou a dlaně na rozdíl od vytrvalců otevřeny. Jediný běh na tuto vzdálenost, resp. na její polovinu, byl v Olympii *hoplítodromos*, „běh těžkooděnců", zavedený na 65. hrách roku 520 před n. l. Jeho účastníci závodili původně v plné zbroji, ovšem bez meče a kopí. Po reformě tohoto běhu mohli odložit holeně i přilbu s chocholem, takže jim zbyl pouze bronzový štít (původně vlastní, později přidělený z úschovny v Diově chrámu). Nemáme doklad, že by tento závod symbolizoval konec posvátného míru, jak tvrdí někteří dnešní autoři. Rozhodně však tvořil efektní závěr olympijských i ostatních celořeckých her.

Pravidla běžeckých závodů byla jednoduchá: jejich účastníci museli vyběhnout na dané znamení ze startovního prahu a po předepsané dráze doběhnout do cíle. Přitom bylo lhostejné, že délka závodní dráhy, tj. stadion a jeho násobky, byla na různých místech různá. Čas se neměřil, záleželo jedině na tom, kdo doběhl první. Startovalo se stejným způsobem u všech druhů běhu, jak je zřejmé z vyobrazení, a to z postavení stojného, s mírným předklonem a nízkým předpažením, s nohama v těsném zaņožení; paty, resp. prsty byly zaklesnuty do žlábků ve startovním prahu. Tyto žlábky tvořily dva souvislé pásy od jednoho kraje prahu k druhému a plnily funkci dnešního odrazového klínu. Bývaly něco přes pět centimetrů široké, proti obvyklému směru startu zešikmené a asi tři centimetry hlu-

boké. Místo na startu se určovalo losem a povel ke startu se dával stanoveným signálem, v Olympii podle všeho zatroubením. Na některých stadionech byla zvláštní startovací zařízení, například v Isthmii a na Délu. Isthmijské popsal Aristofanés ve své komedii *Jezdci* (424 před n. l.); vykopávky amerických a řeckých archeologů v letech 1952 – 1960 pod vedením O. Broneera jeho existenci potvrdily. Závodníky tam oddělovaly na startu tyčky se sklápěcími rameny, které tvořily jakési branky. Od ramen vedla pak přes kladky a zářezy ve startovacím prahu lanka k startérovi, který stál asi v metrové jámě v pozadí a na daný povel ramena najednou spustil. Čtvercové otvory pro

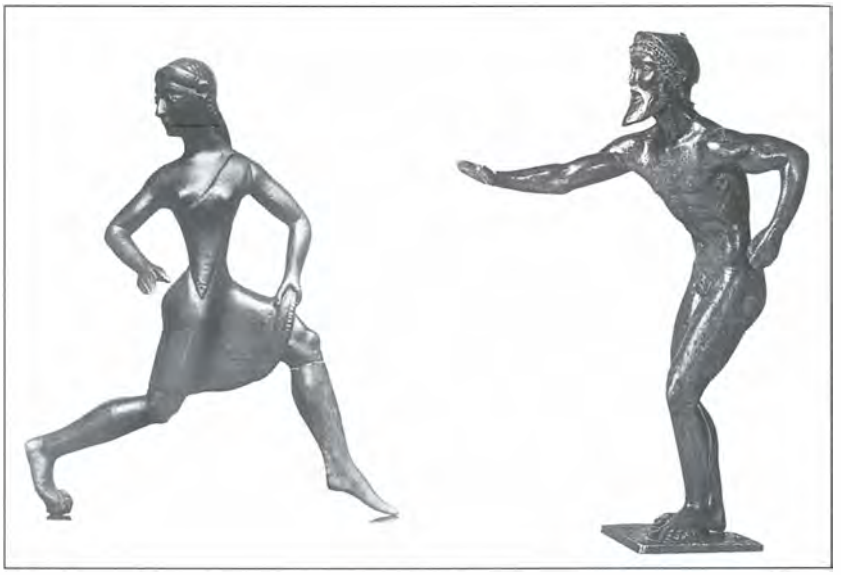

Dívka při běžeckých závodech. Bronzová soška asi z let 520 – 510 před n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Běžec na startu; podle zbytku přilby účastník závodu těžkooděnců. Bronzová soška z období okolo roku 490 před n. l. (Archeologický ústav univerzity v Tübingenu)

podobné tyčky (nikoli však zářezy pro lanka) jsou i na obou prazích v Olympii. Sloužily zřejmě k označení míst na startu a při doběhu do cíle. Rozestup mezi tyčkami měřil 1,25 metru – podobně jako vzdálenost mezi čárami na dnešních běžeckých dráhách.

U běhu na jedno stadion stačilo doběhnout do cíle na protilehlé straně. U dvojitého a dlouhého běhu museli závodníci provést obrátku, neboť dráha byla vždy přímá, a nikoli oválná po obvodu stadionu. Jak tuto obrátku prováděli nevíme; zprávy o tom nemáme ani z Olympie, ani z jiných stadionů. Byly tu v podstatě tři možnosti: za prvé, že každý závodník se po překročení prahu na protější straně prostě otočil a běžel po své dráze zpátky; za druhé, že všichni závodníci oběhli sloup uprostřed protilehlé strany a pokračovali v obráceném směru po libovolné dráze; a za třetí, že každý závodník oběhl z předepsané strany tyčku na protějším prahu a běžel pak nazpět po vedlejší dráze. V prvním případě by asi docházelo na obrátce ke srážkám sousedních závodníků. Ve druhém případě by k těmto srážkám docházelo určitě a kromě toho by byli závodníci na postranních dráhách v nevýhodě, neboť při dvojitém běhu by museli uběhnout asi o metr více. Nejpravděpodobnější je případ třetí, ačkoli dráhy nebývaly vyznačeny. Není však vyloučeno, že „běželi všichni v houfu“ a „šlapali si do stop“, jak píše Homér a jak nasvědčují též vázové malby.

Na startovních prazích v Olympii bylo místo pro čtyřiadvacet závodníků, v Delfách pro osmnáct, v Isthmii pro sedmnáct, na úzkých údolních stadionech v Didymě a Priéně pro šest. Přitom je pravděpodobné, že na širokých stadionech se u běhů s obrátkami jedno místo po stra-

ně startujícího neobsazovalo, aby zůstala zpáteční dráha volná. U jednoduchého běhu se startovalo v Olympii na východní straně stadionu, u dvojitého a dlouhého na západní straně, kde byl také cíl. (Pouze v nejstarších dobách, kdy běžecká dráha zasahovala do Altidy, byl cíl u Diova oltáře.) Počet závodníků býval zpravidla vyšší než počet drah, a tak se to řešilo rozběhy, přičemž do hlavního závodu postupovali pouze vítězové. U dlouhého běhu záleželo na rozložení sil a finiši, krátké tratě se běhaly systémem „start – cíl“, tj. celou dobu naplno. „Ten chlapec měl jako by na nohou křídla,“ napsal o jednom z těchto sprinterů básník Antipatros z Thessaloniky. „Vidět ho bylo pouze na startu a v cíli, nikdy však uprostřed stadionu.“

Běžci závodili bosi. Dráhu měli pečlivě upravenou, jak se zdá, posypanou nevysokou vrstvou písku. V starších dobách nosili bederní roušku. Na 15. olympijských hrách roku 720 před n. l. ji prý odhodil nebo ztratil Orsippos z Megary a vyhrál; od těch dob závodili nazí. (Dívky mívaly na sobě na héraiích i na ostatních hrách krátký chitón, který jim nechával odkryté pravé rameno až po prs, vlasy si stahovaly stuhou přes čelo.) Nazí museli být během závodů i trenéři; ovšem jen když se zdržovali na zvlášť pro ně vyhrazeném místě, z něhož mohli povzbuzovat své svěřence a dávat jim pokyny. Jedni i druzí se směli obléci až po vyhlášení vítěze.

Na nejstarších výtvarných památkách mají běžci stejnou fyzickou konstituci; na pozdějších se objevují rozdíly. V literatuře poukázal na tyto rozdíly nejvýstižněji Filostratos. Podle něho měl být běžec na krátké trati štíhlý a vysoký, svalnatý, ale ne robustní, a pokud možno lehký; výhodné bylo, měl-li dlouhé nohy. Běžec na dlouhé trati měl mít mohutnější hrudník, pevnější ramena a vyvinutější stehna. Avšak i „ideálně stavěný“ a „rozený“ běžec mohl dosáhnout nadprůměrného výkonu, jak zdůraznil, jedině po vytrvalém a správně vedeném tréninku. Také zde platilo, že nikoli příroda dělá mistra, nýbrž opakování.

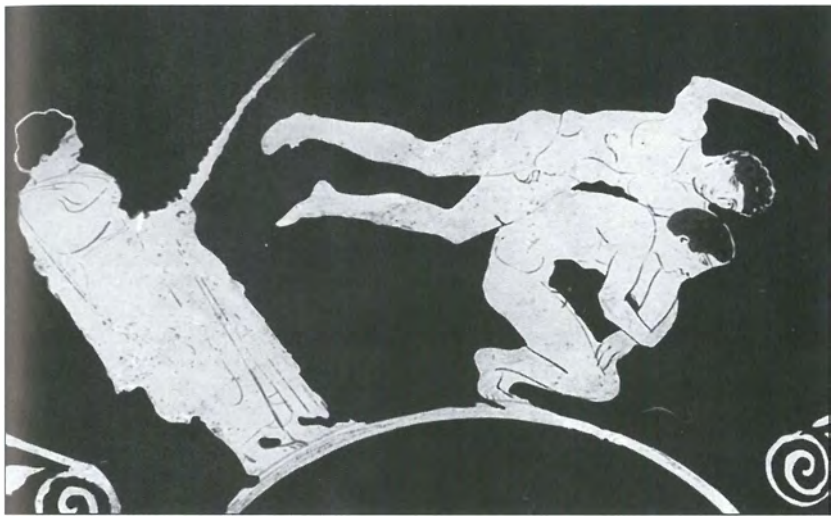

Zápas, přehození soupeře přes záda. Červenofigurová malba z období okolo roku 430 před n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Připuštění ke hrám opravňovalo k účasti na všech disciplínách. Vynikající sprinteři nastupovali zpravidla k jednoduchému i dvojitému běhu a často i k běhu těžkooděnců. Poprvé se ve všech třech závodech podařilo zvítězit Fanantovi z Pellény na 67. hrách roku 512 před n. l. Kombinace dlouhého a krátkého běhu bývala vzácnější. Prvního vítězství v jednoduchém, dvojitém a dlouhém běhu dosáhl teprve na 212. hrách roku 69 n. l. Polités z Keramu (dokonce v jediném dni). Za dobu více než tisíc let, co se tyto závody

Konec pěstního zápasu, muž vpravo se vzdává. Červenofigurová malba na amfoře z let 500 – 490 před n.l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

v Olympii konaly, vyskytlo se pouze šest běžců, kteří získali titul *triastés*, „trojnásobný vítěz“.

Z těžkoatletických disciplín se na olympijských a ostatních celořeckých hrách soutěžilo pouze v zápase, boxu a pankratiu. Byly to podle řeckého označení sporty „s tělem blízko tělu“ a vyžadovaly skutečně celé muže, kteří se nebáli železných chvatů nebo úderů a uměli je dávat i přijímat. Těšily se vždy velkému zájmu diváků, mezi nimi i filozofů a básníků, s nimiž se dnes v blízkosti ringu a žíněnky zpravidla nesetkáváme.

Zápas byl, jak známo, nejstarší známý sport v celosvětovém měřítku. Rovněž v Řecku měl pradávnou tradici. Podle mýtů zápasili bohové, a to počínaje Diem, který přemohl svého otce Krona prý přímo v Olympii. Zápasili héroové, například Héraklés s obrem Antaiem nebo Théseus s lupičem Sínidem, ačkoli nelze říci, že tu šlo o boj čistě sportovního charakteru. První popis zápasu v řecké literatuře, o tisíc let mladší než v mezopotamské, podal Homér ve 23. zpěvu *Íliady*. Na hrách uspořádaných Achilleem na Patroklovu počest zápasil Odysseus s velikým Aiantem, až „oběma praskala záda a vlhký pot se z nich řinul a všude po zádech a žebrech jim naběhly pásy doruda zbarvené krví“, přičemž jejich boj dopadl nerozhodně. Nejstarší zachovaná výtvarná památka z řecké půdy se zápasnickým námětem pochází ze 16. století před n. l. Je to reliéfní výzdoba na známém steatitovém rhytonu z Aja Triady (dnes v Archeologickém muzeu v Irakliu).

Pravidly a technikou se řecký zápas (*palé*) podobal našemu „řecko-římskému“, ale obsahoval i celou řadu prvků našeho zápasu ve volném stylu. Již v předklasické době se ustálily jeho dvě hlavní formy: *orthopalé* nebo *stadaipalé*, „rovný“ nebo „vzpřímený“ styl, a *katopalé* či *kylisis*, což lze přeložit jako „přízemní“ nebo „valivý“ styl. V prvním případě se vedl zápas vstoje a zvítězil ten, kdo shodil soupeře na zem. Přitom stačilo, že ho donutil, aby se dotkl země kolenem (zpravidla třikrát, výjimečně už jednou). Ve druhém případě zápas pokračoval i po pádu jednoho nebo obou soupeřů. Zda jeden druhého porazil na lopatky a na jak dlouho, bylo lhostejné. Zvítězil ten, kdo dosáhl, že se soupeř vzdal, nebo že nemohl pokračovat v boji pro vyčerpání. Vzdání oznamoval zápasník zvednutím ukazováčku nebo prostředníku. Nemožnost pokračovat v boji konstatovali rozhodčí.

Pravidla zápasu sepsal prý sicilský zápasník Orchidámos, kterého klade tradice do 8. století před n. l. Charakterizovaly je zákazy: nesměly se dávat údery, nesmělo se používat chvatů na pohlavní orgány, nesměly se ohrožovat oči, nesmělo se kousat a škrábat, nikdo ze zápasí-

cích nesměl opustit vyhrazený prostor. Škrcení, kroucení prstů a podtrhování nohou nebylo zakázáno, což ovšem neznamená, že bylo vždy normální součástí boje. „Vzpřímený“ zápas se vedl v nehluboké jámě vysypané pískem, „valivý“ na měkké půdě polité vodou a ohrazené výkopem. Zápasiště měla čtvercový nebo obdélníkový půdorys, ale jejich přesné nebo obvyklé rozměry neznáme. Když některý zápasník z vyhraženého prostoru vypadl, boj se přerušil a rozhodčí nařídil pokračovat v něm z poslední pozice před vypadnutím.

Z vyobrazení a literárních děl známe přes čtyřicet chvatů, přičemž každý z nich měl svůj název jako písmeno v abecedě nebo slovesný tvar. Zápas se zahajoval z postavení rozkročného v podřepu. Základní postavení „čelem proti čelu“ se nazývalo *systasis*, „bokem proti boku“ *parathesis*. K nejznámějším a nejvíc používaným chvatům patřily *hamna*, „klika“ nebo „smyčka“ *ankyrizein*, „hákování“, *anatrepein*, „nadzvednutí“, *dratein*, „přimáčknutí“, *anchein*, „škrcení“, *mesolabe* „zvednutí za pás“, a zejména *perisfingzein* (náš dvojitý nelson). Poměrně málo zmínek je o „podražení kopnutím“ (*hyposkelizein*), ale máme je doloženo na několika vázových malbách. Plútarchos uvádí ještě dva tři chvaty, jejichž význam se nepodařilo zjistit.

Technika zápasu nebyla jednotná. Odrážely se v ní místní tradice a často i převládající charakterové

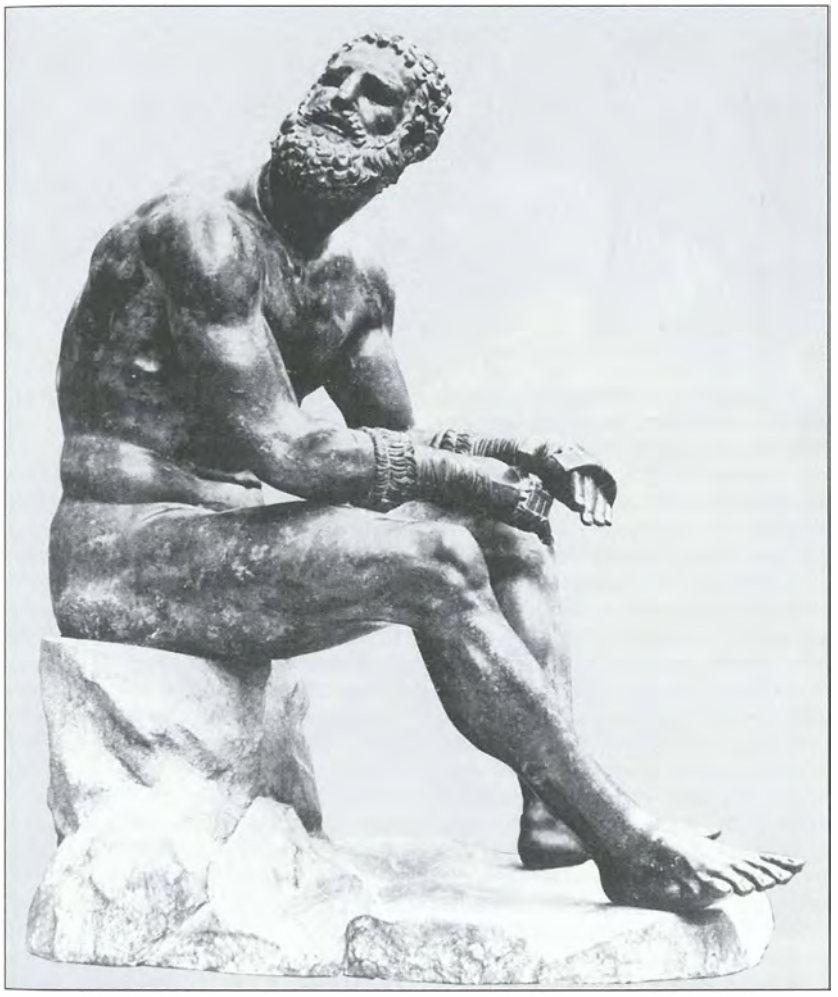

Odpočívající boxer. Bronzová socha v životní velikosti od athénského sochaře Apollónia z poloviny 1. století před n. l. (Římské národní muzeum)

vlastnosti obyvatelstva toho nebo onoho kraje. Nejmenší vážnosti se těšil „sicilský styl“, neboť Sicilané si zvykli nahrazovat sílu úskoky a obratnost triky. „Bojovat argejsky, nikoli libyjsky,“ se stalo příslovím pro mužnost Argejců. Právem byli hrdi na svůj způsob boje Sparťané: „Jiní ať používají lsti,“ stojí na náhrobním pomníku jednoho z jejich zápasníků, „já vítězím silou, jak se sluší na syna Lakedaimonu.“ Přitom se však hrubá síla příliš necenila, alespoň do římských dob. Svědčí o tom verš básníka Simónida z ódy na Aristodama z Élidy, který vešel rovněž do přísloví: „Zvítězil ne tělem mohutným, nýbrž uměním svým.“

Olympijskou disciplínou se stal zápas na 18. hrách roku 708 před n. l. Konal se „vzpřímeným“ stylem, který byl napohled také mnohem estetičtější než „valivý“. Zdá se, že nebyl tak bezohledný, ba přímo surový, jak ho popisují autoři, kteří ho poznali až v dobách římské nadvlády a většinou z neolympijské půdy. „V protikladu k tomu, jako ho představuje řada sportovních historiků, opírajících se v podstatě o Pausania a Filostrata, podle nichž se u zápasu dovolovaly bolestivé chvaty a údery, vykrucování údů, rdoušení, lámání prstů atd.,“ píše H. Schöbel ve výše uvedené práci (*Olympie a její hry*, 1967), „novější výzkumy přesvědčivě ukázaly, že takovéto chvaty byly zakázané. Na olympijských hrách byl zápas čistým bojem vstoje, u něhož šlo o to, shodit soupeře ze vzpřímeného postoje třikrát na zem.“

Box čili *pygmé* nebo *pýx* máme z řeckého světa doložen z neméně pradávných dob jako zápas. Kromě už zmíněného rhytonu z Aja Triady setkáváme se s ním na známé nástěnné malbě z Théry, která pochází asi z poloviny 16. století před n. l. Nejstarší vázová malba zobrazující boxery je asi z 13. století před n. l. a našla se jako mykénský import na Kypru (dnes v depozitáři Archeologického muzea v Nikósii). První popis boxerského zápasu zanechal opět Homér; několik veršů z něho jsme už citovali v první kapitole. Podle mýtů byl uznávaným boxerem zejména bůh Apollón, který zabil pěstí siláka Forbanta, když bránil poutníkům navštěvovat Delfy. Z hérů se jako boxer proslavil Diův syn Polydeukés, který přijal na výpravě Argonautů výzvu krále Bebryků Amyta, aby s ním boxoval na život a na smrt, a mohutnou ranou pěstí mu rozbil lebku.

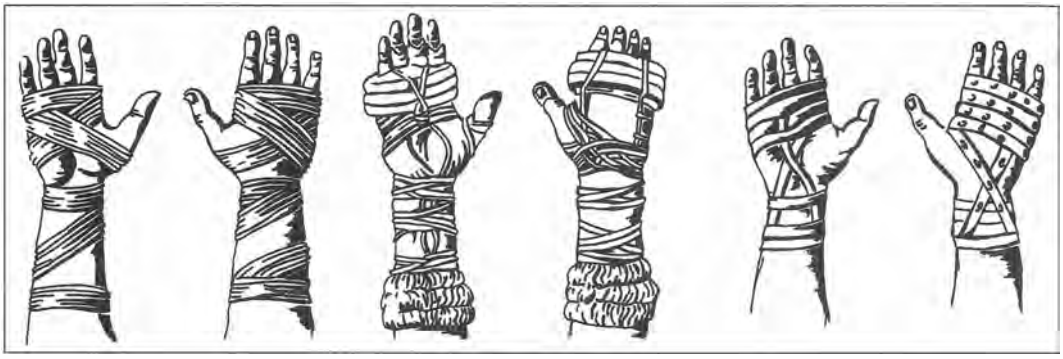

Boxerské rukavice (himantes). Vlevo původní „měkké“, uprostřed pozdější s pásy z tvrdé kůže, vpravo „ostré“ s kovovými vložkami z římských dob (podle vyobrazení od 5. do 1. století před n. l.)

Do olympijských soutěží byl zařazen box na 23. hrách roku 688 před n. l. Boj se řídil pravidly, která určil a pak na žádost Éliďanů sepsal Onomastos ze Smyrny, první olympijský vítěz v této disciplíně. Podle antických zpráv byla tato pravidla mnohem volnější než dnešní. Dovolovala všechno kromě chvatů, držení soupeře a úderů na pohlavní orgány. Přitom předpokládala ovinutí pěstí řemeny, které však nesměly být tvrdé, ani ničím zesílené. Bojovalo se na vyhrazeném prostoru, který byl posypán pískem; jeho rozměry a způsob ohraničení neznáme. Zvítězil ten, kdo donutil soupeře, aby se pro neschopnost k dalšímu odporu vzdal, nebo ho srazil k zemi, takže zůstal bezvládně

ležet. Boj trval tak dlouho, dokud neskončil vítězstvím, resp. porážkou. Trval-li příliš dlouho a dopadal nerozhodně, nařídil rozhodčí se souhlasem soupeřů tzv. *klímax*, „vystupňování". Bylo to něco podobného jako střílení jedenáctek v moderní pohárové kopané. Jeden ze soupeřů se musel postavit a bez krytí přijmout úder; když ho vydržel, dal jej za stejných podmínek druhému, a pak se to opakovalo. Počet úderů nebyl omezen. První se určil losem, poslední určil vítěze.

Není pochyb, že řecký box byl od počátku tvrdší než dnešní; už proto, že dovoloval rány pod pás, do týlu, do slabiny atd. a že zápas musel končit prakticky knokautem. Jeho tvrdost se postupně zvyšovala, a to hlavně v důsledku používání stále tvrdších řemenů k zesílení úderu. „Pěstní řemeny", řecky *himantes*, byly původně z tenkých a úzkých proužků jemné hovězí kůže, změkčené olejem. Ovinovaly se kolem kloubů a pak křížem po dlani na zápěstí, přičemž horní dva články prstů a palec ponechávaly volnými. V této podobě se nazývaly *melichai* nebo *strofia* („měkké") a sloužily k ochraně kloubů a zpevnění pěsti. Od 5. století před n. l. je boxeři zesilovali na vnější straně pásy z tvrdé kůže, aby dosáhli mohutnějšího úderu, a zevnitř je podkládali vlněnou vložkou. Podle svého tvaru se jmenovaly *sfaira*, tj. „koule", „míče". Protože řemeny bývaly dlouhé (podle Pausnaia až deset stop, tj. tři

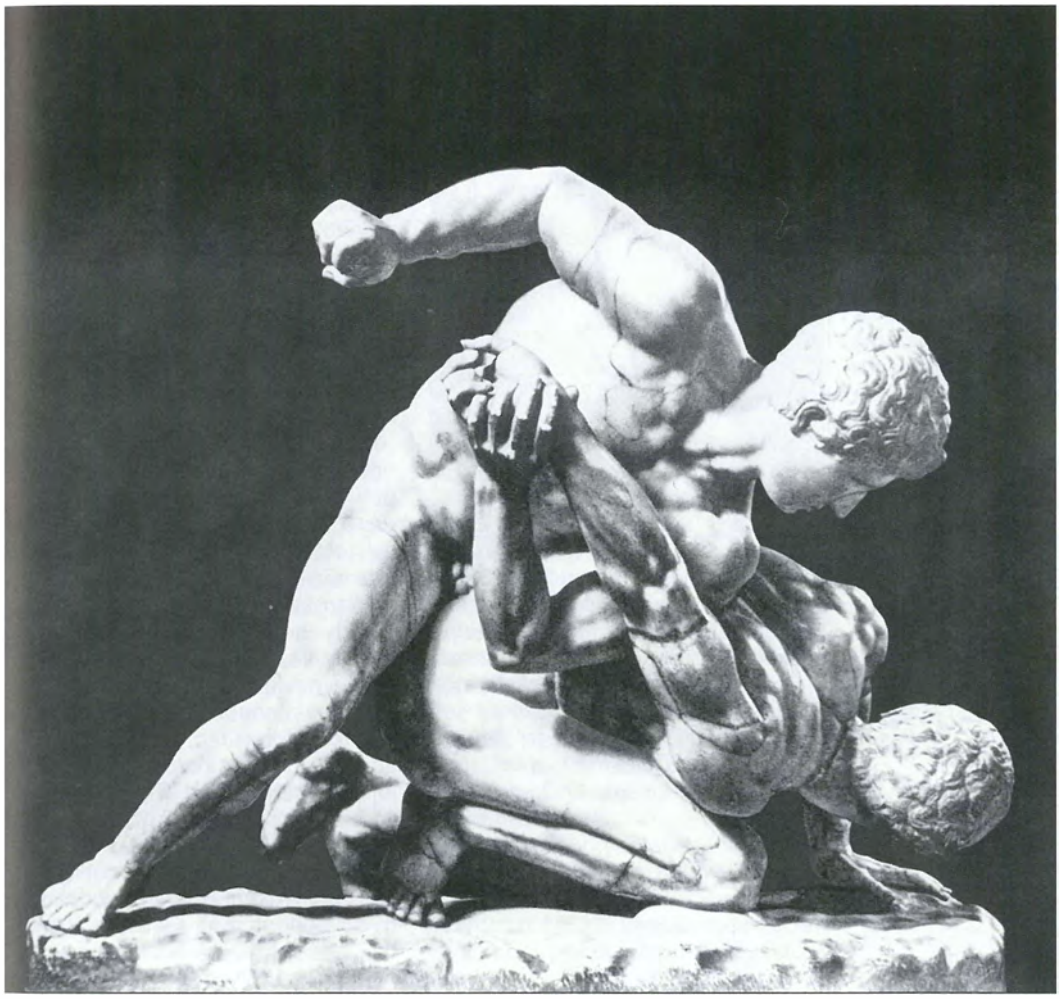

Pankratisti. Římská mramorová kopie řeckého originálu asi z 2. století před n. l. (Uffizi, Florencie)

metry) a jejich ovíjení si vyžadovalo nejen zručnost, ale i čas, nahradili je boxeři asi v polovině 4. století před n. l. koženými šněrovacími rukavicemi, na kterých byly řemeny našity. Na klouby si pak nasazovali mocné zesilovací pásy, upevněné řemínky, a rukavice podkládali vlnou. Tak vznikly *oxeis himantes*, „ostré řemeny“, které podstatně zvyšovaly razanci úderu. V římské době se z nich vyvinuly skutečné „ozbrojené pěsti“: místo kožených zesilovacích pásů se do nich všívaly olověné nebo železné kuličky a destičky. Latinsky se nazývaly *caesta*, což je odvozeno od *caedo*, „skolit“, „zabít“.

Na neolympijské půdě ztrácel box s přibývajícím letopočtem charakter sportovního boje. Měnil se

Výbava zápasníka: aryballos, kovová nebo kamenná nádobka na olej k natírání těla, a strigilis, bronzové nebo železné škrabadlo k čištění těla před koupelí (podle nálezů z 3. – 1. století před n. l.)

a nakonec se změnil buď v brutální rvačky, při kterých tekla krev a kypěly nejnižší vášně diváků, nebo v exhibiční představení za peníze. V Olympii se box z této stránky nepředstavil; o peníze se tam nebojovalo nikdy a až do pozdních římských dob určitě ani s pěstmi ozbrojenými kovem. Ovšem i tam docházelo ke zraněním a mnozí opouštěli tehdejší ring bez zubů, s „karfiólovýma ušima“ (jak se výstižně označovalo jejich rozmlácení) nebo v bezvědomí na rukou svých druhů. Víme dokonce o dvou případech smrti, a to z dob, kdy se ještě nepoužívalo „ostrých řemenů“. Na 71. hrách roku 496 před n. l. zabil Kleomenés z Asypalaie svého soupeře Ikka z Epidamnu, avšak zřejmě nečistým úderem. Pausaniás píše, že „hellanodikové usoudili, že se dopustil zločinu, a tak mu nepřiznali vítězství, načež se ze žalu pomátl“. Ke druhému případu došlo zanedlouho, když Diognétés z Kréty zabil svého soupeře Hérakla. Hellanodikové ho nato vykázali z Olympie, ačkoli na 73. hrách roku 448 před n. l. vybojoval věnec vítěze. Z náhrobních pomníků a literárních pramenů víme však o nejednom boxerovi, že svou kariéru ukončil bez zranění a s „tváří tak nepoznamenanou, jako by byl běžcem“.

Pankration byl kombinací zápasu a boxu (a podle našeho pojetí i karate), takže představoval skutečný „všeboj“. Vyvinul se z boje, v němž se musel člověk beze zbraně postavit proti nepříteli, ať šlo o obranu nebo o útok, a právem se považoval za vrcholný způsob přípravy na úlohu vojáka v poli. V helénistických scholiích („vysvětlivkách“) k Platónovým *Zákonům* se charakterizuje jako „spojení neúplného zápasu s neúplným boxem“. Filostratos charakterizuje v *Obrazech* pankratistu jako „nejlepšího zápasníka mezi boxery a nejlepšího boxera mezi zápasníky“. Podle Pindarovy čtvrté *Isthmijské ódy* měl mít pankratista „odvahu a sílu zuřivého lva a obratnost a vychytralost lišky“. Mýty uvádějí jako zakladatele pankratia střídavě Hérakla a Thésea. Podle Aristotela stanovil nebo sepsal jeho pravidla blíže neznámý Leukaros z Akarnanie.

Kdy se vyvinul pankration ve zvláštní sportovní disciplínu, bezpečně nevíme. Na nejstarších vyobrazeních se některé prvky zápasu a boxu překrývají, ale je těžké říci, zda tu už jde o pankration. Homér jej ještě neuvádí. V Olympii byl zaveden jako poslední atletická soutěž, a to na 33. hrách roku 648 před n. l.; zvítězil v něm jako první Lygdamis ze Syrakús. Podle pravidel, která se nepochybně ustálila už předtím, dovolovaly se u něho všechny zápasnické chvaty a všechny boxer-

ské údery. Zakazovalo se pouze útočit na oči a pohlavní orgány, hryzat, škrábat a na rozdíl od boxu používat pěstních řemenů. Kombinace těchto prvků mu dávala novou kvalitu: pankratista mohl například svého soupeře přidržovat nebo škrtit a přitom ho bít pěstí, holá pěst však snižovala razanci úderu. Ve skutečnosti byla tedy „neúplná" jen jeho boxerská složka. Bez tohoto omezení by nebyl sportem, ale zabijáctvím.

Podobně jako zápas měl i pankration dvě formy: *ano* nebo *orthostaden*, „vzpřímenou", a *kató*, „přízemní". Není jisté, kterou z nich se bojovalo na olympijských hrách. Podle některých narážek antických autorů (mezi nimi i Pindarovy, jež se však vztahuje k isthmijským hrám) můžeme soudit, že druhou, tj. na rozdíl od zápasu „přízemní". Ve zprávách o pankratiu se setkáváme s výrazy jako *hyptiasmos*, „pád na záda" (avšak úmyslný, aby se z něho mohl založit útok), *apopnigmos*, „nůžky", *klimaktizein*, „nastavit žebřík (můstek)", *gastrizein*, „zaútočit na žaludek" (pěstí nebo kolenem) apod., z nichž mnohé známe i ze zápasu a z boxu. Zápasiště pankratistů bývalo stejné jako u „valivého zápasu", tj. změkčené vydatným politím vodou. Boj trval vždy tak dlouho, dokud jeden ze soupeřů nedal znamení, že se vzdává, nebo pro vyčerpání či zranění neodpadl.

Ačkoli pravidla pankratia dovolovala mnoho, mnozí si u něho v zápalu boje dovolovali ještě víc. Plútarchos uvádí, že Alkibiadés se jednou při pankratiu v athénském gymnáziu uchýlil ke kousání. „Koušeš jako ženská," zvolal na něho soupeř. „To ne, ale jako lev!" odpověděl Alkibiadés. Z vázových maleb známe výjevy, kde jeden pankratista chce druhému vymáčknout oko; nechybí tam však ani rozhodčí, který ho na zakázaný zákrok upozorňuje prutem (což bylo zřejmě účinnější než píšťalka). Pausaniás poznamenává při popisu sochy pankratisty Sóstrata ze Sikyónu, vítěze na 104. olympijských hrách roku 364 před n. l., že pro svůj způsob boje byl přezdíván Akrochersités, tj. „Lamač prstů". Vyvrácením prstů byl známý i dvojnásobný olympijský vítěz v zápase Leóntiskos ze Sicílie („Diváci se nad tím pohoršovali," poznamenává k těmto praktikám Filostratos.) Docházelo však i ke smrtelným zraněním, a to takříkajíc v rámci pravidel. Na 54. hrách roku 564 před n. l. nepřežil například svůj boj v Olympii dvojnásobný vítěz v pankratiu Arrhachión z Figaleie. Na neolympijské půdě se vyskytlo takových případů víc. Zápasy těžkých atletů nebyly nikdy bez rizika.

Pankratista Agias z Farsalu. Mramorová socha od Lýsippa (nebo z jeho dílny) z období okolo roku 320 před n. l. (Archeologické muzeum v Delfách)

Všechny tyto zápasy se od našich dosti odlišovaly. Nešlo jen o to, že jejich účastníci bojovali nazí a že jedinou přikrývkou jejich těla při ná-

stupu do boje byla vrstva oleje. Neexistovaly u nich časové limity, ani se nedělily na kola; soupeři si však mohli vyžádat od rozhodčích oddechový čas. Neexistovaly ani váhové kategorie. V Olympii se rozlišovalo jen mezi „muži" a „chlapci", přičemž víc než na věkovou hranici (pravděpodobně 18 let) se přihlíželo k tělesné vyspělosti. Zdá se, že atleti, kteří by u nás patřili do papírové nebo muší váhy, se bojů vůbec nezúčastňovali. Soutěže se konaly vylučovacím systémem a jejich účastníci nastupovali proti sobě ve dvojicích, které určil los. V případě lichého počtu zůstal jeden *efedrem*, tj. „čekajícím" (v Tyršově terminologii „lichníkem"). Jelikož do dalšího kola určoval soupeře rovněž los, mohlo se stát, že takový efedros se dostal bez boje až do finále. Vzhledem k výhodě, kterou tak měl proti unaveným soupeřům, se jeho vítězství hodnotilo níže; formálně však platilo jako každé jiné. Podobně se hodnotilo i vítězství „bez doteku písku", řecky *akoniti*, k němuž došlo, když soupeř nenastoupil nebo už nezbyl. V případě nerozhodného finálového výsledku bylo vítězství prohlášeno za „posvátné" čili *hierá*. To proto, že vítězný věnec dostal pak na svůj oltář nejvyšší bůh Zeus. Oba zápasníci si však směli dát postavit v Altidě sochu.

Vázové malby, sochy a jiné výtvarné památky představují těžké atlety jako ztělesnění síly a obratnosti; boxeři na nich vypadají jako valibukové z našich pohádek. Podle Filostrata museli mít kromě nadprůměrné tělesné síly pevnou vůli, odvahu a vytrvalost. Zápasníci a boxeři měli být vysocí, pankratisté spíš nižší. Všichni měli mít slušnou váhu, mocná ramena, dlouhé ruce, silné pěsti, pružná zápěstí, široký hrudník, odolná žebra, ploché žaludky a nohy umožňující rychlý odraz i pevný postoj. Pro boxery byl navíc výhodou nepříliš mocný a do ramenou nevražený krk. Vyžadovala se od nich maximální pružnost a pohotovost, protože pro ně bylo důležité, aby se dovedli ránám soupeře také vyhýbat.

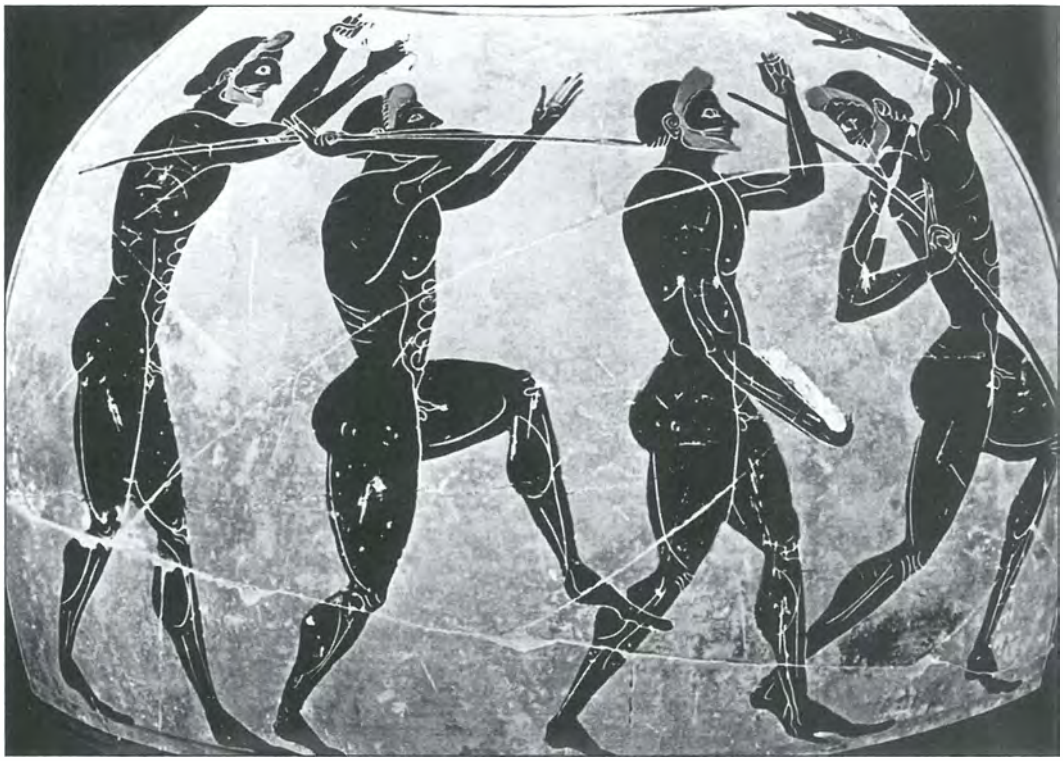

Pětibojaři s náčiním. Černofigurová malba na amfoře z let 520 – 510 před n. l. (Britské muzeum v Londýně)

Pětibojařky. Výřez z mozaiky asi z konce 3. století n. l., odkryté na Sicílii (Villa Casale, Piazza Armerina)

Vzorem těchto atletů byl Héraklés, který prý v jediném dni zvítězil v zápase i pankratiu. Kdo to pak po něm na olympijských hrách zopakoval, byl poctěn čestným titulem *paradoxoníkés*, „překvapující (neobvyklý) vítěz“. Poprvé to dokázal až na 142. hrách roku 212 před n. l. Kapros z Élidy a stal se tak „prvním po Héraklovi“. Posledním nositelem tohoto titulu a „sedmým po Héraklovi“ byl Níkostratos z Kilikie, vítěz na 204. hrách roku 37. n. l. „Kdo má rychlé a vytrvalé nohy, je běžcem. Kdo má sílu, jež sevře soupeře, je zápasníkem, a kdo umí zasáhnout soupeře mohutným úderem, je boxerem; kdo toto dvojí dokáže spojit, je pankratistou. Kdo je však ve všem mistr, soutěží v pětiboji.“ Nelze to asi říct výstižněji – vždyť také autorem těchto slov je Aristotelés.

Podle mýtů byl zakladatelem pětiboje vůdce Argonautů lásón. Téměř každý z padesáti účastníků jeho výpravy za zlatým rounem do Kolchidy vynikal v některém sportu; pět jich však převyšovalo ostatní. Salamínský král Telamón házel nejlépe diskem, messénský Lynkeus házel nejlépe oštěpem, synové boha větru Borea Kalais a Zétés nejlépe skákali a běhali, Héraklés byl nejlepším zápasníkem. Fthijský král Péleus byl ve všech těchto disciplínách druhý, po Héraklově odchodu postoupil pak jako zápasník na jeho místo. Když lásón vyhlásil hry, spojil tyto disciplíny, aby cenu vyhrál ten z jeho druhů, který se ukáže nejvšestrannějším. Tak vytvořil pětiboj, v němž nakonec zvítězil Péleus, příští otec hrdiny Achillea. Tento mytický původ pětiboje je ovšem

pozdní konstrukcí a známe ho až z Apollodórova eposu *Argonautika* z 3. století před n. l. U Homéra se vyskytují všechny jeho složky, třebaže ještě nespojené v jedinou soutěž. Na výtvarných památkách se setkáváme s pětibojem až koncem 6. století před n. l., což samozřejmě neznamená, že se nepěstoval už dřív. V Olympii byl zaveden na 18. hrách roku 708 před n. l. a poprvé v něm zvítězil Lampis ze Sparty.

Název „pětiboj" je doslovný překlad řeckého *pentathlón*. Byla to soutěž, která se těšila na olympijských i ostatních hrách prvořadému zájmu. Právem: kladla nejvyšší nároky na všestrannost závodníka a nejvíc přispívala k harmonickému rozvoji těla podle požadavků kalokagathie. Navíc měla zvláštní diváckou přitažlivost. Sledovalo ji s oblibou sportovně nejvyspělejší publikum a jako soutěž na pokračování strhovala svou dramatičností a častými zvraty i široké masy. Skládala se ze tří „lehkých" disciplín, tj. z běhu, skoku do dálky a hodu oštěpem, a ze dvou „těžkých" nebo „silových", za které se pokládal zápas a hod diskem. V jakém pořadí se v těchto jejich složkách závodilo, žádný antický autor nezaznamenal. Bezpečně víme jen tolik, že poslední z nich byl zápas. Zachoval se sice Simónidův pentametr, v němž se tyto složky uvádějí, ale jejich pořadí (skok, běh, disk, oštěp, zápas) je zřejmě přeházeno podle požadavků rytmu řeckého časoměrného verše. Podle K. Paleologa (*Olympijské hry*, Athény 1976) začínal pětiboj pravděpodobně skokem, pokračoval soutěží v hodu diskem, běhu a hodu oštěpem, končil zápasem. Podle J. Eberta, který se touto otázkou podrobně zabýval (*K antickému pentathlu*, Berlín 1963), začínal soutěží v hodu diskem, pak následoval skok do dálky, hod oštěpem, běh a nakonec zápas. K tomuto názoru se dnes přiklání většina badatelů, mezi nimi H. Schöbel, W. Körbs, M. I. Finley a H. W. Pleket. Je zajímavé, že už před sto lety jej zastával i Miroslav Tyrš.

Běh jako součást pětiboje byl „jednoduchým během" na délku jednoho stadia, zápas se konal jako „vzpřímený". Jejich pravidla byla u pětiboje stejná jako u samostatných disciplín. Další tři soutěže se na olympijských a ostatních celořeckých hrách nikdy nekonaly samostatně, vždy pouze jako součást pětiboje. Všechny složky pětiboje se uznávaly za rovnocenné a při soutěži se u každé z nich postupovalo vylučovací metodou. K celkovému vítězství zpravidla stačilo, dosáhl-li ten nebo onen atlet prvenství ve třech soutěžích. V praxi to obvykle znamenalo, že takový *triaktér*, „trojnásobný vítěz", se nemusel prosadit v poslední soutěži, tj. zápase. Větší šance než těžcí atleti měli tudíž v pětiboji lehcí atleti. Z přehledu vítězů vyplývá, že nejlépe si v něm vedli vynikající běžci.

Když tedy převládá názor, že pětiboj začínal soutěží v hodu diskem, začněme diskem také. Slovo *diskos*, jež převzaly do sportovní terminologie všechny moderní jazyky, znamenalo (a znamená) v řečtině „kotouč". Podle mínění většiny badatelů byl soutěžní disk původně z kamene, což potvrzuje i odkaz na Homérovu *Odysseiu*. Je to pravděpodobné i bez ohledu na tento argument (v *Íliadě* totiž mluví Homér naopak o disku ze železa). V historických dobách býval zpravidla z bronzu, měl tvar ploché symetrické čočky a na povrchu byl zdrsněn pískem, aby při hodu nevyklouzl z ruky. Z vykopávek známe disky různých rozměrů i hmotností. Mnohé z nich však nebyly sportovním nářadím, ale sloužily jako votivní dary nebo jako podklady pro nápisy a kresby. Nejbohatší sbírkou disků se může pochlubit Olympijské muzeum; přitom celá pochází z místních nálezů. Nejmenší známý disk váží 1,86 kilogramu a má průměr 16,7 centimetru, nejtěžší 6,63 kilogramu a má průměr 32 centimetrů, největší má průměr 36 centimetrů a vzhledem k menší síle (13 mm) váží 5,7 kilogramu. První z nich pochází z přelomu 7. a 6. století před n. l., poslední z poloviny 3. století n. l. (podle vyrytého nápisu ho věnoval Diovi Asklépiadés z Korinthu, vítěz v pětiboji na 255. hrách roku 241

n. l.). Z vyobrazení na vázách lze soudit, že některé disky měly průměr až půl metru. Rozhodně nebyly normalizované.

V diskařských soutěžích se používalo pochopitelně stejných disků. Nakolik se však odlišovaly od našich olympijských, jež mají průměr 21,9 až 22,1 centimetru a hmotnost 2 kilogramy, nevíme. Jedinou zprávu o nich máme od Pausania, který při popisu pokladnice Sikyónu mimochodem poznamenal: „V této pokladnici jsou uloženy disky, celkem tři, jichž se používá při závodu v pětiboji." – „A nelze třeba změřit disk Myrónova *Diskobola* a zjistit tak velikost a hmotnost olympijského disku?" zeptá se někdo. Změřit jej sice lze, ale jak se přitom ukáže, téměř na každé kopii má jiný průměr i sílu. Originál Myrónovy sochy se nezachoval a autoři jejích kopií nebyli příliš přesní. Na většině těchto kopií a napodobenin je disk ke všemu pouze novověkým doplňkem. Na některých je vložen diskaři do ruky tak, že ve skutečnosti by se v ní nedal udržet. Na mnohých má diskař nesprávně otočenu hlavu, neodůvodněně vytočenou levou ruku a nohy ve fyzicky nemožném postoji. Tu se dostáváme k další otázce: jak se vlastně diskem házelo?

O technice hodu diskem vznikla už celá literatura, jež měla vysvětlit, co antičtí autoři zamlčeli. Zmínili se o ní ostatně jen tři, a to ještě nejasně: z řeckých Filostratos v *Obrazech* a Lúkiános v *Milovníku lží*, z římských Statius v *Thébaidě* (v 1. století n. l.). Badatelé se tedy pokusili rekonstruovat tuto techniku z výtvarných památek, a ani není divu, že přitom dospěli k rozdílným výsledkům. Starší zastávali většinou názor, že diskem se házelo z místa, snad s překrokem ve směru hodu, a že pohybovou energii získal disk švihem po mohutném svislém rozkývání, jemuž napomáhalo vytáčení trupu diskaře. Někteří jej zastávají stále, například B. Fellman při interpretaci Myrónovy sochy (1972). Rozhodující většina dnešních autorů, mezi nimi H. Schöbel, J. Ebert, M. I. Finley a H. W. Pleket (a s jistými výhradami i K. Paleologos), se shoduje v tom, že diskem se asi házelo v podstatě stejnou

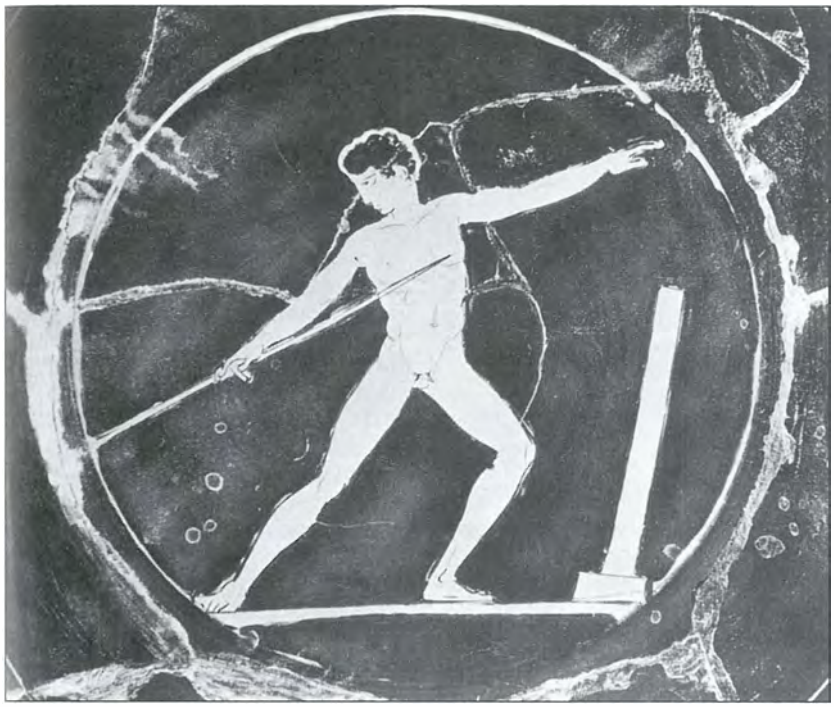

Oštěpař. Červenofigurová malba na misce z období okolo roku 420 před n. l. (Státní muzeum v Berlíně)

technikou jako dnes. To znamená hodem z otočky, tj. s rozběhem do kruhu, jehož znovuobjevitelem se stal český diskař František Janda-Suk (a získal tak druhé místo na II. olympijských hrách roku 1900 v Paříži a později vytvořil i světový rekord). O otočce se sice antické prameny nezmiňují, ale lze ji předpokládat podle přeskoku nebo překroku do kruhu, podle švihu volné paže a přešvihu volné nohy, podle rotace trupu a jiných typických znaků, s nimiž jsou zachyceni diskaři v různých fázích hodu na vázových malbách. V této souvislosti není nezajímavé, že o „zatočení" nebo „zakroužení" diskem mluví už Homér.

Diskem se házelo z vyhrazeného místa zvaného *balbis*, které bylo na

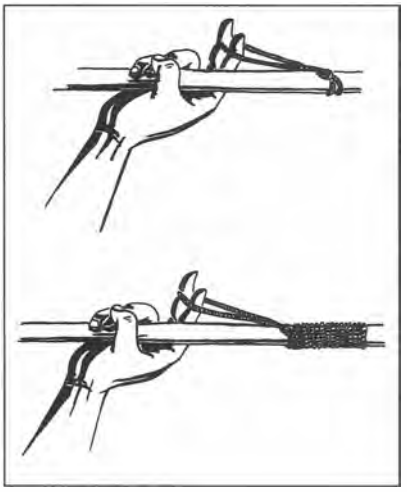

Oštěpařské kličky. Vlevo „krátké" s jednoduchým okem, vpravo „dlouhé" s řemínkem ovinutým kolem raniště (podle vázových maleb ze 6.– 4. století před n. l.)

rozdíl od našeho čtvercové a snad vyvýšené. Na přední straně je ohraničoval kamenný práh, který nesměl diskař přešlápnout; jestliže tak udělal třikrát, vyřadil se z další soutěže. V přiměřené vzdálenosti od odhodového prahu bylo dopadiště, jež se zkypřovalo krumpáčem. Házet se muselo co nejpřímějším směrem, kolmo od prahu. Výkon závisel tak jako dnes především na počáteční rychlosti disku, úhlu jeho vypuštění a stabilitě letu zabezpečené rotací kolem svislé osy. Vzhledem k většímu průměru disku mělo přitom však větší význam využití vztlaku vzduchu, resp. vzdušeného proudu. Soutěžilo se v délce doletu disku, výkon se zaznamenával zabodnutím kolíku nebo šípu se značkou závodníka na místě prvního dopadu. Jak se zdá, na olympijských hrách měl účastník právo na tři pokusy. Platil nejúspěšnější.

Oštěp pětibojařů se vyvinul z bojové a lovecké zbraně zvané řecky *akontion*. K odlišení od původního oštěpu se ve sportovní verzi jmenoval často též *apótomeus* nebo *doros*. Podle Homérovy *Íliady* se s ním soutěžilo v šermu a v hodu na cíl, podle *Odysseie* v hodu do dálky. Z historických dob známe všechny tři tyto soutěže (hody i ve variantě z místa a z rozběhu), a navíc soutěž jezdců v hodu oštěpem do terče, jež se pořádala na hrách v Argu a Athénách. Pětibojařskou soutěží byl výhradně hod do dálky v rozběhu, přičemž dráha rozběhu bývala ve srovnání s dnešní poměrně kratší. Na stadionech měl funkci dnešní odhodové klády zpravidla startovní práh běžců.

Technika hodu oštěpem byla v antice odlišná od dnešní a badatelům dalo nemálo práce, aby ji objasnili. Také v tomto případě se museli opírat hlavně o výtvarné památky, neboť písemné zprávy o ní jsou velmi skoupé. Oštěp býval podle vyobrazení poměrně krátký a tenký; nepochybně byl i lehčí. Zatímco náš 800gramový měří 260 až 270 centimetrů a 600gramový 220 až 230 centimetrů, tehdejší neměřil ani dva metry a určitě nevážil víc než půl kilogramu. Zpravidla býval z jasanu nebo z topolu, vpředu zahrocený a na povrchu jemně uhlazený. Podle některých dnešních autorů měl kovový hrot, ale antické malby to jednoznačně nepotvrzují. Na místě uchopení neměl na rozdíl od našeho pevné vázání, ale kličku z tenkého řemínku, který se na něj natáčel vždy před hodem. Do této kličky vkládal oštěpař ukazovák a prostředník, aby zvýšil impuls odhodu a stabilitu letu. Většina autorů, včetně K. Paleologa a H. Schöbela, se domnívá, že řemínek, kterým klička končila, byl docela krátký a pouze s jednoduchým okem. Podle M. I. Finleye a H. W. Pleketa byl naopak dlouhý (35 – 40 cm) a ovi-

nutý kolem ratiště v prostoru těžiště. To umožňovalo nejen přídavný impuls pomocí kličky, ale i uvedení oštěpu do rotace kolem podélné osy, což mělo příznivý vliv na let v žádoucí dráze i na délce hodu. Zdá se, že tento druhý názor lze pokládat za stejně přijatelný; potvrzují jej i některá vyobrazení na vázových malbách. Všeobecně se má za to, že tato technika zabezpečovala podstatně větší délku hodu než při dnešním odhodu z pevného držení oštěpu v podélném žlábku dlaně, o „vidlicovitém" nebo „tužkovitém" držení ani nemluvě. M. I. Finley a H. W. Pleket uvádějí (v už citované práci *Olympijské hry, prvních tisíc let*, 1976), že „pokusy v 19. století, v jednom případě z Napoleonova švih začínal co nejdále vzadu. Zachovala se řada vyobrazení hodu levou rukou; snad tu šlo o leváky, spíš však o pěstování hodu střídavě oběma rukama, jak to doporučovali kromě jiných Sókratés a Platón. Jinak pravidla soutěže v hodu oštěpem byla na olympijských hrách podobná jako u hodu diskem. Doložený je však požadavek, aby oštěp dopadl na podélně vyznačené dopadiště. Když je minul, výkon se nepočítal.

Skok do dálky, řecky *halma*, se vyvinul z přirozené potřeby člověka překonávat horizontální terénní překážky. Jako sportovní disciplína se objevuje poprvé v *Odyssei*, kde se o něm zmiňuje Homér jako o součásti her na ostrově Fajáků. V mýtech se o něm mluví zejména v sou-

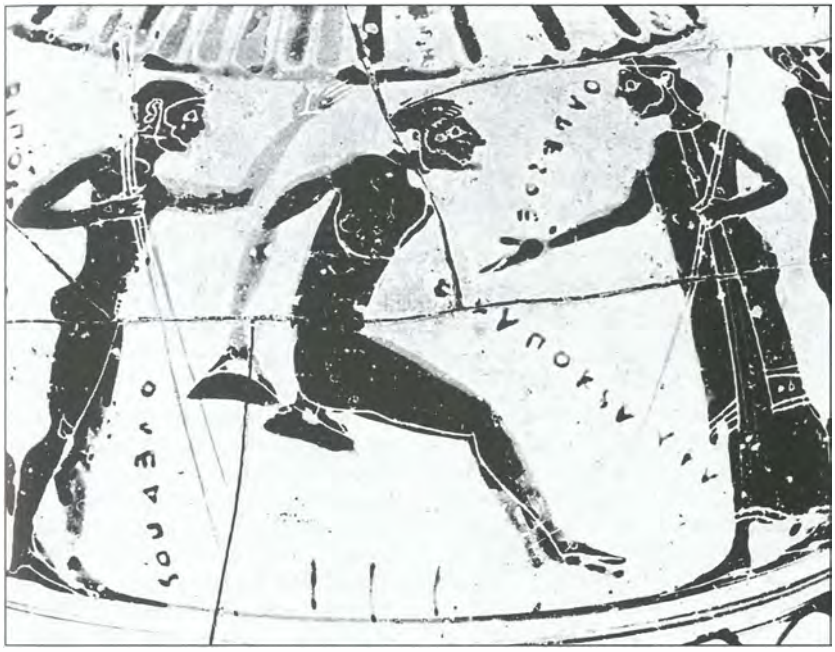

Skokan při doskoku, pod ním značky soupeřů. Černofigurová malba na amfoře z období okolo roku 550 před n. l. (Britské muzeum v Londýně)

podnětu, ukázaly, že náležitě vycvičený oštěpař dokázal tak vzdálenost hodu více než zdvojnásobit".

Používání kličky a krátkého rozběhu představovalo hlavní rozdíl mezi antickým a dnešním hodem oštěpu. Házelo se horním i dolním obloukem (na vyobrazeních se ale častěji vyskytuje dolní), při rozběhu se oštěp nesl v zapažení, přičemž jeho těžiště bylo ve výši pásu a hrot směřoval šikmo vzhůru, koncový vislosti s hrami Argonautů, které upořádal lásón na ostrově Lémnu. V historických dobách se pěstoval jako samostatná disciplína na hrách v Eleusíně; v Olympii a jinde vždy jen v rámci pětiboje. Přitom jeho technika byla rovněž odlišná od dnešní, a to už podle toho, co o ní víme. Mnohé totiž navzdory množství zpráv bezpečně nevíme. Z různých narážek v textech a z vyobrazení na vázách lze vyvozovat, že

místo našeho dlouhého rozběhu (36 – 50 kroků, tj. 18 – 24 metrů) používali antičtí skokani docela krátkého rozběhu, odpovídajícího asi jeho dnešní šestikrokové závěrečné fázi. Na ojedinělých vázových malbách se připravuje skokan i ke skoku z místa; snad tu jde pouze o trénink. Hlavní rozdíl spočívá však v tom, že při soutěžních skocích se používalo pomocného nářadí zvaného *haltéres* čili (v obvyklém překladu) činek.

„Haltéry jsou vynálezem pětibojařů pro skok, od něhož odvozují svůj název," píše Filostratos ve spisu O *gymnastice*, „protože svou váhou vedou ruce atletů a zabezpečují jim rychlý let a jistý doskok." Zatímco naše činky jsou dvě železné koule spojené tyčí, haltéry byly speciálně tvarovaná kamenná nebo kovová (nejčastěji olověná) závaží, přizpůsobená k držení v ruce shora. Používala se vždy v páru a podle tvaru se dělila na „dlouhá", jež se podobala našim telefonním sluchátkům, a na „kulovitá", jež připomínají kapoty na nezatahovatelných podvozcích letadel. Z vykopávek známe exempláře, jejichž délka se pohybuje mezi 18 – 26 centimetry; výšku mají přibližně poloviční a hmotnost 2 – 2,5 kilogramu. Nejlehčí haltéra má 1,48 a nejtěžší 4,63 kilogramu. (O nálezu této druhé jsme už mluvili; je v novém Olympijském muzeu a na straně má nápis Sparťana Akmatida, vítěze v pětiboji na 70. hrách roku 500 před n. l.) Používání haltér přinášelo skokanovi výhody: švih s nimi přispíval ke zvýšení odrazové rychlosti a úhlu vzletu, po čas letu bránily rotaci těla, při kulminaci letu ulehčovaly sbalení těla kolem těžiště, odhozením vzad v poslední fázi letu prodlužovaly doskok. Skok s haltérami byl náročnou technickou disciplínou. Umožňoval však zvýšení výkonu.

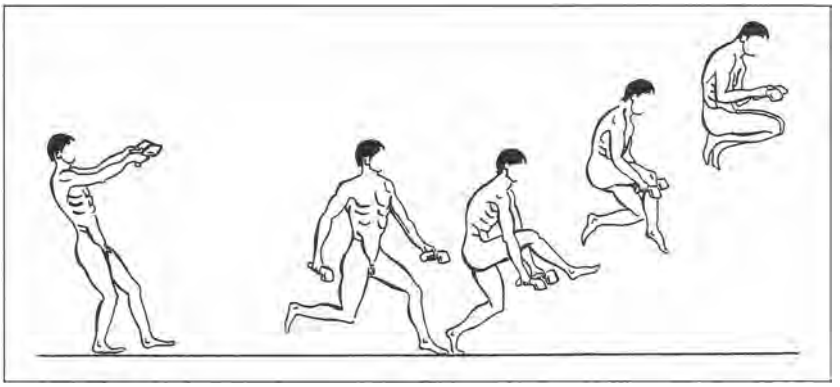

Skok do dálky s činkami (schéma podle vázových maleb ze 6. – 4. století před n. l.)

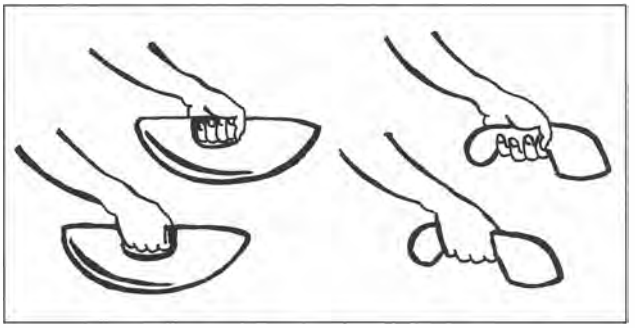

Skokanské činky (haltéry). Vlevo „dlouhé", vpravo „kulovité" (podle vyobrazení ze 6. – 4. století před n. l. a nálezů)

Podle vyobrazení na vázách lze soudit, že skokani s haltérami uplatňovali techniku „letu skrčmo", jak ji dnes nazýváme, a „doskoku sedmo" s dlouhým přednožením. Haltéry rozkývali už před rozběhem, ve vzestupné fázi letu je přidržovali nad koleny, v sestupné s nimi předpažili a prudce švihli, těsně před doskokem je pak odhodili. Jak měli upravené odrazitě, není z vyobrazení zřejmé. Z písemných pramenů víme, že skok začínal u značky zvané *batér*, od které se měřila jeho délka, a doskočiště tvořila nehluboká jáma se srovnanou vrstvou písku. Výkon se označoval zabodnutím značky na místě posledního dotyku nejblíž odrazitě, a navíc se měřil dlouhou dřevěnou tyčí, tzv. *kánonem*. Na hrách měl závodník právo na několik pokusů; snad na tři, snad na pět.

Jak se zdá, o umístění rozhodoval nikoli nejdelší skok, nýbrž součet délek všech platných skoků.

Pravidla olympijských her nepředpisovala, jak se má skákat. To znamená kromě jiného, že jestliže skokani nechtěli, nemuseli haltér používat. Rovněž oštěpaři mohli házet horním nebo dolním obloukem a diskaři s otočkou nebo bez otočky. Přinejmenším nikde v antické literatuře se o předpisech tohoto druhu nezachovala zpráva, a to ani z jiných her. Byly to tedy individuální sporty nejen proto, že každý závodník soutěžil bez přímého kontaktu se soupeřem, ale i proto, že si mohl individuálně zvolit techniku, kterou považoval za nejefektivnější a pro sebe nejvhodnější. Volnost pasníky, zjistíme, že pětibojař musel ztělesňovat kompromis: vyváženost a všestrannost, jejichž spojení se jmenovalo *harmonie*. Takové atlety řecký pentathlón také vychoval. Dosvědčuje to množství jejich soch a maleb s přímo ideálními postavami. A potvrzuje to i výrok tak kritického muže, jako byl Aristotelés: „Pětibojaři jsou nejkrásnější muži Hellady!“

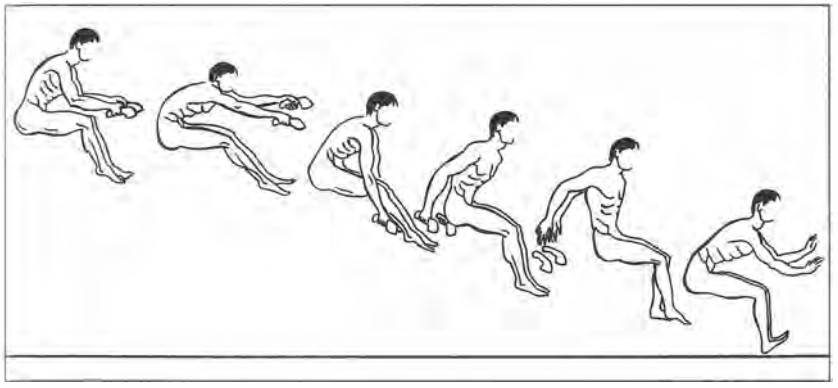

měl závodník i v tom, že si mohl ke každé z těchto disciplín přizvat hudebníka, zpravidla auléta (flétnistu), aby snáze dodržoval nacvičený rytmus.

Požadavky, které kladli Řekové na pětibojaře, měly společného jmenovatele snad pouze v maximální fyzické, psychické a technické připravenosti. Jinak si v mnoha ohledech protiřečily; nejvíc u tělesných dispozic. Skokan měl mít například malou váhu, střední výšku a pevné pružné nohy. Oštěpař měl být vyšší, s větší tělesnou váhou, dlouhýma nohama a širokým rozpětím paží. Diskař měl mít asi tak středně těžkou váhu, mocné hrudní svalstvo, pružný trup a dlouhé silné paže. Jestliže k tomu připočítáme ještě zvláštní požadavky kladené na sprintery a alespoň zčásti i na zá-

Olympijské jezdecké závody měly v antice zcela jinou náplň než dnes. Zatímco na našich hrách se skládají ze soutěže všestranné způsobilosti zvané „military“, skoků a drezúr (v kategoriích jednotlivců a družstev), na tehdejších měly charakter dostihů, tj. rychlostních závodů na vozech a koních. Vyplývá to podle řeckých autorů z tradice, jež se vázala přímo k založení olympijských her – k známým závodům krále Oinomaa s hrdinou Pelopem.

Závody na vozech byly podle *Íliady* zahajovací disciplínou na pohřebních hrách k Patroklově poctě. Vyhrál je syn krále Nestora Antilochos, když „úskočnou lstí“ předehnal spartského krále Meneláa. V *Odyssei* se o nich nemluví; Homér se nikde nezmiňuje ani o závodech na koních. První závody na vozech se konaly podle mýtů mezi Héraklem a Kyknem, přičemž Kyknos, syn boha války Area, v nich podlehl. Z historických dob máme nejstarší zprávy o závodech na vozech i koních z Argu a Thessalie; později

i z Athén, Théb a jiných měst. Do Olympie si našly tyto závody cestu dost pozdě a některé jejich disciplíny se tam dokonce nesetkaly s oblibou. Ty však, jež se na programu her udržely, patřily k hlavním tamějším atrakcím.

Jak známo, první jezdeckou disciplínu zavedli v Olympii na 25. hrách roku 680 před n. l., tj. když se tam už téměř sto let konaly atletické soutěže. Byl to *tethrippon*, „čtyřspřeží koní" s dvoukolovým vozem a vozatajem. Na 33. hrách roku 648 před n. l. připojili k ní *hipposkelétion* nebo *kelés*, „jízdu na koni". V letech 500 a 496 před n. l. rozšířili hry o závody mulů a klusáků; pro nezájem diváků je však brzy zrušili. Další disciplína, *synóris*, „dvouspřeží (koní)", se dostala na program na 93. hrách roku 408 před n. l. Tyto tři disciplíny pak Éliďané v podstatě zdvojili: ke každé z nich připojili paralelní závody s hříbaty (*póloi*). Na 99. hrách roku 384 před n. l. zavedli „čtyřspřeží hříbat", na 128. hrách roku 268 před n. l. „dvojspřeží hříbat", konečně na 131. hrách roku 256 před n. l. „jízdu na hříbatech". Není však jisté, zda se všechny tyto závody konaly po celou dobu trvání olympijských her. Téměř sto let po podmanění Řecka Římany nemáme o nich zprávy; totéž platí o posledních sto padesáti letech před zrušením her. Prvním vítězem v závodu se čtyřspřežím koní, což byl od počátku nejvýznamnější jezdecký závod, byl Pagondás z Théb. Posledním, jehož jméno se ještě vyskytuje v seznamech, Prométheus z Athén na 255. hrách roku 241 n. l.

Závody na vozech se vyvinuly pravděpodobně z výcviku k vojenským účelům a badatelé v nich spatřují téměř shodně obnovené dědictví z mykénské doby. Podle Homéra bojovali v trojské válce Achaj-

Fragment athénské vázy s červenofigurovou malbou, okolo roku 580 před n. l. (Národní archeologické muzeum, Athény)

ci i Trójané vždy jako pěšáci; nikdy ne jako jezdci. Králové a vojevůdcové přijížděli ovšem na bojiště na vozech s vozataji, před seřazenými oddíly však sestoupili a postavili se jim v čelo. Pravda, to neznamená, že nemohli zasáhnout do boje i s jedoucími vozy. Někdy jimi rozráželi

nepřátelské šiky, jindy pronásledovali prchající oddíly. Válečné vozy měli pouze „nejpřednější z vůdců“, a ačkoli sami uměli vzít do ruky opratě a změřit se se sobě rovnými, na bitevním poli řídili vozy vozatajové, kteří jim byli podřízeni. Tento elitářský charakter si zachovaly i závody na vozech, a to včetně toho, že vozataj byl vždy „pouze tím druhým“ za majitelem vozu. A právě tak, jako si mohli dovolit válečné vozy jen ti, co „zlatem a stříbrem vynikali nad jiné“, mohli si i vydržování závodních vozů a koní (a potřebného personálu) dovolit jen skuteční boháči. Tento sport byl tudíž fakticky privilegiem králů a jiných vládců, aristokratů a občanů z nejvyšší majetkové supertřídy. Člověk z lidu jej mohl provozovat jen jako vozataj a jménem svého pána. Když vyhrál, mohl od něho dostat jistě i odměnu. Vítězný věnec dostal však vždy jedině majitel vozu.

Závodní vůz se podobal válečnému, jak jej známe z Homérových popisů, a odlišoval se od něho především lehkostí. Byl dvoukolový a dřevěný, oj a osu měl zpravidla z olše, podvozek a kola z jasanu, pouze ložiska míval z bronzu. Nad osou měl rám se stupínkem pro vozataje; na něm byla upevněna i nevysoká a vzadu otevřená korba. Vozataj během závodu stál, pouze u závodu klusáků seděl na nízké lavičce a u závodů mulů prý za poslední obrátkou seskakoval a v běhu je vedl do cíle. Na rozdíl od účastníků atletických soutěží nezávodil nahý, nýbrž v dlouhém přepásaném chitónu. K pohánění používal dlouhého a pevného prutu (nikoli biče). Spřežení vedl na rovině hipodromu ve vyrovnané řadě; krátce před obrátkou, která bývala v Olympii vždy levosměrná, zešikmil pak jeho linii tak, že vnější kůň předbíhal vnitřního u dvouspřeží o půl těla a u čtyřspřeží o celou délku těla. Tento manévr byl nebezpečný nejen pro prudký nájezd do zatáčky (stoosmdesátistupňové a s minimálním poloměrem), ale i proto, že zejména v prvním kole se u obrátky nakupilo mnoho vozů. O havárie přitom nebyla nouze na žádném hipodromu. Ani na olympijském, dokonce bez zásahu démona Taraxippa, známého „Strašáka koní“, k jehož usmíření byl tam postaven oltář.

Vozataj z Delf. Část pomníku na oslavu vítězství Polysalova čtyřspřeží na pýthijských hrách. Socha je z bronzu a pochází z období okolo roku 475 před n. l. (Archeologické muzem v Delfách)

Na vozataje se kladly vysoké nároky. Musel dokonale ovládat techniku a taktiku jízdy, musel být stejně obratný jako odvážný, nervy musel mít jako řemeny opratí. Dnes si už o úrovni jejich jezdeckého umění stěží dovedeme udělat představu, ale přece: Antikéris z Kyrény předvedl Platónovi svou obratnost tak, že třikrát objel s vozem pozemek Akademie, přičemž po sobě zanechal pouze jednu stopu. Jestliže nám tento výkon připomíná krasobruslaře při povinné sestavě, pak jiný kyrénský vozataj, Karrotos, dokázal něco, co nemá obdobu ani na dnešních dostihových a automobilových velkých cenách. Na 80. olympijských hrách roku 460 před n. l. unikl nejméně devíti hromadným haváriím a z jedenačtyřiceti startují-

cích vozů dorazil jediný do cíle (věnec za to dostal ovšem jeho král Arkesiláos IV.). Víme ještě o několika dalších slavných vozatajích, například o Chrómidovi, který zvítězil na 78. hrách roku 468 před n. l. se čtyřspřežím Hieróna ze Syrakús, nebo o Níkomachovi z Athén, který byl ve službách akragantského Xenokrata (a „získal bohatství, jaké by nikdy nezískal obchodem"). Celkem jich však známe podle jména jen asi tucet. Všichni ostatní zmizeli v anonymitě, včetně *Vozataje delfského*, jehož socha zobrazuje spíš typ než konkrétní osobu. Vyžadovala to zřejmě prestiž jejich pánů a neochota dělit se s nimi o popularitu.

Závody na koních máme z antiky doloženy na stovkách vázových maleb, které vypadají jako ilustrace vybrané z učebnice jezdectví. Mnohé se o nich dozvídáme také z příručky O *jezdeckém umění*, jejímž autorem byl mnohostranný spisovatel a velitel řeckých vojsk při anabázi z Persie Xenofón (asi 435 – 355 před n. l.). Co se týče jejich původu, lze s určitostí předpokládat, že nesouvisel s válečnictvím. Jízdu zavedli například Athéňané a Sparťané teprve v 5. století před n. l., a to v poměrně malém rozsahu (asi 1000 mužů). Její význam ve válečnictví vzrostl až za Filipa II. a Alexandra Velikého, tj. v helénistické době. Tehdy však byly jezdecké závody součástí olympijských her už přes tři sta let.

Tehdejší závody na koních se rovněž odlišovaly od dnešních. Jezdci nepoužívali sedel, ale nanejvýš vlněných podložek; nepoužívali ani třmenů a ostruh. Jezdili v krátkých přepásaných chitónech, výjimečně nazí, a vždy bosi. Místo žokejské čepice (nebo dnešní přilby) měli pouze vlasy stažené stuhou. Koně poháněli bodci, bičíky nebo důtkami s několika žílami. Na malbách je většinou drží v pravé ruce, kdežto opratě v levé. Pozoruhodná jsou vyobrazení, jež je zachycují ve cvalu: těla mají vzorně sklopená, čím snižují těžiště a ulehčují koni prodloužení kroku. Z některých přímo vyciťujeme soulad mezi rytmem jezdce a koně, který umožňuje dosáhnout maximální rychlosti. Stejně

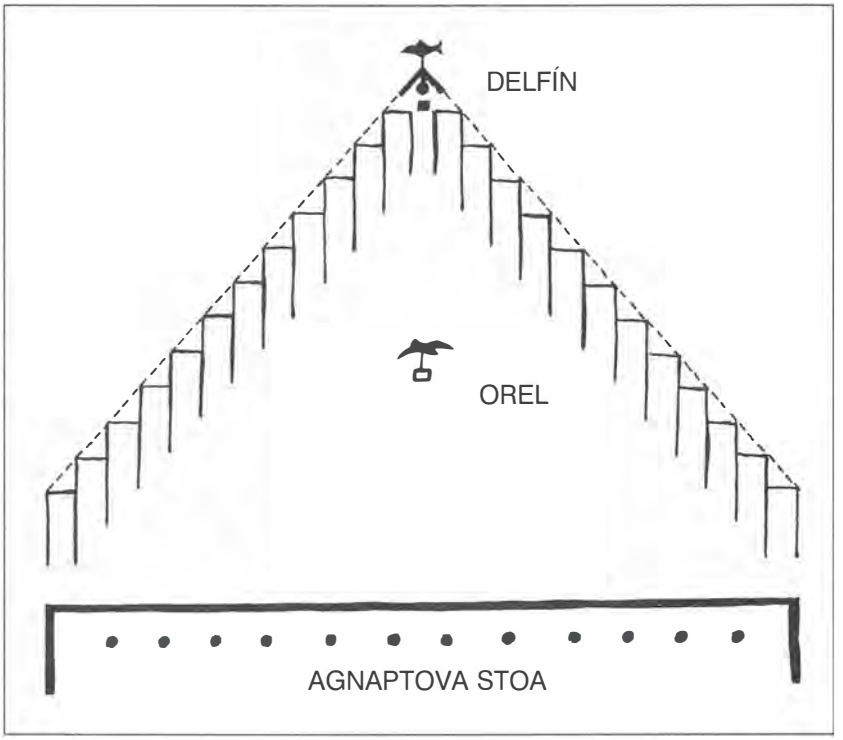

Startovní kóje a jejich uspořádání na olympijském hipodromu (schéma podle Pausaniova popisu)

jako od dnešních žokejů také od antických se požadovalo, aby byli lehcí; na malbách a sochách se to vyjadřuje miniaturizací jejich postav. Podle jména známe ještě méně jezdců než vozatajů, zato ze zachovaných jmen koní by se dal sestavit celý slovník. Máme zprávy, že kromě námezdních jezdců se těchto závodů zúčastňovali občas i majitelé koní osobně. Byl to přece „aristokratický sport".

Délka trati jednotlivých jezdeckých závodů na olympijských hrách je pro nás „velkou neznámou". Příčinou toho je, jak jsme již museli s lítostí konstatovat, že olympijský hipodrom zmizel beze stopy a že se nezachovaly ani přesné údaje o jeho rozměrech. Jestliže jsme v předchozí kapitole uvedli, že u závodů na vozech měřila trať přibližně 13,5 kilometru a u závodů na koních asi 6,25 kilometru, zakládalo se to pouze na vratkých odhadech. Vycházeli jsme přitom zejména z Pindarova výrazu *dodekadromos*, „dvanáct tratí (okruhů)", použitého v souvislosti se závody na vozech, a z výrazu *dodekaagnamptos*, „dvanáct obrátek", vyskytujícího se v popisu jezdeckých závodů. Kromě toho jsme vzali v úvahu údaje už zmíněného Cařihradského manuskriptu, a navíc rozměry cařihradského Náměstí hipodromu, jehož půdorys je jedním z mála dokladů o rozměrech hipodromu (přičemž se však nemusí shodovat s olympijským). K. Paleologos předpokládá, že závodní dráha pro čtyřspřeží měřila si 14 kilometrů a pro dvojspřeží asi 9 kilometrů, pro koňské dostihy asi 7 kilometrů. Jiní autoři dospěli k jiným odhadům; nejsou však o nic spolehlivější než páteční tipy pro sportku. Přitom ani jeden na ně nepřísahá a všichni je vyslovují s výhradou.

Jakoby na odškodnění za tyto údaje o hipodromu zanechali nám antičtí autoři podrobný popis tamějšího startovacího zařízení, které jim velice imponovalo. „Jdeme-li ze stadionu kolem budovy hellanodiků," píše Pausaniás, „přijdeme k prostranství určenému pro závody koní a k ohradě, odkud se koně vypoštějí. Ohrada má podobu lodní přídě se špičkou obrácenou do dráhy. Vzadu, kde přiléhá ke stoe, je široká; vpředu, kde končí výběžkem, je na tyči kovový delfín. Každá strana ohrady měří přes čtyři sta kroků a má po straně ohraničené prostory, jež se přidělují účastníkům závodů losem. Před vozy nebo koňmi je závora, kterou tvoří napjatý provaz. Asi uprostřed přídě je obílený oltář z nepálených cihel, který se staví zvlášť pro každé hry, a na něm je kovový orel se široce rozepjatými křídly. V oltáři je zařízení, které obsluhuje k tomu určený zřízenec. Jakmile je uvede do pohybu, orel vystoupí do

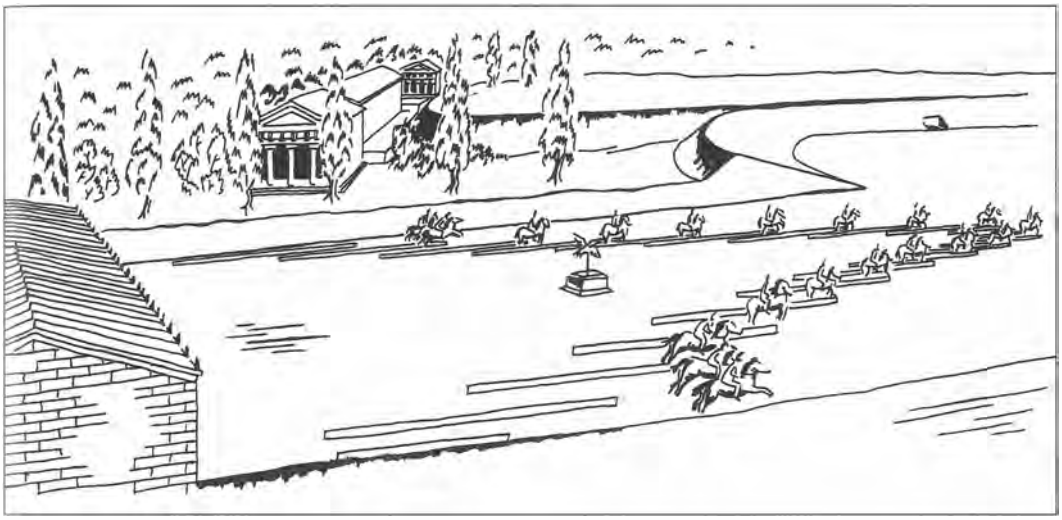

Start na olympijském hipodromu (podle Pausaniova popisu)

výšky, aby jej diváci viděli, a delfín klesne k zemi. Poté jsou spuštěny závory: nejdřív ty, jež jsou po obou stranách nejblíž u stoy, takže koně, jež stojí za nimi, vyběhnou první. Když doběhnou do jedné linie s těmi, jež stojí podle losu ve druhé řadě odzadu, padne závora i před nimi. Tak se to děje u všech koní, dokud se všichni nevyrovnají u špičky přídě. Od tohoto místa mohou již vozatajové ukázat svou obratnost a koně rychlost."

Vynálezem tohoto startovního zařízení byl Athéňan Kleitás, o němž však nevíme, kdy žil. Po něm je prý zlepšil Aristeidés, ale zda to byl známý Themistoklův aristokratický odpůrce a velitel athénského vojska v bitvě u Plataj roku 479 před n. l., je nejisté. Nesporná přednost tohoto zařízení záležela v tom, že snižovala nebezpečí kolizí při startu. Závodníkům na vzdálenější pozici navíc vyvažovalo nevýhodu místa výhodou větší rozjezdové rychlosti. Startující na levé straně byli na tom o něco lépe, rozdíly se však vyrovnaly už před nájezdem na první obrátku. Za signalizaci zahájení závodu mechanickým orlem a delfínem museli být vděčni zejména diváci na vzdáleném východním okruhu hipodromu, kde se jich prý tísnilo, snad v očekávání havárií, vždy nejvíc. O počtu startujících na těchto závodech máme z antiky pouze jedinou zprávu: právě z 80. her roku 460 před n. l., kdy jich bylo jedenačtyřicet, přičemž čtyřicet pro havárii nedojelo do cíle.

Vítězství v těchto závodech přinášelo majiteli spřežení nebo koně stejnou slávu jako vítězství atleta, který si je musel vydobýt osobně. Mnohdy dokonce trvalejší, neboť kdo měl peníze, jež mohl do nich investovat, měl také peníze, aby si mohl objednat velkolepou sochu nebo oslavnou báseň. Nechť si o tom myslíme cokoli, je to fakt, který žádný antický autor nepopírá. Ba ani se nad tím nepozastavuje.

Kromě sportů, resp. disciplín, v nichž se soutěžilo na olympijských hrách, existovaly v řeckém světě pochopitelně též jiné. Tvořily pestrou paletu, přičemž některé byly součástí místních her a některé se pěstovaly jen mimosoutěžně. Mnohé z dnes známých a populárních sportů naproti tomu Řekové neznali. Nemohli ostatně vynalézt všechno.

Běžecké disciplíny byly na olympijských hrách, jak jsme už uvedli, celkem čtyři: dvě sprintérské (jednoduchý a dvojitý běh), jedna vytrvalostní (dlouhý běh) a jedna branná (běh těžkooděnců), která dnes nemá přesný protějšek. Běh na střední trati, tj. na čtyři stadia (769 metrů), nebyl sice na programu olympijských her, zato však patřil k disciplínám na ostatních třech tradičních celořeckých hrách; na panathénajských amforách jej máme doložený i z Athén. Překážkové běhy se pěstovaly v rámci vojenského výcviku, přičemž hlavní důraz se kladl na překonávání horizontálních překážek; soutěžní disciplínou na hrách se nestaly. Ze zmínek o tréninku atletů známe též střídavý běh dopředu – dozadu asi na třicetimetrové trati a běh v kruhu do spirály. V rámci různých náboženských slavností se konal v Řecku i štafetový běh s pochodní, který se podle řeckého názvu pochodně (*lampas*) jmenoval *lampadédromia*. Šlo tu o přenesení hořící pochodně od jednoho oltáře ke druhému vybranými družstvy, jež se skládala z 10 – 48 běžců, rozestavených v pravidelných odstupech. V Athénách začínal tento běh u Prométheova oltáře v Akademii a končil na Akropoli. Jeho trať měřila přes 2500 metrů a běžci museli překonat výškový rozdíl asi 120 metrů. V Delfách měřila trať asi 1500 metrů, v Epidauru a na Délu asi 800 metrů. Na slavnostech k poctě Artemidy Braurónské v Attice se tohoto štafetového běhu s hořící pochodní účastnila i družstva děvčat.

Skokanské soutěže se v Řecku omezovaly na skok do dálky. Přitom šlo o skok z krátkého rozběhu a zpravidla s činkami, jak jsme o tom už mluvili. Přinejmenším při tréninku se skákalo také z místa. O skocích do výšky, tím méně o ty-

či, nemáme zprávy. Filostratos se sice zmiňuje o dvou druzích skoku, ale bez podrobností; z kontextu však určitě nevyplývá, že by tímto druhým skokem byl náš „skok vysoký“. Někteří novověcí autoři se domnívají, že řečtí atleti pěstovali i trojskok, a ojediněle obhajují dokonce názor, že právě trojskok byl olympijskou disciplínou. Skutečností však je, že trojskok nemáme doložený ani z písemných zpráv, ani z vyobrazení. Ve staré řečtině se ostatně nenašlo slovo, které by ho označovalo. Příslušný výraz *trapedoso* se poprvé vyskytuje až v byzantských textech z Kypru.

Vrhačské soutěžní disciplíny se skládaly v Řecku z hodu diskem a oštěpem. Podle některých novověkých autorů k nim patřila i obdoba našeho hodu kladivem. Házelo se tak prý diskem v koženém pouzdru s dlouhými držadly. Taková pouzdra známe z četných vázových maleb a gem, vždy jsou však pověšena na zdi a slouží očividně pouze k úschově disku. O jejich používání k házení nemáme v literatuře zprávy; není známo ani vyobrazení atleta, který by házel diskem jako náš kladivář. V Řecku však existovala vzdálená obdoba našeho vrhu koulí, i když ne jako oficiální soutěžní disciplína. Byl to vrh těžkým přitesaným kamenem a pěstoval se jako posilovací cvik při tréninku. U hodu oštěpem se soutěžilo na některých hrách nejen na dálku, ale i na cíl. V Argu patřil tento hod k jezdeckým disciplínám: závodník se měl v plném cvalu strefit oštěpem z předepsané vzdálenosti do terče na štítu, který byl upevněn na tyči asi ve výši hlavy. Tato soutěž, založená prý mytickým králem Danaem, se těšila v antice velké popularitě. Dosvědčuje to i oblíbený posměšek o domýšlivých lidech: „Nese se, jako by vyhrál štít v Argu.“

Zápas, box a pankration považovali Řekové za „silové“ disciplíny, čili za „těžkoatletické“. Na rozdíl od nás zařazovali mezi ně i hod diskem. V těchto disciplínách se soutěžilo na všech celořeckých i místních hrách. Mimosoutěžně existovaly od pradávna ještě dvě silové disciplíny, které se blížily našim vzpěračským. První z nich bylo jednoruční zvedání břemene, zpravidla nahrubo otesaného kuželovitého kamene, spojené s jeho přehozením dozadu. Jeden takový kámen jsme viděli v Olympijském muzeu: váží 149 kilogramů a nese nápis, že Bybón (atlet asi z konce 7. století před n. l.) jej přehodil jednou rukou přes hlavu. Je dost těžké uvěřit, že tento výkon není nad lidské síly; kámen s nápisem však skutečně existuje. Druhou z těchto disciplín bylo zdvíhání hrubě opracovaných kamenů, a to jednoručně nebo oběma rukama. Na vázových malbách mají některé z těchto kamenů rozměry asi tak lidské hlavy, jiné jsou až dvakrát větší. Atleti jsou při jejich zdvíhání staženi širokým řemenem podobně jako naši vzpěrači.

Zdvíhání břemene. Červenofigurová malba na misce z doby kolem roku 500 před n. l. (originál ve Wagnerově muzeu ve Würzburku)

Lukostřelba byla oblíbeným sportem mytických hrdinů a závody v ní pořádali jistě i lidé z masa a krve. Součástí her se však stala pouze v boiótské Koróneji, v Séstu na Hellespontu a na ostrově Keu. Na celořecké hry, včetně olympijských, ji nezavedli. Většina badatelů se domnívá, že příčinou toho byl pokles jejího významu ve vedení války. Hlavní bojovou sílu řeckých států tvořili až do helénistických dob těžkooděnci, kdežto lučištníci měli jen pomocnou úlohu a jejich sbory se skládaly zpravidla ze žoldnéřů. Naproti tomu si lukostřelba zachovala

vždy značnou úlohu při lovu. Tak či onak, olympijskou disciplínou se na rozdíl od dneška nestala. Podobně vymizel i starý souboj s oštěpy; nahradil jej „boj těžkooděnců" (*hoplítomachia*), který byl součástí vojenského výcviku. Veřejně se však pořádal jen zřídka a šlo při něm v podstatě o exhibici s náznakovými údery. Rozhodně neměl nic společného s krvavými zápasy gladiátorů v římských cirkusech.

Jezdecké soutěže měly na olympijských i ostatních celořeckých hrách výhradně charakter rychlostních závodů na hladké písčité dráze. Parkúrové běhy s vodními příkopy, proutěnými překážkami, hradbami, válci atd. Řekové nepěstovali. Totéž platí o soutěži v drezúře koní, která

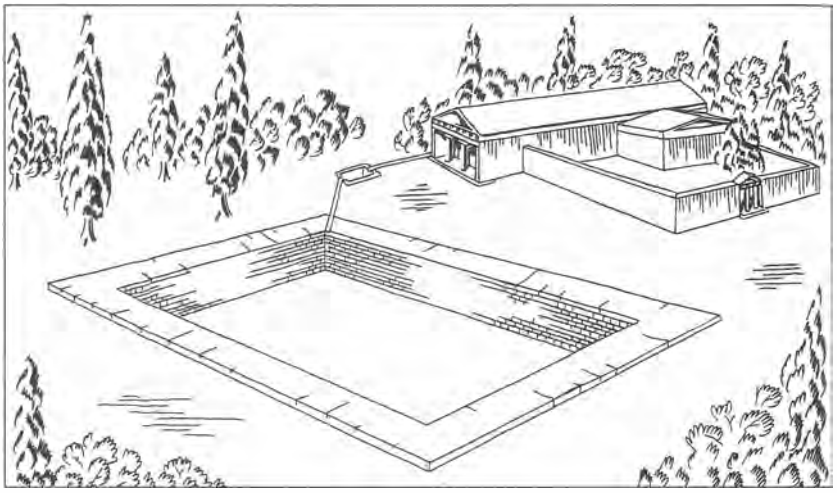

Plavecký bazén v Olympii (rekonstrukce)

je základem jezdeckého sportu a jeho projevem v nejčistější formě. Naproti tomu zavedli v místních soutěžích řadu disciplín s akrobatickými prvky, a to jednak pro jezdce na koních, jednak pro vozy s jednočlennou i dvojčlennou osádkou. Jezdci seskakovali z koně a po běhu vedle něho znova na něj naskakovali, přeskakovali z koně na koně, jezdili s hlubokým výklonem, s čelem vzad apod. Vozatajův spolujezdec vyskakoval a naskakoval na vůz a v zatáčkách se z něho vykláněl jako na dnešních motocyklových okruzích jezdec na sajdkáru. Soutěže tohoto druhu známe nejen z popisů, ale i z vyobrazení na vázách, z nichž nejstarší jsou ještě v geometrickém stylu z 8. století před n. l. V pozdějších dobách se tyto soutěže pořádaly zejména na hrách v Boiótii a Attice.

Vodní sporty byly v Řecku poměrně rozšířené, ale na program olympijských a ani jiných her se nedostaly. Zdá se dokonce, že se v nich nekonaly ani veřejné soutěže. Z literatury a výtvarných památek máme doložené plavání, skok z věže, a navíc potápění. Plavecký sport se pěstoval na mořském pobřeží, které je v Řecku nesmírně členité; v řekách pro jejich nevelkou hloubku jen zřídka, v bazénech ještě řidčeji. (Z antiky známe vlastně jen jeden bazén, jehož rozměry umožňovaly plavání; byl odkryt právě v Olympii, západně od palaistry. Měřil 25 x 14 metrů, hluboký byl 1,6 metru.) Plavalo se stylem, který připomíná náš kraul. Hlavu měl však plavec vždy vysoko nad vodou a při tempech jí otáčel, což se dnes pokládá u kraulu za chybu. Pozoruhodná byla práce nohou: na vyobrazeních je mají plavci vždy těsně u sebe a pohybují jimi jako při dnešním stylu zvaném „delfín". (Tento dojem posiluje i časté zobrazování delfínů kolem plavců.) Potápěčství bylo živobytím lovců mořských hub; do vody skákali z lodí a člunů s nohama vpřed a se zátěží jako dnes. Skok z věže známe z jediné malby, nalezené teprve nedávno v hrobce

Na následující straně: Vodní sporty. Nahoře skok z věže, nástěnná malba z hrobky v Poseidónii z období okolo roku 480 před n. l. (Muzeum v Paestě) Dole plavkyně, černofigurová malba na amfoře z období okolo roku 510 před n. l. (Britské muzeum v Londýně)

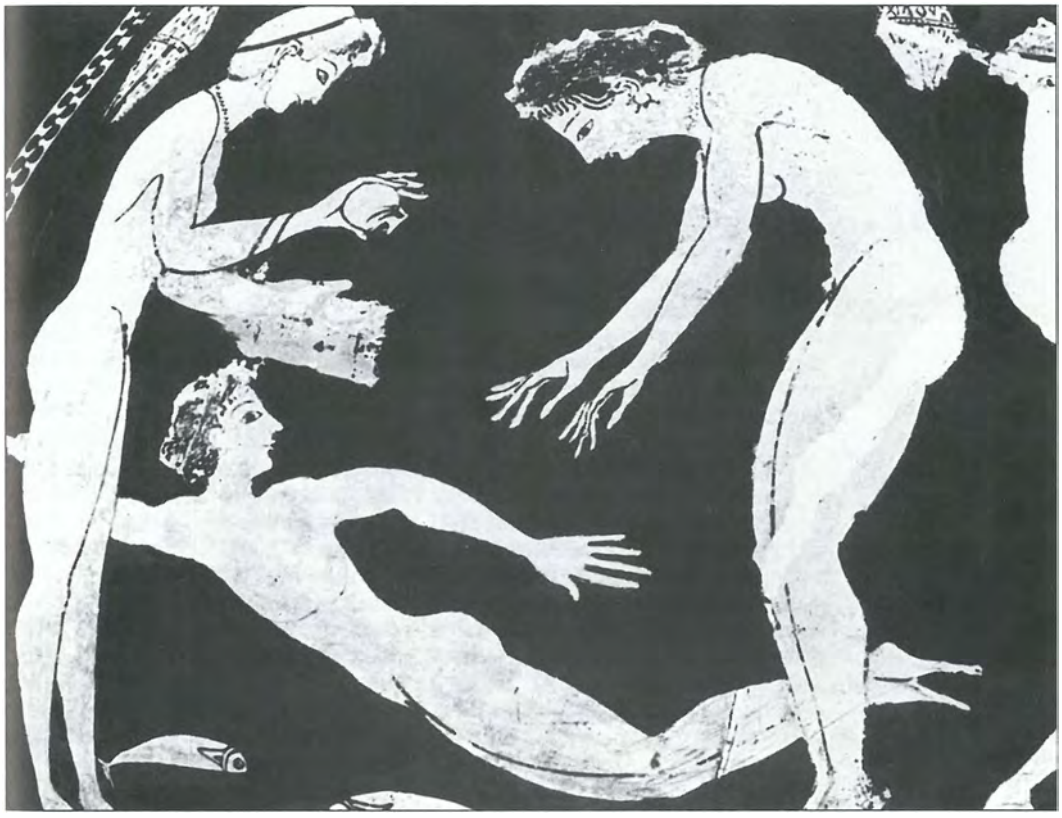

z dob kolem roku 480 před n. l. v Poseidónii (dnešním Paestu v jižní Itálii). Skokan skáče z umělé věže, vysoké asi 2,5 metru, jež má přečnívající pevné odrazniště; tělo má pěkně prohnuté, ruce předpažené. Zda je tato věž z kamenných kvádrů nebo ze dřeva, nelze podle vyobrazení zjistit. Má však účelně promyšlený tvar a nenechává na pochybách, že zajisté není první konstrukcí tohoto druhu. Rovněž držení skokanova těla nasvědčuje, že u skoku do vody se vyžadoval styl, třebaže odlišný od našeho.

Na rozdíl od plavání se konaly v Řecku od dávných dob závody ve veslování. Vzpomínají je už mýty, doloženy jsou však až od 5. století před n. l. Athéňané je pořádali v rámci panathénají v Pireu, později též u mysu Súnia. Kromě Salamíny, Isthmie, Níkopole, Kypru atd. se o nich zachovaly zprávy i z Babylónu, kde je dal uspořádat krátce před svou smrtí Alexandr Veliký. Původně soutěžily mezi sebou válečné *triéry*, tj. lodě s třemi řadami veslařů nad sebou (nikoli „trojveslice“, jak se někde uvádí). Od 1. století před n. l. máme zprávy i o speciálních závodních člunech se šesti až osmi veslaři a kormidelníkem. Zdá se, že jejich trať nebyla přímá, ale vedla kolem různě zakotvených bójí. Kromě síly a souhry veslařů záleželo u nich tedy i na obratnosti kormidelníka (čili řecky *kybernéta*). Současně s prvními zprávami o těchto závodech máme zprávy i o cenách pro vítěze. Osádka, která dorazila na panathénajských závodech v Pireu do cíle první, dostala 3000 drachem. Za vítězství u Súnia dostala pak 1500 drachem.

Součástí olympijských a jiných her se nestaly ani hry v pravém smyslu, ačkoli mnohé měly výslovně sportovní charakter a byly v celém Řecku velmi rozšířeny. Těchto her známe podle názvu a popisů několik desítek, avšak pouze u nemnohých máme jakoustakous představu o jejich pravidlech. (Nedivme se: dejme tomu, že by některý antický autor, třeba Filostratos, měl k dispozici celý ročník současných řeckých novin se zprávami o průběhu a výsledcích fotbalových, volejbalových, basketbalových a jiných zápasů. Přečíst by je beze všeho dovedl. Vykonstruoval by z nich však pravidla těchto her?) Pokud víme, pěstovaly se v Řecku většinou míčové hry, které se společně jmenovaly *sfairiseis*. Používalo se u nich míčů sešitých z kůže a vyplněných koňskými žíněmi. Tyto míče byly tvrdé, poměrně těžké, nepříliš pružné a na povrchu pestře pomalované. Nejmenší měly rozměry našeho tenisového míče, největší téměř medicinbalu. Hrála proti sobě vždy družstva o stejném počtu hráčů, který se pohyboval od dvou do deseti. Bývala zvláštní družstva mužů, chlapců a dívek. Ke hře stačil rovný, zpravidla travnatý terén. V gymnáziích se pro hry vyhrazovalo hřiště zvané *sfairistéria*.

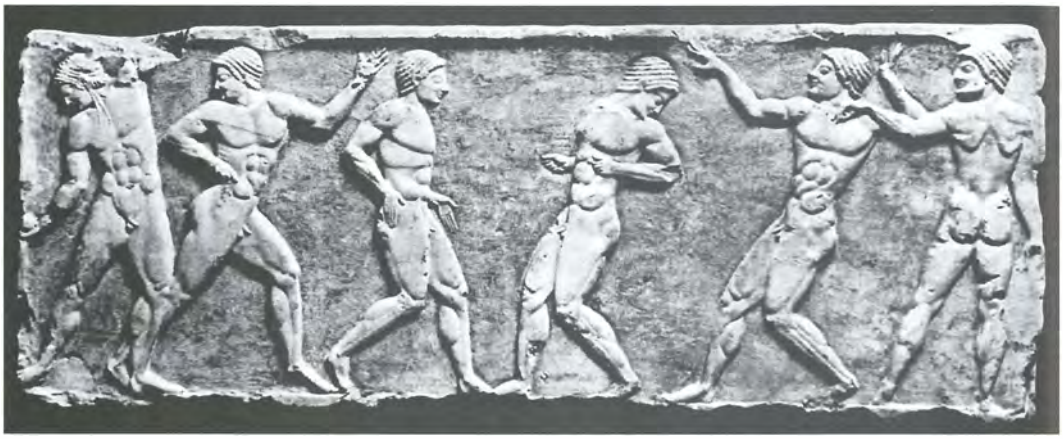

Nejjednodušší z těchto her byla pravděpodobně *aporrhaxis*, což bychom mohli přeložit jako „odrážená“. Házelo se při ní míčem na zem nebo na stěnu. Hráč, který jej chytil, získal pro svoje mužstvo bod a právo na nový hod. Zvítězilo družstvo s větším počtem bodů. Stejně jednoduchá, ale na obratnost náročnější byla hra *úrania* („do nebe“). Míčem se při ní neházelo na zem, ani na stěnu, nýbrž do výšky. U hry zvané *episkyros* se na hřišti vyznačily asi ve 20 – 30metrové vzdálenosti tři rovnoběžné čáry. Na střední byl pak položen těžký míč, na krajní se postavili hráči. Na daný signál se hráči rozběhli k míči, a kdo se ho zmocnil první, hodil jej co nejdále na stranu druhého družstva, aby se dostal za jeho čáru. Hráči z druhého družstva se jej snažili chytit, a kdo jej dostal do rukou, hodil jej zas na protější stranu. Zvítězilo družstvo, které víckrát přehodilo soupeřovu čáru. Zdá se, že u této hry si hráči nesměli navzájem bránit v házení. U hry zvané *harpastón*, která se hrála s menším míčem, se to dovolovalo. Hráči mohli míč libovolným způsobem dopravit za soupeřovu čáru. Směli přitom útočit a bránit se tělem, strkat se, vytrhávat si míč z ruky a snad se i při běhu podtrhávat. Tato hra se tedy podobala dnešnímu rugby čili „americkému fotbalu“ a byla dost tvrdá a nebezpečná. Jiná hra, jež připomíná jednu z dnešních, se jmenovala *koretizein*. S výjevem z ní jsme se už setkali: na podstavci ztracené sochy z Kerameiku, který je dnes v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Jsou na něm dvě trojčlenná družstva hráčů, z nichž dva právě zahajují hru podobnou našemu pozemnímu hokeji; její pravidla však neznáme. A abychom při tomto výčtu her nepřekročili půl tuctu, uveďme už jen jednu. Jmenovala se „král-osel“ a hrálo ji několik dvojčlenných družstev, přičemž jeden („král“) seděl druhému („oslovi“) na ramenou. Rozhodčí vyhodil do jejich středu malý míč: jestliže jej „král“ chytil, zachoval si postavení a získal bod, jestliže jej nechytil, stal se „oslem“ a v chytání pokračoval jeho druh jako „král“. O existenci této hry máme doklady na vázových malbách už z druhé poloviny 6. století před n. l. Na řeckém venkově je oblíbenou dětskou hrou dodnes.

Míčové hry

Nechť hýří paleta mimoolympijských sportů a her sebevětší pestrostí, přece jen na ní zůstává jedno velké bílé místo. Řecko je zemí zářivého slunce, modrého moře a skalnatých hor. Chybějí mu velké bílé sněhové pláně, jakož i zamrzlé řeky, a tak se tam nepěstovaly zimní sporty.

Co nás nyní v souvislosti s olympijskými hrami (a vůbec se sportem) ve starověkém Řecku snad nejvíce zajímá, jsou výkony tehdejších atletů. Rovnaly se dnešním, převyšovaly je, nebo zůstávaly daleko za nimi? Je pravdou, jak se někde píše, že nedosahovaly ani kvalifikačních limitů pro dnešní olympijské hry? Anebo naopak, jak se rovněž píše, že stály vysoko nad hranicemi dnešních lidských možností?

Je třeba otevřeně říci, že na tyto otázky nelze dát jednoznačnou a uspokojivou odpověď. Za prvé proto, že Řekové žádné seznamy výkonů, nebo dokonce rekordů, nevedli. Za druhé proto, že u běžeckých a jezdeckých závodů nezjišťovali dosažené časy, neboť tehdejší technické prostředky jim to neumožňovaly. Měli k dispozici jen sluneční, vodní a pískové přesýpací hodiny, jež nemohly zachytit sekundy, tím méně jejich zlomky. Za třetí pak proto, že při skokanských a vrhačských disciplínách měřili vzdálenost pouze pro okamžitou potřebu a výsledky nezaznamenávali. Tyto disciplíny byly, jak známo, součástí pětiboje a soutěžilo se v nich vylučovacím způsobem, takže vždy stačilo zjistit vítěze. A za čtvrté: pokud se zachovaly zprávy o některých výkonech, je nutné je převést na dnešní jednotky podle rovnic, v nichž je vždy některá veličina neznámá nebo nejistá. Navíc je ovšem zapotřebí zkoumat věrohodnost těchto údajů.

Ve skutečnosti známe z antiky pouze tři takové údaje v absolutních číslech, a to o vrcholných výkonech dvou slavných atletů. První dva pocházejí z podstavce sochy, kterou si dal postavit v Delfách Fayllos z Krotónu, několikanásobný vítěz na pýthijských hrách počátkem 5. století před n. l. Podle záznamu v byzantském encyklopedickém slovníku z doby kolem roku 1000, zvaném *Suidás*, na tomto podstavci stálo: „Padesát pět stop do dálky skočil Fayllos, v disku mu do stovky chybělo pouze pět." O tomto atletovi píše Pausaniás (v desáté knize *Putování po Helladě*, kde se zabývá Delfami): „Krotónský Fayllos nezvítězil v Olympii, avšak na pýthijských hrách se vyznamenal dvakrát v pětiboji a potřetí v běhu. Do války proti Peršanům postavil na vlastní náklady loď a obsadil ji posádkou z Krotóňanů, kteří tehdy dleli v Helladě. V Delfách má sochu." Třetí z těchto údajů pochází od Julia Afrikana (autora *Kroniky od stvoření světa* z počátku 3. století n. l.) a týká se spartského atleta Chiónida, trojnásobného vítěze v jednoduchém a dvojitém běhu na 29. až 31. olympijských hrách v letech 664 – 656 před n. l. Na jeho pamětním sloupu prý stálo, že „... dokázal do dálky skočit padesát dva stop".

V přepočtu na naše míry skočil tedy Fayllos 16,28 metru a Chiónis 15,39 metru, diskem hodil Fayllos 28,2 metru.

Skoky dosažené podle těchto údajů Fayllem a Chiónidem se blíží dvojnásobku světového rekordu Boba Beamona (z XIX. olympijských her v Mexiku roku 1968 výkonem 8,90 metru) a nepochybně přesahují fyzické možnosti člověka. Odborníci se u jejich hodnocení rozdělili na tři skupiny. Starší předpokládali, že tu šlo o trojskok, a když je srovnali s výkonem 13,71 metru, kterého dosáhl na I. olympijských hrách v Athénách roku 1896 James Connolly, považovali je za docela dobře možné, a navíc vynikající výkony. Ve srovnání s olympijským rekordem Viktora Sanějeva (17,39 metru na XIX. olympijských hrách v Mexiku roku 1972) nebo se světovým rekordem Jõa de Oliviera (17,99 metru) byly by to výkony dokonce jen průměrné. Když později vznikly pochybnosti, zda se trojskok v antice vůbec pěstoval, převládl názor, že tu šlo o součet pěti povolených soutěžních skoků; dnes jej zastávají kromě jiných H. Schöbel a J. Ebert. Nechybějí ovšem ani názory, že Fayllovy a Chiónidovy výkony představují součet tří skoků. Odpovědně nelze zaujmout k tomu stanovisko; už proto, že o počtu skoků na starověkých hrách nemáme bezpečné zprávy. Pokus o vysvětlení těchto výkonů „skokem dalekým o tyči" nemá v antických textech podklad, o skoku tohoto druhu není v nich nikde zmínka a stará řečtina nemá na

jeho označení ani výraz. „Je tu však i jiné a jednodušší vysvětlení nadlidských skoků Faylla a Chiónida," píše už několikrát citovaný K. Paleologos v práci *Olympijské hry* (1976). „O velkých atletech kolovalo množství historek a anekdot, a to o jejich sportovních výkonech i osobním životě. S postupem doby se k nim stále něco přidávalo, jejich výkony se zveličovaly a připisovaly se jim nadlidské schopnosti. Tak lze snad vysvětlit i fantastické skoky připisované Fayllovi a Chiónidovi. Je to ovšem jeden z dokladů, jaký respekt a obdiv chovali staří Řekové ke svým atletům."

Fayllův výkon v hodu diskem nám naproti tomu příliš neimponuje. Dokonce i dvojnásobek jeho 28,2 metru je hluboko pod dnešním světovým i olympijským rekordem. Jestliže však imponoval Řekům, museli k tomu mít důvod. Tímto důvodem byla nepochybně hmotnost disku, o které je třeba předpokládat, že byla podstatně vyšší než dnes. Jinak máme z antiky jen jednu zprávu o podobném mimořádném výkonu. Pětibojař Flegyás, jehož jméno se v seznamu olympijských vítězů nevyskytuje, přehodil prý diskem řeku Alfeios. To znamená, že dosáhl výkonu kolem 50 metrů, snad o něco víc. Hmotnost disku ani v jeho případě neznáme, ale kdyby byl použil našeho disku, mohl by donedávna (anebo i dnes) patřit ke světové špičce. O výkonech v hodu oštěpem se nezachoval z antiky žádný údaj. Odhady některých současných autorů, podle kterých umožňovalo použití kličky vzdálenost hodu víc než zdvojnásobit, je třeba brát s rezervou. Výkony oštěpařů, kteří to měli z iniciativy Napoleona III. prověřit, překonávají dnes dorostenci; špičkoví oštěpaři překračují hranici 90 metrů. Lehčí oštěp řeckých atletů by se tak při vrcholných výkonech už nebezpečně přibližoval k divákům na protilehlých stranách stadionu.

Časy řeckých sprinterů zůstanou asi navěky záhadou. Žel, ani jeden z oslavných nápisů a veršů k jejich poctě nenahrazuje údaj stopek. Jediné, oč se tu můžeme z antických zpráv opřít, třebaže velmi nespolehlivě, je několikrát opakovaná zmínka o běžci Polymnéstorovi z Mílétu, vítězi v běhu dorostenců na jedno stadion na 46. olympijských hrách roku 596 před n. l. Jako mladý pastevec jednou prý dohonil a chytil zajíce, který se před ním znenadání objevil. Viděl to jeho pán, a tak mu opatřil místo na lodi s mílétskou výpravou do Élidy. Zajíc má v běhu rychlost kolem 14 metrů za sekundu; starověký pravděpodobně stejně jako dnešní. To znamená, že jestliže nebyl neduživý a Polymnéstor za ním běžel alespoň 50 metrů, musel tuto trať proběhnout za 3,7 sekundy, tj. nechal by za sebou nejlepší běžce (J. Hinese, R. Smitha, Ch. Greena, E. Harta a jiné s časem 9,9 sekundy) o více než dvacet metrů... Je to pouze hypotetický výpočet, avšak k podobnému výsledku, dokonce pro Polymnéstora ještě příznivějšímu, dospěl při rozboru těchto údajů i takový běžec jako Valerij Borzov.

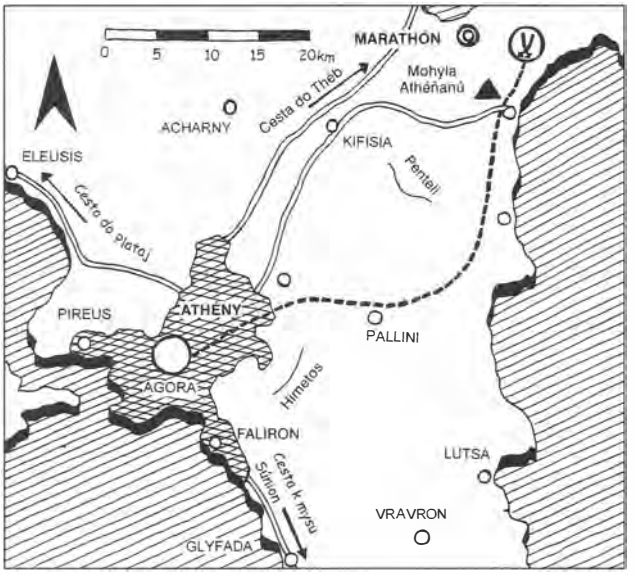

Maratón – Athény. Trasu Feidippidova běhu přesně neznáme; vedla však pravděpodobně ve směru dnešní silnice kolem Rafiny a Pallini na Agoru.

K posouzení výkonů ve vytrvaleckých disciplínách máme z antiky několik údajů, třebaže nepříliš přesných. Argejský běžec Ageás zvítězil ve dlouhém běhu na 113. olympijských hrách roku 328 před n. l. Z radosti se rozběhl domů, aby spoluobčanům oznámil, že prvně po téměř dvou stoletích proslavil své

město dobytím olympijského věnce. Vítězství dosáhl ráno a do Argu dorazil před soumrakem. Vzdálenost asi 110 kilometrů proběhl tedy maximálně za devět hodin. Athénský státní posel Feidippidés proběhl roku 490 před n. l. vzdálenost mezi Athénami a Spartou, kam byl vyslán se žádostí o pomoc proti Peršanům, za dva dny. Absolvoval tak asi 250 kilometrů zhruba za 20 hodin čistého času. (Byl to tentýž Feidippidés, který přinesl z Miltiadova rozkazu do Athén zprávu o vítězství u Marathónu, a se slovy „Zvítězili jsme!" padl vyčerpáním mrtev na zem. Vzdálenost měřila asi 42 kilometrů, ale čas, ve kterém ji proběhl, neznáme.) Euchidás z Plataj vyběhl ráno z rodného města do Delf, zapálil tam pochodeň od posvátného ohně a do večera se s ní vrátil. Absolvoval tedy asi 180 kilometrů za 14 hodin, ale svůj výkon zaplatil životem. Spartští těžkooděnci dovedli urazit za den 45 kilometrů v plné zbroji. *Stathmos* čili „denní pochod", což byla jedna z řeckých délkových měr, měřil 27,5 kilometru.

Trať těchto vytrvalců se podobala našemu přespolnímu běhu; srovnejme si však jejich výkony s výkony dnešních maratonců a chodců. Ageás proběhl podle uvedených údajů za hodinu 12,2 kilometru, Feidippidés 11,9 kilometru, Euchidás 12,8 kilometru; spartský voják urazil pak v plné zbroji za hodinu asi 5,6 kilometru. Nejlepší dnešní maratónci proběhnou za hodinu přibližně 20 kilometrů a nejlepší dálkoví chodci (na 50 kilometrů) projdou za hodinu přibližně 12,5 kilometru. Jejich tratě jsou však ve srovnání s těmi, jež museli absolvovat uvedení antičtí běžci, podstatně kratší, bez přírodních překážek a větších výškových rozdílů. Navíc jsou předem upraveny.

Mohli by se tedy antičtí olympionikové, tj. olympijští vítězi, postavit s nadějí na úspěch proti dnešním olympionikům, tj. účastníkům olympijských her? Na prvních olympijských hrách nového věku roku 1896 v Athénách pravděpodobně ano. Kdo se však odváží tvrdit, že také na XXV. hrách v Atlantě? Kvalita sportovních výkonů se v našem věku neustále zlepšuje; stačí srovnat rekordy z počátku století a z letošního nebo minulého roku. Ať byl trénink ve starém Řecku jakkoli vědecký, dnešní je přece jen vědečtější. Také fyzická a technická zdatnost špičkových sportovců se neustále zvyšuje. Možnost výběru nejlepších z nejlepších na olympijské hry je rovněž nesrovnatelně větší. Z řeckého světa se rozšířila prakticky na celý svět.

Jestliže zvážíme všechny srovnatelné údaje a činitele, dospějeme asi k závěru, že výkony dnešních sportovců jsou vyšší než výkony antických sportovců. Ale nezapomínejme: jsme-li dnes dále než staří Řekové, a to nejen ve sportu, je to kromě jiného též proto, že první a nejtěžší úsek cesty absolvovali oni za nás.

7. KAPITOLA

OLYMPIJSKÁ SLÁVA

„Do daleka září sláva vydobytá na olympijských hrách, kde bojuje rychlost a síla spojená s odvahou o nejvyšší cenu," zpívá Pindaros v první *Olympijské ódě*. „Kdo si odtamtud odnese vítězství, těší se po celý život úctě sladké jak med, jež odměňuje úspěch. Vždyť čest a stálé každodenní štěstí je to nejlepší, co si může přát člověk."

Olympijské vítězství zaujímalo na stupnici výkonů, dosažených člověkem, ve starém Řecku nejpřednější místo. Ještě nedávno se tomu nevěřilo a mnohým to připadá přehnané i dnes, kdy se sport těší všeobecné oblibě a vysokému společenskému hodnocení; je to však fakt. Olivový věnec a titul olympionika byl vyznamenáním „nejlepšího z nejlepších", nejvzácnější kořistí z „nejmužnějšího zápolení". Olympijský vítěz přinášel, řečeno opět Pindarovými slovy „čest a slávu své vlasti". Byl zdrojem hrdosti a obdivu svých spoluobčanů, středem jejich pozornosti a úcty, uznával se za hrdinu v celořeckém měřítku. Pocty a odměny, jimiž byl zahrnován, překonávaly nejednou i dnešní „kult hvězd".

Korunování olympijským věncem znamenalo pro atleta vrcholný okamžik života; často i počátek nového života. Už uvítání, jež mu doma připravili spoluobčané, bývalo velkolepé. Zachovala se zpráva, jak uctil Akragás (dnešní Agrigento na Sicílii) svého rodáka Exaineta, když roku 412 před n. l. zvítězil na 92. hrách podruhé v běhu na jedno stadion. „Vstoupil do města stoje na připraveném voze se čtyřspřežím a jeho doprovod tvořilo tři sta vozů popředních občanů, každý s párem běloušů." Xenofónta z Korintu, který zvítězil v běhu na jedno stadion a v pětiboji na 79. hrách roku 464 před n. l. („což žádný smrtelník před ním nedokázal"), čekal před bránou chór, který ho uvítal oslavnou ódou, a další chór zazpíval hymnus na jeho počest před Apollónovým chrámem. Oba tyto chóry nacvičil a hudbu i text pro ně složil Pindaros. Mnohé olympioniky přicházela uvítat celá vláda. Ulice, kterými procházeli, byly posypány květy, náměstí ověnčeno ratolestmi, k oslavě se shromažďoval „lid v nesčetném množství a jásot nebral konce". V starších dobách někteří ani nevstupovali do města městskou bránou, ale zvláštní slavobránou, kterou pro ně probourali a postavili ve hradbách. A stejně jako cesta vítězného vojevůdce vedla i cesta olympijského vítěze ponejprv do hlavního chrámu, kde vzdal děkovnou oběť bohům a věnoval jim svůj věnec.

Uvítání olympijského vítěze bylo jen předzvěstí toho, co ho čekalo potom. Vláda a rada města uspořá-

dala na jeho počest slavnostní hostinu v prytaneiu, což se považovalo za nejvyšší veřejnou poctu. Nejeden takový oslavenec tam tehdy vstoupil poprvé v životě; od té chvíle měl tam však už nadosmrti vyhrazené místo mezi představiteli a zasloužilými občany města. Stravování v prytaneiu bylo privilegium, jehož si vážili a využívali i ti, kteří měli opravdu z čeho žít. Pro atleta ze skromných poměrů to znamenalo doživotní zabezpečení existence. Na nejbližším zasedání rady nebo lidového sněmu se rozhodlo o jeho soše. Jestliže byl bohatý, dal si ji postavit z vlastních prostředků; jestliže ne, byla postavena z peněz městské pokladny. Zpravidla se objednávaly dvě takové sochy: jedna pro Altidu, druhá pro místní agoru nebo gymnázium. Mnohá města poctila olympijské vítěze i členstvím v radě, to někdy už jako dorostence. Ve Spartě se jim přiznávalo právo bojovat v bitvě po boku krále; v Alexandrii se stávali členy Múseia (v našich pojmech akademie věd a umění), což bylo spojeno s plným zaopatřením a platem z královské pokladny. Samozřejmě dostali čestné křeslo na stadionu a v divadle, a jestliže chtěli, také funkci v gymnáziu. Navíc bývali osvobozeni od některých nebo od všech daní. V helénistické době se stalo zvykem, že různá města jim udělovala čestné občanství, aby se mohla jimi chlubit jako svými příslušníky. Někteří olympijští vítězi jich dostali tolik, že se titulovali „občany celého světa".

Titul olympionika zabezpečoval svému nositeli respekt a prestiž ve všech oblastech života; nejen ve sportovní. Známý je případ athénského státníka a vojevůdce Alkibiada, který si právě díky tomuto titulu vymohl hodnost velitele válečné výpravy na Sicílii roku 425 před n. l. Byl to člověk nepochybných schopností, ale pochybného charakteru, a tak jeho jmenování narazilo v lidovém shromáždění na odpor. „Zatímco dříve si Helénové mysleli, že naše město je válkou oslabeno, nyní je pokládají dokonce za mocnější, než ve skutečnosti je, a to díky skvělé podívané, kterou jsem předvedl v Olympii," uvedl podle Thúkýdida. „Přivedl jsem do závodů sedm vozů, což předtím nikdy nikdo neučinil, a byl jsem první a kromě toho druhý a čtvrtý... Hradil jsem to všechno ze svého, avšak nejen kvůli sobě, nýbrž i pro prospěch našeho města." To je ovšem jeden z krajních případů využití (nebo spíš zneužití) olympijského vítězství; názorně však ukazuje, jakou měl váhu. Zpravidla však mívali olympionikové pozitivní politické ambice a sloužili zájmům svých států a měst. Podle vzoru legendárního siláka Milóna z Krotónu veleli ve válkách vybraným oddílům a podle tradice založené Euthyklem z Loker, vítězem v pětiboji na 73. hrách roku 488 před n. l., účastnili se diplomatických a jiných poselství. Ještě v polovině 3. století n. l. vyslala maloasijská Theiateira, tehdy už většinou křesťanská, do Říma poselství v čele s olympijským vítězem v pankratiu Pereliem Alexandrem. Prestiž olympionika se tedy neomezovala na „zlatý věk" Řecka; ani jeho popularita. Dokonce ze sklonku 3. století n. l. se zachoval anonymní spis, v němž se říká, že „lidé si na něho s obdivem ukazují" a že se těší „nesmrtelné slávě".

Po slávě olympijského vítěze toužili i nejmocnější králové a vládcové. V seznamu těch, kteří jí dosáhli, najdeme jména, jež se píší v řeckých dějinách velkými písmeny. Z tyranů, když ještě toto slovo nebylo nadávkou, se stal olympionikem například sikyónský Kleisthenés, athénský Peisistratos, Kleosthenés z Epidamnu (dnešní albánské Drači), Gelón ze sicilské Gely, Thérón z Akragantu, syrakuský Hierón. Z králů se mezi ně zařadili Euagorás a Dámarátos ze Sparty, Arkesilaós IV. z africké Kyrény, Archeláos a Filip II. z Makedonie, Attalos I. z Pergamu; později i dva římští císařové. Závodů se účastnili většinou s vozy a koňmi ze svých stájí; občas i osobně, například makedónský Alexandr I. v běhu a pozdější jeho nástupce Alexandr II. v boxu. O tom, jak si cenili dosaženého vítězství, svědčí kromě jiného fakt, že

na jeho paměť dávali razit mince. Když Gelón zvítězil roku 480 před n. l. u Himery nad Karthaginci, neoslavil to pamětní mincí. Na počest vítězství svého čtyřspřeží roku 488 před n. l. na 73. hrách vydal však krásnou stříbrnou čtyřdrachmu. Skoro se zdá, že vítězství v Olympii stavěl nad vítězství v bitvě.

Nejvyšší pocta vůbec, kterou Římané smrtelníkovi prokazovali, byla jeho heroizace, tj. povýšení na úroveň hrdinů z mýtů a bájí. Prokázali ji i několika výjimečně zasloužilým olympijským vítězům, avšak nikoli jen z titulu jejich olympijského vítězství. Například Euthýmos z jihoitalských Loker, který zvítězil v boxu na 74., 76. a 77. hrách v letech 484 a 476 – 472 před n. l., se stal hérózem také proto, že prý zabil nějakého strašného démona, „celého černého, s hrozným pohledem, ve vlčí kůži". Púlydamás ze Skottúsy v Thessalii, vítěz v pankratiu na 93. hrách roku 408 před n. l., vyhubil prý lvy v okolí Olympu; navíc obdaroval sochu, kterou mu spoluobčané postavili, léčebnou silou. Theagenés z ostrova Thasu byl nejen vítězem v boxu na 75. hrách a v pankratiu na 76. hrách v letech 480 a 476 před n. l., ale přímo divotvůrcem. Dal prý své soše takovou moc, že když ji nějaký jeho nepřítel chtěl svrhnout, na místě ho zabila. Podobně jako Púlydamantova také léčila, ba co víc, za mírný poplatek pomáhala mužům, aby dostali ženu, po které toužili (přičemž to neznamenalo, že ji museli dostat také za manželku). Kult ostatních heroizovaných olympioniků byl méně rozšířen. Theagenův, zavedený podle Pausania z příkazu delfské věštírny, se udržel až do křesťanských dob. Jinak do jeho pokladničky v dutém mramorovém sloupu uprostřed agory v Thasu, objevené při vykopávkách roku 1941, háží turisté drachmy dodnes.

À propos drachmy – někteří dnešní autoři na ně pro samé věnce a čestné pocty jaksi zapomínají. Skutečností však je, že od dávných dob tvořily nezanedbatelný doplněk k symbolickým cenám vítězů na olympijských i jiných hrách. Podle Solónova zákona z přelomu 7. a 6. století před n. l. dostal každý Athéňan, který zvítězil na olympijských hrách, 500 drachem ze státní pokladny; za vítězství na isthmijských (a asi i jiných) dostal 100 drachem. V těch dobách to byla velká suma: za jednu drachmu se dal koupit jeden *medimnos* obilí, tj. 52,5 litru, nebo jedna ovce. Majitel polností, které vynášely ročně 500 medimnů obilí, tj. obilí v hodnotě 500 drachem, patřil podle Solónova cenzu do třídy nejbohatších občanů. Jinými slovy: peněžní odměna za olympijské vítězství se v Athénách rovnala ročnímu výnosu tehdejšího velkostatku.

Peněžní odměny olympijských vítězů nebyly přitom v Athénách nejvyšší. Podle nápisu, objeveného roku 1968 při vykopávkách v jihoitalské Sybaridě, věnoval tamější olympijský vítěz desetinu své odměny na postavení sochy nějaké bohyně; jeho jméno ani údaje o době a sumě se nezachovaly. Jestliže předpokládáme, že v době existence Sybaridy (od jejího založení kolem roku 620 před n. l. do jejího zničení roku 511 před n. l. Krotóňany) socha nestála méně než 100 drachem, pak odměna tamějšího olympionika musela být nejméně dvakrát vyšší než v Athénách. Ve většině jiných měst byla nepochybně nižší; nikoli ovšem proto, že by se tam olympijské vítězství méně cenilo, ale proto, že jejich pokladna na víc nestačila. V některých však dosahovala podle zmínky Dióna Chrýsostoma, řečníka a spisovatele z 1. – 2. století n. l., až pět talentů, tj. 30 000 drachem. Interpretace této zmínky není sice jednoznačná, avšak o sumě není pochyb. Je to suma přímo neuvěřitelná, i když bereme v úvahu pokles hodnoty drachmy. Římský žoldnéř. musel za ni sloužit deset let.

Když přepočítáme materiální hodnotu odměny olympijského vítěze na naše měřítka, užasneme. Dejme tomu, že náklady na denní stravu představovaly 140 – 150 Kč (při dnešních cenách, tj. z roku 2000) a že tuto stravu dostával 20 – 25 let. K tomu připočítejme odměnu, vyplacenou v hotovosti a úsporu, kte-

rou představovalo obvyklé osvobození od daní. Při hrubém a opatrném odhadu na podkladě athénských údajů dostaneme – přes milion korun.

Olympijské vítězství přinášelo tedy čest a slávu. To především a bez nejmenších pochyb. Ale tomu, kdo nebyl už předtím bohatý, navíc bohatství.

Pocty a odměny olympijských vítězů byly by dnes loňským sněhem, kdyby k nim nepatřila díla, jež vytvořili básníci a mistři sochařského dláta. Historické záznamy by nás o nich jen informovaly, umělecké výtvory nám je dosvědčují a zpřítomňují.

Máme-li mluvit o básnících, musíme začít opět Homérem. V řeči plné krásy a nevadnoucího půvabu zachytil atmosféru atletických i jezdeckých soutěží, zdatnost a obratnost závodníků, napětí a vzrušení diváků, radost z vítězství i trpkou chuť porážky. Jeho popisy her na Patroklovu počest ve 23. zpěvu *Íliady* a na blaženém ostrově Fajáků v 8. zpěvu *Odyssei*, o kterých jsme se už několikrát zmínili, jsou prvními „sportovními reportážemi" v dějinách. Přitom odborná přesnost a dramatičnost podání se v nich spojují s takovou uměleckou silou, že představují hned napoprvé vrchol. Z jeho díla vycházeli všichni pozdější básníci, i když používali jiných forem a postupů. Mezi nimi i ti, kteří věnovali své verše oslavě vítězů na olympijských a jiných hrách.

Největší z těchto básníků byl Pindaros. Pocházel z Kynoskefal u Théb a z aristokratického rodu, narodil se roku 522 nebo 518 před n. l. a zemřel někdy před rokem 431 před n. l. Vynikal talentem i tvořivostí a pěstoval hlavně slavnostní sborovou lyriku, v níž znělo podle jednoho jeho verše „slovo na počest vítěze se zvukem píšťal a lyr". Uchvacoval a dodnes uchvacuje bohatstvím výrazů, malebností epitet a lyrickým nadšením, rychlým střídáním obrazů a myšlenek bez obvyklých spojovacích článků. Přes svůj původ sympatizoval s demokratickými Athénami a rozuměl si i se sicilskými samovládci. Řecko-perských válek, ve kterých byly Théby spojencem Peršanů, se neúčastnil. Pro válečnou slávu neměl porozumění („válka je pouze pro toho skvělá, kdo ji sám nepoznal"), jeho láskou byl svět stadionů a hipodromů, ruch her spojujících všechny Řeky. S vládou rodných Théb se občas neshodl, a jak to už bývá, ani se svými krajany. Jednou ho dokonce odsoudili k pokutě 1000 drachem za báseň na oslavu Athén; Athéňané mu to však vynahradili udělením čestné ceny 10 000 drachem a postavením sochy. Bez ohledu na to těšil se všeobecné vážnosti, a to i u mužů meče. Když roku 334 před n. l. potrestal Alexandr Veliký Thébany za vzpouru zbouráním jejich města, ušetřil pouze chrámy a jeho dům.

Pindaros napsal celkem sedmnáct sbírek, z nichž se úplně zachovaly čtyři. Jsou to jeho slavné epiníkie (od *epi*, „u", „na", *níké*, „vítězství") a jejich tituly znějí v originále *Olympioníkais*, *Pýthioníkais*, *Isthmioníkais* a *Nemeoníkais*. Obsahují 45 básní na počest vítězů v celořeckých hrách, z toho čtrnáct na vítěze v Olympii. V těchto Olympijských ódách, jak se v dnešních vydáních zpravidla nazývají, oslavil vítěze téměř ve všech soutěžních disciplínách: tři v závodech vozů (Thérónа z Akragantu, Psaumida z Kamaríny a Hagésia z Rhodu), dva boxery (Diagora z Rhodu a Hagésidama z Loker), dva zápasníky (Alkimedonta z Aigíny a Efarmosta z Opúntu), dva běžce (Ergotela z Himery a Asópicha z Orchomenu), jednoho pětibojaře (Xenofónta z Korinthu) a jednoho vítěze v koňských dostizích (Hierónа ze Syrakús). Všechny je složil na objednávku, a jak víme, za nemalý honorář. Jeho klienti byli však toho názoru, že básník, který zabezpečí jejich jménu nesmrtelnost, je „hoden své mzdy".

Olympijskými i ostatními ódami vytvořil Pindaros skutečné šperky poezie: šperky, jejichž lesk se při překladu z řečtiny, žel, do velké míry ztrácí. Na rozdíl od Homéra ne-

popisoval přímo závody a zmiňoval se o nich jen mimochodem. Těžiště vkládal do oslavy vítěze, jeho předků, jeho města. Svými básněmi chtěl podle vlastních slov pouze „památník slávy vítěze před zrakem všech lidí vztyčit“. Dvěma ideály, které v nich hlásal, povýšil je však na díla celospolečenského významu. První z nich považoval za dosažitelný jedině aristokratům, ale vyjádřil jím ideál svobodných Řeků vůbec: kalokagathii. Druhý vyslovil nejjasněji ve čtvrté *Olympijské ódě* věnované Psaumidovi z Kamaríny: „A zvlášť si u něho cením, že vroucně miluje mír, přítele státu.“

V oslavě hrdinů celořeckých her měl Pindaros předchůdce. Archilochos z Paru, první řecký básník lásky (a povoláním žoldnéř), složil prý v polovině 7. století před n. l. verše, jimiž ohlašovali hlasatelé olympijské vítěze. Simónidés z Keu (asi 556 až 468 před n. l.), skvělý lyrik a mistr epigramu, napsal přes půl stovky epiníkií, mezi nimi na slavného boxera Glauka a krotónského siláka Milóna. V tomto druhu poezie mu patří tedy čest průkopníka, a navíc proslulost mistra. K jeho chvále lze připojit, že měl skeptický vztah k tradičním představám o bozích a odpor proti aristokratickým předsudkům. Mezi nevelkými zlomky z jeho díla se zachoval epigram, z něhož lze usuzovat na počet básní, jež složil: „... už po padesáté šesté jsem nastoupil do vozu skvělého vítězství.“

Pindarovým mladším současníkem byl Bakchylidés z Keu, Simonidův synovec. Složil neznámý počet oslavných básní, zčásti na stejné vítěze jako Pindaros. Z jeho tvorby známe jen ukázky, ačkoli je koncem minulého století rozmnožil nález asi dvaceti básní v egyptském Oxyrrhynchu. Jsou mezi nimi dvě ódy na jeho vítězné krajany (běžce Lachóna, který zvítězil na 82. olympijských hrách roku 452 před n. l., a zápasníka Argeia, vítěze na isthmijských hrách) a kromě menších fragmentů zejména óda na Hieróna Syrakúského (v rozsahu přes 200 veršů). Jeho poezie se neskvěla „pindarovskou nádherou“, což ovšem neznamená, že byla pod vysokou laťkou celořeckého průměru. Vynikala radostí a svěžestí; spíš než z mýtů brala paralely ze života. Vyzdvihováním vlastností získaných sebezdokonalováním nad vlastnostmi zděděnými po předcích posilňovala navíc demokratické tendence.

V dílech těchto tří básníků dosáhla poezie na oslavu vítězů řeckých sportovních her nejvyšší mety. Po nich nezanikla, pouze dostala ve shodě se změněnými společenskými podmínkami nové formy. Úpadek moci sicilských vládců připravil básníky epiníkií o nejpodnětnější zákazníky; méně bohatí vítězové si velké oslavné básně nemohli objednat. Ale nejen to: vysoká úroveň mistrů tohoto druhu poezie odsoudila jejich nástupce k úloze epigonů, která talenty neláká. Poslední velké epiníkion klasické doby složil Eurípidés na Alkibiada u příležitosti jeho vítězství na 91. olympijských hrách roku 416 před n. l. V helénistické době se k této formě vrátil největší alexandrijský básník Kallimachos: ódou na vítěze na nemejských a isthmijských hrách Sósibia, pozdějšího prvního muže na dvoře krále Ptolemaia IV.

Převládající formou oslavy vítězů na olympijských a jiných hrách se staly od poloviny 5. století před n. l. epigramy, jež byly určeny zpravidla na sochy a pamětní desky. Známe jich hodně přes sto a mnohé z nich jsou dokladem, že velikost básně nemusí být vždy úměrná jejímu rozsahu. „Pěstní zápas jsem dvakrát vyhrál v Olympii i Delfách, třikrát mi tleskala Nemea, čtyřikrát Isthmie u moře. Cheilón jsem, Cheilónův syn, z Pater. Achajský lid mě pochoval padlého v boji, chrabrosti vzorem jsem byl,“ zněl nápis na soše vítěze ze 112. a 113. olympijských her v letech 332 – 328 před n. l., jak jej zaznamenával Pausaniás. „Theognetův obraz tu vidíš, jenž mistrovsky již jako chlapec zápas v Olympii vyhrál. Krásný byl na něho pohled a krásný byl jeho boj. Ozdobil vítězným věncem statečné předky i vlast.“

Autoři těchto oslavných veršů i dlouhých básní byli většinou ano-

nymní. Z dob římské nadvlády známe však některé i jménem. Z 1. století před n. l. patří k nim Antipatros ze Sídónu, autor básně na olympijského vítěze v boxu Níkofónta z Mílétu. Z 1. století n. l. je to jeho jmenovec Antipatros z Thessaloniky, z jehož tvorby se zachovalo několik zlomků. Původností vynikají zejména jeho žalozpěvy na dva olympioniky, které zabil blesk: zápasníka Glykóna z Pergamu, vítěze na 189. hrách roku 24 před n. l., a blíže neznámého běžce Apollodóra z Aig nebo Beroie v Makedonii. Jsou to básně z dob „úpadku řecké poezie", jak se můžeme dočíst v literárních příručkách. Jejich epiteta a metafory by však sloužily ke cti i básníkům „zlatého věku".

Myrónův Diskobolos. Mramorová kopie z římského období s pozdějšími doplňky. Originál byl pravděpodobně z bronzu a pocházel z let 465 až 460 před n. l. (Římské národní muzeum)

Pindarova slova, že báseň je trvalejší než sochy z mramoru nebo bronzu, která tak úspěšně parafrázovali Horatius a Ovidius, potvrdila prověrka tisíciletími. Dodnes se zachovalo asi šedesát ód na vítěze celořeckých her a přes sto menších básní. Soch na oslavu těchto vítězů se naproti tomu zachovalo pouze asi deset, z toho ani jedna v kompletním originálu. Přitom je známo, že tyto sochy se počítaly na tisíce. Vyplňovaly celou Altidu a její okolí; Pausaniás jich popsal 230, ale všímal si jen nejznámějších. Další stály v Delfách, v Nemeji, v Isthmii, další pak v gymnáziích a na agorách domovských měst vítězů v celém řeckém světě. A od Neronovy návštěvy Řecka i v Římě...

„První sochy atletů postavené v Olympii patřily Práxidamantovi z Aigíny, vítězi v boxu na 59. hrách, a Rhéxibiovi z Opúntu, vítězi v pankratiu na 61. hrách," píše Pausaniás. Pocházely tedy z dob krátce po roku 544, resp. 536 před n. l. To znamená, že byly starší než slavné Anténorovy sochy *Tyranobijců* na athénské Agoře, postavené po roce 490 před n. l., které se tradičně považovaly za „nejstarší sochy lidí". (Postaveny byly na počest Harmodia a Aristogeitóna, kteří zabili roku 514 před n. l. tyrana Hipparcha, a uvolnili tak v Athénách cestu k demokracii. Do těch dob stavěli prý Řekové výhradně sochy bohů a mýtických hrdinů.) Podle Pausania byly sochy těchto dvou atletů dřevěné; první z cedru, druhá z fíkovníku. Obě padly pravděpodobně při zkáze Olympie za oběť ohni.

Nejslavnější a nejznámější starověkou sochou atleta je nepochybně Myrónův *Diskobolos*. Přitom není vyloučeno, že je to jedna ze tří nebo čtyř soch, jež vytvořil Myrón podle antických zpráv o Olympii. Není dokonce vyloučeno, že zobrazuje některého z olympijských vítězů v pětiboji. Pochází z let 465 – 460 před n. l., ale to je vše, co o ní jakžtakž víme. Mnoho nevíme ostatně ani o Myrónovi. Narodil se asi na počátku 5. století před n. l. v boiótských

Eleutherách, sochařství se prý vyučil v Argu (jako Feidiás a Polykleitos), za vlast si zvolil Athény a tam asi též zemřel. Z pochvalných zmínek v literatuře známe od něho ještě asi tucet soch, které se nezachovaly ani v kopii. O jedné z nich víme, že ji vytvořil k poctě Chiónida ze Sparty, trojnásobného vítěze v jednoduchém a dvojitém běhu na dávných 29. a 31. hrách v letech 654 až 656 před n. l., a že stála v Olympii. Podle napodobenin a rekonstrukcí (například na známé Finlayově váze) si dovedeme představit jen jeho sousoší *Athény a Marsya*, jež symbolizovalo protiklad mezi řeckým a barbarským pojetím hudby. V *Diskobolovi* zobrazil atleta ve vrcholném okamžiku, kdy má hodit mocným švihem paže disk otočkou do dálky. Přitom shrnul celý tento sportovní výkon (včetně rotace trupu, přenášení váhy a vedení disku) do jedinečné zkratky. Prudký pohyb těla zachytil s takovou anatomickou přesností a hlavně uměleckou silou jako žádný sochař před ním. Originál této sochy byl podle antických zpráv z bronzu a v životní velikosti. Ztratil se už ve starověku, ale zachovala se řada jeho kopií, z nichž nejlepší představuje tzv. *Diskobolos Lancelotti*, vyhotovený asi v 1. století před n. l. (dnes v Národním muzeu v Římě). Častým reprodukováním v různých publikacích a na reklamách toto dílo poněkud zevšednělo; stačí se však na ně znovu pozorně zahledět a jeho velkolepost nám vystoupí před oči sama. Je to skutečné veledílo – „sochařská momentka pro věčnost".

Nejstarší socha olympijského vítěze, která se zachovala (třebaže v pozdních a slabých kopiích), zobrazuje *Kyniska z Mantineie*, vítěze v běhu dorostenců na 80. hrách roku 460 před n. l. Vytvořil ji Feidiův a Myrónův mladší současník Polykleitos z Argu, „mistr monumentální harmonie" a „tvůrce ideálu atletické krásy". Tento rodák ze Sikyónu pracoval v Argu a krátce i v Athénách; narodil se roku 480 před n. l., ale kde a kdy zemřel, nevíme. Proslavil se nejen jako sochař, ale i jako autor první knihy o sochařství zvané *Kánón* čili „Zákon", kde vysvětlil proporce lidského těla a vyslovil mnohé cenné poučky (platné i pro nesochaře, např. „kázeň dělá mistra"). Máme zprávy o více než dvaceti jeho sochách. Zachovalo se jich však pouze šest, a to rovněž jen v kopiích. Čtyři z nich zobrazují atlety. Nejstarší byl pravděpodobně *Diskoforos*, „Atlet nesoucí disk", asi z doby po roku 460 před n. l. Na rozdíl od Myrónova diskaře stojí klidně, hod ho teprve čeká. Kyniskova socha byla o něco mladší. Na kopiích má poměrně dobré proporce, avšak plochou muskulaturu a mdlý výraz tváře. Z let 450 – 440

Atlet nesoucí oštěp. Novověká bronzová socha podle kopie Polykleitova Doryfora, která pochází z let 450 – 440 před n. l. (Státní antické sbírky, Mnichov)

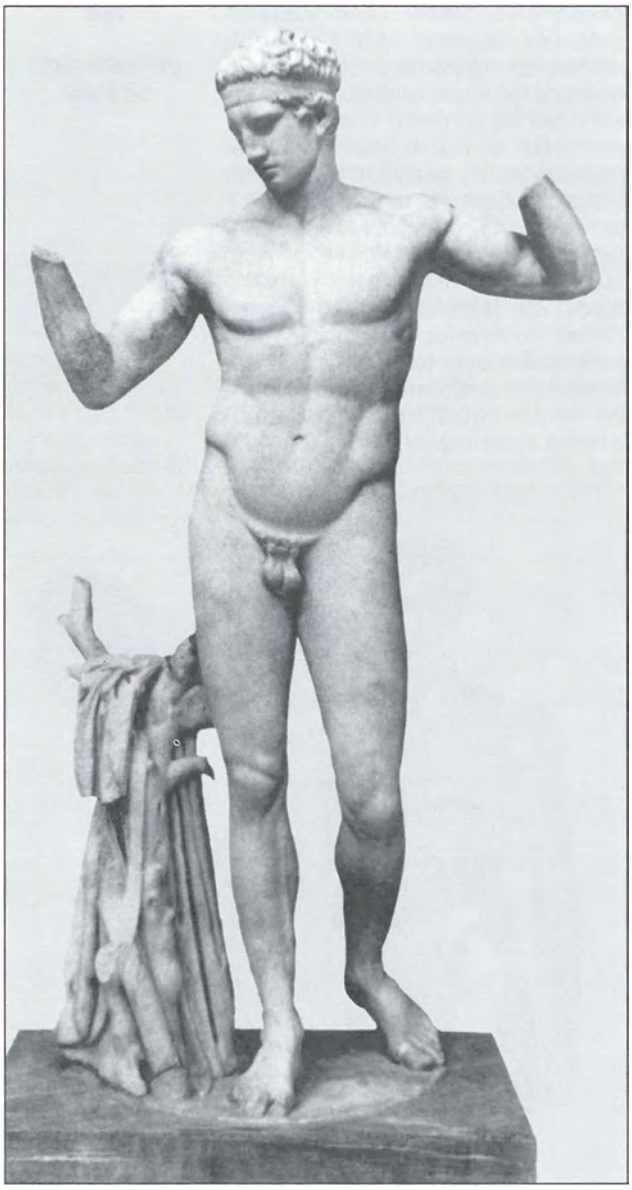

Atlet zavazující si stužku. Mramorová socha podle Polykleitova Diadúmena z let 430 – 420 před n. l. (Národní archeologické muzeum, Athény)

před n. l. pochází jeho *Doryforos*, „Atlet nesoucí oštěp“, který se pro dokonalé zvládnutí anatomie a proporcí považuje za „ztělesnění kánonu“. O jeho vysokém hodnocení svědčí, že se našel asi v třiceti antických kopiích, z nichž nejlepší jsou v Národním muzeu v Neapoli (mramorová) a v galerii Uffizi ve Florencii (bazaltová). Poslední z těchto soch je *Diadúmenos*, „Atlet zavazující si stužku“, asi z let 430 až 420 před n. l., jejíž jedna kopie z římské doby je také v Národním archeologickém muzeu v Athénách. Tělesné proporce jsou na ní nejvyváženější a zvednuté ruce mladíka působí přímo heroicky. Koho tyto sochy zobrazují a za jakým účelem vznikly, kromě Kyniskovy sochy nevíme. Je však možné, že aspoň jednu z nich vytvořil Polykleitos pro Olympii, a to na počest Pýthoklea z Élidy, vítěze v pětiboji na 82. hrách roku 452 před n. l., jak o tom zanechal zprávu Pausaniás.

O sochách atletů, které vytvořili mistři pozdně klasické doby, máme pouze literární zprávy. To platí i o dílech takových umělců, jakými byli Práxitelés a Skopás. První zachovaná socha olympijského vítěze, kterého známe podle jména, pochází až z dob kolem roku 320 před n. l. a zobrazuje pankratistu *Agia z Farsalu*, který zvítězil pětkrát v Isthmii a Nemeji, třikrát v Delfách a nejméně jednou v Olympii (pravděpodobně na 74. hrách roku 484 před n. l.). Setkali jsme se s ní v Delfském muzeu, kam se dostala jako zbytek mramorového sousoší, které dal postavit jeho potomek Daochos, když byl zástupcem Thessalie v delfské amfiktyónii. Přesně vzato, není to originál, nýbrž dobová replika bronzové sochy, kterou vytvořil pro agoru ve Farsalu Lýsippos.

Tento největší helénistický sochař byl stejně jako Polykleitos rodák ze Sikyónu, žil asi v letech 370 až 300 před n. l. a dlouhá léta pracoval na dvoře Alexandra Velikého. Podle antických zpráv vyhotovil se svými spolupracovníky 1500 soch, z nichž každá by mu prý zajistila slávu. Vytvořil si vlastní „kánon“, který se proti Polykleitovu vyznačoval štíhlejšími proporcemi; jinak se však držel jeho přesvědčivého realismu a dokonalého zvládnutí anatomie postav. Kromě Agia zpodobnil mnoho atletů, samozřejmě i bohů a mytických hrdinů, ze současníků mnohokrát zejména Alexandra Velikého. Z jeho děl je dnes nejslavnější *Apoxyomenos*, „Atlet čistící se škrabadlem“, a to zřejmě díky vynikající mramorové kopii ve Vatikánském muzeu. Originál byl z bronzu a pocházel asi z let 325 – 320 před

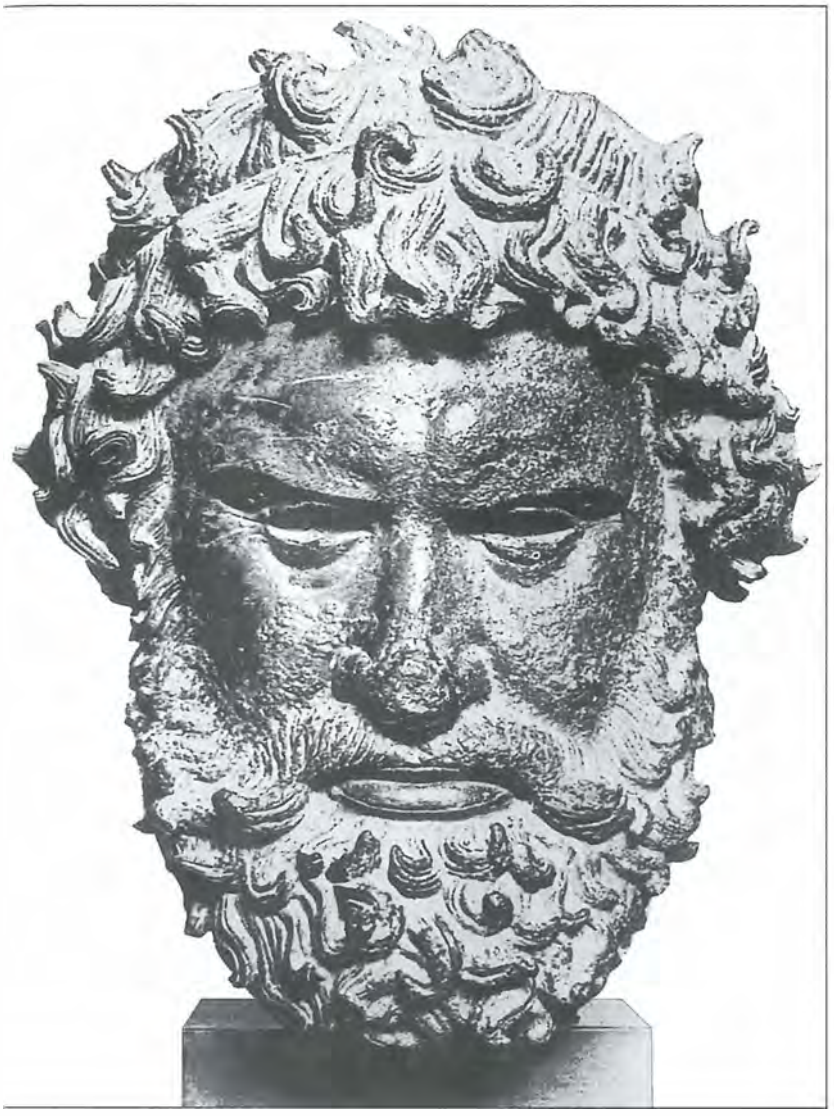

Boxer Satyros z Élidy. Jediná sochařská podobizna olympijského vítěze nalezená v Olympii. Je z bronzu a vytvořil ji athénský sochař Silanión okolo roku 325 před n. l. (Národní archeologické muzeum v Athénách)

n. l., vatikánská kopie je jediná svého druhu. K této soše se řadí o něco starší *Atlet natírající se olejem*, známý z římské mramorové kopie v mnichovské Glyptotéce, za jehož tvůrce se pokládá někdy Práxitelés (pravděpodobně však neprávem). U mnohých Lýsippových soch nelze podle kopií určit, zda je vytvořil sám, nebo zda pocházejí jen z jeho dílny, resp. od jeho žáků. Žel, nelze ani určit, které z připisovaných soch vytvořil pro Olympii. Podle některých autorů jich bylo nejméně deset, Pausaniás se zmínil o třech. Jedna zobrazovala Tróila z Élidy, vítěze v závodu vozů s dvojspřežím na 102. hrách roku 372 před n. l., druhá blíže neznámého pankratistu Xenarka z Akarnanie, třetí slavného pankratistu a vítěze na 93. hrách roku 408 před n. l. Púlydamanta ze Skottúsy.

Originální socha olympijského vítěze, u které známe jméno zobrazené osoby i jméno tvůrce, se našla v Olympii jen jedna, a to také ne celá. Zkáze však ušla aspoň její hlava, která je u sochy (a nejen u sochy) nejdůležitější. Představuje *Satyra z Élidy*, příslušníka starobylého kněžského rodu Iamovců z Olym-

pie, vítěze na 112. a 113. hrách v letech 332 – 328 před n. l. v boxu. Pochopitelně i zde jsou výhrady, nicméně lze její identifikaci pokládat téměř za jistou. Na rozdíl od starších soch, které zdůrazňovaly typ, podává nepochybně i portrét. Realisticky zachycuje individuální rysy tváře, jež prozrazují chlapskou tvrdost a nepoddajnost, nikoli však surovost. Nos má přeražený, uši rozbité, čelo samá jizva, kučeravé vlasy stažené zbytkem olivového věnce. Je z bronzu a v životní velikosti:

Atlet natírající se olejem. Mramorová kopie sochy připisované Práxitelovi nebo Lýsippovi (Státní umělecké sbírky v Drážďanech)

místo atletické krásy oslavuje krvepotnou cestu k vítězství. Vytvořil ji athénský sochař Silanión, jinak známý hlavně psychologicky výstižným portrétem Platóna. Pochází z dob kolem roku 325 před n. l. a Pausaniás ji viděl v Olympii ještě neporušenou. Našla se severně od Altidy, v troskách římské stavby u prytaneia, a to krátce před ukončením páté sezony vykopávek roku 1880. Jelikož v té době muzeum v Olympii ještě nebylo, odvezli ji do Athén. Je tam umístěna ve zvláštní vitríně v helénistické síni Národního archeologického muzea.

Když k těmto dílům připočteme ještě *Vozataje delfského* ze zbytku Polyzalova pomníku z doby kolem roku 475 před n. l., jsme s naším seznamem u konce. To znamená se seznamem dnes známých soch, jež vznikly na počest vítězů na olympijských a jiných celořeckých hrách. Samozřejmě vytvořili Řekové mnoho jiných soch atletů. Už archaické sochy strnule stojících mladíků zobrazují atlety, stejně jako složitě komponované skupiny zápasníků nebo naturalistické sochy boxerů z římských dob. Kdybychom chtěli podat přehled jen poněkud významnějších děl, jež jsou sochařskou oslavou sportu a k nimž dal sport podnět, museli bychom napsat dějiny řeckého sochařství. Jedině hledisko by bylo u nich jiné než obvykle.

Totéž platí o ostatních výtvarných dílech, zejména malířských. Jak známo, kromě vázových maleb se malířské výtvory řeckých umělců téměř beze zbytku a beze stopy ztratily. Vázových maleb se však zachovalo takové množství, že *Corpus vasorum antiquorum*, který je zachycuje, má od roku 1923 už přes 80 svazků a ještě dlouho nebude úplný. Většinu tvoří vázy s figurální výzdobou a mezi nimi pak vázy s výjevy inspirovanými sportem. Nejlépe jsou zatím zkatalogizovány attické vázy, mezi kterými vynikají amfory se sportovními náměty, udělované jako ceny vítězům na panathénajských hrách. Podle údajů M. Andronika z roku 1976 je jich celkem – včetně velkých fragmentů –

1571. K tomu přistupují tisíce drobných plastik, šperků, intarzií, mincí... Z římských dob i velké mozaiky.

Bylo již řečeno, že z Olympie známe přes 800 vítězů, což je na dobu vzdálenou 15 – 27 století překvapivě mnoho. Podle jejich nejnovějšího seznamu, zpracovaného italským historikem Luigim Morettim (*Olympionikové, vítězové antických olympijských her*, Řím 1957) a doplněného z jiných pramenů, připadá z nich 491 na vítěze, u nichž známe jméno, domovské město, datum her i soutěžní disciplínu; asi 60 z nich zvítězilo vícekrát. V případě dalších 242 vítězů známe jméno, nikoli však datum her nebo disciplínu. V 67 případech známe datum her, často i disciplínu, ale neznáme celé jméno a domovské město vítěze. V 11 případech máme doloženo jen jméno vítěze bez dalších údajů. Některé podklady pro tento přehled jsou ovšem sporné. Vyskytují se v nich rozpory v datování, jindy zas není jisté, zda vítězný atlet se jmenoval Eparmostos nebo Efarmostos, Gýlis nebo Gýgis apod., resp. zda jeho domovským městem byl Efes nebo Eres. Sám seznam je navíc neúplný, přičemž větší mezery jsou v něm z novějších dob než ze starších. Kromě toho známe podle jména i stovky atletů, kteří se vrátili z Olympie bez věnce.

S mnohými vítězi z olympijských her jsme se už setkali, ale všímali jsme si jen jejich sportovních výkonů. O některých nevíme ani nic jiného; o jiných se naproti tomu zachovaly dosti spolehlivé údaje i osobní charakteristiky, takže si je dovedeme představit jako lidi z masa a krve. V řadě případů známe dokonce jejich podrobné životopisy. O nejslavnějších se dochovaly celé legendy, v nichž se skutečnost překrývá s výmyslem a anekdota nahrazuje pravdu. Avšak to také patří k olympijské tradici. Přinejmenším jako historka k historii.

Mezi legendárními sportovci zaujímá první místo Milón z Krotónu, obr a silák srovnávaný současníky

Atlet čistící se škrabadlem

i potomky s Héraklem. Dosáhl šesti olympijských vítězství v zápase, z toho první už jako dorostenec na 60. hrách roku 540 před n. l., a další na 62. – 66. hrách v letech 532 až 516 před n. l. Kromě toho sedmkrát zvítězil na pýthijských hrách, devětkrát na nemejských, desetkrát na isthmijských a „nesčetněkrát" na různých jiných hrách. Pausaniás viděl jeho kolosální sochu v Olympii, kterou vytvořil Krotóňan Dameás, a zaznamenal, co se o něm povídalo. „Milón prý sám přinesl svou sochu do Altidy. Známý je i jeho příběh s granátovým jablkem a diskem. Vzal granátové jablko do ruky a držel je tak silně, že mu je nikdo nevzal, sám je však stiskem nepoškodil. Postavil se na železný disk natřený olejem a těm, kdož do něho strkali a silou ho chtěli z něho sho-

dit, se pouze smál. Dával k dobrému ještě jinou podívanou. Ovázal si kolem čela strunu, jak se ovazuje stuha nebo věnec, potom zadržel dech, takže mu krev naplnila žíly na hlavě, a pak silou žil strunu roztrhl." Historik Fýlarchos z 3. století před n. l. o něm napsal, že v Olympii jednou uchopil čtyřletého býka, hodil si jej přes záda jako jehně, prošel s ním stadion, u oltáře ho zabil, potom upekl a na jedno posezení snědl. Podle Theodóra z Hierapole, autora ztraceného spisu *O hrách*, snědl prý za den dvacet *min* (devět kilogramů) masa a devět bochníků chleba. Na hostině na Aigíně vyhrál sázku, když vypil jedním douškem tři *choie* vína, tj. devět litrů. Podle Strabóna zachránil své přátele, když se jednou při večeři prolomil nad nimi strop; přidržel prý trám rukama, dokud všichni nevyšli. Do rámce těchto pověstí spadá i zpráva o jeho smrti, kterou uvádějí kromě jiných Pausaniás a Strabón. Pro změnu si ji odcitujeme od Valeria Maxima, jak ji zaznamenal ve svých *Pamětihodnostech* počátkem 1. století n. l.: „Milón z Krotónu spatřil v poli dub rozštěpený klíny. Přistoupil k němu a spoléhaje na svou sílu vsunul do rozštěpení ruce a chtěl jej roztrhnout. Klíny ale vypadly, kmen se stáhl a sevřel mu ruce. Vítěz v tolika zápasech byl tak vydán napospas divoké zvěři."

Co je na těchto historkách pravdy, nevěděli snad už ani jejich autoři. Rozhodně si však Milóna nesmíme představovat jako horu masa, bezedné břicho a chvastouna; ani jako člověka se zakrnělým mozkem. Hodnověrně máme doloženo, mezi jiným ze *Životů, názorů a výroků slavných filozofů* od Diogena Laertského, že byl žákem a přívržencem filozofa Pýthagora ze Samu (asi 590 až 500 před n. l.), který objevil proslulé geometrické poučky, jež jsou dodnes poučkami, a na svou školu v Krotónu upevnil nápis: „Neznalý matematiky sem nevstupuj!" Milón se tedy nepochybně vyznal v této vědě, ba co víc, sám prý napsal knihu *O fyzice*, jež se ztratila. Podle jiných zpráv byl také dobrým zpěvákem a hudebníkem, což svědčilo o šíři jeho nadání a zájmů. Svému státu sloužil jako vojevůdce; oddíl, jemuž velel, rozhodl o porážce Sybaridy roku 511 před n. l. a její politováníhodné zkáze. Na olympijském kolbišti se mu dvacet let nemohl postavit žádný zápasník s nadějí na úspěch. Podlehl až na 67. hrách roku 512 před n. l., tehdy už téměř pětačtyřicetiletý, svému mladšímu krajanu Tímasitheovi. Když skončil svou kariéru, byl spoluobčany zvolen za kněze bohyně Héry, což byla vážená veřejná hodnost. Podle Diogena Laertského zapálili jeho dům, zrovna když tam večeřel Pýthagorás, nějací Pýthagorovi odmítnutí žáci nebo političtí odpůrci. Pýthagorovi se podařilo uniknout, ale většina přítomných padla za oběť ohni nebo ozbrojencům číhajícím v záloze. Mezi těmi, kteří zahynuli, byl prý i Milón.

Slávou se Milónovi nejvíc blížil boxer Diagorás z Rhodu. Podle antických autorů ztělesňoval dokonce výjimku ze Solónova „Nikdo nemůže být zván před smrtí blaženým". V Olympii dosáhl jen jednoho vítězství, a to na 79. hrách roku 464 před n. l. Čtyřikrát zvítězil však v Isthmii, dvakrát v Nemeji, několikrát na Rhodu, šestkrát v různých jiných městech včetně Athén a Théb. Byl vznešeného původu (z královského rodu v lálýssu) a postavou obr (měřil dva a čtvrt metru), ale současníky převyšoval především jako *euthýmachés*, „vždy čestný bojovník", a jako ušlechtilý člověk. Pindaros napsal na jeho oslavu jednu z nejlepších *Olympijských ód* (sedmou) a Rhoďané ji dali vytesat zlatými písmeny na Athénin chrám v Lindu. Stojí v ní, že „vzdálená je mu pýcha a kráčí vždy rovnou cestou, nemá rád podvod a klam". Stejně jako charakterem a pěstí proslavil Diagorás Rhodos a svůj rod potomky. Jeho nejstarší syn Dámagétos zvítězil v Olympii dvakrát v pankratiu, druhý syn Akúsiláos tam dobyl vítězství v boxu, nejmladší syn Dórieus zvítězil třikrát jako pankratista. Olympijské věnce si vybojovali i jeho vnukové Euklés Peisirrhodos (poslední pod vedením své matky, jež přišla na hry přestrojená za muže, jak jsme již uved-

li). Roku 448 před n. l., na 83. hrách, zvítězili Dámagétos a Akúsiláos v jednom dni. Vítězství dvou synů jednoho otce, který sám byl olympijským vítězem, do těch dob (ani potom) svět neviděl. Jásot diváků nebral konce, a když synové vzali otce na ramena a přinesli ho doprostřed stadionu, všichni přítomní volali jako jeden muž: „Dlouho ať žije Diagorás!“ Ve chvíli, když ztichli, aby vyslechli jeho poděkování, ozval se hlas nějakého Sparťana: „Zemři, Diagoře, hned nyní! Na Olymp už nevystoupíš!“ Nebyla to zlomyslnost ani závist, byl to jen výraz toho, že většího blaha v životě už smrtelník nedosáhne. Přemožen štěstím Diagorás opravdu v té chvíli skonal. Zřejmě na zástavu srdce.

Diagorás vešel svou smrtí na olympijském stadionu do přísloví; ještě po čtyřech stoletích ji připomíná Cicero v *Tuskulských hovorech*. Podobně se dostal do přísloví, avšak jako vzor nepoddajnosti a vytrvalosti, pankratista Arrhachión z Figaleie. Zvítězil v Olympii na 52. a 53. hrách v letech 572 – 568 před n. l. a na dalších hrách se opět probojoval do posledního kola. Během boje uklouzl, načež ho soupeř zalehl a začal ho nelítostně škrtit. Už se chtěl vzdát, avšak jeho trenér Eryxiás zvolal: „Jaká to krásná smrt, takové se člověk v Olympii nezříká!“ Pohnut a povzbuzen těmito slovy se vzchopil a vymkl soupeři palec, ten pak bolestí zvedl druhou ruku na znamení, že se vzdává. Arrhachión nakonec jeho škrtící kleště nevydržel. Hellanodikové ho nicméně vyhlásili vítězem, neboť dřív než naposled vydechl, soupeř se vzdal. Spoluobčané mu potom postavili sochu v Altidě i ve Figalei. Podle Pausania vypadala jako typická archaická socha kúroa: „Je starobylá, i co se týče vzhledu. Nohy má jen málo od sebe vzdáleny a ruce jí visí po straně až ke stehnům. Zhotovena je z mramoru a má nápis, který už vyhladil čas.“

Do přísloví se dostal i Glaukos z Karystu, vítěz v boxu na 65. olympijských hrách roku 520 před n. l., který později dobyl osmi vítězství v Isthmii a Nemeji a nejméně dvou v Delfách. Správněji řečeno, příslovečným se stal výrok, kterým ho zachránil před porážkou jeho otec a současně trenér. „Původně byl rolnickým chlapcem, a když jednou oral, odpadlo mu rádlo. Přitloukl je pak k pluhu úderem ruky místo kladivem. Spatřil to jeho otec Démylos, i odvedl ho do Olympie k pěstnímu zápasu. Jelikož však Glaukos neměl zkušenosti s boxováním, soupeři ho snadno zranili, a když bojoval s posledním, užuž se zdálo, že zápas vzdá pro množství ran. Tu prý otec na něho vykřikl: ‚Do toho, chlapče, jako do pluhu!' udeřil tedy soupeře stejně prudkou ránou a vítězství měl doma.“ Kromě tohoto povzbuzení, jehož používali Řekové při nejrůznějších příležitostech, připomínala Glauka do konce antiky socha, kterou mu dal postavit v Altidě jeho syn a dědic jeho úderu Filón. „Představuje muže, který bojuje s nepřítomným protivníkem, neboť Glaukos byl mistrem v odrážení útoků. Když zemřel, jeho krajané z Karystu ho pochovali na ostrově, který se ještě za mých dnů jmenuje Glaukův,“ píše Pausaniás.

Stejným počtem olympijských vítězství jako Milón se proslavil spartský zápasník Hipposthenés. První věnec získal jako dorostenec na 37. hrách roku 632 před n. l., další pak na pěti hrách v letech 624 – 608 před n. l. Pouze o jedno vítězství méně dosáhl boxer Tísandros ze sicilského Naxu, velká postava na 52. až 55. hrách v letech 572 – 560 před n. l. Za olympijského vítěze v boxu považují někteří novověcí autoři i filozofa Pýthagora ze Samu, avšak neprávem. Jde tu o jeho jmenovce ze 48. her z roku 588 před n. l., o němž se zachovala z pozdějších dob zpráva, že „jako první muž pěstoval box vědecky“. Původně se prý přihlásil k soutěži dorostenců, ale hellanodikové ho pro jeho nechlapecký vzhled, zejména dlouhé vlasy, nepřijali. Nastoupil tedy do soutěže dospělých a díky své technice ji k všeobecnému překvapení vyhrál. Po Theagenovi z Thasu, Euthýmovi z Loker, Púlydamantovi ze Skottúsy a jiných, kteří se svými vítězstvími a hrdinskými činy přiblížili

k mytickým hrdinům, vzpomeňme z těžkých atletů už jen Melamkoma z Kárie, vítěze v boxu na 207. hrách roku 49 n. l. Dión Chrýsostomos o něm v řeči nad jeho hrobem prohlásil, že „nikdy nezranil soupeře, ani se nedal soupeřem zranit", takže „zůstal nepoznačený jako nějaký běžec". Je to zajímavé svědectví, že box nemusel vést nevyhnutelně ke zmrzačení. Dokonec ani v době, kdy pod římským vlivem velmi zesurověl.

Z olympijských vítězů v lehkoatletických disciplínách dosáhl snad největší slávy Leónidás z Rhodu, který si vybojoval na čtyřech hrách po sobě vždy tři věnce, a to v běhu na jedno stadion, ve dvojitém běhu a v běhu těžkooděnců. Stalo se to na 154. až 157. hrách v letech 164 až 152 před n. l., což znamená, že svou vynikající formu si udržel nejméně šestnáct let. Tím překonal i legendárního Chiónida ze Sparty, známého též jako skokana, který získal třikrát po sobě vítězství v jednoduchém a dvojitém běhu na 29. až 31. hrách v letech 664 – 656 před n. l. „Podobně slavný jako Chiónis byl také lykijský Hermogenés z Xanthu," píše Pausaniás, „který získal na třech olympijských hrách osmkrát olivový věnec." (V letech 81 až 89 n. l., tj. na 215. – 217. hrách.) Pětibojař Hysmón z Élidy dosáhl sice jen jednoho vítězství, pravděpodobně na 99. hrách roku 384 před n. l., ale proslavil se jím víc než mnozí jiní. „Říká se o něm," zaznamenal opět Pausaniás, „že jako dítě byl zachvácen revmatickými bolestmi v údech, a proto se věnoval pětiboji, aby se z něho stal namáhavým cvičením zdravý člověk. Nakonec mu toto cvičení přineslo skvělé vítězství." Běžec Astylos z Krotónu zopakoval Chiónidovo vítězství v jednoduchém a dvojitém běhu na třech olympijských hrách (73. – 75. v letech 488 – 480 před n. l.). Dal se však zlákat, jak známo, vysokou odměnou k přestupu do Syrakús, a slávu si tak změnil v očích všech Řeků, s výjimkou svých nových krajanů, v opovržení a hanbu.

Ojediněle se zapsal do seznamu olympioniků Hérodóros z Megary: vítězstvím na deseti po sobě následujících hrách. Nebyl to však atlet, nýbrž trubač a hlasatel. Podle Athénaia z Naukratidy, autora *Hostiny mudrců* z 2. století n. l., měl prý chuť k jídlu jako Milón a postavu rovněž. Místo plic měl prý volské měchy, a když zadul do své dvojité trouby, zaléhalo lidem v uších na vzdálenost hodu diskem. Při prvním vystoupení na 113. hrách roku 328 před n. l. ohlásil vítězství boxera Satyra z Élidy, při posledním na 122. hrách roku 292 před n. l. vítězství čtyřspřeží Télemacha z Élidy. Sloužil tedy v Olympii čtyřicet let; kromě toho ohlašoval vítěze v Isthmii, Nemeji, Delfách a snad i jinde. Makedonský vojevůdce a pozdější král Démétrios Poliorkétés ho použil roku 303 před n. l. jako živý megafon při obléhání Argu. Pěti stejných vítězství dosáhl Diogenés z Efesu (na 212. – 216. hrách v letech 69 – 85 n. l.), třemi se vyznamenal Archiás z Hyblaie (na 104. až 106. hrách v letech 364 – 356 před n. l.), který si zakládal na tom, že při výkonu své funkce si nemusel zpevňovat krk stuhou.

Největšího počtu vítězství na jedněch hrách v Olympii dosáhl muž, který byl pravým opakem olympionika: císař Nero. „Dosud ještě žádný vladař nevěděl, co si může dovolit," prohlásil podle Suetonia, autora *Životopisů dvanácti císařů* z počátku 2. století n. l., a tak se neuspokojil ukrutnostmi a neřestmi, ale rozhodl se překonat i všechny umělce a atlety. Založil v Římě „hry na věčnost říše" i zvláštní „Neronovy hry" a sám na nich vystupoval; jednou jako zpěvák a hudebník, jindy jako tanečník, zápasník, závodník na voze atd. a vždy jako vítěz. „Nestačilo mu však, že předvedl ukázky tohoto svého umění v Římě, a tak se vypravil do Achaie" (jak zněl oficiální římský název okupovaného Řecka). Přijel tam roku 66 n. l., když dal předtím o dva roky odložit 211. olympijské hry, a v programu zreformovaném podle jeho přání, nebo spíš rozkazu, získal šest věnců. Zvítězil nejdřív v soutěži trubačů a hlasatelů („neboť vždy sám oznamoval svá vítězství"), dále v závodě vozů se čtyřspřežím hříbat, v závodě vo-

zů s dvojspřežím koní, v přednesu tragédie, ve hře na lyru (tyto dvě umělecké soutěže se tehdy konaly v Olympii poprvé a naposled) a konečně ve speciálním a jedině pro něho zavedeném závodě s desetispřežím, ve kterém startoval osobně jako vozataj a pro jistotu jen sám. „Vypadl přitom z vozu," píše opět Suetonius, „a ani když mu pak do něho znovu pomohli, nevydržel a před cílem se vzdal. Nicméně dostal vítězný věnec." Z Olympie se vydal na okružní cestu po všech významných stadionech a všude ve všech disciplínách zvítězil. (Pouze v Isthmii podlehl zpěváku Epeirótovi, přesto však získal první cenu, neboť ho dal ještě před vyhlášením výsledků uškrtit.) Do Říma se vrátil podle tradice dávných olympijských vítězů slavobránou v probouraných hradbách a na Augustově triumfálním voze. Na hlavě měl olympijský věnec a v ruce pýthijský, ostatní věnce nesli před ním nosiči. Bylo jich celkem 1808.

Jistěže jsme mohli Nerona v tomto přehledu nejslavnějších olympioniků vynechat; ostatně celé 211. hry byly jen jakýmsi „císařským cirkusem". Místo Suetonia bychom byli raději citovali Tacita, největšího římského historika, ale konec jeho *Análů* s podrobným popisem Neronových úspěchů a výstředností v Řecku se ztratil. Z jiných pramenů však víme, že hellanodikové si na Neronovi vymohli, aby se navzdory jeho „reformě" konal tradiční běh na jedno stadion. Zvítězil v něm Tryfón z egyptské Filadelfie a tak olympiáda nezůstala bez jména. Stojí ještě za zmínku, že Nero poukázal na uspořádání těchto her 250 tisíc sesterciů. Byla to obrovská suma, ale zato mu museli v Olympii postavit palác a darovat tolik soch, kolik si přál. Navíc museli Éliďané tyto peníze jeho nástupci Galbovi vrátit...

Koho však nemůžeme na tomto místě opomenout, je první a poslední vítěz antických olympijských her. O jednom i druhém jsme se sice už nejednou zmínili, ale bez podrobností o tom, co o nich víme. Žel, je toho málo; rozhodně méně, než bychom očekávali. Koroibos z Élidy je jako člověk zahalen pro nás v polomytické mlze. Pausaniás dovedl o něm říci jen tolik, že viděl jeho hrob, a to na hranici mezi Élidou a Arkádií (asi u ústí Erymanthu a Ladónu). Poznamenal, že „na náhrobku je nápis, podle něhož Koroibos zvítězil na olympijských hrách jako první smrtelník". Co se týče jeho sochy v Altidě, výslovně uvedl, že tam nestála. Tvrzení některých novodobých autorů, že Koroibos byl „élidský aristokrat" (případně „elejský", když si pletou Élidu s Elejí), nebo naopak „obyčejný kuchař", nemají v antických textech podklad. Pověsti o tom, že prý v Megaře nebo Argu zabil poselkyni bohyně pomsty Poiny, anebo dokonce samu tuto bohyni, označil už Pausaniás za „povídačky básníků".

Tisíciletá řada olympijských vítězů končí pro nás asi čtvrt století před zánikem olympijských her. Barasdatés z Arménie nebyl tedy vítězem posledních antických olympijských her, nýbrž jejich posledním známým vítězem, což není totéž. Kolem jeho osoby se prostírá téměř stejně hustá mlha jako kolem Koroiba. Jisté nejasnosti jsou už u jeho jména. Podle pozdější řecké výslovnosti uvádí se i ve formě Varastadés, Varasdatis apod.; známe je též v invertovaném tvaru Artabasdés. Prameny ho nazývají králem, v době své účasti na olympijských hrách byl však ještě asi jen princem. Kdy se ujal vlády a jak dlouho vládl, není bezpečně známo. O trůn přišel podle všeho asi roku 379 n. l., je však možné, že dřív. Podle jedné verze byl zavražděn při palácovém spiknutí, podle jiné padl v bojích s Římany, podle třetí zemřel jako zajatec Římanů. Nesporné je pouze to, že pocházel z dynastie arménských Arsakovců, kteří odvozovali svůj původ od staroperských Achaimenovců, a že na rozdíl od svých dávných předků měl přátelský vztah k Řekům. A pravděpodobně i to, co o něm tvrdí arménští historikové z 5. století n. l., zejména Faustus Byzantský a Mojžíš Chorénský: že byl „mužem statečným, s mocným úderem ruky a s nebojácným srdcem".

Koroibos dal jako vítěz v běhu na jedno stadion první olympiádě své jméno. Barasdatés té své nikoli: zvítězil v boxu. Kdy to bylo, bezpečně nevíme a velice toho litujeme. Podle starších badatelů (H. G. Förstera, F. Mezöa a jiných, z pozdějších H. Schöbela) mělo se tak stát na 291. hrách roku 385 n. l. Novější autoři se z rozhodující většiny přiklánějí k roku 369 n. l., tj. k 287 hrám; z dříve citovaných například N. Jaluris, L. Moretti, B. Kyrkos. Mají asi k pravdě blíž. Zda a nakolik, to se jednou také ukáže... Vždyť výzkum historie olympijských her ještě neskončil.

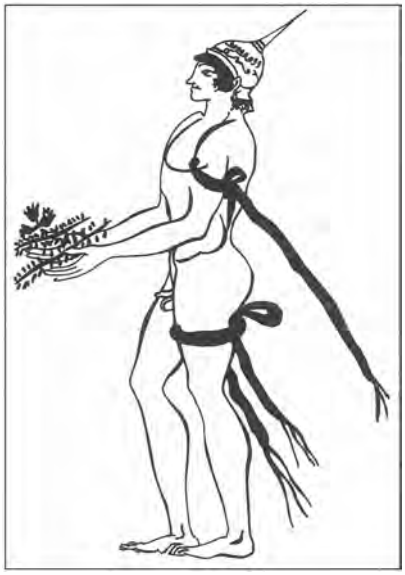

Vítězný atlet se stuhami a olivovými ratolestmi. Malba na amfoře z období okolo roku 490 před n. l. (originál v petrohradské Ermitáži)

Heslo „Ni zisk, ni slávu“, tak dobře známé z počátků naší tělovýchovy, by účastníci her v Olympii nechápali. Bojovali na nich o slávu vítěze, a ačkoli jejich odměnou byl jen prostý olivový věnec, dobře si byli vědomi, že vítězství jim přinese veřejné pocty i hmotný zisk. Na ostatních celořeckých hrách tomu bylo podobně. Na některých místních hrách určovaly již propozice věcné nebo peněžní ceny vítězů. Známe nemálo her, hlavně z římských dob, na kterých se platilo závodníkům dokonce startovné. A nikoli malé.

„Pak to ovšem byli profesionálové!“ zvolá někdo, jestliže tak nezvolal už dříve, když četl o Solónově zákonu, jímž se stanovila vysoká peněžní odměna vítězům olympijských a jiných her, o právu olympionika na doživotní stravování z veřejných prostředků, o jeho osvobození od daní atd. Někomu to napadlo snad už tehdy, když jsme mluvili o financování účasti závodníků na hrách, o placených trenérech v gymnáziích, o zabezpečování tělesné výchovy ze státní, resp. městské pokladny. A kdo si povšiml, že mnozí atleti dosáhli vítězství na mnohých hrách, takže vlastně putovali ze stadionu na stadion a věnovali se výhradně závodění, možná zakroutil hlavou: „Ti chlapi nemohli mít přece žádné řádné zaměstnání! Místo práce se živili sportem! A kolik přitom vydělali! Ať mi to nikdo nevymlouvá – byli to skutečně profesionálové!“

Není třeba nic vymlouvat: ani ono ušlechtile myšlené heslo, ani toto hanlivě přichucené pojmenování. Stačí na to klidně pohlédnout ze všech úhlů a ve všech souvislostech, rozebrat si problém bod po bodu a přitom nezapomínat, že se zabýváme starověkým Řeckem. Začněme třeba účastí na olympijských hrách. Musel by to být bohatý člověk, aby si mohl dovolit intenzivní předolympijský trénink, aby si mohl uhradit náklady na předepsané měsíční soustředění v Élidě, aby se mohl vůbec vypravit do Olympie, jestliže byl zdaleka. A aby si tam dopravil koně a vozy na jezdecké závody, to by musel být už skutečně velký boháč. Kdyby organizátoři her trvali na tom, že tyto výdaje si musí uhradit každý ze svého, smrskl by se okruh závodníků na několik vyvolenců slepého boha bohatství Plúta. To by však odporovalo celořeckému a všelidovému charakteru her, tj. samotné jejich podstatě. Proto nepřekvapuje, ba je přímo logické, že takovou podmínku k účasti na olympijských a jiných hrách Řekové nevytyčili. Ani jim nenapadla.

V řeckých podmínkách neměla význam ani otázka, jak závodník nabyl prostředky na svůj výcvik, který trval zpravidla léta, a čím se přitom

a potom živil. Výchovný systém, jehož jádrem bylo gymnázium, umožňoval prakticky každému svobodnému Řekovi, aby si osvojil základy všech sportovních disciplín, a když měl potřebné fyzické a psychické předpoklady, aby v nich dosáhl mistrovství. Jak jsme už uvedli, gymnázia se vydržovala z veřejných prostředků. Poskytovala všeobecné a vyšší vzdělání, ale vždy sloužila současně jako líheň závodníků. Příslušníci bohatých rodin byli i zde ve výhodě; lépe se stravovali, měli víc času na trénink, mohli si dovolit soukromého trenéra. Talentovanému mladému muži z lidu to však zpravidla vynahrazovala veřejná péče. Jestliže se ho neujal nějaký příznivec, postarala se o něho vláda, neboť vynikající sportovec byl chloubou města a zabezpečoval mu na celořeckém kolbišti vážnost. Koneckonců rozhodovaly dosažené výsledky, a her se účastnili sportovci bez ohledu na společenské postavení (s výjimkou otroků). Požadavek, aby závodník prokázal, že během přípravy na svou kariéru a při jejím výkonu od nikoho nic nedostal, by byl v rozporu s principy celého systému výchovy a péče o rozvoj sportu. Řekům by připadal absurdní.

Ceny pro vítěze ve sportovních hrách měly v Řecku dávnou tradici, mluví o nich už báje a mýty. Zpravidla bývaly vysoké a velice hmatatelné. Čistě symbolické ceny, jako třeba olympijský věnec, patřily k výjimkám. Vzpomeňme si opět na Homéra a jeho popis her na Patroklovu počest. Pro vítěze v běhu věnoval Achilleus „měsidlo z lesklého stříbra, jež pojalo sice jen šest měr, bylo však nejhezčí ze všech na světě“. Vítěz v zápase měl dostat „velký trojnohý kotlík, který si cenili Achajci na dvanáct býků“, vítěz v hodu diskem „velký železný kotouč“, který by pokryl potřebu tehdy vzácného železa „v jakkoli rozlehlém statku po celou dobu celých pěti let“. U jízdních závodů věnoval „zajatou dívku, jež dobře se vyzná v různých domácích pracích, kromě ní trojnožku s kotlíkem velikým dvacet dva měr tomu, kdo dorazí do cíle první“. Nikoli pro druhého nebo pro třetího, ale „pro toho, kdo dorazí do cíle čtvrtý, určil dva talenty zlata“. (Dva talenty se rovnaly našim 52 – 76 kilogramům. Zřejmě počítal, že je vyhraje jeho nejmilejší druh Antilochos, ale ten s úskokem získal lepší místo a horší cenu.) Tyto ceny odpovídaly svou velikostí velikosti hérojské doby; v historických dobách byly nižší. Obvykle se skládaly z ozdobných bronzových kotlíků a trojnožek, zlatých nebo stříbrných pohárů, umělecky zdobených zbraní, malovaných váz a jiných luxusních předmětů. Postupem doby je čím dál tím víc doplňovaly předměty užitné hodnoty.

O cenách udělovaných vítězům v historických dobách máme dost

Panathénajská amfora z Athén

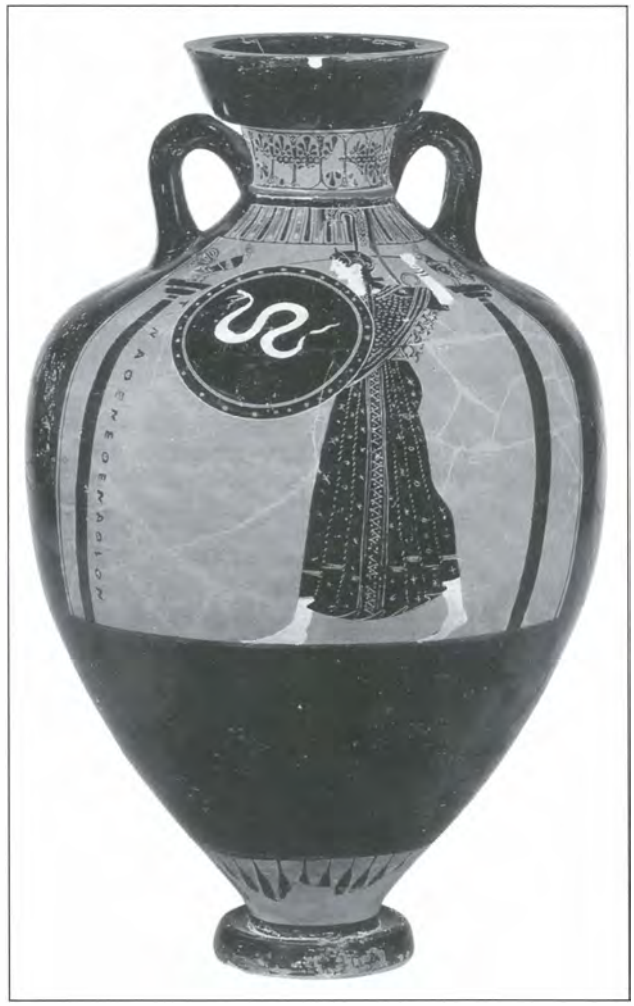

Panathénajská amfora. Na jedné straně boxerský zápas, na druhé bohyně Athéna. Přes archaizující pojetí postav pochází z let 324 – 323 před n. l. (originál v pařížském Louvru)

podrobné zprávy. A nejen zprávy, mnohé z těchto cen známe z vitrín ve světových muzeích *in natura*. V Athénách dostávali například vítězové na místních výročních hrách, známých panathénajích, ozdobné keramické vázy naplněné jemným olejem. Tyto „panathénajské amfory" byly přibližně půl metru vysoké, na jedné straně měly obraz bohyně Athény a na druhé výjev z příslušné soutěžní disciplíny. Olej, jímž byly naplněny, pocházel z oliv pěstovaných v posvátných hájích. Vítěz v běhu dostal 50 takových amfor, vítěz v pankratiu 40, vítěz v jiné disciplíně 30. Přitom si je nemusel ponechat, ale mohl je, nebo jejich olej, libovolně rozprodat. V 5. – 4. století před n. l., z něhož jsou tyto údaje, představovala hodnota jedné panathénajské amfory včetně oleje přibližně tolik, kolik vydělal majitel řemeslnické dílny se třemi čtyřmi otroky za týden. (Dnes je nesrovnatelně vyšší: pro pojišťovací účely se uvádí u nejlepších exemplářů až částkou 20 000 dolarů.) Ze svého vítězství mohl tedy pětibojař nebo zápasník vyžít přes půl roku. Běžec, jehož disciplína se těšila z tradičních důvodů největší vážnosti, dokonce rok. A to docela slušně.

U cen za vítězství se časem vyvinul rozdíl mezi starými „posvátnými hrami", jež byly součástí náboženského kultu a volně přístupné divákům, a mezi hrami bez tohoto epiteta, na kterých se vybíralo od diváků vstupné. Tyto druhé hry se rozšířily zejména v helénistické Asii (včetně Egypta) a největšího rozmachu dosáhly za císařských dob. Jejich pořadatelé se snažili vykompenzovat to, co jim chybělo na tradici, leskem jmen startujících atletů. Největší zájem měli pochopitelně o olympioniky. Aby je přilákali, platili jim startovné, jež jim mělo zároveň uhradit cestovní výdaje, a vypisovali vysoké peněžní ceny pro vítěze. Máme zprávy, že například v maloasijské

Afrodísiadě se platilo ve 2. století n. l. za vítězství v pětiboji 500 drachem, za vítězství v běhu 1250 drachem a za vítězství v pankratiu, což byla divácky nejatraktivnější disciplína, 3000 drachem. Hry na tamějším stadionu (dodnes skvěle zachovaném i s kamennými lavicemi pro diváky) se označovaly podle své nejvyšší sazebníkové hranice jako „třitisícdrachmové". Bohatší města si mohla dovolit hry „šesttisícdrachmové" i „dvanácttisícdrachmové".

Olympijští vítězové měli kromě takto získaných cen a odměn ještě i dávné právo na stravování z veřejných prostředků. V římských dobách jim přiznávala některá města toto právo tolikrát, kolikrát v Olympii zvítězili. Mnohá jim je přiznávala i za vítězství na hrách, které byly oficiálně uznané za „rovné olympijským". Víc než jednoho z těchto práv nemohli ovšem vítězní sportovci využít, ani kdyby se chtěli ustravovat. Dávali si proto jejich peněžní protihodnotu kapitalizovat, tj. vyplatit v hotovosti a předem. Někdy je postupovali jiným osobám, a to za úplatu nebo darem jako kteroukoli právní pohledávku. Přitom se vyskytla otázka, kdy takové právo vzniká: zda dnem olympijského vítězství, nebo dnem triumfálního návratu do domovského města. Nebylo to zajímavé pouze pro právníka, ale i (a především) pro sportovce, neboť tu šlo o jeho peníze. Často dokonce o mnoho peněz, neboť cesta z Olympie třeba do nitra Malé Asie trvala několik týdnů. V Bithýnii vypukl kvůli tomu kolem roku 100 n. l. dokonce soudní spor, který se dostal až před císaře Traiana. Císař rozhodl, že toto právo vzniká sice dnem vítězství, avšak účinnosti nabývá až dnem návratu. (Vedla ho přitom nepochybně úvaha, že doba cesty se nedala prakticky vymezit ani kontrolovat.) Ve starém Řecku by byl spor tohoto druhu nemožný. V římských dobách byl rovněž ojedinělý, neboť městské orgány bývaly vůči vítězným sportovcům zpravidla velkorysé. Z konce 3. století n. l. se zachovala například zpráva z egyptské Hermopole, dnešního Ešmunénu, že její pokladnice vyplatila na tento účel za jediný rok 50 000 drachem. Přitom v seznamu olympijských vítězů nacházíme jen jediného jejího příslušníka (Tiberia Klaudia Didóra, vítěze v neznámé disciplíně na 256. hrách roku 245 n. l.).

Kolik tyto ceny a odměny olympionikům a jiným úspěšným sportovcům vynášely, nevíme a asi se ani nedozvíme. V historických a filozofických spisech, oslavných básních, na nápisech (mezi nimi hlavně na pomnících a náhrobcích) se uvádí počet jejich vítězství na jednotlivých hrách, ale nikdy se nemluví o penězích. V zachovaných sazebnících cen se naopak uvádějí sumy určené vítězům, nikoli však jména těch, kteří je obdrželi. Kdyby tyto údaje tvořily souvislou řadu a vzájemně se vázaly, mohly by nám mnoho prozradit. Tím víc, že byly spolehlivé, neboť pořadatelé her je veřejně publikovali a současníci si je mohli prověřit. Pochopitelně to neplatí o 1400 vítězstvích Theagena z Thasu, jež uvádí Pausaniás až po zveličení šestisetletou legendou, ani o podobných zprávách z dávných dob.

Mince na oslavu olympijských vítězství. Zleva doprava: syrakúská stříbrná čtyřdrachma z konce 5. století před n. l., stříbrná čtyřdrachma Filipa II. z roku 356 před n. l., zlatý statér Filipa II. z let 340 – 336 před n. l. (originál první v Britském muzeu v Londýně, dalších dvou v Národním archeologickém muzeu v Athénách)

Platí to však o údajích v básních Pindarových, Simónidových, Bakchylidových a mnoha jiných. Platí to i o většině nápisů.

Jako příklad lze uvést pomník athénského zápasníka a pankratisty Menodóra, resp. jeho mramorový podstavec, který se zachoval na Délu. Jsou na něm reliéfy 32 věnců a nad každým je uvedeno, na kterých hrách jej získal. (Dva z nich jsou olympijské, první asi ze 162. her roku 132 před n. l.) Anebo nápis Metróbia z maloasijského Iasu, olympijského vítěze v dlouhém běhu na 216. hrách roku 85 n. l., kde se uvádí 140 vítězství, nápis Hermagora z Magnésie nad Maiandrem, olympijského vítěze v zápase na 239. hrách roku 177 n. l., kde se uvádí 159 vítězství atd. Takových nápisů známe hodně přes sto, a třebaže z jejich údajů nelze nic konkrétního vypočítat, mají nemalou informativní hodnotu. Už počtem zaznamenaných vítězství potvrzují, co stojí v různých zmínkách a narážkách v literárních pramenech: že ceny a odměny vynášely úspěšným sportovcům mnoho. Nejúspěšnějším dokonce velmi mnoho.

Nechť však sportovci vydělávali jakkoli mnoho (a podle Galéna, k němuž se ještě vrátíme, „víc než kdokoli jiný"), nikdo v Řecku se nad tím nepohoršoval. Přinejmenším o nikom takovém nevíme. Přirozeně i tam kvetla závist, jako vždy a všude, ale v celém obrovském množství písemných památek, které se z antického Řecka zachovalo, není jediná invektiva nebo poznámka proti výdělkům sportovců. Nenajdeme ji v dílech společenskovědních ani v projevech politiků a posměšcích satiriků, dokonce ani v soukromých dopisech a škrábanicích někde na zdi. Zní to neuvěřitelně, ale je to tak. Na adresu sportovců známe jinak dost výtek, občas i zlomyslných. Nikdy se však netýkají cen a odměn, jež získali na hrách. Ani faktu, že je získávali.

Řekové považovali za samozřejmé, že atlet dostal cenu a odměnu; za stejně samozřejmé a normální, jako když ji dostal básník nebo sochař, herec nebo zpěvák. Takto získaný výdělek (máme-li už užít tohoto slova) hodnotili v nejvlastnějším smyslu slova jako čestný, neboť se nezakládal na žádné spekulaci, na žádném okrádání nebo vykořisťování, ale výhradně na osobním výkonu. K tomu přistupovalo, že sportovcem se mohl stát u nich každý občan bez ohledu na původ a majetek, že sportovci bojovali za stejných podmínek a veřejně před očima diváků, že sportovcova kariéra bývala zpravidla krátká. Jestliže někdo vítězstvími na mnohých hrách zbohatl, věděli, že si to krvavě zasloužil; chudoba u nich cti netratila, nebyla však ani ideálem. Na druhé straně nevěděli, proč by se někdo neměl živit tím, co umí a v čem vyniká – umělec stejně jako atlet.

Za tohoto stavu věcí bychom mohli prohlásit téměř všechny olympijské vítěze, ne-li dokonce všechny antické sportovce, za „profesionály". Poctivými amatéry by pak zůstali snad jen sicilští tyranové Hierón a Gelón, athénský Alkibiadés a jim podobní boháči. Museli bychom se však přitom dopustit vědomého anachronismu, tj. přenést dnešní způsob nahlížení do dob a do podmínek, kde pro něj nebylo místo. Pojem profesionála, ostatně i dnes neurčitý a proměnlivý, byl starým Řekům cizí; neměli pro něj ani výraz. Neměli jej ani pro jeho protějšek, ať už zní „amatér" nebo „dilletant". Znali v tomto ohledu pouze protiklad mezi odborně vycvičeným a nevycvičeným jednotlivcem. Aristotelés srovnává jejich eventuální soutěž s bojem mezi ozbrojeným vojákem a neozbrojeným civilistou. Prvního nazývá *athlétés*, druhého *idiótés*.

Ačkoli se olympijské hry připisovaly takovým zakladatelům jako Héraklés, Pelops a jiní mytičtí hrdinové, nebo polomytický Ifitos, byly lidským dílem. Jako takové měly pochopitelně chyby a nedostatky. Měli je i hrdinové her, kteří byli konečně také jen lidmi, a měli je i řadoví atleti. Nic z nich neuniklo kritickému znaku Řeků, zvyklým ve starověku –

stejně jako dnes – kritiku spíš přehánět než mírnit.

Umístění her do Olympie považovali Řekové z geografického i každého jiného hlediska za účelné. Zejména též z politického, neboť Élis byla státem bez větších mocenských ambicí, a tak nehrozilo nebezpečí, že jich zneužije. Méně jim vyhovovala doba konání her. Letní vedra vyčerpávala závodníky i diváky, ale proti počasí se nedalo nic dělat a termín her nebylo možné z náboženských důvodů přeložit. Naproti tomu mnozí měli kritické výhrady proti programu her. Poukazovali na jeho nepružnost a jednostrannost a požadovali, aby byl obohacen podle vzoru jiných her také o soutěže múzické, tj. ve zpěvu, hudbě, tanci, poezii, dramatu. Tomu Éliďané nikdy nevyhověli (schválně to opakujeme a zdůrazňujeme, neboť i v některých seriózních publikacích se tvrdí opak.) Nebránili ovšem, aby umělci a učenci vystupovali na půdě Olympie, a zajisté to i vítali. Oficiálně však jejich „soutěže" neuznali a nezavedli ani žádný seznam jejich „vítězů". Umělecká kritéria nekladli ani na hru flétnistů, jejíž doprovod pomáhal atletům udržovat rytmus pohybů. Totéž platilo o soutěži trubačů a hlasatelů. Spatřovali v nich jen technické pomocníky pořadatelů a hodnotili pouze sílu jejich hlasu, resp. jasnost přednesu. Respektovali původní měření her a navzdory všem reformám (s výjimkou té, kterou jim na jedny hry vnutil Nero) zachovali od počátku do konce jejich výhradně sportovní charakter.

Zajímavé je, s čím se u kritiky olympijských her nesetkáváme. Nikdo nevyslovil vážnější námitky proti jejich organizaci; fungovala očividně tak dobře, jak to jen bylo možné. Pořádek měli Éliďané i ve financích, ačkoli se nejednou dostali do nouze, a záminku k zákroku tu nenašli ani římští místodržitelé, kteří na ni přímo číhali. Ojediněle došlo k sporným rozhodnutím hellanodiků, například ve známém případě běžců Eupolema a Leónta na 96. hrách roku 396 před n. l., nikdy však k rozhodnutím, jež by někdo označil za nespravedlivá. Hérodotos uvádí v knize o egyptských dějinách, že Éliďané přišli ke králi Psammidovi (Psamtekovi II. z 26. dynastie, který vládl v letech 595 – 589 před n. l.), aby jim Egypťané poradili, jak mají zabezpečit na hrách nestranné rozhodování. „Nejmoudřejší ze všech lidí" jim odpověděli, že to vyžaduje, aby se sami nezúčastňovali her, neboť „není prostředku, aby nenadržovali při závodě krajanovi a cizince tak nepoškozovali... Mají tedy pořádat hry jen pro cizince a nepřipouštět na ně krajany". To je ovšem jen anekdota, o které platí Hérodotovo: „Ať si tím, co Egypťané povídají, poslouží ten, kdo chce takovým věcem věřit." Máme však k dispozici i historický fakt, který dokumentuje úpornou snahu Éliďanů o spravedlnost a nestrannost. Na 102. hrách roku 372 před n. l. zvítězilo dvojspřeží koní a čtyřspřeží hříbat Tróila z Élidy, který tehdy zastával funkci hellanodika. Jeho vítězství bylo regulérní a nikdo proti němu nevznesl protest. Přesto vydali zákon, že napříště se nesmějí hellanodikové závodů zúčastňovat.

Hellanodikové byli příslovečně nepodplatitelní; ne však vždy i závodníci. Podplácení znamenalo porušení přísahy o čestném boji a Éliďané je přísně trestali. Provinilci museli postavit v Altidě známé pokutové sochy, jež byly „věčným svědectvím hanby" a kromě toho drahé. První takový trest uložili roku 388 před n. l. na 98. hrách, když „Eupólos z Thessalie podplatil zápasníky Agétora z Arkadie, Prytania z Kyziku a s nimi Formióna z Halikarnassu, vítěze předcházejících her", jak píše Pausaniás. Zeus tehdy dostal na usmíření za křivou přísahu šest soch. Dalších šest soch uložili postavit Athéňanům, jejichž pětibojař Kallipos podplatil na 120. hrách roku 300 před n. l. zápasníky, proti kterým měl nastoupit. Athéňané žádali trest snížit, ale Éliďané jim nevyhověli, a navíc jim pohrozili, že dokud sochy nepostaví, nepřipustí je na hry. Dvě sochy museli postavit Rhoďané, prý za podvod svého pankratisty Filostrata na 178. hrách roku 68 před n. l. Pausaniás si to

prověřil, ale zjistil nějakou nesrovnalost v době i jménu. „Jsou tu ještě dvě sochy z mé doby," píše dále. „Při 226. hrách (roku 125 n. l.) se prozradilo, že dva pěstní zápasníci se dohodli o vítězství i odměně. Místo toho se jim však dostalo pokuty. Postavili Diovi dvě sochy, jednu po levici před vchodem na stadion, druhou po pravici. Podplacený se jmenoval Didás a ten, kdo dal peníze, Sárapammón. Oba pocházeli z jednoho kraje v Egyptě, a to Arsinoétina."

Nakolik se podplácení na hrách rozšířilo, nevíme; i jinde než ve sportu se odhaluje těžce. Zdá se však, že nepřestavovalo zvláštní problém, dokonce ani na mimoolympijské půdě. V opačném případě bychom měli o něm množství konkrétních i nekonkrétních zpráv, obvinění, výmyslů a pomluv. Podobně tomu bylo u takového porušení sportovní cti, jakým je zbabělost. V Olympii dovedli průvodcové uvést Pausaniovi pouze jediný případ. „Říkají, že alexandrijský pankratista Sárapión se na 201. hrách (roku 25 n. l.) natolik zalekl svých soupeřů, že den před zápasem chtěl vzít nohy na ramena. Připomínají, že dostal trest za zbabělost, a to jako jediný Egypťan a vůbec jediný člověk." A když jsme u deliktů proti cti: jestliže někdo změnil domovskou příslušnost za peníze, jako například krotónský Astylos nebo kaulónský Dikón, hodnotilo se to ve všeobecnosti záporně. Jestliže ji změnil proto, že ho z domovské obce vypověděli nebo že ji musel opustit třeba z politických důvodů, bylo to v pořádku. Jinak i v případě podvodu nebo zbabělosti se považovala věc podstoupením uloženého trestu za vyřízenou; do Olympie se mohl napříště vrátit. Diskvalifikaci závodníka z her zakládala jen vražda, chrámová loupež, veřejná klatba a ztráta občanské svobody.

Bylo by zbytečné opakovat, jaké oblibě se těšily v Řecku sportovní hry a soutěže. Tím víc je pozoruhodné, že se už v předklasické době ozvaly hlasy, které tuto oblibu kritizovaly, a to z hlediska celospolečenských zájmů. Zachoval se zlomek básně Xenofana z Kolofónu (asi 565 – 470 před n. l.), předchůdce nebo zakladatele významné filozofické školy v jihoitalské Eleji. Tento zlomek pochází ze sbírky *Posměšky*, vzniklé asi v letech 530 až 520 před n. l., a setkáváme se v něm téměř se všemi olympijskými disciplínami a poctami prokazovanými vítězům. Avšak nejen s nimi. „Ať tedy zvítězí muž rychlých nohou v běhu neb pětiboji na hrách k Diově poctě v slavné Olympii! Získá si úctu krajanů, čestné křeslo na slavnostech a hrách, stravu z veřejných prostředků a dar z pokladny města. A přece není co do zásluh první: moudrost je hodna víc než síla zápasníků a koní... Nechť se obec chlubí třebas vítězem v boxu! Nemá proto ještě o nic lepší vládu, ani se rychleji neplní její sýpky!" Není to útok proti hrám a sportu, pouze proti jejich přeceňování. Xenofanés se tu snaží vrátit příliš vychýlené kyvadlo zájmu na místo, které mu v systému občanských hodnot patří. Hry a sport: rozhodně ano, i tělesná kultura. Ale též politika, filozofie (a snad ve ztracené části básně i umění a branná zdatnost): na to všechno se nesmí kvůli hrám zapomínat. Stěží to lze říci po dvou a půl tisíciletích lépe.

Už sto let před Xenofanem vystoupil s podobnou kritikou Tyrtaios, jediný spartský básník, autor vojenských pochodů a oslavovatel spartského zřízení. Možná byl původem Ión a do Sparty přišel z Malé Asie, avšak natolik se ztotožnil s pojetím ctností a občanských povinností ve své nové vlasti, že hrám a sportu přisoudil jen podřadné místo za válečným hrdinstvím. „Nikoho za hodna cti ni zmínky bych neuznal nikdy pro zdatný běh nohou, pro skvělý zápas a pěst; nikoho, byť se síle a velkosti Kyklópů těšil a byl s to přemoci zlý severák thrácký... však nebyl by chrabrý voják," píše v jedné ze svých elegií. Zdá se však, že omezení celospolečenských zájmů na vojenskou povinnost se ve Spartě neprojevilo poklesem zájmu o atletiku. Za prvních dvě stě let olympijských her, tj. od první do padesáté olympiády, získali Sparťané

v Olympii 38 vítězství, kdežto příslušníci všech ostatních řeckých států nebo měst celkem 48. Přitom startovali i v tak riskantních disciplínách, jaké pro ně představovaly pankration, zápas a box: Sparťan se podle zákona nikdy nesměl vzdát. Musel proto buď zvítězit, nebo padnout vyčerpáním a ztratit třeba život.

Pokud jde o vztah vojenské zdatnosti a sportu, panovalo v Řecku od nejstarších dob přesvědčení, že z atletů jsou nejlepší vojáci. Předurčovala je k tomu fyzická zdatnost a obratnost, soutěžemi vypěstovaná vytrvalost a ctižádost, navíc úcta spoluobčanů, jež je zavazovala k statečnosti v boji. Toto přesvědčení potvrzovaly staleté zkušenosti z válek, které Řekové k vlastnímu neštěstí mezi sebou vedli, i zkušenosti z vítězných válek s Peršany a Kataginci, které vedli na svou obranu. Jestliže se v těchto válkách osvědčili jako vynikající vojáci, nevděčili za to pouze vlastnostem, jež získali tělesnou výchovou a sportem, ani schopnostem nabytým předvojenskou a vojenskou výchovou. Prvořadou úlohu tu měl, jako ve všech armádách a válkách, morální faktor: jejich vlastenectví, oddanost zájmům státu, vědomí, že vedou spravedlivý boj (nechť už to objektivně bylo se spravedlností za jejich vzájemných válek jakkoli). Ještě v pokročilém 1. století n. l., kdy už válečná sláva Řeků patřila historii, prohlásil Dión Chrýsostomos ve známé pohřební řeči na počest boxera Melamkoma, který zemřel během příprav na hry v Neapoli, „že nejlepší atleti jsou pro svou převahu v síle a vytrvalosti vždy také nejlepší bojovníci na bitevním poli".

Kriticky se proti ztotožňování nejlepšího atleta s nejlepším vojákem postavil poprvé až ve 4. století před n. l. Théban Epameinóndás. Tento filozof, který se stal po demokratickém převratu státníkem a vojevůdcem, se svou vojenskou reformou zasloužil o to, že Théby dosáhly v letech 371 – 362 před n. l. postavení nejmocnějšího řeckého státu. Proti všem tradicím omezil ve vojsku pěstování atletiky na běh a zápas, ostatní disciplíny neuznal za účelný doplněk výcviku ve zbrani. Jiný významný vojevůdce, hlavní velitel Achajského spolku ve 3. – 2. století před n. l. Filopoimén, měl k atletice přímo záporný vztah. Nejostřeji se stavěl proti zápasu, neboť „péče o tělesnou zdatnost a způsob života zápasníka se ve všem liší od života vojáka. Zápasníci musí zvyšovat a pečlivě udržovat svou tělesnou sílu dlouhým spánkem, hojným a častým jídlem, vyměřeným klidem a pohybem. Vojáci si naopak musí osvojit všechny změny, nepravidelnosti a útrapy. Hlavně musí mít dobře otužilá těla, aby snadno snášeli hlad a nedostatek spánku". Filopoimén tedy vyhostil atletiku z tábora vojsk, jimž téměř třicet let velel. Byl to však, jak říká Plútarchos, z jehož *Životopisů* je tento (poněkud zkrácený) citát, už „syn staroby Řecka".

Z jiné pozice kritizoval atletický výcvik Aristotelés: stavěl se proti jeho přehánění a jednostrannosti, nikoli proti němu samému. V sedmé knize *Politiky* píše: „Atletická skladba těla se nehodí ani pro dobrý stav obce, ani pro zdraví a plození; stejně se nehodí pro to ani tělo příliš choulostivé a slabé. Nejlepší je střed mezi jedním i druhým. Tělo má být otužilé, avšak ne násilným cvičením, ani pouze jednostranně, jako například tělo zápasníka. Má mít zdatnost, kterou vyžadují povinnosti a činnosti svobodných mužů. A ženy mají být otužilé stejně jako muži." Aristotelés tu má na mysli především těžké atlety, tj. boxery, zápasníky a pankratisty. Vzpomínáme si však, že už starší filozofové kritizovali jednostranné cviky, narušující harmonický rozvoj těla, i u lehkoatletických disciplín: Sókratés u běhu na dlouhé trati, Platón u hodu diskem a oštěpem.

Své dostali od kritiků i trenéři, kteří se dali ovládnout přehnanou ctižádostí a ztratili ze zřetele citlivý přístup ke svěřencům. Filostratos uvádí příběh zápasníka Geréna z Naukratidy, vítěze na 247. olympijských hrách roku 209 n. l., kterému trenér po poněkud bujné celonoční oslavě přikázal, aby hned ráno nastoupil předepsaný trénink. Geréna si stěžoval na bolesti žaludku

a celkovou únavu. Příkaz však poslechl a skončilo to tak, že ho vynesli z gymnázia mrtvého. Tímto krajním případem ilustruje Filostratos důsledky překročení hranice přípustné tvrdosti a náročnosti. Jindy pak kritizuje mechanické uplatňování schématu čtyřdenního tréninkového cyklu, které nebere ohled na objektivní podmínky, například na počasí. Staví se také proti lidské nevšímavosti trenérů, kteří nevěnují pozornost povaze atleta a jeho psychickému stavu, a pranýřuje jejich nedočkavost, neboť „trénink nese plody později než oliva". U podobných pasáží Filostratova spisu O *gymnastice* se nám nechce věřit, že vznikly před 1750 lety.

Kromě filozofů, vojevůdců a autorů vážných děl vyslovili své mínění o sportu a sportovcích také lidé, kteří se schválně tváří nevážně. Jistěže je povoláním satiriků přehánět, jejich křivé zrcadlo ukazuje však obvykle typy a chyby věrně. „Odysseus dvacet let v cizině dlel, a když se šťastně vrátil, poznal ho pes. Tebe však, Stratofónte, když jsi zápasil několik hodin, nepozná celá tvá obec, tím méně nějaký pes," čteme v Lukilliových epigramech z poloviny 1. století n. l. „Tento olympijský vítěz míval kdysi všechno, bradu a víčka i nos, brvy a uší též pár. Pak se boxerem o ceny stal a ztratil to všechno, dokonce ztratil i podíl z dědictví po otci svém. Přišel mu na soud bratr a předložil jeho obraz: soud ho za cizího uznal, nebyl si podoben ani za mák." Lukilliův součastník Phaedrus zveršoval v jedné ze svých bajek (ve 116.) rozhovor Ezopa čili Aisópa s chvástavým zápasníkem, který zvítězil na hrách. „A byl tvůj soupeř silnější nežli ty?" zeptal se Ezop. „Nežvaň! Já jsem byl silnější! Vždyť jsem ho porazil!" odsekl zápasník. „Tak se nenafukuj! Vždyť co je už na tom, když silnější porazí slabšího!" Abychom však nezůstali pouze u těžkých atletů: Diogenés potkal před stadionem průvod, který oslavoval muže s vítězným věncem. „Jsem nejrychlejší běžec v Helladě," odpověděl muž na jeho dotaz. „Ale ne rychlejší než zajíc nebo srna," uzemnil ho Diogenés, „a tato nejrychlejší zvířata jsou i nejzbabělejší!"

Chlubivost patřila k nejčastěji kritizovaným chybám atletů; hned za ní následovala marnotratnost. Poslužme si Galénovým svědectvím, z něhož jsme před chvílí použili několik slov. „Snad proto nosí atleti tak vysoko nos, že vydělávají víc peněz než kdokoli jiný. A přece každý vidí, že všichni vězí po uši v dluzích, a to nejen v době, kdy se zúčastňují her, ale i později, když už závodění pověsili na hřebík. Nenajde se atlet, který by byl bohatší než kterýkoli správce domu zámožného občana." Galénos napsal ještě mnoho jiného a nepěkného, co se někdy vztahuje na atlety, ale co se má ve skutečnosti vztahovat na gladiátory, s nimiž se zblízka seznámil, když působil jako lékař na jejich výcvikové škole v Pergamu. Marnotratnost je nepochybně nedobrá vlastnost, ale jsou i horší. Ostatně nebyla monopolem sportovců, stejně jako jím nebyla namyšlenost a chlubivost. Mnozí svou slávu zajisté neunesli. Z antiky se však nezachovala zpráva, že by nějaký boxer o sobě prohlásil: „Já jsem král světa!"

To nejhorší, co kdo kdy o sportovcích napsal, pochází od jednoho z největších dramatiků, který byl, mimochodem, zamlada všestranným atletem (zvítězil v pětiboji na eleusínských hrách a v boxu na panathénajích). Ano, od Eurípida: „Ačkoli se v Helladě tisíce rodí zel, žádné z nich není horší než havěť atletů, z nichž se nikdo neučí tomu, aby byl řádným člověkem, a sotva by se tomu též naučil. Jsou to otroci svých tlam a chlípných choutek, neschopni žít ve shodě s tím, co určuje osud... a ještě se domýšlejí, že jsou ozdobou města." Nelze tomu upřít přesvědčivost, avšak ani tvrdit, že autor tím vyjádřil s v é přesvědčení. Je to úryvek ze satyrské hry *Autolykos*, o které víme jen tolik, že ji Eurípidés složil na sklonku života. Naprosto však nevíme, komu vložil tato slova do úst a v jaké souvislosti. Satyrská hra měla pobavit publikum po představení tragédie, zbavit je tísnivých pocitů komickými obra-

zy a obracením věcí naruby. Na charakter uvedené hry lze usuzovat i z toho, že Autolykos byl podle mýtů zloděj, lhář a podvodník. Jednou například obvinil z krádeže dobytka, kterou sám spáchal, dokonce Hérakla, a to s takovou obratnou výřečností, že mu bez důkazů uvěřili. Čeho však může být důkazem vytržený citát, tím spíš z takové hry? Kdyby se nebyla zachovala Aristofanova komedie *Plútos*, ale jen její 589. verš, rovněž by se dalo tvrdit, že Aristofanés označoval atletiku za „zbytečné a hloupé těla počínání". Ale tak či onak: ještě po Autolykovi, roku 416 před n. l., složil Eurípidés na počest Alkibiadova vítězství oslavnou olympijskou ódu.

Není pochyb, že kritika her, sportu, atletů atd. nebyla kamenem hozeným do vody. Snad něco napravila, snad někoho rozhněvala, snad ani to ne příliš: jako každá (nebo téměř každá) kritika. To platí také o kritice lidí z lidu, jež odzněla ve stoách na náměstí a v přístavních hospodách, na horních sedadlech stadionů a v holičských krámech, kterou nikdo nezapsal na papyrus nebo pergamen. Nic z toho však nezmenšilo oblibu her, posvátných i neposvátných, a to ani u diváků, ani u závodníků. Ostatně o to jí ani nešlo.

Objevila se však i jiná kritika: přibližně v době, kdy olympijské hry slavily dvousté opakování, tj. počátkem našeho letopočtu. Na rozdíl od předchozí vycházela z pozic a sledovala cíle, které byly řecké tradici cizí. Nejdřív s ní vystoupili Římané; ty však Řekové nebrali vážně. Pak jiní cizinci a s nimi i Řekové, kteří přinesli pod slunce Hellady ideje z Judey.

Přes tisíc let se konaly olympijské hry s pravidelností, jež si zasluhuje obdiv. Po celou tuto dobu si také udržely postavení nejvýznamnějších řeckých her. To ovšem neznamená, že se vždy skvěly stejným leskem, že nezaznamenaly slavnější i méně slavná období, že nepodléhaly výkyvům. Byly příliš součástí řeckého života, aby se mohly odizolovat od jeho vývoje. Jejich pořadovými čísly se měřila řecká historie a výrazně se v nich též odrážela.

Vývoj olympijských her korespondoval s celkovým vývojem řecké společnosti a stejně jako vývoj ostatních jejích institucí se zakládal na vývoji jejího hospodářství. Sledoval jeho vzestupný i sestupný pohyb, zachycoval jeho prosperitu a nevyhnul se ani jeho krizím. Tato závislost nebyla přímočará a mechanická, což snad není nutné připomínat, a působily tu i silné vlivy, zejména z politiky a náboženství. Nemalou úlohu hrála přitom též okolnost, že olympijské hry měly celořecký charakter, ale hospodářský a společenský vývoj v celořeckém měřítku probíhal nerovnoměrně. Éliďanům se podařilo dosáhnout, že Olympie zůstala vcelku stranou vnitřeckých sporů. Její neutralita ji však nevyčlenila z řeckého světa, ani ji neoddělila od běhu řeckých dějin. To platí o celém řeckém sportu a vůbec tělesné výchově.

Není pochyb, že vývojové etapy olympijských her nelze určit bez spojitosti s celkovým vývojem řecké společnosti. Někteří historikové se o to pokoušeli a soustředili se přitom na tzv. „vnitřní kritéria", tedy především na kvantitativní a kvalitativní ukazatele, tj. na počet závodníků a diváků na hrách a na dosažené výkony. Jak víme, žádný z těchto údajů se ze žádných her nezachoval, a tak operovali s odhady. Na podkladě údajů bez podkladu museli ovšem dospět jen k neudržitelným kontrukcím. Jiní považovali za kritérium „čistotu her". Dokud se prý her účastnili pouze amatéři, prožívaly období rozkvětu; vpád profesionálů vedl k jejich úpadku a nakonec k zániku. O nepodloženosti tohoto rozlišování jsme však už mluvili dost podrobně, a tak se nebudeme opakovat. V pokoji necháme odpočívat i další podobná kritéria z knih, které se dnes najdou jen v depozitářích největších knihoven, kde je už dávno přikryl prach.

Pozornost však musíme věnovat v této souvislosti práci maďarského

historika F. Mezöa *Dějiny olympijských her* (1930), protože je velmi svědomitá a Mezinárodní olympijský výbor ji poctil na hrách v Amsterdamu roku 1928 zlatou medailí za literaturu. Autor v ní rozděluje antické olympijské hry na pět období, jež nazývá: „Pravěk" (do roku 776 před n. l.), „Doba spartského vlivu" (776 až 468 před n. l.), „Zlatý věk Olympie" (338 – 400 před n. l.), „Stříbrný věk" (400 – 338 před n. l.) a „Úpadek her" (338 před n. l. – 393 n. l.). Jak je vidět, vývoj her chápe jako autonomní, tj. odtržený od společenského vývoje. Navíc se dopouští metodologické chyby, neboť mění při periodizaci kritéria. „Spartský vliv" byl v prvních třech stoletích na olympijských hrách nesporný. Příslušníci Sparty dosáhli v 8. – 5. století před n. l. podle zachovaných zpráv nejvíc vítězství, a to 62; nejbližší po nich, Messéňané, pouze 8, Athéňané 7. Jestliže by se mělo postupovat podle takto zvoleného kritéria, muselo by být další období „dobou élidského vlivu", jelikož příslušníci Élidy dosáhli ve 4. – 1. století před n. l. ještě víc vítězství, a to celkem 66. Třetí období by pak muselo být „dobou egyptského vlivu", protože od 1. století n. l. dosáhli nejvíc vítězství atleti z Egypta, a to 33 (z toho 30 z Alexandrie). Autor však po „době spartského vlivu" přechází na jiné kritérium a následující období nazývá „zlatým věkem Olympie". Vymezuje mu pouze 68 let, aniž to blíže zdůvodnil. Přitom nebere v úvahu, že z toho připadlo 27 let na jednu z nejtěžších krizí v dějinách starého Řecka, na bratrovražednou peloponéskou válku. Rok 400 před n. l. je hranice vzatá ze vzduchu; toho roku se v Olympii ani v Řecku nic pozoruhodného a tím méně historicky významného neudálo. „Úpadek her" trval pak podle autora této periodizace 731 let, tj. bezmála dvě třetiny doby, co vůbec existovaly. Je to nejen nelogické, ale odporuje to i antickým pramenům a archeologickým poznatkům. Vždyť právě na počátku této doby „úpadku" přebudovali Éliďané olympijský stadion ze „zlatého věku" a rozšířili jej tak, aby se naň vešlo 40 000 – 45 000 diváků.

Dějiny olympijských her můžeme tedy rozdělit v souladu s tradiční periodizací dějin antického Řecka na čtyři epochy: archaickou (776 až zhruba 500 před n. l.), klasickou (zhruba 500 – 338 před n. l.), helénistickou (338 – 146 před n. l.) a řecko-římskou (146 před n. l. až 393 n. l.). Za předěl mezi archaickou a klasickou dobou se považují řecko-perské války, které začaly povstáním maloasijských Řeků proti perské nadvládě v Mílétu roku 500 před n. l. a skončily vítězstvím evropských Řeků nad perskými invazními vojsky v letech 480 – 479 před n. l. v bitvách u Salamíny a Plataj. Konec klasické doby přinesla porážka vojsk řeckých městských států v bitvě u Chairóneie, po které se stala vedoucí mocností v Řecku Makedonie. Helénistická doba (což je jinak dost nevhodný název) skončila porážkou řeckých vojsk, sdružených v Achajském spolku, římskými legiemi v bitvě u Korintu. Od těch dob bylo Řecko pod římskou nadvládou; zachovalo si však svoji kulturní převahu. Charakter této nadvlády se zčásti změnil po přeložení hlavního města římské říše roku 330 n. l. do Byzantia, přejmenovaného tehdy podle císaře Konstantina na Konstantinopolis. Nové historické epochy, která začala rozdělením římské říše na východní a západní, se už olympijské hry nedožily.

Zachytit lesk olympijských her a jeho odstíny je dost nesnadné; u nejstarších dob se musíme spokojit s konturami. Původně měly nepochybně jen lokální význam, ale jak se zdá, brzy jej přerostly. Už půl století po jejich založení se objevují na seznamu vítězů kromě Éliďanů, Messéňanů a Sparťanů i Korinťané, později Megařané, Athéňané, Thébané. Při jejich stoletém jubileu byl mezi vítězi dokonce příslušník daleké maloasijské Smyrny a krátce poté i jihoitalského Krotónu. Postupně se k nim připojovali příslušníci všech významných měst řeckého světa, zejména těch, jež rychlejším rozvojem výroby a obchodu předběhla ostatní. Sláva her se takříkajíc od olympiády k olympiádě šířila; s ní rostla i sláva atletů, kteří si

z nich odnášeli vítězné věnce. Do 6. století před n. l. nabyly takové prestiže, že je neohrozilo ani povýšení dalších her na hry celořeckého charakteru (delfských, isthmijských a nemejských). Nepřevýšily je pochopitelně ani spartské hyakinthie a karneje, ani athénské panathénaje, ani jiné regionální nebo místní hry.

Hranici mezi archaickou a klasickou dobou překročily olympijské hry v rozmachu, který charakterizoval téměř celé tehdejší Řecko. Už počátkem 5. století před n. l. byly natolik zakotveny v řeckém povědomí, že nikomu nenapadlo, aby se pro hrozící útok Peršanů nekonaly nebo odložily. Slavily se dokonce roku 480 před n. l., který se zapsal do řeckých dějin Thermopylami a zpustošenými Athénami. Po vítězství nad Peršany nastaly pro Olympii doby slávy a rozkvětu. Byl to bezprostřední důsledek ekonomické prosperity a pokrokových politických reforem v mnohých řeckých státech, všeobecného upevnění sebedůvěry a optimismu, v neposlední řadě i zkvalitnění gymnaziální výchovy. Seznamy olympijských vítězů svědčí nejen o přítomnosti závodníků z dalekých končin řeckého světa, ale i o pozoruhodné vyrovnanosti úspěchů. V době od 70. her roku 500 před n. l. do 87. her roku 432 před n. l., posledních před peloponéskou válkou, dosáhli Athéňané devíti vítězství, Sparťané osmi, Syrakúsané sedmi, Éliďané, Krotóňané a Rhoďané po pěti atd. (v sedmi hrách za peloponéské války naproti tomu Athéňané jen jednoho a Sparťané dvou, kdežto neutrální Éliďané a Rhoďané po třech). Prudký vzrůst počtu závodníků i diváků si v polovině 5. století před n. l. vynutil, aby Éliďané zvětšili starý stadion a vysunuli jej z Altidy na východ.

V klasické době viděli diváci na olympijském stadionu atlety, jejichž jména opředla pozdější staletí legendami: běžce jako Dromea ze Stymfálie a Astyla z Krotónu nebo Syrakús, boxery Theagena z Thasu a Euthýma z Loker, pankratisty Púlydamanta ze Skottúsy a Dóriea z Rhodu. Na hipodromu byli svědky vítězství sicilských tyranů a makedonských králů; kromě jiného i athénského Alkibiada, který je oslavil hostinou pro tři tisíce svých přívrženců. Naplno zněla tehdy Pindarova lyra, ódy na vítěze skládali Simónidés a Bakchylidés, Libón stavěl Diův chrám a Feidiás vytvářel Diovu sochu ze zlata a slonoviny... Díky ekecheirii se kvůli hrám přerušovaly boje mezi spartskou a athénskou koalicí za peloponéské války, i za pozdějších válek mezi thébskou a protithébskou stranou. Mimochodem: krize, do níž upadlo Řecko na sklonku klasické doby, se svérázně projevila i v Olympii. Roku 364 před n. l. vtrhli na její půdu Arkaďané a uspořádali tam hry. Éliďané je však neuznali, a tak tyto 104. hry přešly do dějin jako *anolympiáda*, „neplatná olympiáda".

Helénistická doba byla „jedinečným obdobím světových dějin", což vypozorovali už současníci. Její začátek přinesl Řecku nový vzestup a rozmach. Po bitvě u Chairóneie vytvořily řecké městské státy (třebaže některé neochotně) federaci pod vedením Makedonie, která umožnila soustředit síly k osvobození maloasijských Řeků a k zničení moci achaimenovské Persie. Pod vládu Alexandra Velikého se dostal celý Blízký východ od Libyjské pouště a nilských kataraktů až po Indus a Kavkaz; jeho nástupcové si většinu těchto zemí po staletí udrželi. Ať hodnotíme tyto výboje jakkoli, fakt je, že měly za následek obrovské rozšíření řeckého vlivu, který nebyl ovládaným zemím nikterak jen ke škodě. Pro Řecko neznamenala tato doba rozhodně „úpadek", jak tvrdí historikové, kteří setrvávají na jinak správně vysokém hodnocení klasické doby. O žádném úpadku nelze mluvit z hlediska mocensko-politického, ani ekonomického. A co se týče kultury: ve filozofii to byla doba Aristotelova a pak Epikúrova a Zenónova, v matematice doba Eukleidova a Archimédova, v sochařství a malířství Lýsippova a Apellova, v architektuře doba výstavby takových divů světa jako Mauzolea v Halikarnassu a Sóstratova majáku na ostrově Faru u Alexandrie (která

ostatně taktéž vznikla až tehdy). Úpadek nezaznamenala až do sklonku helénistické doby ani řecká atletika, ani Olympie.

V helénistických říších, mnohonásobně převyšujících rozlohou a lidnatostí vlastní Řecko, vyrůstaly s přílivem řeckých usedlíků gymnázia a stadiony. Jejich brány byly otevřeny bez ohledu na národnost všem, kdo si osvojili řecký způsob života. Alexandrovi nástupci, zejména Ptolemaiovci v Egyptě a Seleukovci v Sýrii, zakládali nové hry celořeckého charakteru; bohatá města je v tom následovala. Na přelomu 3. a 2. století před n. l. bylo takových her už přes dvacet a her regionálního nebo místního významu přes sto. Mnohé z nich získaly brzy proslulost, zejména ptolemaie v Alexandrii, eumenie v Sardech a níkéforie v Pergamu. Ze všech nových stadionů přicházeli atleti také na staré hry v Řecku, přitom nejlepší z nejlepších do Olympie. Tento náhlý rozmach měl ovšem i stinné stránky, podobně jako celé řecké výboje na Východě.

Výboje vždy korumpují dobyvatele a příliš rychlé zbohatnutí kazí obvykle charakter. Zakladatelé nových her v helénistických říších se překonávali chlubivou honosností, jež zatlačovala původní řeckou prostotu. Důraz kladli především na podívanou, a tak se sportovní hry začaly měnit v hry podobné divadelním. Poptávka po atletech vedla k zrychlování jejich výcviku a k zanedbávání výchovy. Na místo gymnázií, jež poskytovala všeobecné vzdělání, nastupovaly čím dál tím víc palaistry a jiná specializovaná atletická učiliště. V armádě nahradili občanské vojáky žoldnéři; na stadiony pronikli v rostoucí míře atleti, kteří bojovali především o peníze nebo rovnou za peníze. U řeckých her šlo vždy o ceny a odměny, primát měla však sportovní sláva. Nyní docházelo ke změně tohoto pořadí, a to hlavně u boxerů a zápasníků. Jejich boje se stávaly od her ke hrám tvrdší a přitahovaly stále větší zájem diváků. Postupně se začalo vytrácet z tohoto sportu to, co jej dělá sportem, a zapouštěl v něm kořeny obchod. Tyto tendence se nejsilněji projevily v Egyptě a Sýrii, méně ve vlastním Řecku. Nejméně v Olympii.

Hlavní zásluhu na tom, že původní charakter olympijských her zůstal v podstatě nenarušen, měli élidští hellanodikové. Vždy si našli důvody nebo záminky, aby atletům, kteří si chtěli olympijským věncem pouze zvýšit „tržní hodnotu“, přístup do Olympie co nejvíc omezili. Zpravidla jim k tomu stačilo sledovat jejich chování v předolympijském soustředění, případně zvážit mezitím získané informace o jejich osobních vlastnostech. Úspěch tohoto úsilí dosvědčuje aspoň nepřímo skutečnost, že do sklonku helénistické doby převládali mezi olympijskými vítězi občané Élidy, kterou proces komercionalizace atletismu již pro její chudobu příliš nezasáhl. Diváckou atraktivnost a nepochybně i vyšší úroveň výkonů obětovali tedy hellanodikové olympijské myšlence; ne naopak. Hry tak ztratily zčásti svůj lesk a krize, do které upadlo Řecko ve 2. století před n. l., jim ho ještě ubrala. Podle všeho se v té době nekonaly ani závody na hipodromu. Od 142. her roku 212 před n. l., kdy zvítězilo čtyřspřeží Akestórida z Tróje, nemáme o nich až do 1. století před n. l. zprávy. Hry se však nicméně slavily: za válek mezi potomky Alexadrových nástupců, jež se přenesly z Východu do Řecka, i za válek Athéňanů a Sparťanů proti Makedoncům. Éliďané je neváhali uspořádat ani roku 144 před n. l., kdy se Řecko ještě nevzpamatovalo ze šoku z podmanění Římany.

Římané si podmanili Řecko poměrně snadno, neboť bylo oslabeno vnitřními válkami, masovým vystěhovalectvím na východ a z toho vyplývajícím ekonomickým úpadkem. Rozhodla o tom bitva u Korintu roku 146 před n. l., ve které uplatnili svou vojenskou přesilu. Už předtím ovládli velkou část řeckého světa: roku 211 před n. l. dobyli Sicílii, roku 197 před n. l. zlomili moc Makedonie, roku 190 před n. l. porazili seleukovskou Sýrii. Na isthmijských hrách roku 196 před n. l. vyhlásil sice konzul Flamininus, vítěz nad makedonským Filipem V., „svobodu

Řecka“, jenže ta se postupně změnila, jak se vyjádřil jeden z vůdců Achajského spolku, ve svobodu „poslouchat Římany jako pány“. Je třeba však říci, že Řekové si to zavinili do velké míry sami, jelikož se při svých sporech dožadovali římské arbitráže a vojenské pomoci. Nezávislost by si ovšem bez ohledu na to stěží udrželi, za tehdejších mocenských poměrů a světovládných ambicí Říma bylo jejich podmanění jen otázkou času a formy. Potvrdil to další běh dějin: roku 133 před n. l. padlo Římanův do lůna pergamské království, poté se zmocnili řecké Malé Asie, později ptolemaiovského Egypta a nakonec celého jim dostupného světa. Řekům nezbylo nic jiného než zachránit maximum toho, co se zachránit dalo, a vydržet. Pomohla jim v tom, jak známo, zejména jejich kulturní převaha. A víra, že dlouhodobě vítězí nad mečem duch.

K řecké kultuře měli Římané vztah žáka k učiteli nebo imitátora k tvůrci originálu; sami ovšem také dokázali velké tvůrčí činy. Vymoženosti řecké vědy a řeckého umění odjakživa uznávali, nikoli však způsob řecké výchovy, jehož podstatnou součástí byla tělovýchova a sport. Řecké hry jim připadaly málo přitažlivé, ba změkčilé, a atletiku nepěstovali. Dávali přednost soubojům gladiátorů a zápasům se šelmami v cirkusech, jichž se masově zúčastňovali jako diváci, a na hrách je vzrušovala krev. Gymnáziím a stadionům nevěnovali po podmanění Řecka pozornost, a Řekům tak zbyl prostor pro seberealizaci. To se týkalo i her.

Olympie si jako první Říman všiml konzul Mummius, velitel legií v bitvě u Korintu. Na paměť římského vítězství dal upevnit mezi metopy Diova chrámu jedenadvacet pozlacených štítů. Po něm o Olympii projevil zájem pozdější diktátor Sulla, který ji za výpravy proti pontskému králi Mithridatovi VI. roku 84 před n. l. vyraboval. Po návratu dal dokonce pochytat atlety a odvezl je do Říma, kde museli ke zvýšení lesku jeho triumfu předvést „olympijské hry“. Tyto 175. hry roku 80 před n. l. byly jediné, jež se nekonaly v Olympii. Éliďané tam však uspořádali k udržení kontinuity aspoň běžecký závod dorostenců a olympiádu pak označili jménem jeho vítěze Epainéta z Argu. Následující hry se slavily už normálně v Olympii, ale asi dost skromně. Zdá se, že se jich účastnili jen soutěžící z blízkého okolí. Avšak 177. hry roku 72 před n. l. zazářily opět ve staré slávě a Řekové jimi manifestovali svou soudržnost. Zachoval se seznam vítězů ve všech disciplínách: vedle Éliďanů na něm figurují atleti nejen ze Sikyónu a Kyparissie na Peloponésu, ale i z ostrova Kóu, z Mílétu a Adramyttia v Malé Asii, z egyptské Alexandrie a poprvé i z Říma.

Lhostejný, anebo přímo záporný vztah římských představitelů k řeckým hrám se změnil počátkem císařské doby. Noví páni „Říma a světa“ pochopili jejich význam pro zvýšení své prestiže a získání popularity v řeckém světě. Už Augustus založil na paměť vítězství nad Antoniem a Kleopatrou u mysu Aktia roku 31 před n. l. aktijské hry jako nové hry celořeckého charakteru. Tiberius se zúčastnil olympijských her vysláním čtyřspřeží ještě před přijetím císařské hodnosti. Tuto účast z roku 4 před n. l. opakoval pak jako císař na 199. hrách roku 17 n. l. O Neronovi jsme už v této souvislosti mluvili: nechť bylo jeho vystoupení v Olympii, Delfách, Isthmii, Nemeji a kdekoli jinde jakkoli komické, nicméně dokazovalo, jaké vážnosti se těšil věnec vítěze. Další císařové se už her nezúčastňovali. Většinou jim však přáli, a zejména takoví přátelé Řeků jako Hadrián a Antonius Pius, je velkoryse podporovali. Hadrián dokonce založil celořecké hry v Athénách. Právě pro ně dal Héródés Attický opravit a přebudovat v letech 140 – 144 n. l. starý panathénajský stadion.

V době vrcholného rozmachu římského císařství vznikly všude v říši, kde bydleli Řekové, nové hry a staré se reorganizovaly. Na rozhraní 2. a 3. století n. l. bylo jich, jak známo, celkem přes tři sta. Mnohé z nich povýšili císařové zvláštním privilegiem na *isoolympijské*, „rovné

olympijským“, jiné na „rovné pýthijským“, „rovné isthmijským“. Původním hrám, od nichž převzaly jméno a program, se však ani jedny nevyrovnaly. Tu nepomohly ani císařské reskripty, ani peníze pořadatelů. Trvalou hodnotu si za této inflace nových her a umělého zvyšování jejich kursu udržely nakonec jen staré posvátné hry v Řecku, především v Olympii.

V prvních dvou stoletích našeho letopočtu stála Olympie na novém výsluní slávy. Snad ještě počátkem třetího, když slavila tisícileté jubileum založení her a jejich 250. opakování. Pak na ni padl ze severu temný bouřlivý mrak.

Roku 267, nebo krátce předtím, se k Olympii přihrnul germánský kmen Herulů. Ze zkázy, která ji tehdy postihla, se už nevzpamatovala.

Olympijské hry však vpádem Herulů ještě nezanikly. Konaly se už krátce po jejich odchodu, v normálním termínu roku 269 n. l. Byly to v pořadí 262. hry a zvítězil na nich v běhu na jedno stadion Dionýsios z Alexandrie. Je to poslední známý vítěz, který dal olympiádě jméno. O dalších máme už jen nepřesné nebo neúplné informace. Známe z nich ostatně pouze tři: Sárapammóna z Oxyrrhynchu, který vyhrál neznámo jaký závod pravděpodobně na 264. hrách roku 277 n. l., dále Filúmena z Filadelfie, vítěze v některé zápasnické disciplíně na neznámo kterých hrách, a konečně už mnohokrát uvedeného Barasdata nebo Varastada z Arménie, který zvítězil v boxu pravděpodobně na 287. hrách roku 369 n. l.

Fakt, že se v těchto dobách konaly olympijské hry, je hotový zázrak. Olympie ležela napůl v troskách. Obranným opatřením proti Herulům padly za oběť takové stavby, jako byl Héřin chrám, chrám Matky bohů a starobylé pokladnice pod svahem Kronia. Bez ochrany proti jejich řádění zůstaly všechny budovy a zařízení vně spěšně postavené hradby, mezi nimi gymnázium a palaistra na západě a stadion a hipodrom na východě. Horší však než toto zpustošení Olympie byly škody, jež postihly řecký sport. Negativní tendence, které se v něm objevily už v helénistické době, se pod římským vlivem šířily a prohlubovaly. Řecké stadiony se postupně měnily v arény římských cirkusů: lehkoatletické disciplíny se z nich jako nudné ztrácely a těžiště sportovního podnikání se přeneslo na zápasy v boxu a pankratiu, které v nebývalé míře zesurověly. Jak víme, boxeři vyměnili měkké řemeny, jež jim chránily klouby, za tvrdé rukavice s olověnými a železnými vložkami. Při boji nešetřili, stejně jako pankratisté, protivníkovu ani vlastní krev a davy jásaly. Těmto atletům znělo slovo *kalokagathia* jako v cizí řeči. Vykrmenými svalnatými těly a tupými tvářemi se podobali, soudě podle římských mozaik, jakoby lidem z jiné planety. Nic už neměli společného s atlety, které zobrazoval Feidiás nebo Myrón, ani které opěvoval Pindaros.

Jak se měly udržet olympijské hry, když sport opanovali atleti tohoto druhu? Jestliže nechtěli Éliďané ztratit závodníky i diváky, museli se uchýlit k nevyhnutelným kompromisům. Jisté je, že udrželi na programu lehkoatletické disciplíny, a to v tradičním rozsahu. Naproti tomu není jisté, zda na hry nepřipustili boxery s tvrdými rukavicemi. O závodech na hipodromu nemáme od 3. století n. l. zprávy. Zřejmě je zrušili, neboť se změnily ze sportu v divoké honby, u nichž nešlo divákům o požitek z rychlosti a obratnosti, ale ze srážek a havárií. Není vyloučeno, že zanikly i samy, neboť byly velice nákladné a ztratily bývalou reprezentační funkci. S určitostí však lze říci, že na olympijském stadionu se nekonaly zápasy gladiátorů s meči a sítěmi, ani boje se lvy a medvědy, jako například na stadionech v syrské Antiochii, egyptské Alexandrii a v pořímštěném Korintu. Je to třeba ocenit: vždyť římští podnikatelé cirkusových představení uvedli gladiátory a šelmy i na panathénajský stadion, dokonce na jeviště Dionýsova divadla pod Akropolí!

Od poloviny 3. století n. l. Olympie nepochybně jen vegetovala. Nebylo v silách Éliďanů, aby její zkázu z dob Herulů napravili, a pomoc nemohli očekávat odnikud. Celý okolní svět až k postupně se zmenšujícím hranicím římské říše tonul ve víru zmatků a dusil se v bídě. Císařové se střídali na trůně podle toho, jak rychle stihl nástupce zavraždit předchůdce, legie podlehly demoralizaci a přes práh pohraničních pevností se valily bojové kmeny barbarů. Města a vesnice vypalovali vojáci i bandité, pole se po mnoho let nedočkala sklizně a někdy ani setby, řemeslo a obchod přišly na mizinu; otroků po zastavení výbojů ubývalo, zato však přibývalo jejich masových útěků a ozbrojených vzpour. Když se po „vojenských císařích" ujal vlády roku 284 n. l. Dioklecián, pokusil se energickými opatřeními situaci zlepšit. Mnohé se mu podařilo, třebaže za cenu potoků krve, krizi však neodstranil. Nebyla to totiž už jen krize římské říše, ale celého otrokářského zřízení, které už dohrávalo svou historickou úlohu. Zřízení, na němž stála a s nímž padala antická společnost.

Byly to skutečně mocné síly, jež ohrožovaly Olympii a její hry. Ale jako by samy nestačily, připojila se k nim další: křesťanství. Není třeba se zde zabývat jeho vznikem a vývojem, ani jeho učením; stačí říct, že k tělovýchově a sportu mělo principiálně záporný vztah. Vyrostlo z půdy, na které tento druh lidské aktivity nikdy nevzklíčil, a když formulovalo k hrám své stanovisko, našlo je už v úpadku. Církevní otcové, jejichž názory byly směrodatné, většinou nerozlišovali mezi římským cirkusem a řeckým stadionem, neboť při svém obzoru tento rozdíl nepostřehli, a odsuzováním zápasů gladiátorů odsuzovali závody atletů. Jednu z mála výjimek představoval kartaginský biskup Cyprianus, ale i ten ve spisu *De spectaculis* („O podíváních") napsal: „Jaké nesmysly jsou přece ty závody běžců!... Lidé se tam radují, že jeden kůň je rychlejší, a mají zlost, že druhý běží pomaleji... Jak bohapusté je toto počínání, jak hnusné, jak nečestné!... Jak odporné jsou tyto zápasy, kdy jeden mužský leží pod druhým a oba se navzájem necudně objímají! Ať v takových zápasech zvítězí kdokoli, rozhodně v nich utrpí porážku mravnost. Jen se podívej! Jeden tam skáče nahý, jiný hází ze všech sil do vzduchu kovový kotouč. To má být něco čestného? Podle mne je to bláznovství. Stačí, aby sis odmyslel diváky, a máš před sebou bezúčelnou pohanskou zábavu. Znovu a znovu upozorňuji, že řádní křesťané se musí těmto nesmyslným nebezpečným a nechutným podíváním vyhýbat, chránit si před nimi oči i uši!"

Jako bychom něco podobného na naší pouti do Olympie již slyšeli... Ano, od Anacharsia, který byl v 7. nebo 6. století před n. l. údajně v Athénách u Solóna. Vložil mu to do úst Lúkiános a myslel to ironicky. Toto jsou však slova z poloviny 3. století n. l. a jejich autor je napsal vážně. Anacharsis byl podle vlastního výroku pouze barbar a neměl na Řeky vliv. Cyprianus byl křesťan a spolutvůrce ideologie, která se měla stát brzy vládnoucí. Roku 313 n. l. uznal císař Konstantin Veliký křesťanství za rovnoprávné se starým náboženstvím. Netrvalo dlouho a bylo víc než rovnoprávné: roku 380 n. l. je vyhlásil císař Theodosius I., (rovněž zvaný Veliký) za jediné veřejně uznávané náboženství římské říše. Záporný postoj křesťanství k tělesné výchově a hrám zvítězil a stal se oficiálním postojem státní politiky.

Olympijské hry byly trnem v oku křesťanům ještě z jednoho důvodu: byly to, stejně jako ostatní hry z dávných dob, náboženské slavnosti. Konaly se na počest nejvyššího boha Dia, před Diovou sochou skládali závodníci olympijskou přísahu, v Diově chrámu dostávali vítězný věnec. To všechno byly nepřístojnosti, které nemohl křesťanský stát trpět. Roku 391 n. l. vydal Theodosius I. edikt, kterým zakázal návštěvu pohanských chrámů a modloslužbu pod trestem stanoveným za urážku císařského majestátu. Tím zakázal i vstup do Olympie, neboť byla pohanskou svatyní, a také

účast na hrách, neboť byly projevem modloslužebnictví. Krvavé hry gladiátorů naproti tomu nezakázal. Nebyly totiž zasvěceny žádnému pohanskému bohu.

Navzdory tomuto ediktu se Éliďané odvážili uspořádat roku 393 n. l. v Olympii hry. Měly se konat už po 293. a podle všeho se také konaly. Theodosius I. doplnil tedy všeobecný zákaz speciálním zákazem, který je výslovně zrušil. „Dekret byl zajisté přečten v době konání her," píše v už uvedené knize J. Parandowski. „Některý z vysokých úředníků křesťanského panovníka se postavil na terasu pokladnic a vyzval shromážděné, aby se vrátili domů, a závodníkům rozkázal, aby zakryli svá nahá těla. Doprovázelo ho nepochybně několik mnichů, kteří po příkladu svatého Pachomia brojili proti gymnáziím, lázním a péči o tělo. Ti pak vzali kněžím klíče od chrámů, rozbili v nich sochy bohů a podpálili je."

To jsou slova znalce olympijských dějin, avšak z knihy, která je románem. Snad se to tak odehrálo. Historické skutečnosti však spíš odpovídá, že edikt o zákazu a zrušení her vydal Theodosius I. až roku 394 n. l. Ani mniši tehdy ještě sochy a chrámy asi nezničili. Co z nich přežilo vpád Herulů, zůstalo vcelku na místě i po novém vpádu Germánů, pro změnu Alarichových Visigótů roku 395 n. l. Tento neuspokojivý stav se rozhodl napravit císař Theodosius II. ediktem z roku 406 n. l., kterým rozkázal zbourat všechny pohanské chrámy a svatyně v celé říši. Vykonavatelé tohoto rozkazu se však před hradbou Altidy zastavili. Dá se dokonce předpokládat, že se vyskytly pokusy zachránit olympijské hry v nějaké odpohanštěné nebo pokřesťanštěné formě, v jaké se udržely některé místní hry v Malé Asii. Tuhý život měla Olympie: její tisíciletou tradici nedokázaly zlikvidovat ani opakované rozkazy dvou císařů.

Theodosius II., jehož životním cílem bylo prohlásit pohanství v říši za mrtvé, vydal tedy roku 426 n. l. nový edikt. Tentokrát naprosto nekompromisní. Znovu v něm zakázal a zrušil olympijské hry, výslovně v něm rozkázal rozbít všechny olympijské modly (s výjimkou Feidiovy sochy Olympijského Dia, jejíž zlato a slonovina se mu mohly hodit) a přísně nařídil srovnat všechny olympijské chrámy a bezbožné stavby se zemí. Tak se i stalo.

V údolí mezi Kroniem a Alfeiem se potom rozhostilo hrobové ticho, přerušované po odchodu paběrkářů v tamějších rozvalinách pouze občasným hlukem barbarů a hřmotem zemětřesení. Na tisíc pět set let...

III.

OHEŇ Z OLYMPIE

Torzo z Belvederu,
mramorová socha
z období okolo roku 50 n. l.
(Vatikánské muzeum)

8. KAPITOLA

OBNOVENÍ OLYMPIJSKÝCH HER

Vzkříšení Olympie se zbytky toho, co v ní zanechala ničivá zuřivost fanatiků a přírodních živlů, patří mezi největší činy, jimiž se může pochlubit světová archeologie. Přitom se málokde tak jasně a bezprostředně ukázalo, jaký vliv má výzkum minulosti na přítomnost i budoucnost. Dovedeme si dnes představit svět bez vzkříšených olympijských her? Bez rozmachu tělovýchovy a sportu, k němuž daly olympijské hry tak mocný a neodmyslitelný podnět?

Mělo-li vzkříšení Olympie dlouhou předhistorii, pak vzkříšení olympijských her mělo předhistorii ještě delší a dramatičtější. První archeologická výprava přišla do Olympie necelých padesát let před Curtiusovou, a první hlasy dožadující se výzkumu Olympie se ozvaly asi sto padesát let předtím. První obnovené „olympijské hry" se však konaly tři sta let před athénskými z roku 1896 a k prvním pokusům o oživení olympijských ideálů došlo šest set let před Coubertinem. To rozhodně nesnižuje Curtiusovy a Coubertinovy zásluhy, právě naopak. Jeden i druhý dokázal spolu s nevelkou skupinou spolupracovníků proměnit ve skutečnost, oč se jejich předchůdcové pouze pokoušeli. Jim patří věnec, který korunuje dílo: podle olympijských zákonů jej dostávali rovněž jen vítězové.

Návrat Olympie do povědomí Evropy lze pozorovat už koncem středověku, a to poprvé v Itálii. Omezoval se ovšem na tenkou vrstvu zájemců o dějiny antického světa a spojoval se s návratem ke studiu řecké literatury. Nikoli latinské, neboť Římané nikdy nepochopili podstatu řeckých sportovních her. Buď je odsuzovali jako cizozemskou zábavu, jež kazí jejich staré dobré mravy, nebo je posuzovali přes prizma svého pohledu na cirkus.

Hlavní zásluhu o tento návrat měli řečtí učenci z Byzance, kteří působili ve 14. a 15. století na italských univerzitách, a pak jejich tamější odchovanci. Renesance se tak neprojevila pouze ve výtvarném umění, architektuře a poezii, kde se nejlepší talenty vracely k antickým vzorům, ale i v pedagogice, kde se začal znovu zdůrazňovat význam tělesné výchovy. Tato stránka renesančního hnutí je dodnes nedoceněna, a to jednak pro své méně viditelné úspěchy, a hlavně pro malý zájem vědecky fundovaných badatelů o historii tělovýchovy a sportu. Nicméně – bojovníkům na této frontě se podařilo prorazit pancíř, jenž svíral křesťanskou společnost ideálem asketismu a nedbáním o hříšné tělo.

První, o němž víme, že vyhlásil „právo muže na cvičení těla", byl profesor univerzity v Padově Pietro Paolo Vergerio (1348 – 1419). Jeho následovatel Vittorino Ramboldini de

Feltre (1378 – 1446) založil v Mantově už tělocvičnou školu. Roku 1430 vyšla první známá novodobá práce *O olympijských hrách*, a to od florentského básníka Matea Palmieriho. O dvě generace později, roku 1491, vydal Virgilius Polydorus latinsky psanou knihu *O posvátných hrách starých Řeků*. Dosáhla deseti vydání(!), a ačkoli latina byla tehdy všeobecně známým jazykem vzdělaných lidí, vyšla také ve francouzském, holandském a anglickém překladu. Roku 1513 vydali v Benátkách kromě jiných děl řeckých autorů sbírku Pindarových *Epiníkií* a roku 1516 Pausaniovo *Putování po Helladě*. Roku 1569 tam vytiskli s dožecím privilegiem práci významného humanisty Hieronyma Mercurialia *O gymnastickém umění*. Tito vybraní ukazatelé z oboru knižní produkce říkají víc než jakkoli dlouhé rozbory. Pouze k poslednímu z nich, tj. k Mercurialiově knize, je třeba připojit poznámku. Pravděpodobně právem se pokládá za milník, od něhož se začal šířit zájem o tělovýchovu a sport v Evropě a s ním také o jejich řecké základy.

Semeno vzklíčené v Itálii padlo na nejúrodnější půdu v zemi, jež dala světu slovo „sport“, v Anglii. Hry pod širým nebem tam měly dávnou tradici. Už v dobách Tudorovců se hrál na tamějších loukách předchůdce dnešního fotbalu, za Stuartovců se rozšířil kriket, později získaly popularitu dostihy a ve sport se změnil box. K tomu přistupovala známá vášeň Angličanů pro soutěže a sázky. Byl tu však ještě jeden moment: na anglických univerzitách se více než na kontinentálních pěstovala řečtina. To všechno spolupůsobilo, že v rámci různých sportovních podniků uspořádal roku 1604 kapitán Robert Dover s podporou krále Jakuba I. na svém venkovském sídle v Cotswoldu „anglické olympijské hry“. Program těchto her se sice příliš nepodobal hrám v Olympii, ale obsahoval běžecké a zápasnické disciplíny, navíc hod kladivem, šerm holemi a míčové hry (ale i chůzi po rukou). Zúčastnit se jich mohli šlechtici i nešlechtici a v některých případech i ženy, což bylo na tehdejší dobu pozoruhodně pokrokové. Měly se konat každý rok za letního slunovratu a konaly se téměř čtyřicetkrát; poprvé pod záštitou krále, který byl nadšeným příznivcem sportu („lidových zábav v přírodě“, o nichž dal publikovat dokonce popularizační knihu). Celoanglického charakteru však tyto „olympijské hry“ nenabyly a po Doverově smrti, nebo už před ní, pro protirenesanční postoj náboženského hnutí puritánů zanikly. Při pohledu zpátky připomínají předčasně rozkvetlý květ, který ještě musel spálit mráz.

V ostatních zemích se probudil zájem o tělovýchovu a sport později. Jeden z prvních hlasů o potřebě spojovat duševní výchovu s tělesnou se ozval česky z Polska, později i latinsky z Uher. Vyslovil jej Jan Ámos Komenský v *České didaktice* (1632) a v jejím latinském přepracování, v různých vydáních *Brány jazyků otevřené* a *Sebraných didaktických děl*, kde se ve zvláštních kapitolách zabýval „druhy her“ a „způsobem rekreace“ (jízdou na koni, boxem, šermem, zápasem, hodem oštěpu, skoky, šplhem a míčovými hrami). V nedokončeném spisu *O nápravě věcí lidských* (1644) věnoval pozornost i olympijským a jiným hrám. Je příznačné, avšak vzhledem k společenským podmínkám pochopitelné, že se zrovna tady setkal Komenský s nejmenším pochopením současníků. Předběhl poněkud tehdejší pedagogy a myslitele, a tak na oživení těchto myšlenek se muselo čekat více než sto let, dokud s nimi nevystoupili francouzští a němečtí autoři.

Ve Francii, kde se řeckými ideami inspirovali významní vědci a umělci, obrátili pozornost k tělovýchově teprve encyklopedisté. Diderot jí v *Rodopisu lidských vědomostí* (1750) vykázal zvláštní místo v „hygieně“, pod kterou rozuměl zabezpečování zdraví, síly a krásy lidského těla. Na význam řecké tělovýchovy a olympijských her upozornil též Jean Jacques Rousseau v románu *Emil čili o výchově* (1762). V Německu vystoupil kolem roku 1760 pedagogický reformátor Johann Bernhard Basedow s myšlenkou, že by měly být obnoveny olympijské hry. Výchovný význam tělovýchovy

a sportu zdůrazňovali i ochranovští bratří (většinou potomci českých pobělohorských exulantů), a po nich zejména Johann Gottfried Herder ve svých *Myšlenkách k filozofii dějin lidstva* (1784 – 1791). Nejdále dospěl německý průkopník tělovýchovné výuky Johann Christoph Friedrich Gutsmuths, který proklamoval roku 1793 potřebu vzkřísit olympijské hry a neúnavně ji propagoval slovem i písmem. Všechny tyto hlasy měly jistou ozvěnu; zatím však nevelkou.

Navzdory nevyzrálým podmínkám nebyly to hlasy volajících na poušti. Pod Gutsmuthsovým vlivem zorganizovaly tělocvičné organizace v některých německých městech už v první polovině 18. století „olympijské hry", nejzdařilejší asi v Dessau. Krátce poté přeletěla jiskra podobné iniciativy i oceán a roku 1844 se konaly první atletické soutěže s názvem „olympijské hry" v kanadském Montrealu. V Anglii založil roku 1850 lékař William Penny Brookes „Winlockou olympijskou společnost", která uspořádala hry s lehkoatletickými, zápasnickými a střeleckými soutěžemi. Roku 1860 otevřel tyto hry pro atlety z celého Spojeného království. Později na nich zavedl i soutěže v pětiboji a řecký král Jiří I. věnoval pro jejich vítěze stříbrnou vázu. Ve Francii se tehdy ještě považovalo křížení olympijských her mezi intelektuály i sportovci (jinak nemnohými) za anachronismus, což byla zřejmě záporná reakce na „antické roucho" revoluce 1789 a císařství. Zájem o ně se neprojevil ani v jiných zemích, velkých nebo malých, až na dvě výjimky. První představovalo Švédsko, ačkoli jim zakladatel tamější tělovýchovy Per Henrik Ling nevěnoval zvláštní pozornost. Druhou byly Čechy; Miroslav Tyrš v nich spatřoval „podnět i osten získati vlastnímu národu podobných pramenů okřání, ujaření a oslavení" jako v antickém Řecku.

Avšak ani tam, kde tento zájem přerostl v uspořádání „olympijských her", trvale ještě nezvítězil. Ať se hry s tímto názvem konaly kdekoli, měly jen lokální charakter a brzy po svém vzniku zanikly. Nicméně to vše signalizovalo, že olympijská myšlenka začala přece jen zapouštět kořeny.

Nezávisle na těchto snahách a pokusech zrodila se myšlenka obnovit olympijské hry také v jejich původní vlasti. Její kolébkou bylo město Pyrgos, které vyrostlo na půdě starověkých Letrin, kde se zastavoval k přenocování slavnostní průvod účastníků her na cestě z Élidy do Olympie. Élis to už nemohla být, neboť nepřežila středověk, a Písa zanikla už ve starověku. Pyrgos, v jehož administrativním obvodu ležela Olympie, viděl v sobě legálního nástupce někdejších uspořadatelů her. Krátce po osvobození Řecka z turecké nadvlády se tamější městská rada usnesla, že hry obnoví přímo v Olympii, a to tak, aby se konaly každé čtyři roky v den řeckého národního svátku, tj. 25. března. Roku 1837 toto usnesení publikovala; setkalo se s okamžitým a nadšeným přijetím. Začaly se scházet dary a nabídky pomoci, zakládaly se tělovýchovné a sportovní spolky, mladí lidé (zejména učitelé a příslušníci armády) organizovali trénink. Realizaci tohoto usnesení stála však v cestě nepřekonatelná překážka: rumiště Olympie pokrývala zčásti vrstva ztvrdlého bahna a zčásti hladina močálů, údolí mezi Kroniem a bezbřehým Alfeiem bylo semeništěm malárie. Padlo tedy rozhodnutí, že hry se budou konat v Athénách, ale zvát se budou „olympijské".

Roku 1859, po téměř patnácti stoletích od posledních starověkých olympijských her, sešli se řečtí sportovci na prostranství před zbytky někdejšího panathénajského stadionu, aby oslavili zahájení svých prvních novověkých olympijských her. A nejen sportovci a oficiální osobnosti z tehdejšího království Hellénů, ale i zástupci Makedonie, Thessalie, Kréty, Rhodu atd., kteří potřebovali k cestě turecký pas, delegáti z iónských ostrovů pod britským protektorátem, dále z Konstantinopole, Smyrny, Alexandrie a jiných měst, kde žili Řekové. Hlavní zásluhu o uspořádání těchto her měl Evangelos Zappas, hrdina z dob osvobozovacích bojů, který jim věnoval všechny své síly i celý svůj nemalý majetek. Staly se velkou manifestací

oživlého helénismu a výrazně podnítily rozvoj řeckého sportu.

Celkem 20 000 diváků se shromáždilo onoho 15. listopadu 1859, aby přihlíželo bojům téměř 300 soutěžících v klasických i folklorních disciplínách: třech běžeckých (stadiu, diaulu a dolichu), třech skokanských (do dálky volně, přes příkop a o jedné noze z místa), v hodu oštěpem (do dálky a na cíl), v hodu diskem a ve šplhu na stožár. V klasických dostal vítěz podle olympijského vzoru olivový věnec a podle panathénajského zvyku peněžní odměnu, která se pohybovala od 50 do 280 drachem. (Tehdejší drachma se rovnala asi 50 dnešním a dnešní se rovná asi 0,05 dolarů.) Ve folklorních dostal pouze věcnou odměnu bez věnce: při skoku o jedné noze měch vína a při šplhu na stožár to, co na něm viselo. Druhé takové hry se podařilo uspořádat až roku 1870; jejich program byl rozšířen o dostihový závod v kategorii profesionálů a amatérů. Konaly se pak ještě dvakrát, roku 1875 a 1887.

Tyto hry, stejně jako podobné hry v jiných zemích, měly však brzy ustoupit novým olympijským hrám, které měly přerůst národní rámec a stát se hrami mezinárodního charakteru. Nové hry měly být olympijskými nejen podle jména, ba nejen podle sportovní náplně a soutěžních pravidel, ale i podle svého poslání. Téhož prapůvodního a stále aktuálního a humánního poslání, jež jim dal do vínku legendární Ífitos. Jenže rozšířeného na celý svět ...

Když se roku 1887 konaly poslední novořecké olympijské hry, Curtius už dávno ukončil vykopávky v Olympii a jako starý muž rekapituloval své životní dílo. A mladý Coubertin si právě vytyčoval fantastický plán. „Německo vyneslo na světlo dne trosky Olympie," napsal, „proč by Francie nemohla vzkřísit její starou slávu?"

Zakladatelem novověkých olympijských her se stal Coubertin jako jednatřicetiletý mladý muž a po dost velké oklice. Vyrostl ve stínu francouzské porážky u Sedanu, jež se v jeho prostředí považovala za národní katastrofu, a ve vlasteneckém nadšení se rozhodl, že dá všechny své síly do služeb národní obrody. Dospěl k přesvědčení, že Francii lze pozdvihnout jedině zlepšením výchovy mládeže, a tak se zaměřil na studium pedagogických otázek. Jak zjistil z vlastní zkušenosti, poskytovalo francouzské lyceum, páteř středoškolské výchovy, příliš jednostranné intelektuální vzdělání a vůbec se v něm nedbalo o tělovýchovu a sport. Pod dojmem okřídleného rčení, že „bitvu u Waterloo vyhrála Anglii etonská hřiště", se začal zajímat o britský systém výchovy. Současně hledal vzory a podněty i v jiných zemích, a nejen v přítomnosti, ale i v minulosti. To ho nakonec dovedlo k řeckému gymnáziu, k ideálu kalokagathie, k olympijským hrám ... Ostatně Curtius se dostal do Olympie rovněž až po dlouhé cestě a aniž tušil, co z toho vyplyne pro něho i pro svět.

Pierre Fredi, baron de Coubertin, jak zní celé jeho jméno, se narodil na Nový rok 1863 v Paříži. Pocházel ze staré rodiny, bohaté a konzervativní. Jeho předkové z otcovy strany žili ve Francii od 14. století, kdy se tam přestěhovali z Itálie, předkové z matčiny strany bojovali už pod Ludvíkem IX. Svatým. Mládí prožil v Paříži a na rodinném zámku Mirville v Normandii. Jezdil na koni, hrál tenis, šermoval, ale podle otcova vkusu věnoval příliš málo času lovu a příliš mnoho knihovně. Za studií na Sorbonně ho zaujala historie a umínil si sepsat *Dějiny světa*, což také později udělal (ve čtyřsvazkovém díle roku 1919). V den dospělosti se měl rozhodnout pro jedno ze tří tradičních povolání, jež pro něho přicházela v úvahu: pro službu církvi, důstojnickou kariéru, nebo diplomatickou dráhu. Knězem nechtěl být jednak pro malé sklony k celibátu, jednak pro své poměrně svobodomyslné názory. Ve vojenské službě viděl řemeslo, jež sloužilo válce, ke které pociťoval odpor. Diplomacie mu připadala navzdory potřebné duchaplnosti zahálčivou prázdnotou. Rozhodl se tedy pro čtvrtou možnost, jež se v té době po-

kládala pro mladého francouzského barona za docela rozumnou: žít z výnosu svých velkostatků, ničím se nevázat a být nezávislý, věnovat se svým zálibám.

Svými zálibami se Coubertin výrazně odlišoval od tehdejších normálních aristokratů. Nelákaly ho plesy a mondénní kasina ani toulky s puškou po Africe nebo s jachtou po Středomoří, jen občas se dal vidět v opeře a na nějaké vernisáži. Zahloubal se do pedagogických problémů, a když usoudil, že už o nich dost četl, rozhodl se, že si prověří, jak funguje tolik vychvalovaný britský výchovný systém v praxi. Fascinovala ho zejména osobnost školského reformátora Thomase Arnolda (1795 – 1842), se kterou se seznámil v knihách Thomase Hughese *Školní dny Toma Browna* (1857) a *Tom Brown v Oxfordu* (1861). Arnold se stal roku 1828 ředitelem Veřejné školy v Rugby ve Warwickshire a proměnil ji z „medvědího zápasiště" (jak ji sám charakterizoval) ve vzorný výchovný ústav. Vymýtil v ní rvačky a opilství, k vybití přebytečné energie mladých lidí zavedl organizované hry a svými přednáškami vzbudil u studentů zájem o antiku. Přitom jako anglikánský kněz se z nich snažil udělat „dobré Angličany a křesťany". Thomas Hughes nadepsal při popularizaci jeho myšlenek jednu kapitolu „Svalové křesťanství", jež charakterizoval jako „bratrství těch, kteří se bojí Boha a přejdou 1000 mil za 1000 hodin".

Pierre de Coubertin

Pojem *Muscular Christianity* se Coubertinovi zalíbil. Sám měl něco podobného na mysli, když upravil známý citát z Iuvenala *Mens sana in corpore sano* na *Mens fervida in corpore lacertoso*, „Planoucí duch ve svalnatém těle" (což dal později, roku 1912, vyrazit také na olympijské medaile).

Roku 1883 se vypravil dvacetiletý Coubertin na studijní cestu za Kanál. Britské muzeum samozřejmě neobešel, avšak antickou atletiku v mramoru a na vázách znal už ze stejně krásných ukázek v Louvru. Nyní mu šlo o živý sport ve službách soudobé výchovy. Zamířil do Rugby („Mekky sportovní pedagogiky"), odtamtud do Etonu, Harrovu, Oxfordu, Cambridge a přes méně proslulé střední a vysoké školy se dostal až do skotského Edinburgu. Díval se a viděl: tělesně zdatné a vzdělané mladé muže střídající hřiště s posluchárnou, zdravé soutěžení, smysl pro *fair play*, „rytířsky ušlechtilý charakter sportovních turnajů". Jak to všechno připomínalo gymnázia a hry v Periklově Řecku! Setkal se s W. P. Brookesem, který mezitím přetvořil svou Winlockou společnost na „Národní olympijskou asociaci" a roku 1881 přednesl v Athénách návrh, aby se tamější řecké olympijské hry konaly pravidelně a za spoluúčasti zahraničních atletů. Rozuměl si s ním a až do jeho smrti roku 1895 s ním zůstal v přátelském styku.

Nadšen Británií a stísněn vědomím, že nic podobného ve Francii neexistuje, podnikl další cesty a výzkumy. Švédský tělovýchovný systém Pera Henrika Linga ho nenadchl; měl spíš zdravotní než výchovné zaměření. Německý už teprve ne, nástupci Ludwiga Jahna, Gutsmutsova pokračovatele a vlastního zakladatele německé tělovýchovy, ji proměnili v předvojenský výcvik. Ve školách se cvičilo ve vestě s vyhrnutými rukávy, s kravatou v tvrdém límci a pod vedením tělocvikářů se způsoby kaprálů. Habsburské mocnářství nenavštívil a až mnohem později se ke svému překvapení dozvěděl, že v Čechách existovala už od roku 1862 tělovýchovná organizace *Sokol*, které dal do

vínku Miroslav Tyrš, znalec a obdivovatel antiky, přímo olympijský ideál kalokagathie. Nic se tedy nedozvěděl ani o tělovýchovném hnutí v Uhrách, Srbsku a jiných zemích včetně Ruska a jen málo o tom, co mezitím vyrůstalo v Řecku. Všímal si hlavně anglosaského světa, a to ho přivedlo k cestě za oceán. Na amerických univerzitách, jež navštívil, našel téměř totéž co v Británii: v poněkud pozměněné praxi opět systém „velikého Angličana Thomase Arnolda".

Po návratu a zvážení svých poznatků napsal *Výchovu v Anglii*, svou první knihu o pedagogice a sportu; vyšla u Hachetta v Paříži roku 1888. Rok poté vydal druhou knihu, kterou propagoval *Anglickou výchovu ve Francii*, další rok třetí o zkušenostech z Ameriky pod názvem *Zaoceánské univerzity*. Jejich ohlas byl, mírně řečeno, nevelký, a z lidí, jimž je určil, si jich prakticky nikdo nevšiml. Když už první nezabrala, pochopil, že musí na věc jinak. Neúspěch druhého ho v tom utvrdil. Ano, kde je neúčinné slovo, musí nastoupit čin! Zájem o sport ve službách výchovy je třeba probudit velkorysou akcí. Jestliže Francouzům neimponují angloamerické vzory, je třeba nalézt jiné. Roku 1888 se rozhodl. Obnoví olympijské hry!

Proč právě olympijské hry? Protože v nich viděl nejvýraznější manifestaci ideálu kalokagathie, ke kterému dospěl jako k cíli svého pedagogického úsilí. Protože to byly nejstarší a nejslavnější sportovní hry v historii, protože se o nich mezi lidmi nejvíc vědělo, protože byly výtvorem starých Řeků a vycházely tak ze společných základů evropské kultury a civilizace. Pýthijské hry to nemohly být, neboť v mysli lidí by se spojovaly s Pýthií a věštírnou. Isthmijské a nemejské byly už téměř zapomenuty a neměly tudíž přitažlivost. Nemohly to být ani římské cirkusové hry, což vyplývalo už z jejich povahy a diskreditace. K tomuto účelu se mu nehodilo ani vyhlášení nějakého „rytířského turnaje", ani zavedení něčeho nového s neznámým jménem. Ve prospěch Olympie mluvila ještě jedna mimořádně důležitá okolnost: úspěch Curtiusových vykopávek, které se zájmem sledoval. Olympie se díky těmto vykopávkám dostala do povědomí široké veřejnosti. Psalo se o ní v novinách, vycházely o ní knihy, inspirovala malíře a hudebníky, její jméno si dávaly sportovní kluby, koncertní síně, pařížské lokály, americká města. Její náhlá popularita mohla probudit i zájem o olympijské hry.

Coubertinovi bylo od počátku jasné, že tyto hry nemají v ničem připomínat archeologické vykopávky, které pro ně zkypřily půdu, ani pečlivě konzervované antické originály. Šlo mu o to, jak později napsal v *Olympijských pamětech* (1931), „aby obnovil nikoli formu, ale sám princip této tisícileté instituce", „aby se v nich sloučil helénismus a pokrok do jediného nerozdělitelného celku". Chtěl jimi „obnovit odedávna rozvedené manželství mezi duchem a svaly", naplnit je „podobnou etikou jako v antické epoše, jež se projevila i v některých obdobích středověkého rytířství", chtěl vytvořit jakési *religio athletae*, „náboženství atleta". V *Poselství mládeži všech národů světa z Olympie* roku 1927 zdůraznil: „Moji přátelé a já jsme nepracovali na obnově her proto, aby se z nich stal muzeální objekt nebo námět k filmování, ani proto, aby se jich zmocnily obchodní nebo volební zájmy... Obnovením pětadvacet století staré instituce jsme vám chtěli dát možnost stát se znovu vyznavači víry ve sport, jak ji chápali naši velcí předkové." Sám přitom chápal olympijské hry a celé olympijské hnutí především jako prostředek k dosažení svých pedagogických ideálů, aby byly „školou jednak mravní ušlechtilosti a čistoty, jednak tělesné síly a zdatnosti". V tomto smyslu (a nikoli jiném) se také vyslovil, že na hrách „není důležité zvítězit, ale zúčastnit se".

Snad se zdá zarážející, že novověké olympijské hry vznikly jako nějaký „vedlejší produkt" nebo „pomocný nástroj" Coubertinova úsilí o pedagogické reformy; je to však fakt. Pravda, po založení nabyly objektivně samostatné existence, nezávislé na jeho původních záměrech,

podobně jako jí nabývá třeba literární nebo hudební dílo, když se dostane z autorské dílny na veřejnost. Svou pedagogicko-reformní činnost kladl však Coubertin vždy na první místo, a to i při zaneprázdnění prací v olympijském hnutí. Když se hry pod jeho třicetiletým vedením ujaly, vzdal se předsednictví v Mezinárodním olympijském výboru. „Rád bych věnoval čas, který mi ještě zbývá, naléhavému úkolu: vytvoření produktivní pedagogiky," prohlásil roku 1925 na olympijském kongresu v Praze. „Podle mého mínění budoucnost civilizace nezávisí nyní na politických nebo ekonomických kritériích, ale na tom, kterým směrem se bude ubírat výchova. Nadešla chvíle k vybudování pedagogického chrámu, jehož architektura by byla lépe přizpůsobena všem potřebám dneška."

Mnozí mu tehdy i později vyčítali, že „kvůli pedagogické reformě opustil olympismus", dokonce že jej „zradil". To však jen proto, že ho nechápali: pouze se na svou původně vytyčenou cestu vrátil. Roku 1925 spolupracoval na založení Světové pedagogické unie, roku 1928 založil Mezinárodní úřad sportovní pedagogiky ve švýcarském Lausanne. Vydal řadu článků, manifestů a deklarací, v nichž se projevil jako bystrý pozorovatel a svérázný myslitel. Vytoužený „pedagogický chrám" však nepostavil.

Není pochyb, že význam pedagogických reforem Coubertin přeceňoval: v mládí při úsilí o „obrodu Francie" i později při snaze o „přetvoření světa". Vycházel z idealistického světového názoru, což vyplývalo z jeho původu a vzdělání. Pro pokrok považoval za nejdůležitější „myšlenkové podněty" a ve společenských revolucích nacházel jenom „teror". U sociální nerovnosti stačí podle něho odstranit její výstřelky, a to „jedině reformou kolektivu za pomoci zákonodárství". Tak by se dalo pokračovat; není to však potřebné, jen se to nesmí zastírat. Současně je třeba konstatovat, že se vyznačoval i mnohými pokrokovými názory a postoji, k nimž ho přiváděly rostoucí životní zkušenosti, a že tato stránka při jeho práci v čele olympijského hnutí naštěstí převládla.

Ve veřejné činnosti se Coubertin projevoval jako člověk, který právě v nejdůležitějších směrech překonal tradiční konzervativismus aristokracie. Byl například francouzským vlastencem, ne však šovinistou. Nechoval nepřátelské city například ani vůči Německu, pouze vůči jeho militaristům; přitom se distancoval i od francouzských revanšistů. (V tomto ohledu byl pravým opakem Curtiuse, který složil na oslavu německého vítězství nad Francií roku 1870 hned půl tuctu dlouhých rýmovaček, které prohlašoval za básně.) Upřímně sympatizoval s utiskovanými národy, mezi nimi zejména se slovanskými, a pomoc slabším pokládal „nikoli za ctnost, nýbrž za povinnost". Vždy zdůrazňoval, že v olympijském hnutí „etnické hledisko nehraje žádnou úlohu", že „olympijské hry nejsou privilegiem žádného národa a žádné rasy", že „patří celému světu a všem národům". Usiloval o „olympizaci všech zemí bez výjimky", včetně Afriky, Jižní Ameriky a Asie, bojoval proti povýšenectví nad sportovci jiné barvy pleti než bílé. Nejednou opakoval, že hry založil „nejen v zájmu své vlasti, ale celého světa", a odmítal „snahy jistých lidí, kteří chtěli zabránit, aby se úřad předsedy dostal do jiných rukou než francouzských". Jedinému národu přiznával čestnější místo než ostatním, a to pouze udělením práva kráčet v čele olympijského průvodu: Řekům.

Coubertinovy pokrokové názory a postoje by se daly doložit množstvím citátů z jeho známých spisů a projevů. Použijme však k tomu jednoho z málo známých dokumentů, který je dnes v archívu Českého (bývalého Československého) olympijského výboru. Je to jeho 21stránkový dopis z roku 1928 adresovaný Duchoslavovi Forštovi, jednomu z organizátorů tehdejších pražských dělnických olympiád, publikovaný roku 1977 v obsáhlých výňatcích Františkem Kroutilem v dodatku k českému překladu *Olympijských pamětí*. Jako bojovník za nové výchovné metody a instituce tam Coubertin napsal: „Buržoazní pedagogi-

ka se stala pedagogikou kasty, která je zaměřena k ujařmení jedince, k jeho zapřažení do těch čtyř sil, o které se opírá panství majetné třídy, imperialismu, militarismu, plutokratismu a klerikalismu.“ Ačkoli se hlásil ke křesťanskému světovému názoru, napsal: „Většina církví se teoreticky dovolává učení, které v praxi vědomě nesleduje. Týká se to islámu i židovství, ale hlavně křesťanství.“ Byl baronem a napsal: „Chce či nechce proletariát vytvořit nové společenské zřízení, nebo pouze co možná nejvíc využít situace ve prospěch současné generace a přenechat budoucím pokolením, aby se každé z nich staralo o své vlastní okamžité zájmy? Nemíním rozvádět druhou alternativu, neboť věřím, že naštěstí pro lidstvo první zvítězí a že se vytvoří nové společenské zřízení. Bude to velkolepé dílo a základna pro mír.“

Zdrželi jsme se příliš dlouho u osoby zakladatele novověkých olympijských her? Umožní nám to však lépe pochopit okolnosti jejich vzniku. Nebyl to jednoduchý člověk a mnohé mu v životě nevyšlo; mnohé též nelze, podobně jako u Curtiuse, hodnotit ani u něho bez výhrad pouze kladně. Rozhodně to však byl, jak řekl jeden z pokračovatelů v jeho díle (H. de Madre roku 1971), „muž, který dokázal zahýbat světem“.

Když Ífitos zakládal či obnovoval olympijské hry, byl na tom mnohem lépe než Coubertin. Měl v rukou královskou moc, opíral se o mocné spojence, mohl se vykázat tak autoritativním dokumentem, jakým byl v těch dobách Apollónův výrok delfské věštírny. Nicméně se mu to podařilo, aspoň podle řecké tradice, po úsilí trvajícím celá desetiletí.

Coubertin byl soukromník: byl pouze zapálený pro věc, měl organizační talent, smysl pro taktiku, houževnatost a styky. K rozhodnutí obnovit olympijské hry dospěl roku 1888. Hned nato zahájil soukromou kampaň, kterou proměnil roku 1892 ve veřejnou. Za dva roky dosáhl schválení svého plánu na mezinárodním kongresu, za další dva roky, 6. dubna 1896, se už první olympijské hry nového věku konaly. Je to přímo neuvěřitelné tempo, a to nejen pro doby, kdy ještě převládaly koňské drožky a telefon byl novinkou. Přitom mezinárodní situace v Evropě jeho plánu naprosto nepřála; ani vnitřní v jednotlivých zemích. A pokud jde o sport, netěšil se zájmu veřejných institucí. Vlastně ani široké veřejnosti.

„Bylo to jednoho listopadového večera roku 1892. Ano, v pátek dne 25. listopadu. Prostorný amfiteátr starobylé Sorbonny, velká čtvercová síň vymalovaná ztemnělou šeříkovou barvou, pokud mě paměť neklame,“ začíná Coubertin svoje *Olympijské paměti* (1931). V této místnosti skládal kdysi výroční zkoušku; nyní tam byl za jiným účelem. Podařilo se mu přesvědčit svého přítele vikomta de Janzé, aby tam jako předseda Francouzské unie atletických sportů uspořádal oslavu pátého výročí jejího založení. Šlo tu tak trochu o „podvržené novorozeně“, jak se sám vyjádřil, neboť tehdy se spojily jen dva malé pařížské atletické spolky, ale důležité bylo, že slavnosti nechyběl lesk. Záštitu nad ní převzal prezident republiky Carnot a ruský velkokníže Vladimír, v čestném předsednictvu zasedal rektor pařížské univerzity Gréard a dvorní maršál Obolenskij z Petrohradu. Síň byla k poctě oficiálních hostů a vzhledem k připravovanému francouzsko-ruskému spojenectví vyzdobena modro-bílo-červenými a bílo-modro-červenými státními vlajkami, hrála se francouzská a ruská hymna. Po příslušných oslavných projevech a kulturní vložce (Callotově ódě na sofoklovské téma) následovala třídílná přednáška o dějinách atletiky. První se zabývala starověkem, druhá středověkem, třetí současností. Tuto třetí přednesl Coubertin. Ukončil ji „senzačním ohlášením rezoluce“, jak sám napsal, „která měla být výzvou k brzkému obnovení olympijských her“.

Vznešené publikum odměnilo Coubertina potleskem stejně jako oba předřečníky. „Byl jsem připraven na všechno, jenom na tohle ne.

Opozice? Protesty? Ironické komentáře? Lhostejnost? Nic takového. Shromáždění tleskalo, souhlasilo, přálo mi plný úspěch, a přitom nikdo nepochopil mou myšlenku ... Vzpomínám si, jak o čtyři roky později, na hrách první olympiády v Athénách, složila mi jistá americká dáma kompliment a pak pronesla s líbezným úsměvem: ‚Já už jsem byla na olympijských hrách.' ‚Ale ne,' odpověděl jsem, ‚a kdepak to bylo?' ‚V San Francisku.' A když viděla můj údiv, dodala: ‚Bylo to velice hezké. Sám Caesar byl přítomen.'" Fakt: kromě nejbližších přátel neměl nikdo tušení, oč Coubertinovi šlo. Lidé si většinou mysleli, že chce zaranžovat nějaké revuální představení, v lepším případě jakousi akademii s jinochy a dívkami v antických rouchách, kteří budou přednášet antické básně. Smysl jeho iniciativy unikal i sportovcům, a zejména funkcionářům sportovních klubů. Považovali za směšné, že by se měl uspořádat společný turnaj pro tenisty, běžce, plavce, cyklisty, a dokonce snad i pro boxery. Převládal názor, že tělovýchova (nebo přesněji: tělocvik) a sport nemají nic společného, ba jsou navzájem neslučitelné. Když kdosi objevil, že antičtí atleti závodili nazí, začala se přetřásat otázka: „To budou i na těch hrách pobíhat herci nazí?" Jedni se nad tím pohoršovali, druzí okamžitě vylučovali z her ženy, další tvrdili, že právě to by mohlo být atraktivní... V salonech a klubech Coubertin neuspěl. A co u lidových mas? Jestliže se o tom vůbec dozvěděly, spatřovaly v tom jen nějakou velkopanskou kratochvíli.

Skvěle zaranžované „uvedení olympijské myšlenky do společnosti" se ukázalo fiaskem. „Před shromážděním v listopadu 1892 jsem vycházel z přesvědčení, že ohlas mého návrhu bude dost velký, aby sám o sobě podpořil myšlenku svolat mezinárodní kongres, jehož by se zúčastnili, jak jsem se naivně domníval, oficiální představitelé vlád a univerzit. Najednou jsem pochopil, že budu muset slevit. Jak dál? Velmi rychle jsem se rozhodl, že od plánovaného kongresu neustoupím, pouze že použiji jiné zástěrky." V archívu Unie atletických sportů našel návrh na svolání mezinárodního kongresu o otázce amatérismu. Sám se sice o tuto otázku nijak zvlášť nezajímal, ale ihned se dal do práce na přípravě tohoto kongresu. Přitom vyvinul takovou aktivitu, že dosáhl dokonce rozšíření jeho programu. Tak se stalo, že za osmým bodem, který se týkal sázek na sportovní výsledky a jejich slučitelnosti s amatérismem, se objevil devátý – „O možnosti obnovení olympijských her". A za ním dva další o podmínkách účasti na hrách, o zastoupení jednotlivých sportů, o materiálním zabezpečení her a konečně o vytvoření mezinárodního výboru, který by připravil obnovení her. Coubertin připravil kongres velmi pečlivě. Sestavil především reprezentační tým čestných členů. Byl mezi nimi jeden král (belgický), tři korunní princové (bourbonský, kvůli němuž nepřijal čestné členství francouzský prezident, švédsko-norský a řecký), jeden ruský velkovévoda a francouzský vévoda, tři hrabata, tři lordové, pět baronů atd., několik ministrů, velvyslanců, akademiků, generálů a amerických milionářů; navíc i jeden řecký spisovatel žijící v Paříži (D. Vikelas) a jeden český středoškolský profesor z Klatov, se kterým se už dříve znal (J. Guth-Jarkovský). Se seznamem těchto členů se pak vypravil na cesty, aby získal pro svou myšlenku podporu na univerzitách a ve sportovních organizacích. Roku 1893 strávil čtyři měsíce ve Spojených státech: „Myšlenka obnovení olympijských her se nikde nesetkávala s patřičnými sympatiemi." V únoru 1894 navštívil Anglii: „Tentýž, ba ještě výraznější dojem jsem nabyl v Londýně." Objevily se i zcela neočekávané komplikace. Pochopitelně chtěl pozvat zástupce Německa. Svaz francouzských gymnastických jednot mu však pohrozil, že jeho delegáti odejdou, dostaví-li se Němci. Vyřešilo se to shodou okolností bez skandálu: pruský ministr von Podbielski mu na dopisy o účasti německých zástupců neodpověděl. Neodpověděla však ani jedna univerzita s výjimkou Sorbonny. „Blížilo se jaro a nepřinášelo žádné konkrétní přísliby a naděje.

Ustoupit mi ovšem ani nenapadlo."

Usilovná propagační práce, ve které pomáhal Coubertinovi v Americe W. M. Sloane z Princetonu a v Británii M. C. Herbert z Londýna, se nakonec vyplatila. Pracně sestavená listina čestných členů snad ještě víc. V sobotu odpoledne 16. června 1894 si daly před novou budovou Sorbonny sraz nejelegantnější ekvipáže Paříže, dokonce i automobily. Amfiteátr se zaplnil parádními uniformami, fraky s vyznamenáními a drahými toaletami; mezi 1200 přítomnými bylo tak i 79 delegátů různých sportovních organizací z dvanácti zemí. Pod obrazem *Olympijského háje* od Puvise de Chavannes přednesl baron de Courcel zahajovací projev, po básni Jeana Aicarda zazpívala Jeanne Remaclová *Hymnu na Apollóna*, právě objevenou francouzskými archeology v Delfách. „Tóny velebné harmonie ukolébaly velké shromáždění do žádoucí nálady," konstatoval s uspokojením Coubertin. „Jakési jemné rozechvění se šířilo sálem, jako by tam pronikala přes dálavy věků antická eurythmie. To helénismus naplňoval rozlehlou místnost. Od této chvíle bylo s kongresem všechno v pořádku. Cítil jsem, že se nenajde nikdo, kdo by vědomě nebo nevědomě hlasoval proti obnovení olympijských her."

Nebyl to však kongres o otázkách amatérismu? Podle pozvánky ano. Jenže na jeho programu stálo: „Mezinárodní kongres pro obnovení olympijských her." Mnozí si této „malé změny" ani nevšimli a Coubertin si potají mnul ruce. Aby však zájemci o amatérismus o nic nepřišli, ve své funkci generálního tajemníka navrhl, aby pro ně kongres vytvořil zvláštní sekci. Popřál jim úspěch a soustředil se na práci druhé sekce, jež se měla zabývat olympijskými hrami. Jejím předsedou se stal na jeho návrh už zmíněný řecký spisovatel Dimitrios Vikelas (jinak uznávaný básník a překladatel Shakespeara), který na kongresu zastupoval Panhellénskou gymnastickou společnost. Vážný a vážený muž, tehdy už bezmála šedesátiletý, vedl jednání úspěšně. Jejich výsledek byl přijat bez diskuse: v šoku ze zprávy o zavraždění prezidenta Carnota. „A tak obnovení her kongres schválil a bez jediného hlasu proti vyhlásil na svém posledním zasedání v sobotu dne 23. června."

Coubertin mohl být spokojen. Až na jedinou výjimku dopadlo všechno podle jeho přání. Hry v sobě měly spojovat antickou tradici s výrazně novověkým charakterem soutěží. Měly se konat tak jako v antice každé čtyři roky, avšak na rozdíl od antiky pokaždé v jiném městě, a měly být přístupné příslušníkům všech národů. V čele olympijského hnutí měl stát nezávislý mezinárodní výbor, stálý a ve svém složení trvalý, který by se sám doplňoval. Prvních jeho dvanáct členů, které Coubertin podle připraveného seznamu navrhl, kongres bez výhrady schválil. S jejich jmény jsme se už setkali při prohlídce athénského stadionu: stojí tam v mramoru a zlatém písmu hned vpravo u hlavního vchodu.

Onou výjimkou bylo místo a doba konání prvních her. Padlo rozhodnutí, že se mají konat roku 1896 v Athénách. Coubertinovi se to zdálo příliš brzy a poněkud z ruky. Původně si přál, aby se konaly v prvním roce 20. století a v Paříži. „Svůj názor jsem však změnil po rozhovorech s D. Vikelasem, který mě dokázal kouzelným způsobem přesvědčit, ačkoli v duchu měl přes nadšení pro Athény i obavy z odpovědnosti, že zavleče svou vlast do dobrodružství. Jeden druhému jsme si dodávali odvahy, a tak se stalo, že kongres nakonec Athény jednomyslně odhlasoval."

Všechno bylo tedy v pořádku. Zbývalo jen jediné: uspořádat hry.

„Konečně nadešel okamžik, kdy na obnovený, bělostí zářící athénský stadion začaly proudit davy diváků a král Jiří zpečetil obnovení olympijských her slavnostní formulí: ‚Prohlašuji hry první olympiády nové doby za zahájeny.' Nato zaduněla dělová salva, houf vypuštěných holubů se radostně zatřepal nad stadionem, mužské sbory zapěly krásnou kantátu řeckého skladatele Samara-

se, a soutěže začaly. Dílo vstoupilo do historie ...“

Tak vzpomíná Coubertin na ono památné nedělní ráno 6. dubna 1896. Pouhé necelé dva roky uplynuly od pařížského kongresu a už se jeho usnesení změnilo ve skutečnost. „To všechno je vaše dílo,“ řekl mu tehdy jeho soused na stadionu W. Gebhardt, člen olympijského výboru za Německo, a Coubertin, ve svém životě jinak skromný a při hodnocení svých zásluh zdrženlivý, nepřipojil k tomu v *Olympijských pamětech* výhradu. Snad to tehdy tak cítil. Při jiných příležitostech však podle pravdy zdůrazňoval, že na přípravě a realizaci her se zúčastňoval stále rostoucí okruh vlivných osobností i řadových pracovníků. Neopomněl jim nikdy vzdát za to díky.

Přípravy ke hrám zahájil Coubertin ihned po kongresu, a to ve spolupráci s oběma pařížskými členy Mezinárodního olympijského výboru, tj. s E. Callotem a D. Vikelasem. Vytvořil s nimi pracovní předsednictvo a formuloval hlavní organizační a metodické zásady příští práce. Vedení olympijského hnutí mělo být nezávislé na každé současné i budoucí vládě, včetně francouzské a řecké, a také na každé sportovní či jiné organizaci. To znamenalo, že žádná vláda ani organizace neměla právo vysílat do Mezinárodního olympijského výboru své zástupce. Výbor měl být podle vzoru anglických klubů *self recruting body*, „orgán, jenž se sám doplňuje“. Nové členy měl přijímat pouze na návrh dosavadních a na základě jejich tajného hlasování. Skládat se měl ze tří soustředných kruhů: z malého jádra aktivních pracovníků, ze širšího okruhu pomocníků a propagátorů, a konečně z „fasády“ čili „zlaté zástěrky“, jak se Coubertin vyjadřoval. Perspektivně měl rozšířit svou činnost na všechny země, kde by se kolem jeho členů vytvářely národní olympijské výbory. Nezávislost si měl zabezpečit i finančně, zejména zřeknutím se státních subvencí, ačkoli to podle Vikelase znamenalo, že bude „chudákem v brnění“. Po schválení těchto zásad se ujali svých funkcí: Vikelas jako představitel země, jež měla uspořádat hry, se stal předsedou výboru, Callot pokladníkem a Coubertin generálním sekretářem.

Coubertinův generální sekretariát se skládal z něho samého. „Neměl nikdy tajemníka, všechno dělal sám, rozesílal pozvánky a programy, nikdy nepoužíval stenotypistky, sám vyřizoval veškerou korespondenci Mezinárodního olympijského výboru,“ napsal o těchto i pozdějších dobách už citovaný H. de Madre. „Z vlastních peněz hradil všechny výdaje a to všechno považoval za maličkost.“ Přitom hned v prvních dnech musel vyřešit problém, který by zaměstnal velkou mezinárodní komisi s množstvím subkomisí: vypracovat program a pravidla olympijských soutěží. Dnes se ten program pouze upravuje a doplňuje a pravidla jsou vcelku ustálena, on jej však měl *vytvořit*. Obrátil se tedy s dotazníkem na různé svazy, unie, kluby ve Francii, Anglii i jinde. Co dostal, byla směsice rozporů. V té době mělo jen málo sportů mezinárodně uznaná pravidla, celkem existovalo jen pět nebo šest mezinárodních sportovních federací, styky mezi sportovci z různých zemí byly nepatrné. Do konce září se jakžtakž seznámil s materiálem a shrnul styčné body. Pak sbalil kufry, odjel do Marseille a odtamtud lodí do Athén.

Byla to jeho první cesta do Řecka. „Nemálo mě překvapilo, že jsem je našel tak živé a tak podobné mým představám, velmi antické a současně velmi moderní. Pud mě neklamal, když jsem k němu tak silně přilnul. A byl jsem si též jist jeho budoucností.“ Kdyby se tam byl setkal s Periklem, byl by se s ním svou řečtinou dohovořil; tehdejší předseda vlády Trikupis mluvil však jinou řečí. Přesvědčil se o tom ihned po příchodu do hotelu, ještě před vytouženou procházkou na Akropolis, kdy byl poctěn jeho návštěvou. Nevěřil vlastním uším: řecký předseda vlády měl proti obnovení olympijských her v Řecku výhrady! Stěžoval si na nedobrý stav státní pokladny, na velké zahraniční dluhy atd. a dal jednoznačně najevo, že je rozhodnut uspořádání her překazit.

Coubertin počítal se vším možným, pouze s tímto ne. Jakmile však odešel Trikupis, ohlásil se u něho vůdce opozice Delijannis, a ten mu přislíbil podporu. Vikelas, který přijel do Athén už předtím, získal pro olympijské hry významné kulturní činitele, což nebylo vlastně ani těžké, i vlivné lidi z okruhu korunního prince Konstantina. Trikupis okamžitě rozpoutal proti hrám tiskovou kampaň a vládní deník Coubertinovi poradil, aby se vrátil domů a na hry zapomněl. Ve složité situaci zasáhl u prince Konstantina archeolog Ch. Waldstein, ředitel Amerického ústavu pro klasická studia v Athénách, kterého Coubertin prozíravě zařadil na listinu čestných členů pařížského kongresu. Princ Konstantin, rovněž čestný člen tohoto kongresu, Coubertina přijal. Vzhledem k nepřítomnosti krále (byl tehdy na státní návštěvě v Rusku) a na záporný postoj předsedy vlády byl poněkud zdrženlivý. Ujistil ho však o svých velkých sympatiích.

Své sympatie dal princ Konstantin brzy najevo: přijal předsednictví přípravného výboru pro uspořádání her. Coubertina to natolik povzbudilo, že si vymohl na předsedovi vlády Trikupisovi slib „blahovolné neutrality". Na zasedání v Zappeiu dne 12. listopadu projednal výbor Coubertinův návrh na program her a bez dlouhé diskuse jej schválil. Podle toho se mělo konat na hrách přes padesát soutěží: pět běžeckých, šest šermířských, tři cyklistické a jedna jachtařská podle francouzských pravidel, dále tři skokanské, dvě vrhačské, osm jachtařských a dvě tenisové podle anglických pravidel, sedm veslařských podle italských pravidel. Pro střelecké, plavecké a tělocvičné soutěže na nářadí se měla vypracovat zvláštní nová pravidla. Zároveň přednesl Coubertin návrh francouzského helénofila Michela Bréala, aby se na počest hrdinů historické bitvy z roku 490 před n. l. zopakoval běh na Feidippidově trati z Marathónu do Athén. Výbor byl v rozpacích, zda lze závod na „tak nerozumnou vzdálenost" vůbec vyhlásit. Nakonec s ním projevil souhlas.

Z Řecka však neodcházel Coubertin s přílišným optimismem. Jistě, prosadil všechno, co chtěl. Tleskali mu v literární jednotě Parnassii, srdečně byl přijat v Patrasu, nadchla ho Olympie, kterou navštívil poprvé v životě, a hned tam nechal srdce. Když si však uvědomil, že athénský přípravný výbor pro uspořádání her tvoří Trikupisovi lidé, že Řecko je na tom finančně opravdu špatně, že athénský stadion, který měl být hlavním dějištěm her, je pouze pustá kotlina s několika troskami v pozadí...

Nicméně se hned po návratu do Paříže pustil do práce. Vyhotovil především návrh *Olympijské charty* a *Olympijského protokolu*, jejichž zásady si dal schválit už v Athénách. Zdůraznil v nich universalismus her a rovnost všech sportů i závodníků, stanovil také podrobný ceremoniál her včetně vztyčování národní, resp. státní vlajky země vítěze na čestný stožár po každé soutěži. Po přijetí těchto dokumentů předsednictvím Mezinárodního olympijského výboru je publikoval. V té době si Coubertin snad poprvé uvědomil, že propagace her se nesmí omezit na salony, univerzity a kluby, ale že se má zaměřit také na široké masy. Psal články, přednášel, rozesílal pozvánky, žádný dopis nenechal bez odpovědi a žádného redaktora bez interview.

Do zahájení her chybělo něco přes rok, když dostal zprávu, že se od nich rozhodla francouzská vláda distancovat. „Podporovat francouzské sportovce na cestě do Athén? Jaký to nápad!" slyšel ke svému překvapení. Hned poté odvolala účast na hrách významná francouzská sportovní unie: jednak z prestižních důvodů, aby prý nevypadala jako přívěšek olympijského výboru, a hlavně proto, že se nechtěla sejít pod Akropolí s Němci. Přihlášku však odvolala i velká německá turnerská jednota: pro článek ve francouzském tisku, jehož autor podvrhl Coubertinovi šovinistické výroky. Z Ruska mu v únoru 1895 napsal generál Butovskij, člen Mezinárodního olympijského výboru a inspektor tělesné výchovy na vojenských školách, že „myšlenka na hry se tam setkává se značnou lhostejností" a „tisk nepokládá otázku tělesné vý-

chovy za tak závažnou, aby jí jen poněkud vlivnější noviny popřály vůbec místo". Člen Mezinárodního olympijského výboru za Uhry Kemény mu tlumočil návrh hraběte Csákyho, aby se první olympijské hry konaly místo Athén v Budapešti při oslavách „Tisíciletého Maďarska". Z Vídně se mu donesly nevrlé hlasy, jak to, že členem Mezinárodního olympijského výboru je Čech za Čechy, a nikoli rakouský Němec za Rakousko...

Nechť měl Coubertin jakékoli starosti, nejvíce se obával Jobových zvěstí z Řecka. Zatímco řešil s Callotem otázku financování francouzské výpravy a s Gebhardtem uklidňoval rozruch kolem podvrhnutého šovinistického výroku, dostal obsáhlý dopis od Vikelase: „Všechno se obrátilo v dobré! Trikupis vyprovokoval spor s králem, prý aby volil mezi ním a svým synem, a král ho propustil! Novým předsedou vlády se stal Delijannis! Týž, jenž Coubertina hned po příjezdu do Athén ujistil o své podpoře! Princ Konstantin zreorganizoval přípravný výbor, vyhodil z něho Trikupisovy přívržence, v čelo jeho dvou komisí postavil své dva bratry! V dalším dopise Vikelas oznámil Coubertinovi zahájení subskripce na financování her a pak mu už psal dvakrát třikrát týdně. Vláda poskytla výboru dotaci a vydá k finančnímu zajištění her olympijské známky, přicházejí příspěvky i od řeckých vystěhovalců v Americe, v Anglii se do akce zapojili řečtí studenti a v Itálii řečtí námořníci, školní děti v celém Řecku pořádají sbírky... „Dokonce mnichové na svaté hoře Athos, tak bolestně odříznutí tureckým kordonem od své vlasti, vyprázdnili pokladničky a poslali jejich obsah olympijskému výboru do Athén!"

„A co stadion?" zeptal se Coubertin při vzpomínce na pustý svah pod antickým Helikónem, kde se měly pořádat hlavní soutěže. „To je také na dobré cestě," hlásil Vikelas. Princ Konstantin napsal osobní dopis Jorgovi Averofovi, nejbohatšímu Řekovi na světě, a poslal·s ním do Alexandrie generálního tajemníka přípravného výboru Filimona. Averof slíbil, že dá postavit stadion na vlastní náklady, a aby nezůstal pozadu za Héródem Attickým, že jej dá postavit z pentelského mramoru. Podle předběžné kalkulace architekta Metaxase má stát tři čtvrtě miliónu zlatých drachem. Je si však třeba pospíšit, hry mají být zahájeny už za rok ...

Řečtí stavbaři si pospíšili. Nakonec vyšel stadion na 920 000 zlatých drachem, ale byl postaven za 14 měsíců. Při otevření v předvečer her měl sice v horní části ještě jen dřevěné lavice, ale hry se proto nemusely odložit ani přemístit. Také ostatní otázky se vyřešily: úprava Zappeia pro šermířské soutěže, dobudování tenisových kurtů u Olympieia, výstavba střelnice u Kallithei, vybudování cyklistické dráhy v Novém Faléru, vytyčení plaveckých tratí v Pireu. Kde chyběly řeckým sportovním klubům kádry, například ve sboru rozhodčích, pomohla armáda.

Osmdesát tisíc diváků zaplnilo 6. dubna 1896 stadion a přilehlé svahy. Jiří I. obnovil před nimi známou formulí hry, jež Theodosius I. před patnácti století zrušil. Všichni cítili, že jsou svědky události, která vstoupí do dějin Řecka a světa.

Prvních olympijských her nového věku se zúčastnilo celkem 311 závodníků ze 13 zemí: 230 z Řecka, po 19 z Francie a Německa, 14 ze Spojených států, po 8 z Velké Británie a Uher (mezi nimi ze Slovenska Alojz Sokol, oficiálně uváděný v maďarské transkripci jako Alajos Szokolyi), po čtyřech z Dánska a Rakouska (tentokrát bez české reprezentace), po jednom z Austrálie, Bulharska, Chile, Švédska a Švýcarska. Na dnešní měřítka to nebylo mnoho, zejména ze zahraničí; chyběli například sportovci z Ruska, kteří se nedostavili pro finanční potíže, a také z nedaleké Itálie. Ani dosažené výsledky nebyly nijak mimořádné. Přesto vyzněly tyto hry jako úspěch, který překonal nejsmělejší Coubertinovy a Vikelasovy naděje.

Zasloužila se o to především jejich bezvadná organizace; kromě toho důstojný rámec, který byl pro ně vytvořen, a kulturní atmosféra, která

je celých deset dní obklopovala. Konala se představení Sofoklovy *Antigony* a Eurípidovy *Médey*, pořádaly se koncerty a prohlídky antických památek, podnikla se exkurze do Olympie, město rozzářil velký pochodňový průvod, na závěr poctil král účastníky a organizátory slavnostním banketem.

Do Athén se sjeli Řekové z blízka i z daleka a všichni doslovně žili hrami; nikde na světě se od antických dob neshromáždilo na sportovním podniku tolik diváků. Celé Řecko naplňovaly hrdostí medaile jeho atletů; po vítězství Spyra Luise v maratonském běhu se rozezněly zvony na kostelech. „Zatímco v cizině byla obnova her ještě jen jakousi fosforeskující a pitoreskní atrakcí," napsal

Medaile z prvních novodobých olympijských her v Athénách roku 1896. Vítěz každé disciplíny dostal stříbrnou, druhý v pořadí bronzovou. Autorem medailí byl francouzský rytec J. C. Chaplain.

Coubertin, „na helénskou mentalitu působila jako prudký ozdravující lék." Zdálo se, že s návratem her se vrátila do Řecka jeho dávná velikost a sláva.

Tento úspěch vrhl však za sebe i stín. Všeobecné nadšení v Řecku podnítilo krále, aby na závěrečném banketu vyslovil požadavek, že domovem obnovených olympijských her mají zůstat navždy Athény. To ovšem odporovalo zásadě, přijaté už pařížským kongresem, podle které se měly hry konat vždy v jiném městě. Coubertinovi nezbylo, než „nasadit si masku nechápavého člověka", který „neporozuměl králově řeči správně". Po banketu napsal a ihned publikoval otevřený list, v němž se králi a Řecku upřímně poděkoval za zásluhy o úspěch her, a vyslovil naději, že stejně úspěšné budou i následující hry v Paříži. Odmítl tak s patřičnou zdvořilostí králův požadavek, a to bez konzultace s ostatními představiteli olympijského hnutí, mezi nimiž měl tento požadavek nemálo přívrženců. „Co z toho vzejde?... Sám jsem si nebyl příliš jist," vzpomíná na tento svůj krok později. „Nic se však nestalo. Mezinárodní olympijský výbor vydržel zkoušku bez demisí a trhlin."

Druhé olympijské hry se měly konat podle usnesení zakládajícího kongresu roku 1900 v Paříži. Po úspěšném startu v Athénách se neočekávaly žádné vážné překážky. „Jenže, bohužel, bylo-li kde na světě místo, kde se na olympijské hry pohlíželo s naprostou lhostejností, byla tímto místem právě Paříž," konstatoval Coubertin. Pozornost se tam tehdy soustřeďovala na přípravu světové výstavy, a tak Coubertin navrhl spojit hry se sportovními slavnostmi výstavy. Nabídl jejich předsednictví ministrovi obchodu Millerandovi, ale tento velice zaneprázdněný politik to přijal jen jako jednu ze sta podobných funkcí a pověřil jejím výkonem generálního komisaře výstavy Picarda. Ten ji pak přenesl na generálního ředitele výstavních soutěží Mérillona. Přitom ani jeden z nich neměl o olympijských hrách ponětí a neprojevil o ně nejmenší zájem. Nakonec se celá věc dostala do rukou subalterních úředníků, kterým šlo jen o to, aby je nikdo ničím neobtě-

žoval. Aktivitu vyvinuli pouze v jediném případě: když zjistili, že Coubertinův přípravný výbor rozeslal pozvánky a zabezpečil pro soutěže několik hřišť. Pomocí všelijak orazítkovaných papírů jej pak odstavili na vedlejší kolej.

Za těchto okolností se pařížské olympijské hry změnily v něco, co ve srovnání s athénskými vypadalo jako groteska. Nikdo je například nezahájil ani neuzavřel. První soutěže začaly 14. května, pak je pořadatelé protahovali pět měsíců, aby se na výstavě neustále něco dělo, a 28. října je náhle ukončili. Běžecké dráhy v Boulogneském lese nedali upravit ani ohradit; závodníci padali do jam a sráželi se s náhodnými chodci. Pro vrhačské soutěže určili malou mýtinu; oštěpy končily svou pouť v korunách stromů a kladiva se zastavovala na kmenech. Sbor rozhodčích sestavili z vážených občanů, kteří však sportu většinou nerozuměli. Když se s nimi diváci příliš hádali, změnili rozhodnutí, a když se soutěže protáhly, odložili vyhlášení výsledků, takže závodníci se výsledky dozvěděli až z novin. Mezi sportovní soutěže zařadili organizátoři i závody motocyklistů a hasičských sborů, bruslaře nechali vystupovat v rámci „expozice nožířství" a veslařské soutěže ohlásili pod hlavičkou „záchranné služby pro tonoucí". Zvláštní kapitolu tvořily ceny: skládaly se z deštníků, spodního prádla, plyšových panáčků a podobných bazarových rekvizit (Janda-Suk dostal například za druhé místo v hodu diskem stolní kalendář s teploměrem.) „V Athénách jsme přišli do styku s nejryzejším světem antiky. Paříž musí ukázat starou Francii s jejími tradicemi a jemnostmi vkusu," napsal Coubertin před hrami. A po nich? „Zkrátka a dobře, nebylo to nic jiného než obyčejný jarmark."

„Druhé hry olympijské v Paříži 1900 vlastně ztroskotaly", konstatoval v *Pamětech olympijských* Guth-Jarkovský (1929). „Tenkrát byla v Paříži světová výstava a její správa využila her pro sebe a pro svou reklamu. Přes všechno úsilí Coubertinovo udělala z her jen ‚sportovní závody', protáhnuvše je na několik měsíců. Chtěla mít na výstavě stálou atrakci. Pouze závody atletické a tělocvičné tvořily jakýsi zlatý hřeb programu. Těch se někteří členové Mezinárodního olympijského výboru zúčastnili, ale nikterak úředně. Správa výstavy totiž pranic nedbala výboru olympijského... Baron Coubertin se nakonec i jako divák vyhýbal sportovním soutěžím olympijských her, jen jednou byl přítomen, a to běhu maratonskému s cílem na stadion Racing-Clubu de France."

Kolik závodníků se těchto pařížských olympijských her zúčastnilo, nikdo nevěděl a neví. Evidence se zčásti nevedla a zčásti ihned ztratila, poměrně spolehlivé údaje se zachovaly pouze o zahraničních účastnících. Soutěžilo se celkem ve 36 sportech, z nichž se však jen 17 mohlo uznat za olympijské. Tehdejší tisk odhadoval celkový počet startujících „asi na 2000". Mérillon ve své závěrečné zprávě z roku 1901 uvedl, že jich bylo 1319. Pocházeli ze 22 zemí a na rozdíl od Athén se mezi nimi vyskytovaly i ženy (celkem jedenáct). Poprvé přijeli na hry reprezentanti Belgie (62), Holandska (28), Itálie (19), Norska (7), Španělska (5), Ruska (3); navíc i z Haiti, Indie, Kanady, Kuby (po jednom). A jak je u nás dobře známo, poprvé tam vystoupili na olympijské kolbiště i Češi, a to jako reprezentanti své země, tj. odděleně od Rakouska (atleti Karel Nedvěd, Ondřej Pukl a František Janda-Suk, gymnasta František Erben). Počet francouzských závodníků v olympijských disciplínách se odhadoval na 880. Z Řecka se jich dostavilo jen pět – a nestačili se divit.

Třetí olympijské hry slíbil Coubertin Američanům. Dohodl se s nimi o tom už na pařížském kongresu roku 1894, když se zavázali, že budou podporovat jeho návrhy. Bylo to však v pořádku: Spojené státy představovaly výkonností i počtem svých sportovců vedoucí velmoc, navíc disponovaly schopnými organizátory i bohatými finančními zdroji. Podle rozhodnutí Mezinárodního olympijského výboru z roku 1901 měly se hry konat v Chicagu. Kromě Chicaga projevilo o ně zájem i město Saint-Louis, které se chystalo oslavit roku

1904 stoleté jubileum odkoupení Louisiany Spojenými státy od Francie. Vznikl z toho spor, který vyústil v masové demonstrace; ještě že obě města dělilo od sebe téměř pět set kilometrů. Nakonec musel zasáhnout prezident Theodore Roosevelt, který pak rozhodl ve prospěch Saint-Louis. Předseda tamějšího přípravného výboru J. E. Sullivan ihned telegrafoval Coubertinovi, že v Saint-Louis „bude nejúžasnější přehlídka sportovních výkonů všech dob". K připomínce, že se asi na ni nedostane mnoho atletů z Evropy, prohlásil: „Spojené státy vyšlou flotilu válečných lodí, která dopraví účastníky her k břehům Nového světa zadarmo." Vypadalo to dobře, rozhodně lépe než v Paříži.

Žel, dopadlo to přesně naopak, než jak to vypadalo. Předně žádná flotila nepřiplula, a z Evropy se dostalo do Saint-Louis pouze 29 závodníků; 17 z Německa, 4 z Uher (z toho jeden ze Slovenska), po dvou z Řecka, Norska a Rakouska, po jednom z Velké Británie a Švýcarska. Francouzi účast z politických důvodů odmítli, v Čechách se nepodařilo opatřit na vyslání závodníků potřebné peníze, neporozumění tehdejších vlád znemožnilo i účast Rusů a Italů. Velká zahraniční výprava přijela jen z Kanady (41 závodníků). Američané nastoupili s více než tisícičlenným družstvem do 390 soutěží, z nichž však jen 88 mělo olympijský charakter (těch se z USA zúčastnilo mužů 517 a 8 žen). Slibovaný kolosální stadion uspořadatelé nepostavili a atletické soutěže se musely konat na univerzitním hřišti, kde diváci seděli na spěšně stlučených lavicích. Plavecký stadion rovněž chyběl, a tak závodníci startovali z jakéhosi voru, který se při odrazu potápěl. A hlavně: hry se staly opět přívěskem místní světové výstavy, jejíž organizátoři si z nich udělali především reklamu... „Hry v Saint-Louis ztratily pro mne přitažlivost," napsal Coubertin, když viděl, jak se dostávají na scestí. „Přešla mě i chuť, abych se jich zúčastnil. Zanevřel jsem na toto město na soutoku Missouri a Mississippi, které mě zbavilo všech iluzí."

Zatímco v souvislosti s pařížskými olympijskými hrami mluvil Guth-Jarkovský o ztroskotání, o třetích olympijských hrách roku 1904 v Saint-Louis, jichž se zúčastnil jako delegát Mezinárodního olympijského výboru, se vyjádřil takto: „Byl to americký humbuk. Naprosto chyběl alespoň náznak slavnostního zahájení her, hlavu státu zastupoval předseda výstavy a starosta pořádajícího města. Kromě olympijského pořadu se tzv. ‚olympijsky' soutěžilo ve všem možném... Importovaní Patagonci soupeřili s africkými trpaslíky, indiánské kmeny se proti sobě postavily v lukostřelbě, u diváků vše přebíjela atrakce zvaná ‚Velká búrská válka', kterou denně předvádělo 300 nefalšovaných Búrů včetně pravých generálů s pravými jmény Cronjem a Viljoenem."

Až sem tedy dospěly olympijské hry nového věku? Za pouhých deset let po slavnostním založení? Nikdo nepochyboval, že budou muset překonávat potíže růstu. Byl to však růst, nebyla to degenerace? Jistěže se mohly prokázat také pozitivními výsledky. Přes všechny nedostatky umožňovaly sportovcům celého světa, aby se pravidelně setkávali, a počet jejich účastníků se rychle zvyšoval. Olympijské hry podněcovaly vzestup výkonnosti; už na druhých padly čtyři světové rekordy a na třetích jich padlo osm. Probouzely zájem mládeže o sport, přitahovaly diváky. Kam se však ztrácely ideály, jež jim dal do vínku Coubertin? Kam mizelo to nejcennější, co měly přenést ze staré Olympie do nového věku? Jestliže se olympijské hry neměly dostat úplně na scestí, muselo se něco udělat.

Udělalo se – nikoli však z iniciativy Coubertinovy, který tehdy vydal překvapivé heslo, že „je třeba vyčkat času". Nejhůř nesli tento nešťastný vývoj Řekové, a tak jejich představitelé, sportovní stejně jako kulturní a političtí, se bez ohledu na rozpory v jiných otázkách shodli, že vezmou osud her do vlastních rukou. Řecký olympijský výbor, zaštítěný králem, vydal prohlášení, že na oslavu desátého výročí obnovení her uspořádá nové hry, a to podle řeckých tradic. Odmítl je postavit do jedné řady

s pařížskými a saint-louiskými a nazval je „II. mezinárodní olympijské hry“. Prohlášení pak rozeslal spolu s pozvánkami sportovním organizacím všech zemí, u kterých doufal najít pro tento svůj čin pochopení.

Ohlas na toto prohlášení překvapil Mezinárodní olympijský výbor, a zejména Coubertina. Na athénský stadion přišlo 917 závodníků ze 17 zemí; 606 jich bylo z Řecka (mezi nimi šest žen) a 311 ze zahraničí (z toho 14 z Čech). Na programu byly soutěže v 11 sportech a 77 disciplínách. Hry trvaly deset dní a obešly se bez závodů v hašení požárů i boxu žen a zápasů „sportovně nevyspělých primitivů“. Zato je doplňovaly tradiční kulturní podniky. Zahájil je král Jiří I. v přítomnosti britského Edvarda VII., medaile udělil vítězům pro změnu v přítomnosti italského krále Umberta. Úspěch her byl po všech stránkách dokonalý.

Mezinárodní olympijský výbor tyto hry za „olympijské“ však neuznal. Předně proto, že ho jejich pořadatelé vynechali, a pak proto, že se nekonaly v předem stanoveném čtyřletém termínu. Přitom většina jeho členů si uvědomovala, že znamenaly pro olympijské hnutí to, čemu Řekové říkají *aspri mera*, „bílý (jasný) den“. Ještě roku 1949 se domáhal Ferenc Mező, člen Mezinárodního olympijského výboru za Maďarsko, aby byly za olympijské uznány aspoň medaile tehdejších vítězů, ale marně.

Do dějin vešly tyto athénské hry z roku 1906 jako „mezihry“ nebo „interolympiáda“. Ačkoli se do oficiálního seznamu nedostaly, svůj účel splnily. Podepřely v rozhodující chvíli mladý strom olympijského hnutí, aby nerostl křivě, a ukázaly, že k růstu nepotřebuje symbiózu s výstavami moderních vymožeností, nýbrž žírnou půdu antických tradic. A zaštěpení požadavky současnosti.

Nyní už bylo jisté, že olympijské hry jsou vzkříšeny a že budou žít.

Co následovalo po athénských olympijských hrách, slavných prvních i neuznaných druhých, patří už do knihy s jiným titulem. Mluvíme-li však o vzkříšení Olympie, jež vyvrcholilo vzkříšením olympijských her, musíme tomu věnovat aspoň několik slov.

Další vývoj olympijských her nebyl bez problémů. První a zcela nečekaný se objevil hned při přípravě čtvrtých her, které se měly konat roku 1908 v Římě. Itálie se dostala do těžké hospodářské krize, zachvátila ji vlna terorismu, a navíc ji postihl katastrofální výbuch Vesuvu. To vše přimělo tamější olympijský výbor, aby hry odřekl. Nabízela se možnost uspořádat je v Athénách, ale Coubertin se obával přílišné „helénizace her“ a tak navrhl, aby se konaly v Londýně. Britští představitelé v čele s lordem Desboroughem návrh přijali, ačkoli jim zbývalo na přípravu jen deset měsíců. Zvládli ji skvěle: zajistili pro hry prvotřídní sportoviště (včetně nového stadionu pro 100 000 diváků se stometrovým plaveckým bazénem mezi běžeckými drahami) a král Edvard VII. uvítal na nich přes 2000 závodníků z 22 zemí. Stinnou stránkou těchto her bylo očividné nadržování domácích rozhodčích domácím reprezentantům, které probudilo dávnou anglicko-americkou nevraživost a vedlo ke scénám, jež neměly s duchem olympijského soutěžení nic společného. Tyto scény měly dokonce politické dozvuky, což byl sice nežádoucí, ale přesto nepochybný doklad rostoucího významu her.

Páté olympijské hry, zorganizované pod vedením plukovníka V. Balcka roku 1912 ve Stockholmu, proběhly už hladce a v slavnostní atmosféře. Zúčastnilo se jich téměř 2500 soutěžících z 28 zemí a konaly se rovněž pod záštitou a v přítomnosti hlavy státu. Šesté hry roku 1916 v Berlíně měly být ještě velkolepější. Dva roky před nimi však vypukla světová válka.

Případ těchto her ukázal, oč jsou olympijské myšlenky a ideály v novověku slabší než v antice: zatímco Řekové kvůli olympijským hrám odkládali války, nyní se kvůli válce odložily olympijské hry. Vznikla dokonce obava, že v dunění děl a mracích otravných plynů olympijské hnutí za-

hyne. Nezahynulo však, jak víme, a podalo tak nový doklad o své životaschopnosti. Zasloužil se o to nemálo i Coubertin, který zabránil rozpadu Mezinárodního olympijského výboru a přeložil jeho sídlo do neutrálního Švýcarska. V lausannské vile Mon Repos, která se přes svůj název nestala pro něho místem odpočinku, zpracoval Coubertin množství procedurálních a technických otázek. Mezi jiným navrhl olympijskou vlajku symbolizující pěti spojenými kruhy spojení sportovců všech pěti kontinentů a zkoncipoval olympijskou přísahu. Všechny tyto dokumenty byly později oficiálně schváleny. S nimi i zásada, že jednotlivé olympiády si mají zachovat pořadové číslo i v takovém případě, jestliže by se příslušné olympijské hry nekonaly.

Jistěže byla první světová válka ranou pod pás olympijskému hnutí; do nového kola nastoupilo však s novým optimismem. Hry s pořadovým číslem sedm uspořádali roku 1920 Belgičané v Antverpách, ačkoli to bylo pro ně spojeno s nemalými potížemi, které nakonec, zejména po organizační stránce, plně nezvládli. Rozhodli se na ně nepozvat sportovce z Německa, Rakouska, Maďarska a Bulharska, k čemuž je vedla kromě nepřekonaných resentimentů z válečného nepřátelství i obava, že by se zejména Němcům nedala zaručit bezpečnost. Z politických důvodů nepozvali ani sportovce ze sovětského Ruska, jejichž účast byla ovšem vzhledem k tehdejší situaci v zemi ještě problematická. Počtem závodníků překonaly tyto hry přesto poslední předválečné hry ve Stockholmu. Sešlo se jich přes 2500 z 29 zemí, mezi nimi 130 už pod vlajkou Československa.

Osmé olympijské hry roku 1924 se staly „velikým pařížským reparátem“. Zúčastnilo se jich téměř 3000 závodníků ze 44 zemí a po všech stránkách smazaly nedobrý dojem z tamějších minulých her. Po stejně zdařilých devátých hrách v roce 1928 v Amsterodamu, kde už počet závodníků přesáhl 3000, absolvovaly svůj „reparát“ Spojené státy. Na desáté hry roku 1932 přijelo do Los Angeles jen 1331 závodníků ze 37 zemí, neboť cestu do Kalifornie si hlavně z Evropy nemohli mnozí dovolit. Tentokrát připravili Američané hry tak bezvadně, a to po organizační i technické stránce, že definitivně zahladili vzpomínku na Saint-Louis. Poslední hry před druhou světovou válkou, jedenácté, se konaly roku 1936 v Berlíně. Už jsme o nich mluvili, i o snahách pokrokových sportovců a některých představitelů olympijského hnutí o jejich přeložení. Jiné síly byly tehdy však mocnější, a tak soutěže 3378 sportovců ze 48 zemí zahájil Hitler. Mezinárodnímu olympijskému výboru se podařilo alespoň dosáhnout, že kromě zahajovací formule neřekl ani slovo.

Olympijské hry tohoto období charakterizoval nejen růst počtu závodníků a diváků, ale i neustálý vzestup hodnoty sportovních výkonů. Na antverpských hrách bylo překonáno devět světových rekordů, na pařížských rovněž, na amsterodamských třináct, na losangeleských čtrnáct, na berlínských jedenáct. Rozšiřoval se počet soutěžních sportů a disciplín, zlepšoval se též jejich profil. Z tzv. „zimního týdne“ v lednu – únoru 1924 v Chamonix se vyvinuly zvláštní zimní olympijské hry. Coubertin uvítal obohacení her o zimní sporty, ale postavil se proti oddělování „zimních“ a „letních“ her i jejich samostatnému číslování, neboť se obával narušení jednoty her. Mezinárodní olympijský výbor zavedení zvláštních zimních her schválil, a to na pražském kongresu roku 1925 (posledním, jemuž Coubertin předsedal). Přinesly „novou a šťastnou posilu olympijskému hnutí“, konstatoval brzy poté Coubertinův nástupce hrabě Henry de Baillet-Latour z Belgie. Rychlý vzestup jejich prestiže dosvědčuje kromě jiného, že roku 1932, kdy se konaly teprve potřetí (v Lake Placid), je zahájil osobně prezident USA Franklin D. Roosevelt a olympijskou přísahu účastníků přednesl admirál Byrd.

Nového odkladu olympijských her pro válku se už Coubertin nedožil. Zemřel roku 1937 po zklamání z intrik kolem Nobelovy ceny, kterou nakonec nedostal. V posledních le-

tech žil téměř v bídě, protože na podporu olympijského hnutí a pedagogických reforem utratil celé své jmění. Aristokraté a milionáři z Mezinárodního olympijského výboru to nějak přehlédli; výnos z opožděně zorganizované sbírky byl předán už jeho pozůstalým... Ani o tom se nelze nezmínit v souvislosti s obnovenými olympijskými hrami. Stejně jako o tom, že Baillet-Latour zemřel roku 1942, když se nevzpamatoval ze smrti svého syna, který padl v boji proti armádě, jež vtrhla do Belgie pod velením jeho kolegy z Mezinárodního olympijského výboru generála von Reichenau.

Dvoje olympijské hry, dvanácté a třinácté, se kvůli druhé světové válce nekonaly. Čtrnáctým hrám roku 1948 poskytl opět přístřeší Londýn. Sešlo se na nich 4400 sportovců z téměř 60 zemí, což znovu potvrdilo, že válečná vichřice může tyto hry pouze načas zavát, nikoli však vyvrátit z kořenů. Pozvánky nedostaly sportovní organizace států, jejichž vlády rozpoutaly válku. Poprvé ji naproti tomu dostal Sovětský svaz, který pak vyslal na hry pozorovatele. Teprve když Mezinárodní olympijský výbor uznal v květnu 1951 Olympijský výbor SSSR a zároveň přijal za svého člena jeho představitele, zúčastnili se her i sovětští sportovci. Stalo se tak poprvé na patnáctých olympijských hrách roku 1952 v Helsinkách, kde počtem získaných medailí zaujali hned druhé místo za sportovci Spojených států. (Pro nás jsou tyto hry památné zejména úspěchy manželů Zátopkových. Emil získal tři zlaté medaile a Dana 1 zlatou medaili.) Počet účastníků her opět stoupl: na téměř 5000 sportovců ze 69 zemí. V čele Mezinárodního olympijského výboru se dostal v Helsinkách americký milionář Avery Brundage, který ve funkci předsedy vystřídal Baillet-Latourova nástupce Sigfrida Edströma ze Švédska.

Roku 1956 se stala dějištěm olympijských her, v pořadí šestnáctých, poprvé Austrálie. Do Melbourne přijelo navzdory velké vzdálenosti od tradičních sportovních středisek přes 3000 závodníků ze 67 zemí. Po sedmnáctých hrách, které se konaly roku 1960 v Římě, vzplanul olympijský oheň poprvé v asijské zemi. Zatímco italští pořadatelé překvapili enormní dimenzí sportovních zařízení a rozsáhlým využitím moderní techniky, Japonci v Tokiu je roku 1964 ještě překonali. Navíc přidali ke hrám to, co z nich udělalo „olympiádu úsměvů" a nám radost z úspěchu a medaile Věry Čáslavské. Na devatenácté olympijské hry roku 1968, které velkoryse připravilo Mexiko, jako by padl stín krvavé minulosti aztéckého sakrálního sportu. Bezprostředně před nimi postříleli vojáci před hlavním stadionem 260 studentů, dalších 1200 zranili, a zabezpečili tak „olympijský mír" pro soutěže více než 6000 sportovců ze 112 zemí, mezi nimi i z naší (Věra Čáslavská si tam doplnila svou sbírku olympijských medailí na sedm). Otřesná tragédie se odehrála na XX. olympijských hrách v Mnichově roku 1972: za oběť palestinským teroristům a nedostatečným bezpečnostním opatřením padlo skoro celé izraelské olympijské družstvo. Izrael tak za den přišel o svou atletickou elitu. Následující hry uspořádané roku 1976 v kanadském Montrealu, byly největším sportovním podnikem na americkém kontinentu, byly však zároveň i největšími policejními manévry. Radostná olympijská atmosféra se mísila s tísní...

Dvaadvacáté hry, které připadly na rok 1980, se konaly v Moskvě. Do dějin se zapsaly nejen skvělými výkony sportovců (i organizátorů), ale též bojkotem ze strany USA a jejich spojenců. Na dalších hrách roku 1984 v Los Angeles chyběli na oplátku zase sportovci ze „socialistického tábora" (mimo Rumunů) v důsledku bojkotu, který vyhlásil SSSR. Na těchto hrách také došlo k výrazné změně: losangeleský starosta Tim Bradley nepověřil jejich organizací magistrátní úředníky, ale finančního experta Petra Ueberrotha. Výsledkem bylo to, že tato „soukromá olympiáda" skončila přebytkem téměř čtvrt miliardy dolarů, zatímco Montreal se z dluhů za své hry stále ještě nevzpamatoval. Následovaly hry v jihokorejském Soulu, kde chyběla pouze jedna bojkotující země –

severní Korea. Byly poznamenány dopingovou aférou, doping se rozšířil zejména mezi běžci a vzpěrači. Na programu soulské olympiády se znovu objevil tenis, který vyloučilo olympijské vedení před více než šedesáti lety pro přílišnou profesionalizaci hráčů. Na hrách v Barceloně byla poprvé překročena hranice 10 000 závodníků. Charakterizoval je i společný nástup sportovců z bývalého SSSR pod hlavičkou Společenství nezávislých států, stejně jako společný nástup sportovců německých, bez rozlišování NDR a NSR.

XXVI. olympijské hry se měly slavit roku 1996 v Athénách na paměť stého výročí jejich vzkříšení. Avšak Mezinárodní olympijský výbor na svém tokijském zasedání roku 1990 přiřkl tyto hry severoamerické Atlantě. S tím nikdo nepočítal, ani předseda J. A. Samaranch. Zavládlo nesmírné rozčarování ve všech městech, jejichž kandidatura nevyšla, největší ovšem v Řecku. „Scarlett zvítězila nad Athénou, Coca-Cola nad Řeckem." Athénský rozhlas dokonce vyzval, aby Řecko vystoupilo z Mezinárodního olympijského výboru. „Tak jako celé Řecko, i já jsem zklamaný, že při stém jubileu nebyly hry přidělené Athénám", řekl bývalý řecký král Konstantin II. „Musíme se však podřídit výsledkům demokratického hlasování a blahopřát vítězi."

Atlanta je jedno z nejkrásnějších měst ve Spojených státech, s množstvím sportovišť, velikou ubytovací kapacitou, dobrou dopravou a takříkajíc s dokonalými službami. Je to také bohaté město a podle Američanů to „nejsprávnější na uspořádání her". „Budou to nejlepší hry v dějinách", řekl předseda atlantského organizačního výboru W. Payne. Jak se ukázalo, nejlepší nebyly. Zúčastnilo se jich více než 6700 sportovců ze 141 zemí. Jejich organizace byla však „neamericky" slabá. Už slavnostní nástup borců se tak protahoval, že několik sportovců dostalo mezitím infarkt, z nichž jeden skončil smrtí. Nedostatkem těchto her byla též – jak řekl W. Daume, předseda Německého olympijského výboru – absence jejich „spojení s tradicí". Bez ohledu na sportovní výkony a rekordy žili však návštěvníci pod mrakem strachu z terorismu; však také v jednom z rušných městských parků zahynuli dva mladí lidé bombou teroristů.

Všechny olympijské hry, konané po druhé světové válce, se vyznačovaly perfektními sportovními zařízeními a přes některé slabiny i perfektní organizací soutěží. Umožnily tak využít připravenosti účastníků k dosažení výsledků, o nichž se v nejednom případě ještě nedávno tvrdilo, že jsou za hranicemi lidských možností. Na londýnských hrách se pak podařilo překonat pouze dva světové rekordy, což je kromě jiného doklad, že dlouhý odklad her vzestupu výkonnosti nesvědčí. Na helsinských jich už bylo překonáno sedm, na melbournských třináct, na římských sedmnáct, na tokijských šestadvacet, na mnichovských pětatřicet atd. Jistěže je tu třeba vzít v úvahu i rostoucí počet soutěží.

Počet soutěžících se od prvních do dvacátých prvních olympijských her zdvacetinásobil. A počet diváků? Když se athénských her roku 1896 zúčastnilo 80 000 diváků, byl to rekord minulého tisíciletí. Dnes mohou díky rozhlasu a televizi sledovat olympijské soutěže, dokonce někdy lépe než diváci na stadionu, stamiliony lidí na celém světě. Olympijská medaile se stala nejcennější a ničím nenahraditelnou trofejí sportovce našeho věku. Tak jako jí byl ve starověku olympijský věnec.

Úspěchy! Problémy!... Určitě: jedny i druhé jsou takové, že se o nich Coubertinovi a jeho druhům ani nezdálo. S problémy olympijské hnutí zápasí, a proto žije; žije, vzmáhá se, roste. Přitom neměl a nemá pravdu Avery Brundage, že je „největší společenskou silou naší epochy". Není největší, je pouze obrovskou silou. A navzdory všem překážkám se postupně blíží k tomu, aby zaujalo to místo a sloužilo tomu poslání, kterým se vyznačovalo v antickém Řecku.

9. KAPITOLA

OTÁZKY NA NEJSTARŠÍM STADIONU

Vraťme se z cesty po dějinách olympijských her, starověkých i novověkých, opět do Olympie, na stadion s travnatými svahy a lučními květy pod nebem Élidy, kde přímo bytostně cítíme, že jsme v rodišti olympijské myšlenky. Na místo, jež nám už svou atmosférou umožňuje lépe shrnout a zevšeobecnit otázky, které jsme si při naší cestě kladli. A hlavně zamyslet se nad odkazem Olympie dnešku.

Těchto otázek je mnoho, vždyť každá cesta do minulosti vede nutně k srovnávání s přítomností i s dohlednou budoucností. Co je z dědictví Olympie podstatné a co druhořadé, co je třeba jako pokrokové rozvíjet a co jako retardační potlačovat? Využíváme dávných řeckých zkušeností, včetně negativních, nebo je pouze registrujeme? Je-li dnešek pokračováním včerejška, což platí i o olympijských hrách, jak se dnes zabezpečuje žádoucí vývoj do zítřka? Kam napřít úsilí, jaké jsou tu překážky, jací odpůrcové? A za všechny další otázky: vyčerpalo už olympijské hnutí všechny své možnosti, nebo má ještě rezervy, jež může dát do služeb své základní myšlenky?

2780 let čili 695 olympiád leží mezi prvními hrami v Olympii a právě připravovanými olympijskými hrami v Athénách. Olympijský oheň sice mezitím na staletí zhasl, avšak znovu vzplanul a zazářil ve čtyřech světadílech. Myšlenka, kterou symbolizuje, se rozšířila po celém světě... Kolik myšlenek z tak dávných dob dodnes žije? Která z nich má takovou přitažlivost, že dovede pohnout tisíce mladých lidí z téměř všech zemí, aby se s pravidelností přestupného roku scházeli na společných přehlídkách zdatnosti a síly? Která dovede shromáždit statisíce lidí, aby se na těchto „festivalech lidského jara“ zúčastnili jako diváci, a posadit stamilióny, nebo dokonce miliardy dalších k televizorům a rádiím, aby s napětím sledovali jejich průběh? A jak se od zrodu této myšlenky svět změnil!

Změnily se ovšem i olympijské hry. Zčásti v duchu svých nejlepších tradic, a tudíž k prospěchu, který slouží nejen jim samým. V mnohém ohledu nejsou však ještě tím, čím byly v antice. Nad těmito změnami a rozdíly se musíme rovněž zamyslet. Aspoň nad nejhlavnějšími.

Olympijské hry nového věku se od starověkých odlišují především internacionálním charakterem. Zatímco ve starověku se od jejich účastníků vyžadovala příslušnost k řeckému etniku, nebo aspoň k řeckému kulturnímu společenství, dnes se jich mohou zúčastnit soutě-

žící bez ohledu na národnost a rasu. Nejsou spojeny se žádným náboženským kultem, a proto je lhostejné, zda jejich účastníci mají nějaké náboženské vyznání, nebo jsou bez vyznání. Někdejší podmínka, aby soutěžící byl osobně svobodný člověk, padla už dávno; rovněž i taková překážka účasti, jakou byla veřejná klatba. Kromě mezinárodního charakteru se dnešní hry odlišují od starověkých ještě jedním a neméně významným rysem: jsou přístupny nejen mužům, ale ve stejné míře i ženám.

To všechno jsou změny pokrokové, odrážející vyšší vývojovou etapu lidstva, a napohled samozřejmé. Rozhodně však nebyly samozřejmé v době obnovení her. „Probůh, to uvidíme na těch hrách také Indiány, černochy a Číňany?“ ptali se mnozí Coubertina a byli velice překvapeni jeho kladnou odpovědí. „Ženy tam snad budou závodit spolu s muži?“ pohoršovali se jiní. „Nikoli,“ odpověděl Coubertin, „ale vedle mužů, ve zvláštních závodech a se stejným právem na vlajku vítěze na hlavním stožáru.“ Kolem této vlajky vznikly rovněž spory, přičemž nešlo o nic menšího než o prosazování, resp. upírání rovnoprávnosti národů. Nezapomínejme, že olympijské hry byly obnoveny v době, kdy ještě existovaly takové „žaláře národů“ jako habsburské Rakousko-Uhersko, a carské Rusko a kdy téměř celá Afrika a velká část Asie byly pod koloniální nadvládou. Coubertin vytvořil proto zvláštní „olympijskou geografii“, odlišnou od politické, a přiznal každému národu právo vytvořit si olympijský výbor a vystupovat na hrách pod vlastním jménem. To umožnilo též Čechům a později i Finům, aby manifestovali před světem svou národní svébytnost. Tento princip se udržuje v *Olympijském statutu* dodnes (v pravidlu číslo 25), ačkoli jeho význam už poklesl: žaláře národů se otevřely a koloniální říše patří včerejšku. V dobách před první světovou válkou byly však olympijské hry jednou z mála mezinárodních akcí, kde se výslovně uznávala rovnoprávnost národů.

Mezinárodní charakter olympijských her podporuje i ustanovení jejich statutu formulované Coubertinem, podle kterého se mají konat „pokaždé v jiném státě a jiném městě. Olympijská myšlenka se tak má přenášet z jedné země do druhé a popularizovat sport v čím dál širším okruhu“. To se zdá na první pohled správné a správné to zřejmě i je. Avšak právě v Řecku panuje na tuto otázku jiný názor. Nikde ho snad nechápeme lépe než na místě zrodu a tisícileté tradice těchto her.

Řekové odedávna touží, aby olympijské hry měly trvalý domov v jejich zemi. S tímto požadavkem vystoupil už král Jiří I. při prvních novověkých hrách roku 1896 a opakuje to každá hlava řeckého státu a vlády při každých olympijských hrách S touto myšlenkou se ztotožňuje mnoho řeckých a neřeckých přívrženců olympijského hnutí.

Mají se tedy olympijské hry vrátit po staletém putování po světě opět do Řecka? Většina argumentů, uváděných proti tomuto požadavku, neobstojí. Například, že pro Řecko by to znamenalo „neúnosné finanční břemeno“ nebo že v Řecku k tomu chybějí předpoklady pro tzv. „vnitropolitickou nestabilitu“, pro „nedostatek sportovních a ubytovacích zařízení“, pro jeho „geografickou excentricitu“ apod. Vyvracet to by znamenalo „nosit sovy do Athén“, jak říkají Řekové, nebo „nosit dříví do lesa“, jak se říká u nás. Neznamenalo by však trvalé umístění her v Řecku oslabení jejich mezinárodního charakteru? Podle zastánců této myšlenky nikoli: sportovci celého světa by se mohli v rodné zemi olympijských her setkávat jako doposud, svobodně a bez jakékoli diskriminace. Řecká vláda by to slavnostně a provždy vyhlásila silou nezměnitelného zákona. A co se týká nutnosti propagace sportu, ta byla aktuální v 19. století, dnes tato slova už zavání zatuchlostí, podobně jako řeči o „geografické excentricitě“. A navíc jejich trvalé umístění v Řecku by zabránilo sporům a intrikám, které jsou u každého určování místa, kde se mají olympijské hry konat.

Ale nic by nebylo přirozenější, než aby v Řecku našel svůj stálý domov Mezinárodní olympijský výbor.

Podle *Olympijského statutu* se mohou her zúčastňovat příslušníci všech států a národů, které vytvořily regulérní a uznané národní olympijské výbory. Tohoto práva nemusí ovšem využít. Lze však některé z těchto národů na hry nepřipustit, resp. je z účasti na hrách vyloučit? Vzpomínáme si, že sedmých her v Antverpách roku 1920 se nezúčastnili Němci, Rakušané, Maďaři a Bulhaři, osmých her roku 1924 v Paříži opět Němci, 14. her roku 1948 v Londýně kromě Němců ani Japonci. Příslušné národní olympijské výbory, pověřené uspořádáním her, je prostě nepozvaly. Sportovce těchto národů postihl tak trest za to, že jejich vlády rozpoutaly krvavé války, které navíc prohrály. Není pochyb, že tu sehrál úlohu i ohled na domácí diváky a na odpovědnost za bezpečnost těchto sportovců. Především šlo však o zřejmou nechuť střetnout se na sportovním poli s občany států, s nimiž se museli příslušníci pořadatelského státu ještě docela nedávno střetat na válečném poli.

Zda byl tento postup oprávněný, je otázka, ke které nezaujal jednoznačné stanovisko ani Mezinárodní olympijský výbor. Ať máme na její řešení jakýkoli názor, na starém olympijském stadionu musíme tento způsob řešení zařadit mezi případy, jež neodpovídají antickým tradicím. Na 75. olympijské hry roku 480 před n. l. pozvali například Éliďané bez jakékoli diskriminace Thébany, ačkoli stáli (a nejen stáli, nýbrž bojovali) na straně Peršanů proti ostatním Řekům, kteří vedli spravedlivou válku na obranu své vlasti. To byl ovšem krajní případ, na hry byli vždy zváni příslušníci všech řeckých států bez rozdílu, ať měly vládu demokratickou, aristokratickou, despotickou nebo jakoukoli jinou.

Bylo by přehnané tvrdit, že vrcholné orgány olympijského hnutí udělaly vždy vše, aby se zásada rovnoprávnosti států a národů plně uplatnila v praxi. Dlouho nechaly stát stranou například Sovětský svaz. Na sedmé hry roku 1920 v Antverpách, jak už bylo řečeno, sovětské sportovce pořadatelé ani nepozvali. Na osmé hry roku 1924 v Paříži je chtěli původně pozvat jen vedle reprezentantů z řad bílých emigrantů, ale nakonec i z toho sešlo. Mezinárodní olympijský výbor prostě Sovětský svaz neuznával, politické pozadí tohoto postoje je všeobecně známo. O škodách, které tím utrpělo samo olympijské hnutí, se museli přesvědčit i odpůrci SSSR už při prvním vystoupení jeho reprezentantů na 15. olympijských hrách roku 1952 v Helsinkách a potom na všech dalších.

Olympijské hry nebyly donedávna místem setkání reprezentantů všech států a národů. Neviděli jsme na nich například hned příslušníky jednoho z největších států světa s množstvím vynikajících sportovců, tj. Čínské lidové republiky. Pro vrcholné orgány čínského sportu byla nepřijatelná koncepce tzv. „dvou Čín“. Záleželo na Mezinárodním olympijském výboru, aby se jí zřekl; už se tak, byť s opožděním, stalo.

Jestliže jsou dnes olympijské hry univerzální, je to v rozhodující míře důsledek postupného osvobozování se národů a vytváření samostatných států, které považují takřka za jeden ze znaků své suverenity mít vlastní olympijský výbor. Úměrně tomu se rozšiřoval vrcholný orgán olympijského hnutí. Dnes má Mezinárodní olympijský výbor zhruba desetkrát více členů, než měl při svém založení (tehdy jich měl dvanáct). Od samého počátku v něm bylo nepochybně přemíra Veličenstev, Výsostí, Jasností a jiných Excelencí. Avšak toto není podstatné, jména s podobnými tituly nalezneme i na zakládacích listinách univerzit, muzeí, nemocnic a jiných institucí. Byli to mocní tehdejších dob, a jestliže tyto instituce zakládali nebo je umožňovali zakládat, rozhodně jim to nevyčítáme.

Coubertin kdysi řekl, že „dokonce ti, kdož pocházeli z nejvyšších aristokratických kruhů, určitě nebyli

těmi největšími zpátečníky". Potvrdilo se to roku 1972, kdy ve funkci předsedy Mezinárodního olympijského výboru vystřídal milionáře Brundagea lord Killanin. Avšak nejde jen o složení těchto orgánů z „třídního hlediska". Jde o to, aby jejich členové byli na výši požadavků, které se na ně kladou, aby problémy posuzovali a řešili v duchu olympijských tradic.

Na olympijském stadionu je nám nesmírně vzdálené pomyšlení, že olympijské hry měly nebo mají nějaké odpůrce. Ve starověkém Řecku je až do nástupu křesťanství neměly, přinejmenším se o nich nezachovaly zprávy. V naší době je tomu jinak.

Zpočátku stála proti olympijským hrám, jak řekl Coubertin, „hydra nepochopení" a „hradba všelijakého tmářství". Před čtvrtými hrami roku 1908, které se měly konat původně v Římě, musel Coubertin navštívit papeže, aby katolická církev zrušila „něco na způsob interdiktu" vůči sportu. Bylo to důležité, neboť v Itálii i jiných zemích měla (a zčásti dodnes má) značný vliv. Podařilo se mu dosáhnout, že papež odsunul do zapomnění Cyprianovy a Tertullianovy výroky, nově interpretoval slova svatého Pavla z listu Korinťanům, namířená proti olympijským hrám, a vyjádřil vůči hrám „blahovolný postoj". Náboženská omezenost a intolerance ohrozila však olympijské hry ještě roku 1928, když se na ně připravoval Amsterdam. Jako proti „pohanské slavnosti" vystoupili proti nim pietisté, kteří využili svého vlivu, aby znemožnili jejich finanční zajištění. „Má mít tato olympiáda na svém kontě rekord v lidské hlouposti?" zeptal se tehdy Coubertin. Nakonec se holandská vláda vzpamatovala... Později se hodnostáři některých církví zas pokusili proniknout do olympijského hnutí a uplatňovat v něm svůj vliv. Ale i tomu se vrcholné orgány ubránily.

Dnes má olympijské hnutí jiné protivníky: lidi, kteří se staví proti všemu (*notorische Neinwahler*, jak říkají Švýcaři), zejména ty z nich, kteří mají vliv na tisk a rozhlas. Důvody jejich postojů bývají většinou nejasné i pro ně samé. Patrně jim jde o to, aby na sebe upoutali pozornost tím, že nekráčí v řadě. V souladu se svým přáním předpovídají například brzký zánik olympijských her. „Po každé olympiádě jsem se mohl dočíst, že byla definitivně poslední," napsal Coubertin roku 1931. Totéž jsme se mohli dočíst v novinách známých tiskových magnátů i po olympijských hrách v Montrealu roku 1976 a podle předpovědí těchže novin měla být „definitivně poslední" olympiáda v Moskvě roku 1980. Podle dalších se olympijské hry už přežily. „Dnes tyto hry nebere přece nikdo vážně. Mají-li nějakou přitažlivost, pak je to pouze díky hosteskám, které však mohou poskytovat své půvaby jen služebně," napsal ve zpravodajství z Montrealu v červenci 1979 známý časopis s obrázky krásných slečen na krásném papíře. Podle některých olympijské hry už vlastně zahynuly. „Olympiády zahubil profesionalismus." „Olympiády zemřely na nemoc zvanou elefantiáza." „Knokaut olympiádám: sport podlehl, zvítězila politika." Každá lepší výstřižková služba může dodat podobných konstatování a předpovědí ze západních časopisů libovolné množství. Co k tomu říci? Snad jen to, že výroky delfské věštírny bývaly seriózнější.

Nemenší problémy než s nepřáteli má olympijské hnutí se svými přívrženci, kteří se pokoušejí do něho vnést (i když bez zlého úmyslu) retardační a destruktivní prvky. Kdysi to byl návrh vycházející ze Švédska, dodnes občas ožívající, podle něhož by se měly hry omezit na antické disciplíny a všechno moderní by se z nich mělo vyloučit. Dále pak to byl zejména návrh některých francouzských sportovních federací, aby se olympijské hry rozdělily na soutěže v jednotlivých sportech a staly se tak jakýmsi „souhrnem světových šampionátů". Soutěže by se podle tohoto návrhu nemusely konat ani současně, ani v jediném

místě. Dnes se ovšem také nekonají vždy v jediném místě: jestliže leží jejich hostitelské město ve vnitrozemí, musí se například jachtařské soutěže pořádat ve vzdálenosti třeba několika set kilometrů.

Úplně odděleně, časově i místně, se konají olympijské soutěže v zimních sportech. Navíc se zvlášť číslují, tj. nikoli jako zimní hry příslušné olympiády, což je nedůslednost, proti které se stavěl sám Coubertin. Na 16. olympijských hrách roku 1956 v Melbourne došlo dokonce k odštěpení jednoho sportu, jelikož australská byrokracie tvrdošíjně trvala na předpisu o zákazu dovozu koní, musely být jezdecké soutěže přeloženy jinam (přístřeší jim poskytlo Švédsko). Pokud by byl přijat zmíněný návrh z Francie, mělo by to za následek likvidaci olympijských her, nechť se přitom jakkoli operuje argumentem, že vyžadují modernizaci.

Snahy o rozdělení her tedy olympijské hnutí nerozdělují. Co však v něm vytvářelo dvě těžce smiřitelné strany, byl problém „amatérismu“ a „profesionalismu“. Mezinárodní olympijský výbor s ním zápolil od samého počátku, a to vcelku neúspěšně. „Chyba vězí v tom, že otázka amatérismu nebyla vůbec položena tak, aby se dala vyřešit,“ napsal v *Olympijských pamětech* Coubertin roku 1931. „Dnes mohu klidně přiznat, že jsem pro otázku amatérismu nikdy nezahořel. Sloužila mi za pouhou zástěrku ke svolání kongresu, který měl obnovit olympijské hry.“ Znovu a znovu ji však nastolovali představitelé olympijského hnutí z Velké Británie a Spojených států. Nevyhnuli se jí ani na posledním kongresu, kterému Coubertin předsedal (roku 1925 v Praze). Poznamenal k tomu: „Na závěr byla otevřena skříň s mrtvolami a znovu byla vytažena na světlo mumie amatérismu se svým příslušenstvím, tj. náhradou ušlého zisku, kapesným, rozdílem mezi profesorem a profesionálem atd.“

Zastaralé chápání této problematiky, jež má své kořeny v představách sportovních funkcionářů z 19. století, podporoval i Coubertinův nástupce Baillet-Latour. Neobloměně je pak vnucoval olympijskému hnutí Avery Brundage. Ten ještě roku 1972 prohlásil ve své *Výzvě k XX. olympijským hrám* v Mnichově: „Mohou existovat pouze dva druhy účastníků: jedni, kteří se věnují sportu z lásky a bez sebemenší myšlenky na odměnu, a druzí, kteří jej provozují pro finanční zisk a chtějí z toho vytěžit materiální prospěch... Sport se stal jejich povoláním, pracují jako podřízení a nejsou svobodnými lidmi, neboť se stali zaměstnanci.“

Podle tohoto chápání by se mohli olympijských her zúčastnit s nadějí na úspěch pouze závodníci, kteří jsou dost bohatí, aby byli „svobodnými lidmi“, takže by si mohli dovolit dvou nebo třífázový trénink, vydržovat si trenéra atd. a snad si i platit cestu do místa her. Stoprocentním amatérem byl tak v poválečné době asi jen řecký korunní princ a pozdější král Konstantin II., vítěz jedné z jachtařských soutěží na XVII. olympijských hrách roku 1960 v Římě.

U většiny sportů připouštěli přívrženci „přísného amatérismu“ různé kompromisy, aby se stadiony nevylidnily. Soutěžící z naší země byli podle nich ovšem profesionály; stát jim umožňoval trénink, zajišťoval jim trenéry a lékaře, přispíval k jejich materiálnímu zabezpečení. Profesionály byli podle těchže kritérií, jak jsme už uvedli, také skoro všichni účastníci antických olympijských her... Nejtrapnější přitom je, že tito bojovníci za „sport z lásky a bez sebemenší myšlenky na odměnu“ používali a používají kromě jiného takových argumentů, že je nutné bránit „čistotu olympijských her v duchu antických ideálů“ a bojovat za návrat k „odměně v duchu prostého olivového věnce bez spojení s jakoukoli hmotnou výhodou“. Prozrazuje to nejen nepochopení, ale i neuvěřitelnou neznalost antických olympijských her. Ostatně již Coubertin musel připomínat, že „výrazy ‚profesionál‘ a ‚amatér‘, aplikované na starověk, neříkají nic“.

„Problémy s amatérismem mi dělaly v prvních letech největší sta-

rosti," řekl M. Killanin roku 1977 při pátém výročí nástupu do funkce předsedy Mezinárodního olympijského výboru. „Dnes už o nich téměř neslyšíme. Abych byl přesný, *Pravidlo 26* o amatérismu považuji za největší změnu v posledních letech, nemluvím však ještě o plném úspěchu. Je to jen lepší než předtím."

Mezinárodní olympijský výbor se pod vedením J. A. Samaranche k této problematice vrátil. Bylo to těsně po skončení 11. olympijského kongresu v září 1981 v Baden-Badenu, kde sice ponechal dosavadní text *Pravidla 26* beze změny, avšak přijal k němu významné doplňky. V nich se už nemluví o tom, kdo je a kdo není amatérem, ale kdo má právo zúčastnit se na olympijských hrách.

Dodatky k *Pravidlu 26* přenesly hlavní zodpovědnost za dodržování amatérského statutu na národní olympijské výbory. Každý z nich dostal za úlohu vypracovat vlastní kritéria účasti, přičemž realizační směrnice Mezinárodního olympijského výboru předem vyloučily z her výslovné profesionály (závodníky i trenéry) a ty sportovce, kteří bez vědomí svého národního olympijského výboru přijali materiální výhody nebo se propůjčili pro reklamu. Mezinárodní olympijský výbor však vzal ohled i na oprávněné zájmy sportovců. „Tyto předpisy vychází ze zásady," zdůraznil, „že příprava a účast na olympijských hrách nebo na mezinárodních sportovních akcích nesmí přinést sportovcům ani zdravotní, ani sociální nebo materiální újmu." Konkretizace tohoto záměru je v pravomoci jednotlivých výborů. Jimi vypracovaná kritéria účasti schvaluje jako konečná instance výkonný výbor Mezinárodního olympijského výboru. Zvláště důležitý je poslední bod směrnic. Právo startu na olympijských hrách přísně zakazuje všem sportovcům, kteří „podle názoru Mezinárodního olympijského výboru hrubě porušili sportovní zásady *fair play*, především použitím dopingu nebo násilí". Tímto ustanovením Mezinárodní olympijský výbor překročil rámec tradičního chápání *Pravidla 26*; už v něm nejde jen o „amatérismus" v takovém či onakém výkladě, ale o morální způsobilost závodníka zúčastnit se velikého olympijského svátku.

Za největší současný problém olympijského hnutí považují někteří jeho představitelé „odpolitizování her". Je ovšem těžké si představit, jak by se taková veliká mezinárodní akce, jako jsou olympijské hry, dala oddělit od celkových politických souvislostí, a ještě těžší, jak by se jí mohl nepřiznat politický význam. O to tu však vlastně ani nejde. Je to jen heslo, v jehož znamení se má vést boj proti vybočení olympijských her z těch kolejí, které vyhovují jeho hlasatelům.

Signál k tomu dal předseda Mezinárodního olympijského výboru A. Brundage na šestnáctých hrách v Melbourne roku 1956, když bylo zřejmé, že reprezentanti SSSR získají víc medailí než reprezentanti USA. „Olympijské hry nemají a nesmějí sloužit politickým cílům, které mohou být správné nebo nesprávné," řekl a vzhledem k očekávané ztrátě prvenství své země připojil: „Olympijské hry jsou soutěže jednotlivců, nikoli národů." To byl signál k pokusům o zrušení nástupu účastníků her podle národních družstev, o odstranění slavnostního vztyčování státní vlajky vítěze, o nahrazení státní hymny jakousi olympijskou znělkou atd. Pro lepší přijatelnost byla tato opatření prohlašována za nutné „zjednodušení a zmodernizování olympijského ceremoniálu". A mezi argumenty se opět objevily „antické tradice".

Toto heslo našlo poměrně široký ohlas a vlivné podporovatele, takže stoupenci Coubertinova odkazu museli proti němu tvrdě bojovat. Dlouho se představitelé olympijského hnutí shodovali pouze na tradičním vypouštění holubů, ačkoli i v tom bylo možné vidět „politiku". Nakonec se podařilo původní ceremoniál z roku 1896 i s příslušnými doplňky udržet. Jedině že státní

hymny byly zkráceny na několik taktů, takže v případě vítězství našeho příslušníka sotva zašuměly bory, ihned zahřměly hromy. Nebyl to zrovna šťastný kompromis, ale postavil se za něj i lord Killanin.

Pokud jde o zmíněné antické tradice, je pravda, že Řekové v Olympii státní vlajky nevztyčovali a státní hymny nehráli. Jsou to symboly vzniklé až v novověku, a tak jich nemohli používat. Na hrách soutěžili jako jednotlivci za sebe; to je rovněž pravda, jenže nikoli celá. Vždy soutěžili také za svůj stát, resp. za své město, jehož jméno oznamoval hlasatel při nástupu na start i při vítězství hned za jménem závodníka. Ale o tom jsme také už mluvili, stejně jako o tom, jakou prestiž přinášelo domovskému městu nebo státu vítězství jeho příslušníka... Ani o tyto argumenty ve sporech kolem ceremoniálu olympijských her však příliš nešlo. Dokonce nešlo nijak zvlášť ani o sám ceremoniál; posloužil pouze za „zástěrku“, jak by řekl Coubertin. Za jednu z těch zástěrek, za nimiž se skrývali ti, kteří nepovažovali pro sebe za výhodné, aby se olympijské hry staly ukazatelem sportovní vyspělosti jednotlivých států a národů.

Ze všech rozdílů mezi starověkými a novověkými olympijskými hrami jeden nám přímo bije do očí: rozdíl ve velikosti někdejších a dnešních her. Zdá se nám, že dnes by plocha stadionu pod Kronovým pahorkem na nástup všech soutěžících ani nestačila. Jako přívržence olympijské myšlenky a milovníky sportu nás to pochopitelně těší. Když se však trochu zamyslíme...

Ačkoli hry v Olympii byly největším sportovním podnikem starověkého světa, ve srovnání s dnešními to byly minihry. Vezměme nejjednodušší kvantitativní ukazatele: počet soutěžních disciplín je dnes asi desetkrát vyšší, počet soutěžících se přibližně ztřicetinásobil, počet rozhodčích vzrostl víc než stokrát, počet příslušníků bezpečnostní služby, kteří nahrazují někdejší ozbrojence s holemi a biči, byl na montrealských hrách nejméně tisíckrát vyšší. Tady v Olympii stačili na všechny běžecké závody tři rozhodčí, na dnešních hrách měří čas závodníků při jednom rozběhu přes třicet lidí. Na tomto stadionu stačil k vyhlášení výsledků jeden hlasatel se silným hlasem; dnes je oznamuje zařízení, jež stojí možná víc než stavba Diova chrámu. Kdyby měla být každá dosud udělená zlatá olympijská medaile skutečně celá ze zlata – kdoví, zda by na to stačilo zlato z Feidiovy sochy Olympijského Dia, jež byla divem světa!

Olympii budovali Řekové po staletí a na staletí. Dnes se při budování olympijských zařízení považuje za chvályhodné, že byla postavena v rekordně krátké době. Přitom na dobu, po kterou mají sloužit, se nejednou nehledí. Samozřejmě to musí být zařízení větší než v Olympii, již pro vzrůst počtu soutěžících a diváků. Jenže při jejich výstavbě, zejména od osmnáctých her roku 1964 v Tokiu, se jaksi začal ztrácet smysl pro míru. Je v pořádku, že kromě stadionů se stavějí i hotely a ubytovny, že se modernizuje dopravní a telekomunikační síť, že při příležitosti her se někde vybuduje podzemní dráha. Z mnoha těchto investic mají hostitelská města a země dlouhodobý užitek. Nicméně je tu otázka, zda takové prioritní zajištění her nenarušuje žádoucí proporce v rozdělení hmotných a finančních prostředků, tj. zda se kvůli hrám nemusejí krátit nebo odsouvat investice, jež jsou z hlediska životních potřeb obyvatelstva naléhavější. Podle zkušeností je třeba na tuto otázku odpovědět kladně. Náklady na hry jsou enormně vysoké, a to přímé i nepřímé, a neustále rostou.

Naproti tomu se zdá, že nelze vždy kladně odpovědět na otázku, zda budovatelé „olympijských superměst“ odvedli perfektní práci. V mnoha případech postavili stadiony, jež patří k vrcholům sportovní architektury, a téměř bez výjimky je dokonale technicky vybavili; o tom není pochyb. Právě tak není však pochyb, že například velká skleněná blána nad mnichovským stadio-

nem, kterou její tvůrce Behnisch nazval „skvělou cirkusovou střechou pro skvělou olympijskou cirkusovou show“, byla stejně drahým jako nešťastným nápadem. Kromě toho je nefunkční: nikoho nekryje a na každého pouští průvan. Věž montrealského stadionu, která měla být podle architekta Tailliberta dominantou města, během stavby praskla a zůstala nedokončena. Odpadlo proto zastřešení stadionu, jež mělo být pověšeno na lanech zakotvených v její stometrové výši, a tak stadion nelze celoročně využívat. Montrealská „olympijská vesnice“ v podobě osmnáctipatrového činžáku, tak krásná na pohled i na pohlednicích, se ukázala pravým opakem toho, co se od ní očekávalo. „Ne, nebyl to dobrý nápad, doslova nacpat sportovce třeba až po čtrnácti do malých ‚bytovek‘ a na palandy,“ konstatoval jeden z jejích tehdejších návštěvníků (K. Mikyska). „Soukromí neexistovalo. Bylo to lidské mraveniště, v němž jeden zakopával o druhého. Sportovci některých zemí raději bydleli jinde, mezi nimi reprezentanti SSSR i USA.“

Rozsah potřebných zařízení je pouze jednou stranou mince; druhou je počet soutěžních sportů, resp. disciplín, a soutěžících. Všestranný vzrůst olympijských her nového věku nabyl v poválečných letech nových rysů. Zejména od sedmnáctých her roku 1960 v Římě se začaly hlavní ukazatelé tohoto růstu rozcházet: celkový náklad na hry i jednotkový náklad na soutěžícího stoupá mnohem prudčeji než počet soutěžících a disciplín. Hlavním jeho faktorem je vzestup investičních nákladů, zejména nepřímých. Při příležitosti her se snáze dostávají subvence a dotace, a tak se dohání, co se dřív zameškalo, nad hlediskem potřeby vítězí zpravidla požadavek reprezentace. Téměř lze říci, že v posledních desetiletích šlo pořadatelským městům především o to, aby se „vytáhla“, a víc než na hrách jim záleželo na přetrumfnutí předchůdců.

Mezinárodní olympijský výbor je si ve své většině tohoto problému vědom. Jeho bývalý předseda Brundage razil heslo „hry za každou cenu“ a skončilo to tak, že každá z 1109 medailí, udělená na hrách v posledním roce jeho funkce, vyšla (podle neoficiálního přepočtu) na 1,8 miliónu německých marek. Jeho nástupce Killanin vytyčil požadavek „skromných a jednoduchých her“, vzdálených „gigantismu“. Přitom zdůraznil zejména potřebu skoncovat s nadměrnými a drahými stavbami, jež po hrách neslouží ani sportu, ani veřejnosti. Přesně stejnými slovy se vyjádřil při nástupu do funkce i nynější předseda olympijského výboru, belgický lékař Jacques Rogge.

Mají-li být tedy hry skromné a jednoduché, je třeba zřejmě začít u nich samých. Především u jejich programu. Mělo by se tedy uvažovat o snížení počtu soutěžních disciplín, nebo dokonce soutěžních sportů, i kdyby se přitom přihlíželo k jejich vyváženosti? Nebo by se mělo přistoupit k radikálnímu omezení počtu soutěžících? Vždyť všeobecně se uznává, že na olympijské hry mají jít nejlepší z nejlepších! Na půdě Olympie nám takové myšlenky, ba i kacířštější, mimoděk napadají. Že by se pořádaly předolympijské výběrové soutěže, národní nebo regionální, a pro přihlášku na hry se stanovily tvrdší výkonnostní limity? Vzpomínáme na élidské nomofylaky, jak pevně drželi v rukou a uvážlivě upravovali program zdejších her, aby se nestaly pro nadměrnost nezvladatelnými. Vzpomínáme na zdejší hellanodiky, jak přísně vybírali závodníky na předolympijském soustředění... Vždyť na úhradu nákladů na hry se na zdejším stadionu ani nemuselo platit vstupné!

Ano, jednoduché hry, skromné a nenákladné! Jenže když s tím chceme upřímně souhlasit, zahřmí nad Olympií obrovské břichaté vojenské letadlo ze země za oceánem, jež má v typovém označení Héraklovo jméno. Stojí přibližně tolik, co stál mexický nebo mnichovský olympijský stadion. A kolik takových a ještě dražších letadel čeří nebe na celém světě, kolik mnohonásobně dražších válečných lodí brázdí hla-

diny i hlubiny moří! V jejich případě se jednoduchost, skromnost a nenákladnost jaksi méně zdůrazňuje.

Říká se – častěji pejorativně než obdivně –, že Mezinárodní olympijský výbor se stal „velkopodnikatelem". Fakt je, že proces komercionalizace, který podporoval J. A. Samaranch, od dob losangeleského Bradleye a Ueberrotha přinesl mnohé pozitivní výsledky. Komercionalizace umožnila, že Mezinárodní olympijský výbor přestal být „chudákem v brnění" a udržel si nezávislost na měnících se vládách a politických poměrech. Výnosy z prodeje vysílacích práv pro televizní a rozhlasové společnosti dosahují stovky milionů dolarů; k tomu přistupuje podíl na vstupném na stadion, poplatek za licence na výrobu suvenýrů atd., a zejména sponzorské dary od výrobců sportovních potřeb a od jiných podnikatelů, kteří si svou reklamu na olympijských hrách a stadionech nemohou nechat ujít. Ve většině zemí se sportovní tradicí jsou na tom národní olympijské výbory po finanční stránce relativně dobře. Mohou spolu s Mezinárodním olympijským výborem podporovat sport v méně rozvinutých zemích. Nebezpečí, že televizní štáby si vynutí konání závodů v časech, které vyhovují jim, a ne soutěžícím, lze čelit rozhodně lépe, než přizivování se na popularitě her organizováním různých „olympiád" (kuchařských, kadeřnických apod.) jakož i používání jejich symbolů kdekoli a kdykoli.

Stejnou spoustu řečí jako kolem komercionalizace je slyšet v Olympii také kolem problému dopingu a užívání anabolik a steroidů. Je to nebezpečný a zakázaný prostředek k získání síly na okamžik výkonu, ovšem za její větší ztráty v budoucnosti. Nic takového antičtí sportovci neznali, ostatně v olympijském sportu se to objevilo až roku 1988 v Soulu (u kanadského sprintera Bena Johnsona, který proto musel vrátit právě vybojovanou zlatou medaili). Později se používání dopujících látek, bohužel, rozšířilo a sportovní lékaři museli dokonce v jednom případě doporučit vyloučení z her pro celé jedno národní družstvo vzpěračů.

Užívání anabolik není jen problémem olympijského sportu, ale problémem sportu vůbec. Po druhé světové válce se stalo tak říkajíc státní politikou zejména v NDR, aby si stát výkony svých sportovců zlepšil svůj image. Mělo to neblahé důsledky zejména u žen. „Zmužněly" a tělo jim zhrublo. Proto je ani nepouštěli před televizní kamery, dokonce ani do rozhlasu, protože se jim změnil i hlas („Ty máš plavat, a ne povídat," řekl trenér své svěřenkyni, účastnici olympiády). V tomto boji má olympijský výbor podporu a sympatie u všech sportovců a přívrženců sportu.

Heslo „V zdravém těle zdravý duch" se považuje za heslo olympijských her a za vyjádření jejich ideálů. Znamená to snad, že tělesně postižený člověk musí zůstat stranou aktivního sportovního života? Mezinárodní olympijský výbor se tím vážně zabýval a dospěl k závěru, že nevytvoří žádné zvláštní soutěžní disciplíny pro handicapované sportovce. Důvodem byly těžkosti při vytváření klasifikačních kategorií stejně postižených a také to, že jejich účast není v souladu se základní myšlenkou a účelem olympijských her. Výbor však nebrání, ba přímo podporuje konání paraolympiád, které se mají konat mimo vlastní olympijské hry, podobně jako se ve starém Řecku konaly héraie (sportovní soutěže žen a dívek) po olympijských hrách.

Olympijské hnutí našeho věku zápasí s mnohými problémy, které Řekové v antice neznali. Nikdy jim například nenapadlo, že by někdo mohl na olympijských hrách zbít rozhodčího, jak to udělal italský šermíř Palliti na druhých hrách roku 1900 v Paříži, anebo že by uhodil rozhodčího do tváře jako španělský boxer Loreno na osmnáctých hrách roku 1964 v Tokiu. Nikdy si nedovedli představit, že by se jejich olympionikovi mohlo přihodit něco takového jako Jimovi Thorpovi, Indi-

ánovi z družstva USA na pátých hrách roku 1912 v Stockholmu, který musel vrátit zlaté medaile, neboť se o něm dodatečně zjistilo, že za studentských let přijal peníze za cestovné na nějaký baseballový turnaj. Podobně se stal „profesionálem" i legendární finský běžec Paavo Nurmi, který si dal hradit cestovné; nebyl připuštěn na desátou olympiádu v Los Angeles a roku 1932 musel vrátit všech 13 olympijských medailí, z toho devět zlatých. Roku 1981 byly Nurmimu jeho zlaté medaile vráceny, Thorpovy medaile dostala až na přímluvu prezidenta USA H. Forda jeho dcera.

„Klamat je lidem vlastní," říká se v jedné z nejstarších literárních památek lidstva, a nemůže se to občas nepotvrdit ani na olympijských soutěžích. Rekordu v tomto směru dosáhl pravděpodobně Fred Lorz z družstva USA na třetích hrách roku 1904 konaných v Saint-Louis. Podstatnou část maratonského běhu absolvoval tajně v automobilu, před cílem se nenápadně zařadil mezi unavené závodníky a za jásotu diváků si potom doběhl pro zlatou medaili z rukou dcery prezidenta Theodora Roosevelta. Co byl ve srovnání s tím přestupek takového Apollónia z Alexandrie na 218. hrách roku 93 n. l., který záležel v tom, že se včas nedostavil na předolympijské soustředění, nebo jeho krajana Sarapióna na 201. hrách roku 25 n. l., když se polekal soupeře a utekl! Jelikož v novověku nebyly zavedeny pokutové sochy, musel postihnout Lorze jiný trest. Nástupcové někdejších hellanodiků ho doživotně vyloučili ze všech závodů a stadionů. (Za tři roky ho však omilostnili, a stal se dokonce mistrem USA.) Mnohé shodné problémy se však v novověku řešily a řeší jinak než v antice, což je vzhledem k změněným podmínkám pochopitelné. Méně je už pochopitelné, že nezřídka se přitom nepřihlíží k antickým zkušenostem.

To se týká zejména problémů, které mají základní význam pro celé olympijské hnutí a jsou mnohem závažnější než třeba otázka amatérismu a profesionalismu nebo růstu nákladů na hry. Jak mají olympijské hry vést ke kalokagathii, tj. k všestrannému a harmonickému rozvoji těla i ducha ve prospěch jednotlivce a společnosti? Jak mají vést k ekecheirii, tj. k míru v době her? Jak mají sloužit vzájemnému porozumění a mírovému soužití mezi národy? Kdyby se řešení těchto problémů nebo úkolů nezdařilo, olympijské hry by neplnily svou základní společenskou funkci. Změnily by se v pouhé mezinárodní sportovní soutěže, ve kterých by mohlo jít v nejlepším případě o rekordy.

Pamatujeme z cesty po dějinách starověkých olympijských her, že součástí jejich programu se nikdy nestaly soutěže umělců. Byly to sportovní hry, svátky tělesné kultury, a duchovní kultura je jen obklopovala. Na některých jiných hrách se naopak konaly sportovní i umělecké soutěže. Žádné z těchto her však neznamenaly pro sport tolik jako olympijské, ani pro umění tolik, jako například athénské dionýsie. Éliďané si uvědomovali, že spojení takových povahově odlišných soutěží není k prospěchu jedněm ani druhým. Důsledně odmítali rozšíření olympijského programu o soutěže z jiné oblasti než sportovní, a praxe ukázala, že měli pravdu. Ani jedny „smíšené" hry nedosáhly takové vážnosti a prestiže jako „čistě sportovní" hry v Olympii.

Coubertin se navzdory těmto zkušenostem snažil přičlenit k sportovním soutěžím na novověkých olympijských hrách i „umělecké disciplíny". Spatřoval v tom prostředek k oživení a obnovení ideálu kalokagathie. V Řecku pro to nenašel pochopení, neboť se to vymykalo tamějším představám o olympijských hrách, a v jiných zemích o to neprojevil nikdo zájem. Svolal proto na jaře 1906 do Paříže konferenci vybraných umělců a vědců, na které dosáhl souhlas s realizací svých představ. Mezinárodní olympijský výbor měl podle jejího doporučení zavést „patero soutěží, a sice v oboru architektury, sochařství, hudby,

malířství a literatury, jichž by se zúčastnila dosud nepublikovaná díla inspirovaná sportovní ideí". Tyto soutěže měly tvořit „součást slavností každé olympiády" a jejich vítězové měli být odměňováni „stejně jako vítězové sportovních soutěží". Podařilo se je zařadit už na páté hry roku 1908 ve Stockholmu (Coubertin na nich získal zlatou medaili za *Ódu na sport*, zaslanou pod pseudonymem). Poté se konaly i na dalších hrách, avšak s nepříliš přesvědčivým úspěchem.

Významná díla se na nich objevovala jen výjimečně; většinou přicházela jen průměrná a podprůměrná, jež se nedala odměnit zlatem a často ani stříbrem. Nepomohlo ani jejich rozdělení na různé sekce, jichž vzniklo postupně patnáct. Naopak se tím jen potvrdilo, že výkon sportovce nelze uvést na společného jmenovatele například s dílem projektanta stadionu, historika olympijských her, skladatele sborové písně, autora propagačního plakátu. Po čtrnáctých hrách roku 1948 v Londýně tyto soutěže v tichosti zanikly.

Kalokagathia zajisté vyžaduje spojení sportu a umění; nikoli však takovou zkratkou, jakou zvolil Coubertin. Navíc se neomezuje na tyto dva prvky. Jde u ní, jak známo, o komplexní rozvoj osobnosti v zájmu jednotlivce i společnosti. Cesta k ní nebyla jednoduchá ani ve starém Řecku, kde se zrodil její ideál a společnost vytvářela podmínky k jejímu dosažení. V předminulém století, kdy se znovu dostala do povědomí lidí, byla tato cesta podstatně složitější; už proto, že kdo se chtěl na ni vypravit, nemohl projít tím velkým přípravným táborem, kterým bylo řecké gymnázium. Musel ji absolvovat ve společensky nepříznivějším klimatu. V obou případech mohla však o kalokagathii usilovat jen privilegovaná část společnosti: ve starověkém otrokářském zřízení pouze svobodní občané, v naší době pouze lidé, kteří nemusejí tělesně a duševně těžce pracovat.

Úspěšné absolvování této cesty vyžaduje především vysokou úroveň zabezpečení hmotných a kulturních potřeb obyvatelstva, pokrok při překonávání protikladů mezi tělesnou a duševní prací, odstraňování různých přežitků v myslích a návycích lidí; ve spojitosti s tím pak vytváření materiální základny pro rozvoj tělovýchovy a sportu, zabezpečování podmínek pro náročnou přípravu vrcholových sportovců, správné vedení péče o rozvoj tělesné kultury. Ukazatelem sportovní vyspělosti jsou počty a výkony sportovců. Kalokagathia se měří zdravím, zdatností, vzdělaností, morálními kvalitami a také radostí ze života.

Jestliže byla kalokagathia výrazem olympijské myšlenky, pak ekecheiria byla jejím základem. Kvůli ní, tj. všeobecnému posvátnému míru, olympijské hry podle řecké tradice vůbec vznikly. Měly poskytnout příležitost k přerušení neustálých válek, k setkání znepřátelených stran, aby se domluvily a změřily si síly beze zbraně v ruce. Neodstraňovaly války, neboť to nebylo v tehdejších podmínkách možné, přesto však byly nástrojem ve službách dorozumění a míru.

Spojení ekecheirie s obnovenými olympijskými hrami zdůraznil předseda pařížského kongresu 1894 baron de Courcel hned v prvých větách zahajovacího projevu: „Co chceme ze vzoru starých olympijských her převzít, je dvojjediný princip jejich jednoty a kontinuity. A chceme též udržet, co se u nich zachovávalo silou zákona a s náboženskou úzkostlivostí, že doba olympijských her byla dobou posvátného míru mezi všemi Řeky." Coubertin tuto základní myšlenku olympijských her horlivě podporoval. Jeho britský spolupracovník Laffan, ředitel koleje v Cheltenhamu, nahradil k usnadnění její propagace řecký termín ekecheiria zvučnějším a pádnějším *Pax Olympica*, „olympijský mír".

Ve starém Řecku byla ekecheiria zabezpečena nábožensky a v kritickém počátečním období i vojenskou mocí; navíc ji posiloval společ-

ný zájem Řeků na konání her. Tyto nebo podobné prostředky neměl Mezinárodní olympijský výbor k dispozici. Kromě toho neměl po dlouhou dobu takovou prestiž, aby se jeho hlas musel brát vážně. Avšak bez ohledu na to: ve věci „olympijského míru" nevládla v něm jednota. Názory jeho členů kolísaly od pacifismu ke skepticismu; realistický pohled měli mezi nimi snad jen plukovníci a generálové, od nichž se jaksi nedalo čekat, že by právě tuto myšlenku propagovali. Přes mnohá krásná slova o míru v Coubertinových i jiných projevech udělal Mezinárodní olympijský výbor pro zachování mírového odkazu Olympie málo a nedosáhl nic.

Nikdo mu nevyčítá, že nezabránil první a druhé světové válce. Síly války byly tehdy mocnější než síly míru; sám však tyto síly míru dostatečně nepodpořil. Pokládal se za nepolitickou organizaci, a ve skutečnosti tedy nebránil politice vedoucí k válce; dokonce ani v dobách, kdy už díky úspěchu her jeho autorita vzrostla. Měl ve svých řadách nemálo upřímných zastánců mírové myšlenky. Byli to však většinou idealisté, kteří věřili, že setkávání mládeže různých národů na olympijských hrách povede časem automaticky k míru. Jiní představovali už sama tato setkání za důkaz jakési celosvětové jednoty. „Kde jinde lze vidět svorně pochodovat komunisty, kapitalisty, roajalisty, socialisty, věřící všech náboženských vyznání i ateisty? Jedině pod praporem olympijského hnutí!" prohlásil jednou pateticky Brundage. Avšak v době, kdy bylo možné vidět na stadionech olympijských měst tento svorný pochod, na obrazovkách v těchže olympijských městech se dalo vidět i něco jiného: záběry z válečných operací v Koreji, na Blízkém východě, ve Vietnamu, nověji v Jugoslávii...

Jestliže se v první polovině našeho století odkládaly kvůli válkám olympijské hry, pak ve druhé polovině to došlo už tak daleko, že se kvůli válkám olympijské hry ani neodkládaly. A jejich dějiště se v Mexiku a Mnichově změnilo v bojiště.

Znamená to, že ten velký odkaz staré Olympie, kterým je ekecheiria, se z novověkého olympijského hnutí vytratil? Ano i ne. Ano při pohledu do minulosti, ne při pohledu do budoucnosti. Díky aktivitě pokrokových sil v mezinárodním sportu se podařilo zděděnou hřivnu ekecheirie zachránit a je naděje, že se ji podaří i rozmnožit. Za historický obrat tu lze považovat rezoluci Mezinárodního olympijského výboru z roku 1968, adresovanou vládě USA, aby v době XIX. olympijských her v Mexiku zastavila válečné akce ve Vietnamu. Marně, avšak nevzdává se. Jinými rezolucemi podpořil tento orgán světové protestní hnutí proti pokusům s jadernými zbraněmi a memorandum OSN proti apartheidu. A Mezinárodní olympijský kongres, který se sešel po více než čtyřicetileté přestávce roku 1973 ve Varně, se konal pod heslem „Sport ve službách míru". Olympijské hnutí si však může vytyčit i vyšší cíle než mír v době her. Může jich také dosáhnout. Rozpracování této problematiky a vypracování příslušných doporučení by mohlo být stejně vděčným jako záslužným úkolem například Mezinárodní olympijské akademie.

Olympijské hnutí stojí dnes před mnoha problémy a úkoly. Ty menší a podružnější se tu v Olympii, na nultém kilometru jeho dějin, postupně před námi ztrácejí. Ne že by neměly význam: boj proti gigantomanii a nadměrnému zvyšování nákladů na hry, boj proti dopingu, používání anabolik, ochrana olympijských symbolů...

Avšak v dialogu s minulostí, jehož předmětem je budoucnost, musí nakonec vystoupit z jejich množství pouze ty nejhlavnější. To znamená otázky odkazu Olympie – kalokagathia a ekecheiria.

Ktéma eis áei lze nazvat úslovím starých Řeků odkaz Olympie, „poklad na věčné časy". Dlouho ležel v zapomnění pod rubášem věků a ke škodě lidstva. Dnes je díky mužům, kteří vynesli na světlo dne olympijské trosky a kteří pak obno-

vili olympijské hry, tento odkaz opět živý. A jako jeden z pokladů, zanechaných Řeky příštím pokolením, je všelidským majetkem.

Olympie má dny své slávy za sebou. Nikoli však hry, jež se v ní zrodily a jež po násilném udušení vstaly jako bájný fénix ze svého popela. Slunečními paprsky se v ní dnes zapaluje pro stadion v novém dějišti těchto her oheň, který je symbolem spojitosti jejich ideálů v myslích dávných a dnešních i budoucích lidí. „Nechť olympijská pochodeň pokračuje ve své cestě staletími pro blaho lidstva," říká se Coubertinovými slovy na závěr každých her, „nechť její oheň plane stále mohutněji k prospěchu lidstva zapáleného pro ideály pokroku." Přejeme si to a věříme, že vzkříšené olympijské hry mají svou slavnou historii teprve před sebou.

Když se loučíme s Olympií, zachováváme si v očích obraz „krásy a vznešenosti kvetoucí na jejích troskách", jak se vyjádřil Curtius, a v srdci touhu opět se tam vrátit. A když si v duchu shrneme její dějiny a odkaz Olympie, musíme dát stokrát za pravdu tomu, co řekl nedávný Coubertinův nástupce Killanin: „Za olympijské ideály stojí za to bojovat!"

HISTORICKÝ PŘEHLED

ANTICKÉ OLYMPIJSKÉ HRY

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
ARCHAICKÁ DOBA			
776	1. hry. Jediná disciplína: jednoduchý běh (na jedno stadion)	První vítěz v běhu na jedno stadion: Koroibos z Élidy	Archaický stadion v olympijské Altidě. Diův oltář a pravděpodobně dřevěný chrám bohyně Héry ze starších dob
752	7. hry. Zavedení olivového věnce pro vítěze	První nositel olympijského olivového věnce: Daiklés z Messénie	
724	14. hry. Zavedení dvojitého běhu (na dvě stadia)	První vítěz ve dvojitém běhu: Hyperios z Písy	
720	15. hry. Zavedení dlouhého běhu (na 7 – 12 a 24 stadií)	První vítěz v dlouhém běhu: Akanthos ze Sparty. Vítěz v běhu na jedno stadion Orsippos z Megary dobíhá do cíle nahý	
708	18. hry. Zavedení pětiboje a zápasu	První vítěz v pětiboji: Lampis ze Sparty. První vítěz v zápasu: Eurybatos ze Sparty	
688	23. hry. Zavedení boxu	První vítěz v boxu: Onomastos ze Smyrny	
680	25. hry. Zavedení závodu s koňským čtyřspřežím	První vítěz v závodu s koňským čtyřspřežím: Pagondás z Théb	

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
676	26. hry	První ze tří vítězství Filombrota ze Sparty v pětiboji	
664	29. hry	První ze tří vítězství Chiónída ze Sparty v jednoduchém a dvojitém běhu	
648	33. hry. Zavedení pankratia („všeboje“) a jezdeckého závodu na koni	První vítěz v pankratiu: Lygdamis ze Syrakús. První vítěz v jezdeckém závodě na koni: Krauxidás (Kraxilás) z Krannonu	
632	37. hry. Zavedení běžeckého závodu a zápasu dorostenců	První vítěz v běhu dorostenců: Polyneikés z Élidy. První vítěz v zápasu dorostenců Hipposthenés ze Sparty, pozdější pětinásobný vítěz v zápasu mužů	
628	38. hry. Zavedení pětiboje dorostenců (ihned i zrušení)	Jediný vítěz v pětiboji dorostenců: Eutelidás ze Sparty	Po 625: Výstavba Héřina chrámu v Olympii (na základech dvou starších)
616	41. hry. Zavedení boxu dorostenců	První vítěz v boxu dorostenců: Filótás ze Sybaridy	
600	45. hry	První z pěti vítězství Hetoimoklea ze Sparty v zápasu	Kolem 600: Výstavba pokladnice Gely v Olympii (nejstarší)
584	49. hry. Místo krále vystupují jako pořadatelé her poprvé dva hellanodikové		
582	K olympijským hrám přibývají jako další celořecké hry pýthijské v Delfách, později též isthmijské v Isthmii		Po 580: Obnova a úprava „Pelopova hrobu“
573	K olympijským hrám přibývají po pýthijských a isthmijských čtvrté celořecké hry v Nemeji		
572	52. hry	První ze čtyř vítězství Tísandra z Naxu v boxu. První ze tří vítězství Arrhachióna z Figaleie v pankratiu	

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
564	54. hry	Tragická smrt pankratisty Arrhachióna z Figaleie při zápasu	
548	58. hry	Pravděpodobně první ze tří vítězství Euagora ze Sparty v závodu s koňským čtyřspřežím	Kolem 550: Výstavba pokladnice Kyrény
540	60. hry	První vítězství Milóna z Krotónu v zápasu dorostenců, pozdějšího pětinásobného vítěze v zápasu mužů	Kolem 540: Výstavba pokladnice Megary
520	65. hry. Zavedení běhu těžkooděnců	První vítěz v běhu těžkooděnců: Damarétos z Héraie. Vítězství Glauka z Karystu v boxu	
512	67. hry	Fanás z Pelény, první vítěz v jednoduchém a dvojitém běhu a běhu těžkooděnců. Tímasitheos z Krotónu vítězí nad Milónem	
500	70. hry. Zavedení závodů vozů s dvojspřežím mulů	První vítěz závodu s dvojspřežím mulů: Thersios z Thessalie. První ze tří vítězství Kallia z Athén v závodu s koňským čtyřspřežím. Vítězství Akmatida ze Sparty v pětiboji	Kolem 500: Výstavba Búleutéria (severního křídla) 500: Zachovaná Akmatidova skokanská činka

KLASICKÁ DOBA

496	71. hry. Zavedení závodu klusáků	První vítěz v závodu klusáků: Pataikos z Dym. Vítězství Empedokla z Akragantu v jezdeckém závodu koní. Tragická smrt boxera Ikka z Epidamnu při zápasu	
488	73. hry	První ze tří vítězství Astyla z Krotónu (Syrakús) v jednoduchém a dvojitém běhu	
484	74. hry	První ze dvou vítězství Euthýma z Loker v boxu. Tragická smrt boxera Hérakla při zápasu	
480	75. hry. Zvýšení počtu hellanodiků ze dvou na devět; zavedení jejich instruktáže	První ze dvou vítězství Theagena z Thasu v boxu a pankratiu	Po 480: Výstavba pokladnice Sikyónu

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
476	76. hry	První ze dvou vítězství Hierón a ze Syrakús v jezdeckých závodech koní	
472	77. hry. Prodloužení her na pět dní		
464	79. hry	Vítězství Xenofónta z Korintu v běhu na jedno stadion a v pětiboji	468 – 456: Výstavba Diova chrámu podle plánů a pod vedením Libóna z Élidy
460	80. hry	Vozataj Karrotos se čtyřspřežím krále Arkesiláa IV. z Kyrénie uniká řadě havárií a jako jediný z 41 účastníků závodu přijíždí do cíle	
456	81. hry	První ze dvou vítězství Leontiska ze sicilské Messény v zápasu	
452	82. hry	První ze dvou vítězství Dámageta z Rhodu v pankratiu	Po 450: Úprava a přestavba archaického stadionu na „raně klasický". Výstavba plaveckého bazénu u Kladea
448	83. hry	První ze tří vítězství Krisóna z Himery v běhu na jedno stadion	
444	84. hry. Zrušení závodu s muly a klusáky	Vítězství Ikka z Tarentu v pětiboji	
432	87. hry	První ze tří vítězství Dóriea z Rhodu v pankratiu	432 – 430: Feidiás vytváří kolosální kultovní sochu pro Diův chrám
420	90. hry	Sparta vyloučena z her pro porušení ekecheirie. Vítězství jejího příslušníka Licha v závodu s koňským čtyřspřežím připsáno „thébskému lidu"	Asi 420: Vztyčení Paióniovy sochy okřídlené Níké před Diovým chrámem
416	91. hry	Vítězství athénského Alkibiada v závodu s koňským čtyřspřežím	Asi 410: Výstavba pokladnice Selinúntu
408	93. hry. Zavedení závodu s koňským dvojspřežím	Vítězství Púlydamanta ze Skottúsy v pankratiu a makedonského krále Archeláa v závodu s koňským čtyřspřežím	Kolem 400: Výstavba Búleutéria (jižního křídla)

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
396	96. hry. Zavedení soutěže trubačů a hlasatelů	První ze dvou vítězství Kynisky ze Sparty v závodu s koňským čtyřspřežím	Po 390: Výstavba chrámu Matky bohů a Theókolea
388	98. hry	První zjištěný případ podplácení soupeře	Po 388: První pokutové sochy (Zánes)
384	99. hry. Zavedení závodu se čtyřspřežím hříbat		
364	104. hry (uspořádané Arkaďany, a proto Éliďany oficiálně neuznané)	První ze tří vítězství Sóstrata ze Sikyónu v pankratiu	364: Vpád Arkaďanů (bez poškození staveb)
356	106. hry	První ze čtyř vítězství Chairóna z Pellény v zápasu	Po 350: Vybudování „pozdně klasického" stadionu. Výstavba kolonády Echa
348	108. hry. Ustálení počtu hellanodiků na deset	Vítězství makedonského krále Filipa II. v závodu s koňským dvojspřežím	Kolem 340: Práxitelův Hermés s malým Dionýsem pro Héřin chrám

HELÉNISTICKÁ DOBA

336	111. hry		Po 338: Výstavba Filippeia
332	112. hry	První ze dvou vítězství Satyra z Élidy v boxu	Po 332: Silaniónova socha Satyra z Élidy
328	113. hry	První z deseti vítězství Hérodota z Megary v soutěži trubačů	Po 330: Výstavba Leónidaia
268	128. hry. Zavedení závodu s dvojspřežím hříbat		
256	131. hry. Zavedení jezdeckého závodu s hříbaty	První vítěz v jezdeckých závodech s hříbaty: Hippokratés z Thessalie	
212	142. hry	Kapros z Élidy prvním vítězem v zápasu a pankratiu	Kolem 210: Výstavba palaistry
208	143. hry	První ze čtyř vítězství neznámého atleta z Argu ve dvojitém běhu. Do roku 100 poslední zpráva o závodech na hipodromu	

Před n. l.	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
200	145. hry. Zavedení pankratia dorostenců	První vítěz v pankratiu dorostenců: Faidímos z Alexandrie v Tróadě	Po 200: Výstavba gymnázia
164	154. hry	První ze čtyř vítězství Leónida z Rhodu v jednoduchém a dvojitém běhu a běhu těžkooděnců	
156	156. hry	Vítězství Aristomena z Rhodu v zápasu a pankratiu	

ŘECKO-ŘÍMSKA DOBA

144	159. hry		Asi 144: Konzul Mummius věnuje na Diův chrám 21 bronzových štítů
100	170. hry	První ze dvou vítězství Níkoklea z Akriónu ve všech čtyřech běžeckých závodech. Poprvé od 143. her závody na hipodromu	
92	172. hry	Vítězství Prótofana z Magnésie v zápasu a pankratiu	
80	175. hry	Hry konány na Sullův rozkaz v Římě. V Olympii pouze závody dorostenců; v běhu na jedno stadion zvítězil Epainétos z Argu	84: Olympia vypleněna vojsky římského vojevůdce Sully
68	178. hry	První ze dvou vítězství Stratóna z Alexandrie v zápasu a pankratiu	
24	189. hry	První ze tří vítězství Démosthena z Mílétu v soutěži trubačů	
4	194. hry	První ze dvou Tiberiových vítězství v závodě s koňským čtyřspřežím	

NÁŠ LETOPOČET

13	198. hry	Vítězství Aristea ze Stratoníkaie v zápasu a pankratiu	
25	291. hry	První ze tří vítězství Démokrata z Magnésie v boxu	

Rok	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
37	204. hry	Vítězství Níkostrata z Aig v Kilikii v zápasu a pankratiu	
49	207. hry	První ze tří vítězství Athénodóra z Aigia v běhu na jedno stadion a Patrobia z Antiocheie v zápasu	
65	211. hry (konané až roku 67)	Neronova „vítězství“ v Olympii	67: Výstavba „Neronova domu“. Odvoz uměleckých děl podle Neronova výběru do Říma
69	212. hry	Polités z Keramu, první vítěz v jednoduchém, dvojitém a dlouhém běhu. Pravděpodobně první z pěti vítězství Diogena z Efesu v soutěži trubačů	
81	215. hry	První z osmi vítězství běžce Hermogena z Xanthu na trojích hrách	
161	235. hry	Vítězství Mnésibúla z Elateie v jednoduchém běhu a běhu těžkooděnců	Asi 160: Výstavba Nymfaia Heróda Attického
213	248. hry	První ze tří vítězství bithýnského atleta s přezdívkou Gráos v dlouhém běhu	
221	250. hry	První ze dvou vítězství Alkandrida ze Sparty v běhu na jedno stadion	
229	252. hry	První ze tří vítězství Démétria ze Salaminy v běhu na jedno stadion a první ze dvou jeho vítězství v pětiboji	
241	255. hry	Vítězství Asklépiada z Korintu v pětiboji. Poslední známý vítěz v závodech na hipodromu: Prométheus z Athén	241: Zachován Asklépiadův votivní disk
245	256. hry	První ze čtyř vítězství Eklekta ze Sinópy v soutěži hlasatelů	

Rok	Program a organizace	Významná vítězství	Stavby, sochy a památky
265	261. hry	První nezachovaný záznam o konání her	Po 265: Vpád Herulů. Obranným opatřením padá za oběť Héřin chrám, chrám Matky bohů a všech dvanáct pokladnic
269	262. hry	Poslední známý vítěz v běhu na jedno stadion: Dionýsios z Alexandrie	
273 ↓ 365	263. – 286. hry	Záznamy o konání her a vítězích nezachovány. Snad na 264. hrách zvítězil v neznámé disciplíně jakýsi Sárapammón a na 286. (nebo 287.) hrách v některé zápasnické disciplíně Filúmenos z Filadelfie	Kolem 290: Zpráva o opravě střechy Diova chrámu
369	287. hry	Poslední známý vítěz: Barasdatés (Varastadés) z Arménie v boxu	
373 ↓ 389	288. – 292. hry	Záznamy o konání her a vítězích nezachovány	
393	293. hry	Poslední hry, o jejichž konání se zachovala zpráva	

Rok	Program a organizace	Jiné události
394	Theodosius I. ruší a zvláštním ediktem zakazuje olympijské hry	395: Vpád Visigótů pod vedením Alaricha
406	Theodosius II. rozkazuje zbourat pohanské chrámy a svatyně v říši	406: Rozkaz Theodosia II. v Olympii neproveden
426	Theodosius II. vydává zvláštní rozkaz ke zbourání chrámů a soch v Olympii	426: Zničení Olympie z rozkazu Theodosia II. dovršují zemětřesení v letech 522 a 551

NOVODOBÉ OLYMPIJSKÉ HRY

Rok	Pořadové číslo	Počet				Neoficiální pořadí zemí	Zimní hry
		soutěžících	zemí	sportů	disciplín		
1896	I. OH Athény	311	13	9	43	1. USA, 2. Řecko, 3. Německo	
1900	II. OH Paříž	1319	22	17	85	1. Francie, 2. USA, 3. V. Británie	
1904	III. OH Saint Louis	605	12	15	88	1. USA, 2. Kuba, 3. Německo	
1908	IV. OH Londýn	2035	22	21	110	1. V. Británie, 2. USA, 3. Švédsko	
1912	V. OH Stockholm	2490	28	15	108	1. Švédsko, 2. USA 3. V. Británie	
1916	VI. OH původně plánované v Berlíně; nekonaly se kvůli první světové válce						
1920	VII. OH Antverpy	2543	29	22	161	1. USA, 2. Švédsko, 3. Belgie	
1924	VIII. OH Paříž	2956	44	20	140	1. USA, 2. Francie, 3. Finsko	I. ZOH Chamonix
1928	IX. OH Amsterdam	3014	46	18	125	1. USA, 2. Německo, 3. Holandsko	II. ZOH St. Moritz
1932	X. OH Los Angeles	1331	37	17	128	1. USA, 2. Itálie, 3. Francie	III. ZOH Lake Placid
1936	XI. OH Berlín	3378	48	20	148	1. Německo, 2. USA, 3. Maďarsko	IV. ZOH Garmisch-Partenkirchen
1940	XII. OH původně plánované v Tokiu; nekonaly se kvůli druhé světové válce						
1944	XIII. OH původně plánované v Londýně; nekonaly se kvůli druhé světové válce						

Rok	Pořadové číslo	Počet				Neoficiální pořadí zemí	Zimní hry
		soutěžících	zemí	sportů	disciplín		
1948	XIV. OH Londýn	4400	59	18	136	1. USA, 2. Švédsko 3. Francie	V. ZOH St. Moritz
1952	XV. OH Helsinky	4925	69	17	149	1. USA, SSSR 3. Maďarsko	VI. ZOH Oslo
1956	XVI. OH Melbourne	3184	67	17	151	1. SSSR, 2. USA, 3. Austrálie	VII. ZOH Cortina d´Ampezzo
1960	XVII. OH Řím	5343	84	17	150	1. SSSR, 2. USA, 3. Itálie	VIII. ZOH Squaw Valley
1964	XVIII. OH Tokio	4730	94	19	163	1. USA, 2. SSSR, 3. Japonsko	IX. ZOH Innsbruck
1968	XIX. OH Mexiko	6059	112	18	172	1. USA, 2. SSSR, 3. Japonsko	X. ZOH Grenoble
1972	XX. OH Mnichov	8000	122	21	195	1. SSSR, 2. USA, 3. NDR	XI. ZOH Sapporo
1976	XXI. OH Montreal	6075	92	21	198	1. SSSR, 2. NDR, 3. USA	XII. ZOH Innsbruck
1980	XXII. OH Moskva	5309	81	21	203	1. SSSR, 2. NDR, 3. Bulharsko	XIII. ZOH Lake Placid
1984	XXIII. OH Los Angeles	6854	140	21	221	1. USA, 2. Rumunsko, 3. NSR	XIV. ZOH Sarajevo
1988	XXIV. OH Soul	8950	123	23	237	1. USA, 2. NSR, 3. SSSR	XV. ZOH Calgary
1992	XXV. OH Barcelona	9368	169	25	250	1. SNS, 2. USA, 3. Německo	XVI. ZOH Albertville
1994							XVII. ZOH Lillehammer
1996	XXVI. OH Atlanta	10332	197	26	271	1. USA, 2. Rusko, 3. Německo	
1998							XVIII. ZOH Nagano
2000	XXVII. OH Sydney	11000	200	28	300	1. USA, 2. Rusko, 3. Čína	
2002							XIX. ZOH Salt Lake City

Země	Zlato	Stříbro	Bronz	Body
1. Spojené státy	39	25	32	199
2. Rusko	32	27	29	179
3. Čína	28	16	15	131
4. Austrálie	16	25	17	115
5. Německo	14	17	25	101
6. Francie	13	14	11	78
7. Itálie	13	8	13	68
8. Kuba	11	11	7	62
9. Spojené království	11	10	7	60
10. Nizozemsko	12	9	4	58
11. Rumunsko	11	6	9	54
12. Jižní Korea	8	9	11	53
13. Ukrajina	3	10	10	39
14. Maďarsko	7	6	3	36
15. Japonsko	5	8	5	36
16. Polsko	6	5	3	31
17. Bulharsko	5	6	2	29
18. Řecko	4	6	3	27
19. Bělorusko	3	3	11	26
20. Švédsko	4	5	3	25
21. Kanada	3	3	8	23
22. Norsko	4	3	3	21
23. Španělsko	3	3	5	20
24. Brazílie	0	6	6	18
25. Etiopie	4	1	3	17
26. Kazachstán	3	4	0	17
27. Švýcarsko	1	6	2	17
28. Česká republika	2	3	3	15
29. Keňa	2	3	2	14
30. Dánsko	2	3	1	13
31. Indonésie	1	3	2	11
32. Jamajka	0	4	3	11
33. Turecko	3	0	1	10
33. Írán	3	0	1	10
35. Slovenská republika	1	3	1	10

LITERATURA

ANDRONIKOS, M.: *Akropolis. The Greek Museums* (Akropolis. Řecká muzea). Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

– : *Delphes. The Greek Museums* (Delfy. Řecká muzea). Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

– : *National Museum. The Greek Museums* (Národní muzeum. Řecká muzea.) Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

– : *Olympia. The Greek Museums* (Olympia. Řecká muzea). Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

ARISTOTELÉS: *Poetika*. Překlad M. Okála, Martin 1944.

– : *Politika*. Překlad A. Kříže, Praha 1939.

BENGTSON, N.: *Die olympischen Spiele in der Antike* (Olympijské hry v antice), Curych 1971.

Berichte über die Ausgrabungen in Olympia (Zprávy o vykopávkách v Olympii) I – IX, Berlín 1937 – 1967.

BLOUET, A. a kol.: *Expédition scientifique de Morée* (Vědecká expedice na Moreji) I, Paříž 1831.

BOARDMAN, J.: *Řecké umění*. Přel. z amerického vydání, Praha 1975.

– : *The Greeks Overseas* (Řekové na moři), Harmondsworth 1964.

BUSCHOR, E. – HAMANN, R.: *Die skulpturen des Zeustempel in Olympia* (Skulptury Diova chrámu v Olympii), Marburg 1924.

BOULONGNE, Y. P.: *La vie et l´oeuvre pédagogique de Pierre de Coubertin* (Život a pedagogické dílo Pierra de Coubertin), Montreal 1975.

Bulletin du Comité International des Jeux Olympiques (Věstník Mezinárodního olympijského výboru), Paříž 1894 – 1895.

Bulletin Officiel du C.I.O. (Úřední věstník MOV), Paříž 1926 – 1938.

Bulletin du C.I.O (Věstník MOV), Lausanne 1946 – 1964.

CONDORELLI, C.: *Le antichi Olimpiadi e gli Olimpionici della Magna Grecia* (Antické olympiády a olympionikové Velkého Řecka), Katánie 1964.

COUBERTIN, P. de: *Essais de Psychologie Sportive* (Eseje o sportovní psychologii), Lausanne 1913.

–: *Les Universités ouvrières* (Dělnické univerzity), Lausanne 1921.

–: *Pédagogie sportive* (Sportovní pedagogika), Paříž 1922.

–: *L´Idée olympique* (Olympijská idea), Lausanne – Stuttgart 1965.

–: *Olympijské paměti*. Přel. z francouzského vydání 1931, Praha 1977.

CURTIUS, E.: *Olympia*, 2. vyd. Berlín 1935.

CURTIUS, *F. Ernst Curtius. Ein Lebensbild in Briefen* (Ernst Curtius. Obraz života v dopisech), Berlín 1903.
CURTIUS, E. – ADLER, F.: *Olympia, die Ergebnisse der vom Deutschen Reich veranstalteten Ausgrabungen* (Olympia, výsledky vykopávek prováděných Německou říší) I–V, Berlín 1890 – 1897.

DIEM, G.: *Olympiaden 766 v Chr. bis 1964. Eine Geschichte des Sports* (Olympiády od 776 před n. l. do 1964. Dějiny sportu), 3. vyd. Stuttgart 1964.
DIOGENÉS: *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. Překlad A. Koláře, Praha 1964. Též: *Životy slavnych filozofov*. Překlad M. Okála, Bratislava 1954.
DÖRPFELD, W.: *Alt – Olympia* (Stará Olympie) I – II, Berlín 1935.
DREES, L.: *Olympia. Götter, Künstler und Athleten* (Olympia. Bohové, umělci a atleti), Stuttgart 1967.

EBERT, J.: *Zum Penthathlon der Antike* (K antickému pětiboji), Abh, d. SAW zu Leipzig, 56/1963, Berlín 1963.
Encyklopedie antiky (L. Svoboda a kol.), Praha 1973.

FINLEY, M. I. – PLEKET, H. W: *The Olympic Games. First Thousand Years* (Olympijské hry, prvních tisíc let), Londýn 1976.
FOTINOS, S.: *Olympie. Abrégé historique et guide archeéologique* (Olympie. Historický přehled a archeologický průvodce). Přel. z řeckého vydání, Athény 1966.
Fouilles de Delphes sous la direction de Th. Homolle (Vykopávky v Delfách pod vedením Th. Homolla) I – IV, Paříž 1914 – 1932.

GARDINER, E. N.: *Athletics of the Ancien World* (Atletika starověkého světa), 5. vyd., Oxford 1971.
–: *Greek Athletic Sports and Festival* (Řecké atletické sporty a slavnosti), Oxford 1910.
–: *Olympia. Its history and remains* (Olympie. Její dějiny a pozůstatky), Oxford 1925.
GREXA, J. – NOVÁK, M.: *Naši olympionici*, Bratislava 1978.
GUTH, J.: *Hry olympijské za starověku a za dob nejnovějších*, Praha 1896.
GUTH–JARKOVSKÝ, J. St.: *Paměti II. Paměti olympijské* (1894 – 1918), Praha 1929.
–: *Vývoj českého olympismu. Pierre de Coubertin*, Praha 1938.
HARRIS, H. A.: *Greek Athlets and Athletics* (Řečtí atleti a atletika), Londýn 1971.
HÉRODOTOS: *Dějiny*. Překlad J. Šonky, Praha 1972.
HIGGINS, R.: *Minojské a mykénské umění*. Přel. z anglického vydání, Praha 1973.
HOMÉR: *Ílias*. Překlad O. Vaňorného, 3. vydání, Praha 1942, a M. Okála, Bratislava 1962.
–: *Odysseia*. Překlad O. Vaňorného a F. Stiebitze, Praha 1956, a M. Okála, Bratislava 1966.

CHRYSAFIS, I. E.: *Oi synchronoi diethneis olympiakoi agones* (Současné mezinárodní olympijské hry) I, Athény 1930.

JÜTHNER, J.: *Über antike Turngeräte* (O antickém tělocvičném nářadí), Lipsko – Berlín 1896.
–: *Philostratus über Gymnastik* (Filostratos o gymnastice), Lipsko – Berlín 1909.
KARAGEORGIS, V.: *Cyprus Museum. The Greek Museums*. (Kyperské muzeum. Řecká muzea). Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

KARAGHIORGA, Th. G.: *Ancienne Olympie* (Stará Olympie). Přel. z řeckého vydání, Athény 1975.

KARIOTAKI, Z. N.: *Istoria ton vareon agonismaton ke athliseos ton archeon Ellion* (Dějiny těžkoatletických zápasů a atletických závodů starých Řeků), Athény 1975.

KARUZU, S.: *National Archaelogical Museum, Collection of Sculpture* (Národní archeologické muzeum, sochařská sbírka). Přel. z řeckého vydání, Athény 1968.

KITRINIARI, K. S.: *Filostrata Gymnastikos* (Filostratův Gymnastikos), Athény 1958.

KONTIS, J. D.: *To ieron tis Olympias* (Olympijská svatyně), Athény 1958.

KÖSSL, J.: *Dějiny československého olympijského hnutí*, Praha 1977.

–: *Sto let olympijské tradice v Československu*, přel. pro Cz. Sport 5, Praha 1969.

KUNZE, E. a kol.: *100 Jahre. Deutsche Ausgrabungen in Olympia* (100 let. Německé vykopávky v Olympii), Mnichov 1972.

–: *Neue Meisterwerke griechischer Kunst aus Olympia* (Nová mistrovská díla řeckého umění z Olympie), Mnichov 1948.

KUNZE, E. - SCHLEIF, H.: *Olympische Forschungen* (Olympijské výzkumy) I – IV, Berlín 1944 – 1966.

MALLWITZ, A.: *Olympia und seine Bauten* (Olympie a její stavby), Mnichov 1972.

MATĚJČEK, A.: *Dějiny umění v obrysech*, Praha 1951.

MAYER, O.: *Rétrospectives olympiques* (Olympijské retrospektivy), Ženeva 1961.

MEZŐ, F: *Geschichte der Olympischen Spiele* (Dějiny olympijských her). Přel. z maďarského vydání 1928, Mnichov 1930.

–: *Die modernen olympischen Spiele* (Moderní olympijské hry), Berlín – Budapešť 1959.

MORETTI, L.: *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici* (Olympionikové, vítězové antických olympijských her), Řím 1957.

NOVÁKOVÁ, J. – PEČÍRKA, J.: *Antika v dokumentech I. Řecko*, Praha 1955.

NOVOTNÝ, F.: *Gymnasion*, Praha 1922.

–: *O Platónovi* I – IV, Praha 1948 – 1970.

OLIVA, P.: *Solón*, Praha 1971.

Olympic Review (Olympijská revue; též franc. něm. a ital. verze), Lausanne od 1964.

PAUSANIÁS: *Cesta po Řecku* I – II. Překlad H. Businské, Praha 1973.

PENDLEBURRY, J. D. S.: *The Archeology of Crete* (Krétská archeologie), Londýn 1939.

PINDAROS: *Olympijské zpěvy*. Překlad J. Šprincla, Praha 1968.

PLATÓN: *Politika*. Překlad F. Novotného, Praha 1934.

–: *Ústava*. Překlad F. Novotného a J. Peroutky, Praha 1921.

–: *Zákony*. Překlad J. Novotného, Praha 1961.

PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů* I – II. Překlad A. Hartmanna a kol., Praha 1967.

–: *Životopisy*. Překlad M. Okála, Bratislava 1953.

RICHTER, G. M. A.: Kouroi. *Archaic Greek Youths* (Kúroové. Archaičtí řečtí mladíci), Londýn 1960.

–: *Korai. Archaic Greek Maidens* (Kóry. Archaické řecké dívky), Londýn 1968.

RODENWALDT, G.: *Die Kunst des Altertums*
(Umění starověku), Berlín 1927.
RUDOLF, W.: *Olympischer Kampfsport in der Antike etc*.
(Olympijský zápasnický sport v antice atd.), Berlín 1965.

SERGEJEV, V. S.: *Dějiny starověkého Řecka*.
Přel. ze sovětského vydání, Praha 1952.
SCHODER, R. V.: *Ancient Greece from the Air*
(Staré Řecko ze vzduchu), Londýn 1974.
SCHÖBEL, H.: *Olympia und seine Spiele*
(Olympie a její hry) 2. vyd., Berlín – Lipsko 1967.
Slovník antické kultury (kolektiv autorů), Praha 1974.
STIEBITZ, F.: *Antický tělocvik a sport*, Praha 1937.
–: *Řecká lyrika*, 2. vyd., Praha 1954.
STOBART, J. C.: *The glory that was Greece*
(Sláva, jíž bylo Řecko), 16. vyd., Londýn 1965.
STRABÓN: *Geógrafika*
(Zeměpis). Angl. překlad Londýn 1917 a n., franc. překlad Paříž 1896 a n.,
něm. překlad Berlín 1913.
STRONG, D. E.: *Antické umění*. Přel. z anglického vydání, Praha 1970.

THOMSON, G.: *O staré řecké společnosti*.
Přel. z anglického vydání, Praha 1952.
THÚKÝDIDÉS: *Dějiny peloponnéské války*.
Překlad V. Bahníka, Praha 1977.
TRENDELENBURG, A.: *Pausanias in Olympia*
(Pausaniás v Olympii), Lipsko 1914.
TRONSKIJ, I. M.: *Dějiny antické literatury* I – II.
Přel. ze sovětského vydání, Praha 1955 – 1956.
TYRŠ, M.: *Hod olympický*, Praha (1869), 2. vyd. 1968.

YALOURIS, N.: *Olympia, Altis und Museum*
(Olympie, Altis a muzeum). Přel. z řeckého vydání, Mnichov 1972.
– a kol.: *The Olympic games*
(Olympijské hry). Přel. z řeckého vydání, Athény 1976.

Vojtěch Zamarovský
VZKŘÍŠENÍ OLYMPIE

Fotografie Petr Zamarovský a archiv
Kresby Radka Lahodná
Vydala Euromedia Group, k. s. – Knižní Klub
ve spolupráci s nakladatelstvím Erika, spol. s r. o.,
v Praze roku 2003 jako svou 2104. publikaci
Odpovědná redaktorka Alena Jakoubková
Technický redaktor David Dvořák
Počet stran 260
Sazba Štúdio Perfekt

Tisk.Kníhtlačiareň Svornosť, a.s., Bratislava

Druhé, přepracované vydání

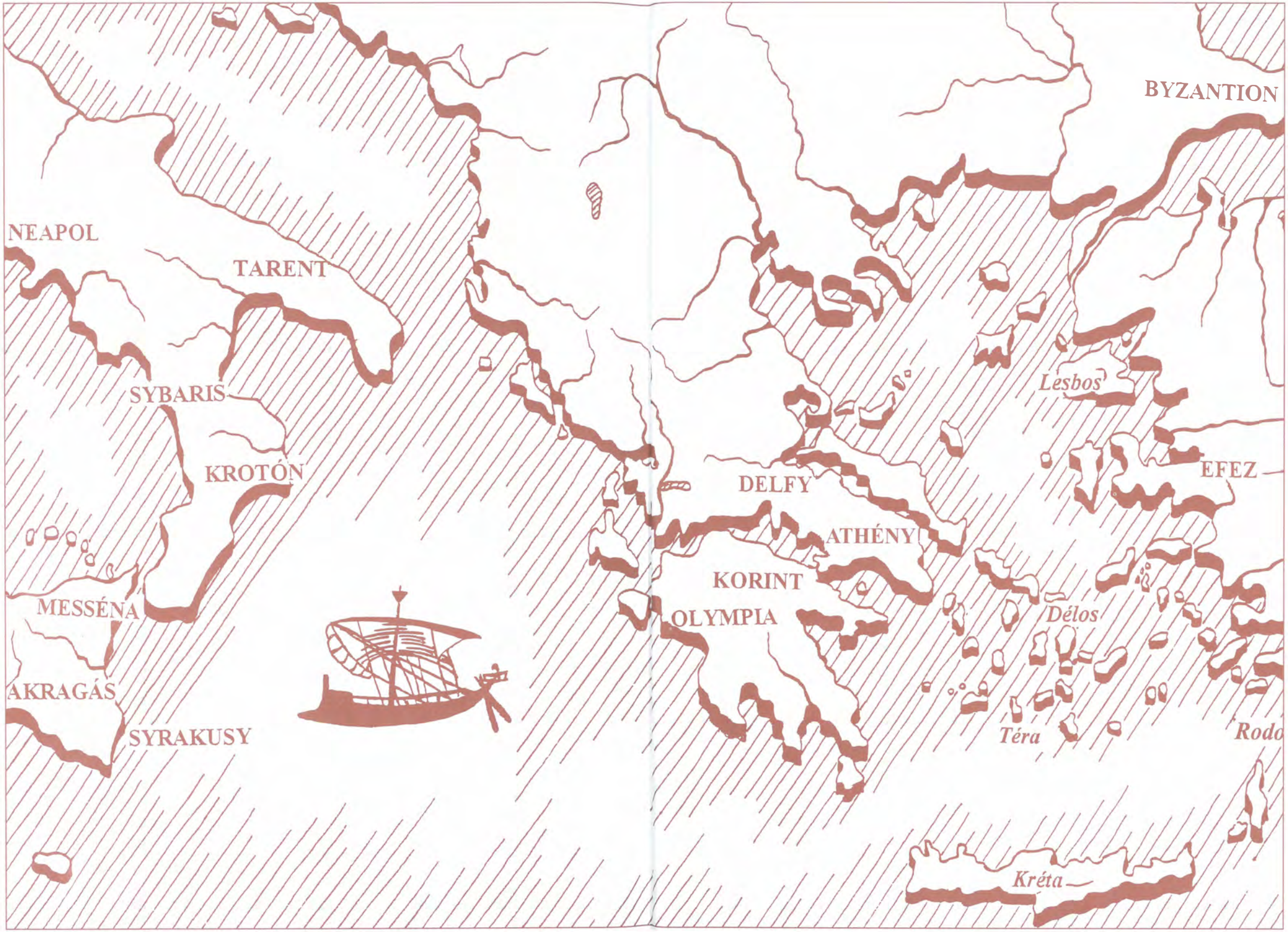
BYZANTION
NEAPOL
TARENT
SYBARIS
KROTÓN
Lesbos
EFEZ
DELFY
ATHÉNY
KORINT
OLYMPIA
MESSÉNA
Délos
AKRAGÁS
SYRAKUSY
Téra
Rodo
Kréta

Zamarovského *Vzkříšení Olympie* je první knihou, která v úplnosti podává více než tisíciletou historii antických olympijských her a navíc se zamýšlí také nad jejich odkazem dnešku. Vzdává hold Olympii a olympijským hrám, ale neidealizuje je.

Vojtěch Zamarovský se přitom neomezil jen na Olympii, vždyť nebyla izolovaným ostrovem v řeckém světě: snažil se ji zobrazit v celkových společenských souvislostech a zachytit její ideály nerozlučné jednoty kultury těla a duše. Jak autor v této knize konstatuje, na olympijské půdě se ukázalo, že sport a umění jsou dva mosty na cestě, byť ne jediné, která vede k porozumění mezi národy.

Výpravná publikace, bohatě ilustrovaná, je rozdělená do tří částí. První nás zavede do dnešní Olympie a osvětlí historii jejího objevení, druhá je pozvánkou na antické olympijské hry ve světle dnešního poznání a třetí se zabývá obnovením tradice pořádání olympijských her a problémy, se kterými se olympijské hnutí musí vypořádávat dnes.

ISBN 80-242-0932-2 (KK)
ISBN 80-7190-014-1 (Erika)
9 788024 209326